

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JOHN KVIST

BÆKKE SOGN

MED LANDBOHISTORIE

AF

HENRIK LARSEN

UDGIVET AF

HISTORISK UDVALG FOR BÆKKE SOGN

1 9 3 6

BÆKKE SOGN

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI - KOLDING

JOHN KVIST

BÆKKE SOGN

MED LANDBOHISTORIE

AF

HENRIK LARSEN

UDGIVET AF

HISTORISK UDVALG FOR BÆKKE SOGN

1 9 3 6

FORORD

J 1922 blev der nedsat et historisk Udvalg for Bække Sogn med det Formaal at faa udgivet en historisk Beskrivelse af Sognet. Udvalget kom til at bestaa af Sparekassedirektør J. Hoffskov, Sognefoged N. J. Andersen, Gdj. J. N. Jensen, Guldbjerg, Rentier Mads Hansen, Asbo, og Rentier Niels Kristensen (Vandel), Kragelund; sidstnævnte er død 1936. Udvalgets Hovedopgave var at skabe et økonomisk Grundlag for Arbejdet, hvorfor der blev tegnet Abonnenter og Garanter. Indsamlingen og Udarbejdelsen af Materialet blev overdraget til nu afdøde Lærer J. P. Harbo og undertegnede. Arbejdet kom kort efter i Gang, men mødte snart store Hindringer. J. P. Harbo var mærket af Sygdom, hvorfor han trak sig tilbage 1926. 1929 døde han. I 1925 nedsatte en Øjensygdom mit Syn meget stærkt, og Arbejdet blev derved vanskeliggjort. Arkivarbejdet ved og Udarbejdelsen af Landbohistorien blev derfor overgivet til en Fagmand, nemlig Landbohistorikeren Henrik Larsen, og min Nabo, Rentier Kr. Kristensen, gennemgik flere af de stedlige Arkiver, udarbejdede Kommunens og Valgkredsens Historie og hjalp flere Steder, hvor mit Syn ikke strakte til.

Arbejdet er nu afsluttet, og jeg takker de Arkiver og Museer, der har ydet mig Bistand. Museumsinspektør Magister Hugo Matthiessen, Landsarkivar S. Aakjær, Arkivar Hans Ellekilde, afd. Red. P. Eliassen, Forf. Aug. F. Schmidt og Lærer H. K. Kristensen, Lunde J., takker jeg for Vejledning og Hjælp og for den Gavn, jeg har haft af deres historiske Arbejder.

Statsgeolog V. Milthers takkes for Udarbejdelsen af Sognets geologiske Historie. Landbohistorikeren Henrik Larsen, afd. J. P. Harbo og Rentier Kr. Kristensen skylder jeg min bedste Tak for godt Samarbejde. Henrik Larsens store Indsigt har været mig til megen Nytte. Lærer F. Astrup og Frue, Læborg, takker jeg for Hjælp ved Korrekturlæsning. Tak til de mange, særlig inden for Bække Sogn, som har givet mig Oplysninger, og først og sidst Tak til Udvalget for Interesse, Hjælp og Imødekommenhed og for Løsningen af det vanskelige økonomiske Spørgsmaal.

For økonomisk Støtte bringer jeg Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse (250 Kr. til Forstudier og 400 Kr. til Trykning) og Spare- og Laanekassen for Veerst-Bække og Omegn min ærbødigste Tak. Disse Tilskud har haft afgørende Betydning for Bogens Udgivelse.

Kragelund pr. Bække i Oktober 1936.

John Kvist.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Forord	5
Geografiske og administrative Oplysninger:	
Sognets Beliggenhed, Areal, Hartkorn, Overflade, verdslige og gejstlige Inddeling, Folketal, Indkomst, Formue, Vurderings- summer for Jord og Bygninger	13
Geologisk Historie:	
Jordarterne, Istidernes Betydning for Jordbundsforholdene, Sandflugt, Skovene, Moserne, Heden.....	16
Oldtiden:	
Oversigt over Sten-, Bronze- og Jernalder, Højenes Antal, deres Behandling, Tilstand og Plads i Folkebevidstheden, Fortegnelse over de enkelte Høje og de kendte Fund, Oldtids- bebyggelsen.....	25
Runestenene:	
Stenen ved Kirken, Stenen ved Klebækhøje	36
Sagnstenene:	
Svinglingsstenen, Lille Hamborgstenen, »Ronvæddersten«..	45
Vejene:	
Hærvejen, dens Løb, Ælde, Betydning, Navne, Færdsel, dens gamle Leje gennem Sognet, det fredede Vejstykke i Kragelund, Herredsvejen, gamle Vardevej, Bivejene	54
Stednavne og Stedsagn:	
Bynavnenes Skrivemaade og Tydning, Byramser	67
Stednavne i Asbo 1683, 1685, 1788 og senere.....	70
Marknavne i Bække 1683, 1685, 1782 og senere. Nr. 65 Sagn: Skattegravning (flere Variationer), Bjergfolkene flytter, Sølv- skillingen, Glardres og Skrubtudsen, Nr. 75: Ildstøtten (og muligvis Bjergmanden som Hane), Nr. 76: Kong Klebæk, Konge med Guldhest eller en Syvaarskat, Svin med Jernkæde, to vippende Lys (og maaske: Pigen hos Bjergmanden). Nr. 81: Lys, hovedløst Svin, Højen paa gloende Pæle. Nr. 87: En Kobberkedel, Nr. 110: Den gamle Ulv finder Guldkærnen i	

Gispel Mose. Nr. 123 og 124: Kreaturerne skjules i Kvægpestens Dage. Nr. 128: Da Pigen mødte Fanden i Bække Enge, Nr. 134: En funden Guldskaal, Nr. 139: Helhesten, den røde Jæger, Sognefogeden som Genganger, den vilde Rytter, Ligskaren, den sorte Hund med de ildglødende Øjne, den hvide Jomfru og den hovedløse So. Nr. 158: En Snog, Hesten ved Stensilen, Nr. 167: En Skat i Troldhøj.....	78
Marknavne i Kragelund 1683, 1685, 1777 og senere. Nr. 177 Sagn: En Galge, en hovedløs Mand og en hovedløs Hest, Nr. 202: Troidene danser paa Høj, Nr. 215: Sagn om Ulve, Nr. 225: Eskild bygger Bro, Nr. 238: Niels Skrædders Kone hos Bjergmanden, Nr. 245: Den myrdede Kræmmer, Nr. 248: Niels Bødker gaar vild, Nr. 258: Sagn om nedmanet Ildebrand.....	95
Skovene:	
Skriftlige Beretninger, Sagn, Træfund, Skovnavne, Skovenes Undergang, Plantagerne	106
Jagt og Ulve:	
Den kgl. Vildtbane, Jagthuset ved Skødegaard, Vildtbestanden. Ulvejagter, Beretninger om Ulve.....	111
Landbohistorien:	
Landboforholdene indtil 1660.	
1. <i>Oldtiden.</i> Bebyggelsens Alder, Kongsgaard, Dronning Thyra, Runestenene, Landevejen, Gaardenes oprindelige Beliggenhed i Byerne, Kong Valdemars Jordebog, gammelt Kornmaal og Smørvægt	116
2. <i>Bække.</i> Drost Lavrids Jonsen, Ribe Kapitels Gods, Jakob Kalf, Familien Frille, Godset under Gram, Ejendomsforholdene efter Reformationen, Anneksgaarden, Godset under Hundsbæk og Skodborghus, Selvejergaarden; Kronens Godskøb, Skøde fra Rantzau 1579 og fra Movrids Pødebusk 1583, Kvodbøl Byggested, St. Hans Klosters Gods, Bol og Huse, Ring Klosters Gods; Gaardenes Landgilde 1610, Kirkebolet.....	123
3. <i>Asbo.</i> Las Daa, Raadmand Peder Christensen i Ribe, Gods under Gram, Ring Klosters Gods, Skøde fra Peder Rantzau til Kronen 1579; Gaardenes Landgilde 1610.....	130
4. <i>Kragelund.</i> Neder og Over Kragelund, Las Daa, Borgemester Peder Christensen, Ribe Kapitel, Familien Gjordsen, Ribe Kapitel	132
5. <i>Skødegaard.</i> Herreds- og Markskel, Beliggenhed, Oprettelse af Schäferiet, Bygninger, Folkehold, Antal af Faar, fødte Lam, Udbyttet af Uld, Sygdom, Schäferiets Nedlæggelse, Bortfæstning, Landbruget, Høstudbyttet, Saatiden	133
6. <i>Tilstanden i Sognet før 1660.</i> Udlæg til Kronens Kreditorer, Jacob Madsen paa Christianshavn, Middelfart og Assens Byer,	

Hans Villumsen og Henrik Rosenmeier; Selvejergaarden, Antal af Beboere paa Gaardene, Indfæstning, Sagefald (Bøder), Tilstanden efter Krigene	139
Landboforholdene i Sognet fra 1660 til Udskiftningen.	
1. <i>Matriklerne 1662 og 1688.</i> Matriklen 1662, Sognets Landgildehartkorn, Tilstanden i Sognet efter 1660; Matriklen 1688, Ejendomsforholdene efter 1660	144
2. <i>Ryttergodset i Sognet.</i> Bække, Kragelund og Skødegaard ...	153
3. <i>De øvrige Gaarde i Sognet.</i> Selvejergaarden, Godset under Sønderskov, under Hundsbæk, Anneksgaarden	157
4. <i>Salget af Kronens Gods.</i> Af Indløsningsretten til det udlagte Gods; Salg til Hundsbæk, til Amtsforvalter Voigt, af Asbo øde Gods til Anders Bertelsen Ulf og Hans Bertelsen; Salget af Skødegaard	160
5. <i>Gaardenes Historie indtil Udskiftningen.</i> Skøde paa Hundsbæk Gods 1747 til I. A. Poulsen med Mølle og Kirke, Forandring af Landgilde, Skøde til Peder Poder 1754, Skøde af Las Thistrup 1755, Skøde til Jens Lassen 1764; Bække Kirke, Kroen, Familien Poder; Gods i Kragelund tilhørende Voigt, Familien Lund, Las Salomonsen og Søn paa Hundsbæk, Skødegaard, Overgang til Selveje, Stiftprovstens Gaard, Gods tilhørende Christen Christensen Høllund og Ivar Stephensen. Overgang til Selveje	162
6. <i>Fæstere og Selvejere indtil Udskiftningstiden</i>	169
7. <i>Agerbruget indtil Udskiftningen.</i> Skødet 1579 og Matriklen 1662, Kirketienden, dyrket Areal 1683, Mark- og Modelbogens Beretninger, 1783, Høavl, Græsning; Hartkornet 1688 og i Nutiden samt Byernes Areal	175
8. <i>Fællesskabet.</i> Agre, Fald, Indtægter og Marker, Agrenes Længde og Bredde, Solskifte, Agerbruget 1768	180
9. <i>Kvægbruget.</i> Kvægtienden, Kvægbestanden 1678, paa Ryttergodset 1696, Antallet af Kreaturer 1780, Besætningerne efter Skifteprotokollerne, Hyrden	184
Fra Udskiftningen og til Nutiden.	
1. <i>Udskiftningen.</i> Bække, Modstand, Udflytning, Udskiftningsplanen, Heden, Bygningshjælp; Kragelund, Provst Sølling; Asbo, Udflytning, Delingsplan; Udskiftningens Godhed, Nytte, Jordpriser	187
2. <i>Bygningerne.</i> Paa Rytterdistriktet 1696, Brandtaksationen 1786, Vurderingen, Sprøjter, Stephen Iversens Gaard 1786, Ildebrande, Teglværk	192
3. <i>Agerbruget.</i> De forskellige Kornsorter m. m., Arealets Benyttelse, Heden	195
4. <i>Kvægbruget.</i> Efter Skifteprotokoller og Kreaturtællinger, sammenlignende Tabel	196

Gaardenes Historie i Nutiden.

1. *Bække*. De nuværende Gaarde, anførte efter Matrikelnumre; Skolen, Gammeltoft, Anneksgaarden, Bækkelund, Kirkeengen, Bækkegaard, Teglgård, Navnet Ulf, Lille Teglgård, Lynggaard, Teglhøj, Teglvang, Grønninggaard, Fredsgaard, Johannehøj, Søndervang, Bække Mølle, Guldbjærggaard, Gundersvang, Hvidgaard, Hamborgsig eller Store Hamborg, Store og lille Altona, Damgaardshus, Lille Hamborg, Romlundgaard, Frederiksberg, Hvidhøjshus nu Klebækgaard, Store Dalgaard, Baunhus, Enemærkegaard, Nytoft 199
2. *Asbo*. De nuværende Gaarde. Johannehøj, Fattiggaarden, Kratgaard, Ibsgaard, Kildevældgaard, Sejgaard, Asserholt, Kulfakgaard, Krogsgaard, Ny-Krogsgaard, Vittrupgaard, Hofskrædergaard..... 212
3. *Kragelund*. De nuværende Gaarde. Prøvstigaarden, Slifsgaard, Gammelgaard, Damgaard, Dansebjærggaard, Benjaminslyst, Rolighed, Kragelundgaard, Kjæmpegaard, Toftegaard, Hannesminde, Skodborghus, Damgaard, Moesgaard, Armod, Starkjærhus 219
4. *Skødegaard* 225

Gispel Mose:

- Mosens tidligere Tilstand, gamle Kultiveringsplaner, Kutiveringen 1922—25..... 227

Bække Andelsmejeri:

- Mejeriets Start og senere Udvikling, Bestyrere, Formænd, Kasserere, Statistik 230

Andre Erhverv:

1. *Byhyrder*: Spredte Træk om Hyrdelivet og Hyrderne 234
2. *Haandværk*: Haandværkets Udvikling fra Bierhverv til Erhverv 235
3. *Handelen*: Handelen før 1857, Kræmmere, Marked, Købmandshandel 236
4. *Kroen*: i Selvejergaarden (?) 1610, i Gaard Nr. 1 1660, Eske Pedersen holder ulovlig Kro, Kro i Kirkebolet (og den halve Anneksgaard) 1703. »Det store Slag i Bække« 1715, »Kirkekroen« under Herremændene paa Hundsbæk og senere Kroejere, P. Tonboes Ansøgning og Bevilling, Brændevinsbrænding, Kroen flyttes 1855..... 241

Gamle Retstrætter:

- Forskellige Lovovertrædelser, Slagsmaalet ved Bække Kirke 1686, Overfald i Anders Mattesens Hus, Røveren Mattias Mikkelsen, Ægteskabsdrama hos Mads Pedersen Fitting i Bække og Anders Kjeldsen i Kragelund, E. Bieners Skattesnyderi, Mordbrænderen Anders Ulv i Asbo 1732 252

Krige:

Wallensteins Landsknægte i Bække 1627—29, Torstensonkrigen 1643—45	275
Svenskekrigen 1657—60, Slavekrigen 1848, Trearskrigen, Krigen 1864	277

Folkeminder:

1. <i>Arbejde og Liv inden og uden Døre</i> : Husenes Indretning, Husgeraad, Renlighed, Kosten, Bagning, Brygning, Slagtning, Lysestøbning, Kærning, Spinding, Vævning, Klædedragt, Vask, Kreaturerne Røgt, Tærskning, Markarbejde, Hedeopdyrkning	290
2. <i>Den økonomiske Tilstand</i>	302
3. <i>Aarets Fester</i> : Jul, Nytaar, Helligtrekonger, Fastelavn, Lege-stuer, Paaske, St. Hans, Høsten, Mikkelstaften	306
4. <i>Livets Fester</i> : Bryllup, Fødsel og Barsel, Død og Begravelse	310
5. <i>Kloge Koner</i>	319

Kirken:

Kirkens Omgivelser, Ydre og Indre (Orgel, Klokke, Stolestader, Prædikestol, Døbefont, Alter, Begravelse i Koret, gamle Figurer)	327
---	-----

Præsterne	346
------------------------	-----

Skolevæsenet:

Fra 1536—1742: Degnelæsning, Lejeskoleholdere, Løbedegne, Degnenes Kaar, Rytterskolen i Veerst, Degne. — Fra 1742—1814: Fundatsen til den første Skole i Bække, Undervisningen. — Efter 1814: Skoleplaner, Undervisningen, Skolebygninger, Lærerpersonalet og de økonomiske Kaar. — Skoleforholdene i Asbo og Kragelund	362
---	-----

Kommunalvæsen, Fattigvæsen:

Tidligere Lokalstyre, Kommunestyret under Sogneforstanderskabet 1842—1867 og senere under Sogneraadet, Formænd, Kasserere, Medlemmer, de vigtigste Udgiftsposter, Skatteudskrivningen. — Om Fattigvæsenet i ældre Tider, efter Lov af 1708 og 1803 og særlig fra 1842 til 1933	386
--	-----

Sognefogeder:	400
----------------------------	-----

Ribe Amts 4. Valgkreds:

Korte Træk af Kredsens Historie, Valghandlingen, Kredsens Folketingsmænd	402
--	-----

Postvæsen, Jernbane, Telefon, Elektricitet:

Budruter, Dagvogn, Brevsamlingssteder, Postvogn, Postekspedition, Postbude, Jernbaneplaner, Troldhedebanen, dens Personale i Bække. — Rutebiler. — Telefon. — Elektricitet.	405
--	-----

Læger, Dyrlæger, Jordemødre.....	411
Sparekassen:	
Sparekassens Oprettelse og videre Udvikling, Statistik, Bestyrelsen. — Kolding Folkebanks Kontor.....	415
Foreninger:	
Foredragsforeningen, Ungdomsforeningen, K. F. U. M. og K. (Indre Mission, Missionshuset), Kirkeligt Samfund, Bække Forsamlingshus, Kragelund Forsamlingshus, Bække Sogns Folke- og Børnebibliotek, Afholdsforeningerne, Husflidsforeningerne, Sangforeningen, Skytte- og Gymnastikforeningen, Sportsforeningen, Tennisklubben, Ringriderforeningen, Sygekassen, Sygeplejeforeningen, Husmandsforeningen, Borgerforeningen, Haandværkerforeningen, Brugsforeningen, Fagforeninger, Foreninger vedrørende Landbruget.....	419
Kilder og Henvisninger	428
Register	432

GEOGRAFISKE OG ADMINISTRATIVE OPLYSNINGER

Bække Sogn i Andst Herred, Ribe Amt, ligger med sin Østgrænse ca. 22 km Vest for Kolding — fra Kolding til Bække By 27 km — og er omgivet af følgende Sogne: Veerst mod Nordøst og Øst, Gjesten mod Syd, Læborg mod Sydvest, Lindknud mod Vest og Vorbasse mod Nordvest. Sognet, som er Anneks til Veerst S. og det største i Herredet, har et Fladeindhold paa 4581 ha (8281 Td. Ld.) og et Hartkornstilliggende paa 152 Td. 3 Skp. 1 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. Areal og Hartkorn fordeler sig paa følgende Maade paa Sognets tre Landsbyer Asbo, Bække og Kragelund samt Skødegaard med Partiet Skøde: Asbo, som ligger længst mod Sydvest, har 1569 Td. Ld. og 33 Td. 1 Skp. 0 Fdk. $2\frac{1}{2}$ Alb. Htk., Bække i Sognets Midte 3542 Td. Ld. og 77-7-0-0 Td. Htk., Kragelund længst mod Nordøst 2303 Td. Ld. og 32-4-0-0 Td. Htk. og Skøde, som ligger længst mod Nordvest, 867 Td. Ld. og 8-7-0-1 Td. Htk. Sognets største Længde Nord-Syd er 9 km og Bredde Øst-Vest 8,6 km. Terrainet er svagt bølgeformigt, saa der findes ingen dominerende Bakker, stejle Skrænter eller dybe Dale, men kun langlige, udflydende Terrainbølger, som naar den største Højde 81,5 m ved den vestlige af Klebækhøjene Nord for Bække, hvorfra der aabner sig en smuk Udsigt over Randbølfladen til Lindeballeknudens højeste Punkt, Mølbjerg, i Nord og til Sognene paa den anden Side Kongeaaen i Syd. Mod Øst standses Blikket af Østjyllands Løvskove, medens det mod Vest straks hindres af de indtil 104 m høje Bakker i Vittrup umiddelbart indtil Sognegrænsen. Det højeste Punkt i Asbo, 75 m, er lige Nord for Ibsgaard og i Kragelund paa Bavnen, 77 m, tæt Syd for Korsvejen. Højdedraget gaar fra Nord til Syd omtrent midt

gennem Sognet med en Udløber mod Øst over Kragelund. I Øst og Vest omklamres Sognet af Dalsænkninger, store Kær og Moser. I den nordøstlige Del af Kragelund har Eskildbæk sit Udspring. Derfra løber den i en Sænkning mod Syd og danner Sognegrænse, indtil den gennem de betydelige Mose- og Kærstrækninger mod Sydøst i Kragelund træder ind i Gjesten Kær og derfra videre mod Syd til Kongeaaen. Kærene Sydøst for Bække og Asbo afvandes af Asbo Bæk, hvis to Forgreninger begynder henholdsvis Øst for Bække og Syd for Asbo for saa at samles tæt uden for Sognegrænsen og løbe videre mod Kongeaaen. Kort før denne Bæk gaar over Sogneskallet, passerer den Sognets laveste Sted, 45 m. I Vest har Holmeaa sit Udspring i to Grene. Den nordligste løber gennem den Sænkning, som dannes af Høghøj Mose, den for nylig udtørrede Skøde Sø, Store- og Lilledal og Aalflasker. Den anden kommer fra den ca. 500 Td. Ld. store Gispel Mose, der ligger sydligere langs Skallet til Lindknud Sogn. Fra et ganske lille Omraade i den sydvestlige Del af Asbo løber Vandet til Holsted eller Sneum Aa.

Paa Valdemar Sejrs Tid laa Andst Herred og dermed Bække Sogn, som altid har hørt til dette Herred, under Almind Syssel, der i Slutningen af det 13. Aarh. blev til Koldinghus Len, som saa igen 1662 efter Enevælden kom til at danne Koldinghus Amt (det senere Vejle Amt). Fra 1799 har Herredet og Sognet hørt under Ribe Amt. Sammen med Hovedsognet danner det en Sognekommune, Veerst-Bække Kommune, som hører under Kolding Rets- og Politikreds (før 1919: Andst m. fl. Herreders Jurisdiktion), Ribe Amtsstue, Gjesten Lægedistrikt (tidl. Grindsted), 5. Landstingskreds (før 11.), Ribe Amts 4. Folketingskreds, Slaugs' m. fl. H. Skyldkreds, Andst m. fl. H. Skattekreds, 7. Udskrivningskreds (før 4.) 83. Lægd. I gejstlig Henseende hører Bække til Veerst-Bække Pastorat, Andst m. fl. Herreders Provsti, Ribe Stift.

Folketallet i Sognet var 1787: 292, 1801: 374, 1834: 534, 1860: 755, 1880: 905, 1921: 1339, 1930: 1417, 1935: 1409, samme Aar i hele Kommunen 2050 Indb.

Kommunens Skatteydere havde 1920—21 en samlet Indkomst til Staten paa 1,083,420 Kr., Formue: 4,161,200 Kr., i

1935—36: Anslaaet Indkomst 690,233 Kr., Formue 2,243,400 Kr. (fordelt saaledes: Bække 1,087,600 Kr., Veerst 599,700 Kr., Kragelund 249,600 Kr., Asbo 243,700 Kr., Thorsted 57,700 Kr. og Skødegaard 5100 Kr.). — Samlet Vurderingssum 1916: 3,325,000 Kr., deraf Jordværdi: 2,201,000 Kr., Bygningernes Værdi: 1,124,000 Kr.; 1935 var Vurderingssummen 3,146,000 Kr., deraf Jordværdi 2,097,000 Kr., Bygningernes Værdi 1,049,000 Kr.

GEOLOGISK HISTORIE

VED STATS GEOLOG V. MILTHERS

Naar man betragter Bække Sogns Jordbeskaffenhed ud fra Forstaaelsen af Jordlagenes Oprindelsesmaade, faar man at se, at der er tre Slags Jordarter, som er særlig fremtrædende. Det er stenet Ler (Moræneler), Flyvesand samt Tørv og Kærjord. Men hermed er dog næsten intet sagt om det, der er karakteristisk for Sognets geologiske Historie. Denne bliver først forstaaelig, naar man faar Øje for visse Træk hos Landskabet, som i Forbindelse med Forholdene i den omliggende Egn kan fortælle om den Udvikling, Sogneomraadet maatte gennemgaa, inden det fik det Udseende, som den nyere Tid kender.

Landskabelig set hører Bække Sogn sammen med Vestjylland. Det er ogsaa saaledes beliggende, at Vandet fra næsten hele Omraadet har Afløb til Vesterhavet. For Sognets vestlige Del er det Holmeaa, der danner Afløbet. Fra en langt større Del af Sagnet, mod Øst og Syd, føres Vandet ad Eskildbæk og Vejen Aa sydpaa til Kongeaa. Kun den aller nordligste Spids af Sagnet har Afløb mod Øst til Kattedagat, gennem Egtved Aa og Vejle Aa. Højlandets Overfladeform stemmer ogsaa overens med den, man finder i tilstødende Omraader, mod Nord i Retning af Vorbasse og Fitting og mod Syd forbi Læborg: et svagt bølgeformet Landskab, som i ringe Dybde under Overfladen indeholder stenet Ler, afsat af Indlandsisen, som i Istiden dækkede Landet. Paa enkelte Steder, saasom ved Guldbjerggaard, er dette Ler meget kalkholdigt, med indtil 64 pCt. kulsur Kalk, medens det stenede Ler i Sagnet ellers normalt kun indeholder 10—15 pCt. Mergelen ved Guldbjerggaard er derfor ogsaa i Lighed med en lignende kalkrig Mergel ved Fitting bleven ud-

nyttet i stor Stil til Jordforbedring i Omegnen. Det mere kalkfattige Ler er ogsaa i tidligere Tid brugt til Mergling saavel som til Teglblænding. Selv om Jordbunden i sin dybere Grund overvejende bestaar af Ler, er den dog mange Steder nærmest Overfladen temmelig sandet og giver en mindre frugtbar Madjord, end den dybere Undergrund kunde synes at svare til. Nogle Steder bestaar Undergrunden ogsaa i større Dybder af stenede Sandlag og Grus, baade paa Strækninger mellem Bække og Kragelund og i den nordligste Del af Sognet ligesom ogsaa enkelte andre Steder.

Det er allerede nævnt, at det stenede Ler stammer fra Indlandsisen, som i sin Tid dækkede hele Danmark. Det samme er Tilfældet med Højlandets Gruslag og stenholdige Sand. En saadan Overdækning af Landet med Indlandsis har fundet Sted flere Gange, adskilte ved varme Tidsafsnit som vor egen Tid. Den store landskabelige Forskel mellem Vestjylland og Østjylland hidrører fra, at Indlandsisen sidste Gang ikke naaede ud over Vestjylland. Landskabet her laa i den Tid udsat for al den Udjævning, som skiftende Frost og Tø og den dermed følgende Jordflydning kunde frembringe i de øverste Lag af den vandtrukne Jord. Dette udjævnede Præg har Bække Sogn fælles med det øvrige Vestjylland, og Landskabet staar derved i Modsætning til Østjylland og de danske Øer. Alligevel er der sikre Kendetegn paa, at Isdækket, som sidste Gang dækkede Østjylland, ogsaa netop naaede ud over Bække Sogn.

Den ene Ting, som viser dette, er, at der i Egnen omkring Asbo, Bække og Kragelund træffes en Mængde af en særlig Slags af de saakaldte »Jernsten«, som er saa talrige og velkendte i Egnen. Denne særlige Slags Sten kaldes af Geologerne Basalt og stammer fra Skaane, hvor Stenarten i sin Tid er opstaaet ved vulkanske Lavaudstrømninger. Disse Sten, hvis Indre er en sort, tæt Masse, træffes i Bække kun som Marksten eller i de allerøverste Jordlag. Som de henligger paa Marken med deres graa, bløde Skorpe, er de højst uanselige at se paa, men de er saa karakteristiske for Egnen, at de ikke kan lades uomtalte, naar man skal fremhæve det, der særpræger Sognets geologiske Udvikling. Hvor de findes i Gaardenes Brolægning, og den bløde Skorpe er slidt bort, kommer Stenenes sorte

Indre frem; men Overfladen er her saa glatlidt, at man kan rive en Tændstik paa den.

I en saadan Mængde som her træffes disse Sten i et smalt Landskabsbælte, der strækker sig fra Vork i Egtved Sogn over Bække, Askov og videre mod Syd langt ned i Sønderjylland. De Omraader, hvor disse Basaltstene fremkommer i en saadan Mængde — i Forbindelse med den Maade, paa hvilken de optræder (som Markstene) og deres Sjældenhed videre vestpaa — fortæller os, at det var i Forbindelse med sidste Isbedækning af Østjylland, at de blev aflæssede her nær ude ved den yderste Grænse, som Indlandsisen denne sidste Gang naaede til. Det Jordlag, som dette Isdække iøvrigt har afsat her, har kun været særdeles tyndt og giver sig mange Steder kun til Kende i Form af denne særlige Slags Marksten, medens Isdækket iøvrigt næppe har ændret det tidligere Højlands Præg i synderlig Grad. Ved det, som disse Basaltsten saaledes kan fortælle, er det dem, der af alle de mange Marksten i Bække Sogn giver det vigtigste Bidrag til Sognets geologiske Historie. En Mængde Sten findes vel endnu i vore Dage, men det er dog kun Smaating imod, hvad der har været i tidligere Tid. Nu er der intet tilbage af det prægtige Kirkegaardsdige, der vist forgæves maatte søge sin Lige i Bredde. Et andet stort Stengærde lidt Nord for Bække By blev ryddet for tyve Aar siden. Mange af Stenene i disse og andre Stengærder havde en anselig Størrelse. En ganske særlig stor Sten ligger paa Lille Hamborggaards Mark; dengang den var i hel Tilstand, var dens Størrelse $3,5 \times 2,5 \times 1,6$ m. Den kan være ført til Stedet af den næstsidste Indlandsis, der dækkede Sognet, og som den Lerundergrund, Stenen hviler paa, maa anses for at være afsat af.

Det andet, som viser, at Bække Sogn naaedes af Indlandsisen, sidste Gang en saadan begravede vore Landemærker under sin hvide Kappe, er knyttet til Overfladeforholdene langs Sognets Nordgrænse. I det nordøstlige Hjørne af Bække Sogn lige op til Vorbasse Skel ligger der en Flyvesandsørken, et rigtigt Klitparti, der hedder Aalflasker. Det er maaske ikke det hele, der kaldes saaledes, men kun et lavt Parti deri, hvori Flyvesandet mangler, og det underliggende stenede Sand træder frem i Overfladen, kun hist og her dækket af Flyvesand. Undersøgel-

sen af, hvordan dette Landskab vilde se ud, hvis Flyvesandet var helt borte, viser, at man her har Bunden af en Floddal, der kun er skaaret lidt ned i Højlandet, men ad hvilken der engang har strømmet saa store Mængder af Vand mod Vest til Holmeaa, at det har kunnet grave den flere Hundrede Meter brede Dal ned i Lerundergrunden. Til at frembringe en Dal som denne maa der kræves ganske anderledes store Vandmængder end dem, der nu af og til har sit Løb her. I de største Dele af Aaret ligger Dalbunden ganske tør hen, og der er nu til Dags kun Tilløb af Vand fra et lille Omraade, set i Forhold til Dalens Bredde og Størrelse. Den er i Virkeligheden udgravet paa den Tid, da det Isdække smeltede bort, som sidst dækkede denne Egn. Dalen har i den Tid haft Tilløb af Vandet, der ved Smeltning af Isen strømmede ud fra Isranden, indtil denne ved Smeltningen var rykket tilbage Øst for Thorsted henimod Taagelund og Amhede i Egtved Sogn. Ved at følge Grænsen mellem Højlandet og Dalen forbi Skødegaard og Østervig i Vorbasse Sogn finder man, at denne Smeltevandsdal fra Istiden kan følges til et Sted lidt Nord for Thorsted, 2 km Øst for det Sted, hvor den gamle Oksevej mellem Randbøl og Bække passerer Dalen. I Nutiden har Vandet her og for en Del af Østervig Mose Afløb mod Øst til Egtved Aa; men den gamle Dalbund, som den nuværende lille Bæk Nord for Thorsted er skaaret ned i, stiger derimod som nævnt til et Punkt 2 km Øst for Oksevejen og har saaledes oprindeligt haft sit Afløb mod Vest.

Ser man paa denne Dal fra Aalflasker til Thorsted i Sammenhæng, naar man tænker sig, at Tørvene og Flyvesandet er fjernet fra den, vil man finde; at dens mest udprægede Del er den, der ligger omkring Aalflasker. Men endnu langt mere fremtrædende er Dalen dog videre mod Vest langs Holmaa, hvor den gamle Dalflade ligger dybt nedskaaret imellem de høje Bakkedrag med Højder indtil 20 m i Vorbasse og Lindknud Sogne. Vestligere henimod Hovborg vider Dalen sig ud til en rigtig Hedeslette i Lighed med den meget større Hedeslette, der strækker sig fra Randbøl over Grindsted og videre vestpaa.

Saa udpræget som Floddalen og Sletten fremtræder vestpaa fra Gispellose, er det indlysende, at det er store Vandmængder,

der har været i Virksomhed for at frembringe dem. I Sammenligning dermed er Dalen mellem Aalflasker og Thorsted saa uanselig og slingrende, at det er usandsynligt, at det skulde være fra en Isrand, liggende ved denne Dals Østende, at de Vandmasser er kommet, som har formet hele dette Dalsystem. Forholdet bliver først forstaaeligt under den Forudsætning, at Isdækket har haft sin Vestgrænse helt Vest for Bække Sogn ved Østenden af den markerede Del mellem Vorbasse og Lindknud Sogne. Vi naar da paa Grundlag af, hvad disse Terrainforhold, og hvad de førnævnte Basaltsten fortæller, til det Resultat, at Bække ligesom Østjylland har været dækket af Is, dengang denne sidste Gang naede fra Skandinavien til Danmark, og at dette har bidraget til at give Landskabet i Sognet det Præg, det nu har.

Ogsaa i den østlige Del af Sognet bærer Landskabsformerne Mærker af Smeltevandets fra sidste Isdække. Saadanne Mærker har man i Form af Skrænter Syd for Kragelund og Øst for Bække ned imod de Sandflader, der mod Nord begrænser Kragelund Mose. Skrænter eller Skraaninger af denne Art er skaa-ret af rindende Vand, og Betingelsen for, at der har kunnet være Vandstrømme, der maatte grave sig saadan ind i Højlandet her, som disse Skrænter er Vidne om, maa være, at de lave Strækninger Syd derfor mellem Kragelund og Gjesten paa den Tid var opfyldte af Ismasser, som tvang Overfladevandet til at søge sig helt andre Afløbsveje end de nuværende. En Undersøgelse af Jordbunden og Terrainformerne viser, at Udviklingen under Indlandsisens Bortsmeltning fra Egnen var følgende:

Dengang Isranden Nord for Bække Sogn var rykket saa langt mod Øst ved Thorsted, at Smeltevandet ikke kunde faa Afløb ad Dalen mod Vest gennem Aalflasker og Holmaa, var samtidig Isranden længere sydpaa ogsaa rykket noget mod Øst. Der blev derved Mulighed for Fremkomst af et nyt Afløb for Smeltevandet, nemlig mod Syd ned imod Kongeaas Dal. Dette nye Smeltevandsløb var mod Øst begrænset af Isen selv. Paa Afløbets Vestside kommer Flodskrænterne derimod mange Steder til Syne, saaledes først paa en lang Strækning fra et Sted ved Landevejen Øst for Thorsted til Landsbjerg ved

Veerst. Ved Veerst har Floden maattet bøje mod Vest, og først ved Kragelund og Bække, hvor den atter er tvunget mod Syd, har den skaaret Skrænter ind i fremspringende Dele af Højlandet. Paa Flodens Vej videre mod Syd er det navnlig paa en Strækning Øst for Læborg, at den har efterladt sig fremtrædende Spor i Form af Skrænter. Derimod træffer man ude paa Fladen baade Sydøst for Bække By og Øst for Asserholt flade Sandmarker, som man har Grund til at mene er selve Overfladen af den Slette, som Smeltevandsfloden formede og strømmede hen over paa sin Vej mod Kongeaas Flodslette, og hvor den aflejrede sit medførte Materiale af mere eller mindre stenet Sand. I de dybere Partier af denne lave, flade Strækning, Kragelund Mose og andre, laa Isdækket endnu tilbage, saa at det dels udgjorde Flodens østre Bred og dels selve Underlaget for den rindende Strøm og dennes Sandbund. De dybere Lavninger i Terrainet (under de nuværende Moser) kom først frem, efter at denne Bundis var smeltet bort.

I Sogneomraadets geologiske Udvikling er vi nu naaet frem til den Tid, da Isen var fuldstændig forsvundet derfra. I en kortere eller længere Tid derefter gjorde Isranden Ophold langs en Linie fra Egtved over Vork, Gejsing og videre sydpaa, netop der hvor det uroligt formede smaabakkede Landskab begynder, det Landskab, i hvilket den store Modsætning til de vestjyske afladede Højdedrag træder saa stærkt frem.

Bække Sogneomraade laa nu atter udsat for Udjævning som Følge af den Virksomhed, som skiftende Frost og Tø kan udøve paa en vandfyldt, pløret Jordbund. Samtidig begyndte Stormen en fejende Dans med Sandet fra Sandbakker eller fra soltørrede Pletter paa de Sandsletter, som Smeltevandsfloderne havde efterladt. Men efterhaanden som Isdækket ved Smeltningen trak sig længere og længere bort fra Egnen, blev Landskabet klædt med Plantevækst. Den Del af Plantevæksten, som indtog Højlandet, kunde ikke efterlade sig Spor i Form af direkte Levninger. Efterhaanden som Planter og Træer her gik ud, smuldrede de hen, saa der intet synligt blev tilbage af dem. Men paa fugtige Steder, hvor de døde Planterester kunde blive opbevarede, omdannedes de til Tørv, og denne blev et Magasin for en vigtig Del af Landets Forhistorie. Igennem Tusinder af

Aar fandt Magasineringsen Sted, og vi finder nu i Tørvelagene Vidnesbyrd om, at det gennemløbne Tidsrum bestod af skiftende Perioder, varmere og koldere, tørre og fugtige. Samtidig skiftede Skovens Træbestand. Fra overvejende Fyrreskove blev Egeskov og dens Følgesvende fremherskende, og efter Mosernes Træindhold at dømme har der i disse Egne været skovrigt. Eksempelvis kan nævnes, at der i en Mose Øst for Asbo er fundet mange svære Stubbe af Eg siddende i Tørvene. Alle havde forkullet Skorpe, hvilket tillige med Kulpletter paa en lang Egestamme tyder paa, at Skoven paa dette Sted var blevet ødelagt ved Brand. I Moserne kan vi saaledes finde Resterne af de Naturskove, som i Tidernes vekslende Løb opstod og segnede hen. Nu til Dags findes der vel næppe i Bække Sogn et eneste højstammet Træ, som ikke er plantet eller stammer fra Træer, der er plantet af Menneskehaand. Af Sognets store Moser har Gispellose Tørvedybder paa indtil 3,5 m, og Krage-lund Mose indtil 2 m.

Allerede forinden Mosernes Tørvelag var begyndt at opstaa, havde Stormene begyndt den Aflejring af Flyvesand, som i Tidernes Løb i saa høj Grad kom til at præge Sognets Jordbund. Den Dag i Dag kan Flytning og Omlejring af Flyvesandet jo finde Sted, saa at man kan regne med, at Paaførselen af det Flyvesand, som nu findes i Sognet, har kunnet foregaa til mange forskellige Tider. Ved Flyvesand forstaas her Sand, der er paaført ved Sandflugt, og saadant Sand har stor Udbredelse i Bække Sogn. Det indtager et stort Omraade Nord for Gispellose og langs Sognets Nordgrænse til Hovedlande-vejen, og det udgør omkring Aalflasker et veritabelt Klitparti. Langs med Hovedlandevejen lige fra Vorbasse Sogneskel til Veerst Sogneskel, samt Nord for Kragelund Mose og flere andre Steder er det ogsaa Flyvesandet, der udgør en stor Del af Jordbundens Overfladelag. Men dette giver sig ikke her saa umiddelbart til Kende i Overfladeformerne, da Landet ikke her optræder i Form af Klitter, men med jævn Overflade. Det giver sig derimod godt nok Udtryk i Jordernes magre Beskaffenhed med Sand uden Sten. Gaardnavnet Armod er i den Henseende karakteristisk. Flere Steder er Flyvesandet, der optræder paa denne Maade som Flade, ledsaget af Al, der pletvis forekom-

mer som tykke rødbrune Lag af haardt sammenkittet Sand, bl. a. paa Steder mellem Kragelund og Gaarden Armod.

De historiske Oplysninger, der melder noget om stærkt ødelæggende Sandflugt i disse Egne, indskrænker sig væsentlig til Aaret 1792 og omhandler Sandflugt Syd for Vorbasse, hvor der findes et Klitparti ligesom ved Aalflasker. Der kan vel næppe være Tvivl om, at der da ogsaa paa dette sidste Sted har fundet en indgribende Omflytning af Sand Sted og er sket betydelige Ødelæggelser af Markerne henimod Hamborg og Kragelund. Dette kan stemme med, at der Sydøst for Aalflasker pletvis er fundet ca. $\frac{1}{2}$ m Flyvesand som Dække over Tørv. Et andet Sted i Nærheden er der fundet 0,4 m rent Flyvesand over en gammel Muldflade over sortfarvet Flyvesand. Ved Nordøstsiden af Gispelmosen kan man ligeledes i det dybe Sand finde Muldlag, som viser, at Sandets nedre og øvre Del er afsat til vidt forskellig Tid. Øst for Kragelund skal der paa et Sted ved Brøndgravning være fundet ca. 2 m Flyvesand, der hvilede paa Tørv. At der i en Tid nær op imod vor egen er foregaaet en betydelig Transport og Omflytning af Flyvesand i disse Egne, fremgaar endelig af, at der tæt Øst for Bække Sogns Sydspids, nemlig i den sydvestlige Del af Stavshede i Gjesten Sogn findes en 2—3 km lang Strækning med Tørv, som ligger dækket af Flyvesand. Sandflugten, som har aflejret disse betydelige Sandmængder, er dog sikkert væsentligst foregaaet sønden om Bække Sogn.

De forskellige Eksempler, som her er nævnt, vil være tilstrækkelige til at vise, at Bække Sogn har været Genstand for stærk Sandflugt nær op imod vor egen Tid. Men det har dog sikkert været længe forud for den historiske Tid, at den værste Overfygning af Sand er sket, ved hvilken udstrakte, forholdsvis frugtbare Lerjorder blev omdannede til øde Sandmarker. At Flyvesandets Saga i disse Egne er gammel, faar man især et fyldigt Indtryk af, naar man ogsaa udstrækker Betragtningen til Sognene længere nordpaa, Vorbasse, Grene og Randbøl Sogne. Det viser sig herved, at det som Helhed kun er et Faatal af Steder, hvor Flyvesandet hviler paa Tørv og saaledes er yngre end Tørvemoserne; men at det derimod er et ganske almindeligt Forhold i disse Egne, at Underlaget for Tørvemoserne

er Flyvesand, medens der hverken oven paa Tørven eller i selve Tørvelagene findes Antydning af Flyvesand. Ligeledes kan man ved at se, hvorledes Oldtidens Gravhøje optræder i Forhold til Flyvesandet, faa Rede paa dettes Alder. For Bække Sogns Vedkommende kan det saaledes nævnes, at der 300 m Sydvest for Guldbjerggaard har ligget en Gravhøj, i hvilken der for tyve Aar siden var et Snit, som viste, at Højen var opført af Fladtørv fra Flyvesandsmuld. Og nogle Hundrede Meter Vest for Aalflasker ligger en fredet Gravhøj, omgivet af Flyvesand i den førnævnte Floddal fra Istidens Slutning.

For Oldtidsbeboernes som for vore Øjne har det da i Højlandet skiftet mellem Lermarker, Flyvesandshede og øde Sandklitter; men der har tillige pletvis været anselig Egeskov, som det Egepur, der nu hist og her kan findes i Egnen, kun er forkrøblede Rester af.

OLDTIDEN

Naar den vejfarende passerer Bække By, fanges hans Blik af den anselige Runesten, der staar paa Kirkepladsen lige ud til Landevejen. Den smukke Sten staar som Vartegn for Landsbyen med de mange Fortidsminder; thi foruden Runestenen har Sognet mange andre Minder fra Oldtid, Vikingetid og ældre Middelalder, ja, saa mange er her, at ingen Landsby i Amtet og vel kun faa i hele Landet har flere.

Fra Oldtiden skal det fremhæves, at her ikke alene er Gravminder (Langdysser) fra den yngre Stenalders første Periode, hvilke kun ellers findes i ganske faa Sogne i det sydvestlige Jylland, men ogsaa, at Bække Sogn har de to Femtede af Herredets Gravhøje fra den yngre Stenalders sidste Periode. Særlig straalende træder Vikingetiden frem. To Runestene viser i et Glimt noget af det ældste paa Dansk skrevne og giver os tillige Navne paa Personer, der kan formodes at have været højtstaaende Folk hos Jellingkongerne. Mod Nord i Kragelund ligger et fredet Hedestykke. Det er Rester af Jyllands Hovedvej fra Vikingetid og ældre Middelalder, Hærvejen, som netop her havde et af sine vigtige Strøg. Endelig skal nævnes den mægtige Svinglingsten, der ved et 600-aarigt Sagn knytter en historisk Begivenhed fra Harald Blaatands Tid til Bække Sogn.

Sten-, Bronze- og Jernalder.

Sognets egentlige Historie begynder med dets Bebyggelse, men før denne nærmere omtales, skal der ses paa Oldtidsminderne. Gennem Dysser, Høje og Fund gives en Mængde Oplysninger om Oldtidsbefolkningen. Naar man undtager de laveste Steder, er her næppe en Plet, som ikke gemmer eller har gemt

Minder om Fortids Liv og Virke. For kun hundrede Aar siden har de mange Kæmpehøje endnu — som gennem Aartusinder — præget det ret nøgne, hedeagtige Landskab og givet det Karakter. Spredte som de ligger, gør de sammen med Begravelser i Skraaninger og paa flad Mark Sognet til een stor Kirkegaard.

For den ældre Stenalder Samler-, Fisker- og Jægerbefolkning var her ingen Muligheder, og man skulde heller ikke vente at finde Folk her i den yngre Stenalder første Periode, Dyssernes og Jættestuernes Tid (ca. 3000—2000 f. Kr.), og dog har disse første bofaste Mennesker, som ellers særlig havde hjemme paa Øerne og næsten ikke fandtes i det sydlige Jylland, boet her i et Omraade begrænset til Lindknud, Vorbasse og Bække Sogne. Langdysser var Fællesgrave og Efterligninger af sydligere Landes Klippegrave. Som Regel var de tokamrede og omsat med store Randsten. Desværre er disse prægtige Gravminder komplet ødelagte i Bække Sogn; kun en enkelt delvis ødelagt Langdysser paa Bække Mark (Matr. 9h) er blevet bevaret, idet den er fredet. Den ca. 5000 Aar gamle Dysser er saaledes Sognets ældste Kulturminde.

Længere hen i den yngre Stenalder omved 2000 Aar f. Kr. trængte et nyt Folkeslag, Enkeltgravens Folk, herind og optog efterhaanden Fællesgravens (Langdyssernes) Folk i sig. Netop i disse Egne her naar den jyske Stenalder sin højeste Kultur. Alle Gravformer lige fra de ældste med de smukt formede Stridsøkser i Mandsgravene og Perlesmykkerne i Kvindegravene til de yngste Dolkegrave findes her. Gravene var ganske lave fra Begyndelsen af, men voksede, ved at nye efterhaanden lagdes oven paa. Et Snit gennem en Høj kan vise indtil fem Begravelser; men mellem første og sidste Begravelse kan være et Tidsrum af over tusinde Aar (Se Nr. 67).

I Bronzealderen (1500—800 f. Kr.) brugtes endnu en Tid at opkaste Høje; men i dens yngste Periode brændtes Ligene, og Asken blev i Urner hensat i Solsiden af en Høj, i en Bakkeskraaning eller paa flad Mark og da ofte omgivet af en lille Stensætning af flade Sten; alle tre Former kendes her.

Jernalderens Grave var kun lidet fremtrædende; men her er dog, som en efterfølgende Fortegnelse viser, gjort en Del

Fund fra den Tid. Klebækhøjene, som de to Høje ved Runestenen paa Bække Mark kaldes, betegnes som Jernalderhøje, vistnok ud fra den Tanke, at den ene af de to paa Runestenen nævnte Kvinder, Viborg, muligvis kan ligge begravet der. For nogle Aar siden fandtes i den vestlige Højs Fod en Klump næsten rent Jern paa Størrelse med en Knytnæve. Dette kan dog stamme fra en langt senere Tid.

Sognet er mere end dobbelt saa rigt paa Oldtidsminder som noget andet Sogn i Herredet. 1907 var her 140 Dysser og Høje, som overvejende var Stenalderhøje; men disse benyttedes jo ogsaa i Bronzealderen og senere. Desuden kan paavises en halv Snes Højtømter, og et ikke ringe Antal er sikkert helt udslettet. Indtil Jordfællesskabets Ophævelse for halvandet Hundrede Aar siden laa de fleste Høje i Fred; der var jo Jord nok endda; men senere kom de mere og mere i Vejen, og særlig stærkt er det gaaet ud over dem i det sidste Par Menneskealdrer. De mange Sten, de indeholdt, som f. Eks. en Høj paa Lille Altonas Mark Nr. 45 kaldet Høghøj, der rummede 32 Favne, lokkede til Angreb. Ret skaanselsløst og uden Pietetsfølelse er man gaaet frem mod Højene uden at tænke paa, at det er hedenfarne Slægters tusindaarige viede Grave; nu findes næppe en eneste urørt. Værst var det ikke, at man gravede Kartoffelkuler eller lavede sig Boliger i dem (som i Nr. 46, 107, 121), værre var det, naar man helt ødelagde dem eller gravede efter en Skat eller efter Oldsager for Vindings Skyld; thi ikke alene blev Oldsagernes Placering, der ellers fortæller saa meget, uden Betydning; men som Regel spredtes det fundne for alle Vinde. Det mørkeste Punkt i Højenes Historie er dog det Togt, som nogle Gravrøvere fra Vorbasse (almindelig kaldet Vorbasse-drengene) ved Aarhundredeskiftet foretog gennem store Dele af Jylland, hvorved mange Hundrede Høje plyndredes, og Fundene solgtes viden om; Bække Sogn raseredes ogsaa. Var der mange, der uden Skaansel deltog i Ødelæggelsen, saa var der dog ogsaa en Del, der havde den rigtige Forstaaelse og i Tilfælde af vigtige Fund henvendte sig til kyndige Folk; og de mangfoldige Oldsager, som er fundet og ligger spredt i Hjemmene, opbevares med Interesse. Flere ligefrem værnede om alt

vedrørende de gamle Grave, saaledes fandt en tidligere Ejer af »Bækkelund« i sin flade Mark en Urne, som han ikke nænede at forstyrre, hvorfor han gravede den dybere ned. Ja, man har endog et Eksempel paa, at en Høj, som var sløjft, er kastet sammen igen. Dette er Tilfældet med Tophøj (Nr. 115) paa »Hannesminde«s Mark i Kragelund. En tidligere Ejer af Gaarden udførte dette Arbejde og tilplantede tillige Højen.

I Folkefantasien har Højene spillet en ikke ringe Rolle; med en Blanding af Beundring og Frygt har man set paa dem, ikke alene som Grave, men ogsaa som Skjulesteder for Skatte, Bjergfolk og andre overnaturlige Væsener (se Stednavne og Stedsagn). At de tillige har været betragtet som Offerhøje, fremgaar af Præsteindberetningen 1768, som siger, at »de mange Høje er dels Offer- og dels Gravhøje«. Danske Atlas 1779 meddeler, at der »sønden for Søen (Skøde Sø) findes et mærkeligt hedensk Offersted«. Antagelig er her Tale om en nærliggende Langdysse (Nr. 71). Saa levende har Højene staaet i Bevidstheden, at mange af dem, ca. 1 Snes, har faaet Navne, og ikke faa af disse gaar igen som Marknavne.

Det vilde være et næsten uoverkommeligt Arbejde at beskrive Højene i deres nuværende Tilstand, og da det tillige kun vilde give et slet Billede, bruges her en ældre Fortegnelse fra 1907, som giver et noget bedre Billede af Højene.

Fortegnelse over de enkelte Høje og over de kendte Fund.

Langdysser:

Nr. 27*) (9 h) Langdysse paa Bække Mark er 14 m lang, 6,5 m bred og har endnu en Del af sine Randsten. Af dens to Kamre er det vestligste udgravet og forstyrret. En stor flad Sten, som ligger i Jorden for Enden af Kammeret, er sikkert Dækstenen. Kammeret er 2,1 m langt, 1,5 m bredt og 0,9 m dybt. 26. Juli 1898 blev den fredlyst. En Flintflække er fundet i den. Nr. 71 Rest af en Langdysse 1,3 m høj, 37 m lang og 8,3 m bred. Den har i mange Aar været ødelagt, og i 1928

*) Forreste Nummer er Løbenummer (Kortnummer); det i Parentesen er Matrikelnummer. Højene fra 1—63 er i Bække, 64—75 Skødeg., 76—115 i Kragelund, 116—140 i Asbo.

Fredet Langdysse paa Bække Mark.

fjernedes de fleste af de tilbageværende store Sten. Det er antagelig denne store Dysse, der har været antaget for et hedensk Offersted. Nr. 128 (5) en meget ødelagt Langdysse 31,8 m lang, 7,8 m bred, Spor af to Kamre. I det vestligste sad en meget stor Sten, 2,3 m lang; ogsaa i det østlige Kammer var en Sten tilbage. For faa Aar siden fjernedes alle Stenene, og man fandt da en kegleformet 1,5 m høj Stensætning for Enden af det ene Kammer. I Dyssen fandtes ved samme Lejlighed to Spyd. Nr. 131 (6 a) en Langhøj 1 m høj, 34 m lang og 8,4 m bred. Den udgravedes af Nationalmuseet 1897, og der fandtes: et ufuldstændigt Lerkar, Skaar af tre Lerkar samt en dobbelt Spiralring af Guld, seks Omgange; dens ene Ende var afbrudt (b).*)

Nr. 52 (24) en stensat Grav (Hellekiste?) under flad Mark ca. 3 m lang, 1,25 m bred og i Midten 1 m dyb; den indeholdt 6 m³ Sten. Nr. 53 (24) en Grav af lignende Art som Nr. 52.

Følgende Høje var 1907 nogenlunde velbevarede:

Nr. 6 (6 d), Nr. 10 (6 i), Nr. 26 (9 h), Nr. 42 (16 a), Nr. 55, 56 og 57 (alle 24 fredede). Nr. 58 (25 a) har haft en Stenring

*) Fund fra Stenalderen betegnes her ved (a), fra Bronzealderen ved (b) og fra Jernalderen ved (c).

om Højfoden. Undersøgt 1909. Der var tre Grave, og i den ene af dem fandtes et Randskaar af et Lerkar (b). Nr. 72 (1 g). Undersøgt 1898, der fandtes: et ornamenteret Lerbæger, itubruddt; en Sandstensøkse med Skaftehul (a), 7 Skaar af Lerkar, 16 smaa Skaar af Lerkar, et Lerkar, 14 Skaar af Lerkar, et Lerkar, en Ragekniv i tre Stykker (b), Skaar af middelstort Lerkar, som var ornamenteret, temmelig stort Lerkar med lille Bund og Mund, som indeholdt brændte Ben; en Naal af Jern, Fragmenter af en Naal, en lille sammenbøjet Bronzestrimmel (c). Nr. 77 (1 a), Nr. 79 (1 a) og Nr. 80 (1 a) udgravede, men Fund kendes ikke. Nr. 83 (1 a) ligger i Bække Mejeris Have. Nr. 85 (1 b), Nr. 86 (1 c), Nr. 88 (1 c) og Nr. 91 (1 c) er udgravede. Nr. 92 (1 c) udgravet: to Stridsøkser, en Flintøkse og et Spyd. Nr. 93 (1 c) to Stridsøkser. Nr. 95 (1 c) udgravet. Nr. 96 (1 c) flere Ravperler, hvoraf en var saa stor som en Tokrone og med dobbelt Gennem boring. Nr. 129 (5) udgravedes 1897, og der fandtes: en Økse, et Kar (a), et Lerkar med brændte Ben, to Lerkar, en Jernnaal og en Jernspiralling (c). Nr. 130 (5) to ukendte Genstande (a), Lerkar og en forkullet, blæret Masse, maaske Mad; 40 Skaar af Lerkar, 35 do., Brudstykker af en Bronzeragekniv, Bøjlenaal af Bronze i 7 Stykker (b). I Højen var fire Grave. Ragekniven og Bøjlenaalen fandtes i en Stensætning med Leje.

Højrester

var: Nr. 11 (6 i), Nr. 18 (8 a), Nr. 20 (8 f), Nr. 22 (9 a) har været meget højtoppet, 3 m, Nr. 24 (9 d) har haft en Stenring om sig. Undersøgt 1898, og her fandtes: en Bælteplade af Bronze, som var prydet med en Kreds af Spiraler og kredsformede Stregbaand, Rester af Tøj og Træ, en lille Ring af tynd Bronzetråd i seks Stykker, en Halsring af Bronze i 21 Stykker, en Haandleddsring af Bronze i tre Stykker, en Ankelring af Bronze, Brudstykker af en Bronzering og Bronzeplade (b). Nr. 29 (9 h), Nr. 41 (16 a), Nr. 44 (18 d) et Stenspyd?, Nr. 46 (20), Nr. 49 (22 a), Nr. 70, Nr. 75, Nr. 90 (1 c), Nr. 107 (2 a), Nr. 109 (2 a og 10 a), Nr. 112 (6 b), Nr. 117 (1 a), Nr. 118 (1 b), Nr. 121 (4), Nr. 135 (6 a).

Overpløjede eller nedpløjede

var: Nr. 1 (26), Nr. 2 (26), Nr. 3 (26), Nr. 4 (21 c og 4 c), heri nogle Lerkar, Nr. 5 (6 d), Nr. 8 (6 d), Nr. 9 (6 d), Nr. 14 (6 i), Nr. 15 (6 i), Nr. 17 (8 a), Nr. 19 (8 f), Nr. 25 (9 e), Nr. 30 (10 a), Nr. 31 (12 a), Nr. 32 (12 a), Nr. 33 (12 i), Nr. 34 (12 g), Nr. 35 (12 i), Nr. 37 (12 i), Nr. 38 (12 i), Nr. 39 (12 i), Nr. 40 (12 i), Nr. 43 (18 a), en Stridsøkse; Nr. 45 (18 d), Nr. 47 (20 og 24), Nr. 48 (22 a), Nr. 50 (22 a), Nr. 51 (23), heri saa mange Sten, at de næsten fyldte Højen. Nr. 60 (26 b), Nr. 61 (28 b), nogle Lerkar, Nr. 62 (31 a), Nr. 63 (31 b), Nr. 64, Nr. 65 undersøgt 1907; i denne fandtes: en Stridsøkse og et Lerbæger (a), Potteskaar (b) og desuden et Skelet, omsluttet af Al. Nr. 66, udgravet 1907; der var tre Grave, som indeholdt: en Skiveskraber, et itubrukt Lerbæger, to smaa Ravperler, en Stridsøkse, et itubrukt Lerbæger, en lille Flækkekniv, to Skaar af Lerkar, en Flintøkse, et svajet Lerbæger, en lille Stridsøkse (a); ovenpaa Højen fandtes to Skaar (b). Nr. 67 er undersøgt 1907, i denne var der fem Grave, som viste, at Højen har været benyttet gennem baade Sten-, Bronze- og Jernalderen; igennem flere Tusinder af Aar er den vokset, idet den blev højere for hver ny Grav. I Gravene laa: to Brudstykker af Perler (Rav), en Stenperle, en Stridsøkse, en Flække, et Lerbæger (a), to ituslaaede Urner (b), en Slibe- eller Kværnsten (c). Nr. 68 er undersøgt 1898 og indeholdt: en Fingerring af Guld, 21 Guldpailletter, to Bronzeknapper (b). Nr. 69 undersøgt 1898; her fandtes en smuk velbevaret Retøkse af Flint og nogle Ravperler (a), en Bronzeøkse, Rester af Træ og Ben, to Ildsten af Flint, en Flintdolk, et Spydblade af Flint, en itubrukt Bronzenaal, fem Ravperler, en itubrukt, firkantet Polersten af graa Skifer, Spiralring af Guld i otte Vindinger (b). Nr. 73, Nr. 81 (1 a) en Del Ravperler. Nr. 82 (1 a), Nr. 84 (1 a og 1 c), Nr. 98 (1 c), Nr. 99 (1 c), Nr. 100 (1 c), Nr. 101 (1 c), Nr. 102 (1 d), to Stenøkser; Nr. 103 (2 a), Nr. 104 (2 a), Nr. 105 (2 a), Nr. 106 (2 a), Nr. 108 (2 a), ved Grusgravning fandtes her et Gravkammer $\frac{2}{3}$ m \times 2 m, hvori der var en Økse med Skaftehul, en tyknakket sleben Flintøkse, en Flintflække, to beskadigede Ravskiver (a). Nr. 113 (9 c), Nr. 116 (1 a), Nr. 119 (3 a), Nr. 120 (3 b), Nr. 123 (4), Nr. 125 (4), Nr. 126 (4) en Del Lerkar, som var stillet i Kreds,

imellem disse laa en halvcirkelrund, flad Bronzegenstand, hvis buede Side var skarp. Nr. 127 (5), Nr. 133 (6 a), Nr. 134 (6 a), Nr. 136 (6 b og 1 b).

Sløjfede eller bortkørte

var: Nr. 21 (9 a), Nr. 36 (12 i), Nr. 54 (24), Nr. 114 (12), Nr. 115 (12), Nr. 137 (15), Nr. 138 (15), Nr. 139 (16), Nr. 140 (20 b); tæt ved samme Høj har ligget fire andre, som var fuldstændig sløjfede; men paa en af Tomterne fandtes en Stridsøkse og en Mejsel af Sten.

Tuer

var Nr. 12 (6 i), Nr. 13 (6 i), Nr. 28 (9 h), en Stenøkse; Nr. 74 (Skødegaard og Kragelund 1 b), Nr. 76 (1 a), Nr. 78 (1 a), Nr. 87 (1 c), Nr. 89 (1 c), Nr. 94 (1 c), Nr. 110 (6), Nr. 111 (6).

Tvivlsomme Høje

var: Nr. 7 (6 d), Nr. 23 (9 a), Nr. 59 (25 a), Nr. 124 (4) anses for en naturlig Bakke, paa hvis Top der maaske har ligget en Høj. Nr. 132 (6 a).

Det hænder ofte, at man her i Sognet ved Arbejde i eller med Jorden støder paa større eller mindre Samlinger af Sten. Nogle af disse er tydeligt nok Minder fra Oldtiden og andre ikke. I Kanten af en lille lav Strækning midt mellem de to Høje, der begge bærer Navnet »Høghøj«, og som ligger paa hver sin Side af Skellet mellem Bække og Skøde, fandtes for nogle Aar siden en Grav, som var bygget af fire flade Sten; dens Længde og Bredde var ca. 40 og 25 cm. I Skraaningen lige Vest for Kæmpegaard i Kragelund fremdroges 1925 en Grav, der øverst havde en $\frac{2}{3}$ m bred Stenbelægning af ildskørnede Haandsten. Under disse var et 20 cm tykt Lag sandblandet Aske, og nederst et Lag temmelig store Trækul samt et Potteskaar. Lignende Grave skal være fundet paa Gaarden Roligheds Mark og flere andre Steder i Sognet. Ildskørnede Stensamlinger er ikke sjældne her, og maaske har de været anvendt i Oldtiden. Tiest støder Folk dog paa Stensamlinger, der absolut intet har med den Tid at gøre. Nogle af disse er vel kastet sam-

Højkort over Kæmpehøje i Bække Sogn.

men eller nedgravede i Jorden af Mennesker for at faa dem af Vejen, medens andre rimeligvis er hobet i Bunker under Sandflugt, som har fundet Sted tæt ind til vore Dage.

A n d r e F u n d.

I en Høj paa Bække Mark (Matr. 21 a) fandtes 1906 270 længere eller kortere rørformede Ravperler, hvoraf de fleste var nogenlunde velbevarede; desuden fandtes nogle faa Hængedopper. De største Perler var 4, 5 og 3,3 cm i Tværmaal. Paa samme Mark fandt man 1907 en sleben Stridsøkse af graagul Bjergart. Ved Nordkanten af Kragelund Mose er fundet to sjældne store Ravsmykker, hvoraf det ene havde 312 Perler, det andet et noget mindre Antal. De opbevares i Museet paa Koldinghus. Ved Tørvegravning i Gispel Mose (Mtr. 8 a) fandtes 1899 en Bronzesegl, som laa i en Dybde af 2,25 m i et planterigt Lag, der betegnedes som Flæg. Til Seglen, som var lidt beskadiget, har vel hørt et Træhaandtag, men der saas intet Spor efter det. I Tranboeng i Kragelund opgravedes 1929 et Bronzesværd (Grindsted Museum). Et Bronzesværd skal for ca. 75 Aar siden være fundet i en Høj Syd for Guldbjerg; det blev smeltet om i Kugler til at pryde en Bilæggerovn med. I Mandhøj i Sogneskellet indtil Margretenborg skal for en Del Aar siden være fundet flere Bronzegenstande. En Bøjlenaal er fundet paa Bavnen. 1852 fandtes ved Pløjning i Gaardejer Peder Jessens Mark i Bække en Guldring, der indsendtes til Nationalmuseet. Værdi 23 Rdl. Paa Kildevældgaards Mark i Asbo fandtes 1902 i Bunden af en Høj en dobbelt Spiralring af Guldtraad i tre Omgange, Bredde 3,5 cm, Værdi: 13 Kr., samt en Bronzegenstand. 1900 fandtes i en Høj (Matr. 5 af Asbo) en Flintøkse samt et større Træstykke, der var af en ca. 92 cm lang Gren, som var udhulet paa langs. Fra Siden var der boret Hul ind til Hulningen. Et andet mærkeligt Træstykke af Form omtrent som en Svingel fandtes 1923 i Kragelund Mose. Længde, Bredde og Tykkelse var henholdsvis 60, 12 og 3 cm. I hver Ende var det gennemboret paa Bredside. Hullet ca. 3 cm i Diameter. Efter Nationalmuseets Skøn stammede det nærmest fra den ældre Middelalder; men dets Brug kunde ikke

nærmere bestemmes, maaske har det været anvendt til Trækbrug.

De fleste af disse ligesom alle ved Højene omtalte Fund er gjort af Nationalmuseet, hvor ogsaa langt den overvejende Part af de fundne Genstande opbevares. Hvad der er fundet af private eller Gravrovvere, og det er langt den største Del, er nu solgt og spredt over hele Landet, og kun lidt af det opbevares i Hjemmene. At give blot nogenlunde fyldestgørende Oplysninger om disse Fund vil være en umulig Opgave.

Oldtidsbebyggelsen.

Bække Sogn har altsaa en forholdsvis stor Mængde Oldtidsminder, og skulde man slutte ud fra Højenes Antal, saa har Bebyggelsen her været mindst dobbelt saa stor som i noget andet Sogn i Andst Herred. Imidlertid vilde det være for letkøbt og for usikkert et Resultat, man vilde komme til ved at slutte ud fra dette Grundlag. Spørgsmaalet om Oldtidsbebyggelsen er vanskeligt, og der er da ogsaa Uoverensstemmelse mellem ældre Arkæologer og yngre Forskere. De førstnævnte¹⁾ hævder, at Højene, som særlig samler sig i de nuværende og tidligere Heder, blev lagt nær Boligerne i de den Gang dyrkede Arealer, medens de højtomme Steder var Ødemarker. Denne Antagelse begrundes bl. a. med, at Højene mange Steder synes at samle sig i Rækker, som saa er tydede som Vejlinier, langs hvilke Bebyggelsen laa, og med, at Oldtidsfolket med deres primitive Redskaber lettest kunde dyrke de høje, sandede Jorder. Et Højkort vil efter denne Opfattelse tillige være et Bebyggelseskort. Yngre Forskere²⁾ har den modsatte Teori, at der hvor Kæmpehøjene samler sig, der var Ødemarkerne, mens Bebyggelsen var i de højtomme Rum ved de vestjyske Fjorde, langs Aaløbene, og hvor disse ved deres Udspring deler sig i Smaabække, thi netop disse græsrigge Strækninger kunde yde gode Betingelser for Befolkningens Hovederhverv, Kvægavl. Kornavl, der var af mindre Omfang, har haft ret gode Betingelser i de letdyrkelige og ikke helt kalkfattige Flodsandsstrækninger langs Aadalene. Hederne, i hvilke de fleste Høje laa, menes allerede dengang at have været Hede. Denne Paastand

underbygges med den Kendsgerning, at mange Høje er opført af Lyngtørv (saadanne Høje findes ogsaa her). Sten- og Bronzealderens Mennesker har ikke kunnet dyrke Hederne; det krævede større Landbrugsteknik (Mergling og Gødskning), end de var i Besiddelse af.

Den sidstnævnte Teori er foreløbig kun gennemprøvet for Vestjyllands Vedkommende, men da Bække i landskabelig Henseende jo hører til denne Landsdel, tør man maaske ogsaa anvende den her. Da nu den største Part af Sognet har været oversaaet med Kæmpehøje og har været Hede eller Ødemarker, og en anden Del, Gispel Mose og noget af de lave Kær, har været ret utilgængelig, saa kunde det ved første Øjekast se ud, som om her var ringe Plads og Muligheder for Bebyggelse, og dog har her nok alligevel været særdeles gode Vilkaar; thi de store Mose- og Kærstrækninger, som har dannet sig ved Holmeaas og især ved Kongeaaes Udspringsforgreninger, og som strækker sig langs hele Østsiden af alle tre Landsbyer, har kunnet give et sikkert Udbytte for en ikke ringe Kvægavl. Langs Kærranden har der været Betingelser for Kornavl. Kort sagt har Ernæringsmulighederne været saadan, at der ikke kan være Tvivl om, at her har været en forholdsvis stor Oldtidsbefolkning. Det er værd at lægge Mærke til, at netop denne Egn er blevet befolket før nogen anden i hele det sydvestlige Jylland, idet Lindknud, Vorbasse og Bække Sogne er de eneste i Amtet, som har Minder (Dysser) fra den yngre Stenalders første Periode. Skal man gisne om, hvor i Sognet Bebyggelsen har været, da synes de nuværende Landsbyers Plads, uden for Hede og nær Kær, at have været ret ideel.

RUNESTENENE

Med Runestenene træder Sognets Historie ind i et klarere Lys, idet der nu forekommer Navne paa Personer. Runestene er Æresminder, der skal tale til Efterslægten om den afdødes Værd og Fortjenester, hvorfor de sattes ved Veje eller paa højtliggende Steder. De rejstes som Regel kun over Mænd og Kvinder, som var højtstaaende eller havde øvet en eller anden Bedrift helst af krigerisk Art; de hører jo alle til i en mærkelig Kamptid, Vikingetiden (Aar 800—1000). Ofte berømmer Indskriften baade den, de er rejst over, og den, der rejste dem. Foruden det, at de er smukke, gamle Minder, saa har man i deres Indskrifter noget af det ældste paa Dansk skrevne, og selv om Stenene kun fortæller sparsomt eller slet intet om Personer og Begivenheder, der er kendt fra den øvrige Historie, saa taler de dog med mere lydelig Røst end Kæmpehøjene. De fører med navngivne Personer Sognehistorien saa langt tilbage, at den i Ælde kan maale sig med de islandske Sagaer. I hele Landet er der omkring 200 Runestene, saa det maa betragtes som en sjælden Rigdom, at Bække Sogn har to af de gamle Sten, der nu har baaret deres Indskrift i 1000 Aar.

Den større Bække-Sten (ved Kirken) (fra Aar ca. 925).

Denne smukke og anselige Sten, der bestaar af graa og rødkornet Granit, stod inde i Kirkegaardsdiget i Bække, hvor den kom for Dagen 1807 (eller 1810), da en ny Port skulde anbringes i Diget. At Stenen ved denne Lejlighed blev fremdraget og omhyggelig bevaret, skyldes daværende Kromand A. J. Lund i Bække. Han blev straks opmærksom paa Indskriften og sluttede deraf, at det maatte være en meget sjælden Sten, hvorfor

Runestenen ved Kirken.

han lod den flytte fra dens gamle Plads, hvor den hidtil havde været ukendelig, til den udvendige Side af Diget, saaledes at Indskriften vendte ud mod Vejen og blev synlig for alle. Her stod den ved den vestre Kirkegaardslaage til 1858, da den blev udtaget og opstillet ved den østlige Side af Vaabehuset. 1923 rejstes den paa en lille Høj paa Kirkepladsen ganske tæt ind til Landevejen.

Stenen er 158 cm høj og 122 cm bred paa det bredeste Sted, 88 cm tyk forneden, men kun 30 foroven. Dens Form giver den nogen Lighed med den store Jellingsten. Runerne, der er ca. 18 cm høje, er meget tydelige og vidner om en dygtig Runerister. Indskriften, der begynder i Furen til højre forneden, løber op ad denne, ned ad midterste og op igen i venstre Fure,

lyder saaledes: »Ravnunge-Tue og Funden og Gnyple; de tre gjorde Thyres Høj.«

Medens alle Forskere er enige om Indskriftens Ordlyd, har der været forskellige Meninger om, hvem Thyre er, og om hvor Stenen oprindelig har været rejst. Først antog man, at Thyre var Thyre Danebod, og at Stenen var hjemmehørende i Bække. Denne Mening forlod man senere, men er nu i det væsentligste atter gaaet tilbage til den. I sit store Værk »De danske Runemindesmærker« anfører Prof. Wimmer en ældre Forskers, J. Kornerups, Opfattelse af Indskriften. »Denne mærkelige Indskrift meddeler os altsaa Navnene paa de tre Mænd, som har bygget Dronning Thyres Høj i Jelling. Upaatvivlelig har disse tre Mænd været Hedninger (Thorshammeren paa Læborgstenen). Det har været dem, der paa Kong Gorms Befaling har ledet hint store Arbejde, som til visse krævede mange Menneskers forenede Anstrengelser. Som Formænd har de følt en berettiget Stolthed, saa de mente at burde underrette Efterverdenen om denne Stordaad ved en Runesten rejst i deres Hjemstavn.« En lignende Opfattelse havde de fleste ældre Forskere, men Prof. Wimmer forlader denne Mening. For det første mener han, at der aldeles ikke er Tale om Thyre Danebod, men derimod om en fornem og mægtig Kvinde, i hvis Tjeneste de tre Mænd stod. Ved hendes Død opkastede de en Høj og ristede Runer til Minde derom, og den fornemste ristede desuden Runerne paa Læborgstenen, hvis Indskrift lyder saaledes: »Ravnunge-Tue hug disse Runer efter Thyre sin Dronning.« Langt snarere vil han antage Thyre for den samme, som nævnes paa Skivumstenen, hvorpaa det hedder, at hun var Enke efter Danmarks mægtigste Jorddrot. Wimmer anfører som Begrundelse for sin Antagelse bl. a., at Ordet Dronning ikke skal opfattes som Kongehustru, men som Titel paa en Herskerinde, der her har været saa mægtig, at hun har haft fornemme Mænd i sin Tjeneste, og det er saa disse, der har ønsket at hædre hende ved at rejse Høj og Runesten over hende. Imidlertid er det i den seneste Tid blevet paavist,¹⁾ at Dronning netop her maa betyde Kongens Hustru, saa der er i Virkeligheden ikke anden Mulighed, end at Indskriften maa gælde den navnkundige Jellingdronning, Thyre Danebod, og

Opførelsen af den mægtige Høj over hende. Denne Tanke be-
styrkes yderligere af, at den Mand, formodentlig Ravnunge-
Tue, der har hugget de tre stærkt sammenhørende Runestene
i Bække, Læborg og Horne, muligvis tillige har hugget Runerne
paa den lille Jellingsten. Der synes desuden, hvad nærmere
skal paavises under Omtalen af Svinglingstenen, at have været
en nøjere Forbindelse mellem Jelling og Bække, end Wimmer
har ment.

For det andet mener Wimmer, at Stenen ikke er hjemme-
hørende i Bække, men at den oprindelig sammen med Læborg-
stenen har haft sin Plads paa Læborg Banke et lille Stykke Nord
for Kirken, hvor de ved en Stenkreds har været forenede til et
storslaaet Monument, som i Tidens Løb forfaldt. Engang
maaske i det 16. eller 17. Aarh. har man haft Brug for store
Sten til et Kirkegaardsdige i Bække og har da hentet den ene
af Runestenerne i Læborg og indsat den i Diget. For stedkendte
Folk ser denne Opfattelse ikke sandsynlig ud, da der lige til
nu har været ualmindelig mange store Sten i Bække Sogn, og
den er da ogsaa bleven grundigt modbevist af Dr. phil. Marius
Kristensen,²⁾ som mener, at Bække-Stenen I har staaet nær
ved Bække Kirke og netop derfor er blevet indsat i Diget, og
at Læborgstenen aldrig har været rejst, idet den, da Runerne
blev hugget og maaske længe efter, sikkert har været et Hele
med sin vældige Moderblok, der endnu ligger i Jorden nær
Vejen lige Nord for Læborg. Paa den store Læborgbankes Top
har denne Kæmpeblok med sin Runeindskrift, der var synlig
for alle vejfarende ad Jyllands gamle Hovedvej, Hærvejen,
været et stolt Minde over Dronning Thyre og hendes Runerister
og Højbygger, Ravnunge-Tue. I BækkeSogns Centrum er Bække-
Stenen I fundet, og der har den sikkert været rejst. Hvis der,
hvad nogle formoder, er Slægtsskab mellem Ravnunge-Tue og
den paa Bække-Stenen II nævnte Kvinde, Rævne, saa er det en
yderligere Styrkelse af Tanken om Bække som Stenens rette
Hjemsted.

De tre Mænd, Ravnunge-Tue, Funden og Gnyple, der næv-
nes paa Stenen, kendes ikke fra Historien, hvorfor man maa
holde sig til en Række mere eller mindre rigtige Slutninger.
I al Almindelighed kan det siges om Mænd (eller Kvinder), som

nævnes paa Runestene, at de som Regel var velstillede og højbyrdige Personer, der ejede Gaard og Gods eller indtog førende og betroede Stillinger hos de regerende. Der er god Grund til at tro, at de tre Mænd alle har hørt til Overklassen. Funden bærer samme Navn som en Sagnkonge, der skal have været Fader eller Oldefader til Gorm den Gamle, og da Navnet er sjældent, er det vel ikke umuligt, at han har været i Slægt med selve Kongehuset i Jelling. Ravnunge-Tue har i hvert Fald tilsyneladende været den betydeligste af de tre. Han nævner sig sammen med de to andre som den, der har bygget Thyres Høj. At lede Opførelsen af Nordens største Gravhøj har for Datiden været et Stykke Ingeniørarbejde, der nok kunde gøre Lederne kendte og berettigede dem til at rejse Runesten over sig selv ved den store Alfarvej i deres Hjemstavn. Desuden maa Ravnunge-Tue fremhæves som en kyndig og fin Runerister, der har hugget Runer i hele tre Sten, nemlig Bække-, Læborg- og Horne-stenene, og i den senere Tid er man tillige kommen ind paa den Tanke, at han muligvis ogsaa har hugget Runerne paa den lille Jellingsten. En stor Runerister og Højbygger, en Mand, hvis Navn alene har Klang af gammel Slægt (sml. Skjoldunge-Ravnunge), har ikke været af det almene Folk, men af høj Byrd. Maaske har han staaet i Thyres særlige Tjeneste, siden han har ristet hendes Navn paa tre eller fire Runestene.

Det er den almindelige Mening, at de tre Mænd har boet i Nærheden af det Sted, hvor Stenene er rejst, altsaa i Læborg-Bækkeegnen, og stort nærmere kan man vist ikke komme Løsningen af dette Spørgsmaal, i hvert Fald vil det være vanskeligt at bestemme, i hvilket Sogn den enkelte har boet, og da især Ravnunge-Tue, hvis Navn jo staaer paa tre Sten i tre forskellige Herreder. I Horne har han næppe haft hjemme. Det kan derimod bedre tænkes, at han har haft Gods der eller nær derved i Vestjyllands rige Græsegne. Maaske har han saa for at hædre Dronning Thyres og sit eget Minde ogsaa rejst Sten i denne Egn. Der er Grund til at tro, at han har boet her ved den store Færdselsaare, Hærvejen, ikke langt fra Jelling. Usandsynligt er det ikke, at der baade i Læborg og Bække har været Kongsgaarde, en Slags Forborge til Jelling. En Vagtforpost paa Læborgbankens dominerende Kuppel var ikke uden Værd, og

endnu større strategisk Betydning vilde det have været med en Bevogtning af Passet i Bække, i hvis sydlige Udkant Datidens vigtigste Veje i Jylland, Hærvejen og Ribevejen, mødtes. Landbohistorikeren Henrik Larsen mener, at der har ligget en saadan Kongsgaard i Bække, og Dr. O. Nielsen omtaler i sin Bog om Malt Herred en længst forsvunden Læborggaard og gætter paa, at Ravnunge-Tue har boet paa den. Dr. phil. Marius Kristensen udtaler som sin Formodning, at i Læborg »har vel Ravnunge-Tue boet, og de to andre længere Nord paa (i Bække og Randbøl).« Denne Opfattelse kan næppe yderligere begrundes. En Kongsgaard til Bevogtning af Pas og Vejgaffel i Bække, det eventuelle Slægtskab mellem Bækkestenene, Ravnunge-Tue og Rævne, sidst og ikke mindst Svinglingstenens Sagn, der jo er hjemmehørende i Bække og synes at bygge paa Minder eller virkelig Begivenhed knyttet til Ravnunge-Tues Navn, taler lige saa meget for, at han har haft hjemme i Bække. — Men selv om der er Forhold vedrørende Stenen, man ikke kan faa Klarhed over, saa er den dog ligefuldt et interessant og værdifuldt Minde.

Den mindre Bække-Sten (paa Marken).

Et Stykke Nord for Bække By ved Klebæk højene staar Bækkestenen II, der er interessant ved sine Omgivelser og sin Indskrift.

Paa en ejendommelig Maade fandtes denne Runesten den 30. Marts 1858 af Johannes Kæstensen fra den nærliggende Klebækgaard. I Nærheden af den nordvestligste og største af de to Høje havde man ofte om Natten eller sent om Aftenen set Lys brænde paa Marken. En Aften sildig havde baade J. Kæstensen og en Pige, da de stod uden for Huset, set Lyset, der var meget stort og kastede et stærkt Skær hen over Højen, lidt Syd for denne. Ingen af dem talte dog om det, før de kom ind i Huset, da Pigen sagde, at hun syntes, der stod et Lys ved Højen. Han svarede intet derpaa — naturligvis fordi han efter den almindelige Overtro frygtede for, at Skatten, som maatte ligge der, hvor Lyset stod, skulde synke, hvis han talte derom — men den følgende Morgen gik han ud paa Marken sammen med en Stenkløver, Ole Andreasen Møller, og da de paa det

Runesten ved Klebækhøjene.

Sted, hvor Lyset havde vist sig, omtrent 15 m Syd for Højen, saa Kanten af en Sten, som var sunken ned i Jorden, gav de sig til at grave der i det Haab, at Skatten maatte ligge under Stenen. Den laa der virkelig ogsaa paa en vis Maade; thi da de væltede den store Sten om, saa de to Rækker Bogstaver tydeligt aftegnede i Jorden, og det opdagedes saaledes, at Stenen havde en Indskrift. Det lykkelige Fund blev hurtigt bekendt, og Sognefogeden i Bække, Niels Johnsen, der straks saa, at Indskriften var Runer, fik sendt et løseligt Rids af Stenen og en Indberetning om Fundet til rette Sted. Staten købte og fredede den Plet Jord, hvorpaa Runestenen, Bautastenene og Højene ligger.

Omgivelserne fortjener i høj Grad Opmærksomhed. For det første ligger Mindesmærket, hvortil baade Runestenen, Bautastenene og Højene kan henregnes, omtrent paa Sognets højeste Punkt med vid Udsigt i Nord og Syd. Stedet er heldigt, men sikkert ikke tilfældigt valgt. Der er nemlig god Grund til at tro, at Hærvejen har ført lige forbi. For det andet, og det maa særlig bemærkes, staar Runestenen til Dels i sine gamle Omgivelser. Den er en af de meget faa Runestene, der med Sikkerhed kan siges at staa paa sin oprindelige Plads. Fra den østlige og mindre af de to Høje udgaar mod Vest en Stenrække, af hvilken ni Sten endnu er bevarede, maaske er den nærmest

Højen kun et frasprængt Stykke. Runestenen afslutter Stenrækken i Vest. Den staar 45 m Vest for den mindste og 15 m Syd for den største Høj. Der har været gættet paa, at Stenrækken har været dobbelt; men det er mere sandsynligt, at den nuværende har haft flere Sten. Disse karakteristiske gamle Omgivelser er af ret betagende Virkning paa de ikke helt faa, der besøger Stedet. Wimmer skriver herom: »Naar man fra Vejen nærmer sig Mindesmærket, gør det i sin Helhed et ualmindeligt storartet Indtryk, idet baade Runestenen og de øvrige bevarede Stene, naar de i lang Afstand tegner sig mod Horisonten, synes at være meget større, end de viser sig i Virkeligheden.« — — Det er en Plet blandt de mange, der gør vort Lands Historie mere rig og levende, og ikke faa er blevet grebet af at møde et tusindaarigt Stykke Historie under saa smuk og oprindelig en Form. — Oldtiden ruger over dette Sted.

Stenen bestaar af lyserød Granit og rager 124 cm over Jorden, Bredden 104 cm. Nederst er den 62 cm og i øverste Spids 31 cm tyk.

Om Indskriften anføres her, hvad Dr. phil. Marius Kristensen skriver:⁸⁾ »Ogsaa selve Indskriften er mærkelig, idet Ordene er forkortede saa stærkt, at det nu ikke er muligt med Sikkerhed at fastslaa dem, selv om der ikke kan være Tvivl om Meningen.« (Her anfører Dr. M. Kristensen saa Runeindskriften.) — »Den rimeligste Tolkning heraf er vist Wimmers:

Hrævna lod opkaste denne Stenhøj
 efter Viborg sin Moder.

Det er sjældent, at en Kvinde rejser Runesten efter sin Moder. Fra Danmark kendes kun et Eksempel til, den større Sønder-Vissing Sten, som er rejst af Harald Blaatands Dronning over hendes Moder. Men der er selvfølgelig ikke noget i Vejen for, at andre end Dronningemødre kunde nyde en saadan Ære, selv om der er Grund til at tro, at de to Kvinder paa Bække-Stenen ikke har været af ringe Slægt.

Hvorfor er Indskriften forkortet paa saa voldsom en Maade? Der kunde godt paa den Flade, som er beskrevet, have været Plads til de fuldt udskrevne Ord. Stenens Form viser, at den engang maa have været baade højere og bredere. Den har ikke

lidt noget Tab siden Fundet, næppe heller i de sidste Aarhundreder, men om Spaltningen er sket før eller efter Ristningen, kan intet Menneske vide, og der er Mulighed for, at der kan have staaet endnu en Linie til højre for de to bevarede, men om denne mulige Linies Indhold kan vi heller ikke vide noget. Det kan have været en Ros over Moderen eller en Sikringsformel — hvis der har været noget. Men selv uden denne Antagelse var der Plads nok; Runerne i anden Linie, som er den længste, staar saa vidt fra hinanden, at den kun har 15 Runer mod den førstes 21 (16 Tegn mod 23). Hans Brix har nylig gjort opmærksom paa, at Indskriften, som den er, har 36 Runer, og dette bliver Datterens og Moderens Navne (12 Runer) plus 24 andre. Men 24 er Tallet paa Runerne i den oprindelige Runerække, og dette Antal vedblev at have Tryllekraft, ogsaa i den yngste Runerækkes Tid ved Siden af dennes Tal: 16. Dette Tal faas ved at tælle Selvlydstegnene plus de to n (hvad Brix kalder niua-Runerne), medens Fordelingen med 6 i, 6 u og 4 andre niua-Runer minder om den paa den ældgamle Snoldelev-Sten med 7 a, 7 u og 2 andre Selvlydstegn. Skulde da Udskydningen af 9 Runer være foretaget for at faa disse magiske Tal? Ja, det er den Mening, Prof. Brix har udtalt, og det giver jo en Forklaring, som ellers i høj Grad savnes. Den mindre Bække-Sten er formodentlig den ældste Runesten i Ribe Amt, omtrent jævnaldrende med den fynske Glavendrup-Sten og de sjællandske Stene fra Tryggevejle og Gørlev.«

SAGNSTEN

Danmark har ca. 3500 Kæmpesten, hvortil der er knyttet Folkeoverleveringer. I Bække Sogn er og har været flere Sagnsten, og en af disse, »Svinglingstenen«, hører til de mest berømte, men tillige ogsaa til dem, der er allervanskeligst at gøre Rede for.

Svinglings- eller Svingelandsstenen.

Gennem dette Stensagn indføres et Blad i Sognets Historie fra saa fjern en Tid som Vikingetiden. En historisk Begivenhed skal efter Sagnet være foregaaet inden for Sagnet paa den Tid, og Hovedpersonen er ingen ringere end selve Kong Harald Blaatand; men da Sagn og Historie synes at være flettet sammen, er det vanskeligt at sige, hvad der er hvad. Ligeledes er det vanskeligt at afgøre, paa hvilket Grundlag Sagnet er blevet knyttet til Bække Sogn.

Sagnet træffes første Gang hos Saxo og Svend Aggesen, der begge beretter om, hvorledes Harald Blaatand gjorde et mislykket Forsøg paa at slæbe en stor Sten til Jelling, hvor den skulde bruges som Mindesten over hans Moder, Thyre Danebod. I sit malende Sprog fortæller Saxo om, hvorledes Kongen udbød den samlede Hær til dette Arbejde; men medens dette stod paa, fik ledende Mænd Kongens egen Søn, Svend Tveskæg, til at gøre Oprør. En vejfarende, som Kongen afæskede Ros for Slæbningen af den vældige Byrde, underrettede Kongen om, at hans Søn nylig slæbte en endnu større Byrde af hans Haand, nemlig Danmarks Rige. Kongen lod da Stenen ligge og vilde drage mod Svend; men hans Hær gjorde Oprør, fordi han havde paalagt frie Mænd Trællearbejde.

De to Historiekrivere meddeler ikke noget om, hvor Harald Blaatand maatte efterlade Stenen; det faar man først at høre om ca. 100 Aar efter, men fra da af og til nu, altsaa i 600 Aar,

kan man gennem flere Beretninger følge Sagnet som hjemmehørende i Bække.

I Saxoudtoget fra første Halvdel af det 14. Aarh. siger Forfatteren, en ukendt jydsk Historieskriver, at: »...da Harald hørte dette (om Sønnens Oprør), lod han Stenen ligge, nemlig paa Bække Mark, og befalede sine Ledsagere at berede sig til Krig.«

1643 meddeler O. Worm i Monumenta Danica S. 340, at mange endnu den Dag i Dag viser en mægtig og stor Sten paa Bække Hede, som den Kong Harald vilde føre til Jelling, men blev tvunget til at efterlade halvvejs ved Efterretningen om sin Søns Oprør.

O. 1766¹) skriver Degnen Tang i Vorbasse til Præsten Poul Wedel i Jelling: »Paa Deres Velærværdigheds Skrivelse meldes i skyldigst Gensvar, at paa Bække Mark findes en Sten af usædvanlig Størrelse. Stenen kaldes *Svingelands* Sten. Stenen har jeg selv siden den Tid været hos og besigtiget samt maalt dens Størrelse og Omkreds, og da er den beliggende et Fjerdingsvej Nordvest for Bække By paa Bække Mark paa en Hedeager, som gaar i Sønder og Nør. Stenen ligger og i Sønder og Nør. Den er i Omkreds 28¹/₂ Alen, i Længden 9 Alen. I den nordre Ende er den 3 Alen 1 qt. høj over Jorden, lig en Skibs-Forstavn, i samme Ende er den 4 Alen bred. I den søndre Ende er den 6¹/₂ Alen bred, ligger noget laugere ved Jorden. Ellers er den østre Side ganske slet og ligger 2 Alen høj over Jorden. Paa Stenen er ingen Tegn, saavidt ses kan, til nogen gammeldags Inskription, men der har været i forrige Tider Stenkløver ved den, som kan ses af tyve Huller, som med Kiler er slaget over hver Ende i den, men deraf intet efter al Anseelse sprungen. Til hvad Brug sligt er gjort vides ikke. Videre Underretning kan jeg ikke, saa gerne som sig ønskede, meddele Deres Velærværdighed, uden at det er den største Sten, der findes i Eggen. Jfr. Worms Beretning om denne Sten.«

Den ¹⁸/₈ 1768 skriver Præsten Iver Pedersen Hagelund til Veerst-Bække i en Præsteindberening: »Paa Becke Mark mod Nord findes en meget stor, aflang Sten kaldet Svinglingsstenen. Mod Nord er den af Skikkelse som Forstavnen af et Skibsrum; den er i sin Længde og Bredde i Omkreds ved Jorden 26 Alen; men det vides ikke, hvad den betyder.«

1769 meddeler Danske Atlas V, at: » . . . paa Bekke Mark ligger en meget stor Sten med nogle udhugne Huller paa, hvilken Kong Harald Blaataand har villet lade flytte til Jelling, men blev af Fienderne forhindret.«

Om Stenens Forsvinden faar man Oplysning i Etatsraad Andreas Charles Teilmans Selvbiografi fra 1778²): »Til Fundamenter under Husene, under Skierveggene, som alle ere af Grundmuur, til Tiller eller Stand bag Hestene eller Qvæget, til Dørsteen eller Dørterskelen i Ladegaardene, til Trappe-Steen, til Fold- og Leed-Pæle, til Salt-, Vand-, og Svine-Truge m. v. har han (o: jeg) af Marken ladet hjemføre, kløve og tilhugge ongefær en 6000 Cubic Fod, som gjør 1500 Læs Kampesten. Deriblandt en Steen, der laa ved Bekke i Colding-Huus-Amt, lang 9 Alen, paa sine Steder bred 6, tyk 5 Alen, udgiorde omtrent 150 Læs. Samme Steen skal efter almindelig Tradition blandt Bønderne der i Eggen af Kong Harald være til det Sted, hvor den laae, flyttet fra det Vestre-Hav, men der forladt, da hand sammesteds fik Tidende om Rigets Opsigelse, og følgelig maa være den samme som Holberg omtaler i sin Danmarks Historie, Tom 1, pag. 88, som vore Kiempe-Viser, der ere bekiendte blandt Bønderne, og omqvæde. Bønderne vare og af den faste Formodning, at under Steenen giemtes en Skat, hvorover Bonden, som Ageren, hvorpaa Steenen laae, tilhørde, forbeholdte sig, da han solgte Steenen, hvad under den maatte ligge. Nu hændte det sig, at blandt de Redskaber, som Steenkløverne til Steenens Forarbeidning havde faaet med sig fra Nørholm, befandtes og en meget stor Jeern-Greeb, som var kommet fra Norge, og der bruges til at opvelte store Steen af Jorden med. Strax gik Ordet, at denne var en Kiæmpe-Greeb, og at den var funden under Steenen. Bonden indfandt sig uden Ophold, og ved 2de Mænd lod sin formlige Paastand efter Aftalen fremsette.«

Fra Stenens Kløvning og Fjernelse o. 1775 og til nu har Mindet holdt sig i Eggen om end i meget afsvækket Form. Sognefoged Niels Johnsen, død 1893, har fortalt, at Stenen skal have været saa overmaade stor, maaske ligesaa stor som Tislundstenen. Hans Fader kunde huske, at Stenen blev kløvet og ført ned til Nørholm for at bruges til Portstolper og Trappesten. Niels Johnsens Søn, Rentier John Nielsen, har meddelt, at der tæt

ved Gaarden Storedal har ligget en stor Sten, som kaldtes Svinglingsstenen. Den er for meget længe siden kløvet og ført til Nørholm som Trappe og Svinetrug. Paa det Sted, hvor Stenen har ligget, har der indtil for faa Aar siden været Rester af den i Form af større og mindre Flækker. Dette er bekræftet af flere, bl. a. af Gaardejer Anders Thomsen, Store Dalgaard, 1878, Lærer L. N. Lundgaard i Bække 1908 og Propr. H. Thomsen, Skødegaard, 1928. Museumsassistent Sarauw meddeler 1908, at Stenen ikke er kløvet helt itu, der ligger et stort Stykke endnu. Krokonen fortalte, at en Kæmpe havde villet flytte den, hans Guldslæde med Okser for staar under Stenen. Krokonen havde som Barn i Skolen hørt Sagnet saaledes.

Stedet, hvor Stenen har ligget, ca. 125—150 m VSV for Gaarden St. Dalgaard, er nøjagtig afmærket paa Generalstabens Kort 1869—70 Maalebordsblad S 5 Bække. Nærmere bestemt er Stedet 15 m. SSØ for en lille nu overpløjet Høj, der paa Nationalmuseets Kort over Sognets Høje 1907 har Nr. 59.

Samler man disse Beretninger, finder man, at de trods Afgivelser eller større eller mindre Fyldighed alle gælder den samme Sten, nemlig Svinglingsstenen. De giver ikke alene gode Oplysninger om Stenens Beliggenhed og Endeligt, men godtgør tillige, at Sagnet har været knyttet til den i mange Hundrede Aar.

Mellem Afgivelserne bemærkes, at Sognepræsten 1768 ikke kender Sagnet, og at Vorbasedegnen 1766 kun kender det fra O. Worm. At de ikke kender det gennem Folkeoverleveringen, kan bero paa, at de ikke har boet i Sagnet, men dog snarere paa, at de ikke har været grundige nok i deres Undersøgelser; thi ifølge Beretningen fra 1778 var jo Sagnet godt hjemme blandt Bønderne.

O. Worm siger 1643, at Stenen ligger paa Bække Hede, medens alle andre har Bække Mark. Nogen Uoverensstemmelse er der dog vist ikke i dette, da den temmelig sikkert har ligget i Skellet mellem Marken og Heden i den yderste Spids af den nordvestligste af de dyrkede Bymarker.

Marken, Stenen laa i, maa være den, der i Markbogen 1685 kaldes Graastensfald og ved Udskiftningen 1782 Gros(t?)ens Agre. Saa sent som 1878 kaldte omboende Folk den førnævnte Gaard St. Dalgaard »Graasten«. Disse gamle Navne tyder paa,

at Stenen har haft Navnet Graasten eller æ gro Sten. Navnet Svingelands- eller Svinglingsstenen, der nævnes første Gang 1766, men ikke forekommer i alle Beretninger, har aabenbart Forbindelse med den Mark, der mod Øst grænsede tæt ind til og 1782 ved Udskiftningen kaldtes Svinglingsie. Formodentlig er Marknavnet det oprindelige. Det kan have sin Forklaring i, at Landet, hvilket her vil sige de dengang dyrkede Marker, svinger. Heden omklamrede i Nord og Vest Markerne omtrent i en ret Vinkel med Vinkelspidsen ved Stenen. Navnet kan have en anden Forklaring, der dog kun skal fremsættes som en svag Gisning. Det er ikke umuligt, at der fra Hærvejen omtrent paa det Sted, hvor nu Lille Altona ligger, har gaaet en Vej mod Sydvest med Forbindelse til den gamle Vardevej over Grenen, Nord om den store Gispel Mose. Den eventuelle Vej har som Marken og Heden haft en Drejning eller Svingning ved Stenen, som saa kan have tjent som Mærke eller Varde for Svingningen, deraf Svinglingsstenen.

Ved Svinglingsstenens Kløvning blev Sagnet hjemløst, men fæstnedes i Tidens Løb til flere store Sten, deriblandt den mægtige Tislundsten og Stenen ved Bane- og Vejkrydset paa Lille Hamborggaards Mark ca. halvanden km Nord for Bække By.

Til Tislundstenen er Sagnet blevet knyttet ad litterær Vej og paa Grund af mangelfuld Undersøgelse af de virkelige Forhold. Da Runologen Finn Magnussen i 1821 var i Bække og forgæves søgte efter den Sten, Haraldsagnet var knyttet til, gav han sig til at gætte paa flere Sten i Egnen, bl. a. Tislundstenen, og ved et tilfældigt Sammenspil af Omstændigheder førte dette Gætterier til, at Tislundstenen uberettiget vandt Hævd som Haraldsagnets Sten, medens den sønderslagne og bortførte Svinglingssten gik mere og mere af Minde. Der skal ikke her gaas nærmere ind paa Tislundstenens Historie. Om den findes der en særdeles fortrinlig og udførlig Skildring i Aug. F. Schmidts: Danmarks Kæmpesten. At Finn Magnussen ikke har været grundig i sine Undersøgelser, kan ses af, at han ikke faar fat paa den utvivlsomt af alle ældre Bønder kendte Kløvningshistorie og af, at han ikke udspurgte Bønderne, men Kromand A. J. Lund, som vel var en af Byens mest betydelige Mænd, men uden større Lokalkendskab, da han var tilflyttet fra Brørup Sogn.

Lille Hamborgstenen: Sagnet forblev som nævnt ogsaa her i Hjemsoget, idet det paa en eller anden Maade fæstnedes til den store Sten paa Lille Hamborggaards Mark, der ligger ca. 1 km Øst for Svinglingsstenens Plads. Efter hvad gamle Bækkborgere har meddelt efter deres Forældres Beretninger, har Sagnet hørt hjemme ved Hamborgstenen i over hundrede Aar. Ogsaa gennem Niels Johnsens Meddelelser faar man bekræftet, at Sagnet meget længe har været knyttet til Stenen. Fra sin Faders Fortællinger kender han som meddelt Beretningen om Svinglingsstenens Kløvning, men intet Sagn om denne Sten, medens han kender et Brudstykke af Haraldsagnet, knyttet til Hamborgstenen. Brudstykket lyder: »Den store Sten, der staar paa Søren Nielsens Mark Nord for Bække, skal være trillet dertil. Den skal staa paa Banen endnu.« I Niels Johnsens Tid var Haraldsagnet ellers godt nok kendt. Lærer Lundgaard skriver 1908: »Om den Sten har en gammel Mand, som er død for mange Aar siden, fortalt mig, at den staar paa en Jernslæde, og at en Konge i gamle Dage havde slæbt den dertil fra Vesterhavet for at bruge den til en Mindesten, men naaede ikke at faa den til sit Bestemmelsessted, fordi der blev Krig i Landet.« Adskillige af Sognets ældre har indtil Nutiden kendt Sagnet i omtrent samme Form.

Hamborgstenen staar endnu; men der er kløvet tre betydelige Stykker af den. De to første slog nogle svenske Stenkløvere fra, da de i 1865—77 samlede Sten til Vestbanen, og samtidig gravede de en Grav rundt om den, saa man rigtig fik dens Størrelse at se. De fandt dog Stenen uanvendelig. Den er nemlig meget grovkornet og sprød. Den duer heller ikke til Vejmateriale, hvilket viste sig, da man for nogle Aar siden afkløvede det tredie Stykke. Dens Størrelse er 3,5 m × 2,5 m × 1,6 m.

Det er den almindelige Mening, at Haraldsagnet har en historisk Kærne. Men ved hvilken Sten hører det historiske hjemme? Ja, derom er der afvigende Meninger. Prof. L. Wimmer mener, at det historiske gælder den store Jellingrunesten, hvis Slæbning efter hans Gisning har fremkaldt Sagnet. Arkivar H. Ellekilde formoder, at det maa være en langt større Sten som f. Eks. Tislundstenen, Svinglingsstenen eller snarere den Sten, Saxo omtaler som liggende ved Stranden, maaske Østkysten. Disse Sten maa paa een nær lades ude af Betragtning.

Den store Jellingsten er for det første slet ikke nævnt i Sagnet, og for det andet staar den som Vidne om fuldført Arbejde og ikke, som Sagnet udtrykkelig siger, et mislykket Forsøg. Stenen ved Stranden nævnes kun i Forbigaaende, man hører aldrig noget om den senere, og Tislundstenen og Hamborgstenen er bare Laanere af Sagnet. Saa er der kun tilbage at se, hvorledes det forholder sig med Svinglingsstenen.

Det er Arkivar Ellekildes Opfattelse, at der ikke har fundet nogen historisk Begivenhed Sted ved Svinglingsstenen; men at det historiske er kommen til denne gennem en Forveksling, som han forklarer ud fra Mindet om den Forbindelse, der var mellem Bækkeegnen og Jelling, da Ravnunge-Tue og hans Fæller byggede Thyres Høj. »I³) Tidens Løb afløses Sagnet om den virkelige historiske Bedrift at rejse Thyres Høj i Jelling af den uløselige sagnmytiske Opgave at flytte Egnens største Sten til Jelling som et Mindesmærke over den elskede og beundrede Dronning Thyre Danmarks Bod.« Denne Forklaring lyder rimelig og sandsynlig; men paa den anden Side er det ikke let at tro, at de to Jellingminder om Højbygningen og Stenslæbningen, der tidsmæssigt set ligger meget nær op ad hinanden, saa let skulde kunne forveksles, saaledes at en stedfunden Begivenhed ombyttedes med en ikke stedfunden. Runestenen, der nu staar ved Bække Kirke, stod sikkert omtrent paa samme Sted de første Aarhundreder og mindede om Højbygningen, saa at denne ikke saa let gik i Glemme eller forveksledes. Det er muligt, men langt fra sikkert, at Sagnet er kommen til Svinglingsstenen paa ovennævnte Maade.

Forfatteren af Saxoudtoget fra ca. 1340 menes nu at have været en jysk Munk fra det sydlige Jylland; thi han kender den store Sten paa Bække Mark. Han er den første, som giver Oplysning om Stenen, idet han til Saxos Beretning føjer, at den blev liggende »nemlig paa Bække Mark« (»scilicet in campo Bækki«). Hidtil har man ikke tillagt denne Tilføjelse, der er hans egen, nogen positiv Betydning, tværtimod; men hvis nu Forfatteren virkelig er en stedkendt Mand, og det tyder det mest paa, saa maa hans Udsagn tillægges den allerstørste Vægt; thi hans Kendskab er da Førstehaands og maa stamme enten fra en ældgammel Folkeoverlevering eller en virkelig historisk Begivenhed.

Under Omtalen af Runestenene er det vist, hvor stærk en Forbindelse, der var mellem Bækkeegnens Stormænd, Ravnunge-Tue og hans Fæller og Kongehuset i Jelling. I Forening har disse Mænd ledet Opførelsen af Thyres Høj, og Ravnunge-Tue har maaske ristet Runerne paa den lille Jellingsten, og han har haft saa meget med Dronning Thyre at gøre, at han har haft Grund til at hædre hende ved at indhugge hendes Navn paa ikke mindre end tre Stene. Naar man nu ved, at Ravnunge-Tue, den store Runerister og Højbygger, har haft denne intime Forbindelse med Vikingekongerne i Jelling, ligger den Tanke da ikke lige for, at Kong Harald har udvalgt ham som sagkyndig til at finde en Sten, der kunde være en værdig Mindesten for Dronning Thyre, og at Ravnunge-Tue da har valgt Svinglingsstenen, der efter Beskrivelsen at dømme var en ualmindelig smuk Sten. Et mislykket Slæbeforsøg kan da have fundet Sted.

Stenens Størrelse og den ca. 30 km lange Vej til Jelling synes at have været uovervindelige Hindringer; men det skildres jo ogsaa som et gigantisk Værk, hvori der var lagt kolossale Kræfter, nemlig den samlede Hærs, og Hærvejen til Jelling var uden Tvivl Datidens mest farbare Strækning, saa helt umulig var Tanken vel ikke. Det Træk i Sagnet om den vejfarende, som Kongen afæsker Ros, kunde tyde paa, at det var nær Alfarvej, Slæbeforsøget fandt Sted.

I over et halvt Aartusinde, ja, maaske meget længere har Sagnet været knyttet til Svinglingsstenen. En Forbindelse, der i Historien og Folkeoverleveringen har holdt sig saa længe, kræver Respekt og kan ikke lades upaaagtet. Selvfølgelig maa og kan Sagn ikke presses til at blive Historie. Her er da ogsaa kun gjort Rede for dets Forhold til Svinglingsstenen samt peget paa Mulighederne for en virkelig historisk Begivenhed ved denne.

Ronvædderstenen eller æ gro Sten.

Et Sagn fortæller: Ved Vejen mellem Asbo og Bække har ligget en stor Sten, som kaldtes Ronvædderstenen eller æ gro Sten, men som nu er kløvet og ført væk, da den ny Vej blev anlagt. Om dens Navn fortælles følgende: »En⁴) Mand stjal en

Nat en Ronvædder, fik den paa Nakken og listede af med den. Paa Vejen kom han til en Sten, og da vilde han hvile sig, og derfor lagde han Ronvædderen op oven paa Stenen, imens han hvilte Ryggen til Siden af den. Men da Stenen var noget glat opad, og da Ronvædderen var stærk, saa skred den ned paa den anden Side og tog Magten over ham og trak ham op fra Jorden. Næste Morgen fandt de Manden staaende der med Rebet om Halsen og var kvaltes. Saa fik den sit Navn.«

I Præsteindberetningen 1768 skrives saaledes om den: »Paa Asbo Mark ved Siden af Vejen fra Asbo til Becke findes en højttoppet Sten, der i sin Længde er en tre Alen. Der siges, at den er sat til Erindring om, at en Kvinde der paa Stedet i gammel Tid skal være voldtagen.« Stenen har ligget⁵⁾ »900 Skridt« fra Asbo Dam umiddelbart Øst for Landevejen til Bække paa Graastens Banke. Da Landevejen i 1845 blev makadamiseret, blev Stenen kløvet og anvendt til Vejmateriale. Thorkild Gravlund skriver i sin Bog »Skelstene«, at Svinglingsstenen og Ronvædderstenen langt snarere end den nuværende Sognegrænse har afmærket Almindsyssels gamle Vestgrænse. For en stedkendt ser det ud, som om Sognegrænsen var den mest naturlige, idet den gaar gennem den store Gispel Mose og de Nord for liggende Sænkninger og derved danner en god Spærring. Ronvædderstenen ligger jo desuden flere km inde i Sognet, men hvis en Del af Sognet f. Eks. Asbo har hørt til Malt Herred engang, og det mener Landbohistorikeren Henrik Larsen, der er Mulighed for, saa har disse mægtige Sten maaske nok været Skelstene ved Almindsyssels vestlige Udfaldsport. Th. Gravlund mener, at Ronvædderstens to Sagn dækker over fortidige Handlinger. Bag Voldtægtsforbrydelsen skulde en almen Handling, en Offerhandling være gemt, ligesom der i Tyvens Skæbne skulde skjules en Retshandling. Der hviler unægteligt noget mørkt og dystert over Stenen; men det er dog vist tvivlsomt, at den har været Rettersted eller viet en blodig Kultus.

Sten paa Bække Hede. Norden for Bække ude paa Heden ligger der en stor Sten. Med den vilde en Kæmpe, som stod ved Bække Kirke, slaa Vorbasse Kirke ned.⁶⁾ Ingen kender nu noget til denne Sten; men det er temmelig sikkert Hamborgstenen.

VEJENE

Hærvejen. Fjernt i Tiden, da Landsbyerne var som smaa Riger omgivet og isoleret fra hinanden af store Marker, Moser, Heder eller Skove, og da Beboerne for Størsteparten frembragte deres egne Fornødenheder, var Samfærdselen ringe og Vejene slette. For de mindre Veje kan der langt tilbage ikke hentes Oplysninger; deres Historie er glemt og udslettet saa let som deres Hjulspor; men hvor der har gaaet en Hovedvej, kan dennes Historie glimtvis give interessante Oplysninger om et Sogn. For tusinde Aar siden gik Hærvejen gennem Bække, og fra Vikingetiden og til hen imod vore Dage har den om end i stærkt synkende Grad sat Sognet i en forholdsvis livlig Forbindelse med Omverdenen, og ofte har den vel ret føleligt sat sit Præg paa stedlige Forhold.

I Slutningen af Oldtiden og Begyndelsen af Middelalderen var Hærvejen Jyllands vigtigste Færdselsaare og dannede direkte Forbindelse mellem Viborg, Nørrejyllands Hovedtingsted, og Slesvig, der dengang var Nordens vigtigste Handelsby. I Viborg samledes mange Veje, og derfra gik Hærvejen som Rygraden i det jyske Vejnet mod Syd over Nørre Snede, Randbøl, Bække, Læborg, Skodborg, Immervad og Slesvig gennem Danvirke og videre mod Syd til de store Ruter. Paa kort Afstand passerede den det gamle Kongesæde, Jelling, som ligeledes var et Vejknodepunkt, og i Asbo udskilte den Vejen over Foldingbro til Ribe, der sammen med Viborg og Slesvig længe var Jyllands eneste Byer. Saa lige til som muligt drog den frem gennem Jyllands magreste Egne, langs ad det store Vandskel mellem Øst-Vest, uden om Skove, Moser og Bakker, mesterligt tilpasset i Terrainet. Her i Bække var dens Plads bestemt af det Pas, der dannes af den store Gispel Mose med Holmeaas Udspring mod Vest og de store Kær med Vejen Aas Udspring mod Øst.

Nogle korte Træk om Hærvejens Ælde, Vigtighed og Færdsel vil sammen med stedlige Oplysninger kunne give et Indblik i den Rolle, Vejen har spillet ogsaa for dette Sogn.

Det er ikke let at bestemme Vejens Alder; men man kan ogsaa godt tilfredsstilles med at holde sig til den historiske Kendsgerning, at den allerede for tusinde Aar siden var Jyllands vigtigste, hvilket den naturligvis ikke er blevet i Løbet af kort Tid. Omkring Randbøl samler Kæmpehøjene sig tæt om den, og det samme har været Tilfældet i den nordlige Del af Bække Sogn fra Sogneskallet ved Margretenborg og til Bække By, og da der i Sten- og Bronzealderen var en Forbindelse mellem Gravhøjene og Vejene, saa er der en Mulighed for, at den har været til i nævnte Tid, men noget Bevis kan ikke føres.

Om Vejens fordums Vigtighed er der nok, der taler. Først maa Runestenene nævnes. St. Rygbjergstenen, de to Bækkestene og Læborgstenen danner en stolt Række. Disse Æresminder rejstes for at blive set, hvorfor de som Regel sattes ved vigtige Vejlinier. Man kan se, at netop Strækningen over Randbøl og Bække maa have været et af Hærvejens vigtigste Strøg, da den maatte passeres af alle, som færdedes mellem de to nordlige Byer, Viborg og Jelling og de to sydlige, Slesvig og Ribe, og i de mange vejfarendes Erindring maa Bække have brændt sig ind som Stedet med de to Runestene.

En anden Ting, der vidner om Vejens Betydning, er, at de fleste af Jyllands gamle Sysler strakte sig ind til eller over den, og hvad der er af større stedlig Interesse, ogsaa Sognene søgte at naa den. Gaar man ad Hærvejen fra det nordligste af Kragelund i Bække Sogn til Ølgaard Kro i Randbøl Sogn, en Strækning paa kun faa km, betræder man Jorden til fem gamle Sogne, nemlig Bække, Vorbasse, Veerst, Egtved og Randbøl. Veerst og Egtved sender hver en lang, smal Tunge ind over Vejen; Vorbasse naar den nu ikke mere, idet Skødegaard af Frederik den II lagdes fra dette Sogn til Bække.

I den ældre Middelalder samledes Kirkerne langs den. Paa hele dens Strækning sank i Tidens Løb omtrent en Snes i Grus, mellem disse var Fitting i Vorbasse Sogn, Karbjerg (nu kaldet Glasbjerg) og Øster Thorsted i Egtved Sogn. Paa Veerst Mark

ikke langt fra Skellet ind til Kragelund og kun et Par km Øst for Hærvejen¹⁾ »ved Eskildbæks Udspring paa Gammel Enge ses Rudera af en By, som der har staaet«. »1758²⁾ lagde man Mærke til, at *Ager-Rene* trak deres Striber overalt gennem Heden.« Kirkerne og den forsvundne Landsby, som nu slet ikke kan spores, gik maaske til Grunde under Pesten, den sorte Død ca. 1350, maaske har andre Aarsager, Ophør af Erhvervsgrundlag, f. Eks. Jernudsmeltning, været medvirkende. Men hvorledes og hvornaar de end er lagt øde, saa er de Vidner om blomstrende Liv langs den gamle Storrute.

De mange Navne, Vejen har, er ogsaa Vidnesbyrd om dens Betydning. Foruden Hærvejen kaldtes den Adelvejen eller Alvejen (Marknavn i Asbo 1685: »Ved Alfarevejen«),³⁾ i Sønderjylland Oksevejen. Fra Bække til Viborg æ Kongevej og Gamle Viborgvej.⁴⁾ De to sidste Navne kan man endnu træffe at høre; men langt det mest gængse er dog Studevejen.

Da Købstæderne i det 12. Aarh. opstod og lidt efter lidt trak Færdselen til sig, tabte Hærvejen efterhaanden sin Betydning og kom paa flere Strækninger til at ligge øde hen for til sidst næsten at glemmes, som f. Eks. paa den ca. 50 km lange Strækning mellem Asbo og Immervad. Fra Viborg til Bække (Asbo) blev Vejen dog ikke glemt, idet den indgik eller rettere vedblev at bestaa som en Del af Viborg-Ribevejen, der fik Sidegrene til de midterste af de østjyske Byer. 1638 hedder det, at gennem Bække »løber en stor Alfarvej fra Ribe til Viborg, Vedel, Horsens og Aarhus«.⁵⁾ Mellem de to Bispestæder holdt Trafikken sig længe efter Middelalderen. Sin sidste store Glansperiode havde Vejen i Studedrifternes Tid, der varede omtrent fra Valdemarernes Tid og til vore Dage.

Fra den graa Oldtid og gennem Tiderne har en Mængde Mennesker passeret Sognet. De vejfarendes Tusinder tæller alle Stænder: Konger og Adelsmænd, Biskopper og Pilgrimme, Krigere og Haandværkere, Studedrivere og Bissekræmmere, en broget Vrimmel med de skiftende Tidens Klædedragter, Handelsvarer og Vaaben.

Der kan ikke fremdrages bestemte Træk om Færdselen i Oldtiden, men Jellingkongernes stærke Forbindelse med Slesvig har vel nok givet Anledning til en Del Trafik her igennem, dog

er Beretningen om Slæbningen af Svinglingsstenen, enten nu Sagn eller Virkelighed danner Grundlaget, et Vidnesbyrd om Færdselen i hin Tid. Først ved Begyndelsen af Middelalderen kan man nævne bestemte Personer. 1906 fandtes ved Foden af Læborg Banke et Blysignet⁶⁾, som er fra første Halvdel af det 11. Aarh. og har tilhørt en Hertug Balduin af Flanderen. Signetet er et oplysende Minde om fornemme Udlændinges Færd ad Adelvejen. Af andre fremmede er Pilgrimmene de mest interessante. En islandsk Pilgrimsvejviser fra Midten af det 12. Aarh. anviser dem Søvejen fra Oslo til Aalborg, derfra ad Vejen til Viborg og videre mod Syd ad Hærvejen. Fra sidstnævnte By til Slesvig var der syv Dagsrejser, og det er jo muligt, at Bække har været en af Mellemstationerne. Fra Randbøl Hedes store Øde, der strakte sig helt ned til Bække, har manganen en Pilgrim vel spejdet længselsfuldt mod Bække Kirke, hvor de sikkert alle søgte ind til Bøn, før de efter legemlig Vederkvælgelse i Byen atter med Stav i Haand er vandret videre mod Syd mod de fjerne Maal, Rom eller det hellige Land. Over Randbøl Hede red, efter hvad den middelalderlige Folkeviser fortæller, Kong Valdemar Sejrs et voldsomt Ridt, da han ilede fra Skanderborg til den døende Dronning Dagmar i Ribe. »Der han red over Randbøl Hede, da fulgte ham femten Svende,« siger en af Folkevisens Variationer. Resten af hundrede Mand var tabt, inden Bække passeredes. Det er bemærkelsesværdigt, at Kong Valdemar den II.s Jordebog 1231 omtaler Bække Kirke som den eneste navngivne af fem i Andst Herred, og at »Ribe Oldemor«s Kirkeliste et Aarhundrede senere begynder med Bække Kirke for denne Egnns Vedkommende. Aarsagen kan muligvis være, at Byen ifølge sin Beliggenhed ved den store Vej har været Herredets mest kendte. Gennem Aarhundreder brugte Krigshærene, fremmede saa vel som Landets egne, Vejen som Marchrute. Herom har man Beretninger lige fra den Tid, da Svend, Knud og Valdemar flere Gange med deres Skarer drog frem og tilbage ad den, og helt op til det 17. Aarh., da den sidst benyttedes af Svenskerne, der da skændede og hærgede store Dele af Jylland. Mellem de vejfarendes navnløse Rækker ses glimtvis mere fornemme Folk. 1505 drager Dronning Christines Sendebud i hendes Ærinde fra Horsens over Bække til Ribe.

1584 rejser Udsendinge fra Ribe til Kristian den Fjerdes Hyldning i Viborg. Som Mellestation er Bække nævnt. Den modsatte Strækning passeredes 1684 og 1708 af henholdsvis Adelsmanden Ove Juel og Biskop Bircherod. Af en Mordbrænderhistorie fra Asbo 1732 ses det, at der endnu den Gang var gennemgaaende Færdsel, og at denne ikke var helt ugeneret. Skurken Anders Ulv, der boede i Asbo, var kommet under Vej med, at en vejfarende Købmand fra Aalborg medførte nogle Fade Vin, der var smuglet over Kongeaaen; han red da efter Vinhandleren og truede ham til at udlevere sig en Sum Penge for at tie med Smugleriet. Forøvrigt var det, som det senere vil ses, ikke den eneste Gang, den samme Mand paa en grov Maade spekulerede i de vejfarende. Ogsaa paa andre Steder og paa anden Maade blev de udsat for adskilligt. Især frygtede man Randbøl Hede, som skildres saaledes: »men for alle Vejfarende, som fordem nødtes til at passere den, var dens Ørkenflade en Gru.«⁷⁾ »Intet Hus er der paa Randbøl Hede fire Mil«⁸⁾ — siges det 1759 — »paa Alhede tre Mile, hvor de Rejsende kan faa Vederkvælgelse, Natteleje og Befordring; de maa frygte Overfald af onde Mennesker og vilde Dyr, som ofte er sket«; thi den affolkede Hede laa uhyggeligt og lurede som »en øde og fæl Bolig for de skadelige Ulve«. De »skjule sig i den høje Lyng og kan ikke fordrives, men gjør stor Skade paa Hjordene,« ja, »de samler sig undertiden i saa store Flokke, at de Rejsende maa frygte for dem.« Handelsfolk og Kræmmere var mellem de mest udsatte. Endnu fortælles her om en Kræmmer, som sad i Ølgaard Kro og talte sine Penge. Da han senere vandrede mod Syd, sneg en Bandit, der havde beluret ham, sig bagefter og slog ham ihjel ved en Høj i selve Sogneskillet mellem Margretenborg og Kragelund. Højen, som ligger et lille Stykke fra Vejen, skal ved den Lejlighed have faaet Navnet Mandhøj. Mellem de sidste, som her fra Egnen har befaret den gamle Vej i Vogn, er Lauge Pedersen, Sognefoged i Bække og Suppleant til Stænderforsamlingen i Viborg. Køreturen fra Bække til Viborg, der foretoges i stiv Vogn, varede i tre Dage. Som Kuriosum kan nævnes, at Lauge Pedersen i Stænderforsamlingen skal have været med til at drøfte Planer om Anlæggelse af en Jernbane langs ned ad den gamle Hærvej; mel-

lem Indvendingerne imod den blev anført, at den vilde forskrække Vildtet.

Mest trofast i Vejførdsele blev dog Studedrifterne. Fra Valdemarernes Dage og indtil for godt et halvt Hundrede Aar siden er lange Tog af store ludende Dyr ad flere Drivveje langsomt vandret ned ad den jyske Halvø til det Lybske, senere til Husum og Tønder. Denne støjende og sjokkende Strøm af magre Stude, som hvert Aar en fjorten Dags Tid i April Maaned og ligeledes omkring Mikkelsdag drog herigennem, har med en hel Stab af Prangere og Drivere sat sit Præg paa Byen og givet den eller da særlig Kroen gode Indtægter. Førnævnte Anders Ulv gjorde sig ogsaa en Indtægt heraf. Da en hollandsk Studepranger kom igennem Asbo med en Drift, skete det, at nogle af Studene kom lidt uden for Vejen uden dog at gøre nævneværdig Skade paa Kornet, men Anders Ulv indfangede alligevel en af dem som Pant, og Hollænderen maatte betale saa store Løsepenge, at han lovede sig selv aldrig mere at komme til Asbo. Denne Historie gik viden om mellem Studehandlerne, som nu drev uden om til stor Skade for Byen. I Drifternes sidste Tid havde Studene Lejeplads lige Syd for Ølgaard Kro paa et Hedestykke, som endnu ligger omtrent i samme Stand, og i hvis Midte der findes Rester af Oldtidslandbrug, nemlig flere smaa inddigede Tofter. Ligeledes var der Lejeplads paa en Hede i Gjerndrup, Brørup Sogn (nu Stenplads), men ogsaa her i Bække har de engang haft Nattestation. Der er Vidnesbyrd^o) om, at der for ca. hundrede Aar siden ofte kom saa mange Stude, at de ikke kunde rummes i Kroens store Toft, men fyldte flere Gaardes Tofter. Maaske har Bækkeborgerne gennem Tiderne haft ret gode Indtægter af at græsse de vandrende Stude i deres Tofter, som mod Sædvane i Fællesskabets Tid laa hen i Græs. Med Jernbanernes Aabning ophørte Studedriften. Omkring 1860 kom her ikke saa faa Stude igennem; men sidst i 70erne havde de sidste Stude betraadt den gamle Studevej. Mange af de ældre husker, hvorledes der til de førnævnte Tider hver Formiddag kom indtil en halv Snes Drifter à 50 Stk. med to til tre Drivere, som under Piskesmæld og Raabet H-o-w-Hop gennede Studene frem.

Da Studedriften var forbi, ophørte al Førdsele, og snart laa

Vejen øde hen paa lange Strækninger mod Nord. Kun hist og her ser man dens dybe Spor i Lyngen, men i Folkefantasien lever den endnu mærkværdig stærkt. Igennem Bække Sogn kom den ikke ud af Færdselen, men indgik i den nu moderne og stærkt trafikerede Landevej Vejle-Esbjerg (Ribe), idet den allerede 1845—46 for Amtets Regning blev macadamiseret gennem hele Sognet fra Holmbroen i det sydvestlige Asbo og til Margretenborg Nord for Kragelund, hvorfra den bøjede af som ny Vej over Egtved mod Vejle. Det siges, at man i Stedet for at lade Vejen svinge mod Egtved oprindeligt havde Planer om at fortsætte Grundforbedringen af Studevejen Nord for Margretenborg, saaledes at den kunde blive til en midtjysk Længdevej. Man var paa et lille Stykke af Studevejen begyndt at lægge Skærver. Før nævnte Aar var Studevejens Tilstand yderst slet, og det samme gjaldt den Del af Hærvejen, der førte mod Syd; men den opvoksende Handelsplads Vejen, der søgte at drage Handelen til sig, indledede 1880 Underhandling med her-værende Sogneraad om dens Istandsættelse. Der forhandlede om tre Vejplaner, af hvilke den midterste blev antaget, og 1893 anlagdes en helt ny Vej fra Asbo til Læborg kun lidt Øst for den gamle Hærvej. Denne Vej er 1933 grundforbedret, tjæret og optaget som Amtsvej.

Nord for Bække By har Hærvejen efter Magister Hugo Matthiesens Mening engang gaaet længere mod Vest, nemlig forbi Runestenen ved Klebækhøjene; thi Runestene sattes nær store Veje. Landbohistorikeren Henrik Larsen er af samme Opfattelse og mener, at Vejen engang i Fællesskabets Tid er flyttet til sit nuværende Leje i Skellet mellem Bække og Kragelund, hvor der da var Hede. Vejen forbi Runestenen gik langs ad de dyrkede Bymarker, hvor den sikkert har virket meget generende, og man har da fundet Grund til at flytte den. Ser man paa det smukke Kort over Bække fra Udskiftningen 1782, vil man lægge Mærke til, at Hovedmassen af Gaarde og Huse samler sig om en Vej eller Gade, der fra Kirken gaar i nord-østlig Retning. Denne Vej har sikkert engang været Hovedgade i Bække og ledet Færdselen Nord ud af Byen, altsaa i Retning af Runestenen. I Kragelund ved det fredede Stykke af Hærvejen har været Spor, som pegede mod Sydvest i Retning af

Gaarden Lille Altona, og indtil denne Gaards nordøstlige Markhjørne var der for faa Aar siden i en lille Lavning i Heden en Række dybe Hjulspor. Lidt nærmere L. Altona i de dyrkede Marker har en bred Vejbane været tydelig at se i Mulden. Alle disse Vejspor har Retning mod Runestenen og videre mod den gamle Hovedgades Udmunding Nord i Bække By. Et andet Forhold, der ogsaa kan tyde paa, at man her har Hærvejens gamle Bane, er, at Bække Bys dyrkede Jorder i Fællesskabets Tid strakte sig bemærkelsesværdigt langt mod Nord i en Tunge helt op forbi Lille Altona. At det var saaledes, skyldes rimeligvis det, at Vejen gav nem Adgang til at dyrke Jorden op længere og længere ud langs med den.

Endnu kan man hist og her i Jordsmonnet spore Hær- og Studevejen langs det Leje, den har haft her de sidste Aarhundreder; men meget er der ikke at se, da den i saa godt som hele sit Forløb gennem Sognet er optaget i den moderne Landevej. Fra Ølgaard Kro og omtrent til Bække løb den i en Afstand af indtil hundrede m Vest for den nuværende Vej, dog gik den Øst for denne paa en kort Strækning Nord for Korsvejen i Kragelund. I Bække By dannede den en temmelig bred Gade og gik en Tid lige langs med det vestlige Kirkegaardsdige. Paa Graastensbanke i Asbo paa det Sted, hvor Ronvædderstenen laa, var der Spor længere mod Øst. Lidt Sydvest for Asbo By adskiltes Hærvejen og Studevejen. I Vejgaflen og langs med Ribevejen ligger et Stykke Jord, som kaldes Riberlund (1683 Riberlund Fald, 1788 Riber Lund). Navnet har en tydelig Forbindelse med Vejene og er vel givet for at betegne det Sted, hvor Ribevejen gled ud af Hærvejen, saa det kan muligvis stamme fra den Tid, da sidstnævnte Vej endnu var i Brug fra Asbo og mod Syd. Fra Asbo mod Læborg gik de sidste Spor af Hærvejen noget vestligere end den nuværende Vej og stødte først ind i denne tæt Nord for Læborg By. Sporene af den er nu omtrent udslettede. Ingen af disse Veje havde som de nuværende en bestemt Bredde. De gik kun efter faste Punkter, hvorfor de ofte bredte sig meget stærkt. Sled man for dybe Spor, kørte man til Siden, saa der ofte kunde dannes et vældigt Sporbælte. Et typisk Eksempel herpaa har man paa Matr. Nr. 1q i Kragelund, det eneste Sted i Sognet, hvor Vejen ligger,

som den har ligget fra Arilds Tid. Her er maalt den største Brede, som nu kan findes mellem Viborg og Danevirke, ca. 70 m. En Mængde smalle, dybtskaarne, nu lyngbegrøede Hjulspor løber Side om Side og vidner om stor Færdsel gennem lange Tider. 1927 blev dette Vejstykke skænket til og fredlyst af Nationalmuseet. Det er betegnende, at det første og foreløbig eneste fredede Minde om den gamle historiske Hovedvej findes i Bække Sogn, hvor Hær- og Studevejen aldrig har været ude af Færdselen.

I Sommeren 1935 blev Vejen gennem selve Bække By reguleret, grundforbedret og belagt med de saakaldte Staal-slagger paa en Strækning af 800 m; Reguleringen bestod i, at Svinget ud for Nytoft rettedes ud, og Vejbanen sænkedes i den midterste Bydel. Tillige blev der anlagt Fortov paa begge Sider af Vejen. Hvert Fortov belagdes med tre Rækker Fliser. For at Reguleringen ud for Kroen kunde komme i Orden, maatte Forsamlingshuset, Gavlen af den gamle Skole og et mellemliggende Hus nedrives.

Herredsvejen eller Lunderskov—Hejnsvig Landevejen, der fører gennem Sognets nordligste Del, Kragelund og Skøde, har for den vestgaaende Færdsel været en gammel Skovvej, medens Færdselen mod Øst har haft Kolding og Lunderskov til Maal. Fra Østjyllands Skovegne og ud til det træfattige Midt- og Vestjylland har fra ældgammel Tid gaet en Mængde Skovveje, og at denne er en af dem kan ses af, at et Skøde fra Kragelund 1774 omtaler en Mark under Navnet »Ved Skovvejen«, og denne Mark ligger ved Herredsvejen. Desuden er der Vidnesbyrd om, at Bønderne i Lejrskov og Jordrup under Landbrugskrisen omkring 1820 greb til Skoven, lavede ubeslaaede Vogne, der kobledes sammen seks til otte og kørtes netop denne Vej til Træmarked i Varde.

Ogsaa senere har Vesteregns Folk søgt frem ad den for at hente Tømmer. Til Kolding gaar Vejen nu over Ravnholt, Egholt og Lejrskov; men tidligere maa den have gaet nordligere, antagelig over Veerst, Hundsholt og Vraa; thi 1782 klager Bønderne i Grindsted, Grene, Bække, Veerst og Lejrskov haardt over, at de ikke kan komme over Nebel Aa ved Stenvad Mølle (Højrup, Lejrskov S.) paa deres Ægtture. Ved Slutnin-

gen af Fællesskabets Tid begyndte Bønderne herfra at køre Tørvekul og vistnok ogsaa lidt Korn til Kolding, snart blev det dog Tørvevognene, der beherskede Vejen, og det blev de i Grunden ved med til Troldhedebanen aabnedes 1917. En Tur »til Stads« kunde være ret besværlig; en Mand fra Bække Mark brugte gerne et lille Døgn; men han kørte ogsaa med Stude. Millioner af Tørv er fragtet denne Vej. Af et Kort over Kragelund 1820 ses, at Vejen har haft et andet Leje Vest for og i Kragelund By. Fra Korsvejen, hvor nu Mejeriet ligger, gik den lige Nord om Slifsgaard, bøjede omtrent i en ret Vinkel mod Syd til nuværende Skoles Legeplads, hvor den atter bøjede vinkelret denne Gang mod Øst for godt hundrede Meter fremme at falde sammen med den nuværende til Sognegrænsen i Øst. 1842 omtales den som nylig grundforbedret, det vil vel sige, at den var kastet sammen, og at Hullerne var jævnet, maaske hist og her fyldt med Sten. Man søgte samtidig at faa Amtet til at overtage den fremtidige Vedligeholdelse; dette skete dog først 1876, da den blev belagt med Skærver, rettet ud i og Vest for Kragelund By og for Jernbanens Skyld ført igennem (fra Egholt) til Lunderskov. I Mellemtiden byggedes dog »Eskilds Bro« og »Skødedams Bro« paa Herredskassens Regning. Fra sidstnævnte Aar til 1917 gik en stor Del af den gennemgaaende og lokale Trafik til Lunderskov. 1933 tjæredes Herredsvejen.

Den gamle Vardevej. Et lille Stykke Nord for Gispel Mose indtil Sogneskillet ligger et Omraade, der kaldes Grenen, og heri findes Sognets nuværende største Hedestykke ca. 50 ha. Gennem denne Hede kan i en Længde af 1000 m endnu følges en lyngbegroet, men dog tydelig Vej. Paa et enkelt Sted er der et Sporbælte 15 m i Bredden; men over den længste Strækning er der kun eet eller to Spor, der til Gengæld er meget synlige. Flere Steder skærer de gennem smaa Sandbanker og danner indtil 2 m dybe Hulveje. Det er den sidste Rest af »gammel Vardevej«, og efter hvad der er fortalt gennem flere Slægtled, er det den gamle Landevej mellem Varde og Kolding. Fra Varde førte den over Faaborg og Lindknud Sogne og ind i Bække lige ved Treherredsskellet for Andst, Malt og Slaugs Herreder eller sagt med andre Ord, der hvor Bække, Lind-

knud og Vorbasse Sogne mødes, derfra videre i østlig Retning over omtalte Hede mod Gaarden Frederiksberg. Den skal efter Sigende ikke have gaaet gennem, men Nord om Bække By. Hvis den saakaldte Tværvej, der gaar fra Vest mod Øst over den nordlige Del af Bække Mark forbi Romlundgaard og Klebækhøjene til Bavnen tæt Syd for Korsvejen i Kragelund, har eksisteret dengang, og det er der noget, der tyder paa, idet der ved Udskiftningstiden over Romlundgaards Mark var en Vej, der kaldtes Mellemvej, saa er der en Mulighed for, at Vardevejen er gaaet ind i denne og videre over Kragelund mod Kolding. Ved Treherredsskellet løber en Bæk i Sognegrænsen, og for at afmærke Overkørselen over denne, skal der efter Sagnet have været nedstukket en Gren, deraf Navnet paa Jordstykket Grenen. En Tid har Stedet ellers været godt afmærket; thi en af de først nedsatte Vildtbanepæle stod ca. en Snes Meter Syd for Treherredsskellet indtil Vandløbet og i Bække Sogn. For omtrent 50 Aar siden fandt og opgravede man Resterne af en svær, tilhugget Egepæl netop paa dette Sted. Nogen stærk Trafik mellem de to Stæder ad denne Vej har der vist aldrig været, og det er vist ogsaa længe siden, den er ophørt. Derimod er der flere Vidnesbyrd, om at Vejen har været benyttet herfra og til Varde i Mands Minde, saaledes af en tidligere Ejer af Hvidgaard, Peder Poder, der en Gang om Maaneden kørte Fragt, særlig Smør, til Varde. Han regnede det for billigt at vælte syv Gange, saa Vejen har ikke været behagelig. De før omtalte Transporter af Vogne til Træmarkedet i Varde gik ogsaa denne Vej. De sidste Rester af den gamle Vardevej er nu aldeles øde og forladt; men ejendommelig smuk tager den sig ud, som den snor sig gennem Heden med de indtil 104 m høje Vittrupbakker i Baggrunden.

Bivejene kan nogenlunde følges tilbage til Udskiftningen; men hvorledes de var før denne og alle de smaa Forandringer, de senere er undergaaet, kan ikke nøje følges.

Inde i Asbo By havde Landevejen, Hærvejen, en meget anseelig Bredde og særlig Vest for Bydammen, hvor den blev til en stor Plads. 1788 blev den reguleret, maaske saaledes, at den som nu kom til at gaa Øst for Dammen. Det hedder herom i Delingsplanen: »Da Landevejen nu er forlagt gennem Byen, saa bliver Gaden afpælet 24 Alen bred. Resten bliver til Ler

Kasten og anden fælles Afbetjening, hvor Gaden skulde findes bredere.« Lidt Nord for Byen og ind til Vestsiden af Landevejen kan man se en opfyldt Lergrav, der engang har været fælles. Landevejen gik Syd ud af Byen, Øst om den sydligste Gaard, der endnu ligger paa sin oprindelige Plads. Lige saa langt Syd for denne Gaard, som Dammen ligger Nord for den, adskiltes Hærvejen og Ribevejen. Sidstnævnte gik i samme Leje som nu, førstnævnte halverede Vinklen mellem Ribevejen og den nuværende Vej mod Læborg. Vejen mod Vest forbi Kommunegaarden og de to nordligste Veje til Kær og Mose ses paa Kortet 1787; men om de er ny eller gamle er ikke til at afgøre. Til Asserholt anlagdes en ny Vej. Delingsplanen siger: »Jens Ibsen nyder Vej paa bekvemmeste Sted og Maade til sin tillagde Jord Store Adserholt. — Vejen bliver 8 Alen bred og bliver ikkun til en Køre- og Trækkevej, men ingen Drivevej til løse Kreaturer til daglig Færdsel.«¹⁰⁾ Fra Vittrup og ned over den sydvestlige Del af Asbo forbi Ibsgaard og til det Sted, hvor Hærvejen gik over Skellet til Læborg Sogn, kan endnu spores en Møllevej, som sikkert er meget gammel og har været benyttet af Beboerne i Vittrup, naar de tog til Vandmøllen ved Vejen Aa. Det er ikke usandsynligt, at Vejen er saa gammel, at den har givet Navn til et Jordstykke Sydøst for Ibsgaard, »Mølfald« (1685), »Mølblokker« (1788).

Alle de Veje, der fører ud af Bække By, er paa een nær fra før Udskiftningen. Nyanlagt blev da Vejen Nord ud af Byen forbi St. Hamborg til Herredsvejen. Om den anden Vej, der gaar Nord ud af Byen forbi Klebækgaard, hed det 1783: »Fra Anders Horsbøls Hus sættes Skøde Kirkevej ud i en lige Linie til Markeskellet.«¹¹⁾ Den reguleredes altsaa i en lige Linie forbi Klebækgaard, Lille Hamborg og Altona til Herredsvejen lidt Vest for Skøde Bro. For en Del Aar siden nedlagdes den nordlige Del af denne Vej. Hvor den gik før Reguleringen, vides ikke. Man har sporet en gammel Vej paa Markerne noget Syd for Klebækvejene; men det kan lige saa godt være Rester af den gamle Hærvej. Vorbassevejen over Bække Mark er sandsynligvis forandret inde ved Byen fra at gaa Syd til at gaa Nord om Møllen. Gjestenvejen (Klostergade) fortsatte tværs over Landevejen Øst ind i den nordlige Bydel, gjorde en ubetydelig Drejning mod Syd ad Hamborgvejen og gik derpaa videre mod

Vest over til Skøde Kirkevej under Navnet »æ Snævergyd«. Dette Vejstykke nedlagdes 1905.

Paa et Kort over Kragelund 1820 ses de ældre Veje. Fra føromtalte Knæ paa Herredsvejen ved Slifsgaard udgik yderligere tre Veje. En mod Øst til Gammelgaard og videre, en i nordøstlig Retning mod Gaarden Gammelenge paa Veerst Mark og en tredie lige mod Nord til Hærvejen. Gjestenvejen eller som dens nordlige Del kaldtes, Hyrdevejen, og Bækkevejen udgik sammen fra nuværende Skoles Legeplads Vest og Syd om den nærliggende Mergelgrav, hvorfra Gjestenvejen gik ind i samme Leje som nu, medens Bækkevejen tog Retning mod Vestenden af Præstevejen. Denne Gren af Bækkevejen sløjfedes 1884 og erstattedes med den nuværende. Præstevejen Syd om Kragelund benyttedes tidligere af Præsterne, naar de færdedes mellem Veerst og Bække, nu bruges den kun lidt.

Store Stendiger omgav de fleste Veje og Tofter inde i Sognets tre Landsbyer. En lille Rest af disse Diger ses endnu i Bække By. Ogsaa flere af de omtalte Veje havde mægtige Diger saaledes Landevejen fra Bække By til Kragelundvejen og Hamborgvejen, hvor de fjernedes 1866 til Brug ved Vestbanen. Disse Diger, Vejdigerne og Markdigerne, er byggede efter Udskiftningen.

Sogneforstanderskabet lavede 1842 et Regulativ over Bivejene, som deltes i to Klasser. Det hedder heri om 1. Klasses Veje, at Passagen ad dem til alle Aarets Tider skal være let og bekvem, og om 2. Klasse, at de ikke maa give grundet Anledning til Klage. Det gik dog kun smaat med Forbedringerne trods Herredsfogedens idelige Henstillinger, som man tit bad om Henstand med at efterkomme eller rent ud nægtede at udføre. 1845 kom man dog saa vidt, at man fik lagt Stenkister, hvor saadanne behøvedes. Dette Arbejde paalagdes Beboerne og paalignedes efter Hartkorn ligesom alt andet Arbejde ved Vejene. Hver By var delt i Roder, som lededes af en Rodemester. Roderne skulde vedligeholde Vejene inden for egen Grund. Asbo havde dog tillige et Stykke af Herredsvejen. Bække udgjorde otte, Asbo tre, Kragelund tre og Skødegaard en Rode. Indtil omkring 1875 var det kun Broerne, der inden for det kommunale Vejevæsen kostede en Smule klingende Mønt.

STEDNAVNE OG STEDSAGN

Ser man ud over Sognet, saa møder Øjet intet Sted fængslende Natur- eller Terrainforhold, men kun et ret ensartet Landskab med langlige Bakkedrag, randet af Moser, Kær og Enge. For en fremmed eller ukendt synes et saadant Landskab ikke at give Anledning til mange Stednavne; men dog er der en Del og har været flere. Det er lykkedes at fremdrage 325 Navne, hvoraf 263 kan stedfæstes. At der har været flere Navne før i Tiden, og at disse var nødvendige, vil man forstaa, naar man hører, at Gaardene her i et vist Tidsrum af Fællesskabet gennemsnitlig havde ca. 125 Agre, som laa spredte rundt om i hele Bymarken. For at betegne alle disse maatte der Navne til. Efter Udskiftningen var der ikke mere saa stærkt Brug for Marknavne, og efterhaanden er mange af dem glemte, Navne som ellers har været brugt Aarhundreder af Slægt efter Slægt. Bække Sogns Stednavne hører ikke til de mest ej heller til de mindst interessante. Gennem dem bliver Jorden levende, næsten hver Plet talende; thi forhen gaves der altid Navne efter det mest karakteristiske ved et Sted. Der er i dem Vidnesbyrd om Høje, Moser, Søer eller Damme, Smaaskove, Veje o. s. v., som nu ikke er mere. De indeholder Minder om forsvundne Erhverv, Historie og Sprog, og knytter man til dem Stedsagnene, som her er forholdsvis mange af, da bliver de endnu mere levende og giver en Mængde Oplysninger om Fortids Tankegang. Aarhundreders henfarne Slægter har gennem dem flettet en Mindekrans om Egnen.

Af Bynavnene, Asbo, Bække og Kragelund, er førstnævnte det, der har forandret sig mest. Man skal flere Hundrede Aar tilbage for at finde dets oprindelige Form. 1523 skrives Asphofvit, 1578 samme Form samt Aspodt og Asp, 1683 Aspe og Aszboe, nu Asbo. Byens Navn var altsaa oprindelig Asphoved, sammensat af Asp, der er Navnet paa en Poppelart, Bævreasp,

og Hoved, d. v. s. fremspringende Odde eller Tunge. Et Skovhoved beklædt med Bævreasp skal da have været Anledning til Navnet.¹⁾

For Bække findes følgende Skrivemaader: 1231 Bækky, 1340 Bækky, 1400 Becchi og Bekky, 1431 Bekki, 1600 Becke og Bekke, 1779 Beike og nu i de sidste hundrede Aar Bække. Navnet, der skal være Flertal af Bæk, er det samme gennem Tiderne, kun gør forskellig Retskrivning sig gældende; y i de ældre Former betegner gammelt i, der ofte er bevaret i jyske Kilder efter k og g. 1779 skriver Danske Atlas, at Bække »menes at have Navn af en Bæk, som fordum flød østen Byen, hvorved gik en Mølle«. Hvis Byen har faaet Navn efter de mange Smaabække, her udspringer, saa er det ikke usandsynligt, at det er de vejfarende ad den gamle Hærvej, der har fundet paa det først; de kendte godt de mange smaa Vandløb, der sammen med Moser og Kær tvang Vejen igennem det Pas, som Byen endnu ligger i. Det kan ligeledes antages, at de vejfarende har givet Asbo Navn. Man kan ikke sige, hvor gammelt Bynavnet og Byen selv er; men man siger sikkert ikke for meget, naar man gætter paa, at tusind Aar ikke slaar til; Bække er i hvert Fald ældre end Asbo og Kragelund.

Kragelund skrives 1400 Kragelundt og 1499 Kraghelwndh. Bortset fra det stumme h og w for u er Skrivemaaden den samme. Navnet er sammensat af Fuglenavnet Krage og Lund. Ligesom Asbo er Kragelund oprindeligt et Skovnavn.

Det Omraade, som nu kaldes Skøde, er i den senere Tid kommet ud fra Skødegaard, der 1584 af Kong Frederik den II. lagdes fra Vorbasse til Bække Sogn. Navnet, som kun har nogle mindre Variationer, kommer af Navneordet Skøde i Betydningen Flig eller Hjørne, og Skødegaard har været den yderste Flig af Vorbasse Sogn.

Nogle gamle Byramser²⁾ giver en lille Karakteristik af Byerne:

»Ravnholt leger let i Ly,
Verst ær en skiden By,
Kragelund leger højt mod Sky,
i Bæke dær haar di Pæng aa tææl,
i Asbo haar di Gjæs aa sææl«.

Eller: »Verst er en gue bøj,
Ravnholt ligger saa godt i løj,
i Bække avler de godt row,
i Kragelund har di djes behow«.

Tillige hedder det om Bække:

»Den, der kan gaa igjennem Bække uskjænd,
kan gaa igjennem Helvede ubrænd.«

(Folk i Bække skulde nemlig i gammel Tid have været saa forskrækkelig hovne og drillske.)

Naar der staar om Asbo, at der »haar di Gjæs aa sææl«, saa stammer det fra, at Folk der som i Midtjylland for et Par Menneskealder siden brugte at opdrætte Gæslinger og i Høsten sælge dem til Folk i Østjylland, hvor de fededes paa Stubmarkerne. At de i Bække avler »godt row« og »haar Pæng aa tææl«, betegner, at Jorden omkring Byen er god nok, hvad sidste Ramse ikke skylder dens Indvaanere for. Der har nok været noget om det med de »sær grove Mennesker« i Bække, som Biskop Brorson skriver om i sin Visitatsberetning fra Veerst Kirke 1757. Ret rammende er det ogsaa om Kragelund. Her har de sandelig engang haft »djes behow«. Mange vejfarende har inderlig ynket dem, der skulde bo her. For et Par Slægtled tilbage gik en Flok af Bymændene til Nyby for at laane Penge til deres Nabo; men Nybymanden erklærede, at han ikke vilde betroe hele Kragelund 200 Daler. Og som et Eksempel mellem de mange angaaende »sølle Kragelund« kan fortælles om en nu afdød Mand, at da han som yngre skulde flytte fra det fede Østjylland til Kragelund, tog hans Venner Afsked med ham, som skulde han dø, og sagde til ham: »Hvad vil du der; det blæser jo, saa der skal to til at holde den tredie paa Jorden«. Ja, Kragelund ligger »højt mod Sky«, udsat for Vind og Vejr og er en mager og tør Egn. Engang sad nogle velnærede Østjyder og drillede den førnævnte Mand med den magre og elendige Egn, han boede i. Der var jo ikke engang Fugls Føde. »Aah«, svarede han, »vi har da en Kukkemand tilfælles med Vorbasse.« Nu hedder det, at Kragelundfolk er bedre end Kragelundjord.

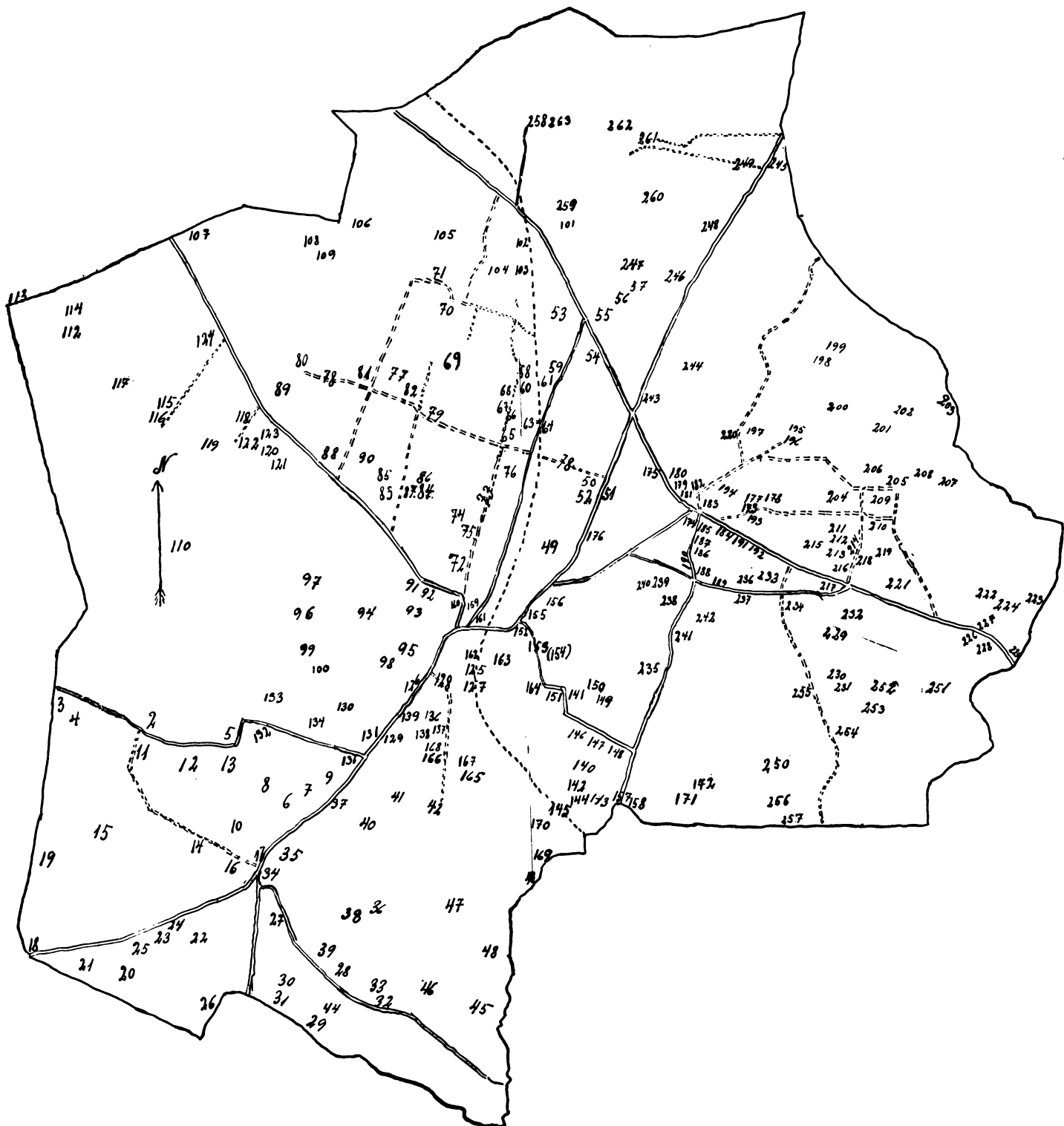
Ved de efterfølgende Marknavne kan man kun i de færreste Tilfælde nøjere angive Grænserne for det Omraade, Navnet dækker eller har dækket over. Tit er det gaaet saadan, at kun en mindre Del af det oprindelige Omraade har bevaret Navnet, medens Resten saa kan have faaet eet eller flere nye Navne. De fleste af de gamle Jordstykker (Fald) har været ret betydelige.

Spredt i de ældre Kilder finder man enkelte af de rigtig gamle Marknavne, men langt de fleste faar man dog i Forarbejderne til Matrikulen 1688 og Delingsplanerne ved Udskiftningen i Bække 1783 og Asbo 1788. Navnene fra Matrikulen findes for Markernes Vedkommende i den saakaldte Markbog 1683 og for Engenes i Engtakseringsprotokollen s. A. Af praktiske Grunde vil disse Navne blive nævnt samlede foran i Beskrivelsen af hver Bys Stednavne for senere at blive gennemgaaet nøjere sammen med de øvrige. Mange Navne har været i Brug i Aarhundreder, før de blev optaget i disse Kilder.

Asbo har mange af de gamle Navne, men en stor Part kan nu ikke findes i Marken. De er gaaet tabt i Løbet af de to tre sidste Menneskealdre, fordi de gamle Slægter har forladt Byen. Fra 1683 kendes: Vaase Aggre Fald, Reibierre Aggre Fald, Moese Aggre Fald, Abild Aggre Fald, Worbasse Aggre Fald, Refffgraf Fald, Baun Høy Aggre Fald, Brun Høy Fald, Pøetter Fald, Riberlund Fald, Mit Fald, Kieldborrehee, Ond Aftens Fald, Wey Fald, Ved Alfarevejen, Bredmae Fald, Staurlund Fald, Adtzerholt agger Fald, Vogedynd, Reffhøyfald, Kratfald, Møllfald og Gadefald. — Engnavne 1683: Asboe Kier, Bredmaymoese, Synder Kiermoese, Wed Asbo Kier, Kier tofft, Krog Moese, Abild Kier Moese, Miil Moese, Schioldmoese, Kield Eng, Hørre Wieg og Bred May. — Marknavne 1788: Vittrup Agre, Gammel Plov Jordan, Hundestie Agre Blokke, Krat Agre, Hoved Agre, Lille Hede Agre, Voge Moese Blokke, Kieldbiere Agre, Store Adser Holt, Riber Lund, Lille Adserholt, Øster Brede Made, Und Aftens Blokke, Røver Hede, Becke Schifter, Pølse Krog, Nordre og Søndre Tinghaler, Aemader, Hørvig, Æblehaage Banke, Miilsted, Revskifter og Langskifter.

Vittrup Agre (1), hvis Navn skyldes Naboskabet med Vittrup i Lindknud Sogn, var den nordvestligste af de dyrkede

Marker. Til dette Sted udflyttedes ved Udskiftningen 1787 en af Byens Gaarde, der kaldes *Hofskræddergaard* (2). Hvorledes og hvornaar Gaarden har faaet det højtklingende Navn, ved man ikke. En meget folkelig Forklaring siger, at Kongen, da han engang var paa Jagt der omkring, var saa uheldig at tabe en Bukseknep; men han fik den syet i igen paa denne Gaard. Derefter Navnet. Virkeligheden er maaske den, at Navnet er et trist Minde om Mordbrænderen Anders Ulv, der kom i »Bremerholms Jern« og muligvis der har haft en Bestilling, der kunde fremkalde Spottenavnet Hofskrædder. Saa vidt man kan se, var det hans Søn, der udflyttede Gaarden. I Gaardens Hede Syd for Lindknudvejen og indtil Sogneskallet laa *Hundestie Agre Blokke* (3). Her var Grænsen for Kongens Vildtbane, og maaske har Jægere og Hund haft en Sti langs den. Gaarden *Clasensminde* (4) er ganske ny, men Navnet indeholder et Minde om de holstenske Slægter, som kom til Sognet for ca. hundrede Aar siden (Clasen, Cölfach, Steinfadt, Vendorf, Bornhøft o. fl.). En Stenkiste under Lindknudvejen kaldes *Silen* (5). Følger man Skellet mellem Asbo og Bække, kommer man ind paa Jorderne til Kulfachgaard (6), der har Navn efter en tidligere Ejer Cölfach, som var en Holstener. Det siges ogsaa, at Gaarden har baaret Navnet *Guldmosegaard*. Man kender nu ikke nogen Guldmoser. Har der været en saadan, saa maa den have ligget i Skellet til den tilgrænsende Guldbjerghe i Bække. Ved Udskiftningen fik Gaarden *Voge Mose Blokke* (7) og *Kieldbierg Agre* (8). Voge Mose Blokke er opkaldt efter *Vaagemosen* (9), der laa ind til Bække Skel lige Vest for Landevejen. Navnet kan have Betydningen Vaag lig Hul i Isen eller som Tillægsordet vaag d. v. s. daarlig. Kjeldbjerg Hede var et stort Omraade, der laa langs Sogneskallet ind til Kjeldbjerg i Læborg Sogn mod Nord begrænset af Hundesti Blokke, mod Syd af Ribelandevejen. Før Svenskekrigen var en Del af den opdyrket, men efter denne, da en stor Part af Asbo laa øde hen, sprang den atter i Lyng. Efterhaanden fik man den østlige Del, Kjeldbjergagre, opdyrket. I den nordvestlige Side af Markerne til Gaarden *Johannehøj* (10) har *Gammel Plov Jordan* (11), *Stenbroagre* (12) og *Stenbromose* (13) haft deres Plads. De to sidste er nævnt paa Kortet 1787. Førstnævnte

Stednavne i Bække Sogn.

er Navn paa Jord, der dyrkedes i korte og hvilede i meget lange Perioder. *Pøtter Fald* var Marken Vest for Byen med Retning i Nord—Syd, har sandsynligvis dækket en Del af Markerne baade til denne Gaard og *Kommunegaarden* (14), maaske er det gaaet ud i Nærheden af *Vestermosen* (15). Fra det Sted, hvor Asbo Mølle ligger, strækker *Rædbjerg* (1683 Reibierre) (16) sig mod Vest, og her finder man muligvis *Vaase Aggre Fald* ved Sænkningen og det lille Vandløb, der fører Vandet fra Vestermosen i sydøstlig Retning til Asbo Bæk. En Vaase eller Vase er en Vejdæmning over blød Bund. Kun faa Steder i Asbo har der været Brug for en Vejdæmning; men efter hvad der fortælles, kunde en saadan nok være nødvendig der. Lavningen skal have været saa blød, at Byens løsgaaende Heste aldrig af sig selv gik over den, og til Tider skal der have været saa meget Vand i den, at der kunde sejles med Baade. Midt i Byen er Resterne af den gamle Bydam, *Asbo Dam* (17), i hvis nordligste Hjørne der indtil for faa Aar siden var et altid flydende Væld, *Flydekilde*. Broen under Landevejen ved Nyby Skel kaldes *Holmbroen* (18), og et Stykke Nord derfor i den gamle Kjeldbjerg Hede ligger nogle klitagtige Sandhøje »æ Saand« (19), der vidner om Sandflugt ogsaa i denne Del af Sognet.

I den Trekant, der dannes af Ribevejen, den gamle Hærvej og Sogneskellet til Læborg, kan de gamle Navne paavises. Længst mod Sydvest ligger *Ibsgaard* (20), som har Navn efter den Mand, der udflyttede den ved Udskiftningen. Egentlig har Gaarden ligget lidt sydligere, og fra den Tid stammer følgende Historie. Dens første Ejer Ib var en farlig Procesmager, som tit kom i Lag med Øvrigheden, der ikke ret kunde tumle ham; thi naar den kom for at stævne ham, gik han bare over i den Side af Huset, der laa i Læborg, og saa kunde han ikke stævnes, da han ikke var i sit eget Sogn. I Gaardens Mark mod Vest er *Hovedagre* (21) og østligst *Vestre Krat Agre* (22), der er en Del af det gamle *Krat Fald*, som strækker sig helt op om *Kratgaard* (23) og er et Minde om Skov. Nord for disse Marker langs Sydsiden af Landevejen fra Sogneskellet i Vest til den Vejgaffel, der dannedes af Hærvejen og Ribevejen, er Jorden, som bærer det smukke gamle Navn *Riberlund* (24) (1683 Riber-

lund Fald, 1788 Riber Lund Agre). Her er et nyt Skovnavn, og dristigt gættet har man i Riberlund, Kratagre og Hovedagre det Skovhoved, der har givet Anledning til Byens gamle Navn, Asphoved. For de vejfarende har det ligget meget fremtrædende. Riberlund maa være et meget gammelt Navn. Det er givet for at betegne, at ved den Jord begyndte eller udskilte Ribevejen sig, og det forudsætter altsaa, at der var en anden Vej, nemlig Hærvejen. Navnet kan antages at være fra den Tid, da Hærvejen endnu var i Brug. Syd for Byen og maaske ind til Østsiden af Hærvejen maa have ligget to Fald. *Ved Alvejen* og *Ved Alfarevejen*. Disse to Navne kan ikke tænkes givet, efter at Vejen er gaaet til Grunde som Hovedvej, og det vil saa sige, at de ligesom Riberlund maa være mange Aarhundreder gamle. Syd for Kratgaard, men vistnok mest i Ibsgaards Mark ligger *Mølblokkerne* (1683 Møllfald) (25). Den gamle Møllevej fra Vittrup over Ibsgaards Jord til Vejen maa, før den blev reguleret ved Udskiftningen, have gaaet over eller forbi Mølblokkerne. I en Vinkel, Sogneskellet danner ind mod Stagelund, er *Stagelund Femagre* (26), der vel er det samme som Staulundfald 1683, og Nord derfor har man maaske *Refshøjfald*; thi en nu sløjft Høj dér siges at have baaret Navnet *Rævhøj*. 1683 omtales *Gadefald* som liggende lige Syd for Byen, og *Wey Fald* maa ligeledes have ligget mod Syd, ellers mod Øst. *Sejgaard* (27) fik efter Delingsplanerne tildelt *Lille Adserholt* (28), der ligger nordøstligst i Marken, *Øster Brede Made* (1683 Bredmae Fald) (29) i den sydøstlige og *Unde Aftens Blokke* (1683 Ond Aftens Fald) (30), der maa have ligget i den vestlige og sydlige Del. Mærkeligst af disse tre Navne er Ond Aften. Det forekommer kun faa Steder i Landet og bruges da som Regel om en Hulvej, Sump, Vej gennem en Mose eller over en Aa. Ond betyder i ældre Dansk ubehagelig eller vanskelig, især brugt om Færdselsforhold, og Aften er et forkortet Udtryk for Aftensvej. Det hele skal saaledes betyde: »Den Vej (o. l.), der er vanskelig at færdes paa ved Aftenstid.«³⁾ Efter hvad Landbohistorikeren Henrik Larsen oplyser, kan det ogsaa betyde Agre, der er sene at pløje. Der er en Mulighed for, at den første Forklaring kan passe her; thi lige Syd for Marken ved *Asbo Bæk* har man i Bæk-

kens Brinker fundet en hel Del Sten, der sikkert er Rester af en Bro eller et Vadested. I ældre Tid havde man adskillige Steder baade Sommerveje og Vinterveje. Her har vel været en Vej til Drostrup, og helt utænkeligt er det ikke, at Hærvejens Færdsel er gaaet denne Vej om Sommeren for at undgaa den svære Læborgbanke. *Vogedynd* (31) er nu en temmelig sumpet Engstrækning mellem Bækken og Sejgaards Jord, tidligere var det en Mark vel lige Nord for. Marken *Store Adserholt* (1683 *Adtzerholt*) er omkring Gaarden *Asserholt* (32). Navnet er sammensat af Mandsnavnet Adser og Holt, der betyder Skov, men dog ogsaa bl. a. bruges om en i Eng liggende Forhøjning eller Banke, der tidligere har været bevokset med Skov. Begge Forklaringer kan passe her. Den Del af Gaardens Jord, som ligger mod Nord, hed 1788 *Gammel Plov Jorden* (33). *Kildevældgaard* (34) er foruden den sydligste Gaard i Byen den eneste, der ligger paa sin oprindelige Plads. Fra Byens nordlige Udkant og lige mod Øst findes *Lille Hede Agre* (35), og Nord for disse maa *Abil Aggre Fald* have ligget indtil *Æblebanke* (36) (1788 *Æblehaugebanke*). Banken har rimeligvis været bevokset med Krat og derimellem Skovæbletræer.

Om Beliggenheden af de øvrige gamle Navne kan saa godt som intet siges. *Mit Fald*, d. v. s. det midterste, har sikkert ligget Syd eller Sydvest for Byen, og *Baun Høj Fald*, *Brun Høj Fald*, *Moese Aggre Fald*, *Reffgraf Fald* og *Vorbasse Fald* skal utvivlsomt søges Nordvest eller Vest for denne. Bavnhøj kan have ligget, hvor nu Gaarden Johannehøj ligger; det er ganske vist ikke det højeste Punkt, som findes Nord for Landevejen ved Ibsgaard; men denne Jord hørte temmelig sikkert under Kjeldbjerg Hede. Vorbasseagre maa have ligget et Sted, hvorfra man har kunnet se ind mod Vorbasse, og det kan man fra en Del af Johannehøjs Marker.

Er der i Asbo mange af de gamle Stednavne, saa er der til Gengæld yderst fattigt med Stedsagn. I Virkeligheden er der kun et, og det er knyttet til *Graastensbanke* (37). (Se Sagnsten.)

Af Navne, som ikke findes i ældre Papirer, er *Trindmosen* (38), en lille rund (trind) Mose Vest for *Æblebanke* og *Sparretoften* (39), der dannes af et lille, spidsvinklet Jordstykke, samt

æ *Dejntrow*, som er en lille rektangulær Fordybning lige indtil det sydvestre Hjørne af Sejgaards Jord. Sparretoften ligger Nord i samme Gaards Mark.

Stedfæstelsen af Engnavnene er som ved Marknavnene noget vanskelig og usikker. *Krogmose* har utvivlsomt givet Navn til og ligget i Nærheden af *Krogsgaard* (40), og gaar man lidt Nordøst for denne til Skellet mellem Asbo og Bække, træffer man æ *Skjold* (41) (1788 Schioldmose). Skjold betyder Forhøjning i en Eng, og en saadan huskes godt der. Endnu længere mod Øst tværs over Skellet mellem de to Byer er *Røverhede* (42). Navnets Oprindelse kendes ikke; men det lader ikke formode det bedste. Ved Bækken, hvor Asbo, Bække og Gjesten Skel mødes, er *Hørvig* (1683 Hørre Wieg) (43). Vig har her Betydningen (Eng ved) Bugt af Vandløb. Forleddet er formodentlig Plantenavnet Hør. Der er vel sagtens røddet Hør i Bækken, og Navnet er saaledes et Vidnesbyrd om, at Høravlen, der holdt op her for et Par Menneskealdrer siden, er af ældre Dato i Sognet. Ved den sydlige Del af Skellet mellem Sejgaard og Asserholt strækker sig æ *Breme* (1683 Bred May) (44). May, Mae eller Made er lig Eng. *Bredmaymose* skal rimeligvis søges der i Nærheden. I Delingsplanerne siges, at Asserholt skal have sin Eng rundt om *Becke* eller *Beck Skifter* og i *Pølsekrog*. Kulfakgaard fik et stort Omraade Nordøst for Asserholt. I det sydøstlige Hjørne af dette indtil Bækken laa *Aemader*, (45) og Vest derfor *Nordre* og *Søndre Tinghaler* (46), som dels var Hede, dels Eng. Den nordlige Grænse af samme Omraade gaar fra Øst mod Vest over *Milsted* (1683 Miil Moese), *Revskifter* og *Lang Skifter* til Tørvemosen. Milsted, som var en ret stor Eng og nu hører til flere Gaarde, bl. a. Johannehøj, er et Minde om gammel Kulbrænding paa dette Sted, man har da ogsaa fundet Rester af Kulmiler der. For efterfølgende Navne kendes Beliggenheden ikke: *Asboe Kier*, *Synder Kiermose*, *Ved Asbo Kier*, *Kiertoft*, *Meld Kier*, *Moese* og *Kield Eng*. — *Lysmosen* (47) var tidligere Fællesmose og har sit Navn af, at der har været gravet Lysklyne, en gullig Tørv, som indeholder megen Harpiks og derfor brugtes baade til Brændsel og Belysning. Endelig kan nævnes, at *Trankjær* (48) fra Staushede strækker sig ind over Asbo- og Bække Skel.

Bymarkerne i Bække havde i 1683 følgende Navne: i *Nørre-marken*: Baun Høys Fald, Brein Høys Fald, Sten Høys Fald, Tidtsel Fald og Graastens Fald, og i *Vestermarken*: Storre Rommelund, Huid Høy Fald, Striber Fald, Flod Fald og Hun Høy Fald, og i *Søndermarken*: Si Vangs Fald, Balle Fald, Liden Gundis Vang og Storre Gundis Agerschiff. 1782 nævnes: Høghøj Agre, Gamle Træe Vang, Skovblokkene, Hamborg Sieg Agre, Svinglingsie, Tidsel Fald, Grosens Agre, Stenhøj Blokker, Mellem Vej Hede Agre, Imellem Vej Agre, Romlund, Stribierg, Flod Agre, Hundhøj, Mose Blokke, Feieshaug, Øster Ballen, Vester Gundes Wange Agre, Gamle Guldbierre Agre, Søndre Holm Agre, Klep Skiffter, Smedeeng, Enemærke Banke, og Gammel Toft. Engnavnene var 1685: Abbel Eng, Troideng og Sex Langskiffter.

Langs Vestsiden af Landevejen Nord for Bække ligger *Skovblokkene* (49). Skov har der ikke været i Aarhundreder, men rimeligvis lidt Egepur eller Krat i den nordlige bakkede Del, som i Mands Minde har været Hede. I Lyngen saas nogle meget højttoppede Agre, som var af meget gammel Karakter. Maaske har de ligget i Hede, siden Svenskerne for halvtredie Hundrede Aar siden ødelagde Sognet. Gaarden, som flyttedes ud paa den sydlige Del af Skovblokkene, fik Navnet *Bavnhus* (50). Navnet er nu flyttet til en Ejendom længere mod Nord paa det ret udstrakte Bakkeparti *Bavnen* (51), der er Stedet for *Baun Høys Fald*. Omtrent paa det højeste Sted finder man *Bavnhøj* (52), hvorfra der er vid Udsigt, og hvorpaa der har staaet en Bavn, som enkelte af de ældre mener at have set Rester af; maaske kan det passe, da det kun er to Hundrede Aar, siden Bavnene i Ribe Amt blev istandsat og holdt i Krigsberedskab. Omtrent fra Korsvejen i Kragelund langs Sydsiden af Vorbassevejen ud forbi Gaarden *Altona* (53) ligger *Træevang* (1782 Gamle Træe Vang) (54), der atter er et Minde om længst forsvunden Skov. Med denne Mark som med saa mange andre Marker i Bække og Kragelund er der noget galt fat; thi færdes man der ved Nattetider, farer man uhjælpelig vild. Det har adskillige prøvet. Engang i Fællesskabets Tid og længe efter har disse ubeboede, ensformige og nøgne Marker virkelig været meget vildsomme i Mulm og Mørke, og naar man saa husker,

at det var en almindelig Forestilling, at i Udmarkerne huserede overnaturlige Væsener, da har man noget af en Forklaring paa de mange med Overtro fyldte Stedsagn. Nord for Landevejen paa Gaarden *Lille Altonas* (55) Mark træffer man *Høghøj Agre* (56) med *Kæmpehøjen Høghøj* (57), der ikke maa forveksles med en Nord for liggende Høj af samme Navn. Førstnævnte, der i sin Tid var en ualmindelig stor Høj, som rummede over 30 Favne Sten, har sikkert afgivet sit Navn til sidstnævnte, der saa igen har navngivet Gaarden *Høghøj*. Denne Gaard er skilt ud fra *Skødegaard*, men derfra kendes ingen Høje eller Marker under Navnet *Høghøj*, som derfor maa været et Laan fra før omtalte. Vender man sig mod Syd fra Gamle Trævang, kommer man til *Hamborg, Hamborg Sieg Agre* (58), hvorpaa Gaarden *Store Hamborg* (59) ved Udskiftningen blev lagt. Gaarden har altsaa faaet Navn efter Marken, men hvor denne saa har faaet det, er ikke godt at vide. Her i Egnen er Udtrykket: »Det ligger ad Hamborg til!« ikke ualmindeligt om noget, som ligger langt borte, og da det var en af de Bymarker, der laa længst fra Byen, skal Anledningen maaske søges i Afstanden. Maaske stammer Navnet fra Naboskabet med Studevejen, der jo bl. a. havde Hamborg til Maal. Altona er lettere at forklare; det er næsten en Selvfølge, at man skal have et Altona, naar man har et Hamborg. Mellem St. Hamborg og *Lille Hamborg* (60) bærer Marken Navnet *Løkkerne* (61). *Tønder Vang* (62), som ligeledes maa antages at være opkaldt efter en af de sydlige Købstæder (Tønder) ved den store Vej mod Syd, ligger indtil Gaardens nordvestlige Jorder, medens *Hamborgstenen* (63), der nu er Bærer af Sagnet om Harald Blaatand, er i dens sydøstlige Mark, hvor der, før Banen anlagdes, var en Korsvej, *Køreskaaret* (64). Følger man Tværvejen hen til samme Gaards sydvestlige Markhjørne, kommer man til *Storehøj* (65), der ogsaa kaldes *Glardreses Høj*. Som det angives, har den nu stærkt ødelagte Høj virkelig været stor, og en stor Rolle har den spillet i Folketroen. At der er bevaret saa mange Smaasagn om denne Høj og Bække Sogn i det hele taget, skyldes især en gammel Bækkeborger, nemlig Sognefoged Niels Johnsen (død 1893). Han var en god Fortæller, der har meddelt Folkemindesamleren E. T. Kristensen en hel Del Oplysninger om Bække

Sogn. Om »æ stuer Hiw« fortæller han saaledes:⁴⁾ »Endelig kom Folk i Tanker om, at der maatte vist være Penge i den Høj og vilde have den gravet ud. Hver Aften hørte de en Kiste, der slog i, og der maatte vist være Penge i den Kiste. Som de nu stod og gravede og tykte, de kunde som støde Spaden mod nogle Fjæl, kom der en rendende og sagde: »Huha! der er Ild i Bække By, hele Byen brænder!« Personen kendte ingen af dem, men de saa op og tykte ogsaa, at det lyste op i Skyen fra Bække af. Saa smider de Skovle og Spader og hvad de nu havde, og rendte for at hjælpe ved Ildebranden. Men ilav de saa kom et lille Sæt ned paa Vejen, kunde de se, at det slet ikke var sandt, der var ingen Ild i Gaardene at se. De vilde saa stræbe at vende tilbage og grave videre, men da de kom hen til Højen, var det hele vrødt efter, og det var slet ikke at se, hvor de havde gravet. Saa maatte de gaa hjem den Dag. Men den Mand, der ejede Højen, vilde prøve endnu engang; han tog saa blot hans Kone og en Søn med, og saa giver de dem til at grave en anden Aften. Som de var lige ved at komme til Kisten igen, kommer der en rendende og siger, at der var Ild i Mandens Gaard. Det vilde de ikke se efter, og de bliver ved at grave. Saa fik de ogsaa fat paa Kisten, men som nu Fader og Søn bar den hjem, fulgte der en Bjærgmand bag efter dem. Da de kom til Døren, og Faderen var inde, men Sønnen endnu ude, og de havde Kisten halvt inde, sagde Faderen til Bjærgmanden: »Gaa du nu bare din Vej, for dette her faar du aldrig mere noget af.« Saa slap Kisten midt over, og det, der var inden for, beholdt Manden, og det, der var uden for, tog Bjærgmanden. Sønnen faldt om og besvimed, ilav Bjærgmanden slæbte af med den halve Kiste, han havde haft ved. Det, de beholdt, gjorde lige godt saa meget, at Manden fik hans Gaard opbygget. Siden hørte de aldrig Skrald af Kisten i den Høj.« Endnu lever her Sagn om Højen. Hvor ikke anden Kilde angives, hidrører Sagnene fra en Indsamling af Folkeminder, der er foretaget efter 1922. »De gravede jo engang oppe i æ stuer Høj efter en Kobberkedel fuld af Specier, og de maatte jo ikke snakke. Da de saa var godt i Gang, kom der en Kat og lavede en Mængde Kunster og Krumspring. Den sprang fra den ene til den anden og op og ned ad dem. Lige efter kom en Kok, som

fløj paa dem, slog med Vingerne og galedede. De holdt sig da for at snakke; men saa kommer en af dem til at se op og ser, at Bække By brænder. Han raabte det til de andre, og med det samme sank Kobberkedelen.« En Variation lyder: »To Mænd gravede engang i æ stuer Høj og mærkede tydelig en Kiste. I det samme saa de Bække By brænde og gav sig til at tale. Et Smæld lød bag ved dem, og da de vendte sig om, var Skatten sunket i Højen.« En anden Variation: »Engang var Bække By-mænd oppe at grave efter en Skat i æ stuer Høj eller Glardreses Høj. De stødte omsider paa Skatten; men i det samme saa en af Mændene en Vogn komme kørende, forspændt med fire Kokkemænd. Ud for Højen sparkede en af Kokkemændene ud og slog et Hammelreb over. Da raabte Manden, som saa det, at det var, som han kunde bande, et godt Spark af en Kokke-mand. Øjeblikkelig sank Skatten.« — »En gammel Kone, som hed Johanne, saa en Aften Bjergfolkene flytte fra *Lille Høj* (66) til Storehøj. Et stort Lys bevægede sig frem, bagefter kom dragende en samlet Masse.« — »Ved den Høj fandt en Pige en Guldkrone, men da hun vilde tage efter den, forsvandt den.« Maaske er sidstnævnte kun en Variation af efterfølgende: »To af mine Søstre gik og passede Køer løse tæt ved æ stuer Høj, hvori Glardres har boet. De gik ned i Hullet midt i Højen. Der fandt de en Sølvskilling. Den var riflet i Kanten omtrent som en »Prøjer«. Da de vilde tage den, men snakkede i det samme, trak Skillingen sig tilbage. Saa tav de og fik den lidt ud; men da de igen snakkede, forsvandt den helt. Siden gik mine Forældre op og gravede efter den; men de kunde heller ikke faa fat i den.« I Østsiden af Højen ses en Sænkning. Her gravede »Glardres« (Biskolelærer i Kragelund o. 1860) engang et fir-kantet Hul og indrettede sig en Stue, hvis Vægge var opført af Kampesten sammenklinede med halmblandet Ler. I Øst-siden var der en Dør og et Vindue i Højde med Jordoverfladen. Da Lejligheden var færdig, flyttede Glardres med sin unge Brud ind i Højen. Hvor længe, de boede der, ved man ikke; men det var vist ikke saa længe; thi der var nemlig andre, der gjorde Krav paa Ejendomsretten, saa de kom til at flytte paa en noget brat Maade. En vældig stor Skrubtudse viste sig hver Aften i Stuen og skrabede stærkt i Gulvet. Mange Gange blev

den smidt ud og kom igen. Saa blev den slaet ihjel og smidt ud; men hvad hjalp det? Den kom stadig igen. Saa flyttede Glardres, da han blev klar over, at den ikke var en rigtig Skrubtudse.

Grishøj (67) og *Langknuden* (68) er to smaa naturlige Forhøjninger Nord for Storehøj. Om før omtalte Hamborgsig vides, at den mod Vest grænsede ind til *Svinglingsie* (69), der saa igen har strakt sig ud til det Sted, hvor i sin Tid den berømte *Svingelandssten* eller *Svinglingssten* (70) laa. Denne Sten, som er omtalt udførligt under Sagnsten, maa ogsaa have baaret Navnet *Graasten*; thi saaledes hed den nærliggende Gaard, *Store Dalgaard* (71) saa sent som i 1878, og alt tyder paa, at *Graastens Fald* (1782: Grosens Agre) engang var at finde der. Gaard Matr. Nr. 23, hed 1804 *Grodborg*, hvilket Navn maaske kan stamme fra *Graastens Fald*. Nørremarken har altsaa strakt en Tunge mod Vest Nord om Vestermarken. Vestligst i Nørremarken laa *Tidse Fald* (1683 *Tidtsel Fald*) (72), der mod Syd gik ned til Møllen og ellers strakte sig langs Vestsiden af Vejen til Klebækgaard, den saakaldte *Skøde Kirkevej* (73). Omtrent midt i denne Mark ligger *Grønninggaard* (74), der har sit Navn fra den nærliggende *Grønninghøj* (75), hvor en Pige engang havde en Oplevelse. »En sildig Aften for omtrent halvtreds Aar siden var fem unge Piger paa Vej mod Bække fra Store Hamborg, hvor de havde været med Fon eller Send. En af dem skulde mod Sydvest og skiltes undervejs fra de andre. I Mørket gik hun længe rundt, indtil hun fandt en Høj (Grønninghøj). Her gik hun op og satte sig og bad sit Fadervor. Da viste sig for hende en Ildstøtte, som hun fulgte efter til Bække By.«⁶⁾ Maaske har efterfølgende Sagn hjemme ved samme Høj. »Her norden for Bække er en Høj, der ligger mellem Bække By og Klebækhøj. Der var de ogsaa ved at kaste efter Penge. Saa kommer de til en stor Kiste, og de blev jo grumme glade; men saa kommer der en Kok op; den gik og fj. hele Tiden. Den ene af Mændene sagde saa: »Fy da for Fanden, hvor det lugter!« Skatten fik de naturligvis ikke, da der absolut ikke maa tales ved Skattegravning. *Sten Høys Fald* maa være Marken fra *Klebækhøje* (76) og mod Syd. Her staar man paa Sognets mest interessante Sted. Rune-

stenen med Rævnes og Viborgs Navne, Bautastenene og de to Gravhøje, alt i de oprindelige Omgivelser, fremmaner Hedenold. Det ejendommelige Gravmæle, hvis Lige ikke gives viden om, ligger paa Sognets højeste Punkt med Udsigt til de store Bakkepartier Nord for Randbølfladen, til Østjyllands Skovegne og til Sønderjylland. I Befolkningens Bevidsthed har Stedet altid levet stærkt, hvilket man kan se af de mange Sagn og Variationer af selve Stednavnet. 1638 forekommer *karls legoms høje*,⁶⁾ 1768 *Kollegenshøj*,⁷⁾ 1858 *Kalægumshøj*, *Klegum Høje* og *Kong Klebæks Høj*. Navnets Betydning er meget dunkel. Mellem de Gisninger, som er fremsat, er den, at Navnet kan betyde Karl Legemand, hvilket er Navnet for Lygtemanden, og da der jo er set Lys flere Gange paa Højen, kan der nok være nogen Rimelighed i denne Forklaring; men den er dog næppe til at stole paa. Blandt Sagnene er de to førstnævnte de fornemste: »I Klebækshøj ligger Kong Klebæk begravet. Der staar tre store Sten paa den; den ene staar paa hans Hoved; den anden paa hans Bryst og den tredie paa hans Fødder; saa stor har han altsaa været.«⁸⁾ — »I Egnen gaar det Sagn, at en Sten skal findes, hvorunder en Konge ligger begravet, tillige med en Guldhest, andre siger: en Syvaarsskat, og naar denne bliver funden, da oprinder en gylden Tid for Danmark.«⁹⁾ Da Runestenen 1858 fandtes, levede dette Sagn atter op her, og man tænkte sig det som hjemmehørende ved Højene. Sagnet har Lighedspunkter med det forannævnte, idet der begge Steder er Tale om Sten og en Konge. Af de to efterfølgende Sagn hører det sidste ikke helt sikkert hjemme ved Højene, men enten der eller ved en af de nu sløjfede sydligere liggende Høje. »Der var et skrækkeligt Spektakel ved de to Høje i Bække, der ikke maa slettes ud. Det var et Par Svin, der slæbte med en stor Kæde; men Folk kunde aldrig faa dem at se, for naar de kom i Nærheden, var Spøgeriet væk. Børn kunde aldrig komme der i Nærheden. Der stod ogsaa to Lys og hvippede op og ned imod hverandre, te Gnisterne kunde flyve fra dem, og vi kunde staa hjemme og se det. Ja, det var jo skrækkeligt.«¹⁰⁾ — »Det var i den Tid, da der var Bjærgfolk, da var der en ung Pige, som gik op paa en Høj ved Bække og fandt Behag i at sidde deroppe. En Dag faldt hun i Søvn der,

og da hun vaagnede, stod Bjærgmanden oppe hos hende og spurgte, om hun havde Lyst til at komme ind og se, hvordan han havde det. Ja, det vilde hun jo gerne. Højen lukkede sig op, og de kom ind. Hun havde hørt, at Bjærgfolkene skulde være saa rige, og saa tænkte hun, at der maatte være Kostbarheder; men der var blot Kul. Saa saa hun ogsaa hans Kone og Børn. Han spurgte saa, om hun havde Lyst til at faa et Minde med hjem. Ja, det vilde hun gerne have og fik et Forklæde fuld af Høvlspaaner. Da hun kom uden for Højen, sagde hun: »Havde han ikke andet at give mig, saa maatte han saamænd helst have beholdt dem.« Hun smed da Spaanerne og kom hjem, men der var en enkelt Spaan bleven hængende, og den blev til Guld. Hun løb nu tilbage og saa efter, men fandt ikke noget.«

Brein Høys Fald var rimeligvis mellem Bavnhøjs og Stenhøjs Fald, og Navnet stammer vel sagtens fra en Høj bevokset med Bregner.

I den gamle Vestermark laa *Romlund* (1683 Storre Rommelund) (77) nordligst. Det omfatter endnu et temmelig stort Parti paa begge Sider af Tværvejen (æ *Tværvej*) (78) og havde sin Østende imellem *Damgaard* (79) og *Klebækgaard*, medens det mod Vest strakte sig lidt forbi *Romlundgaard* (80), der kom til at ligge paa *Imellem Vej Agre* og *Mellem Vej Hede Agre*, som mod Øst gaar til *Romlundhøj* (81) og grænser ind til et mindre Parti i Romlund, det kaldtes tidligere og vist ikke med Urette *Blæsbjerg* (82). Paa Romlundhøj er der ofte set Lys, og det gaar da heller ikke helt redelig til der. En Gris uden Hoved har sin Gang der omkring. »En sildig Aftenstund for mange Aar siden gik Jørgen Vingbjerg forbi Romlundhøj. Han saa da et Svin i den mest rasende Fart fare i Ring om Højen, og Følgen blev, at han gik vild.« Flere skal have set Højen staa paa gloende Pæle. Navnet er sammensat af Rum (i Jysk Rom) og Lund og betyder her en i Krat eller Skov ryddet Plads. Igen et gammelt Navn, der viser Skovenes fordums Udbredelse. Syd for Romlund er *Huid Høys Fald*, hvorpaa *Hvidgaard* (83) ligger. Paa samme Mark findes *Sorthøj* (84) og *Hvidhøj* (85). Det er tydelig nok denne sidste, der har givet Marken og dermed Gaarden Navn. Lidt Nordøst for

Gaarden er en nu omtrent opdyrket Mose, der paa Udskiftningskortet betegnes *Marenottes Mose* (86), en Høj i Kanten af den kaldes endnu *Maren Ottens Høj* (87) og maa være identisk med Sorthøj. Efter den stedlige Udtale kan Navnet have sin Oprindelse i et Personnavn. »Der ligger en Kobberkedel fuld af Sølvpenge i Højen; men de er endnu ikke fundne.« Gaarden *Frederiksberg* (88), der ligger Vest for Hvid Højs Fald, er opkaldt efter en Mand ved Navn Frederik Hansen, der udflyttede Gaarden. Denne Gaards vestlige Jorder hed da *Stenhøj Blokke* efter en stor nu sløfjet Høj *Stenhøj* eller, som den ogsaa kaldtes, *Væverhøj* (89). Det første Navn havde den vel, fordi den indeholdt mange Sten, det andet fra en Væver, som boede i Nærheden. Samme Høj havde Folk nogen Ængstelse for; thi i omtalte Vævers Tid holdt en Ugle til i den, og den varslede flere af Væverens Børns Død. *Æ Smedjesbank'* (90) Nord for Frederiksberg har Navn efter en Smed, der indrettede sig Værksted og Bolig i Banken. *Stribjerg* (1683 Striber Fald) (91) er langs Sydsiden af Vorbassevejen. Sidste Del af Navnet er let nok at forstaa, da Stedet er et Bjerg eller en Banke. Første Del har muligvis sin Forklaring i den stride Jord eller den stride Vind, som her blæser. Der er dog vist mere Rimelighed i at holde sig til den gamle Stavemaade og forklare Forleddet Strib(e) i Betydningen: langt, smalt Jordstykke. En mere folkelig Forklaring gaar ud paa, at der har staaet en Strid, og at der skal være fundet Vaaben paa Bjerget eller Banken; men den har sikkert ingen Virkelighed bag sig. Mellem Byen og Stribjerg er et mindre Jordstykke, der ligesom en Mark Syd for Klebækvejene kaldes *Jonases Lod* (92). Navnet er efter en Mand, Jonas Poder. Lige Vest for Byen ligger det gamle *Flod Fald* (1782 Flod Agre) (93). Flod eller Flo er en Lavning eller Sænkning oftest i Hede eller Klitter, hvor der til Tider staar Vand. I denne Mark har der været Sænkninger, som var vandfyldt om Vinteren. Medens Flod Agre omfattede den østlige Del af *Teglgaards* (94) (derunder nu ogsaa Teglvang og Teglhøj) og *Bækkegaard*s (95) nuværende Marker, saa optoges den vestlige Del af *Hundhøj Agre* (1683 Hun Høys Fald) (96). Hvor selve Kæmpehøjen Hundhøj har været, vides ikke. Nord for sidstnævnte Mark og Vest for Stri-

bjerg var *Moese Blokke* (97). Paa et Kort¹²) fra 1804 er afmærket et Hedestykke, *Pletter Hede* (98), der vistnok var lidt Syd for Bækkegaard. I Markskellet mellem *Lille Teglggaard* (99) og Gundersvang laa en lille Mose, der kaldtes æ *Lysmos'* (100).

Uden om de dyrkede Bymarker var der engang en mægtig Bræmme af Mose og Hede (1783 næsten 2000 Tdr. Ld.), og selv i disse Strækninger er der Stednavne. Længst mod Nordvest i Skellet mellem Jorderne til Bække og Skødegaard er den gamle Smeltevandsdal, hvis forskellige Sænkninger næsten alle har Navne. *Stendam* (101) kan have sit Navn efter den lige Nord for liggende Langdysse, hvor Stenene engang var særlig fremtrædende. *Kirkedam* (102) er sikkert kaldt saaledes, fordi Skøde Kirkevej engang gik over dens sydvestlige Hjørne. En Kirke har der i hvert Fald ikke været i Nærheden. Vest for St. Altona er en Lavning, *Knoldflod* (103), der gaar over i *Breddal* (104) og fortsætter videre mod Vest igennem *Store Dal* (105) og *Lille Dal* (106) for endelig at brede sig i den gamle Flodslette *Aalflasker* (107). I Store og Lille Dal, der baade er et smukt og ejendommeligt Parti, er der det meste af Aaret større eller mindre Vandsamlinger, og det samme er eller har været Tilfældet i Aalflasker, og man har da Forklaringen paa dette Navn, idet Flaske betyder Pyt, en mindre Lavning, hvor der samles Vand. I disse Vandpytter er der forhen stanget Aal. Mellem *Breddal* og *Store Dal* gaar et Spøgelsesfaar. *Sletningerne* (108) er en Række flade Sænkninger fra Lille Dal mod Sydvest. Her i dette uberørte Hedelandskab ligger Sognets eneste fredede Dysse, kaldet *Trestenen* (109) efter nogle Rand- eller Bautastene, der staar ved den. I flere Aartusinder har Heden og Dyssen, der stemmer saa godt sammen, ligget hen i dybeste Ro og Fred. Det er Bække Sogns ældste historiske Minde, som her sover sin Tornerosesøvn. Nord for den store *Gispel Mose* (110) og langs med Skellet ind til Lindknud Sogn er et temmelig stort Omraade, som kaldes *Grenen* (111). I det findes Sognets største samlede Hedestykke, hvori der i en Kilometers Længde ses tydelige Spor af en ældgammel Vej, *Gamle Vardevej* (112), som løber i sydvestlig Retning over *Treherredsskellet* (113) (Andst, Slaugs og Malt H.) ind i Lind-

knud Sogn. Ved det Vandløb, som passerer Treherredsskellet, ved man, der har staaet en Vildtbanepæl af svært Egetømmer; men det siges tillige, at Stedet engang har været afmærket med en i Jorden nedstukken Gren, som skulde vejlede de vejfarende over Vadestedet. I Grenen ligger *Kulmosen* (114), som længe efter Fællesskabet benyttedes som Fællesmose. Smedekul og Kul til Salg er brændt der efter 1860, og endnu ses mange Spor efter Kulmiler. Tæt Sydvest for *Lyngsgaard* (115) er æ *Gammelagre* (116), der med sine Spor af højttoppede Agre bærer Vidnesbyrd om gammel Brug af Heden. Under stadig Kultur har Jorden der dog næppe været, men Behandlingen har nærmest været som omtalt under Navnet Gammel Plovjorden i Asbo. Opdyrkningen synes at være fra før Svenskekrigen, maaske er den endnu ældre. Indtil Lyngsgaards sydvestlige Markhjørne har ligesom ved Moseranden Vest for Teglgård været en *Fold* (117), som engang har været overdækket som et Hus. Ved Mosekanten Syd for *Ansagergaard* (118) ligger *Mosehøj* (119), og længere mod Øst er *Store* (120) og *Lille Flod* (121), *Hvirvelkampagne* (122), der har Navn efter en Sivart, og *Kohytterne I* (123). Kohytterne er en Række mere eller mindre tydelige Fordybninger i nogle smaa Sandbanker Øst for St. og Ll. Flod. Allerede 1804 bar de Navnet, og man har temmelig sikre Vidnesbyrd om, at Beboerne i Bække her har haft deres Kreaturer staaende under Kvægpesten for ca. 150 Aar siden. Derimod er det ikke saa sikkert, hvad nogle mener, at Hullerne er Skjulesteder fra Svenskekrigens Dage. Hver Fordybning var en Baas med Plads til et Dyr. Længere ude paa Bække Mark findes *Kohytterne II* (124), der er en ganske lille Dal, som ogsaa brugtes til at hytte Kreaturerne i under Pesten. Det skal have været et godt Sted; thi »der drev Pesten oven over«. Til Gispel Mose er der knyttet et Sagn: »Den gamle Ulv gik og passede Byens Kræ. Saa kom han til en Kærne fuld af Penge; den stod ude i Store-mose eller Gjedsbæk Mose. Men saa kunde han ikke bære den derfra, og han satte da hans Træsko og hans Hjørdekjæp ved den og gik til Bække efter Folk. Da de kom og vilde derud, kom han til hans Træsko og hans Kjæp ved Bække Mølle. Pengene staar der da endnu; men de skal engang findes, og saa skal de til-

høre Familien af ham, der var ved den første Gang.« Sagnet lever endnu. Nogle siger, at Kærnen staar i det Moseskifte, der tilhører Gaarden Gundersvang. Andre mener, at Skatten skal komme til Teglgård. I Grunden hævedes den jo, da Mosen kultiveredes.

Den gamle *Søndermarks Balle Fald* (125) var Marken lige Sydøst for Kirken. Balle har Betydningen: ophøjet, hvælvet Jordstykke, og et saadant er der netop der. Balle Fald har vist ikke alene omfattet de nærmeste Jorder Syd for Kirken, men vist ogsaa den Jord, der nu hører til Gaarden *Søndervang* (126), 1783 kaldtes en Del af den for *Østerballe* (127). Mellem sidstnævnte Gaard og Byen gaar *æ Kjærgyd'* (128) fra Landevejen mod Sydøst. Langs den paa begge Sider er der paa et kortere Stykke Diger med fuldstændig Løvskovsvegetation, bl. a. ret store Bøgetræer. Det hele ser ud, som om det var en sidste Rest af en tidligere Løvskov. I Kærgyden hører Sagnet om »Da Pigen mødte Fanden i Bække Enge« hjemme. »Der var en Pige fra Teglgård, hun skulde møde sin Kæreste fra Gjesten en Aftenstund i *æ Kjærgyd'*. Da hun saa kommer ned til Svinget i Gyden, ser hun, at der gaar en Person ovre paa den anden Side af Hegnet. I den Tro, at det er hendes Forlovede, siger hun: »Du kan godt give dig til Kend'; for jeg ser dig godt!« Men den kom ikke over til hende. Hun siger det igen; men den kommer ikke. Saa kalder hun tredie Gang: »Kommer du ikke, gaar jeg hjem, for jeg vil ikke gaa og være din Nar.« Men saa kom den over til hende, bød God Aften og slog Kappen til Side, og da var den gloende; for det var jo Fanden; men hun var ikke bange og siger: »Undskyld, jeg tog fejl, det var ikke dig, jeg skulde tale med.« Han sagde til hende, at nu kunde hun gaa i Aften; men i Morgen Aften skulde hun møde ham til samme Tid og samme Sted. Naa, hun fik ikke talt med hendes Kæreste den Aften. Hun gik over for at tale med Præsten om denne Sag, og han sagde til hende, at hun skulde gaa der ud. Der var ikke andet at gøre. Han gav hende en Bog, og naar hun mødte den Slemme næste Aften, skulde hun slaa Bogen op og nævne Vorherres Navn dygtig tit; men den Slemme vilde slaa hende Bogen ud af Haanden, hun skulde da holde godt ved den. Og det gjorde hun, og

da hun var færdig, sagde den Slemme, at nu kunde hun gaa, og saa vilde han byde hende God Nat; men hun tog et Hjørne af hendes Forklæde og bød det, og han tog ved Forklædet, og saa vidt, han havde ompændt det, var det svedet; for det var jo den Slemme selv. Ham, der var hendes Kæreste, blev hun gift med. De første tre Aar, hun var gift, var hun syg den paa-gældende Nat. Hun kunde se, at den Slemme stod for hendes Seng; men da de tre Aar var omme, svandt det bort af sig selv.« — *Liden Gundis Vang* og *Store Gundis Agerschift* har omfattet den sydlige Del af de dyrkede Marker paa begge Sider af Landevejen fra Asbo Skel i Syd til Dalsænkingen, der senere skal omtales under Navnet Fejeshave, i Nord. Med andre Ord, det er en Del af Jordene til Gaardene *Bækkelund* (129) og *Gundersvang* (130). 1782 kaldtes Marken langs Vestsiden af Landevejen paa nævnte Strækning *Vestre Gunnes Wange Agre* (131), hvilket jo forudsætter, at Navnet ogsaa har været anvendt Øst for Landevejen. Men hvilken Del, den østlige eller den vestlige, der har baaret Navnet *Liden Gundis Vang*, kan nu ikke afgøres. Jorden Øst for Vejen har antagelig, da Navnet benyttedes, været det mindste Stykke og dermed berettiget til Ordet »liden«, men Navnet er jo endnu bevaret i Gaarden *Gundersvang*, der ligger i det vestlige Stykke. Maaske er begge Navne gaaet op i det fælles *Gundersvang*, der er et interessant, men vanskeligt Navn at tyde. Magister G. Knudsen, Stednavneudvalget, mener, at det kan stamme fra Mandsnavnet *Gunvar* eller et andet med *Gun* beslægtet Navn. Landbohistorikeren *Henrik Larsen* mener ikke, det har noget med et Mandsnavn at gøre. Efter hans Mening skal det maaske fortolkes som *Gundalsvang*, og *Gunn* betyder *Kamp* og er Navn paa en *Valkyrie*, muligvis et gammelt Navn paa *Frøja*. Senere er Navnet maaske gaaet over til at betyde *Trolddom* i al Almindelighed (se norsk *Gann*). *Gundal* kan ikke være andet end den *Laving*, som nu kaldes *Fejeshave* og *Fruerlund*, og som vil blive omtalt i det efterfølgende under disse Navne. Her har *Gudinden* ofte i fordums Tid vist sig i Skikkelse af en *Lygtemand*. *Henrik Larsens* Tydning synes at være støttet af de stedlige Forhold. I Kærene ved *Mundingen* af *Dalen* har der gaaet *Lygtemænd*, og der har vist sig *Lys* paa den dér liggende

Troldhøj, saa Forbindelsen mellem Lygtemænd og hedensk Gudetro, som Henrik Larsen har skrevet en Afhandling om, er ikke udelukket her. Gunn i Betydningen Trolddom passer særdeles godt til Dalen, for intet andet Sted i Sognet er der saa megen Trolddom eller Spøgeri som der (se Fejeshave). Gunn i Betydningen Kamp synes ogsaa at være mulig, saa Dalen kan være Kampens Dal. Paa dette Sted har Hærvejen haft et af sine snævraste Pas, nemlig mellem de store Kær i Øst og Gispel Mose i Vest, saa det kan betegnes som et strategisk vigtigt Punkt. Under Runestene er omtalt, at en Kongsgaard muligvis kan have ligget paa dette Sted som en Forborg til Kongesædet Jelling. Selv om her ikke har været nogen Art af Spærring, saa kan der meget vel have været Kampe i det vigtige Pas, Kampe, der har givet Dalen Navnet *Gundal*. Dette Navn er saa senere blevet fortrængt af Fejeshave, medens den tilgrænsende Mark bevarede det i Gundalsvang eller Gundersvang. I det sydvestligste Hjørne af Bække Bys Jorder, altsaa mellem Asbo Skel i Syd og Lindknudvejen i Nord laa 1782 *Guldbjerg Hede* (132) og samtidig omtales *Gamle Guldbjerg Agre* (133), som ligger Nord for Lindknudvejen med Vestsiden ind til Gispel Mose og Nordsiden ind til Hundhøj Fald. Det Omraade, man nu kalder Guldbjerg, strækker sig noget længere mod Øst helt op omkring Gaarden Gundersvang, der mest kaldes Guldbjerg, hvilket Navn ogsaa i daglig Tale bruges om den dér paaboende gamle Slægt. Den lidt sydligere beliggende Nabo-gaard kaldes *Guldbjerggaard* (134). Som nævnt under Asbo (Nr. 6) skal der paa Grænsen mellem Asbo og Bække Bymarker have været en Guldmose. Hvor Guldbjergnavnet stammer fra, véd man ikke nu; men en Kone,¹³⁾ der var født i Bække 1821, har fortalt, at der engang er fundet en Guldskaal i dette Omraade. Nu siges det, at der skal være fundet en Guldstol i en Høj, som har ligget paa den gamle Guldbjerg Hede. Sidste Del af Navnet -bjerg skal vel betyde Høj, og det er jo muligt, at et Guldfund i en Høj har givet Anledning til Navnet. Fundet er i saa Fald af gammel Dato. I den østlige Del af Bækelunds Jorder ligger *Klep Skifter* (136) og *Synder Holm Agre* (137). Klep betyder et lille Jordstykke og Holm et Jordstykke, der om Sommeren er omgivet af Eng, men om Vinteren af

Vand. Ind til disse ligger *Fruerlund* (138). Her var Sognets sidste Rest af Løvskov. Navnet findes ikke i ældre Dokumenter; men det er sikkert gammelt. Det er i hvert Fald udelukket, at det kan være en poetisk Nydannelse. Der er snarere en Mulighed for, at det er saa gammelt, at det kan indeholde Jomfru Maries Navn. Efter Landbohistorikeren Henrik Larsens Formodning tyder det paa, at der en Gang kan have ligget en Kongsgaard. 1860 fældedes den sidste Rest af de 8—10 Alen høje Ege. *Fejeshave* (1782 *Feieshaue*) (139) hed en lille Dal mellem Gaardene Bækkelund og Søndervang. Den begynder lige Vest for Landevejen, løber paa tværs af denne mod Øst ud i Kærene. »-have« kan betyde »hegnet Plads«. Forleddet »fej« er muligt af Mandsnavnet Fedder udtalt Fejer. Der er dog næsten større Sandsynlighed for, at det er Ordet fej i Betydningen dødsmærket. Hvis det er den sidste Tydning, der er den rigtige, saa maa det være Sagnene, der har bevaret Navnet. Efter disse at dømme er det en rigtig Dødens Dal, som huser alskens overnaturlige Væsener og Farer. Helhesten humper rundt dér paa sine tre Ben, og hvem der møder den, er jo dødsmærket. I den Taage, som tit hviler over Dalen, har mange i lyse Nætter set et Glimt af Helhesten. En Fragtmand, som boede Syd for Bække, kørte en Aften gennem Fejeshave, og da kom Helhesten op og kiggede bag i hans Vogn. Han levede dog flere Aar efter denne Begivenhed. »De¹⁴) siger, at naar Folk kommer forbi Fejeshave ved Nattetid, saa kan de se en rød Jæger, der rider paa en Hest uden Hoved langs Plantningen paa vester Side af Landevejen. Der har ligget en Gaard lidt Nordøst for, og den er flyttet ned Syd for Fejeshave for Spøgeriets Skyld.« (Gaarden er Bækkelund, der indtil 1849 laa lige op ad det østlige Kirkegaardsdige.) Ved Skellet Nord for Fejeshave Øst for Landevejen »gaar« den gamle Sognefoged Ulv »med en gro Lue o«. Han har nok flyttet Skelsten, og det er den sikre Vej til at blive Genganger. Der foregaar endnu mere ved samme Skel, og derom fortæller en gammel Mand: »I mine unge Dage snakkede Folk meget om en Mand, som i Drukkenskab under et voldsomt Ridt knækkede Halsen ved et Dige, som dengang gik mellem Fejeshave og Gaarden Søndervang. Efter sin bratte Død tumler han sig vildt ved at

ride Volter langs Diget uden dog at kunne komme over. Derfra gaar hans Ridt i rasende Fart til Teglgaard, hvor han raa-ber og skriger om Brændevin. Naar han igen stiger til Hest, faar han kun Tid til at sætte den ene Fod i Stigbøjlen, før Hesten er i fuld Fart. Det er unødvendigt at lukke Led og Porte op for ham; thi alt kan han ride over, kun ikke Diget.« — »I Fejeshave var der lidt galt i gammel Tid. Der var mange, der blev kastet til Jorden, og saa var det, ligesom der gik en Flok Gæs over dem. Det kunde vare i fem Minutter. Det blev sagt, at det var en Ligskare, der gik over dem.« — »Flere har mødt en sort Puddelhund. Den gik Folk saa nær, at de kunde mærke dens Aande og Knurren ved deres Træskohæl. Var der Folk, der mødte den, maatte de passe nøje paa ikke at komme ind til Lyset, for saa blev de meget syge.« — »En Gaardmand fra Kragelund kom en Aften kørende Syd fra mod Bække, og det var vist ud for Guldbjerggaardene, at en sort Puddelhund kom til og løb lige foran Hestene. Da de kom ud for Kirkegaardsdiget, for Hunden over og satte sig ved Laagen, og da havde den Øjne saa store som Tallerkener, og de var ildglødende. Efter den Tid vilde hans Heste altid slaa hinanden.« — »En Skomager fra Kragelund fik en Aften, da han gik igennem Fejeshave med sin Hund, en slem Forskrækkelse; thi bedst som han var nede i Lavningen, kom en sort Hund eller saadan et Dyr efter hans Hund, der forsvandt i en sær Fart. Først paa Graastensbanke i Asbo blev Spøgeriet borte, og dér fandt han sin egen Hund igen.« For Resten kan man nok træffe Hunden, eller hvad det ellers er for noget, paa hele Strækningen fra Kirken til Graastensbanke. Den skal ogsaa have sin Gang i en Grusgrav i Plantagen Syd for Bækkelund. — Endnu et Par overnaturlige Væsener holder til dér, nemlig den hvide Jomfru og en So uden Hoved. Folk har lige indtil Nutiden haft en mærkværdig Skræk for dette Sted, hvor ellers ingen Natur- eller Terraininformationer indbyder til at sætte Fantasi i Bevægelse. Der maa være en eller anden ukendt Aarsag til den Sagndannelse, der har gjort Fejeshave til Rædselens Dal. Dristige Fantasier har fremsat den sikkert uholdbare Tanke, at Fejeshave i sin Tid var et hedensk Offersted, som forsvandt med Kristendommen, der indviede Stedet til

Jomfru Marie og kaldte det Fruerlund. — *Si Vangs Fald* (140) var Markerne omkring Gaardene *Gammeltoft* (141) og *Enemærkegaard* (142). Disse to Gaardnavne har Krav paa Interesse, da der bag dem skjuler sig et Stykke Bebyggelses-historie. *Enemærkerne* (143) er nu et mindre Engstykke; men tidligere har det vistnok omfattet en stor Del af det oprindelige Tilliggende til *Enemærkegaard*, der ligger paa *Enemærkebanke* (144). Et *Enemærke* var et Stykke Jord uden for Fællesskabet. I Kronens Skøder 23. Okt. 1573 omtales et *Enemærke* og et øde Byggested kaldet *Kvodbøl*. Man kan betragte det som sikkert, at Byggestedet eller Gaarden *Kvodbøl* har haft *Enemærket* til sin Jord, og det er næsten ogsaa sikkert, at en Del af *Gammeltofts* Mark har været *Kvodbøls* Toft. Det er ret mærkeligt, at der i de lave Omgivelser i Bymarkernes Udkant har været selvstændig Drift med selvstændigt Navn; men maa-ske kan man finde en Forklaring derpaa i Engnavnet *Mølmad* (145). Ved Bækken lidt Sydvest for *Enemærkerne* finder man *Mølmad*. Rimeligvis er det her, den Mølle har ligget, som omtales i Danske Atlas, der siger, at Bække menes at have sit Navn efter en Bæk, »som forðum flød østen Byen, hvorved gik en Mølle.« *Kvodbøl* kan være bygget for at drive Møllen der. I vore Dage er der paa det Sted ikke Vand nok til at drive en Kværn; men tidligere, da Engene ikke var udgrøftede, har der temmelig sikkert været nok til at drive en saakaldt Skvatmølle, der kun var i Gang i de vandrigeste Tider af Aaret. I Terrainet findes Formationer, der muligvis kan tydes som Mølle-dæmning. *Kvodbøls* Historie gaar rimeligvis meget langt tilbage i Tiden. Navnets første Del er antagelig identisk med det oldnordiske Tilnavn *Kvada*. I *Gammeltofts* Marker er nogle Indtægter med Navn. Mod Syd: *Mosevejronden* (146), *Rød-agre* (147) og *Bækagre* (148). Mod Nord: *Langronden*, *Bredronden* (149) og *Spidsen* (150). Desuden hører nu en Del af den gamle *Skolelod* (151) til Gaarden. Man kan formode, at *Skoleloden* eller en Part af den senest for hundrede Aar siden har været med under det, man kaldte *Gammeltoft*; thi den daværende Lærer i Bække købte en Ejendom, som blev Begyndelsen til den Gaard, der nu ligger østligst i Byen ved *Vejvinke-len* ved *Gjestenvejen*, og kaldte den *Nytoft* (152). Det første

Stykke af Vejen mod Gjesten eller rettere Bebyggelsen, der samler sig om denne, kaldes i daglig Tale *Klostergade* (153), sjældnere høres det lidet smigrende Navn *Ramsherred* (154). Klosternavnet stammer fra den første Udflytter Øst for Byen. Han hed Anders Kloster og boede paa Enemærkegaard. *Kaalhaven* (155) og *Brokkemosen* (156) er to mindre Stykker Jord Nord for samme Vej, straks efter den er gaaet fra Landevejen ved Nytoft. I Sogneskillet mellem Bække og Gjesten, paa tværs af Vejen mellem de to Byer, gaar æ *Uengrow* (157), d. v. s. den onde Grøft. Maaske er Navnet af, at Jorden dér har været ond, i Betydningen daarlig; maaske er Anledningen, at her er sket meget ondt. Helt hyggeligt har det ikke været. »Om' ve æ Uengrow leger en stor Snog,« siger de gamle. En gammel Mand fortæller: »Omtrent tyve Alen eller tyve Favne fra mit Barndomshjem ligger den onde Grøft. Saa langt, som den gaar, gør den Skel mellem Bække og Gjesten Sogne. Der gik sidst i 1860erne en graa Hest uden Hoved. Den kom gerne langs ad Grøften, naar Klokkeren i Midnatstimen slog tolv. Da kom den og gik over Vejen ad Grøften mod Øst og forsvandt henne i Lyngen, som var der den Gang. Over Grøften er der en Bro, som vi kaldte æ *Stensil* (158). Der var tre Sten ved Broen. De var tre Kvarter over Jorden, nu rager de kun lidt op; men man kan dog se dem den Dag i Dag. Dér stod Hesten op og slog i Stenene med sine gloende Hove. Af mit Barndomshjem, Brænder-Anes Hus, som laa lige Syd for Broen, er der ikke mere tilbage. Der staar kun en Tornebusk.« — Denne Hest er ingen anden end selve Helhesten. De tre Sten er som sat, for at den trebenede Spøgelseshest dér kan vise sin Vildskab til Gru og Rædsel for Menneskene. Forøvrigt er det uden Tvivl Helhesten fra Fejeshave, som gaar over de brede Enge til æ Uengrow.

Æ *Snævergyd'* (159), der er omtalt under Vejene, forbandt de to Veje, som fører Nord ud af Byen forbi *Møllegaarden* (160) og *Fredsgaard* (161). Sidstnævnte er den eneste af de gamle Gaarde, der er blevet tilbage i Byen, og den ligger sikkert paa sin oprindelige Plads. Omtrent i Vestsiden af Stationspladsen var tidligere et mægtigt Væld, og engang skal Jorden derfra og helt op i den østlige Side af Kirkegaarden have været saa vand-

førende, at det sagdes, de døde ikke begravedes, men druknedes. Dette Væld bar indtil ca. 1860 Navnet *Helligkilden* (162). Om denne Kilde har haft helbredende eller undergørende Kraft, vides nu ikke. Hvis det har været Tilfældet, saa maa det være flere Hundrede Aar siden; men maaske har den spillet en betydelig Rolle i Kirkens første Tid. Det er muligt, at Kilden er ældre end Kirken. Flere hellige Kilder er saa gamle, at de kan føres tilbage til hedenske Helligdomme. Men som sagt ved man intet positivt om denne Kilde. *Kirkeengen* (163), der er nærmere omtalt under Kirken, begynder lige Øst for Jernbanestationen, og ved dens sydøstlige Hjørne er *Enggaards Toft* (164), der i Fællesskabets Tid hørte med til Byens Eng.

Af de gamle Engnavne kendes *Abbel Eng* ikke mere. *Sex Langschiffter* er de Enge, man nu kalder *Langskifter* (165). *Trold Eng* maa være den samme, som nu hedder *Troldkær* (166). I denne Eng laa *Troldhøj* (167), der var udelukkende af Sten og temmelig stor. To Mænd kom en Aften gaaende fra Byen mod Bækkelund og saa da et Lys paa Troldhøj. De troede nu, at der var en Skat begravet i den, og gik den næste Dag ud og gravede i den. De fandt dog intet. Højen er nu sløjfet, og der fandtes et lille Stenkammer i den. Indtil Bækkelunds nordøstlige Mark ligger *Smedeeng* (168). Noget af *Klostermose* (169), som ellers hører til Gjesten Sogn, siges at strække sig ind i Bække Enge. I *Elkær* eller *Alkær* (170) har man fundet mange Fyrrestammer, som Folk gravede op og udkløvede til Lyspinde. *Bindesholt* (171) er et gammelt Skovnavn. De sidste smaa Ege er fældet for ca. 75 Aar siden. Første Del af Navnet er af Personnavnet Bender. En lille rund Plet i Bendesholt har efter en tidligere Ejer Navnet *Søren Aspes Hat* (172).

I Kragelund nævnes 1683: Øster Sand Fald, Schoi Bierrig Fald, Toppet Høys Fald, Sand Fald, Striøberg, Galle Knud Fald, Gammel Toft Fald, Vild Kield Fald, Uldal Fald, og Baun Fald. Da Kragelund blev privat udskiftet, findes der ingen Delingsplaner eller Kort med Navne fra Udskiftningstiden; men et Skøde fra 1777 giver nogle enkelte Marknavne fra samme Tid: Heede Vang, Lild Vang, Kromagge, Hulet, Uldalflo, Skioldbjerg Agger, Veld Kiæld, Top Høj, Pærer Knold, Lang

Aggere, Kaldahl Blok, Kaldahls Huule og Sandblok. — Engnavne 1683: Threy Mayschifter, Huolpøttschifter, Stub Engschiff og Synder Kier. 1777: Vaaslug i Oster Kier og Spaare Skifter og Krog Skifte i Sønder Kiær. Det er kun et Faatal af ældre Navne her er bevaret, og for omtrent Halvdelen af dem kender man endda ikke Beliggenheden. Til Gengæld er det lykkedes at finde temmelig mange Navne paa mindre Jordstykker; men da flere af dem er nyere, har de selvsagt ikke samme Interesse som de rigtig gamle Marknavne.

Ved eller omkring Byen har *Sand Fald*, *Stribjerg Fald* og *Galle Knud Fald* (173) ligget. De to førstnævnte kan man ikke nærmere placere. Efter al Sandsynlighed har de været Sydvest og Vest for Byen. I Kragelund Plantage lidt Syd for Skolen er en saakaldt *Sande* (174); men den har vist intet med Sandfald at gøre. Stribjerg skal snarest søges i Markerne omkring *Provstigaard* (175), i hvis sydlige Mark man finder *Kirkebanken* (176), d. v. s. det Sted, hvorfra man kan se Kirken. Det tredje Navn kendes endnu i *Galgeknuden* (æ Galleknud') og æ *Galleknud'agre* (177) Øst og Vest for denne. Navnet har altsaa formaet at holde sig gennem Tiden, vel sagtens fordi der er knyttet noget uhyggeligt til Stedet. I mange Slægtled er fortalt, at her har staaet en Galge, »den skulde jo staa Østen for Byen for Lugtens Skyld,« og at en Mand er hængt i den. Paa det Sted, hvor Galgen skal have staaet, har man opgravet en hel Del store Sten, der sad næsten som i en Brønd, eller lige som om de havde været pakket om en svær Stolpe. Om der paa dette Sted har været Rettersted med Galge og andet Tilbehør, og om der har fundet Retshandlinger Sted, det ved man ikke nu, og er det Tilfældet, saa maa det være meget længe siden. Noget fælt er sikkert passeret der. Det viser sig Gang paa Gang, at gamle Sagn næsten altid har noget positivt bag sig. Naturligvis er der Spøgeri et saa delikat Sted. »En Mand uden Hoved holder til, hvor Galgen har staaet, og derfra og ned over Ulvbankerne ad Landevejen gaar en sort hovedløs Hest.« »Man farer vild, hvis man gaar over æ Galleknud'agre ved Nattetid.« Der skal have været endnu mere Spøgeri. Frygten for Stedet har været stor. *Palmehaven* (178) er et nyt og vittigt Navn paa et Stykke Jord omgiven af Hegn og Plantage.

— Kragelund By var før Udskiftningen delt i to Halvdele, en nordvestlig og en sydøstlig, og det er vel de to Dele, som Aar 1499 benævnes henholdsvis *Over-* og *Neder Kragelund*. Endnu hører man Neder Kragelund brugt om hele den østlige Del af de Jorder, der hører til Byen. Mellem de to Bydele var der ca. 200 m. I den nordvestlige Del laa i sin Tid Gaardene Provstigaard, Slifsgaard, Gammelgaard og Rolighed samlede om den gamle *Bydam* (179), i hvis Sydside en af Kampesten sat Brønd endnu ses. En Snes Meter lige Vest for Dammen laa Provstigaard. For et Par Aar siden fandt man dens stærkt stenfyldte Gaardsplads. Efter at den var flyttet til sin nuværende Plads, kaldtes Marken ved Dammen *æ Gammelgor'* (180). Gaardens Navn hidrører fra, at den engang har hørt under Stiftsklosteret og senere under Stiftsprovsten i Ribe. Lige i Syd for Dammen ved Landevejen laa indtil 1783 Gammelgaard og Rolighed. Dette Aar brændte de og gav derved Anledning til, at Byen blev udskiftet. Digerne om deres Kaalgaarde var der endnu omkring 1870, og Stedet kaldtes *æ Kaalhøv'* (181). *Slifsgaard* (182) (Slægtsnavn, ikke gammelt) ligger ganske sikkert paa sin gamle Plads. Mellem denne og Dammen har efter Sigende været en Gravhøj med nogle store Sten ved. Man kaldte den *æ Tingsted*, en Benævnelse, der ofte i ældre Tid brugtes om en Dysse, og ved den skal Kragelundbønderne have holdt Bystævne. Nord for den anden Bydel ligger *Gadetoften* (183), hvor der mod Nord var fælles Ler- og Sandgrav, og hvor Byens Kvæg samledes om Morgenen, naar Byhyrden blæste i sit Horn. Indtil *Kragelundgaard* (184) ligger *Engtoften* (185) og sydligere i *Toften* (186) *Toftegaard* (187). Navnene paa de to sidstnævnte Gaarde er nye. Ved *Tofteleddet* (188), der ligger indtil den Korsvej, som dannes af *Præstevejen* (189) og *Hyrdevejen* (190), skulde det nok gaa noget underligt til, og ved Lergraven noget nærmere Byen er set en hvid Dame, som advarende strækker Hænderne ud. Svævende forsvinder hun mod Bække. *Bloktoften* (191) og *Kleppen* (192) er mindre Jordstykker Øst for Byen og Syd for Landevejen. Paa modsat Side af Vejen er *Klauses Høj* (193). En Mand med tilsvarende Navn har engang boet i den. Nord for Højen og *Gadetoften* er et lille Omraade med Navnet *æ Flod* (194).

Østermarken havde 1683 fire Marker. Af disse maa *Gammel Toft Fald* (195) søges i Terrainet omkring *Gammelgaard* (196), der utvivlsomt er udflyttet paa og navngiven efter den gamle Mark. Navnet tyder paa, at der engang har været en Toft, og saa har der sandsynligvis ogsaa været selvstændig Bebyggelse. Det hele hviler dog kun paa løse Slutninger. Her er intet sikkert at bygge paa som ved Gammeltoft i Bække, men muligvis er der Forbindelse mellem Gammeltoft og den lige Nord for liggende Gaard Gammelenge i Veerst Sogn, hvor der før den sorte Død laa en Landsby. Gaardens nordvestligste Agre hed *Faareagre* (197), et Navn, der har været almindelig brugt i Sagnet om de mest tørre Agre, hvor Faarene græssedes. Nord i Marken er *Hestagre* (198) og *Overronden* (199) og østligst *Mellemstykket* (200). Nabogaarden *Dansebjerggaard* (201) har Navn efter *Dansebjerg* (202), som er en mindre, ikke meget fremtrædende Bakke i det større Bakkeheld mod Øst ned mod *Eskildbæk* (203). »Paa Dansebjerg danser Troldene.« Fra hele Landet kendes Sagn om de underjordiske Dans paa de Høje, de bor i, og maaske er der i Sagnet Rester af en ældgammel hedensk Højkultus med tilhørende Dans paa Offerhøjene. *Heede Vang* har maaske hørt til samme Gaard ligesom *Lille Vang* (1777 Lild Vang) (204), der dog for Størsteparten ligger i Gaarden *Rolighed* (205) Mark mod Vest, hvor ogsaa *Røverkulen* (206) er og ses i Jordsmonnet som en lille Sænkning paa Størrelse med et stort Stuegulv. Fortællingerne om, at her har boet Røvere, er i lange Tider gaaet fra Mund til Mund. I det lave Terrain, som mod Øst hører til Rolighed, løber en lang, lav Sandrevle *æ Revl* (207), og ved en Bakkeskraaning nærmere Gaarden var en Ager kaldet *Krumager* (208), der dog vist ikke er den i 1777 omtalte. Langs Roligheds sydlige Markskel (nogle siger det nordlige) gaar en Genganger med en rød Hue paa Hovedet. Han har flyttet Skelsten. Lige Syd for samme Skel er *æ Sig* (209), der betyder og er et lavt Sted. *Vingen* (210), som er et vingeformet Stykke Jord, og *Havbanken* ligger begge i Marken til *Damgaard* (211), der tidligere sammen med en nu forsvunden Ejendom kaldtes *Damhusene* efter en for faa Aar siden opfyldt Dam. I Lavningen Syd for Damgaard har været et Væld, *Sivkilden* (212).

Det maa være omkring Dammen og Kilden, det gamle *Vild Kield Fald* har ligget. Den lille Dal, der begynder ved Sivkilden og strækker sig mod Syd, hedder *Ulvdal* (213). I eller ved Dalen har *Uldal Fald* og *Uldalflo* (214) været. Bakkedraget Vest for Dalen kaldes *Ulvebanker* (215). Der skal have været Ulve, og ældre Folk fortæller efter deres Bedsteforældre, at man for at fange Rovdyrene gravede Ulvegrave, dybe, firkanterede Huller med Kampestenssider, i den østlige Bakkeskraaning Nord for Landevejen. Der er muligvis nok en Virkelighed bag Sagnet. Efter Svenskekrigen var her ikke saa faa Ulve; men Navnet Uldal er dog fra en Tid længere forud. 1804 nævnes to forlængst forsvundne Huse *Ulvs Hus*¹⁵⁾ (216) og *Jals Huse* (217). En mindre Eng Øst for *Moesgaard* (218) benævnes *æ Tranboeng* (219) (Tranebæring?). Her fandtes for nogle Aar siden et velbevaret Bronzesværd. *Baun Fald* kan ikke mere stedfæstes. Skal man lede efter det paa Byens højeste Jorder, bliver det der, hvor nu Gammelgaards Plantage er. Midt for Vestsiden af denne Plantage finder man *Mads Kjestrups Høj* (220), der er opkaldt efter en Mand, som boede i den for godt et halvt Hundrede Aar siden. Han var vist den sidste af de ikke faa Højbeboere, der i Tidernes Løb har været i Sognet. Sydøst for Moesgaard er en Sænkning, *æ Dal* (221), og lidt længere mod Øst en anden, *Starkjærflod* (222), der mod Øst munder ud i en bredere Eng, *Starkjær* (223). Gaarden paa Bakken Syd for hedder *Starkjærhus* (224). Eskildbæk, der i det meste af sit Løb inden for Sognet danner Sogneskel indtil Veerst, skal have faaet sit Navn paa en pudsig Maade, nemlig gennem en sproglig Forveksling. Under en Opmaaling og Kortlægning blev den stedlige Befolkning spurgt om Bækkens Navn. Der blev da svaret, at den kaldtes »æ Skjelbæk«, hvilket opfattedes som Eskildbæk. Historien er næppe sand. Bækken har for det første vistnok aldrig gaaet under Navnet Skelbækken, og for det andet hed den allerede 1499¹⁶⁾ *Eskierbek*, og det er vel dette Navn, som forøvrigt er interessant ved at være det tidligst optegnede Stednavn i Sognet, der er blevet til Eskildbæk. Folketroen har i et Sagn om *Eskilbro* (225) sin egen Forklaring paa Navnets Tilblivelse. »Der¹⁷⁾ er et Vandløb mellem Bække og Veerst, det hed Eskildbæk, og der er en Bro,

der kaldes Eskildbro. Paa Bækkesiden boede ved den Bæk en Mand, som hed Eskild, og han vilde have Mændene deromkring til at hjælpe sig at bygge en Bro; men det vilde de ikke, og saa byggede han den selv. Paa den Maade gik det til, at den fik det Navn, idet den blev opkaldt efter ham.« Længere mod Vest gaar Vejen tværs op over *Eskildbanke* (226), hvis nordligste Del ogsaa kaldes *Skomagerknuden* (227). Ved Eskildbanke ligger Gaarden *Armod* (228), der, da den for over 130 Aar siden byggedes, vist svarede godt til sit Navn; thi da var der Hede helt fra denne Gaard og langs Sydsiden af Præstevеjen til op paa Højde med Kragelund By. I *Fælleden* (229) har været en gammel Fold fra Fællesskabets Tid, og tæt Vest derfor ligger *Stenbrogaard* (230) paa *Stenbrobanke* (231). *Kulmosen* (232) har været Fællesmose, og der er brændt Tørvekul indtil for en Menneskealder siden. *Tværagre* (233) og *Mellemmosen* (234) er vist ikke gamle Navne; men de viser, at man indtil vor Tid gav Markerne de mest betegnende Navne, her efter Beliggenheden. »Et Sæt Brændevinstøj fra *Kragelund Nygaard* (235) skal ligge skjult i Mellemmosen.«

Med *Schoi Bierrig Fald* er man i den gamle Søndermark. En Banke hedder endnu *Skodbjerg* (236) (1777 Skjoldbjærg). Navnet er beslægtet med gammeldansk skotte, overse; altsaa et Sted, hvorfra der er Udsigt, hvilket passer meget godt her, da der fra Bankens Top er en vid Udsigt mod Syd. Neden for Banken ligger Gaarden *Skodborghus* (237). Medens *Øster Sand Fald* er glemt, kendes *Toppes Høys Fald* endnu i Navnet paa Kæmpehøjen *Tophøj* (238), der af ældre Folk ogsaa kaldes *Toppet Høj*. For ca. et halvt Hundrede Aar siden blev Højen sløjftet; men en nu afdød Ejer af Gaarden *Hannesminde* (239) kastede den sammen igen, da han hørte, at den havde et gammelt Navn. Tæt indtil Dato har Folk haft overtroiske Forestillinger om den, idet de var temmelig overbeviste om, at der boede Bjergfolk i den, ja saa sikre var de, at en navngiven Kone knyttedes ind i Sagnet om den. »I Kragelund¹⁸⁾ i Bække var der en Høj, hvor der boede en Bjærgmand, og hans Kone kom i Barnsnød. Det kunde han ikke selv redde, saa gik han ned efter Niels Skrædders Kone, der boede tæt ved Højen. Da han kom ind til hende, var hun ved at to op, og saa bad han

hende jo mindelig om at følge med derop. Ilav hun saa kom der, var der saadan en lille snæver Indgang, de gik ind i. Bjærgmandskonen skreg og hjamrede jo grov, og saa giver hun sig til at hjælpe hende, og der blev jo en Dreng ud af det. Ilav de var færdige, og Konen var kommen i Seng, saa vilde Niels Skrædders Kone til at gaa hjem. Hun klagede sig for, te nu var hendes Ild vist gaaet ud, og hendes Tovand var bleven kold, saa kunde hun ikke faa optoet, og heller ikke faa Davren færdig i ordentlig Tid. Saa vilde Bjærgmanden give hende nogle Spaaner, hun skulde tænde Ild med, og hun fik et helt Forklæde fuldt. Men saa vilde hun ikke have saa mange, og saa smed hun en Del af dem ude paa Marken. Ilav hun saa kom ind i hendes eget Hus, var det først, hun opdagede, te det var Guld, han havde givet hende. Nu vilde hun jo ud at teje dem, hun havde smidt; men da var de ikke til at finde, dem havde Bjærgmanden selv taget igen, og hun beholdt selv kun det lille Korn, hun havde. Hver Aften siden kom Bjærgmanden med en lille Potte og fik noget Komælk, naar hun malkede, til den lille Dreng, der var født. Den lille Dreng blev saa stor, at han lignede slet ikke de andre Bjærgfolk, og Niels Skrædders Familie kom saaledes til Fremme, endda de før havde siddet og kunde næsten ikke komme ud af det. Den Kone hed Mette Kathrine, hun var Moder til 14 Børn ved den samme Mand; men den Bjærgmandsdreng kunde gaa helt over dem allesammen.« Sagnet lever endnu, og der fortælles yderligere, at »Bjærgfolkene gik klædt i graat Tøj og bar rød Hue.« En enkelt af de gamle kan huske Niels Nielsen, Skrædder (»æ Hillemændskrædder«). Han og hans Kone var efter Folketællingslisterne i 1834 henholdsvis 43 og 40 Aar gamle; besynderlig nok er Niels Skrædders Kone saaledes knyttet til Højsagnet i levende Live. En Datterdatter af hende har fortalt efter sine Forældre, at »de saa saa tit Bjærgfolkene hente Mælk«. Nulevende Folk har da ogsaa haft en Oplevelse ved Højen. »En Søndag for mange Aar siden gik en Mand og en Dreng ad Kirkestien forbi Tophøj. Som de bedst var ud for Højen, hørte de noget smække der inde ligesom et Kistelaag, der smækkede i.« Hvor Hannesmindes Stuehus ligger, har før været en Kæmpehøj, *Rævhøj* (240). Ejendommen nærmest Øst

for Tophøj hed oprindelig *Kjæmpegaard* (241); men ved Udstykning er Hovedparcellen og dermed Navnet flyttet til den Syd for liggende Gaard, hvis østlige lave Mark udgør en Del af *Hyrdeengen* (242). Denne har vist strakt sig temmelig vidt om og er altsaa en Del af Byens Overdrev, hvor den fælles Hyrde har passet den fælles Hjord.

Terrainet Nordvest for Byen har overvejende været gammel Hede, og af den Grund er der kun faa Stednavne. Paa Øst-siden af Landevejen, ikke langt fra Korsvejen ved Mejeriet, er en Høj, *Sandhøj* (243), og det er ikke udelukket, at *Sand Fald* (1777 Sandeblok) kan have været der. Nordligere paa samme Side af Landevejen er en moseagtig Lavning, som til Tider er vandfyldt. Lejlighedsvis har Maager holdt til der, og deraf er Navnet *Strandmagerdam* (244). I Sogneskillet mellem Krage-lund og Gaarden Margrethenborg gaar en Genganger med en rød Hue paa. Ogsaa han skal have forgrebet sig paa Skel-tenene. Tværs over Diget i samme Skel og ikke langt fra Landevejen ligger *Mandhøj* (245), hvor et af den gamle Stude-vejs Dramaer, et Mord paa en Kræmmer, er udspillet. Vest for Landevejen er *Hvidhedeagre* (246) og *Gejlagre* (247). Gejl er lig Gyvel. Midt i det af Nationalmuseet fredede Stykke af *Hærvejen* ligger en Kæmpehøj eller rettere to Dele af den; thi Vejen gik midt gennem den. Dens Navn er *Kjelder Høj* eller *Kjelds Høj* (248). Om den fortæller Sagnet:¹⁹⁾ »Niels Bødker kom en Aften til en stor Høj oppe paa Kragelund Hede, der kaldtes »Kjælderhøj«. Saa blev han saa vild, te han kunde slet ikke andet end gaa rundt om den. Han prøvede at lægge sig oppe ved Kanten af den, og da var det, ligesom det smæ-dede med Døre og Vinduer derinde, og nogle Faar knystede inde i Højen. Saa rejste han sig op med de Ord: »De siger, her er Bjærgmænd og Trolde og Skidt, og det er Sandhed, her er rigtignok Skidt.« Saa kunde han gaa hjemad og finde Vejen. Der gik en Vej gennem Højen, og en Mandag kom en Karl kørende der ad med et Læs Hø. Ligesom han er i Højen, staar Studene stille. Da han havde holdt der lidt, kom to Piger og snakkede til ham. Saa siger han: »Saa holder vi her.« Og da kunde han køre derfra. Siden fik Højen det Navn: »Saa holder vi her.« Nordligere finder man *Himmerig* (249), en meget mager Mark.

I førnævnte Skøde fra 1777 nævnes flere Navne, hvis Beliggenhed ikke mere kendes: *Hulet ved Søndergaards Vej*, *Perer Knold paa Lang Aggere*, *Kaldahl for Enden af Kaldahls Hule* og *Skovvejen*, nu Herredsvejen.

Engene er og har altid været delt i to Dele, *Østerkær* (1777 Oster Kier) og *Sønderkær* (1683 Synder Kier), og mellem disse ligger *Kragelund Mose* (250). I Sønderkær skal *Krøg Skifter* og *Spaareskifter* ligge, men ingen ved hvor. Ukendt er ligeledes *Threy Mayschifter* og *Vaaslug* i Østerkær. *Hølpøtterengen* (1683 Huolpøtterschifter) (251) er i Kærets Østside indtil Eskildbæk og har Navn efter »Høllerne« i denne Bæk. *Stubeng* (252), et Minde om Storskoven, er nu en mindre Plet, men maa før have været et stort Omraade Øst for Mosen. Et mærkeligt og uforklarligt Navn har man i *Mastiens Eng* (253), der hører til Moesgaard og er beliggende lige Syd for Stubeng. Med sin sydvestlige Spids støder Mastiens Eng sammen med *Davids Hale* (254). I Mosen og Syd for denne er nogle nu delvis sløjfede Sandbanker: *Lille Sortbjerg* (255), *Posebberg* (256) og *Store Sortbjerg* (257). Sidstnævnte ligger for største Delen i Gjesten Sogn. Sandet fra Bankerne er kørt ud paa Engene. Posebjerg, der er helt sløjfet, er maaske det Sted, hvor Folk i fordums Fjendetid forskansede sig (se Krige). De ældste Marknavne fra *Skødegaard* (258) er hverken særlig karakteristiske eller interessante, og da man ikke ret godt kan stedfæste dem, skal de kun kort nævnes. Alle ender paa -indtægt: *Nørre-*, *Mellem-*, *Kielder-*, *Vester Moes-*, *Øster Moes-*, *Lang Marks-*, *Lille Marks-*, *Øster-*, *Steen Røgel-*, *Øster Høys-*, *Søe-* og *Sønder Høys Indtægt*. Af andre Navne er der kun faa. Nord for Landevejen ligger *Stenhøj* (259) og længere mod Nordøst *Høghøj II* (260), der har givet Navn til Gaarden *Høghøj* (261). Som før berørt er Navnet sikkert ikke Højens oprindelige Navn. Det maa være et Laan fra Høghøj I paa Lille Altonas Mark. Af ældre Papirer ses, at Høghøj I har gammel Hævd paa Navnet. Høghøj II er antagelig den Høj, som i efterfølgende Sagn kaldes *Snoghøj*: »Oppe ved en Mergelgrav paa Kragelund Mark, Bække Sogn, har Ejeren af Skødegaard udlovte Kost til to Mand i en Maaned for at grave efter en Skat, han mener, skal være der. Der skal nemlig efter gammel Snak

staa en Guldhest og en Guldslæde. Men ingen tør vove det, og der tør heller ingen gaa over den Mark om Aftenen. Alle Folk gaar vild der. Skatten skal være i en stor, sort Høj, der kaldes Snoghøj.«²⁰) Sagnets Stedfæstelse af Snoghøj som liggende paa Kragelund Mark er ikke korrekt; Høghøj II og Snoghøj maa være den samme. Højen er forøvrigt udgravet af Nationalmuseet, og der fandtes da ogsaa Guld, men ikke i saa svære Mængder, som Sagnet lader formode. Baade om Høghøj II og en Langdysse tæt Nord for Skøde Bro siges, at de indeholder mere Guld, end Gaarden Høghøj (eller Skødegaard) er værd. Indtil Højens Vestsiden har for flere Aar siden ligget en Del store Sten, der har været antaget for et Tingsted, en Tro, som tit næredes om Høje eller Dysser. Nogle Digerester Vest for Gaarden Høghøj menes at være Rester af en *Fold* fra den Tid, da Kongerne havde stort Faarehold paa Skødegaard. *Høghøj Mose* (262) og *Skøde Sø* (263) er Begyndelsen af den Dal, der fortsættes mod Sydvest i St. og Ll. Dal. Søen er nu for nogle Aar siden udtørret, hvilket ellers efter Sagnet skulde have medført en Katastrofe for Gaarden. »Engang begyndte Skødegaard i Bække Sogn at brænde; men en gammel Mand satte Branden hen i Søen neden for. Naar Søen udtørres, brænder Gaarden.«²¹) Baade dette og følgende Sagn fortælles endnu her: »I den nordøstlige Side af Skødegaards Have staar et stort Asketræ. Heri er en Ildebrand manet ned. Naar Træet fældes, brænder Gaarden.« Men trods det, at Træet nu er fældet og Søen udtørret, er Gaarden dog ikke brændt endnu. Mærkeligt af Sagnene fra Skøde er det om »æ gal Landmæler«. Det viser, hvorledes en skyldfri Mand ved en Fejltagelse og paa Grund af Folks nedarvede sikre Tro paa, at Flytning af Skel uvægerlig medfører Gengangeri, kan blive flettet ind i Sagnet. For et lille Hundrede Aar siden havde Skødegaard en Ejer, der lod Marken opmaale; men trods det, at han selv var Landmaaler, maalte han forkert til Tab for sig selv, saaledes, at han fik for meget i Sydøst og for lidt i Vest. Fejlen er blevet rettet for nogle faa Aar siden; men for længe siden har der dannet sig Sagn om denne Skelflytning, og den gale Landmaaler gaar selvfølgelig igen, der hvor han har taget for meget. Han gaar langs Lille og Store Altonas Skel, gennem en Svine-

stald i en Ejendom ved Skøde Bro og lidt videre langs det sydlige Markskel slæbende paa en Jernkæde; thi han maa stadig maale om og om igen. »En Kone fra Lille Altona traf en Aften »Landmæleren« ved Skellet. Hun var kommen til at træde paa hans Kæde og saa da først, hvem hun havde for sig. Hun blev saa rædselsslagen, at hun efter den Tid var sindssyg.« For Resten skal han nok ogsaa gaa nede i Skødegaards Midterlade. I en Beskrivelse²²⁾ af en Mand fra Fitting, Peder Vig, der levede i forrige Aarhundrede, hed det: »Dengang var det ikke saa helt ufarligt at færdes paa Vejene ved Nattetid. Man risikerede bl. a. at møde »den gal' Landmæ'ler«, der havde haft en Del med Udskiftningen af Jorden i Bække Sogn at gøre og nok mere end tilbørligt havde maalt til egen Fordel. Derfor maatte han ogsaa efter sin Død maale om igen. Der var dem, som havde mødt ham og var blevet tvunget til at løbe med Landmaalerkæden for ham. — Saa vidt jeg ved, kom det aldrig saa vidt med Peder Vig. Men en Nat, da han som sædvanlig red hjemad, saa han en køre foran sig paa Vejen, og lige med eet skiltes Vognen ad, og Hjulene, som var ildglødende, løb til hver sin Side. Det var han overbevist om at have set. Men bange blev han ikke, for naar man gør Ret og Skel, behøver man ikke at være bange uden for Skarns Folk i Følge gammel Tro.«

SKOVENE

I Aarhundreder har Bække Sogn ligget saa godt som komplet nøgent hen uden Skov, Krat, levende Hegn eller Haver. De dyrkede Marker var mange Steder isprængt Hede- eller Flyvesandspletter, og om det hele klamrede sig store Kær- og Hede-strækninger. Kun de sorte Gravhøje ragede dominerende op og gav Landskabet et endnu mere alvorligt og dystert Præg. Overalt var der frit Spillerum for Vinden, som gennem Tiderne har foraarsaget betydelig Sandflugt og begravet dyrkede Marker, hvis gamle Muldrag nu og da tilfældigt afdækkes. Disse Forhold tyder kun lidt paa, at Storskovens Idyl engang har hvilet over Egnen, og dog har der efter Geologernes Mening været Skov over hele Egnen. Gaar man til skrevne Beretninger, faar man imidlertid kun ringe Oplysninger. 1785 skrives:¹⁾ »Skov hverken er eller har været her eller i Randbøl Hede siden 1659, da det af Fjenden blev ødelagt.« Præstindberetningen 1768 siger, at her er »ingen Skov«, og Indberetningerne om Skovenes Tilstand i Herredet 1731²⁾ og 1757 bekræfter dette, men tilføjer, at der er noget Vidjekrat i Kærene i Kragelund. Matrikullen 1662 oplyser, at der »findes ingen Skov i fornævnte Bække, Asbo og Kragelund«. Tilsammen siger disse Beretninger, at man mindst skal tilbage til Tiden før Svenskekrigen for at finde Rester af Skoven. Ældre skriftlige Vidnesbyrd er ikke fundne; men nu træder Sagnet³⁾ til og fortæller, at Tømmeret til Bække Kirkes Vaabenhus er hugget paa Skolelodden. Det nuværende Vaabenhus er bygget ca. Aar 1600. Sagnet om Tømmeret fra Skolelodden er gammelt og bunder sandsynligvis i en Virkelighed, og da det synes, som om Svenskerne har taget Træ her, saa kan man med nogen Ret antage, at her endnu var lidt Skov ved det 17. Aarh.s Begyndelse. Langt de sikreste Vidnesbyrd om Skovenes Udbre-

delse og Art faar man ved at undersøge de mere eller mindre raadne Trærester og Stammer, der findes i Moser eller paa lave Steder. Ud fra, hvad her er fundet, kan det fastslaas, at der har strakt sig et næsten sammenhængende og sine Steder temmelig bredt Skovbælte i Kærranden og pletvis i Kærene fra Asbos sydlige Skel over Bække og Kragelund og videre i Eskildbækdalen til den nordligste Del af Gammelgaards Jorder. I og omkring Høghøj Mose og et Par Steder ved Randen af Gispel Mose, nemlig en lille Plet ud for Teglgård samt Mosens Nordspids, den saakaldte Kulmose, kan paavises Skov gennem Rødder og Træstumper, der dog kun viser sig i ret sparsom Mængde. Mellem de Busk- og Træarter, som spores, er: Vidje, Hassel, Bævreasp, El, Eg, Birk og Fyr. De to førstnævnte har haft stor Udbredelse, især i Kærene i Kragelund, hvor man ved Grøftegravning er stødt paa uhyre Mængder af sammenskyllede Hasselnødder. Bævreasp har vel efter Storskovens Forfald været stærkt i Forgrunden i Asbo, siden Byen har Navn efter den. Overalt i de nævnte Strækninger findes i Massevis af mægtige Egestammer, hvoraf flere har maalt 2—3 m i Omkreds ved Roden. Sommeren 1934 opgravedes i Kragelund Mose et Stykke Egetømmer, som var 17 m langt og havde en Omkreds af over 2 m i den tykkeste Ende. Træets oprindelige Højde har sikkert ligget mellem 20 og 25 m. Saa vældige Træer vokser ikke enkeltvis eller i mindre Grupper, men i et større Skovparti, thi ellers vilde Blæst og Storm ikke lade dem naa en saa anselig Højde. Disse faldne Kæmper giver et smukt Billede af de sunkne Skove, der gav Egnen et Præg, vidt forskelligt fra det nuværende. Gennem Fund af Fyrretræ føres Skovens Historie tilbage til Tiden før Egeskovene, langt ind i den graa Oldtid. Ganske vist er der nu ikke meget Fyr tilbage i Moserne; men den er der og har tidligere været der i saa stor Udbredelse og Mængde, at det kan fastslaas, at den maa have dækket betydelige Dele af Sognet, det er sikkert nok. Vidnesbyrd herom er Gravning af Lysklyne i Lysmose i Asbo, i en lille, nu forsvunden Lysmose i den nordligste Del af Gundersvangs Jorder, i Tranboeng og i Mosen i Kragelund. Ved Grøftegravning f. Eks. i Fejeshave er man stødt paa Rødder af Fyr. I Gispel Mose, som jo er en Højmose, er der selvsagt

ingen Fyr; men i den lige Nord for liggende Kulmose og i de allerfleste af Sognets øvrige større eller mindre Moser er der fundet Fyrrestammer og Stubbe. Særlig store Mængder er fundet i Elkjær Mose i Bække, hvor man endnu for ca. 60 Aar siden hentede Fyrrestammer og udkløvede dem til Lyspinde. Birken, der var samtidig med Fyrren, har haft stærk Udbredelse paa alle lave Steder, hvor man ofte finder forholdsvis svære Birkestammer eller, hvad der særlig er Tilfældet i den nordlige Del af Sænkningen omkring Eskildbæk, Birkebark i stor Mængde. Det nævnte lave Omraade dækker kun en mindre Part af Sognet; men det kan nemlig ud fra Stednavnene yderligere godtgøres, at ogsaa højere liggende Partier har været skovbevoksede. Alene de to Bynavne Asbo og Kragelund giver Grund til at tro paa en ikke ringe Del Skov, og denne Tro styrkes af flere Marknavne i Asbo, af hvilke Riberslund, Kratfald og Asserholt fortæller, at den sydlige Del af Byen engang var Skov og senere, da Stednavnene blev givet, havde Lunde eller Krat Side om Side med de dyrkede Marker. Navnene i Kærene, Abildeng, Fruerlund, Elkjær, Bindesholt og Stubeng bekræfter kun, hvad der allerede er oplyst om Skovene i Moser og Kær. Af Navnene fra Bække Bys Jorder viser Skovblokke, Gamle Træveng og Romlund, at der har været Skov paa de højere og højeste Marker.

Aarsagen til Skovenes Undergang maa søges paa flere Omraader. Maaske har en Klimaforandring i Oldtiden grebet ind, maaske er Sandjorderne her meget tidligt blevet udvasket for Kalk. Menneskene har uden Tvivl hugget skaanselsløst, og Blæst og Storm har ligeledes været haard. Det ser ud, som om mange af de store Ege har faaet deres Bane i en Orkan. Ja, i Asbo har endog Ilden haft fat i de store Træer. Ødelæggelsen er vel nok begyndt i de første Indbygges Tid og fortsat indtil 1860, da den sidste Plet Skov faldt for Øksen, men for Størsteparten fuldbyrdet allerede i Oldtiden. Det siger de mange Gravhøje, som ikke lagdes i Skov. En udgravet Høj lidt Nord for Korsvejen i Kragelund viste, at Skoven paa denne Strækning længst var væk i Stenalderen, og at Heden dér var gammel. Der kan ikke have været Skov i den Tid, her har boet Mennesker, og hvis der paa dette og lignende Steder no-

gensinde har groet Træer, saa er det Aartusinder siden. Nævnte Høj var nemlig opført af Lyngtørv. Det var dog ikke overalt, de store Træer forsvandt paa saa tidligt et Tidspunkt. I Kærene har store Ege groet gruppevis til efter Middelalderens Begyndelse. Denne Paastand kan næsten bevises. 1923 fandtes ved Tørvegravning i Kragelund Mose et svingellignende Redskab, der af Nationalmuseet formodedes at kunne være en Del af et Trækredskab fra Middelalderen. Ved Siden af Redskabet laa en mandstyk Egestamme, hvis Topstykke sammen med nogle korte Klodser tydeligt bar Spor af at være frahugget Stammen. Altsaa et Træ, der er fældet, da Redskabet blev tabt eller efterladt. Langt hen i Middelalderen har Lunde og Smaakrat holdt sig endog paa de høje Jorder; thi efter disse Skovrester fik flere Marker Navn (se under Stednavne f. Eks. Riberland og Romlund). De allersidste Skovrester er bukket under i Mands Minde. Bindesholt skal have haft ret store Træer for mindre end hundrede Aar siden. Længst stod dog den smukke Fruerlund, hvor der indtil 1860 stod mindst en halv Td. Ld. 8—10 Alen høje Ege, som nævnte Aar fældedes af Ejeren paa Bækkelund. I Hegnene omkring Kærgyden Syd for Bække staar endnu en frodig Samling af forskellige Skovtræer og gør Krav paa at være sidste levende Munde om fordums Herlighed.

Indtil ca. 1890 laa Egnen endnu lige bar. Blæsten pinte Folk, Fæ og Marker, og Sandflugten drev sit Spil uhindret. De magre Sandmarker stod da heller ikke højt i Kurs. Det fortælles saaledes, at omtrent en halv Snes Td. Ld. Syd for Frederiksberg paa Bække Mark engang gik i Handelen for et Pund A-Tobak.

Omkring 1880 vakttes Interessen for Plantningssagen her hos nogle enkelte Mænd. De fleste stillede sig afventende, nogle endog stærkt tvivlende over for Sagen. Tvivlerne blev dog snart omvendt. Vorbasse og Omegns Plantningsforening udførte et godt Stykke Arbejde, saa mange tog fat paa at plante. Sjællænderen Chr. Liebum, Kragelund, maa saaledes nævnes som den første, der plantede Læplantning. 1881 var der plantet 6 Td. Ld., 1896: 175 Td., 1907: 198 Td. og 1929: 314 Td. Ld. foruden Haver, Hegns- og Læplantninger. Den store Fremgang skyldes dog især en enkelt Mands Udsyn og Arbejde. Denne

Mand var L. Christensen, født 1839 i Roholte ved Præstø. Mærkeligt, men vel ikke tilfældigt blev det saaledes en Mand fra Sydsjællands Skovegne, der begyndte Skovenes Genrejsning her. 1889 flyttede han til Kragelund og tog med det samme fat paa at plante, og især agiterede han, hvad der førte langt videre. Baade han og andre mødte til at begynde med nogen Skepsis, idet den almindelige Mening var, at her ingen Træer kunde gro; men efterhaanden blev Meningen en anden. L. Christensen var hverken den første eller den eneste, som plantede her; men han var den, der gjorde den største Indsats, og som Tak rejste en Kreds af Kragelundbeboere og andre ham en Mindesten i Kragelund Plantage. Stenen rejstes den 13. August 1929 og har til Indskrift:

L. CHRISTENSEN,
PLANTNINGSSAGENS VEN OG FORKÆMPER
I KRAGELUND FRA 1889 TIL SIN DØD 1922.

Plantagerne, der bestaar af Rødgran, Hvidgran og Bjergfyr, ligger alle paa mager Sandjord og er altsaa groet frem, hvor Løvskovene først sank. I Sammenligning med disse er de ikke for meget at regne; men alligevel har de og ikke mindst Læplantningerne gjort overmaade Gavn. Stormen og Sandflugten er nu dæmpede. Desuden har de givet Egnen et livligere og mere afvekslende Præg, og Fuglelivet er blevet rigere.

JAGT OG ULVE

Engang i den ældre Stenalders Tid, da Dysse- og Jættestue-folket valgte at slaa sig ned i dette og de to mod Vest tilstødende Sogne som første og eneste Sted i det sydvestlige Jylland, maa der her have været herlige Jagtmarker med mangeartet og rigeligt Vildt, nok til at ernære disse første Indvaanere. Af og til røber en Pilespids dybt i Mosedynd det gamle Jægerfolks Eksistens. I mange Aarhundreder dreves saa Jagten ved Siden af Agerbruget; men efterhaanden mistede Bønderne helt Jagtretten, der gik fuldstændig over i Kongens og Adelen eller senere Godsejernes Hænder.

Hvornaar Kongerne har begyndt deres Jagt i Egnene her, vides ikke. Kong Hans opholdt sig flere Gange paa Hundsbæk, vistnok for Jagtens Skyld. Muligvis har hans Søn Kristian den II ogsaa jaget her; thi fra den 4.—6. Juli 1516 daterer¹⁾ han flere Breve fra Kragelund, og at det maa være Kragelund i Bække Sogn, fremgaar af, at han den sidstnævnte Dato tilige daterer et Brev fra Hundsbæk. Hvad andet end Jagten kunde vel lokke Kongen til at tage saa langt et Ophold i saa ubetydelig en Landsby. Han kan muligt have jaget Ulve eller Urhøns i Hederne. Man skal dog frem til den vældige Nimrod, Frederik den II, for at træffe en Konge, hvis Jagtinteresse særlig berører Sognets Historie. Denne Konge gjorde mere end andre danske Regenter for at udvide og befæste Kronens Jagtrettigheder, særlig ved Anlæggelse af Vildtbaner — d. v. s. at Kongen ved at opkøbe Adelen Gods erhvervede sig Eneretten til Jagt i et større samlet Landomraade —, og ved at træffe Foranstaltninger til Vildtbanens Vedligeholdelse. Her oprettede Frederik den II 1579 en Vildtbane, der omfattede det meste af Koldinghus Len. Nordgrænsen var Vejle Fjord og videre

mod Vest til mellem Grene og Grindsted, saa tværs over Slaugs Herred til et Sted Nordvest for Houborg, hvorfra Grænsen faldt sammen med Malt Herreds Nord- og Østside til Kongeaen. Inde i Landet var Vildtbanens Grænser afmærkede med høje Pæle, der først var af Træ, senere af Sten. De sidste, der bærer Frederik den V's Navnetræk, blev sat 1760; men kort efter ophævedes Vildtbanen. Enkelte Jagtpæle blev staaende.²⁾ Lige Syd for Asbo paa Stagelund Mark i Læborg Sogn knejser endnu paa en Høj en af de høje Sten, der minder om kongelig Ret og Herlighed. I Asbo har staaet to Jagtpæle; den ene i Sogneskellet ved Ribevejen, den anden længere mod Nord. I Skellet mellem Bække og Vittrup stod en tredje Pæl. Ved Treherredsskellet stod som omtalt under Stednavne en fjerde Jagtpæl.

Der var strenge Forbud mod at jage i Kongens Vildtbane. Det hedder herom: »Den, der jager eller skyder indenfor Kongens Fredebane, straffes med Bøder paa 1000 Kr. for en Hjort, 200 for en Fugl og 100 for en Hare eller i Mangel af Betaling med tre Aar i Bremerholms Jern, hvis det er en Adelsmand, er det »en mindre Mand« da for vitterligt Tyveri.«³⁾ Det vil sige, vedkommende var hjemfalden til Galgen. Bøndernes Hunde skulde alle have det ene Forben hugget af over Knæet.

Der var kongelige Forstmænd ansat til at føre Tilsyn med Vildtbanen og til at afsende Vildt til Hoffet efter dettes Behov. Een Gang aarlig jagede Kongen selv, og han havde da et mægtigt Følge med sig. Det har været et storslaaet Syn for Egnens Befolkning; men Glæde vakte disse Kongejagter dog ikke; thi Bønderne var pligtige til at møde som Klappere og i flere Dage farte rundt med Jagtselskabet. Jagtudbyttet, der kunde være meget betydeligt, blev af Bønderne kørt til Kolding, hvor en kongelig Jagtslagter tog sig af det.

For Bække Sogns Vedkommende medførte Vildtbanens Oprettelse, at Skødegaard, som ellers hørte til Vorbasse Sogn, blev lagt til Bække. Den 29. April 1584 skriver Frederik den II herom:⁴⁾ »Efterdi Vi er til Sinds at ville have et Skæpperi ved vor og Kronens Gaard, Skøde, og derfor samme Gaard at ville have hegnet og fredet for Vor og Kronens Endels Ejendom og Fredebane og saa og for den Bekvemmeligheds Skyld, som

samme Steds kan findes enten med Jagt eller Skyden med »federvilt« eller andet Vildt, og fornævnte Skødegaard dog er liggende i Slaugs Herred uden for den Kreds, Vi tilforn synderlig ladet adskille og afmærke med Hegn, da vil Vi, at den skal ligge til Jerlev Herred og Bække Sogn.« Ved Skøde Sø har ligget et Jagthus, der rimeligvis blev opført i Frederik den II's Tid. Man ved ikke mere Stedet for dets nøjagtige Beliggenhed. Heller ikke ved man med Sikkerhed, hvad det var bygget af; men rimeligvis har der været brændte Sten i det; thi Danske Atlas 1769 siger, at der da fandtes Ruiner af det. Man har ved Skødegaard fundet Munkesten, men de kan lige saa godt stamme fra Fogedboligen eller en af de ældre Bygninger. Jagthuset maa være sunket i Grus længe før sidstnævnte Aar. 1617⁵) skrives om dets Inventar, at der var »To Skiver, ti Fyrrebænke og to Slagbænke, hvilket altsammen er forraadnet, formuldet og sønderfalden.« Jagthuset var til Brug for Kongen, og han har da ogsaa benyttet det. 1587 var han og Dronningen paa Skøde, og ved den Lejlighed har han skrevet i sin Kalender: »April 22, Y dach ieg tyl Skøide,« og »April 24, Y dach dro ieg tyl Anthe og mynt Soffye tyl Kollynch.« I Slutningen af Kristian den IV's Tid har Jagthuset sikkert været fuldstændig øde; thi da var der i Veerst Præstegaard indrettet et Par Værelser til Brug for Kongen.

Efter Frederik den II's egne Ord var det Fjedervildt, vel mest Urhøns, som her var bedst; men, som det ogsaa siges, var her tillige andet Vildt. Sturvildt er dog nok kun forekommen som Strejfer fra de nærliggende østlige Skovegne. Efter Indberetning var 1731 i det 3. Koldinghusske Beridt over alt i Skovene Sturvildt, Raadyr og Vildsvin, og ca. en halv Snes Aar efter var der ifølge Tingbogen saa mange Vildsvin, at der blev holdt Syn over den Skade, de havde gjort ved deres »Vrødsel« paa Markerne i Veerst. Af Præsteindberetningen 1768 ses, at det stadig var det flyvende Vildt, der var dominerende i Egnen; thi ud over Harer nævnes kun Urhøns, Brokfugle, Snejper og Agerhøns.

De strenge Jagtlove gjaldt med nogle Lempelser til 1840. Kongerne ejede Jagtretten endnu længere, og naar de solgte Gods indenfor Vildtbanen, forbeholdt de sig Jagten. Det skete,

da P. Tonboe paa Hundsbæk 1727 af Kongen fik Skøde paa noget Gods i Bække. Efter Udskiftningen holdtes her ingen Kongejagter. Fra 1813—23 blev Jagten paa Bække Sogns Marker overladt til Sognefoged Hans Pedersen Ulv for 3 Rdl. og 48 Sk. Sølvværdi aarlig.

Med Jagten paa Ulve var Forholdet det, at den blev givet fri i Slutningen af det 16. Aarhundrede, og senere blev der betalt Præmie for hver fangen Ulv. Til Tider afholdtes store Ulvejagter, og da skulde der møde en Mand fra hvert Ildsted. Ofte strakte disse Jagter sig over flere Dage, saa Pligten kunde blive tung nok; men en Nødvendighed var det, da Jylland var plaget af Ulveflokke, der for Størsteparten var trængt herind med Hærene i det 17. Aarhundredes Krige. I mindst halvandet Hundrede Aar og maaske meget længere har her været Ulve. De var en Tid forholdsvis talrige, hvilket skyldtes den indtil Bække og Kragelund Bymarker grænsende Randbøl Hede. I Afsnittet om Vejene er der efter Hugo Matthiessens Bog »Hærvejen« fortalt om, hvorledes Ulvene holdt til paa Randbøl Hede, hvor de ikke var til at drive fra, og hvor de var til Skræk for de vejfarende og stor Skade for de omboendes Kvæghjorder. Flere Gange i det 18. Aarhundrede berettes om dræbte Ulve i Nabosognene. Ifølge Tingbogen lod Skovfoged Jacob Rover af Veerst den 2. Marts 1714 fremvise og uden for Tinget ophænge en gammel Ulv, som han havde dræbt. 25. Maj 1764: »Olle Krabbe i Veerst indleverede 10 ulfunger, og sidst Ting kom en Stor Ulf.« Følgende er fortalt af Sognefoged N. Johnsen, Bække, til E. T. Kristensen: »Der var saa mange Ulve i Fitting i forrige Tider. De saa den sidste Ulv der den Dag, da min Moder blev født, det var 1785. Den havde rendt efter en Hest helt ind til en Gaard i Fitting. Der havde ogsaa været nogle Ulve efter en Plag nede i Ravnholt Enge. Saa længe den havde fast Bund at rende paa, kunde de ikke gøre den noget, men saa rendte de den i Bløde, og saa naede de den, og om Morgenen, da Folkene kom til, fandt de den halvt opædt. Ulvene havde ædt sig ind langt bag i den.« En Søster til N. Johnsen har engang fortalt: »En Mand, der red Nord paa over Randbøl Hede, saa paa en Bakkeskraaning nogle Dyr, som han antog for Faar; men som han nu kom

nær hen til dem, rejste et af Dyrene sig op, strakte sig og gavede. Han saa da, at det var en Flok Ulve, som laa og soled sig. Det kan nok være, at han kom væk i en Fart.« I Kragelund har der optraadt Ulve efter 1784. Dette Aar blev Gaarden »Rolighed« udflyttet, og følgende Ulvehistorie er passeret paa dens Grund efter Udskiftningen: »En Dag gik Konen fra Rolighed og spredte Gødning Øst for Gaarden. Da hørte hun Ulven tude i Lavningen ned mod Eskildbæk, hvor der dengang var Lyng og Mose. Hun skyndte sig at rende hjem; men forinden stak hun Greben i Jorden og hængte sit Forklæde derpaa. Kort efter kom hun igen ud og fandt sit Forklæde sønderflænget.«⁶⁾ Den sidste Ulv, man ved om her, skal efter gamle Folks Fortællinger være bleven dræbt ved Ulvebankerne i Kragelund. Ulven anfaldt en hildet Hoppe med Føl; men Hoppen havde haft Held til at sparke Ulven og faa Hilderebet over dens Nakke paa en saadan Maade, at den ikke formaaede at komme løs igen. I denne Stilling fandt man Dyrene; men Ulven havde nok gnavet slem i Hoppens ene Ben. Denne Beretning er vistnok en Vandrehistorie; thi dels er den meget usikker i Formen, og dels fortælles den flere andre Steder. Stednavnene Ulvdal og Ulvbanke og Ulvegravene er omtalt under Marknavnene. Igennem flere Hundrede Aar har der i Bække Sogn levet en Slægt med Tilnavnet eller Navnet Ulv. Nu er den saa godt som uddød; men tidligere var den baade udbredt og mægtig. Sagnet har sin Forklaring paa, hvorledes dette Navn kom til Slægten: »Der var en Mand i Bække, der greb en Ulv i hans Faaresti. Om Morgenen, da han kom og vilde lukke op for Faarene, da stod den lige inden for Døren og gavede saa højt ad ham, og saa jog han jo lige hans Arm ned i Halsen af den og fik den saa langt ned, at den ikke kunde bide ham. Saadan blev han staaende, til han fik Folk raabt til Hjælp; saadan fik han Navnet Per Ulv. Faarene stod i et Hus med Ovre af Lægter og Saj, for at det ikke skulde være for varmt for dem, og saa var Ulven gaaet derop paa Taget og skreden igennem.«⁷⁾

LANDBOHISTORIEN

LANDBOFORHOLDENE INDTIL 1660

1. Oldtiden.

Hvor gammel Bække og de to andre Byer i Sognet er, véd man ikke. To Runestene vidner imidlertid om, at der i det 10. Aarh. maa have boet Mennesker her. Kirken, der er i romansk Stil og altsaa rimeligvis ældre end Aar 1200, siger os, at der allerede da var en Befolkning her, stor nok til at danne et Sogn. Imidlertid kunde Sognene i den katolske Tid undertiden være meget smaa, og Bække By kunde godt alene have udgjort et Sogn.

Sognet har mod Nordvest Hedeegne, mod Syd og Øst ligger den gamle Bebyggelse i Malt og Anst Herreder. Forbindelsen med Anst Herred har vist ikke været saa god, det skilles fra det ved Aaer, Heder og ikke mindst Moser. At Sognet nu hører til dette Herred, har vist ikke saa stort at sige, Herredsgrænserne er muligvis ikke saa gamle. Bedre har Forbindelsen været mellem Bække og Malt Herred, hvor der i Læborg Sogn, der er Nabo til Bække Sogn, 1392 nævnes en By, Erslev,¹⁾ som maa være en gammel By, mindst gaaende tilbage til Folkevandringstiden. Navnet kendes ikke mere, men Byen har vel skiftet Navn.

Gennem Bække Sogn gaar den ældgamle jyske Hovedlandevej. Mod Nord gaar den forbi Jelling og videre til Viborg. Mod Syd gaar den dels forbi Læborg og Skodborghus ned i Sønderjylland og dels over Foldingbro til Ribe. Det er muligt, at Bebyggelsen i Bække Sogn kan skyldes Udflyttere fra Malt Herred, særlig gælder det maaske Asbo. Byens Navn skrives tidligere Asphoved, og dette Navn passer vist bedre for Stedet, naar man kommer Syd fra, end naar man kommer fra Nord,

fra Bække. Men om det samme gælder om Bebyggelsen i Bække er ikke let at sige. Thi der er ogsaa den Mulighed, at Bække By er opstaaet omkring en Kongsgaard, anlagt ved Vejen ligesom Skodborghus længere sydpaa og muligvis ogsaa Læborg. Den ene af de to Runestene, som er fundne paa Byens Grund, er blevet fremdraget af Bække vestre Kirkedige ved den gamle Vej. Indskriften paa den lyder i Nutidens Sprog: »Tove af Ravns Æt og Funden og Gnyble, de tre gjorde Tyres Høj«. Indskriften stammer fra Aarene ca. 925—50.²⁾ Tove nævnes ogsaa paa den Sten, der er fundet ved Læborg Kirke, Indskriften paa den lyder: »Tove af Ravns Æt huggede disse Runer efter Tyre, sin Dronning«. Endnu et tredie Sted nævnes denne Tove, nemlig paa Hornestenen, her findes nu denne Indskrift: »Tove af Ravns Æt gjorde denne Høj efter«. Desværre er Stenen tildels ødelagt, saa man kan ikke se, for hvem Højen er gjort. Tove af Ravns Æt har sikkert været en anset, ætstor Mand, for stor til at være Bryde hos en almindelig Kvinde, ja vel endog for stor til at være det hos en Dronning. Professor Wimmer oversætter Dronning med Herskerinde, men andre mener, at Ordet skal betyde Dronning i dette Ords almindelige Betydning. Men i saa Fald kan Tyre ikke være andre end Tyre Danebod, som levede paa den Tid. Hun har da haft en Kongsgaard i Bække, og Tove af Ravns Æt har været hendes Godsforvalter eller maaske den øverste i hendes Hird og Funden og Gnyble hendes Hirdmænd. Maaske har her ligesom ved Læborg Kirke været en Borg, som skulde spærre Vejen mod Nord op gennem Jylland. Hvor denne Kongsgaard eller Borg har ligget, vides ikke. Senere var der ingen Herregaarde eller større Gaarde i Bække, alle Byens 10 Gaarde var omtrent lige store. Dog minder maaske Navnet Fruelund noget Syd for Byen om en saadan Gaard.

Paa Bække Mark, Nord for Byen, findes den anden Runesten. Den bærer Indskriften: »Rævne lod opkaste dette Stenmindesmærke efter sin Moder Viborg.« Indskriften, der er fra Tiden 960—70, skal i sine Forkortelser bære Spor af svensk Paavirkning.³⁾ Runestenen har ved Stenrækker, endnu delvis bevarede, staaet i Forbindelse med en nærliggende Høj, som man maaske kan antage for Viborgs Gravhøj. Her omtales to

rimeligvis fornemme Kvinder, men hvor har de boet? Det er muligt, at Rævne er i Familie med Tove af Ravns Æt, og at de har boet paa den Gaard, hvorpaa Tove boede. Runestenen er maaske rejst herude tilligemed Gravhøjen, fordi her var Egnens højeste Punkt, saa den kunde ses vidt omkring, men det er ogsaa muligt, at de har boet her ude. Men herom kan nu intet siges, dog er det muligt, at Jorden en Gang kan røbe noget.

Den gamle Landevej gaar igennem Bække; kommende fra Syd gør den noget Nord for Kirken en Drejning mod Øst, drejer lidt Øst for Byen atter mod Nord og gaar omtrent paa Grænsen af Bække og Kragelund Marker igennem en Egn, der før Udskiftningen var Hede. Men kan den ikke oprindelig have gaaet imod Nord gennem Bække Gade, forbi Runestenen og saa paa et eller andet Sted have stødt paa den nuværende Vej? Man kan have forandret Vejen, fordi man ikke ønskede en Alfarvej gennem sine Kornmarker, som mod Nord strakte sig lige til Skødegaard's Jorder. Øst for Byen gik derimod Heden lige ind til Byens Tofter. Marken havde forøvrigt en langt større Udstrækning fra Syd til Nord end fra Øst til Vest, Opdyrkningen har muligvis fulgt Vejene.

Nu er der kun enkelte Gaarde tilbage i Byen, og det er uden Hjælp af Udskiftningskortet vanskeligt at danne sig et Begreb om, hvorledes Bække Bys Gaarde laa i Fortiden. Gaardene laa paa begge Sider af Landevejen, indtil den drejer af mod Øst, og derpaa paa begge Sider af den Vej, der nu fører til Store Hamborg og Altona.

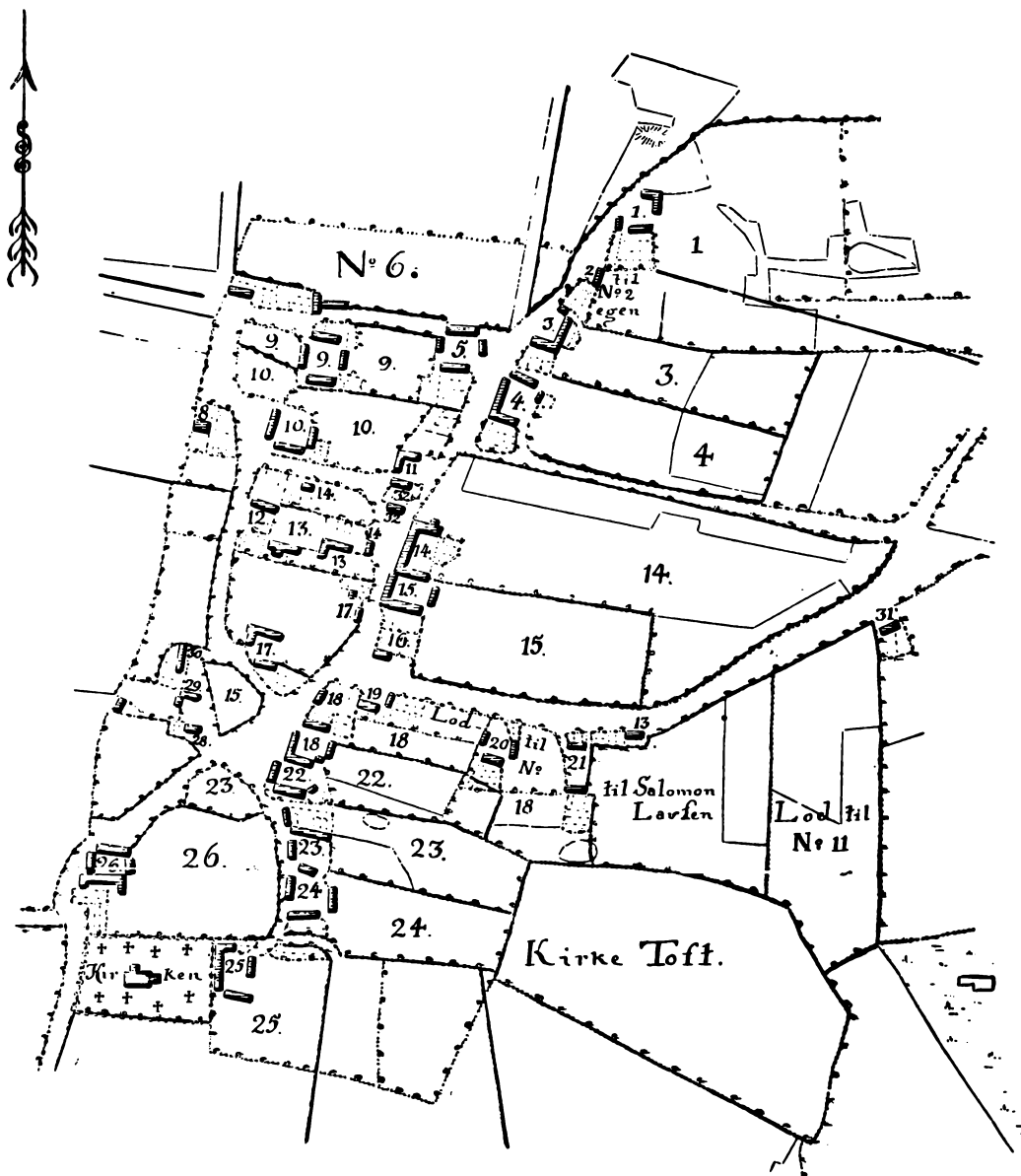
Øst for Kirken laa Anneksgaarden, gl. Nr. 10, Nord for den laa gl. Nr. 4, Øst for den, mellem Gaarden og Kirketoften, laa dens Toft. Nord for gl. Nr. 4 laa gl. Nr. 1 (eller Nr. 5) og lige Øst for den gl. Nr. 2. Nord for Landevejen laa gl. Nr. 7 med en stor Toft, Nord for igen gl. Nr. 5 (eller Nr. 1), ligesaa med en stor Toft, og helt mod Nord gl. Nr. 6 med sin Toft. Vest for Gaden laa Gaarden gl. Nr. 9, Syd for den gl. Nr. 8, og Syd for den vistnok gl. Nr. 3. Disse tre Gaarde havde ikke Tofter af nogen Betydning, og det er ikke umuligt, at det er senere opstaaede Gaarde, der har faaet Plads paa Gadejorden.

Gaardene i *Asbo* laa paa begge Sider af Landevejen. Denne

er dog mod Syd blevet rettet noget ud, tidligere fulgte Landevejen til Ribe Stigelundvejen endnu 2—300 Alen og drejede derefter mod Vest, saaledes at de Huse og Steder, som ligger i Krogen mellem de to Veje, tidligere laa vesten for Landevejen. Øst for denne laa 3 Gaarde, nordligst gl. Nr. 7 eller 9, hvilken af dem kan ikke bestemt siges, derefter kom gl. Nr. 4 og sydligst gl. Nr. 3, Kildevældgaard, som endnu ligger paa sin gamle Plads. Vest for Landevejen, der ogsaa var Byens Gade, laa mod Nord gl. Nr. 2, derefter fulgte gl. Nr. 8, der laa Nord for den Vej, der gaar mod Vest ud i Marken, Syd for denne Vej laa den Gaard, der var opstaaet ved Sammenlægning af gl. Nr. 5 og 6, længere mod Syd laa gl. Nr. 9 (eller 7), og Vest for denne gl. Nr. 1. Gaardene i Asbo synes at have ligget nærmere ved hverandre end Gaardene i Bække. Begge Byerne synes at have haft deres Gaarde liggende mere regelmæssigt end flere af Byerne i Anst Herred, f. Eks. Verst og Øster Gesten.

Kragelund blev tidligere delt i Over og Neder Kragelund, af hvilke den ene maa have ligget mod Syd, Syd for Skolen, og den anden et Par Hundrede Meter længere mod Nord. Da der ikke findes noget Udskiftningskort over Kragelund Mark, kan det ikke siges, hvor alle Gaardene har ligget. Gl. Nr. 4, Matr. Nr. 9, laa lige Syd for Skolen, lidt længere mod Øst laa gl. Nr. 5, senere delt i to Gaarde, Matr. Nr. 6 og 7, af hvilke den førstes Bygninger, der nu tilhører Matr. Nr. 6 b, endnu ligger her. Nord for Skolen ligger endnu gl. Nr. 3, nu Matr. Nr. 2 a, noget Vest for denne ved eller paa den nuværende Landevej har gl. Nr. 6, Matr. Nr. 1, vist ligget. Hvor de to andre Gaarde, gl. Nr. 1 og 2, der begge blev udflyttede og senere delvis er udstykkede, har ligget, vides ikke; men den ene af dem maa have ligget mod Nord og den anden mod Syd, da Over og Neder Kragelund hver havde 3 Gaarde. Gaardene i Kragelund havde som Regel store Tofter og laa vist mere spredt end dem i de to andre Byer. Byen er vist yngre i Alder end disse, den er vel en Udflytterby fra Bække.

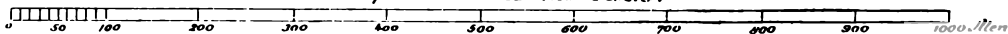
Skødegaard hørte tidligere til Vorbasse Sogn og Jerlev Herred,³⁾ den synes i ældre Tid at have haft noget Fællesskab med Fitting, der ligeledes ligger i Vorbasse Sogn, i Mark eller Hede og er maaske en Udflyttergaard fra denne By.

*Terrain af
Bække By,
Bække Sogn, Coldinghüs Amt,
Andst Herred.*

*tegnet efter et i Matrikulsarkivet beroende Kort
der er opmaalt i Aaret 1782 af
Kongelig Landmaaler
P. Storm.*

Maalestok paa 1000 danske Alen.

Bække omtales første Gang i skriftlige Kilder i Kong Valdemars Jordebog. Her findes en Fortegnelse over Kongens Ejendomme og Indtægter fra 1231, og i denne finder man en Fortegnelse over nogle Indtægter i Anst og Brusk Herreder, nemlig: »Af Hærsløf 2¹/₂ Mk. Korn. Af Bæcky og de 4 nærmeste Kirker 9 Mk. rent Sølv og 3¹/₂ Mk. Havre. Af Scandthorp 3 Mk. rent Sølv og 1¹/₂ Mk. Havre. Af Nybøl 16 Skil. Rug og 1 Mk. rent Sølv. Af Anzstath 10 Ører rent Sølv og 10 Ører Havre. Af Hyarthorp 1¹/₂ Mk. rent Sølv og 1¹/₂ Mk. Havre. Af Harthwet, Bramthorp og Ælmtunge«⁴⁾ Her holder Listen pludselig op. Den er som meget andet i Jordebogen ikke fuldstændig. 1 Mark eller 8 Ører Sølv var 18¹/₂ Rdl. eller 37 Kr., dog kunde Datiden ikke fremstille Sølvets ganske rent, saa en Mark Sølv var lidt mindre. 1 Mark Havre var rimeligvis af samme Størrelse som 1 Læst Havre senere, nemlig 60 Tdr.; 16 Skil. eller 8 Tug Rug var 2/3 Mark og sandsynligvis ligesom senere 20 Tdr. Hvorledes denne Fortegnelse skal forstaaes, er ikke ganske klart. O. Nielsen mente, at Kongen ejede disse Kirker, og at de nævnte Afgifter var Kirketienderne. Dette har Professor Steenstrup protesteret imod.⁵⁾ Det synes ogsaa urimeligt, at Kirketienderne skulde indgaa i Kongens Jordebog, selv om Kongen ejede Kirken, da de jo skulde anvendes til Kirkernes Vedligeholdelse. Man maa vist snarere antage, at Kirke, i den latinske Tekst ecclesius, skal oversættes ved Sogn, og at de nævnte Sogne var Smaalen, saaledes som man kender dem andetsteds fra, f. Eks. paa Falster. Naar Bække og de nærmeste 4 Sogne er slaaet sammen under ét, kan det maaske skyldes, at her endnu var en Kongsgaard, hvortil Kongens Gods og Indtægter i disse Sogne laa.

Da der i det følgende ofte bliver benyttet gamle Maal- og Vægtenheder, skal her først gøres Rede for Maal og Vægt i Anst Herred, førend Christian V indførte fælles Maal for hele Riget. Den Tønde, man brugte, var dog den samme, som senere blev brugt i hele Landet, undtagen i Ribe, hvor man havde faaet Lov til at beholde sin gamle Tønde. Derimod var Skæppemaalet forskelligt. Nogle Steder, f. Eks. paa Sjælland, havde en Tønde 6 Skp., andre Steder havde den langt flere, paa Mors endog 20 Skæpper. I Anst Hd. havde Tønden lige-

som senere 8 Skp. Men hvad nyttede det, at man havde fælles Tønde, naar man ikke regnede med den, men med Enheder, der var afhængige af Skæppen. Man brugte i Almindelighed at regne med Ørtuger eller Ørter, men 1 Ørtug Rug var 10 Skp., 1 Ørtug Byg 12 og 1 Ørtug Havre 20 Skp. 24 Ørtuger udgjorde 1 Mark eller Læst, der altsaa var 30 Tdr. Rug, 36 Tdr. Byg eller 60 Tdr. Havre. Smørmaalet var ligeledes forskelligt. Her var en Tønde Smør 16 Lispund, et Lispund var 24 Mark eller 16 Skaalpund. Skaalpundet eller Pundet, som man senere alene kaldte det, var en Ubetydelighed mindre end det, som man benyttede senere.

2. B æ k k e.

Drost *Lavrids Jonsen* var en af Danmarks Stormænd paa Christoffer den II's Tid, men tilsidst en af dennes Modstandere, der medvirkede til, at han blev afsat, og at den sønderjydske Hertug Valdemar blev Konge i Stedet for. Han stiftede 28. Jan. 1329 et nyt Præbende og Kannikedømme ved Ribe Domkirke. Til det gav han en Del Ejendomme i det sydlige Jylland, bl. a. en Gaard i Bække beliggende i Nærheden af Kirken, »vicinius ecclesia sita«, som det hedder i Stiftelsesbrevet.⁶⁾ Gaarden havde han købt af en *Lauge Rotbul*, som ellers ikke kendes, og den aarlige Afgift af den var 5 Ørter Korn og 3 Skp. Smør. Til Gengæld skulde Kapitlet paa hans Dødsdag holde en Aartid med Messer og Vægilier. Han døde 6. April 1340. Denne Gaard maa Ribe Kapitel, der bestod af Kannikerne ved Domkirken, igen have afhændet, thi ifølge en Jordebog fra Tiden lige efter Reformationen over Kapitlets Gods, havde dette Kannikedømme eller Drostens Præbende, som det kaldtes, da intet Gods i Bække. I Nærheden af Bække Kirke ligger eller laa egentlig kun 2 Gaarde, nemlig Anneksgaarden lige Øst for Kirken, og lige Nord for den en Gaard, siden delt i 2, nuv. Matr. Nr. 14 og 15, nu begge udflyttede. Da Kapitlet fik andet Gods i Stedet for Gaarden, kan det vist ikke være Anneksgaarden, som vel ogsaa maa antages at have været der allerede i Middelalderen. Det ser altsaa ud til, at det var Gaarden Nord for Anneksgaarden, som Kapitlet fik. Bagved denne Gaards

Toft ligger Kirketoften, som efter sin Beliggenhed kan synes at have hørt til Gaarden. Mon den er en Gave til Kirken af Drosten eller muligvis af en anden af Gaardens Ejere? Senere fik Ribe Kapitel en anden Gaard i Bække, som det beholdt, indtil det efter 1660 blev ophævet.

Ridderen *Jakob Kalf*, en Søn af den Erland Kalf, om hvem Valdemar Atterdag skal have sagt: »Kalf er en god Ko, ifjor gik han bort som en Kalv, nu er han som en Ko kommen igen med to«, pantsatte 1. Juli 1400 for 4 Mark Sølv til *Kristiern Frellevsen* alt sit Gods i Bekkyi Sogn med Toft og alt tiliggende, som havde tilhørt hans Fader Hr. (Ridder) Erland Kalf.⁷⁾ Kristjern Frellevsen, der hørte til en Slægt, som senere kaldtes Frille, efterlod Gaarden til sine Sønner, af hvilke Klavs Kristiernsen var Ærkedegn i Ribe. Han gav 14. Juni 1454, kort før han døde, med sin Broder, Hr. Eggert Frilles Samtykke, alt sit Arvegods i Bække Sogn til *Kapitlet* i Ribe.⁸⁾ Hans Arvegods maa være den Gaard, som Kapitlet senere ejede i Bække By. Dens Afgift eller Landgilde var efter Reformationen 2 Ørter Rug, 1 Ørte Byg, 1 Svin og Gæsteri, hvis Størrelse ikke angives.⁹⁾ Den beboedes da af Per Atzerszen. Gaarden blev efter 1660 Ryttergods og har i Christian den V's Matrikel Nr. 7; den blev senere delt i 2, af hvilke den ene er Matr. Nr. 9 og den anden en Del af Matr. Nr. 6.

Endnu en tredie Gaard i Byen omtales i Middelalderen. Velbyrdige Svend *Harto Dettleffsen* af Gram (af Slægten Reventlov) fik 16. Juni 1491 paa Anst Herreders Ting et Tingsvidne om, at velbyrdige Mand *Iver Totzsen* i Brønstrup (nu Bønstrup i Vamdrup Sogn) skødede ham 2 Gaarde og Gods, det ene i Glipstrup og det andet i Bække. Gaarden her beboedes af Jes Matisen.¹⁰⁾ Da Tingsvidnet senere fandtes i Trøjborg Arkiv, angaar det vist en af de Gaarde, som Peder Rantzau til Vamdrupgaard, der fik Trøjborg ved Mageskifte istedetfor denne Gaard, overdrog til Frederik den II.

Først efter Reformationen hører man Tale om de øvrige Gaarde i Byen. Ialt var der tidligere 10 Gaarde, hvoraf nogle dog havde mere end en Beboer. Disse drev deres Parter uafhængige af hinanden, men af Skattehensyn holdt man dog paa, at det kun var een Gaard. Disse Gaarde var:

1. Den foran omtalte Gaard, som Jakob Kalf skænkede til Ribe Kapitel.

2. *Annekspræstegaarden* til Sognepræsten i Verst, beliggende Østen for Kirken. Om den i den katolske Tid har været Præstegaard, eller Bække Sogn allerede da var Anneks til Verst, ved man intet om. Anneksgaarden, eller som den kaldes der, Præstegaarden i Bække, ydede ifølge Stigtens Bog i Ribe 1555 $\frac{1}{2}$ Td. Smør i Landgilde.¹¹⁾ Gaarden laa derefter en Tid under Riberhus. Sognepræsten i Verst Hr. Staffen Søffrensen klagede herover til Kongen, som 31. Dec. 1578 tilskrev den daværende Lensmand paa Riberhus Erik Lykke, at Præsten skulde have sin Anneksgaard igen, som en tidligere Lensmand havde frataget ham, da hans Sogne var daarlige og han havde meget Besvær af, at han boede ved en Alfarvej.¹²⁾

3. Der findes en gammel Jordebog fra Riberhus Len fra 1562-63. Lenenes Regnskabsaar gik fra 1. Maj til Aarsdagen derefter, og i den findes anført som Tjenere til Hundsbæk, som da havde samme Lensmand som Riberhus, 2 Mænd i Bække. Den ene, Per Perssen, gav 1 Mk. om Andree [Dag], 1 Svin, 1 Ejerd. Smør og 1 Daler Gæsteri; den anden, som hed Anders Mattissen, gav 1 Ørte Rug, 1 Fjerd. Smør, 1 Svin, 1 Dl. Gæsteri. Den ene af disse Mænd maa vist have beboet Anneksgaarden, hvis Landgilde 1555 havde været $\frac{1}{2}$ Td. Smør, men 1662 var 1 Fjerd. Smør, 1 Brændsvin og 1 Daler Gæsteri. Muligvis er det den sidste Gaard, skønt Landgilden ikke passer hverken med den-1555 eller 1662. Den første Gaard maa saa være en, som Kronen ved en eller anden Lejlighed har erhvervet sig og lagt under Hundsbæk.

4. I Bække var en *Selvejergaard*, der ifølge en Jordebog for Skodsborg Len fra Tiden lige før Reformationen beboedes af Jens Bunde, han gav 4 Mk. i Afgift. Navnet Bonde angiver, at han var Selvejer, thi kun disse kaldtes i Middelalderen Bønder. Han maa dog ogsaa, ligesom han gjorde senere, have svaret andre Afgifter, disse er maaske blevet opkrævet af andre, eller paa en anden Maade. Senere blev Skodsborg Len lagt til Koldinghus Len, og i dette Lens Jordebog for 1573 findes anført Tomes Bunde i Bække. Han gav aarlig 4 Mk. om Midsummer, 10 Skp. Kværst, Leding, hvis Størrelse ikke angives,

og 1 Skovsvin. Ifølge Koldinghus Lens Jordebog for 1610-11 hed Bonden da Peder Nielsen, hans aarlige Afgift var 10 Skp. Kværst, 1 Dl. 21 Sk. 1 Alb., 2 Sk. Leding og 1 Skovsvin. De 10 Skp. Kværst var en Havreafgift, der ydedes for Tilladelsen til at sidde hjemme (i Kværtsæde, hvoraf Kværst er en Sammentrækning), naar Leding blev udbuddt. Men de 2 Sk. Leding var ogsaa en Afgift, der ydedes de Aar, der ingen Leding var, saa Forholdet mellem dem er ikke klart. Selvejrbønderne betalte næsten altid Ledingafgifter, men kun meget sjældent Kværst, i alt Fald bruges ikke denne Benævnelse.

5. I den omtalte Jordebog for Skodborg Len nævnes foruden Selvejergaarden ogsaa en anden Gaard i Bække. Den beboedes af Søffren Ybsen, og dens Afgift var 3 Ørter Korn, Rug og Byg. I den næste Jordebog for 1573 hedder Brugeren Hans Christensen, og han gav da aarlig 2 Ørter Rug, 1 Ørte Byg, 1 Skovsvin. Det vides ikke, hvor Kronen har faaet denne Gaard fra, men Skodborghus er ældgammel Krongods, saa Gaarden kan godt fra gammel Tid af have hørt Kronen til.

Dette var 5 Gaarde, de øvrige 5 Gaarde i Byen fik Kronen ved Mageskifter i det 16. Aarh. af Peder Rantzau og Movrids Podebusk.

6, 7 og 8. *Peder Rantzau* til Voldehorn, en Broder til den berømte Daniel Rantzau, ejede Vamdrupgaard i Vamdrup Sogn. Gaarden mageskiftede han 17. Oktober 1579 til Kong Frederik den II tilligemed en stor Del Gods, mod til Gengæld at faa Trøjborg Slot med Gods.¹³⁾ Blandt Godset til Vamdrupgaard var ogsaa 3 Gaarde og 1 Bol i Bække. Den første Gaard var beboet af Karl Nielsen og dens Landgilde var: 2 Ørter Rug, 1 Ørte Byg, 1 Svin, 1 Dl. Gæsteri, 1 Fødenød, 1 Gaas, 1 Skp. Havre, 2 Høns, 2 Læs Lyng. Den anden Gaard blev brugt af Niels Golhartsen i »Asp« (Asbo), som aarlig gav 1 Ørte Rug, 1/2 Ørte Byg, 1 Svin, 1/2 Dl. Gæsteri, 1/2 Fødenød, 1 Gaas, 1 Skp. Havre, 2 Høns, 1 Læs Lyng. Den tredje Gaard blev beboet af Jes Lambertsen og svarede samme Afgift som den anden. Bolet var beboet af Jens Nielsen og dets Afgift var 1 Dl., 1 Gaas, 1 Skp. Havre, 2 Høns. Et Fødenød var et Nød, et Stykke Kvæg, som Fæsterne skulde føde for Herremanden, ikke sjældent betales der dog Penge istedetfor. Den ene af disse Gaarde eller

de to sidste, som maaske har været een Gaard, maa være den Gaard i Bække, som omtales i det foran nævnte Tingsvidne af Anst Herredsting fra 1491.

9 og 10. *Movrids Podebusk* var Svigersøn af Claus Sested, Lensmand paa Riberhus, der 3. Jan. 1547 af Kongen blev tilskødet det Gods, som laa til St. Hans Kloster i Ribe. Bl. a. fik han 2 Gaarde i Bække, beboede af Mats Soelbierig og Per Ibsen, som hver gav 1 Fjerd. Smør og 1 Svin i Landgilde.¹⁴⁾ Disse to Gaarde er sikkert blandt de Gaarde, som Movrids Podebusk senere skødede til Kongen. Paa dem haves flere Skøder. Først skødede han, der skriver sig til Kørup paa Fyen, 14. Nov. 1581, Kongen alt sit Gods i Bække og forpligtede sig til senere at sende Kongen et specificeret Skøde.¹⁵⁾ Han udstedte derfor 17. Nov. 1582 et Skøde paa 2 Gaarde og 1 Bol i Bække.¹⁶⁾ Den ene Gaard var beboet af Jep Pouelssen og skyldte aarlig 1 Fjerd. Smør, 3 Ørter Rug, 2 Ørter Byg, 2 Brændsvin, 2 Lam, 2 Gæs, 4 Høns. Den anden Gaard beboedes af Jep Jenssen og skyldte aarlig 1 Fjerd. Smør, 2 Ørter Rug, 2 Ørter Byg, 2 Brændsvin, 2 Lam, 2 Gæs, 4 Høns. Bolet beboedes af Peder Thomissen og skyldte aarlig 1 Dl. Dette Skøde var skrevet paa Papir, hvad Kongen maaske har klaget over, thi han udstedte 25. Okt. 1583 et nyt Skøde, i hvilket han siger, at han havde forpligtet sig til at give Kongen Skøde paa Pergament.¹⁷⁾ Det nye Skøde er noget forskelligt fra det forrige, Beboerne har andre Navne, og Landgilden er ligeledes lidt anderledes. Skødet lød paa 2 Gaarde, 1 Gadehus og 1 øde Byggested. Den ene Gaard beboedes ifølge dette Skøde af Peder Pederssen og Søffren Søffrensen, hver af dem gav aarlig 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Fjerd. Smør, 1 Svin, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, tillige gav de 2 Mænd 1 Td. Rug af et Enemærke, som de brugte. Den anden Gaard beboedes af Jep Jenssen og Peder Jenssen, og hver af dem gav 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Fjerd. Smør, 1 Svin, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns. Gadehuset var beboet af Peder Thomessen, der gav 1 Dl. i Afgift, det er det, som i det tidligere Skøde kaldes et Bol. Endvidere fik Kongen et øde Byggested, *Kvodbøl* Byggested, med sin Skyld og Rettighed, men Skylden eller Landgilden angives ikke, og ej heller anføres, hvem der skulde give den. Men maaske er det Ene-

mærke, som Beboerne paa den første Gaard brugte, den Jord, som har hørt til dette Byggested. Dette Enemærke, der nævnes i Udskiftningsforretningen, laa mod Sydøst i Bække Mark, Enemærkegaarden har Navn efter det. Noget nærmere ved Byen laa Gammeltoft, der ogsaa nævnes ved Udskiftningen og tildels laa paa Skolelodden (Matr. Nr. 1). Dette Navn minder ogsaa om gammel Bebyggelse og Opdyrkning.

Den Landgilde, som St. Hans Klosters 2 Gaarde i Bække svarede, var betydelig mindre end den, som de Gaarde gav, som Kronen fik af Movrids Podebusk. Det er ikke umuligt, at denne kan have forhøjet Landgilden, han var vist en temmelig hensynsløs Herre, men det er ogsaa muligt, at de er blevet slaaet sammen til en Gaard.

Det bliver ialt 10 Gaarde, hvoraf Kronen efterhaanden kom i Besiddelse af de 7, foruden at den havde ikke saa lidt at sige over de øvrige 3, Kapitelsgaarden, Anneksgaarden og Selvejergaarden. Gaardenes Landgilde var oprindelig højst uensartet, og der var vel ogsaa Forskel paa Gaardenes Størrelse. Men nu gjorde Kronen Landgilden ens for alle 7 Gaarde, formentlig er den gamle Landgilde delt ligelig mellem dem. Som Følge deraf blev Gaardene nu ogsaa af samme Størrelse. Da de øvrige 3 Gaarde i Forvejen var af samme eller omtrent af samme Størrelse, fik Bække nu 10 paa det nærmeste lige store Gaarde.

Foruden Gaardene var der ogsaa nogle Bol eller Huse i Byen. Bol og Hus betyder her i Egnen det samme; i Movrids Podebusks ene Skøde bruges Betegnelse Hus og i det andet Bol. Der laa som Regel ingen Jord til dem. Kronen fik et Bol af Peder Rantzau, et Bol eller Hus af Movrids Podebusk. Endvidere nævnes i den tidligere omtalte gamle Jordebog for Skodborg Len en Mand, der hed Dauuidh, som, formodentlig af et Hus, gav 6 Sk. i Afgift. Denne Afgift nævnes dog ikke 1573. Desuden ejede *Ring Kloster* i Hylke Sogn ved Skanderborg ifølge dette Lens Jordebog fra 1573 2 Ejendomme i Bække og 1 i Asbo. Jens Thommessen og Seffren Michelsen i Bække gav hver 1 Mk. i Afgift og Throgels Benditsen i Asbo 1½ Mk. Disse Huse, thi andet kan det ikke have været, blev senere henlagt under Koldinghus Len.

I dette Lens Jordebog fra 1610-11 ser man, hvilke Afgifter Kronen da havde af Bække, nemlig:

Peder Nielsøn 10 Skp. »Querst«, 1 Dl. 21 Sk. 1 Alb., 2 Sk. Leding, 1 Skovsvin.

Peder Gregersøn 1 Otting 7 Mk. Smør, 13 Skp. Rug, 10 Skp. 1 Fdk. Byg, 1 Brændsvin, $\frac{1}{2}$ Fødenød, $\frac{1}{2}$ Lam, 1 Gaas, 1 Høne, 3 Sk. aarlig, $\frac{1}{2}$ Dl. 6 Sk. Gæsteri.

Dinus Enuoldsøn ligesaa.

Morten Pouelssøn ligesaa.

Thomas Jesøn ligesaa.

Søffren Pouelssøn ligesaa.

Peder Pouelssøn ligesaa.

Jep Pouelssøn ligesaa.

Thomas Pedersøn 1 Dl.

Michel Pedersøn 10 Sk. 2 Alb.

Chresten Løfflund ligesaa.

Jens Pouelssøn ligesaa.

Terchel Pedersøn ligesaa.

Pouel Søffrensøn af et Krohus, han holder, $\frac{1}{2}$ Daler.

Dette bliver 8 Gaarde, 5 Huse og 1 Kro. Endvidere var der i Byen 1 Gaard tilhørende Ribe Kapitel og 1 Anneksgaard. Desuden fandtes i Byen eller paa dens Mark 1 Kirkebol, 1 Kirkeeng og 1 Eng tilhørende Bymændene i Fællesskab. *Kirkebolet* laa paa Kirkens Fortov, Nord for Kirken, men havde i alt Fald 1662 ingen Jord. I Riberhus Lens Jordebog for 1562-63 opføres en Kirketjener Jonn Nielssøn i Bække, han svarede aarlig 3 Mk. Mon dette skulde være Kirkebolet, der er blevet inddraget under dette Len, medens Anneksgaarden som tidligere omtalt var blevet lagt under Hundsbæk Len? Ifølge Kirkens Regnskaber gav Bolet aarlig 2 Mk. 4 Sk. i Jordskyld. Derimod gav Mads Bunde 1648 4 Sk. af et Stykke Kirkejord, som var ufæstet, og Peder Fitting 2 Mk. Den sidste Afgift er senere rettet til 2 Mk. 4 Sk., saa han har vel senere fæstet det hele.¹⁸⁾ Byens Eng laa Øst for Præstegaardens Toft og Syd for Kirketoften.

3. A s b o.

Asbo nævnes første Gang 25. Marts 1462, da Væbneren *Las Daa* og hans Hustru *Johanne Knudsdatter* skødede Raadmand *Peder Christiernsen* i Ribe en Gaards Eje i Asphowet i Anst Herred, som Las Daas Hustru havde arvet efter sin Fader Knud Friis og sin Aldeffather Sywert Børnkop, med hvis Datter Knud Friis muligvis har været gift. Brevet er beseglet af en Adelsmand Christen Mandrup og af en Borgmester og nogle andre Beboere i Aarhus.¹⁹⁾ Han har muligvis alt da boet i Aarhus, hvor han vist senere blev Borger. Tidligere, 1456, havde han ejet Stadilholm i Stadil Sogn i Ringkøbing Amt. Raadmand Peder Christiernsen, der senere blev Borgmester i Ribe og endnu levede 1481, var næppe adelig og kunde altsaa ikke eje skattefrit Jordegods. Han maa derfor atter have afhændet Gaarden, men til hvem vides ikke. Gaarden kom dog snart efter til Herregaarden *Gram* i Frøs Herred i Sønderjylland, thi 1. Juni 1503 gjorde velbyrdig Mand Jackob Ratleff paa Gram Lovhævd paa Aspehwodt og al Aspehwod Fang undtagen 1 Bol, som tilhørte Rin (Ring) Kloster.²⁰⁾ Hvorledes dette Kloster, som ogsaa ejede 2 Bol eller Huse i Bække, er kommen i Besiddelse af disse Bol, vides ikke. Senere maa Asbo By fra Gram være kommen til Vamdrupgaard, thi 15. Marts 1579 mageskiftede Ejeren af denne Gaard, den tidligere omtalte *Peder Rantzau*, 5 Gaarde her foruden andet Gods, til Frederik den II. Senere, 16. Juli s. A., fik Kongen endnu 1 Gd. i Asbo ved Mageskifte af *Peder Rantzau*.²¹⁾

I Anledning af Mageskifterne blev Godset besigtiget, og af de endnu i Rigsarkivet værende Besigtigelser faar man Underretning om Beboernes Navne, deres Afgifter samt deres Gaardes Udsæd og Høavl. De Gaarde, som Kronen fik ved Mageskiftet 15. Maj 1579, beboedes af:

Anders Søffrensen, skylder aarlig 2 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Svin, 7 Sk. Fornødspege, 1 Gaas, 2 Høns og Gæsteri. Kan saa 5½ Ørte Rug, 20 Skp. Byg, 10 Skp. Havre, 10 Skp. Boghvede, [kan avle] 40 Læs »Eng« [Hø].

Terchel Jørgensen og Hans Matsen ligesaa.

Peder Bennetssen ligesaa.

Nis Jbsen ligesaa.

Tomis Pederssen, skylder 1 Ørte Rug, $\frac{1}{2}$ Ørte Byg, 1 Svin, $3\frac{1}{2}$ Sk. Fornødspenge, 1 Gaas, 2 Høns og Gæsteri. Kan saa og avle $2\frac{1}{2}$ Ørte Rug, 10 Skp. Byg, 20 Læs Eng.

Den Gaard, som Kronen fik 16. Juli 1579, var beboet af Christen Hanssen og skyldte aarlig 2 Ørter Rug, 1 Ørte Byg, 1 Svin, 7 Sk. Fornødspenge, 1 Gaas, 2 Høns. Der kunde saas og avles til den $5\frac{1}{2}$ Ørte Rug, 20 Skp. Byg, 10 Skp. Havre, 10 Skp. Boghvede og 40 Læs Eng.

Det Bol, *Ring Kloster* havde i Byen, var 1573 beboet af Throgels Benditsen og gav $1\frac{1}{2}$ Mk. aarlig. Disse Gaarde og Bolet blev senere lagt under Koldinghus Len, og i dettes Jordebog fra 1610-11 finder man følgende Beboere og Afgifter anførte under Aspheed:

Jens Olluffssøn af en halv Gaard 3 Mk. danske.

Peder Eschelssøn, var Peder Rantzaus Tjener, 2 Ørter Rug, 1 Ørte Byg, 2 Svin, 1 Fødenød, 2 Gæs, med dem 2 Skp. Havre, 4 Høns, 2 Læs Lyng, 1 Dl. Gæsteri.

Søffren Andersøn 2 Ørter Rug, 1 Ørte Byg, 1 Brændsvin, 1 Gaas, med den 1 Skp. Havre, 2 Høns, 7 Sk. Fødenødspenge, 1 Dl. Gæsteri.

Terckel Thygessøn²²) ligesaa.

Oluf Nielsøn ligesaa.

Morten Mortensøn ligesaa.

Bendt Jensøn ligesaa.

Chresten Jenssøn af en halv Gaard 1 Ørte Rug, $\frac{1}{2}$ Ørte Byg, 1 Brændsvin, 1 Gaas, med den 1 Skp. Havre, 2 Høns, $3\frac{1}{2}$ Sk. Fødenødspenge, $\frac{1}{2}$ Dl. Gæsteri.

Jens Nielsøn 1 Dl. Gæsteri, 2 Høns, 1 Gaas, med den 1 Skp. Havre.

Hans Søffrensøn af et Bol aarlig 1 Mk. dansk.

Det bliver 8 Gaarde og 2 Bol eller Huse. Kronen fik 6 Gaarde af Peder Rantzaus. De to andre Gaarde kan Kronen have erhvervet ved en nu ubekendt Lejlighed. Muligvis kan der ogsaa være blevet lavet om paa Gaardene, saa der af 6 er blevet 7. Den første Gaard har en Landgilde helt forskellig fra de øvrige, saa den har Kronen næppe faaet af Peder Rantzaus, hvad ogsaa synes at fremgaa af Bemærkningen ved den anden Gaard. Muligvis er den et Hus eller Bolet til Ring Kloster, der

er blevet tillagt noget Jord og samtidig har faaet sin Landgilde, der tidligere var 1½ Mk., forhøjet. Kronen var 1610 eneste Lodsejer i Byen.

4. K r a g e l u n d.

Denne By var tidligere delt i to Dele, Over og Nøder Kragelund, der dog havde indbyrdes Fællesskab i Mark, Eng og Hede. Hele Byen kom efterhaanden til *Ribe Kapitel*, og i en Registratur over dettes Breve findes nævnt nogle Dokumenter, som dog nu er tabte.²³⁾ Der fandtes et gammelt Skødebrev paa 3 Gaards Eje og 2 Bol i Over Kragelund, men hverken Sælgerens eller Køberens Navne er angivet. Endvidere nævnes der tvende Skødebreve, hvorved Las Daa skødede Borgemester *Per Christensen* i Ribe 3 Gaards Eje og 2 Bol Jord over al Kragelund Mark. Det er den samme Las Daa og den samme Per Christensen, som ogsaa nævnes under Asbo. Da den sidste nu er Borgemester, maa dette Skøde være yngre end det paa Gaarden i Asbo. Efter at Borgemester Per Christensen var død, han nævnes som Raadmand i Aarene 1459-66 og som Borgemester 1468-81, overgik Godset til hans Arvinger, som ved 2 Skøder solgte og skødede Kapitlet »all Offuer Kragelundt marck, øde och bygget, till alle 4 marckmode«. Kapitlet erhvervede for at sikre sig Besiddelsen af Godset en »Rigens Stadfæstelse og Dom« paa disse 3 Gaarde og 2 Bol, samt fik et Tingsvidne om, at Over Kragelund havde været frit Gods af Arilds Tid. Da Borgemesteren vel ikke har været adelig, har Kronen muligvis gjort Fordring paa, at det skulde skatte som Bøndergods. Endvidere gjorde Kapitlet Lovhævd paa disse 3 Gaarde og 2 Bol »och halffdeell offuer all Kraglundt marck«. Endvidere lod Kapitlet, men maaske først efter at det ogsaa havde erhvervet Nøder Kragelund, Sandemænd gøre deres Tov imellem Kragelund Mark, Verst Mark og Ravnholt Mark. Kapitlet gjorde altsaa ikke saa lidt for at sikre sin Ejendomsret.

Nøder Kragelund ejedes 23. Maj 1499 af *Egert Giordson*, hvis Fuldmægtig Crestiern Matssen af Kragelund da paa Anst Herreds Ting indværgede ved Lovhævd paa Egert Giordsons Hustrus Vegne 2 Gaarde i Nøder Kragelund »meth halft diel offuer all Kraghelwndhs mark«.²⁴⁾ Eggert Gjordsen faldt Aar

1500 i Ditmarsken; hans Hustru, som altsaa maa have ejet Neder Kragelund, var Anne Eriksdatter Fasti, der døde 1516. Godset her overgik derefter til deres Søn *Mads Gjordsen* til Solvig, der mageskiftede sit Gods i Neder Kragelund, der nu bestod af 3 Gaarde, til *Ribe Kapitel* mod at faa 2 Gaarde i Jejsing i Slogs Herred. Ribe Kapitel kom derved i Besiddelse af hele Kragelund By. Af den tidligere omtalte Jordebog fra Reformationstiden ses det, at Kapitlet ejede 6 Gaarde, der hver gav 1 Fjerd. Smør, 1 Svin i Landgilde samt Gæsteri. Disse Gaarde beboedes da af: Nis Matssen, Clemeth Seurensen, Seuren Tygsen, Clawes, Mats Crestenssen og Per Seurensen. Kragelund forblev under Kapitlet, indtil dette efter 1660 blev ophævet. Den ene af Gaardene var dog alt tidligere blevet henlagt til Sognepræsteembedet ved Ribe Domkirke, et Kannikedømme ved Domkirken var nemlig blevet henlagt til dette Embede.

5. Skødegaard.

Denne Gaard laa oprindelig i Vorbasse Sogn, der 1552 blev henlagt fra Jerlev til Slavs Herred, som da blev oprettet. Gaarden nævnes vist første Gang 1562. Den tilhørte da Kronen og var beboet af Mads Tygesen. Han havde indberettet, at Sandemænd i Jerlev Hd. 2 Gange havde gjort Markeskel mellem Torsted og Skødegaard, og at 6 Sandemænd havde svoret mod 2. Kongen befalede derfor 5. Aug. 1562 6 Adelsmænd fra Omegnen at møde paa Markeskellet, at stævne alle Lodsejerne for sig og undersøge Skellets Gyldighed; hvis det forefindes at være urigtigt, skulde de sætte et nyt med Stabel og Sten. Hvis nogen ikke kunde møde, maatte de andre tage en anden i Stedet. De 5 af disse Adelsmænd og en sjette som Stedfortræder mødte derfor paa Marken, men fuldgjorde ikke Kongens Befaling, hvorfor de 6, som mødte, 11. Okt. s. A. fik et nyt Brev fra Kongen, der da opholdt sig paa Koldinghus, og hvem Lensmanden havde underrettet om Sagen, hvori Kongen gentager sin Befaling til dem om med det første at møde paa Markeskellet, at stævne alle Lodsejerne for sig og at dømme, om Markeskellet er gjort med Rette, hvis ikke skulde de straks gøre et nyt Markeskel med Sten og Stabel.

Skødegaard hørte 1573 til Koldinghus Len og var da beboet af den foran omtalte Mads Tygesen, Gaardens aarlige Landgilde var 1 Fjerd. Honning. Alt Dronning Dorothea, der som Enke til sin Død 1571 havde Koldinghus Len som Livgeding (»Enkegods«), havde et Schæferi (Faarehold) i Slavs Hd., men det kan næppe have været paa Skødegaard, da Mads Tygesen havde Gaarden i Fæste baade 1562 og 1573. Faarene fra Dronningens Schæferi kom vist senere til Skodborghus, hvor der 1573 og følgende Aar var et stort Faarehold. Frederik den II, der jo opholdt sig meget paa Koldinghus og færdedes i Omegnen paa Jagt, genoptog Tanken og fandt, at Skødegaard, der vel den Gang ligesom senere havde et Tilliggende paa 867 Tdr. Land, var egnet hertil. Da han 29. April 1584 opholdt sig paa Nygaard, lod han udgaa et aabent Brev om, at han vilde indrette et *Schæferi* ved Skødegaard og af samme Grund og for Jagtens Skyld vilde lade denne Gaard indhegne som Kronens Endelsejendom og Fredebane. Gaarden, som nu laa i Slavs Herred og udenfor den med Hegnstræer afmærkede Kreds, skulde høre til Jerlev Herred og Bække Sogn, og der skulde udvises Beboerne et ordentligt Stolestade i Sognets Kirke. Lensmanden skulde lade sætte Hegnbom og Skeltræ mellem Skødegaards og de omliggende Lodsejeres Ejendom. Dette aabne Brev blev sendt til Lensmanden paa Koldinghus, Henrik Belov, med Ordre til at træffe de fornødne Foranstaltninger. For at der kunde blive bedre Plads til Schæferiet, skulde han af Gaardens Hede lade afbrænde saa stor en Plads, som der uden Skade kunde afbrændes. Lensmanden lod derefter Pladsen afbrænde, men skrev tillige, at da Skøde og Fitting Marker var Fællesmarker med hinanden, havde han Betænkelighed med at lade Skøde indværges til Jerlev Herred, førend der var gjort Markeskel mellem dem. Kongen svarede 20. Maj 1584 fra Skanderborg, at han ansaa det for unødvendigt at gøre Skel mellem Skøde og Fitting Mark, og befalede ham at lade dem begge indhegne med Skel og Hegnsbom til Jerlev Herred. I Fitting var der nemlig kun 2 Lodsejere foruden Kongen, nemlig Ribe Kapitel, hvis Overherre Kongen var, og Folmer Rosenkrands til Stensballe, der ejede 2 Gaarde i Byen og af hvem Kongen ventede, at han vilde lade Kronen faa disse i Mageskifte.

Skødegaard blev derefter indrettet til *Schæferi*, men man véd ikke noget nærmere om dette, førend Koldinghus Lens Regnskaber begynder 1610. Af Bygninger fandtes 1617 et stort Faarehus, som var 62 Fag langt »med jordgravne Stænger opbyggt«, Væggene var slagne med Ler, og Huset var tækket med Lyng. Endvidere en Kornlade, som var opbygget af Leidstykker. Væggene var ligeledes slagne med Ler, og den var tækket med Lyng. Disse Huse var bygfældige. Desuden var der et lidet Hus, som Fogedsvenden boede i, paa 4 Fag, muret af Mursten mellem Stænger (det vil sige Bindingsværk) og med Straatag.

Ifølge Danske Atlas fandtes der ved Skødegaard Rudera af et kongeligt Jagthus, som fordum havde ligget ved Søen.²⁵⁾ Det har vel været paa dette, at Kongen og Dronningen 1587 opholdt sig.²⁶⁾ Lensmanden paa Koldinghus fik 20. Okt. 1607 Ordre til at lade nogle Huse paa Nygaard, Vamdrup og Skøde vurdere og gøre i Penge. Det har maaske været Jagthuset.

Af Folk fandtes der paa Gaarden en Faarehyrde og hans Svend samt en Fogedsvend, som tog Vare paa Gaardens Avl og forskaffede Lyng og andet sligt til Faarenes Foder, tilligemed nogle Bønder, som var henlagt til Gaarden at besørge Arbejdet der. Faarehyrden hed 1610 Daidt Pintzhorn, der synes at være død 1627, hvorefter hans Enke, Mette Davids, blev Skapmesterske paa Skøde »Schepperi«, som Navnet skrives i Lensregnskaberne. Samme Aar gjorde imidlertid Wallensteins Hær Indfald i Jylland og borttog alle Faarene, og efter Krigen finder man en Faarehyrde ved Navn Laurs Jensen. Hyrden fik 1610 i aarlig Pengeløn 7 $\frac{1}{2}$ Dl. og i Stedet for 6 Alen engelsk Klæde og 3 Par Sko 7 Dl. $\frac{1}{2}$ Mk. Senere fik han dog 4 Par Sko eller istedetfor 4 $\frac{1}{2}$ Ort. Han havde en Svend til Hjælp, der 1610 hed Hans Christensen og 1631 Niels Jensen, denne fik hver Paaske i Løn 5 Dl. og til 3 Par Sko 4 $\frac{1}{2}$ Mk. Senere fik han ogsaa 4 Par Sko. Til Underhold fik Hyrden og Svenden hver Paaske 9 $\frac{1}{2}$ Ørter 1 Skp. Rug, 8 Ørter Malt, 24 Skp. Humle, 1 $\frac{1}{2}$ Ørte Byg til Gryn, 2 Kroppe Nødkød, 16 Sider Flæsk, 16 Faar, 20 Gæs, i 1631 siges det, at baade Faarene og Gæssene var fede, 1 Fjerd. Smør, 1 Td. saltet Hvilling eller Kuller, 4 Td. saltet Sild, 2 Skp. Lyneborgersalt. Hvor-

ledes de har delt det siges ikke, men Forholdet maa vist opfattes saaledes, at det er Hyrden, som faar det til Underholdning for sig og sin Svend. De har selv maattet sørge for Tilberedningen.

Fogedsvenden, der 1610 hed Mads Madsen og 1631 Kresten Buck, saaledes skrev han selv sit Navn, medens David Pintzhorn kvitterede for sin Løn ved at sætte sit Segl under, han har altsaa næppe kunnet skrive. Fogedsvenden fik 1610 8 Dlr. i Løn og istedetfor 6 Alen »ossenbrøgst« Klæde og 4 Par Sko $2\frac{1}{2}$ Dl. $\frac{1}{2}$ Mk. Det Klæde, som han fik, har altsaa ikke været saa godt som det, Hyrden fik. Endvidere fik han til Kost og Underholdning $19\frac{1}{2}$ Skp. Rug til Brød, $32\frac{1}{2}$ Skp. Malt til Øl, $6\frac{1}{2}$ Skp. Humle, 13 Skp. Byg til Gryn, 7 Sider Flæsk, 1 Otting 4 Mk. Smør, 3 Frd. $\frac{1}{2}$ Ott. Sild og 12 »Kabelang«.

Af de aarlige Lensregnskaber ser man ikke, hvor mange Faar, der fandtes paa Skødegaard, men af et Inventarium optaget 27. Maj 1617 i Anledning af, at Lenet fik en ny Lensmand, erfarer man, at der da ved Skødegaard Schepperi eller Faarhus var 531 Faar, unge og gamle, og 100 »Ronueir og Geilweir«. Dette Inventarium er imidlertid fra en Tid paa Aaret, da Faarene vel allerede havde begyndt at føde Lam, skønt det i Regnskaberne hedder, at Lammene fødes silde »af det Slags Art«. Denne Bemærkning siger tillige, at det ikke har været almindelige danske Faar, man havde her. I Regnskabsaaret 1. Maj 1610-1. Maj 1611 blev der til St. Hansdag Midsommer 1611, altsaa et Stykke ind i næste Aar, født 250 Lam. I Aarets Løb døde der 15 Faar og Gejlvæddere og ikke mindre end 300 Lam, som maa være af dem, der blev født 1610, thi 1611-12 blev 215 Lam til Faar og Gejlvæddere. Der døde 38 Faar og Gejlvæddere og 37 Lam. 37 og 215 bliver 252 og ikke 250, men Antallet af de fødte Lam synes i Reglen at være afrundede. Dette Aar til St. Hansdag 1612 fødtes 400 Lam. 1612-13 fødtes 440 Lam; 21 Faar og 26 Lam døde. Næste Aar 1613-14 fødtes 360 Lam, og der døde 80 Faar og 62 Lam.

Faarene holdtes vel nærmest for Uldens Skyld, som blev sendt til København for at blive forarbejdet der. I Aaret 1610-11 blev der af Faarene og Lammene klippet og skaaret

1¹/₂ Skippund 6 Lispund Uld (Vinteruld) og 1¹/₂ Skippund Lod (Foraarsuld) alt efter lybsk Vægt, »som her er bruglig«. Et lybsk Pund var ca. 485 Gram, og der gik 14 Pund til et Lispund. Et Skippund er 20 Lispund. Det næste Aar var Udbyttet noget lignende, 1¹/₂ Skippd. 8 Lispd. Uld og 1 Skippd. 4 Lispd. Lod. Derimod angives 1613-14 Udbyttet i københavnsk Vægt 3 Skippd. 5¹/₂ Lispd. 3 Skaalpd. Uld og Lod. I 1626-27 var Udbyttet 3 Skippd. 4 Lispd. 9 Skaalpd. sjællandsk Vægt, som blev sendt til Børnehuset i København, hvis Foged 28. Marts 1627 kvitterede for Ulden.

Da Faarebestanden synes at have været saa nogenlunde konstant paa Skødegaard, maa man aarlig have udskilt en Mængde Faar, som for det meste vel er blevet anvendt til Lønninger for Lenets Folk, saaledes fik jo Faarehyrden aarlig 16 Faar.

I Aaret 1627 drog Wallensteins Tropper op gennem Jylland og lagde Beslag paa alle de Faar og Lam, der fandtes paa Koldinghus og Skødegaard, ialt efter en Optælling foretaget 14. Sept. 1345 Faar og Væddere og 424 Lam. Derefter hørte Schæferiet op af sig selv, saalænge Krigen varede, og Folkene fik ingen Løn. Men da Krigen var endt, begyndte man igen. Af Lensmanden paa Riberhus Albert Skeel til Fussingø købte man 1630-31 56 Faar, der kostede 40 Sk. Stykket, og 14 Lam, der kostede 20 Sk. Stykket, disse blev sat paa Skøde »Schepperi«. Endvidere har man vel skaffet Faar ved at tage af Bøndernes Landgilde- og Tiendelam, hvad man havde Brug for. Men Besætningen paa Skødegaard var derfor vel nu danske Faar. I Aaret 1630-31 blev 113 Lam til Faar, det er formodentlig Lam, som man havde faaet af Bønderne; der fødtes 97 Lam og døde 5 Faar og 7 Lam. Af Uld og Lod fik man dette Aar kun 3 Lispund. Dette skyldtes, at de var sent modtagne af Bønderne og indkøbte, saa de i Forvejen var blevne klippede. Ulden blev dette Aar leveret til Lensmand Ernst Normand.

Men næste Aar havde man det Uheld, at Sygdommen *Faareskab*, der alt herskede blandt Bøndernes Faar i Lenet, ogsaa viste sig paa Skødegaard. Fra 1. Maj 1631 til 28. Marts 1632 døde ifølge et Tingsvidne af Jerlev Herreds Ting af 28. Marts s. A. 450 Faar og Lam af Faareskab, og fra 28. Marts

til 1. Maj s. A. døde der 81 Faar. Man søgte paa bedste Maade at kurere Faarene. Man købte hos Johannes Apoteker i Kolding 4 Tdr. Triaggelse, et meget sammensat Universalmiddel, der brugtes baade til syge Kreaturer og til raske for at forhindre dem i at blive syge, og 1 Skaalpund Lavrbær for deraf at gøre en Drik, som skulde gives Faarene og Lammene, og en Salve til at smøre dem med. Næste Aar 1632-33 købte man af samme Grund 2 Tdr. Triaggelse og $\frac{1}{2}$ Skaalpund Lavrbær, hvorfor man gav $3\frac{1}{2}$ Ort. Der døde da ogsaa kun 13 Faar og Lam dette Aar, men det kommer vel af, at de fleste af Besætningen var døde Aaret i Forvejen. Der fødtes heller ikke mere end 40 Lam, og Udbyttet af Uld og Lod var kun $3\frac{1}{2}$ Lispund, 3 Mk., medens Udbyttet 1631-32 havde været $16\frac{1}{2}$ Lispd., 4 Mk. I Aaret 1633-34 blev der klippet og skaaret af Faarene 4 Lispd., 20 Mk. Uld og Lod, samme Aar fødtes 48 Lam og døde 81 Faar. Dette Aar blev der købt for 10 Sk. smaat Salt, for 10 Sk. gammel Ister og for 12 Sk. Tjære til at smøre dem med. Endvidere blev der købt Hø til Faarene, da de ikke vilde æde Lyng, bl. a. 9 Læs den 15. Marts 1634 af Søfren Poffuelsen i Bække, som kostede 6 Dl., og 18. Maj s. A. 2 Læs af Peder Adsersen i Asbo for 1 Dl.

Kongen, der maa være blevet underrettet om alt dette, fandt nu, at det var nok, og tilskrev 30. Dec. 1633 Lensmanden Ernst Normand saaledes: »Eftersom vi forfare os en ringe Del eller aldeles ingen Fordel at have af Skøde Ladegaard, da bede vi dig og ville, at du den bortforpagter til dennem, som mest deraf vil give, hvilket du os til Regnskab haver at lade føre.«²⁷⁾ Lensmanden bortfæstede derefter 17. Marts 1634 Gaarden til Laurs Jensen, formodentlig den tidligere Hyrde, han skulde give 15 Rdl. i Indfæstning og aarlig 1 Rdl. Penge, 1 Ørte Rug, 1 Pund Smør i Landgilde. Faarene blev sendte til Markvard Rantzau til Hanrau i Holsten.

Der blev ogsaa drevet lidt *Landbrug* ved Skødegaard. I Efteraaret 1609 blev der saaet 19 Ørter 2 Skp. Rug (230 Skp.), hvorefter man høstede $1\frac{1}{2}$ Læst (360 Skp.) Rug, hvilket ikke er noget stort Udbytte. Om Foraaret 1610 blev saaet 4 Ørter 4 Skp. (52 Skp.) Byg, hvorefter man fik $\frac{1}{2}$ Læst (144 Skp.), hvilket er ikke saa lidt bedre. I Aaret 1613 avlede man 510

Skp. Rug efter en Udsæd paa 229 Skp. og 120 Skp. Byg efter 56 Skp. samt endvidere 32 Skp. Boghvede efter en Udsæd paa 12 Skp. Derimod var 1612 nærmest et Misvækstaar, særlig gjaldt det Byg. Af Rug avlede man dette Aar 364 Skp, efter en Udsæd paa 238 Skp. Af Byg avlede man efter en Udsæd paa 56 Skp. 6 Tdr. 2 Skp., »som ikke beregnes, efterdi det var slet og aldeles misvoksen, fordærvet, »taam och forweiszenet«, som havde ingen »fiønd« eller Kraft og var ikke godt til at give Svin.« Ogsaa Boghveden maa anses for mislykket, der avledes 10 Skp. efter 6 Skp. Udsæd. I 1633 mislykkede Boghveden fuldstændigt, idet der intet blev avlet efter en Udsæd paa 8 Tdr.

Der angives i Lensregnskaberne ogsaa hvad Dag man saaede, det er maaske snarere de Dage, Fogedsvenden fik Saakornet udleveret paa Koldinghus. Byg saaede man 1610 den 11. og 14. Maj, 1611 den 15. og 16. Maj og 1612 den 8. Maj. Boghvede saaede man omtrent paa samme Tid, 1611 den 18. og 19. Maj og 1612 den 8. Maj. Rug saaede man 1610 den 21. og 22. Sept., 1611 den 24. og 25. Sept. og 1612 den 22. og 23. September.

6. Tilstanden i Sognet før 1660.

Da Christian den IV var død, blev der nedsat en Kommission, der skulde udlægge en Del af Kronens Gods til Rigets Kreditorer. Denne Kommission kom i August Maaned til Kolding og udlagde en Del af Koldinghus Len, dog vist ikke den bedste Del, til forskellige, som havde forstrakt Staten med Penge. For 50 Rdl. fik disse 1 Td. Hartkorn, det vil sige saa meget Gods, som gav 1 Td. haardt Korn (Rug eller Byg) i Landgilde. Gav Godset andre Ydelser, f. Eks. Havre, Smør, Svin o. s. v., blev disse efter en fast Takst omregnet til Hartkorn, 1 Td. Havre var $\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, 1 Td. Smør 12 Tdr. Hartkorn. Gaardene i Bække var gennemgaaende omtrent 7 Tdr. Hartkorn, og Gaardene i Asbo noget lignende.

Det var borgerlige, som Godset blev udlagt til med samme Ret, som Kronen havde til det, Jagtretten dog vist undtagen, skønt borgerlige ellers ikke maatte eje skattefrit Jordegods. Kronen forbeholdt sig dog Ret til at indløse Godset igen. Ja-

cob Madsen paa Christianshavn fik udlagt 4 Gaarde i Bække, hvoriblandt Selvejergaarden, og 6 Gaarde i Asbo. *Borgerskabet i Middelfart* fik 2 Gaarde i Bække. *Assens By og Borgerskab* fik 2 Gaarde i Bække og 5 Huse sammesteds. *Hans Willumsen* i Odense paa egne og andres Vegne fik 1 Gaard i Asbo og *Margrethe Henrik Rosenmeiers* i København fik 1 Gaard, 1 Eng og 1 Hus i Asbo. Derimod beholdt Kronen Skødegaard.

Selvejergaarden beboedes 1610 af Peder Nielsen. I en Fortegnelse over udskrevne Bønder fra ca. 1615 siges det, at Peder Nielsen skal stille sin Søn Mads Pedersen istedetfor sig. Denne blev senere Ejer af Gaarden, han havde den 1629 og var endnu 1654 Ejer af den. Paa Gaarden boede 1642 en Inderst, som vist senere blev Medejer af den. Han hed Staffan Poulsen og er maaske den samme Mand, som 1645 gav 1 Mk. af »Croerhuset«. Senere maa han have overtaget Gaarden, som han havde 1657. I Matriklen nævnes han tillige med 2 andre som Ejer af Gaarden.

I Jordebogen fra 1610 opføres kun 1 Beboer for hver Gaard, men det er ikke usandsynligt, at der alt da har været 2 Beboere paa nogle af Gaardene. Det var i alt Fald Tilfældet senere. I 1651 var der 2 Beboere paa Selvejergaarden, Anneks-gaarden og 5 af Fæstegaardene i Bække. De 3 øvrige Fæstegaarde havde kun 1 Beboer. Skødegaard havde ligeledes 1 Beboer. I Asbo havde samme Aar de 4 Fæstegaarde hver 1 Beboer, 1 Halvgaard ligesaa. En Mand havde 1½ Gaard og kun den ene af Gaardene havde 2 Beboere. Derimod havde i Kragelund de 2 af Gaardene 3 Beboere, de 2 hver 2, til Gengæld havde en Mand, Peder Hansen, 2 Gaarde paa en Fjerdepart nær, som en anden Mand brugte.

Naar en Mand fæstede en Gaard, betalte han et Beløb i *Indfæstning*, hvis Størrelse afgang af Gaardens Størrelse og Tilstand og vel ogsaa af Fæsterens Velstand. Jens Christensen i Asbo fæstede 1619-20 en halv Gaard sammesteds, som Jens Olufsen oplod ham, han gav derfor 4 Dl. i *Indfæstning*. Samtidig fik Jens Olufsen Jens Christensens Gaard og gav 7 Dl. i *Indfæstning*. Poffuel Pedersen i Bække fæstede 15. Sept. 1632 en halv Gaard, hans Fader oplod ham, og gav 8 Dl. i *Indfæstning*. Samme Aar fæstede Hans Jensen i Asbo en Gaard, hans

Fader Jens Olsen fradøde, han gav ligeledes 8 Dl. Anders Risbøl fæstede 1648 Halvdelen af den Helgaard i Asbo, som Peder Adsersen fradøde, og gav 4 Rdl. i Indfæstning. Enken beholdt foreløbig den anden Halvdel, men fradrog den snart efter og efterlod Gaarden øde, hvorefter Niels Olsen 1649 fæstede denne Halvdel, han blev fritaget for Indfæstning. Af Bolene eller Husene gaves ogsaa Indfæstning. Søfren Andersen i Asbo fæstede 1610-11 et Bol, som Hans Søfrensen fradøde. I Indfæstning gaves 1 Dl. Selvejergaardene gav ogsaa en Kendelse, Husbondshold, naar de skiftede Ejer, men jeg har ikke kunnet finde noget Eksempel herpaa for Sognets eneste Selvejergaard.

Foruden Indfæstningerne havde Godsejerne og altsaa ogsaa Kronen Ret til at oppebære *Sagefald* eller Bøder af deres Bønder, naar de forsaa sig. Til Gengæld skulde de sagsøge de skyldige og sørge for at faa dem straffede samt betale Omkostningerne, naar den forurettede ikke selv var i Stand til det. Det kunde undertiden være vanskeligt nok at faa en Mand dømt, man stod ofte ret værgeløs over for genstridige Personer. Der udgik saaledes 10. Sept. 1609 en kongelig Missive til Lensmanden Kaspar Markdanner om at tage sig af en Bonde, Ifver Maltesen i Kragelund paa Ribe Kapitels Gods, som havde begaaet forskellige ugudelige og skalkagtige Stykker. Saaledes havde han paa ottende Aar ikke ydet sin Skyld og Landgilde. Da Kapitlet ikke havde noget Fængsel, skulde han lade denne modvillige Kumpan paagrube og sende til København. Af Lensregnskaberne hører man om Beboernes Forseelser og Bøderne derfor. I Aaret 1610-11 blev 6 Mænd i Bække og 7 i Asbo hver idømte 2 Mk. i Bøde, fordi de blev hjemme og ikke mødte for at age Kongens Fadebur (Bagage) fra Kolding til Haderslev. En langt større Bøde, 25 Daler og 1 Okse, fik Morten Poulsen i Bække 1611-12, fordi han havde haft nogle flere Gæster til sit Bryllup, end Kongens Brev og Mandat tillod, og for Baardag (Slagsmaal), han var udi med sin Broder Staffen Poulsen paa Bække Kirkegaard. Andre slap dog billigere fra et Slagsmaal, Christen Bunde og Thomas Jessen i Bække fik hver saaledes kun 3 Mk. i Bøde, skønt den første endog havde faaet et Saar. I 1619-20 maatte Chresten

Jensen i Asbo af med 7 Dlr., fordi han uden Forlov og Minde inddrog paa Fru Margrethe Langes Skov og dér tog et Læs Ved. Derimod fik Beboerne ikke Bøder, fordi de ikke havde plantet Humle, Pile og andre Ymper, saaledes som Forordningen bød. Baade her og i Verst Sogn fik de aarlig Tingsvidne om, at Jorden ikke var tjenlig dertil, da begge Sogne laa udi en skarp, haard Hede- og Sandegn.

I det 16. Aarhundredes første Halvdel ramtes Jylland af tvende fjendtlige Indfald, Wallensteins Hær og Torstensens. Det første skete i Efteraaret 1627. Mikkelsdag dette Aar, den 29. Sept., sluttede Slotsskriveren sit Regnskab for ikke at begynde før den 1. Maj 1629. I dette Tidsrum har Bønderne været fri for Landgilde og Skatter, men formodentlig til Gengæld skattet haardt til de fjendtlige. For Aaret 1629-30 blev der tilstaaet Bønderne Afkortning i deres Landgilde. De skulde kun yde $\frac{1}{4}$ af denne, undtagen Peder Gregersens Gaard i Bække, som var slet øde og afbrændt. Denne blev dette Aar helt fri for Skyld. Næste Aar fik nogle af Beboerne eftergivet en Del af deres Restancer.

At Forholdene ikke var saa daarlige, ses af, at den nye Fæster, Jens Christensen, af Peder Gregersens Gaard gav 5 Rdl. i Indfæstning. Af en øde Gaard i Asbo blev endog givet 8 Rdl. i Indfæstning. Der har vel næppe været mere end den ene nedbrændte Gaard i Bække og Asbo. Der blev 1629-30 fæstet 4 øde Gaarde og 1 øde Bol i disse 2 Byer foruden Peder Gregersens Gaard, og der blev givet Indfæstning af dem alle. Men Ordet øde maa vist ikke tages altfor bogstaveligt; det kan betyde, at Gaarden har staaet ledig kortere eller længere Tid, men næppe altid; det øde Bol blev fæstet af en Mand, der ægtede den forrige Beboers Enke, som vel har beboet det efter Mandens Død. Indfæstningen var 2 Rdl.

Bønderne maa vist hurtigt være kommet til Kræfter igen, thi Skatterne var endnu smaa i Forhold til det, de blev efter 1660. Dog var der enkelte forarmede Bønder, Christen Offeren i Asbo blev saaledes 1642 eftergivet sin Skat, 1 Rdl., da han var forarmet, og hans Kvæg var ham fradød. Ligeledes blev Morten Nielsen sammesteds eftergivet sin Skat, da han var forarmet.

Men nu traf en ny Ulykke Danmark og først og fremmest Jylland. Torstensson drog i Januar 1644 ind i Landet. 9. Jan. sluttede Slotsskriveren paa Koldinghus sit Regnskab og begyndte ikke førend 7. August 1645 igen. Efter denne Krig fik Bønderne ogsaa Nedsættelse i deres Landgilde. I Aaret 1645-46 skulde Beboerne i Bække og paa Skødegaard kun yde en Fjerdepart af deres Landgilde, det næste Aar skulde de give den halve Afgift og derefter hele Landgilden. Det samme var Tilfældet med Beboerne i Asbo med Undtagelse af 3 af dem, der 1645-46 skulde være fri for al Landgilde, men det følgende Aar give halv Afgift, ligesom de øvrige. Kragelund hørte under Ribe Kapitel, saa dér kender man ikke Forholdene.

Ifølge Danske Atlas fandtes der i Kærene i Bække Sogn et Sted, hvor de omboende Bønder forud i Fjendetid havde forskanset sig.²⁸) I hvilken Krig dette skulde have været, vides ikke. At Forholdene efter denne Krig endnu ikke var helt daarlige, ses af, at Anders Mathisen 1646 gav 14 Rdl. i Indfæstning af en Gaard, han fæstede i Bække. I 1647 havde Anders Christensen i Asbo 40 Slettedaler (à 4 Mark) paa Rente og Søfren Pedersen sammesteds 130 Sldl.

LANDBOFORHOLDENE I SOGNET FRA 1660 TIL UDSKIFTNINGEN

1. Matriklerne 1662 og 1688.

Om de to næste Krige 1657 og 1658-60 har man ingen Efterretninger for Sognets Vedkommende. Derimod kan man af Matriklen 1662 erfare en Del om, hvorledes Tilstanden var efter 1660. Da den er den første fuldstændige Matrikel over Sognets Gaarde og Huse, vil den nedenfor blive gengivet. Den blev ganske vist kort efter, i 1664, kasseret og afløst af en anden Matrikel, men Forskellen mellem denne og Matriklen af 1662 er ikke stor.

Matriklen 1662.

Beche Sogn og By.

Dette Sogn bestod tilforne udi 23 Gaarde, er nu de 15 Gaarde øde.

Madts Pederssen, Enuold Jørgenssen, Esche Pederssen 1 Selvejgrd. Udlagt til Jacob Madtsen paa Christianshaffn, øde. Skylder 2 Sk. Leding, 1 Dlr. 21 Sk. 1 Alb. Penge, 10 Skp. Quersthayre, 1 Brændsvin. Er udi Hartkorn $3\frac{1}{2}$ Td. $2\frac{1}{2}$ Skp. 1 Fj. 1 Alb. Kan saa 3 Tdr. Rug, $1\frac{1}{2}$ Td. Byg, kan avle 15 Læs Hø. Beløber forne Sæd og Avling i Hartkorn 2 Tdr. 1 Skp.

Anders Mattissen 1 Fæstegrd. Udlagt til Jacob Madtsen. Skylder $2\frac{1}{2}$ Mk. 1 Sk. Penge, 13 Skp. Rug, 10 Skp. 1 Fj. Byg, 1 Otting 7 Mk. Smør, 1 Brændsvin, $\frac{1}{2}$ Fødenød, $\frac{1}{2}$ Lam, 1 Gaas, 1 Høne, 1 Rdl. af en »Crou«. Beløber forne Landgilde udi Hartkorn $8\frac{1}{2}$ Td. $2\frac{1}{2}$ Skp. 1 Fj. 1 Alb. Kan saa 20 Skp. Rug, 1 Td. Byg, kan avle 15 Læs Hø. Beløber forne Sæd og Avling i Hartkorn $1\frac{1}{2}$ Td. 2 Skp. 1 Fj. 1 Alb.

Jens Jørgenssen, Niels Jørgenssen 1 Fæstegrd. Udlagt til Jacob Madtsen, øde. Skylder $2\frac{1}{2}$ Mk. 1 Sk. Penge, 13 Skp. Rug,

10 Skp. 1 Fj. Byg, 1 Otting 7 Mk. Smør, 1 Brændevin, $\frac{1}{2}$ Fødenød, $\frac{1}{2}$ Lam, 1 Gaas, 1 Høne. Beløber forne Landgilde udi Hartkorn $6\frac{1}{2}$ Td. $2\frac{1}{2}$ Skp. 1 Fj. 2 Alb. Sæd og Avling ligesom forrige.

Poffuel Mortenssen 1 Fæstegr. Udlagt og tjener nu til velb. Manderup Due paa Sønderschou, øde. Landgilde, Sæd, Avling og Hartkorn som forrige.

Adtser Pederssen, Madts Pederssen 1 Fæstegr. Udlagt og tjener nu til velb. Manderup Due. Landgilde, Sæd, Avling og Hartkorn som forrige.

Iffuer Søffrenssen 1 Fæstegr. Udlagt og beretter nu at tjene til velb. Manderup Due, øde. Landgilde, Sæd, Avling og Hartkorn som forrige.

Anders Niissen, Søffr. Mortenssen 1 Fæstegr. Udlagt til Assens By. Landgilde, Sæd, Avling og Hartkorn som forrige.

Jep Nissen, Anders Nissen 1 Fæstegr. Udlagt til Assens By, øde. Landgilde, Sæd, Avling og Hartkorn som forrige.

Thommas Pederssen 1 Fæstehus. Udlagt til Assens By, skylder 1 Dlr. aarlig Penge. Er udi Hartkorn 2 Tdr. Ingen Avl.

Poffuel Pederssen 1 Hus. Udlagt til Assens By, 10 Sk. 2 Alb. Er udi Hartkorn $2\frac{1}{2}$ Skp. 2 Alb. Ingen Avl.

Grette Anders Kone 1 Hus. Udlagt til Assens By. Afgift og Hartkorn som forrige. Ingen Avl.

Enuold Jørgenssen 1 Hus. Udlagt til Assens By. Afgift og Hartkorn som forrige. Ingen Avl.

Kierloff Jesdaatter 1 Hus. Udlagt til Assens By. Afgift og Hartkorn som forrige. Ingen Avl.

Olle Jenssen, Niels Ollesen 1 Grd., Kannikegods. Kannike-tjener til Ribber Kapitel, øde. Skylder efter Beretning 2 Ørter Rug, 1 Ørte Byg, 1 Svin, $\frac{1}{2}$ Dlr. Gæsteri. Beløber forne Landgilde udi Hartkorn 4 Tdr. 4 Skp. Kan saa 20 Skp. Rug, 1 Td. Byg, kan avle 15 Læs Hø. Beløber forne Sæd og Avling i Hartkorn $1\frac{1}{2}$ Td. 2 Skp. 1 Fj. 1 Alb.

Nok Esche Pederssen 1 Kirkebol. Til Beche Kirke, skylder 2 Mk. 4 Sk. Mønt. Er udi Hartkorn 6 Skp. Ingen Sæd og Avling anført.

Staffen Staffensen, Karsten Lauridtsen paa 1 Præstens Anneksgaard. Til Præsten, øde. Skylder 1 Rdr. Gæsteri, 1 Fj.

Smør, 1 Brændsvin. Beløber forne Landgilde udi Hartkorn $3\frac{1}{2}$ Td. Kan saa 20 Skp. Rug, 1 Td. Byg, kan avle 15 Læs Hø. Beløber forne Sæd og Avling i Hartkorn $1\frac{1}{2}$ Td. 2 Skp. 1 Fj. 1 Alb.

Asboe.

Anders Christenssen 1 Fæstebol. Udlagt til Jacob Madtsen. Skylder 3 Mk. Penge. Er udi Hartkorn $1\frac{1}{2}$ Td. Kan saa 12 Skp. Byg, 7 Skp. Rug, kan avle 20 Læs Hø. Beløber forne Sæd og Avling i Hartkorn $1\frac{1}{2}$ Td. 1 Skp.

Karsten Dauditsen, Knud Jenssen 1 Fæstegr. Udlagt til forne Jacob Madtsen, øde. Skylder 1 Dl. Gæsteripenge, 2 Ørter Rug, 1 Ørte Byg, 2 Skp. Gaase Havre, 2 Brændsvin, 1 Fødenød, 2 Gæs, 4 Høns, 2 Læs Lyng. Beløber forne Landgilde udi Hartkorn $5\frac{1}{2}$ Td. $2\frac{1}{2}$ Skp. 1 Fj. 1 Alb. Kan saa 24 Skp. Rug, 14 Skp. Byg, kan avle 40 Læs Hø. Beløber forne Sæd og Avling i Hartkorn 3 Tdr. 2 Skp.

Niels Hanssen 1 Fæstegr. Udlagt til Jacob Madtsen, øde. Skylder 1 Dl. 7 Sk. Penge, 2 Ørter Rug, 1 Ørte Byg, 1 Skp. Gaase Havre, 1 Brændsvin, 1 Gaas, 2 Høns. Beløber forne Landgilde udi Hartkorn $6\frac{1}{2}$ Td. 3 Skp. 1 Alb. Kan saa 24 Skp. Rug, 14 Skp. Byg, kan avle 40 Læs Hø. Beløber forne Sæd og Avling i Hartkorn 3 Tdr. 2 Skp.

Peder Hanssen 1 Fæstegr. Udlagt til Jacob Madtsen, øde. Landgilde, Sæd, Avling og Hartkorn som forrige.

Niels Ollesen 1 Fæstegr. Udlagt i Rigens Gæld og nu tilhører Manderup Due til Sønderhoff. Landgilde, Sæd, Avling og Hartkorn som forrige.

Hans Jenssen 1 Fæstegr. Udlagt til Jacob Madtsen, øde. Landgilde, Sæd, Avling og Hartkorn som forrige.

Anders Risbøll, Niels Oluffssen 1 Fæstegr. Udlagt til Erich Jørgenssen i Odense og Giøder Pram og andre. Landgilde, Sæd, Avling og Hartkorn som forrige.

Jep Kieldtsen $\frac{1}{2}$ Fæstegr. Udlagt til Margrete Rossenmeyr i Kiøbenhaffn. Skylder $\frac{1}{2}$ Dl. $3\frac{1}{2}$ Sk. Penge, 1 Ørte Rug, 1 Skp. Gaase Havre, 1 Brændsvin, 1 Gaas, 2 Høns. Beløber forne Landgilde udi Hartkorn $3\frac{1}{2}$ Td. 2 Skp. $2\frac{1}{2}$ Alb. Kan saa 10 Skp. Rug, 7 Skp. Byg, kan avle 40 Læs Hø. Beløber forne Sæd og Avling i Hartkorn 2 Tdr. 3 Skp.

Troels Jenssen 1 Fæste Bol. Udlagt til Margrete Rossenmeyrs. Skylder 1 Dl. Penge, 1 Skp. Gaase Havre, 1 Gaas, 2 Høns. Er udi Hartkorn 2 Tdr. 1 Skp. 1 Fj. 1 Alb. Kan avle 1 Læs Hø. Er i Hartkorn 1 Fj. 1 Alb.

Niels Hanssen 1 Fæste Hus. Udlagt til Margrete Rossemeyrs. Skylder 1 Mk. Penge. Er udi Hartkorn $1\frac{1}{2}$ Td. Ingen Avl.

Kragelund.

Bertel Christensen, Hans Knudtsen, Søffren Sendtzius 1 Fæstegr. Kanniketjener til Ribe Kapitel. Skylder 1 Dl. Gæsteri, 1 Fjerding Smør, 1 Skovsvin. Er udi Hartkorn $3\frac{1}{2}$ Td. Kan saa $3\frac{1}{2}$ Td. Rug, 1 Td. Byg, kan avle 60 Læs Hø. Beløber forne Sæd og Avling i Hartkorn 4 Tdr.

Thommas Jenssen 1 Fæstegr. Kanniketjener til Ribber Kapitel, øde. Landgilde, Sæd, Avling og Hartkorn som forrige.

Peder Hanssen 1 Fæstegr. Kanniketjener til Ribber Kapitel, øde. Landgilde, Sæd, Avling og Hartkorn som forrige.

Niels Benndtsen, Palle Giødtsen 1 Fæstegr. Til Kannikerne i Ribber Kapitel. Landgilde, Sæd, Avling og Hartkorn som forrige.

Morten Nielssen 1 Fæstegr. Til Kannikerne i Ribber Kapitel. Landgilde, Sæd, Avling og Hartkorn som forrige.

Hans Pederssen, Anne Lauges 1 Fæstegr. Til Kannikerne i Ribber Kapitel, øde. Landgilde, Sæd, Avling og Hartkorn som forrige.

Anders Jenssen 1 Gadehus. Tjener til Kannikerne i Ribber Kapitel. Skylder 10 Sk. 2 Alb. Er udi Hartkorn $2\frac{1}{2}$ Skp. 2 Alb. Ingen Avl.

Søffren Hiarressen 1 Gade Hus. Tjener til Kannikerne i Ribber Kapitel. Afgift og Hartkorn som forrige. Ingen Avl.

Mickel Søffrenssen 1 Gade Hus. Tjener til Kannikerne i Ribber Kapitel. Afgift og Hartkorn som forrige. Ingen Avl. Findes ingen Skov til forne Beche, Asboe og Kragelund Byer, men er udi Heden beliggende, ikke heller Fiskeri.

Schiødegaard, beliggende udi forne Beche Sogn, som Ko. Ma. tilhører, findes efter Giesten Sogn tilført for sin Skyld samt Sæd og Avl.

Summarium over forskrevne Beche Sogn $25\frac{1}{2}$ Dl. $31\frac{1}{2}$ Sk.

Penge, 30 Tdr. 1 Skp. Rug, 20 Tdr. 1 $\frac{1}{2}$ Skp. 1 Fj. Byg, 2 Tdr. 3 Skp. Havre, 2 $\frac{1}{2}$ Td. $\frac{1}{2}$ Fj. 2 Pd. 1 Mk. Smør, 24 Brændsvin, 15 Fødenød, 3 $\frac{1}{2}$ Lam, 16 Gæs, 25 Høns, 2 Læs Lyng. Summarium beløber, som hos hver Gaard antegnet er, Landgilden anslagen udi Hartkorn 136 Tdr. 1 $\frac{1}{2}$ Skp. $\frac{1}{2}$ Fj. Sæd og Avling anslagen udi Hartkorn 65 Tdr. 6 Skp. 1 Fj. 1 Alb.

Skiødegaard

liggende i Beche Sogn. Jens Madtsen 1 Fæstegrd. Ko. Ma., mesten øde. Skyld 1 Dl. aarlig Penge, 1 Ørte Rug, 1 Pund Smør. Beløber forne Landgilde udi Hartkorn 4 Tdr. Kan saa 4 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg, 1 Td. Boghvede, kan avle 10 Læs Hø. Beløber forne Sæd og Avling i Hartkorn 2 $\frac{1}{2}$ Td. 2 Skp.

Man maa ikke stole for meget paa den Udsæd, ialt 68 Tdr. 6 Skp. Rug, 29 Tdr. 6 Skp. Byg og 1 Td. Boghvede, som er angivet i denne Matrikel. Den maa, her saa vel som overalt i Landet, være alt for ringe. Til Sammenligning med Virkeligheden kan tjene, at Sognets opdyrkede Agerjord 1683 udgjorde 1061 Tdr. Land.

Af Matriklen ser man, at der var 7 øde Gaarde i Bække, 4 i Asbo og 3 i Kragelund, og at Skødegaard mesten var øde. At Gaarden var øde vil dog kun sige, at der for Øjeblikket ingen Beboere var paa den. Dette kan ikke alene skyldes Kriegen, men ogsaa den Pest eller meget dødelige Sygdom, som fulgte i dens Spor og rasede mange Steder her i Omegnen. Men de fleste Gaarde blev snart besatte igen, ved at Fæsteren fik Frihed for Skatter og Landgilde nogle Aar. Dog vedblev nogle at være øde. I et Tingsvidne af 1. Okt. 1668 siges det, at »udi Beche Sogn findes 14 Tdr. Hartkorn, som ingen vedkender sig«. ²⁹⁾ Disse øde Gaarde har vist ligget i Asbo, hvor der 1719 var ca. 20 Tdr. Hartkorn, som var øde. I en Præstindberetning fra 1690 hedder det: »Decimantium (Tiendydernes) Formindskelse, den tager daglig til, i Asbo er 4 hele Gaarde ganske, i Bække en halvt øde, de andre er ogsaa saa forringede, at de som tilforn kunde give 1 Td. Hartkorn, næppe 3 Skæpper.« ³⁰⁾ Grunden til, at det særlig er i Asbo, at der er øde Gaarde, er maaske den, at Ejeren af disse, Jakob Madsen

paa Christianshavn, og senere hans Arvinger, ikke har haft Evne eller Lyst til at bekoste noget paa dem.

Matriklen af 1662 blev, som omtalt, kasseret og erstattet af den fra 1664, der atter 1688 blev afløst af Christian den 5.s Matrikel.

Medens Hartkornet fra 1662 og 1664 er Gaardenes Landgilde omregnet efter en bestemt Takst til Hartkorn, »haardt Korn«, det er Rug og Byg, blev Grundlaget for Matriklen af 1688 en Opmaaling af Agerjorden og en Taksering af denne, Engene og Overdrev m. m. Af den bedste Agerjord gik der 2 Tdr. Land til 1 Td. Hartkorn af den daarligste 16 eller i særlige Tilfælde 20 Tdr. Hvad der i denne Matrikel anføres for Bække Sogn er:

Becke By.

Proprietarius Nr.		Gammel Matrikel Hartkorn		Nye Matrikel Hartkorn					
		Td.	Skp.	Fdk.	Alb.	Td.	Skp.	Fdk.	Alb.
Jacob Matsen.	1. Anders Matsen, Jørgen Anderssen og Poul Anderssen	8	6	3	1	4	6	1	2
»	2. Morten Pederssen, Enwold Eschessen og Tagge Sørenssen	6	6	3	2	5	»	2	1
»	3. Ifver Sørenssen, Mats Larssen og Steffen Steffensen	3	6	3	1	5	»	3	»
Jørgen Due.	4. Poul Pederssen	6	6	3	2	4	7	»	»
»	5. Ifver Sørenssen og Elias Smed	6	6	3	2	4	6	1	2
»	6. Christen Nielsen, Halvparten øde	6	6	3	2	5	»	»	2
Ryttergods.	7. Mats Thommessen og Thomas Anderssen	4	4	»	»	4	7	2	»
Assens Kirke.	8. Jens Olufssen og Morten Sørensen	6	6	3	2	5	1	2	2
»	9. Jep Nielssen og Niels Ibssen	6	6	3	2	5	2	2	»

Proprietarius Nr.		Gammel Matrikel Hartkorn		Nye Matrikel Hartkorn										
		Td.	Skp.	Fdk.	Alb.	Td.	Skp.	Fdk.	Alb.					
Anneks- gaard.	10.	Anders Thommessen og Jørgen Pederssen	3	4	-	»	-	»	4	5	-	»	1	
	11.	Et Stykke Eng østen for Præstegaarden, samt- lige Bymænd tilhørende	»	-	»	-	»	-	»	-	1	-	1	»
Kirken.	12.	Et Stykke Eng østen Kirken, som Præsten for Vin og Brøds Vedlige- holdelse nyder og aarlig bortlejer	»	-	»	-	»	-	»	-	4	-	3	»
	»	Enwold Eschessen efter den gamle Ma- trikel et Kirkebol	»	-	6	-	»	-	»	-	»	-	»	-

Kragelund By.

Ko. Majt.	1.	Thomas Sørensen og Otto Sørensen	3	4	-	»	-	»	3	3	-	3	-	1
	»	2.	Kield Christensen	3	4	-	»	-	3	7	-	2	-	»
		3.	Bertel Christensen og Christen Christensen	3	4	-	»	-	3	6	-	»	-	2
		4.	Ifver Matthiessen	3	4	-	»	-	3	3	-	1	-	»
		5.	Erich Escheldssen og Jørgen Michelssen	3	4	-	»	-	3	6	-	2	-	1
Mag. Niels Seerup udi Ribe Kannikegods.	6.	Jens Michelssen, Jørgen Madtsen og Jens Frandtsen	3	4	-	»	-	3	5	-	1	-	2	

Asboe Bye.

Ko. Majt.	1.	Johan Jacobssen og Ifver Christensen	3	6	-	»	-	2½	1	4	-	3	-	»
	Coldinghuus.	2.	En øde Gaard	6	7	-	»	-	3	6	-	»	-	»
Velbyrd. Jør- gen Due.	3.	Anders Hanssen	6	7	-	»	-	1	3	4	-	1	-	1
	»	4.	Søren Pederssen	Indregnet under Nr. 3		4	-	»	-	2	-	2	-	2

Proprietarius Nr.		Gammel Matrikel Hartkorn				Nye Matrikel Hartkorn				
		Td.	Skp.	Fdk.	Alb.	Td.	Skp.	Fdk.	Alb.	
Sal. Jacob Mat- sens Arvinger paa Christianshafn udi Kiøbenhafn.	5. Jens Thomessen					2	-	-	-	1
	6. Mats Sørensen	5	6	3	1					
»	7. Christen Gabrielssen	6	7	-	-	1	3	6	1	1
»	8. Peder Hanssen øde	6	7	-	-	1	3	4	2	-
»	9. Hans Jenssen øde	6	7	-	-	1	3	6	1	1
Coldinghuus.	10. Troels Jenssen for Eng Schiødegaard	2	1	1	1	-	-	-	-	1
Ko. Majt.	Jens Christensen	4	-	-	-	-	6	2	3	2

I den første Rubrik finder man Navnet paa Gaardens Ejer, i den næste anføres Gaardens Nummer, dernæst følger Beboernes Navne. Den næstsidste Rubrik angiver Hartkornet efter Matriklen 1664 eller rettere efter en Ekstrakt af denne fra 1680. Sidste Rubrik angiver det Hartkorn, som Gaardene fik ved denne Matrikulering. De Navne, der findes i Matriklen, stammer hovedsagelig fra Markbogen for Bække Sogn fra 1683, saa de passer næppe alle for Aar 1688. Som man vil se, er der ogsaa anført Beboere for flere af de øde Gaarde, det maa vel være den sidste Beboer af Gaarden, som maaske har forladt den for mange Aar siden.

Bække havde 10 Gaarde, af disse var 1648 4 blevet udlagt til Jacob Madsen paa Christianshavn, som var Borgemester der, 2 til Borgerskabet i Middelfart og 2 Gaarde og 5 Huse til Assens By og Borgerskab. De øvrige 2 Gaarde var Ribe Kapitels Gaard og Anneksgaarden. I Tiden indtil 1662 foregik heri den Forandring, at Mandrup Due til Sønderskov eller hans Enke Fru Anne Skeel erhvervede en Gaard af Jacob Madsen, der døde 1653, eller hans Arvinger og 2 af Borgerskabet i Middelfart. I Tiden fra 1662 til 1683 kommer Ribe Kapitels Gaard under Kronen og bliver udlagt til Ryttergods, Mandrup Dues Søn Jørgen Skeel Due arver Sønderskov og kommer senere ligeledes i Besiddelse af Hundsbæk Hovedgaard, hvorunder hans Gods i Bække Sogn bliver henlagt. Jacob Madsens Arvingers Gods kommer, dog vist først efter 1683, igen i Kronens Besiddelse og bliver 1687 udlagt til Ryt-

tergods. De to Gaarde, som tilhørte Assens By og Borgerskab, tilhører nu Kirken der. Husene er ikke medtagne i denne Matrikel, da de ikke havde anden Jord end Kaalhaver.

Af Gaardene i *Asbo* fik Jacob Madsen 1648 de 6, af disse havde hans Arvinger 1662 kun de 5. Hans Villumsen m. fl. i Odense havde faaet en Gaard, og den havde de endnu 1662, og Margrethe Henrik Rosenmeyers havde faaet en Gaard, 1 Hus og en Eng, hvilket hun havde endnu 1662. Den ene Gaard, som Jacob Madsens Arv. ikke har nu, tilhører nu Mandrup Due til Sønderskov eller rettere hans Enke. I de følgende Aar kommer Hans Villumsens Gaard (Nr. 2) til Kronen og bliver lagt under Koldinghus, den betegnes i Matriklen 1688 som øde, hvad vel er Grunden til, at den ikke bliver Ryttergods. Den Gaard (Nr. 1), som 1662 tilhørte Margrethe Henrik Rosenmeyers, kommer ligeledes under Kronen og bliver udlagt til Ryttergods, dette er ikke angivet i Matriklen, men findes anført i Markbogen. Jacob Madsens Arvingers 5 Gaarde kommer ogsaa efter 1683 til Kronen, maaske paa Grund af Skatterestancer, thi de er siden i mange Aar øde. Kronen har altsaa nu 7 Gaarde: Nr. 1, 2, 5, 6, 7, 8 og 9 og Hus Nr. 10. Nr. 3 og 4, der tidligere var een Gaard, hører til Hundsbæk.

De 6 Gaarde i *Kragelund* hørte endnu 1662 til Ribe Kapitel. Kort efter blev dette ophævet, og Gaardene kom under Kronen med Undtagelse af den ene, som alt før var henlagt til Sognepræsten ved Ribe Domkirke. En af Gaardene blev dog 19. Dec. 1664 tilskødet Generalproviandforvalter *Hans Villumsen* og Medinteressenter. Disse maa have afstaaet Gaarden til *Erik Krag* til Bramminge, fra hvem den 8. Juli 1665 igen kom til Kronen. Endvidere blev 3 Huse i Byen, som ogsaa havde tilhørt Kapitlet, 21. Nov. 1670 tilskødet *Medicusembedet* i Ribe. De tilhørte dette, indtil de i Slutningen af det 18. Aarh. blev bortsolgte. Af de 5 Gaarde i Byen var Nr. 3 og 5 alt Ryttergods 1683, Nr. 1 og 2 blev det 1686 og Nr. 4 1687. *Skødegaard* blev ikke pantsat 1648. Den blev før 1683 henlagt under Ryttergodset.

2. Ryttergodset i Sognet.

Om Bøndernes Tilstand paa dette har man fyldige Oplysninger, idet dettes Regnskaber endnu er bevarede.³¹⁾ Godset i Bække Sogn hørte til 3. jyske Rytterregiments Gods. Rytterne boede paa Gaardene, dog var der særlige Huse ved disse til Rytterne. Det er naturligvis ikke om de Bønder, der sad godt i det, at man hører mest, hvad man maa tage i Betragtning, naar man læser de efterfølgende Beretninger om den daarlige Tilstand i Sognet. De enkelte Gaardes Historie skal ikke følges her, der vil kun blive givet nogle Uddrag af Regnskaberne.

Halvdelen af Gaard Nr. 5 i Kragelund havde Erik Eskesen alt 1683 i Fæste, i 1696 havde han 2 Bæster, 2 Stude, 3 Køer, 2 Ungnød og 8 Faar. Han maatte imidlertid 1705 forlade Gaarden i Armod, hvorefter Søren Sørensen fæstede den. Denne, der var aldrende og skrøbelig, medens Hustruen var sengeliggende, var dog allerede 1711 kommet i slet Tilstand »ligesom enten hans Naboer og Formænd«, føjer Regimentskriveren til i sin Indberetning eller Memorial til Ryttersessionen, der bestod af Amtmanden og Regimentchefen. Da de ingen Børn havde, havde Manden forhørt sig efter en, der kunde overtage Gaarden efter ham og fundet en Mand Jens Jessen fra Rebæk, der dog kun vilde fæste den, naar han blev fritaget for Indfæstning og maatte nyde noget Bygningstømmer til Gaarden. Af Besætning var der 2 Bæster, 2 Køer, 2 Ungnød og 10 Faar, desuden var der Plove og Vognredskaber. Jens Jessen fik derpaa Stedet paa de ønskede Betingelser. Han blev dog ikke længe paa Gaarden. I Foraaret 1714 var han, ved at hans Bæster og Kvæg døde, »som kommer deraf, at Egnen er skarp og Beboerne sammesteds ej avler det, de kan føde deres Bæster og Fæmon forsvarlig med,« kommen til Agters, saa han i største miserable Tilstand maatte forlade Stedet og gaa og betle, »thi han hverken ejede Æde- eller Sædekorn, mindre havde noget Hoved i Gaarden, uden alene to gamle Hellemis Bæster, hvoraf det ene døde og det andet ej af nogen Importance.« Dette skete Foraaret 1713. Trods Gaardens daarlige Tilstand indfandt der sig dog »fra den søndre Side« en Mand ved Navn Arendt Pedersen, som vilde antage den og som Re-

gimentskriveren derfor indhjemlede, da han begyndte straks at svare Udgifterne og medførte 3 Bæster, 2 Køer og 4 andre smaa Nød samt en Del Boskab. Heraf havde han dog alt mistet en god Ko. Han fik 1713 Lov til at overtage Gaarden fri for Indfæstning. Endvidere fik han udvist noget Bygnings-tømmer til Gaarden, der var meget brøstfældig. Men allerede to Aar efter (1715) indberetter Regimentskriveren, at Arent Pedersen den 23. April var bortrømt fra hans paaboendes Sted og havde medtaget alt, hvad han ejede, og intet efterladt uden 1 gl. Kiste, 1 gl. Bord og 2 gl. Plovhjul, saa Stedet var aldeles øde. Han tilføjer, at han vil tage Rømningsdom over den bortrømte. Næste Aar, 1716, faar denne, der siges at være i Holsten, hvorunder man da ogsaa indbefattede Sønderjylland, dog dette Skudsmaal, »at Stedet ikke for hans Skyld gik til Agters, saasom han alle Tider var flittig og duellig nok.«

Kragelund var vist næst Asbo, som omtrent var øde, den daarligste By i Sognet. Om Byen siges det 1706: »Hvor slet denne By er i Tilstand, er alt for meget velbekendt, saa det vil falde vanskeligt, at den herefter i disse slette Tider skal være at konservere.« Samme Aar siger Regimentskriveren om nogle af Beboerne, at »deres Kornavl slaar dem aarligen fejl, saa de ikke en Gang skulde kunne avle saa meget, som de kunde yde deres Udgifter med mindre det, som de til Æde- og Sædekorn kan behøve.« Dette maatte da forstrækkes dem af Regimentets Kasse. Denne By blev ogsaa plaget af Sandflugt, saaledes hedder det 1714, at Sandflugt for nogle Aar siden ødelagde 10 hele Agre saa vel som en Engtoftbund for Enevold Iversen.

Men ogsaa i Bække fandtes der Beboere, der sad daarligt i det. Jep Nissen fæstede 1704 en Part af en Gaard her, men mistede 1705 og 06 2 Bæster, 2 Køer, 1 Kalv og 10 Faar, saa han kun havde 2 Bæster, 1 Ko, 1 Kvie og 2 Faar tilbage, det ene Bæst havde han endda faaet 8 Rdl. i Forstrækning af Kassen til at indkøbe. Han fandtes da i saa slet Tilstand, at der var ingen Forhaabning om hans Vedblivelse. Næste Aar, 1707, mistede han sin ene Hest af Skab, som den anden ogsaa var befængt med. Derfor havde han maattet forlade Stedet, da han kun havde en Ko tilbage og intet enten at æde eller saa. Der-

efter fæstede Povl Iversen Gaarden. Han døde 1712, og Enken ægtede derpaa Peder Pedersen fra Gesten, som Regimentsskriveren indhjemlede paa Stedet og anbefaler til at faa Fæstebrev, »særlig Stedet kun endnu er i slet Tilstand«. Der var 2 Bæster, 3 Køer, 1 Ungnød, 2 Kalve og 8 Faar. Gaarden var paa 18 Fag, heraf var Salshuset ganske brøstfældigt. Peder Pedersen fik derfor 1713 bevilget Gaarden i Fæste uden Indfæstning, »saasom han bebor et slet Sted i en skarp Egn beliggende.«

Det gik ofte først ud over Kreaturerne, enten paa Grund af Sygdom eller meget ofte af Fodermangel, i saa Tilfælde maatte Regimentskassen træde til og skaffe Beboerne nye Heste eller Kreaturer. Disse udlagte Penge fik den ikke altid tilbage, og i mange Tilfælde var dette vel ogsaa en Gave og ikke et Laan. Saaledes skriver Regimentsskriveren 1709: »Povel Andersen (i Bække) . . . ankom i denne Moment og vemodig foredrager, som hans Naboer og Sognefolk sandfærdig skal kan vidne med ham, at han paa 5 Ugers Tid har mistet 2 Bæster og 1 Ko, hvorover han ej haver tilbage uden 1 Bæst og 2 Køer, beder og anholder des Aarsag allerydmygeligst om nogen Hjælp.« Der blev derfor af Kassen bevilget ham 6 Rdl. til et Plovbæst. Samme Aar var Peder Jessen og Michel Jørgensen i Kragelund i saa slet Tilstand, at de ikke havde kunnet betale deres Maanedsskatter, »saasom de i langsommelig Tid hverken har haft Æde- eller Sædekorn, og stor Miste, sær af den overmaade store Vinter og Fodertrang, item anden vanlykkelig Tilfald, de paa deres Bæster og Kvæg har taget.« Regimentsskriveren havde derfor skaffet dem Sædekorn paa Kredit, »i Henseende man ej gerne vilde slippe dem,« det vil sige lade dem gaa fra Gaarden. Ryttersessionen bifaldt, at han havde givet dem Kredit, og eftergav dem de resterende Maanedsskatter og indrømmede dem videre Frihed til 1. Okt., naar de havde indhøstet. Endvidere fik de Dilation med at betale 18 Rdl., som de 1705 havde faaet til Indkøb af 2 Bæster.

Kassen maatte ligeledes træde hjælpende til, eller der maatte tilstaas Beboerne Frihed for Landgilde, naar der indtraf et eller andet Uheld. I Aaret 1713 fik Peder Nielsen paa Skødegaard den 26. Juli sin Rug ødelagt »af en sær stor over-

maade Regn, stærk blæsende Vind og et forskrækkelig og usædvanlig Haglfald.« Tabet blev anslaaet til 28 Tdr. I den Anledning blev der tilstaaet ham et Aars Frihed.

Skødegaard var 1651 endnu beboet af Laurids Jensen, men 1654 beboedes den af Jens Lauridsen, og 1662 af Jens Madsen. I Aar 1678 var Jens Christensen Fæster af den, der da var Ryttergods. Han, som var gift, havde da 2 Karle og 1 Tjenestepige; af Besætning var der 2 Heste, 2 Stude, 4 Køer, 2 Ungnød, 3 Kalve, 20 Faar og Lam, samt 2 Svin, der tilhørte en Knud Nielsen. Paa Gaarden boede tillige en fattig Kvinde. Han var ogsaa Fæster af Gaarden 1696 og havde da 4 Bæster, 3 Køer, 1 Ungnød og 10 Faar. Gaarden bestod af 3 Længer, Nørre-, Sønder- og Vester-, paa ialt 38 Fag. Han døde dog snart efter, og Gaarden blev derefter 3. Aug. 1698 fæstet af en Mand, der ogsaa hed Jens Christensen, og som ægtede den forrige Fæsters Enke. Han gav 2 Rdl. i Indfæstning. Han døde 3-4 Aar efter, og hans Enke, Lene Mortensdatter, oplod derfor i Jan. 1702 Gaarden til en Ungkarl Oluf Nielsen, der vilde ægte hende. Indfæstningen var ogsaa da 2 Rdl. Oluf eller vist rettere Peder Nielsen, som han siden kaldes, synes ikke rigtigt at kunne klare sig paa Gaarden. Han klagede over, at denne var sat for højt i Hartkorn, især da der ingen Eng var til den. Han havde derfor været nødt til at overlade Halvparten af Gaarden til sin Stedsøn Hans Jensen, hvorfor Regimentskriveren 1715 foreslog for Ryttersessionen, at Stedsønnen skulde have Lov til at fæste Halvdelen af Gaarden. Denne havde en Besætning paa 2 Bæster, 1 Stud, 3 Køer, 1 Kalv og 8 Faar. Bygningerne, der var paa 33 Fag, var ganske brøstfældige. Da der i Kragelund var en halv Gaard, beboet af Michel Jørgensen, som ikke kunde bestride den, og som man heller ikke kunde faa nogen anden; der duede noget, til at overtage, og da der til denne Gaard var temmelig Engbjærgning, mente Regimentskriveren, at det vilde være af Gavn for Beboerne paa Skødegaard, hvortil der ingen Eng var, at de ogsaa fik Gaarden i Kragelund, men denne Plan vandt ikke Bifald paa højere Sted. Svaret lød: Denne Gaard (Skødegaard) maa ej skilles ad, saasom det er udi en mager og skarp Egn, hvor mange Familier ej kan substistere paa.« Den daar-

lige Tilstand paa Ryttergodset synes forøvrigt at være større efter Aar 1700 end før, saa det er maaske Krigen og dens Skatter, der tildels er Skyld deri.

3. De øvrige Gaarde i Sognet.

Selvejergaarden beboedes 1662 af Mads Pedersen, Envold Jørgensen og Eske Pedersen. Gaarden siges da at være øde, men det har maaske ikke saa meget at sige. Den var udlagt til Jacob Madsen paa Christianshavn. Dennes Arvingers Ridefoged, Anders Jørgensen, havde til 6. Nov. 1666 stævnet Eske Pedersen for 2 Aars Landgilde og Arbejdspenge, som han skulde skyldte til sin Husbond, aarlig 1 Sld. 23 Sk. 1 Alb., 10 Skp. Havre, 1 Brændsvin og 3 Rdl. Arbejdspenge. Eske Pedersen var mødt og svarede, at han forleden Aar gjorde rigtig Regnskab med sin Husbond, og da blev denne ham 12 Rdl. skyldig. Endvidere havde Eske Pedersen paa sin Husbonds Vegne udlagt Skatterne for 3 øde Gaarde, ialt 7 Dl. 14 Sk.³²⁾ De 3 Rdl. Arbejdspenge viser, at Selvejerbønderne ogsaa her har gjort Hoveri, thi disse Penge maa være en Afløsning af dette. Eske Pedersen maa da enten have haft den hele Gaard i Brug, eller været Hovedmanden paa denne, thi det var Gaardens hele Landgilde, som han blev sagsøgt for. Han blev 1668 stævnet af Anders Mattesen i Bække for ulovlig Krohold, hvorfor han blev idømt en Mulkt paa 10 Rdl. Det samme blev ligeledes Elias Smed i Bække. En Trediedel af Gaarden tilhørte Enevold Jørgensen, og da han døde, lovbød Eske Pedersen 14. Dec. 1676 til tredie (og sidste) Ting den Del af Gaarden, der var overdraget Enevold Eskesen i mødrene Arv af hans Fader Eske Pedersen, der altsaa maa have været gift med Enevold Jørgensens Datter. Den blev lovbudt til næste mødrene Frænder, det vil sige Enevold Jørgensens Slægt, hvis de vilde købe den for Sølv og rede Penge. Da ingen vilde det, skødede han den til Peder Knudsen i Bække.³³⁾ I Aar 1683 ejedes Gaarden af Iver Sørensen, Mads Lassen og Staphen Staphensen, der alle i Engtakseringsprotokollen kaldes Selvejere, hver af dem ejede $\frac{1}{3}$ af Gaarden. Mads Lassen havde 1678 Hustru og Datter samt 2 Heste, 1 Ko, 1 Kalv, 6 Faar og Lam. Staphen Staphensen havde Hustru, 1 Tjenestekvinde, 1 Hest,

1 Plag i andet Aar, 1 Ko, 1 andet Aars Nød, 6 Faar og Lam.³⁴⁾ En Iver Sørensen nævnes ogsaa 1678, men han var da Jørgen Skeel Dues Tjener, saa han har vel beboet een af dennes Gaarde. Naar der ikke nævnes flere Børn, skyldes det, at kun voksne Børn blev sat i Skat. Gaarden kom senere under Kronen og blev 1687 fra Amtsstuen henlagt til Ryttergodset. I Rytterdistriktets Jordebog fra 1696 nævnes Hendrich Berner, Ifuer Sørensen og Stephen Stephensen som Beboere, men der siges ikke noget om, at de er Selvejere, og det samme er Tilfældet, naar Gaarden senere omtales i Skøder. Den førstnævnte af Beboerne 1696 havde 2 Bæster, 2 Køer, 5 Faar, den anden havde 2 Bæster, 1 Ko, 2 Ungnød, 4 Faar og den tredje 2 Bæster, 2 Køer, 1 Ungnød, 3 Faar. Tilsammen blev de tillagt 1 Bæst og 1 Stud. Hver af Beboerne havde en Nørrelænge, der var henholdsvis 8, 6 og 14 Fag lange. Gaardens Hartkorn, der 1688 var 5 Td. 3 Fdk. 1 Alb., blev, da den blev Ryttergods, reduceret til 3 Td. 5 Skp. En lignende Reduktion fik de andre Gaarde ogsaa, da de blev Ryttergods. Senere fik de dog deres gamle Hartkorn igen.

Mandrup Dues Enke paa Sønderskov ejede 1662 3 Gaarde i Bække og 1 i Asbo af det fra Kronen udlagte Gods. Gaarden i Asbo blev senere delt i 2, nemlig Nr. 3 og 4 efter Matriklen af 1688. Af disse Gaarde var 1662 de to i Bække øde, men blev snart efter besatte mod forskellige Friheder. Imidlertid maa Fogeden paa Sønderskov ikke have haft rigtig Orden i sine Sager, thi 10. Maj 1666 stævnedes han Niels Andersen i Bække for Skyld og Landgilde af den Gaard, han beboede, for Aarene 1663, 64 og 65, ialt 40 Rdl. 15 Sk., og begærede Dom over ham. Den 1. Juni mødte Fogeden paa Sønderskov og begærede Dom over Niels Andersen for aarlig Landgilde og Frihedspenge, de sidste var 4 Rdl. om Aaret, ialt 40 Rdl. 15 Sk. Niels Andersen var mødt og fremviste et Fæstebrev af Fru Anne Skeel, velbaarne Mandrup Dues til Halkær, hvorefter Niels Andersen var forundt den halve Gaard, som hans Broder Gyde Andersen fradøde, uden Fæste og med Frihed derpaa i 3 Aar, beregnet fra Martini 1661 til Martini 1664. Fæstebrevet var dateret Sønderskov den 27. Aug. 1661. Tillige fremlagde han et Fæstebrev, udstedt 24. Nov. 1662 af Jørgen Skeel (Due)

til Halkær, en Søn af Mandrup Due, til Niels Andersen paa den halve Gaard i Bække, som Adser Pedersen iboede og fradøde. Han skulde have Frihed for Skyld, Landgilde, Ægt og Arbejde i 3 Aar. Herredsfogedens Dom lød paa, at han intet skulde betale for de Aar, i hvilke han havde Frihed, derimod skulde han betale for den efterfølgende Tid.⁸⁵⁾ Hverken Niels Andersen eller hans Broder Gyde nævnes i Matriklen 1662, derimod findes Adser Pedersen nævnt, han havde en Gaard tilligemed Mads Pedersen. Matriklens Navne er derfor ikke altid ganske paalidelige, de stammer som Regel fra indsendte Jordebøger fra 1660—62, som muligvis endog kan være Afskrifter af endnu ældre Jordebøger. *Mandrup Due* til Sønderkov døde ca. 1660, og denne Gaard blev snart efter overtaget af hans Søn *Jørgen Skeel Due*. Han erhvervede ogsaa Hunds-bæk i Læborg Sogn, en gammel adelig Sædegaard, som dog, som foran omtalt, en Tid havde været Krongods. Gaarden fik imidlertid aldrig et Tillæg af 200 Tdr. Hartkorn Bøndergods og fik derfor aldrig Skattefrihed. Dette var senere nærmest en Fordel for Bønderne, da Ejeren nu ikke havde denne at miste, naar han afhændede Bøndergodset. *Jørgen Skeel Due* døde 1701, og Hunds-bæk tilfaldt nu hans umyndige Sønner *Jørgen Christopher* og *Albret Skeel Due*. Den 25. Nov. 1701 stævnedes disses Formyndere *Søren Frandsen* og *Niels Mad-sen*, for deres ifæstehavende Halvgaardes Skyld, som de var undvigte og bortrømte fra. Der blev begæret Rønningsdom over dem. Formynderne for Sønnerne søgte nogle Aar senere Kongen om at maatte sælge Gaarden, bl. a. fordi en Del af Godset især i Bække var saa ringe, at de intet nød deraf.⁸⁶⁾ Køberne vilde give omtrent 50 Rdl. for hver Tønde Hartkorn, hvad vist var temmelig meget, især hvis man tager Hensyn til den Krig, som snart efter udbrød med Sverrig og varede til 1720. Køberen hed *Palle Christensen* og var Forpagter paa Krogsgaard Han sad 1712 meget daarligt i det, med »lidet og forarmet Bøndergods«. Blandt Godset var 3 Gaarde, Nr. 4, 5 og 6 i Bække og 2, Nr. 3 og 4 i Asbo.

Præstens *Anneksgaard* beboedes 1651 af Poul og Staffen Staffensøn; den siges 1662 at være øde; som de sidste Beboere anføres i Matriklen Staffen Staffensen og Karsten Lauridsen.

I 1678 havde den muligvis kun en Beboer, Isak Pedersen, der havde 2 Heste, 2 Køer, 2 Ungnød, 2 Faar og Lam. Anders Thommesen og Jørgen Pedersen havde den 1683. I en Præsteindberetning fra 1690 siges det, at den var ganske slet i Bygning og bestod af 3 smaa »ravende« Huse. Dens Landgilde »med sin Hævning« skulde være 20 Rdl., men formedelst de paaboendes store Armod fik Præsten kun lidet deraf. Den havde 128 Agre, men det halve af Jorden laa i Lyng. Beboerne kunde da kun saa 6 Tdr. Rug, 2 Tdr. 4 Skp. Byg. Der kunde avles 40 Læs Hø til Gaarden.³⁷⁾ I 1719 nævnes Peder Andersen paa den halve øde Anneksgaard.

4. Salget af Kronens Gods.

De danske Rytterdistrikter blev omordnede 1718, og alt det daarlige Jordegods blev nu udskudt og overgik fra 1. Nov. 1718 til Amtstuen. Blandt det udskudte Ryttergods var det i Bække Sogn, derimod blev det øvrige Anst Herred lagt under Koldinghus Rytterdistrikt. I Forvejen hørte en Del øde Gaarde i Asbo under Amtstuen; da Kronen tillige havde Indløsningsret til det 1648 udlagte Gods, hørte altsaa endnu det meste af Sognet under Kronen. Alt Godset her skulde nu sælges.

Til Hundsbæk hørte Nr. 4, 5, 6, 8 og 9 i Bække, og Nr. 3 og 4 i Asbo. Af disse tilhørte Nr. 8 og 9 i Bække 1683 Assens Kirke, paa hvad Maade og hvornaar de er kommet under Hundsbæk, vides ikke. For Reluitionsrettigheden eller Indløsningsretten til disse Gaarde tilbød Ejeren af Hundsbæk, *Peder Christensen Tonboe*, at betale 1 Rdl. for hver Td. Hartkorn efter de gamle Skøder. Han skulde altsaa betale efter det gamle Landgildehartkorn, ikke efter det noget mindre Hartkorn, som Gaardene havde nu efter Matriklen 1688. Ialt var Hartkornet 43 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 2 Alb., hvorfor han skulde betale 43 Rdl. 20 Sk. udi Kroner. Han betalte 3. April 1721 Beløbet med Renter fra 11. Dec. 1720, Skødet til ham blev dog først udstedt 7. Aug. 1724.³⁸⁾ Peder Tonboe købte ligeledes 1720 paa Auktion Gaardene Nr. 1, 2, 3 og 7 i Bække for 696 Rdl. 69 Sk., hvilket bliver c. 33 Rdl. for hver Td. Hartkorn. Pengene blev betalte 1722 og 23, men Skødet er først dateret 6. Febr.

1727.³⁹⁾ Alle Gaardene i Bække med Undtagelse af Anneks-gaarden hørte nu under Hundsbæk. Gaardene blev solgt med al Rettighed undtagen Jagten i Vildtbanen, som Kronen forbeholdt sig.

Den 29., 30. og 31. Juli 1720 afholdtes paa Ribe Raadhus tredie Auktion over Ryttergodset. Paa Gaardene Nr. 1 og 2 i Kragelund blev intet Bud gjort, ej heller var der paa den forrige Auktion gjort noget Bud paa dem. Af disse Gaarde var den ene brændt og blev opaabt med 2 Aars Skattefrihed. Paa Gaard Nr. 3 bød Tonboe paa Hundsbæk 6 Rdl. pr. Td. Hartkorn, paa anden Auktion havde han budt 5 Rdl. Paa Gaard Nr. 4 blev intet budt, paa anden Auktion var der heller ikke gjort noget Bud. Paa Gaard Nr. 5 bød Beboeren Christen Kiildsen 12 Rdl. pr. Td. Hartkorn, men uden Kaution; paa den forrige Auktion havde Michel Pedersen i Kolding budt 10 Rdl. Disse Bud blev ikke modtagne. Paa en ny Auktion i 1722 blev de 5 Gaarde i Kragelund solgt til Mag. Lehmeier i Kolding paa Amtsforvalter *Voigts* Vegne. Denne betalte den 4. Maj 1722 i Zahlkammeret 257 Rdl. 80 Sk. i Sedler for Gaardene. Skødet til ham er udstedt 1. Juni 1722.⁴⁰⁾ Da Gaardenes Hartkorn var c. 19 Tdr., bliver Prisen 13—14 Rdl. pr. Td. Hartkorn.

Godset i Asbo blev ligeledes sat til Auktion 1720. Ved anden Auktion var intet blevet budt. Paa tredie Auktion bød Birke-dommer Thomas Ebbesen 1 Rdl. pr. Td. Hartkorn eller 18 Rdi. 4 Mk. 6 Sk. »med Kondition at nyde det for det halve Hartkorn og derpaa at nyde 3 Aars Skattefrihed.« Det vil sige, at han for Fremtiden vilde have Hartkornet nedsat til det halve. Dette Bud blev ikke modtaget, og Gaardene i Asbo tilhørte endnu en halv Snes Aar Kronen. Helt uden Indtægt var denne dog ikke af dem. I Aar 1719 havde Slotsfoged Hans Svendsen i Kolding de øde Gaardes Enge i Asbo i Leje og gav 9 Rdl. aarlig af dem. Dette er Halvdelen af det, som i 1720 blev budt for dem, men Lejeren har ikke maattet betale Skatterne af dem. Gaardene i Asbo blev først solgt 1730, da to Bønder i Asbo, *Anders Bertelsen Ulf* og *Hans Bertelsen*, gjorde et Bud paa dem. Den 17. Maj d. A. resolverede Kongen, »at disse tvende Bønder, Anders Bertelsen Ulf og Hans Bertelsen,

maa nyde disse 18 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Hartkorn med de samme Friheder, som det er bortfæstet, nemlig paa de 4 Steder til Aarets Udgang 1735, og det femte tillige med Bolet til Aarets Udgang 1738 mod de 5 Rdl. 32 Sk. aarlige Leje- penge, og at de derfor til vores Kasse betaler pr. Tønde af de 7 Tdr. 2 Skp. 2 Fdk. 14 Rdl., og for det øvrige 3 Rdl., samt, naar Frihedsaarene er forbi, Skatterne deraf ligesom af andet Bøndergods at betale.«⁴¹⁾ En Ansøgning om tillige at faa Frihed for de 5 Rdl. 32 Sk. om Aaret og Fritagelse for Folke- og Familieskatten, blev derimod ikke bevilget. Køberne betalte derefter for de 18 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Hartkorn 136 Rdl. 63 Sk. Dette var ikke meget, naar man tager Hensyn til, at de Skatter, han blev fritaget for, 2 Rdl. 4 Mk. af hver Td. Hartkorn, aarlig udgjorde et endnu større Beløb.

Skødegaard blev ligeledes solgt, *Herløv Stjernholm* til *Kjeldgaard* købte den 1720. Han skulde give 15 Rdl. for hver Tønde Hartkorn eller ialt 95 Rdl. 2 Mk. 13 Sk. Han fik *Skøde* paa *Gaarden* 20. Aug. 1721.⁴²⁾

5. Gaardenes Historie indtil Udskiftningen.

Det er tidligere omtalt, at en Del Gaarde i Bække Sogn var kommet under *Hundsbæk* i *Læborg Sogn*, den *Herregaard*, som de ligger nærmest ved. *Peder Tonboe*, der ejede denne Gaard efter *Palle Kristensen*, havde den i mange Aar. Han købte tillige *Bække Kirke*. Han solgte 1747 *Hundsbæk* til *Johan Adolph Paulsen*, hvis Fader, *Amtsforvalter Peter Paulsen*, død c. 1712, en kort Tid, førend han døde, havde ejet *Estrup* og *Skodborghus* i *Malt Herred*. Skødet er dateret 15. Juni 1747, men blev først tinglæst 19. Jan. 1752.⁴³⁾ Ifølge Skødet hørte da til *Hundsbæk*, foruden noget Gods i *Læborg Sogn*, følgende Ejendomme i *Bække*:

Nr. 4. Nummeret findes dog ikke anført i Skødet, beboet eller brugt af *Søren Mortensen* og *Peder Pedersen*. Gaardens Afgift var 13 Skp. Rug, 10 Skp. 1 Fdk. Byg, 1 Otting 7 Mark Smør, 1 Svin $\frac{1}{2}$ Fødenød, $\frac{1}{2}$ Lam, 1 Gaas, 1 Høne, 2 Mk. 9 Sk. Gæsteri. Det er den samme Landgilde som 1610, hertil maa lægges *Hoveriet* til *Gaarden*.

Nr. 5. *Iver Stefansen* og *Marius Jensen*. Afgift som forrige.⁴⁴⁾

Nr. 6. Knud Thyboe, Vagtmester Stahl, Jørgen Stefansen og Mathias Møller. Afgift som forrige.

Nr. 1. Peder Poulsen og Jørgen Stefansen. Afgift som forrige samt tillige 1 Rdl. af »et Crou«, skønt der ikke længere hørte nogen Rettighed til Krohold til Gaarden.

Nr. 2. Johannes Eliassen, Poul Mortensen og Morten Pedersen. Afgift som forrige, dog ikke Kroafgiften.

Nr. 3. Vagtmester Stahl, Mathias Møller og Niels Knudsen. Afgift 2 Sk. Leding, 1 Dl. 21 Sk. 1 Alb. Penge, 10 Skp. Kværst-havre, 1 Brændsvin. Dette er den gamle Selvejergaard, der altsaa endnu svarer sin gamle Afgift.

Nr. 7. Søren Stephansen og Jens Mortensen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Svin, 1 Dl. Gæsteri. Dette er den Gaard, som tidligere tilhørte Ribe Kapitel.

Disse fornævnte Gaarde havde samme Hartkorn som i 1688.

Peder Eskesen. Htk. 2 Tdr. 3 Fdk. 1 Alb. Afgift $1\frac{1}{4}$ Mk. Rivepenge, 6 Skp. Rug, 5 Skp. $\frac{1}{2}$ Fdk. Byg, $\frac{1}{2}$ Otting $3\frac{1}{2}$ Mark Smør, $\frac{1}{2}$ Brændsvin, $\frac{1}{4}$ Fødenød, $\frac{1}{4}$ Lam, $\frac{1}{2}$ Gaas, $\frac{1}{2}$ Høne.

Peder Smed $\frac{1}{4}$ Gaard, den anden Fjerdepart ubeboet, til-sammen Htk. 2 Tdr. 4 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Afgift: $1\frac{1}{4}$ Mk. $\frac{1}{2}$ Sk. Rivepenge, $6\frac{1}{2}$ Skp. Rug, 5 Skp. $\frac{1}{2}$ Fdk. Byg, $\frac{1}{2}$ Otting $3\frac{1}{2}$ Mk. Smør, $\frac{1}{2}$ Brændsvin, $\frac{1}{4}$ Fødenød, $\frac{1}{4}$ Lam, $\frac{1}{2}$ Gaas, $\frac{1}{2}$ Høne.

Niels Mortensen. Htk. 2 Tdr. 5 Skp. 1 Fdk. Afgift som forrige.

Af de tre sidstnævnte halve Gaarde er den sidste vist Halvdelen af Nr. 9, den næstsidste Halvdelen af Nr. 8, den tredie maa være den anden Halvdel af enten Nr. 8 eller 9, men Hartkornet er ikke Halvdelen af nogen af disse Gaardes Hartkorn.

Bække Vejrmølle. Mølleskyld 1 Td. 4 Skp., Mathias Møller. Afgift 9 Tdr. Mel.

Anders Stephansen. 1 Gadehus. 2 Rdl.

Endvidere i Asbo 2 Gaarde:

Nr. 3. Ib Thomasen. Afgift 10 Rdl. aarlig.

Nr. 4. Lauritz Clausen og Niels Rasmussen. Afgift 16 Rdl. aarlig.

Desuden Bække Kirke med Tiende og Ejendom undtagen

Kirkekroen, der var solgt til Vagtmester Stahl, og et jordløst Hus.

Af Godset beholdt Sælgeren Nr. 1 i Asbo, beboet af Knud Sørensens Enke, Køberen skulde dog have Forkøbsret til denne Ejendom for 40 Rdl. pr. Td. Hartkorn, samt 1 jordløst Hus i Bække, der var tilskødet Jens Madsens Enke.

Paulsen lod snart efter Landgilden forandre, thi ifølge en af ham 1751 udstedt Panteobligation er Landgilden for de 4 Gaarde i Bække, Nr. 2, 3, 4 og 6, nu 10 Rdl. 4 Mk., to af Gaardene gav endnu en Landgilde, der kun var lidt forandret, nemlig hver 13 Skp. Rug, 10 Skp. Byg, 1 Otting Smør, $\frac{1}{2}$ Fødenød, $\frac{1}{2}$ Lam, $\frac{1}{2}$ Gaas og 1 Høne samt desuden 2 Rdl. 3 Mk. Arbejdspenge.⁴⁵⁾ De to sidste Gaarde er vist Nr. 8 og 9. Derimod nævnes Nr. 1 og 5 ikke i Obligationen. Da de 2 Gaarde gav Arbejdspenge, har Beboerne vel ikke gjort Hoveri. Maaske har Ophøret af dette været Grunden til, at Landgilden ogsaa for de andre Gaarde er blevet forandret.

Johan Adolph Paulsen døde 1752, 45 Aar gl., og blev 13. Marts begravet i Bække Kirke, som han selv ejede. Hundsbæk med en Del af Godset blev derefter stillet til Auktion og købt af *Peder Poder*, som 2. Febr. 1754 fik Skøde paa Gaarden og noget af Godset, nemlig en Ejendom i Gammelby, 6 Gaarde eller Gaardsparter i Bække, 1 Hus med en Toft sammesteds, Bække Vejrmølle, 7 Gaarde eller Gaardsparter og 3 Huse i Asbo. Gaarden og Godset udgjorde c. 60 Tdr. Htk., hvorfor han gav 2759 Rdl. 2 Mk. $7\frac{1}{2}$ Sk. eller c. 46 Rdl. pr. Td. Hartkorn.⁴⁶⁾

Peder Poder havde tidligere en kort Tid ejet Skovgaard ved Vejle. Han siges at have været Strømpekræmmer, »hvilket dog med Stilhed siges«. Præsten for Læborg og Vejen Sogne, der fortælle dette, skriver, at han havde spurgt ham om hans Generalogie, men at han med Stilhed har forbigaaet Spørgsmaalet.⁴⁷⁾ Kort efter, 26. April 1755, fik han af *Lars Thistrup* til Store Refstrup Skøde paa 6 Gaardsparter i Bække, tils. c. 9 Tdr. Htk., som tidligere havde hørt til Hundsbæk.⁴⁸⁾ I Anledning af Købet af denne Gaard med Gods udstedte Peder Poder 26. April 1755 en Panteobligation paa 3900 Rdl. til Assessor Bredahl.

Peder Poder ejede Hundsbæk en halv Snes Aar. Han

skødede 9. Maj 1764 Gaarden og en Del af Godset til *Jens Lassen* fra Sneumgaard.⁴⁹⁾ Denne fik c. 49 Tdr. Hartkorn for 3990 Rdl., hvad der giver en Pris af 80 Rdl. pr. Td., altsaa ikke saa lidt mere end hvad Peder Poder havde givet. Præsten havde, da hans Moder 1767 blev begravet, spurgt den nye Ejer om hans Herkomst, men denne havde svaret, at det kunde være lige meget. Han kan altsaa ikke være Søn af den Lars Salomonsen, der 92 Aar gl. døde paa Hundsbæk 1791, thi dennes Hustru døde 1772 efter 52 Aars Ægteskab. Det Gods, Jens Lassen fik med Hundsbæk, bestod foruden af et Bol i Gammelby af følgende Ejendomme i Asbo:

$\frac{1}{2}$ Nr. 4, Nummeret anføres dog ikke i Skødet, Lars Clausen. Landgilde 6 Rdl. 4 Mk., 4 Skp. Rug. Hartkornet for denne og de følgende Gaarde er endnu det samme som 1688.

$\frac{1}{2}$ Nr. 4, Niels Thomasen, samme Landgilde.

Nr. 3. Jens Nielsen, 5 Rdl. 2 Mk.

Nr. 8. Peder Møller, 3 Rdl. 2 Mk., 2 Tdr. Rug.

Nr. 2. Ebbe Nielsen, samme Landgilde.

Nr. 7 eller 9. Mathias Mathiasen, samme Landgilde.

Nr. 9 eller 7. Ib Thomasen, samme Landgilde.

Ole Andersen, Htk. 3 Tdr. 6 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., samme Landgilde. Maa være Nr. 5 og 6, der er blevet forenet til en Gaard, skønt Hartkornet er 1 Alb. mindre.

Morten Eskesen, Htk. 1 Td. 4 Skp. 2 Fdk., Landgilde 5 Rdl. Maa være Nr. 1, skønt Hartkornet ogsaa her er 1 Alb. mindre.

Endvidere 3 Huse beboede af Niels Fredsted, Afgift 4 Rdl., Peder Møller 4 Mk., 1 Td. Rug, og Mads Pedersen 4 Rdl.

I Stedet for Hundsbæk købte Peder Poder derefter Bække Kirke med Kirketiende og en Gaard i Bække beboet af Jørgen Steffensen med 3 Tdr. $2\frac{3}{4}$ Alb. Htk. for 2150 Rdl. Skødet er dateret 2. Maj 1765. Godset i Bække By beholdt Peder Poder. Dette eller en Del af dette, 12 Gaarde, Gaardsparter og Huse med ca. 21 Tdr. Hartkorn, pantsatte han tilligemed Kirken Kirketoften og den med Kirken købte Gaard 11. Okt. 1769 til Mogens Nellesmann paa Lerbæk.⁵⁰⁾ Pengene skulde bruges til at betale en Obligation dat. 6. Aug. 1764 til Geheimeconferenzraad von Bülow i Kolding og en Obligation dateret 4. Maj 1765 til Fru Grabow paa Urup.

Peder Poder købte ogsaa Bække Kro og fik 1770 Bevilling til at være Kromand. Han var nu i en halv Snes Aar Kromand i Bække, indtil han 20. Maj 1780 skødede denne og Kirken samt Halvdelen af en Gaard, beboet af Peder Nielsen, til sin Søn Christen Pedersen Poder for 1380 Rdl. Den anden Halvpart af Kirken og Gaarden fik Sønnen Jonas Poder Skøde paa samme Dag for 690 Rdl. Peder Poder blev dog endnu boende nogen Tid i Bække, i alt Fald boede han her 1783, da Byen blev udskiftet, derimod ikke 1787, da Folketællingen skete. Han havde da købt Amlundgaard i Lindeballe Sogn. Her blev han 6. April 1790 begravet, 83 Aar gl. Han var gift med Kirsten Frandsdatter, man kender 4 Sønner af ham, der alle i kortere eller længere Tid boede i Bække. Den ældste af dem var *Frantz Poder*, f. ca. 1742, han var 1787 og 1801 Gaardejer og Skoleholder i Bække. Derefter fulgte *Søren Poder*, f. ca. 1745, han blev Ejer af Amlundgaard efter Faderen. Senere maa det maaske være gaaget tilbage for ham, thi 1801 var han jordløs Husmand i Bække. Han døde 1814. Fra ham stammer vist de endnu i Sognet boende af Familien. Den tredje Søn var *Christen Poder*, f. ca. 1750, han var 1787 og 1801 Kromand i Bække. Den yngste af Sønnerne var *Jonas Poder*, f. ca. 1752, han var 1787 Gaardejer i Bække, siden ejede han en Tid Nielsbygaard i Malt Herred, men maatte gøre Opbud og forlade Gaarden.

Sine Gaarde og Ejendomme i Bække solgte Peder Poder lidt efter lidt. I 1782, da Udskiftningen begyndte, var han endnu største Lodsejer i Byen og ejede da ca. 5—6 Tdr. Hartkorn. Men under Udskiftningen afhændede han sine Ejendomme paa en Gaard nær, der beboedes af Thomas Ibsen, som først senere blev Selvejer.

De 5 Gaarde i Kragelund var blevet solgt til Amtsforvalter Jens Voigt. Denne, der tillige var Kammerraad og Ejer af Kvistrup og Kappelgaard i den nordlige Del af Ringkøbing Amt, maatte, rimeligvis tvunget af Nødvendighed, sælge Gaardene til Birkeskriver ved Koldinghus Birk *Just Christian Lund* af Viuf.⁵¹⁾ De var da beboet af:

Nr. 4, Nummeret staar dog ikke i Skødet, Enevold Iversen, Landgilde: 1 Rdl. Gæsteri, 1 Fjerd. Smør, 1 Skovsvin.

Nr. 5. Jens Madsen og Christen Keldsen, nu Thord Jensen, samme Landgilde.

Nr. 3. Peder Jessen og Søren Jensen. Samme Landgilde.

Nr. 1. Anders Kielsen, nu Peder Tøgersen, hele Gaarden Landgilde som forrige, Peder Tøgersen Halvparten.

Nr. 2. Chresten Keldsen, nu Thord Jensen, Landgilde som forrige.

¹/₂ Nr. 1. Nok af Tomesens Gaard, nu beboet af Niels Rasmussen og Søren Christensen. Den hele Gaard Landgilde som forrige.

Hartkornet er uforandret som 1688.

Prisen var 375 Rdl. for ca. 18¹/₂ Td. Hartkorn eller ca. 20 Rdl. pr. Td. Hartkorn. Skødet er dateret 10. April 1725. Endvidere købte Birkeskriver Lund af Stjernholm til Kjeldgaard Skødegaard, der var beboet af Peder Nielsen og Hans Jensen. Dens Landgilde er som tidligere 1 Dl., 1 Ørte Rug, 1 Pund Smør. Skødet er dateret 10. April 1725.⁵²⁾ Disse Gaarde arvedes siden af hans Søn *Christen Justsen Lund* i Kolding og dennes Søster. Disse skødede 1. Maj 1775 til *Las Salomonsen* og hans Søn *Salomon Lassen* paa Hundsbæk 4 Gaarde i Kragelund, nemlig:

¹/₂ Nr. 1. Thøger Pedersen, Landgilde 3 Rdl. 2 Mk.

¹/₂ Nr. 3. Anders Pedersen, samme Landgilde.

Nr. 4. Hans Mortensen, Landgilde 6 Rdl. 4 Mk.

Nr. 5. Gyde Christensen og Mads Sørensen, hver af dem Landgilde 3 Rdl. 2 Mk.

Tilsammen 10 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Hartkorn, der ialt gav 20 Rdl. i Landgilde til Mortensdag, for dette blev der betalt 580 Rdl. eller 53—54 Rdl. pr. Td. Hartkorn.⁵³⁾

Lund og hans Søster skødede 1. Maj 1770 Halvdelen af Skødegaard til *Peder Jensen*, en Søn af Fæsteren Jens Pedersen. Den anden Halvdel af Gaarden maa de ogsaa have solgt, thi 18. Juli 1785 skødede Iver Hansen, maaske en Søn af Hans Jensen i Skøde, der døde 1757, denne til Jens Pedersen for 700 Rdl. Denne, der maa være blevet en gammel Mand, thi han blev alt 1729 gift med Anne Jensdatter fra Verst, maa være død kort efter, thi 1787 ejede hans Søn Peder Jensen hele Gaarden. Hans Moder boede da, 89 Aar gl., paa den.

Gaardene i Kragelund, som Lund og hans Søster havde beholdt, hvis de ikke alt havde solgt dem, blev ligeledes solgt til Selveje. Det samme var Tilfældet med de Gaarde, som Ejeren af Hundsbæk havde købt af dem. Da Udskiftning fandt Sted her 1784, var der ikke andre Fæstegaarde end den, Nr. 6, der tilhørte Sognepræsteembedet ved Ribe Domkirke, eller som det nu kaldtes Stiftprovstembedet.

Da Ejeren af Hundsbæk, Johan Adolph Paulsen, døde, blev Godset tildels bortsolgt. Af dette Gods ejede en Bonde *Christen Christensen* i Høllund i Vorbasse Sogn 1762 4 Gaarde og en Bonde i Bække, *Iver Stephensen*, 3 Gaarde i Bække.⁵⁴⁾ Den første pantsatte 26. April 1766 for 600 Rdl. til Jens Jørgensen Lindvig i Horsens en Gaard i Bække, Htk. 2 Td. 3 Fdk. 3 Alb., beboet af Søren Stephensen, Landgilde 7 Rdl. 4 Mk., en Gaard, beboet af Anders Stephensen, Htk. 2 Tdr. 4 Skp. 3 Fdk, denne havde tillige et afbrændt Sted med 5 Skp. $\frac{1}{4}$ Alb. Htk., Landgilde for begge 9 Rdl. 3 Mk. 8 Sk., en Gaard, beboet af Niels Mortensen, Htk. 2 Tdr. 4 Skp. 3 Fdk., Landgilde 7 Rdl. 4 Mk., samt et Hus i Asbo, beboet af Hans Jespersen. Htk. 1 Alb. Afgift 2 Rdl. Christen Christensen købte 1772 paa Auktion 3 Gaarde og et Hus i Asbo, som havde tilhørt Sr. Key Poulsen i Øster Gesten, men som Borgemester Frisch i Ribe havde gjort Indførsel i. Gaardene beboedes af Oluf Andersen, Htk. 3 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. 1 Alb., Ib Thomsen, Htk. 3 Tdr. 6 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., Morten Eskesen, Htk. 1 Td. 4 Skp. 2 Alb. Huset beboedes af Dorte Fridsted. Prisen var 540 Rdl. for lidt over 9 Tdr. Hartkorn. Skødet er dateret 19. Nov. 1773.⁵⁵⁾ Disse Gaarde gik snart efter over til Selveje.

Iver Stephensen ejede 1762 3 Gaarde i Bække, beboede af Søren Mortensen, Johannes og Povl Mortensen. Selv var han Fæstebonde paa en af Peder Poders Gaarde. I alt Fald en af disse Gaarde havde han købt af Md. Paulsen paa Hundsbæk.

Disse Gaarde gik ligesom de øvrige i Sognet snart over til at blive Selveje, dog ligesom disse ikke altid direkte. Undertiden blev Gaarden solgt til Fæsterens Søn eller en Slægtning eller Svigersøn af Fæsteren. Undertiden skete Salget til en Fremmed, enten vel fordi han vilde tjene paa Købet, eller fordi han har aftalt med den tidligere Fæster, at denne skulde afstaa

sit Fæste. Nogle af Peder Poders Gaarde solgte denne til sine Sønner, der enten selv drev dem eller senere solgte dem. I Kragelund var der, som omtalt, paa Udskiftningstiden kun en Fæstegaard, den der tilhørte Stiftsprovsten i Ribe, i Asbo var de alle Selvejere, og i Bække var der foruden de 3 Gaarde, Peder Poder ejede, som paa een nær snart efter gik over til Selveje, kun Anneksgaarden, der efter Udskiftningen gik over til at blive Arvefæste.

6. Fæstere og Selvejere indtil Udskiftningstiden.

(Denne Fortegnelse er udarbejdet af Jens N. Jensen, Guldbjerg, paa Grundlag af Henrik Larsens Arkivstudier og et indgaaende Lokalkendskab. Fortegnelsen er ikke fuldstændig for alle Gaardene).

Bække. Gaard Nr. 1 var delt i tre Dele (Kort Nr. 22, 18 og 19).

Kort Nr. 22 (Matr. Nr. 7)*) var 1640 beboet af Ole Steffensen, som dør 1646, og Anders Mattesen faar saa hele Gaarden i Fæste, hans Enke har den endnu 1703, men afstaar den halve Gaard til Svigersønnen Peder Jensen. 1718 Steffen Iversen, som svarer en Rigsdaler af en Kro. Sønnen Iver Steffensen var Fæster 1762, men da tillige Ejer af tre andre Gaarde.

Gaardens to andre Trediedele (Kort Nr. 18 og 19, den ene Part bliver til Matr. Nr. 33, Enemærkegaard) beboedes 1646 af Anders Mattesen, der omkring 1688 havde overdraget den i Fæste til sine to Sønner, Jørgen og Poul Andersen, denne sidste har den endnu 1718, 1760 beboes den af Jep Poulsen Stræch, 1765 Søren Christensen Smed og John Christensen hver en Fjerdedel i Selveje. 1781 afstaar Søren Christensen Smed sin Gaard til Svigersønnen Jonas Poder; denne har den (Nr. 18) endnu 1801; men kort efter bliver den delt mellem flere Lods ejere, Størsteparten kom til Teglggaard. 1783 beboes Nr. 19 af Anders Nielsen Kloster.

Nr. 2 var delt i tre Gaarde (Kort Nr. 13, 20 og 21).

Den ene Trediedel (Kort Nr. 21, Matr. Nr. 21, Romlund-

*) Se under Afsnittet Gaardenes Historie i Nutiden.

gaard), 1688 Thøger Sørensen, 1718 Chr. Pedersen, 1747 Johannes Eliassen, 1773 Thomas Ibsen.

Den anden Trediedel (Kort Nr. 20, Matr. Nr. 18, Altona), 1645 Jørgen Dinesen, 1651 Jens Jørgensen, 1688 Morten Pedersen, der har den endnu 1718, 1747 Peder Mortensen, 1770 Morten Pedersen, 1782 tilskødes den Niels Christensen.

Den sidste Trediedel (Kort Nr. 13) beboedes 1688 af Enevold Eskildsen, han efterfølges af Poul Iversen, som dør 1714 og efterfølges af Peder Pedersen af Gjesten, 1752 Poul Mortensen, derefter Sønnen Jep Poulsen, som 1756 faar Skøde paa den af sin Svigerfader Iver Steffensen, 1798 ejes den af Jonas Poder, men derefter deles den mellem flere Lodsejere, Størsteparten kom dog til Teglggaard.

Nr. 3, Selvejergaarden, var delt i tre Gaardparter (Kort Nr. 17).

Den ene Trediedel (nu under Matr. Nr. 3 og 5, Bækkegaard), 1610 Poul Sørensen, der holder Kro. Han efterfølges af Sønnen Steffen Poulsen, som har den 1627 og 45 og ligeledes har Krohold, 1651 Eske Pedersen, der flere Gange holder ulovlig Kro, 1688 Steffen Steffensen, 1715 Kromand, Vagtmester Peder Frederiksen, 1747 Mathias Møller, 1759 Kromand Anders Horsbøl, der vist ogsaa har den halve Anneksgaard. Disse to Gaarde er nu i eet, en Trediedel af Selvejergaarden (Kort Nr. 17) og den halve Anneksgaard (Kort Nr. 26), og her er selve Krohuset fra ca. Aar 1700. 1764 overtoges den af Peder Poder fra Hundsbæk, 1780 af dennes Søn Chr. Poder.

Selvejergaardens to andre Trediedele var 1610 beboet af Peder Nielsen, 1627 Mads Pedersen, denne har den endnu 1662, sammen med Enevold Jørgensen, 1688 Mads Larsen og Iver Sørensen, der tillige har Gaard Nr. 4, 1715 Eske Iversen og Nis Jepsen, 1747 Eske Iversen og Vagtmester Stahl, 1759 Niels Knudsen, 1775 og 95 ejes den af Skoleholder Frands Poder, der faa Aar efter sælger Jorden til Hans Pedersen Ulf, som saa udflytter sin Gaard, Teglggaard. Frands Poder sammenkøber derefter 1802 fra Søren Andersens Gaard, Kort Nr. 5 og Gaard Kort Nr. 13, ny Jord til Gaarden. Denne faar senere Matr. Nr. 10.

Nr. 4 var delt i to Gaarde (Kort Nr. 23 og 24).

Den ene Halvdel (Kort Nr. 23, Matr. Nr. 15, Gundersvang), beboedes 1610 af Peder Poulsen, som 1632 afstaar Fæstet til sin Søn, Poul Pedersen, 1657 Peder Poulsen, 1662 Mads Pedersen, 1688 har Poul Pedersen begge Halvgaarde, 1707 Morten Poulsen, 1752 Johannes Mortensen, 1765 Peder Andersen, som 1774 fik Skøde paa Gaarden af sin Farbroder Iver Steffensen. Prisen var 173 Rdl. 2 Sk.

Den anden Halvdel (Kort Nr. 24, Matr. Nr. 14, Guldbjerggaard) beboedes 1642 af Adtzer Pedersen, 1660 Gyde Andersen; ved hans Død overgik den til Broderen Niels Andersen. Gaarden var da afbrændt, 1688 Poul Pedersen, 1709 Morten Christensen, 1719 Jens Christensen, 1753 faar Søren Mortensen Skøde paa Gaarden af Iver Steffensen, 1778 overgaar den til Peder Pedersen, der er Svigersøn af S. Mortensen. P. Pedersens Enke ægtede 1782 Kristen Simonsen, som derved fik Gaarden.

Nr. 5 var delt i to Gaarde (Kort Nr. 3 og 4).

Den ene Halvdel (Kort Nr. 3, Matr. Nr. 17) var 1688 beboet af Elias Smed, 1719 Peder Madsen, 1752 Peder Poulsen, 1762 Søren Nissen, 1784 Peder Sørensen.

Den anden Halvdel (Kort Nr. 4, senere en Del af Matr. Nr. 9, Fredsgaard) beboedes 1610 af Søren Poulsen, der senere blev Sognefoged. Han afløstes 1662 af Iver Sørensen, som rimeligvis er hans Søn; denne har den endnu 1688 og tillige den ene Trediedel af Selvejrgaarden. 1707 Jørgen Rasmussen, 1752 Jørgen Steffensen, 1784 Peder Nielsen, som vist var Selvejer. Han sælger den 1787 til Niels Nielsen Fredsted, Smed og denne til Svogeren Jeppe Pedersen, der har den 1797. Jeppe Andersen har den 1810, derefter blev den sammenlagt med Kort Nr. 15, Fredsgaard, Matr. Nr. 9, hvis nordligste Jord senere sælges og kommer til at danne Gaarden Johannehøj.

Nr. 6 (Kort Nr. 1, Matr. Nr. 12, 31a, 31b og 32), 1610 Morten Poulsen, 1662 Poul Mortensen, 1688 Chr. Nielsen. Den halve Gaard er da øde, 1707 Niels Christensen, 1734 og 52 Knud Nielsen, 1762 Sønnen Chr. Knudsen.

Nr. 7 var delt i to Gaarde (Kort Nr. 15 og 14).

Den ene Halvdel (Kort Nr. 15, Matr. Nr. 9, Fredsgaard), beboedes 1610 af Jens Poulsen, 1651 Oluf Jensen, 1688 Mads Thommesen Degn, 1719 Jens Madsen, 1752 Søren Steffensen,

1775 Jens Mortensens Enke, Maren Jensdatter, og senere af dennes Svigersøn Rasmus Hansen.

Den anden Halvdel (Kort Nr. 14, en Del af Teglgård, Matr. Nr. 6), beboedes 1651 af Niels Olufsen, 1688 Thomas Andersen, 1696 Thomas Madsen, hvis Enke 1718 gifter sig med Morten Jensen, der 1752 efterfølges af Jens Mortensen, 1783 Morten Jensen, der er Selvejer og sælger Gaarden til Hans Pedersen Ulf. (Se Matr. Nr. 6).

Nr. 8 var delt i to Gaarde (Kort Nr. 10 og 12).

Den ene Halvdel (Kort Nr. 10, en Del af den er Matr. Nr. 19, Damgaard), beboedes af Chr. Sørensen, som 1615 afstaar Fæstet til Sønnen, Oster Christensen, som har den endnu 1651. 1662 Anders Nissen, 1688 Jens Olufsen, efter ham følger Laurids Sørensen, 1752 Peder Eskesen, 1775 Hans Nielsen, 1787 Morten Poulsen.

Den anden Halvdel (Kort Nr. 12, Matr. Nr. 22, Frederiksberg) beboedes 1640 og 62 af Søren Mortensen, 1688 Morten Sørensen, som har den endnu 1719, 1752 Peder Smed, derefter ser det ud til, at Gaarden er delt mellem flere. Hans Caspar er 1775 Fæster af 5 Skp. Htk., som ved Udskiftningen tilhører Frederik Hansen.

Nr. 9 var delt i to Gaarde (Kort Nr. 5 og 9).

Den ene Halvdel (Kort Nr. 5, Matr. Nr. 10, Søndervang) beboedes 1651 af Nis Gregersen, 1688 Jeppe Nissen, 1730 Anders Steffensen, gift med Karen Jepsdatter. Han har Gaarden endnu 1775 og følges af Sønnen Søren Andersen, der er Selvejer. Efter 1801 forsvinder den helt. En Del af den kommer til Lille Hamborggaard, men det meste bliver lagt under Selvejergaarden (Kort Nr. 17), der ejedes af Frands Poder. Se Matr. Nr. 10.

Den anden Halvdel (Kort Nr. 9, Matr. Nr. 8, Nørgaard eller Grønninggaard) beboedes 1651 af Iver Nissen, 1662 Anders Nissen, 1688 Niels Ibsen, 1747 Niels Mortensen, der efterfølges af Sønnen Niels Nielsen, som faar Skøde 9. April 1775.

Nr. 10. Anneksgaarden var delt i to Gaarde (Kort Nr. 25 og 26).

Den ene Halvdel (Kort Nr. 25, Matr. Nr. 2, Bækkelund) beboedes 1651 og 62 af Steffen Steffensen, 1678 Isak Pedersen, 1688 Anders Thomsen, 1719 Peder Andersen, 1762 John Christensen.

Den anden Halvdel (Kort Nr. 26, Matr. Nr. 3, en Del af Bækkegaard) beboedes 1651 af Poul Steffensen, 1662 Kasten Lauridsen, 1688 Jørgen Pedersen, 1760 Anders Horsbøl, der tillige er Kromand, 1775 ejes den af Peder Poder og 1780 af Sønnen Chr. Poder, der ligesom Faderen drev Kroen. Chr. Poders Enke blev 1803 gift med Anders Jochumsen Lund. A. J. Lund overdrog senere Gaarden til sin Svigersøn Jørgen N. Legardt (se Matr. Nr. 5 og Kroens Historie).

Asbo. Gaard Nr. 1 (Kort Nr. 7, Matr. Nr. 4, Kratgaard, og Matr. Nr. 14), 1623 Hans Bertelsen, dennes Enke ægtede 1642 Chr. Hansen. 1648 Anders Christensen, 1663 Jep Kjeldsen, 1688 Ivar Christensen og Johan Jakobsen, 1719 Chr. Jespersen, 1747 Knud Sørensen, 1764 Morten Eskesen.

Nr. 2 (Kort Nr. 12, Matr. Nr. 9, Kulfakgaard, og Matr. Nr. 16), 1630 Peder Adersen, 1648 Anders Christensen Risbøl og Niels Olufsen, 1662 er Gaarden afbrændt og øde, og det varede vistnok længe, inden den blev opbygget igen, 1754 har Ebbe Nielsen den.

Nr. 3 (Kort Nr. 6, Matr. Nr. 6, Kildevældgaard). Nr. 3 og 4 var til hen imod Midten af det 18. Aarh. een Gaard. 1611 Oluf Nielsen, 1651 Niels Olufsen, som da havde 1½ Gaard i Fæste, 1688 Anders Hansen (Sættedommer 1686 og 1705), 1719 Bertel Andersen, 1730 Anders Bertelsen Ulf og Hans Bertelsen Ulf. Disse to Brødre, der var Fæstere af Gaarden, køber 1730 af Kronen 18 Td. 5 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Hartkorn af Asbo. 1754 Mads Pedersen og 1787 Jens Nielsen.

Nr. 4 (Kort Nr. 5, Matr. Nr. 7, Sejgaard og Matr. Nr. 2, nuværende Telefoncentral) udgjorde indtil ca. 1750 sammen med Nr. 3 een Gaard. Omkring nævnte Aar deltes Nr. 4 i to. Den ene Del (Sejgaard) beboedes 1750 af Lars Clausen, den anden af Niels Rasmussen, der efterfulgtes af Niels Thomsen.

Nr. 5 og 6 (Kort Nr. 10, Matr. Nr. 11c Hofskræddergaard, og Nr. 11h, Vittrupgaard) 1610 Peder Eskesen, 1630 Morten Nielsen og Laurids Therkelsen, 1651 Kasten Lauridsen og Knud Jensen, 1685 Thomas Sørensen og Mads Sørensen. Gaarden betegnes da som øde. 1735 Hans Olufsen Ulf, 1764 Oluf Andersen.

Nr. 7 og 8 betegnedes oprindeligt som een Gaard (Kort Nr. 2

og 11, Matr. Nr. 10, Krogsgaard, en Del af Jorden er dog kommen til Sejgaard, Nr. 8 er Matr. Nr. 1, Johannehøj og Matr. Nr. 15). — Nr. 7. 1610 afløses Hans Sørensen af Søren Andersen, 1629 og 48 Kristen Pedersen fra Lintrup, 1651 Niels Hansen, 1688 og 1719 Christen Gabrielsen, 1764 Mathias Mattesen, 1772 Chr. Olesen, 1780 Bertram Jensen, 1785 Peder Kirkegaard. Ca. 1780 solgtes Hovedparten af denne Gaard til gamle Nr. 4 (Sejgaard og Telefoncentralen) og deltes mellem disse to, medens Resten kom til at danne Krogsgaard. — Nr. 8 1610 Chr. Jensen, 1648 og 62 Peder Hansen. Gaarden er da øde. 1754 Peder Sørensen Møller, 1770 Mads Pedersen.

Nr. 9 (Kort Nr. 8, Matr. Nr. 3, Matr. Nr. 8, Asserholt og Matr. Nr. 5, Ibsgaard) 1579 Chr. Hansen, 1610 Jens Christensen, 1632 Jens Olufsen, der afstod den til Sønnen, som havde den 1662. Efter den Tid var den i mange Aar øde, 1754 Thomas Thomsen, 1780 Ib Thomsen, 1785 Sønnen Jens Ibsen.

Af de øvrige Lodder paa Kortet er Nr. 1 Matr. Nr. 12, og Nr. 3, Snedkerens Lod, er Matr. Nr. 13.

Kragelund. Gaard Nr. 1 (nu Matr. Nr. 4, 5 og 15) 1642 Thomas Jensen, 1662 samme og Peder Sørensen og Niels Kristensen, 1688 og 96 Thomas Sørensen og Otto Sørensen, 1718 Kristen og Anders Kjeldsen, 1722 Niels Bentsen og Poul Gjødsen, 1725 Niels Rasmussen og Søren Kristensen, 1730 Peder Thøgersen og Niels Pedersen, 1773 Thøger Pedersen og Niels Pedersen og 1783 Steffen Hansen, der var Thøger Pedersens Svigersøn og Selvejer. Gaarden, der laa Nabo til nuværende Gammelgaard inde i Kragelund By, brændte sammen med denne 1784, hvilket efter baade Sagn og senere Undersøgelse gav Anledning til, at Byen blev udskiftet. Da Gaarden skulde udflyttes af Byen, kom den i Gaardslagteres Hænder og blev udstykket.

Gaard Nr. 2 (Matr. Nr. 3 Gammelgaard) 1651 og 62 Peder Hansen, 1688 Kjeld Kristensen, 1696 Kristen og Anders Kjeldsen, 1725 Thor Jensen, som afløses af Hans Christensen, Trommeslager, Svigersøn af Steffen Iversen i Bække. Han blev Selvejer 1772.

Nr. 3 (Matr. Nr. 2, Slifsgaard og Matr. Nr. 8, Kjæmpegaard) 1651 Chr. og Michael Christensen, 1662 Bertel Christensen,

1688 samme og Chr. Christensen, 1705 Chr. Bertelsen, 1717 dennes Svigersøn, Søren Jensen »fra Rytterdistriktet«, 1725 sidstnævnte og Peder Jensen, 1762 Anders Pedersen og Chr. Jessen (1771 solgtes Gaarden af Lund i Kolding og hans Søster til Jep Jensen i Nagbøl), 1787 Niels Andersen og Morten Pedersen.

Nr. 4 (Matr. Nr. 9, Hannesminde) 1610 nævnes en Iver Mattesen i Kragelund og 1642 Mads Iversen. De har antagelig været Fæstere paa denne Gaard, 1678 og 1704 Iver Mattesen, fra 1704 Enevold Iversen, 1775 Hans Madsen, der maaske er en Svigersøn af sidstnævnte.

Nr. 5 (Matr. Nr. 6, Kragelundgaard, og Matr. Nr. 7) 1651 Poul Gydesen, 1678 og 88 Jørgen Mikkelsen, 1709 Mikkel Jørgensen, 1716 Jens Madsen fra Starup, 1718 Kristen Kjeldsen, 1725 Thor Jensen, 1762 Gyde Christensen og dennes Svigersøn Hans Pedersen 1786. — Den anden Halvdel af Gaarden, altsaa Matr. Nr. 7, 1651 Niels Bennedsen, 1678 Erik Eskesen, der kom fra Gaarden i Armod, 1705 Søren Sørensen, 1711 Jens Jessen fra Rebæk, 1713 Arent Pedersen, der efter to Aars Forløb blev Rømningsmand, 1716 Jens Madsen fra Starup, 1762 Mads Sørensen Ulf.

Nr. 6 (Matr. Nr. 1, Provstigaard) 1662 Hans Pedersen og Anne Lauges, 1688 Jens Mikkelsen, Jørgen Madsen og Jens Frandsen, 1720 Chr. Christensen og Søren Sørensen, 1762 Niels og Anders Nielsen Kloster.

Skødegaard. 1633 og 51 Laurids Jensen, 1662 Jens Madsen, 1678 Jens Christensen, 1698 en anden Jens Christensen, hvis Enke 1703 ægter Peder Nielsen. Stedsønnen, Hans Jensen, faar da den halve Gaard i Fæste, 1762 sidstnævntes Søn Jens Pedersen og Iver Hansen. 1785 ejer Jens Pedersens Søn, Peder Jensen, hele Gaarden.

7. Agerbruget indtil Udskiftningen.

Der er foran givet nogle Oplysninger om Agerbruget paa Skødegaard i det 17. Aarh. Det Landbrug, man drev her, har næppe været meget forskelligt fra det, som fandtes paa Bøndergaardene i Sognet. Man vil tillige af Besigtelserne over

Peder Rantzaus Gaarde i Asbo se, at Udsæden for de 6 Gaarde, som han afstod, tilsammen var $37\frac{1}{2}$ Td. Rug, $13\frac{3}{4}$ Td. Byg og $6\frac{1}{4}$ Td. Havre samt $6\frac{1}{4}$ Td. Boghvede, hvilket ialt bliver $63\frac{3}{4}$ Td. Det er langt mere end hvad den hele Udsæd for Byen beløb sig til ifølge Matriklen 1662, nemlig $20\frac{3}{4}$ Td. Rug og $12\frac{1}{4}$ Td. Byg. Det er dog ikke klart, om der menes den aarlige Udsæd eller den Sæd, som kunde saas i hele den dyrkede Jord. Da det dyrkede Areal 1683, hvad enten det da var be-saaet eller ikke, naar man kun kunde se, at Jorden havde været pløjet, for alle Byens Gaarde var $193\frac{1}{2}$ Td. Land, vilde Opgivelserne passe bedst med, at det er den aarlige Udsæd, der er angivet, men sikkert er det dog ikke. Af det anførte ser man, at Rug var den Kornsort, som man mest dyrkede, derefter fulgte Byg, Havre og Boghvede.

Kirkens Indtægt af Kirketienden, formodentlig den Afgift, som denne var bortfæstet for, var 1617 14 Ørter Rug, 4 Ørter Byg og 2 Ørter Boghvede.⁵⁶⁾ Da Tienden var $\frac{1}{30}$ af Høsten, maa denne for hele Sognet gennemsnitlig mindst have været 420 Ørter Rug, 120 Ørter Byg og 60 Ørter Boghvede eller ialt 795 Tdr. Sognets dyrkede Areal var 1683 1061 Tdr. Land, hvoraf dog vel ikke mere end en Trediedel var i Brug hvert Aar. Men Fæsterne af Tienden skulde jo have noget for deres Ulejlighed og Risiko, der indtraf tit daarlige Aar, saa at Høst-udbyttet i gode Aar maa have været ikke saa lidt mere. I Misvækstaar var Udbyttet ligesom paa Skødegaard vel under Udsæden. Iøvrigt var der jo Forskel paa Høsten, om Kornet blev saaet i den gødede eller i den ugødede Jord, og om det var første Kærv, efter at Jorden var blevet gødet, eller anden, tredje eller fjerde.

Det dyrkede Areal udgjorde 1683 for hele Sognet 1061,2 Tdr. Land. Heraf faldt paa Bække 490,5, paa Asbo 193,4, paa Kragelund 318,2 og paa Skødegaard 59,1 Tdr. Land.⁵⁷⁾ Da Sognets Areal er 8281 Tdr. Land, udgjorde Agerjorden kun ca. 13 pCt. af dette. Resten var Eng, Kær, Mose og ikke mindst Hede samt hist og her noget Jord, der var ødelagt ved Sandflugt.

I Rytterdistriktets Regnskaber siges det ofte, at Egnen var skarp og sandig, og det samme er Tilfældet senere. I Anled-

ning af Christian den 5's Matrikel rejste en Kommission 1686 rundt i Amtet og takserede Jorderne, da de Taksationer af disse, som findes i Markbogen, ikke kunde anvendes ved Matrikuleringen.⁵⁸) Denne Kommission giver i Modelbogen følgende Beskrivelse af Sognet: »Dette Sogns Jorder, saasom de falder udi Heden, overalt sandige, en Del graasandige, en Del hvidsandige og en Del løssandige, saas mest med Boghvede og Rug 4 à 5 Aar, hviler 5 à 6 Aar og længere, eftersom de har Mængde af Jord.« Agerjorden blev ved Taksationen delt i 6 Klasser: god, middel, skarp, ond, værst og allerværst. Bække Bys Agerjord blev takseret som ond, Jorden i Asbo som skarp, den i Kragelund som $\frac{1}{2}$ værst og $\frac{1}{2}$ allerværst og Skødegaards Jord som $\frac{1}{2}$ skarp, $\frac{1}{4}$ ond og $\frac{1}{4}$ værst. Kommissionen ansaa altsaa Agerjorden i Asbo gennemsnitlig for den bedste i Sognet. Af Markbogen fra 1683 faar man nøje Underretning om, hvorledes Jordbunden var i hvert Fald, og hvorledes Sædskiftet var i hvert af disse.

Af Baunhøj Fald paa Bække Mark, der strakte sig fra Byen og mod Nord, og hvis Agre, der var maalte fra Nord, løb i Øst og Vest, var de første 23 Agre, det vil sige de nordligste, middelmaadig Rugjord af graat Sand, der hvilte i 8 Aar; de blev besaaet 3 Aar efter hinanden, det første med Boghvede, det andet med Rug og det tredie med Havre. De følgende 60 Agre var middelmaadig Bygjord af mere graa Sand end Muld, de blev dyrkede i 4 Aar, det første med Byg, det andet med Rug, det tredie med Boghvede og det fjerde igen med Rug; derefter hvilte Jorden i 5 Aar (rettet fra 6 Aar). Derefter fulgte igen nogle Agre, hvor man kun benyttede et treaarigt Sædskifte, nogle med Byg det første Aar og Rug de to næste, andre med Boghvede det første og derefter Rug de to næste Aar; disse Agre hvilte 6 à 7 Aar. De sidste 8 Agre, der vist laa nærmest Byen, var middelmaadig Bygjord af mere rød Sand end Muld. Jorden blev her dyrket i 4 Aar med Byg, Rug, Boghvede og atter Rug. Jorden hvilte derefter 6 Aar. Foruden de nævnte Kornsorter dyrkede man ogsaa Blandsæd. I Gammeltoft Fald i Kragelund Østermark, der var takseret som middelmaadig Rugjord af graa Sand og lidet Muld, saaede man Blandkorn det første Aar og Rug de to næste. Jorden hvilte derefter 5

Aar. For god Jord var et tre- eller fireaarigt Sædskifte sædvanligt. Eksempler paa femaarigt Sædskifte, som angivet i Modelbogen, synes ikke at findes i Markbogen. Derimod var der mange Fald eller Dele af saadanne, der kun brugtes i 2 Aar og derefter fik lang Tids Hvile. I Øster Sandfald i Krage-lund, der var ond Rugjord af hvid Sand og Sten, saaede man første Aar Boghvede og andet Rug; Agrene hvilte derefter 8 Aar. Øster Mose Indtægt paa Skødegaards Mark blev dyrket paa samme Maade, men hvilte i 9 Aar. Endnu længere Hvile havde Kioldborehee Agre i Asbo, men her havde man et treaarigt Sædskifte med Boghvede og derefter Rug de to sidste Aar, hvorefter Jorden hvilte i 11 Aar. Agrene bestod af hvid Sandjord, overgroet med stor Lyng, kun en enkelt Ager var 1683 dyrket og besaaet med Rug. Det samme var Tilfældet med nogle Agre af Pøtter Fald paa samme Bys Mark. De var hvidsandet Jord opbrudt i Heden og tildels begroet med Lyng, især var det Tilfældet med de øde Gaardes Agre. Jorden havde ellers et treaarigt Sædskifte med Boghvede og dernæst Rug i to Aar, hvorefter den hvilte i 7 Aar. Især var det vist hyppigt i Asbo, hvor der var nogle øde Gaarde, at Agre henlaa udyrkede og begroede med Lyng. Om Vaase Agre Fald her hedder det saaledes: »En Del er besaaet med Rug, og Resten ligger i Lyng og Hede.« Enkelte Fald bar endnu Præg af, at de en Gang havde været Hede. Om de første Agre af Store Rommelund Fald paa Bække Mark hedder det, at de var »Hedejord, takseret for ringe Rugjord af hvidagtigt Sand, saas 2 Aar, Boghvede 1 Aar, Rug det andet Aar, hviler 8 Aar (rettet fra 9), er besaaet med Rug«.

Ifølge Matriklen 1662 kunde der da i Bække avles 15 Læs Hø til hver Gaard. I Asbo var det meget bedre, her kunde der til de fleste Gaarde avles 40 Læs, og endnu bedre stod det til i Kragelund, hvor der kunde avles 60 Læs Hø til hver. Derimod var Skødegaard meget daarlig stillet, idet den kun havde ringe Høavl 10 Læs. Matriklen angiver ikke noget om Høets Kvalitet, men af Engtakseringsprotokollen erfarer man, at det meste var anden Klasses Hø, Mosefoder som det kaldtes. Til Bække kunde der ifølge den nævnte Protokol 1683 høstes 9½ Læs godt Hø og 170 Læs Mosefoder, til Asbo 130 Læs Mose-

foder, til Kragelund 82¹/₂ Læs Mosefoder og til Skødegaard 13 Læs Mosefoder. Ialt bliver det 9¹/₂ Læs godt Hø og 395¹/₂ Læs Mosefoder. Disse Tal passer ikke med Matriklens, endog Forholdet mellem Byerne er ikke det samme som der. Særlig er Engene til Kragelund takserede meget lavt. Denne By havde 1662 til sine 6 Gaarde 360 Læs Hø, ifølge Engtakseringsprotokollen kun 82¹/₂ Læs Mosefoder eller 13—14 Læs til hver Gaard, medens Bække 1683 havde 18 Læs mod 15 Læs 1662. For Asbo gælder det samme som for Kragelund, Ansættelsen var 1662 for de fleste Gaarde 40 Læs, 1683 er den 20 Læs. Til Sammenligning kan anføres, at det i en Præsteindberetning fra 1768 hedder: »Af Hø er der kun lidet, en 10 à 12 Læs til Halvgaarden, Asboe og Kragelund avler vel noget mere, men det er meget magert og stærkt.« Man bør maaske ikke tro for meget paa disse Bedømmelser, som hviler paa et Skøn. Den ene Gang kan man have skønnet efter et Princip, en anden Gang efter et andet.

I Hederne og Moserne og paa den øvrige udyrkede Jord kunde der dog paa mange Steder være Græsning til nogle Kreaturer. Paa Bække Mark kunde der 1683 græsses 40 Bæster og 101 Høveder, der tilføjes: »Under Græsningen er observeret og indregnet alt, saavidt som Bæster og Fæ over al Byens Grund aarlig græsses bør og kan.« Meningen med dette er vel, at det angivne Antal kan græsses paa hele Byens Jord, baade den dyrkede og den udyrkede. I Modelbogen angives ligeledes, hvor mange Høveders Græsning hver Gaard havde, sammenlagt bliver det for Bække 30 Høveder, men her menes kun Græsningen paa den Del af Jorden, som ikke var Agerland. For det øvrige Sogns Vedkommende var Tallene ifølge Markbogen 1683: Asbo 30 Bæster og 57 Høveder, Kragelund 24 og 48, og Skødegaard 6 og 18. Ifølge Modelbogen var Græsningen: Asbo 22¹/₂ Høved, Kragelund 12 og Skødegaard 6. I Modelbogen er al Græsningen takseret som ond, den laveste af de 3 Takstklasser, som fandtes.

I Sognet var der 1683 ingen Skove. Bække havde nogenledes Tørveskær, og de to andre Byer og Skødegaard fornøden Tørvegrøft paa deres Heder.

Byernes Hartkorn efter Matriklen 1688 og den nuværende

Matrikel samt deres Areal vil man kunne se af efterfølgende Oversigt:

By	Matriklen 1688				Nuværende Matrikel				Areal Tdr.Land
	Tdr.	Skp.	Fdk.	Alb.	Tdr.	Skp.	Fdk.	Alb.	
Bække	50	4	»	1	77	3	1	2½	3542
Asbo	27	7	2	2	33	1	»	2½	1569
Kragelund	22	»	3	»	32	4	»	»	2303
Skødegaard	6	2	3	2	8	7	»	1	867
Sognet	106	7	1	2	151	7	3	»	8281

Som man vil se, er Hartkornet blevet ikke saa lidt forhøjet ved den sidste Matrikulering, særlig gælder det for Bække og Kragelund.

8. Fællesskabet.

Tidligere havde en Gaard ikke sin Jord samlet paa et eller nogle faa Steder som nu. Den laa i lange, smalle Agre, spredt over hele Marken. Paa den Maade kunde en Mand have sin Jord beliggende paa mange Steder, Anneksgaarden angives 1690 at have 128 Agre, og de andre Gaarde i Byen maa have haft noget lignende eller flere. Ifølge Markbogen havde Bække 1683 1511 Agre, hvilket giver, da der var 10 Gaarde i Byen, gennemsnitlig 151 Agre til hver Gaard. Det vil sige, at hver Gaard havde sin Jord beliggende paa omtrent lige saa mange Steder i Marken, da den i Almindelighed ikke havde to eller flere Agre, der laa ved Siden af hverandre. Ved Gaard er her forstaaet Gaardene fra Matriklen 1688 og ikke de mindre Gaarde, som disse senere blev delt i. Da der ofte var to eller flere Beboere paa en Gaard, havde hver af disse sin Jord beliggende paa 50—75 Steder, idet man som Regel ikke delte den enkelte Ager. Af Markbogen fra 1683 faar man Oplysning om alle disse Agre, om deres Længde og Bredde, deres Godhed og hvad de var besaaet med. Man erfarer ogsaa, i hvilke af Byens Marker og i hvilket Fald de laa. Bække havde 1683 3 Marker: Nørre-, Sønder og Vestermark, men det er vist en rent topografisk Inddeling. Der var ingen Hegn mellem disse

Marker, saaledes som mellem de sjællandske Vange. Asbo havde ifølge Markbogen ingen Inddeling i Marker. Under Kragelund siges det et Sted: »Kragelund By haver ikkun en Mark, som ligger rundt om Byen.« Men et andet Sted i Markbogen nævnes dog Kragelund Bys Østermark, i hvilken en Del af Byens Jord laa. Der maa altsaa have været en eller to Marker til. Skødegaard havde sin Mark delt i 11 *Indtægter*. Det var den almindelige Inddeling af Marker i Byerne i Malt Herred og videre vestpaa. Man finder ogsaa *Indtægter* i mange Byer i Anst Herred. Det er derfor ikke umuligt, at denne Inddeling kan have eksisteret i Sognets Byer, uden at det er nævnt i Markbogen. En *Indtægt* eller *Tægt* var den Jord, som samme Aar blev taget i Brug af den hvilende Jord, og som siden fulgtes ad under Sædskiftet. Byernes Mark eller Marker var delt i *Fald*, der saa atter var delt i lange, smalle *Agre*. *Faldene* havde hvert sit Navn, de var snart store med over 100 *Agre*, og snart smaa, men man kan ikke altid stole paa Markbogens Oplysninger derom, idet mindre *Fald* dér ofte kan være henførte til et større.

I Bække synes *Faldene* at være større end i de øvrige Byer, hvorimod Asbo havde en Del smaa *Fald*, ikke mindre end 11, der havde under 20 *Agre*. Det største *Fald* var Hvidhøj *Fald* paa Bække Mark, det havde 183 *Agre*. Bække havde ialt 14 *Fald* med 1511 *Agre* samt nogle *Tofter*. Asbo havde 24 *Fald* med 616 *Agre* og 2 *Tofter*; da der her var 9 *Gaarde*, havde hver af disse gennemsnitlig c. 69 *Agre*, altsaa ikke nær saa mange som *Gaardene* i Bække, men *Gaardene* der var ogsaa større end dem i Asbo. Kragelund havde 11 *Fald* med 625 *Agre* og nogle *Tofter* med ialt 76 *Agre*. Her har hver *Gaard* gennemsnitlig c. 117 *Agre*. Skødegaards *Indtægter* var som Regel ikke delte i *Fald*. Her var 145 *Agre* foruden 11 i en *Toft* ved *Gaarden*. Ved *Gaardene* fandtes der ofte *Tofter*, der vist i Reglen var indhegnede, undertiden, særlig i Kragelund, flere til en *Gaard*. I *Tofterne* var ofte *Agerland*, men 1683 var der i Bække kun lidt *Agerland* i nogle af dem. Muligvis har de været benyttede til Græsning af de *Stude*, der ad *Vejen* gennem *Byen* blev drevet sydpaa, naar de gjorde *Rast* her.

Agrene var af højst forskellig *Længde*, i Reglen var de vel

nogle Hundrede Alen lange, men kunde være meget længere. De længste Agre i Sognet var vist 900 til 1000 Alen lange. Der kunde selv i samme Fald være stor Forskel paa deres Længde, hvad vel kommer af, at Faldets Form rettede sig efter Terrainforholdene. Agrenes Bredde var kun ringe i Forhold til Længden, oftest vel 10-20 Alen, undertiden var de bredere i den ene Ende end i den anden.

Nedenfor er anført et Uddrag af Markbogen, som viser, hvor brede og lange de første 20 Agre af Baun Høy Fald paa Bække Mark var, og hvorledes de var fordelt mellem Byens 10 Gaarde. Faldet havde ialt 131 Agre, de her anførte Agre løb i Øst og Vest, og Maalingen er begyndt fra Nord. Det første Tal angiver den Gaards Nummer efter Matriklen 1688, som Ageren tilhørte, det andet angiver dennes Nummer, det tredje og fjerde dens Bredde i begge Ender, og det femte dens Længde, alt i Alen.

9	1	20	13 ¹ / ₂	280	9	11	13 ³ / ₄	13 ¹ / ₄	260	
8	2	{	8	9 ¹ / ₂	60	8	12	14 ¹ / ₄	14	270
			15 ¹ / ₄	13 ¹ / ₄	285	7	13	14	12 ³ / ₄	287
7	3	14 ³ / ₄	12	410	3	14	12 ³ / ₄	12 ¹ / ₄	303	
3	4	13 ¹ / ₄	10 ¹ / ₂	410	5	15	14 ¹ / ₂	12	286	
5	5	13 ³ / ₄	12 ¹ / ₄	388	10	16	12 ³ / ₄	10 ¹ / ₄	260	
10	6	21 ¹ / ₄	11 ³ / ₄	364	4	17	14 ¹ / ₂	13	305	
4	7	14	12	182	2	18	14	13 ¹ / ₂	322	
2	8	13 ¹ / ₄	12	360	6	19	14	14 ¹ / ₂	265	
6	9	13 ¹ / ₂	14 ¹ / ₄	345	1	20	14 ¹ / ₄	14	215	
1	10	13 ³ / ₄	13 ¹ / ₂	341						

Og saaledes videre. Stadig følger Gaardene efter hverandre i samme Rækkefølge, og denne Rækkefølge træffer man ogsaa i de andre Fald. Dog er det en Tilfældighed, at Nr. 9 her er den første Gaard, i andre Fald har andre Gaarde den første Ager. Det vil sige, at Bække Bys Mark er *solskiftet*, eller som Datiden kaldte det, *rebet*. Rækkefølgen passer ikke med Gaardenes Beliggenhed i Byen. Muligvis kan man have taget Hensyn til Ejendomsforholdene i Byen. Kragelund og Asbo Marker var ligeledes rebede. I den første By var Rækkefølgen: Nr. 1, 2, 6, 4, 3, 5, den synes heller ikke at kunne passe med Gaardenes Beliggenhed i Byen. I Asbo var Rækkefølgen: Nr. 3, 2, 4, 8, 9,

5 og 7. Her vil man savne Nr. 6 og 1. Nr. 6 havde tidligere sammen med Nr. 5 været en Gaard og skiftedes med denne til at have Agre. Undertiden havde de dog Agre ved Siden af hinanden, men i saa Tilfælde var de kun af halv Bredde mod de andre. Gaard Nr. 1 havde snart en Ager, Nr. 2 skulde have haft, og snart en Ager, som en anden Gaard skulde have haft, det ser ud til, at man har taget nogle Agre fra de øvrige Gaarde og tildelt Nr. 1 dem. Denne var en mindre Gaard, der nævnes først i Lensjordebogen fra 1610, den synes ikke at have været blandt de Gaarde, Kronen fik af Peder Rantzau. Muligvis var den oprindelig et Hus eller Bol, der har faaet tillagt Jord fra Gaardene i Byen. Forøvrigt var der ogsaa nogen Uregelmæssighed i Engskifternes Fordeling i Asbo, idet 2 af Gaardene, Nr. 1 og 3, havde deres Enge for sig selv uden indbyrdes Fællesskab eller Fællesskab med de øvrige Gaarde. Om Engenes Fordeling véd man forøvrigt kun lidt, de var delt i *Skifter*. I Bække havde hver Gaard bl. a. 6 Langskifter, som antagelig har været fordelt mellem Gaardene paa samme Maade som Agrene. I Asbo synes Rækkefølgen af Gaardene heller ikke at stemme med Beliggenheden i Byen, men her kan det maaske skyldes, at Byen for en stor Del har været øde, saa at Gaardene maaske ikke alle paa Udskiftningstiden laa, hvor de laa 1688. Hvorledes de forøvrigt har kunnet finde ud af, hvorledes Agrene skulde fordeles mellem Gaardene, da disse igen blev besatte, saaledes at de fik Jord ifølge deres gamle Hartkorn, ved man ikke noget om.

Af Markbogen fremgaar det tillige, hvorledes Beboerne paa en Gaard delte dennes Agre imellem sig. Paa Gaard Nr. 1 i Bække var 1683 3 Beboere, den ene fik i Baunhøvfald Agrene Nr. 20, 80 og 107, den anden fik Nr. 10, 30, 50, 70, 86, 96 og 127, og den tredie fik Nr. 40, 60 og 87. Den første og den sidste synes altsaa hver at have haft en Fjerdepart af Gaarden, den anden Halvdelen.

For Tiden efter 1683 ved man ikke stort om Agerbruget, formodentlig er dette dog blevet drevet paa samme Maade som tidligere. Fra 1768 haves imidlertid en Præsteindberetning. I denne hedder det, at der aarlig solgtes en Del Rug baade til Kolding og Ribe. Jorden brugtes i Almindelighed i 5 Aar og

hvilte i 5. Man saaede mest Rug, dernæst Boghvede, lidt Byg og mindre Havre. Præsten vidste ikke, om Jorden kunde drives paa bedre Maade, end den blev drevet, dog var der sket den Forandring til Forbedring, at i Stedet for, at Bønderne før gødede deres Grønland, saa saaede de nu Boghvede og gødede til Rug, som gav mere Rug til Skæppen, end da de først saaede Byg og siden Rug.

I Udskiftningsforretningen for Asbo omtales en Mergelgrav, der skulde forblive fælles for Byen. Beboerne har altsaa her, som vist ogsaa andre Steder i Egnen, allerede da begyndt at bruge *Mergel*.

9. K v æ g b r u g e t.

Naar man ser bort fra Schæferiet paa Skødegaard, kender man fra Tiden før 1660 ikke stort andet til Kreaturholdet end de Oplysninger, som kan hentes fra Kirkeregnskaberne om Kvægtienden. I 1617-18 var denne 5 Lam, 2 Kid, 1 Kalv, 1619-20 8 Lam, 2 Kid, 1 Kalv, enkelte Aar var der tillige 1 Gris eller 2. Dette skulde være $\frac{1}{30}$ af det Kvæg, der fødtes. Et Lam og et Kid blev anslaaet til at være $\frac{1}{2}$ Mk. værd, en Kalv var 1 Mk. værd, men en Gris kun 2 Sk. Det mærkeligste ved disse Oplysninger er, at man da holdt Geder i Sognet. Der er dog mange Aar, i hvilke der ikke blev givet Tiendekid, saa det synes, at man i det 17. Aarh. ikke til Stadighed har holdt Geder her.

Først efter 1660 faar man Oplysning om Kreaturholdet af de Kop- og Kvægskatregnskaber, som findes fra 1678 og en Del af de følgende Aar.⁵⁹⁾ Den første Kvægskat blev opkrævet 1678, der fandtes da i Sognet 33 Besætninger, hvoraf nogle faa tilhørte Husmænd, der tilsammen havde 52 Heste, 4 Plage og Føl, 51 Køer, 9 Nød (Ungnød) fra 2-4 Aar, 26 Nød i andet Aar, 16 Kalve, 8 Stude over 4 Aar, 8 Stude fra 2-4 Aar, 182 Faar, Lam og nogle ikke særlig specificerede Geder, 2 Geder og 8 Svin, endvidere fandtes der 3 Bistokke. Disse Opgivelser stemmer saa nogenlunde med de Oplysninger, som Rytterdistriktets Jordebog fra 1696 giver om Kreaturholdet. Da var der paa Ryttergodset i Sognet 18 Besætninger paa 10 Gaarde. Der fandtes 38 Heste, 15 Stude, 38 Køer, 20 St. Ungnød og 103

Faar. Da nogle af Beboerne havde mindre Besætning end nødvendigt for Avlingen, blev der af den Kommission, der udarbejdede Jordebogen, tillagt dem ialt 7 Bæster og 2 Køer. I Aaret 1780, vistnok i Januar Maaned, blev der i Anledning af Kvægsygen foretaget en Tælling af det Kvæg, der fandtes, og der var da i Sognet og dets Byer:

	Besætninger	Stude	Køer	Kvier	Kalve
Bække	22	75	106	30	15
Asbo	10	34	47	10	10
Kragelund	10	29	36	9	11
Skødegaard	2	18	12	1	2
Sognet	44	156	201	50	38

Disse Tal viser en stor Fremgang siden 1678, men Tiderne var jo ogsaa blevet bedre. I den tidligere omtalte Præsteindberetning fra 1768 siges det, at Beboerne »optrække« Kreaturer til at sælge. Af Skifteprotokollerne faar man nogle Oplysninger om Besætningernes Størrelse i Slutningen af det 18. Aarh. Da Ebbe Nielsen i Asbo død 1777, var den »ringe Besætning« 7 Høveder, 1 Hest og 12 Faar. Selvejergaardmand Niels Thomsen i Asbo efterlod sig 1788 1 gl. sort Hest, vurderet til 8 Rdl., 1 ældre Hest 4 Rdl., 1 Par sorthjelmede Stude 16 Rdl., 1 Par gl. sorte Køer 12 Rdl., 1 Par sorthjelmede Køer 14 Rdl., 1 hvid Kvie 5 Rdl., og 6 »vinterslette« Faar 4 Rdl. Selvejer Claus Larsen i Asbo, der ligeledes døde 1788, havde 1 gl. graa Hest, vurderet til 14 Rdl., 1 brun Hoppe 8 Rdl., 1 sort Ko 10 Rdl., 1 graahjelmet Ko 9 Rdl., 1 gl. sort Ko 8 Rdl., 1 sortbroget Ko 7 Rdl. 3 Mk., 1 sort Ko 7 Rdl., 2 3-Aars Stude 20 Rdl., 1 liden ung Stud 5 Rdl., 1 sort Kvie 4 Rdl., og 4 gl. og 1 ungt Faar 3 Rdl. Husmand Christen Hansen Skræder havde 1786, da hans Hustru døde, til 4¹/₂ Skp. Htk. 1 graahjelmet Ko til 5 Rdl., 1 sort Ko 3 Rdl., og en mørkegraa Ko 4 Rdl.

Da der ingen Hegn var paa Sognets Marker undtagen om Tofterne ved Gaardene, maatte Beboerne holde Hyrde, og hver By havde sin. Da der i Folketællingslisten fra 1787 ikke

nævnes nogen Hyrde, er de formodentlig afskedigede, da Markerne blev udskiftede. Det var næppe altid et behageligt Hverv. Den 29. Nov. 1683 gjorde Anders Mathiesen i Bække Ansvar mod Anders Nielsen Hyrde for 2 Stude, som ved hans Forømmelse var blevet ham »frabidt«. Det har maaske de Ulve gjort, der just paa den Tid fandtes i Egnen. Hyrden i Bække, Peder og hans Hustru, der boede i Mads Thomsens Degns Hus, blev 1685 beskyldt for at have bestjaalet en holstensk Kvinde og maatte vedgaa Tyveriet, men Hyrden rømte bort i samme Øjeblik. Hyrden skulde forøvrigt have truet Bække med Ild og Brand, hvis Bymændene gjorde ham imod. Hyrdens Bo bestod af 9 Faar, 1 Messingkedel, 1 Skrin, 1 Jærngryde, 1 Bøsse og 1 Tromme.

FRA UDSKIFTNINGEN OG TIL NUTIDEN

1. U d s k i f t n i n g e n .

Nogle af Beboerne i *Bække*, ifølge Amtmanden 8, søgte 1781 at faa Byen udskiftet.⁶⁰⁾ Amtmanden svarede dem, at det ikke var raadeligt, at *Bække Mark* blev udskiftet, uden at 6-8 af Beboerne flyttede ud, i saa Fald vilde han indsende Ansøgning om Bygningshjælp til disse. Næste Foraar henvendte imidlertid 3 eller 4 af Beboerne sig til Landinspektør *Bie* om at faa Marken opmaalt og deres Jord udskiftet. Denne sendte Landmaaler *Storm* til *Bække*, hvor han den 30. April begyndte Opmaalingen. De øvrige Beboere med *Peder Poder* i *Spidsen* klagede til Amtmanden, der tilskrev Landinspektør *Bie* om at standse Opmaalingen, hvad denne dog nægtede. Amtmanden indrømmede forøvrigt senere, at Landinspektøren havde Ret og Medhold i Loven. Derefter klagede *Peder Poder* paa egen og 19 andre Beboeres Vegne 5. Maj 1782 til Kongen over, at 4 af deres Naboer mod Amtmandens Resolution paa deres Klage havde antaget Landmaaler *Storm* til Opmaalingen og bad om, at det ikke maatte tillades disse at udskifte Byens Mark efter egen Forgodtbefindende, men om, at det maatte paalægges dem at forenes med de øvrige om Udskiftningen. Disse maa efterhaanden have fundet sig i Forholdene; thi paa et Møde i *Bække* med Landvæsenskommissionen og Landinspektøren 18. Oktober 1782 erklærede *Peder Poder* at ville udflytte 5 Tdr. 3 Skp. af sit Hartkorn og tillige modtage de Hedelodder, dette Hartkorn tilkom. Endvidere erklærede *Niels Christensen*, at han vilde udflytte, og det samme gjorde *Anders Nielsen Kloster*. Ialt blev der dog kun udflyttet ca. $7\frac{3}{4}$ Td. Hartkorn, hvad der ikke var meget i Forhold til Byens Størrelse. Landvæsenskommissionen lovede at indgaa til Rentekammeret med Ansøgning om Bygningshjælp til Udflytterne, hvilken Hjælp de Beboere, der ikke

udflyttede, tilbød at forøge med 4 Mk. pr. Td. Hartkorn til Deling mellem Udflytterne efter deres Hartkorn. Kommissionen lovede at samle og fordele denne Hjælp. Beboerne havde i Forvejen den 30. Sept. 1782 søgt Kongen, om han vilde betale den skete Opmaaling, der havde kostet 204 Rdl. Det var tildels Heden, der udgjorde ca. 1983 Tdr. Land, og som var opmaalt imod de fleste Beboeres Ønsker, der havde bevirket denne høje Betaling. Beboerne henviste til, at Kongen havde bekostet Udskiftningen paa det tidligere Ryttergods i Koldinghus Amt, og at de selv en Gang havde hørt under Ryttergodset. Dette fik de dog Afslag paa. Udskiftningen af Ryttergodset havde Kongen kun bekostet for bedre at sikre de Penge, som stod i det fra den Tid, det blev solgt Beboerne til Selveje, og ikke for disses egen Skyld.

Den 23. April 1783 mødtes Landvæsenskommissionen og Byens Lodsejere atter i Bække, og her blev Udskiftningsplanen forelagt dem.⁶¹) Efter denne skulde følgende udflytte: Niels Christensen (Kort Nr. 20, Altona), Peder Sørensen (Kort Nr. 3, Store Hamborg), som nu havde købt sin Gaard af Peder Poder, Thomas Ibsen (Kort Nr. 21), hvis Gaard Peder Poder endnu ejede, denne fik sin Lod Vest og Syd for den forrige, Anders Kloster (Kort Nr. 19, Enemærkegaard), som fik sin Lod Sydøst for Byen, og Frederik Hansen (Kort Nr. 12), der fik sin Lod Vest og Syd for Thomas Ibsens, han havde ligeledes nu købt sin Gaard af Peder Poder. Byens Eng fik ligeledes en Udlod, ligesaa Skolen, hvis Lod kom til at ligge Norden for Byens Eng. Udflytterne fik deres Enge Sydøst for Byen, hvor de andre Beboere ogsaa fik Enge, disse kom altsaa til at ligge temmelig langt fra deres Gaarde. Udflytterne beholdt Rettighed til at grave Tørv i *Jespers Mose* (Gispelmosé) og, om det behøvedes, i *Bennesholt Mose*. Derefter fik de øvrige Lodsejere deres Lodder tildelte, i Reglen en Indlod og en Udlod. Christen Knudsen fik sin Lod Østen for Byen, og han fik ligeledes sin Hedelod her, stødende op til Agerloden. Udflytterne mod Nord havde ligeledes faaet deres Hede sammen med Agerjorden. Derimod blev den øvrige Hede ikke delt mellem Lodsejerne, disse underskrev samme Dag en Overenskomst om at beholde deres Overdrev, Hede og Mose uudsiftet og at bruge

det i Fællesskab ligesom forhen. Den lyder saaledes: »A. 1783 d. 23. April have vi underskrevne Beboere og Lodsejere i Bække med hinanden indgaaet følgende, nemlig: At beholde vores Overdrev, Hede og Mose uudsiftet og bruge samme til Fælles ligesom forhen, og har vi ansat det for Høveders Græsning, nemlig: hver halve Gaard, som er 2 Tdr. 4 Skp. Hartkorn, maa have 6 Stk. Kræhøveder og 10 Faar paa Fælleden og skal hvert Aars 1. Maj derover gøres Ligning, saaledes at hvem, som fattes i ovenmeldte Tal af Kræ og Faar, nyder derfor Betaling 1 Mk. dansk for et Kræhøved og for et Faar 5 Sk. d., forsaavidt Høveders Tal er i Byen, at hver faar sin Part af Græsningen i Proportion af deres Hartkorn, og hver Aftægtsbeboer nyder fri Græsning til 4 Faar og 20 Læs Brændsel uden Betaling. Bække den 23. April 1783. Peder Andersen, Morten Pouelsen, Jonas Poder, Stephen Iversen, Peder Nielsen, Christen Joensen, Søren Andersen, Christen Simonsen, Hans Pedersen, Niels Nielsen, Frands Poder, Christen Bang, Jens Mortensens Enke.«

Delingsplanen blev derefter underskrevet af alle Lods-ejerne med Undtagelse af Christen Knudsen, der ikke vilde underskrive, da han ikke vilde kunne beholde sin gamle Toft. Kommissionen fandt dog, at han ikke havde Grund til Misfornøjelse, da han havde faaet en mere belejlig og bedre Toft, end den han forlod. En af Udflytterne, Frederik Hansen, underskrev med den Tilføjelse, at han vel var fornøjet med den aftalte Deling, men ikke kunde bekvemme sig til at udflytte sin Bygning. I Bygningshjælp fik Peder Sørensen 65 Rdl. af den kongelige Kasse, Peder Christensen 60, Thomas Ibsen 45, Peder Poder 40 og Anders Kloster 30 Rdl. Desuden fik samtlige Lodsejere af det kgl. Landhusholdningsselskab 100 Rdl. til Hjælp, da de selv havde bekostet Udskiftningen.

Kragelund blev udskiftet 1784.⁶²⁾ Beboerne bad Provst Søl-ling i Grindsted om at hjælpe dem ved Udskiftningen, som de alle underskrev og vedgik. Aarsagen hertil var vist den, at 2 Gaarde i Byen brændte 1784. Under almindelige Forhold vilde Ejerne kun herfor af Staten faa 2 Aars Skattefrihed. Men ved at begære Udskiftning og derefter modtage en Udlod, kunde de desuden faa Bygningshjælp af Kongens Kasse. Dette skete

ogsaa, og de to Beboere, for hvem det var brændt, Christen Hansen og Stephan Hansen, fik hver 60 Rdl. i Bygningshjælp. Flere Gaarde blev ikke udflyttet her. Hver Gaard fik sin Ager og Fæled i en Lod og sin Eng i 2.

Asbo var den sidste af Sognets Byer, der blev udskiftet.⁶³⁾ Heri var Byens Fattigdom tildels Skyld, der ikke tillod Beboerne at udrede Omkostningen derved. Byens Tur kom dog ogsaa snart; A. W. Ravn opmaalte 1787 Byen, og 13. Marts 1788 mødtes Lodsejerne og Landvæsenskommissionen i Fredericia med Stiftlandinspektør Bie, hvor en Delingsplan blev aftalt og bestemt. Her blev først Simon Jensen efter Kommissionens Tilskyndelse og Overtalelse »sondret« til at udflytte, da Udflytning efter Byens Omstændigheder blev anset for aldeles nødvendigt, da ellers ingen bekvem Deling kunde ske for Lodsejerne. Hans Toft og Byggeplads fik han Lov til at beholde, da der her laa et nyt opbygget Aftægtshus. Gaarden, der kom til at hedde Vittrupgaard, fik sin Lod nordvest i Marken. Ligeledes udflyttede Ib Thomsen, der dog kun havde en mindre Ejendom, Ibsgaard, Matr. Nr. 5. Han beholdt ogsaa Byggepladsen med en liden Have. Det viste sig senere, at Delingsplanen maatte forandres noget, da Heden laa meget adspredt mellem Agerlodderne og Engene. Ved et nyt Møde den 3. April 1788 blev der derfor foretaget nogle Forandringer ved Delingen af Heden. Saavidt det kan ses, fik hver Gaard en Agerlod og en Hedelod, der ikke altid stødte op til den første. Engene fik hver Gaard en eller to Lodder af efter Omstændighederne. Alle paa Marken værende Tørvemoser og Klynemoser skulde som hidtil forblive fælles for Lodsejerne, som skulde have Ret til fornøden Sætterum og Vej til dem, derimod skulde Græsningen i Moserne alene tilfalde den, i hvis Lod Mosen laa. Nogle Mergelgrave ved Byen forblev til fælles Brug.

Angaaende Fællesskabets endelige Ophævelse imellem Mand og Mand blev det fastsat: »At Beboerne faar 2 Kærve efter Gøden, som forstaaes saaledes: at den Rug, som i Efteraaret 1787 er gødet til, høstes af Ejeren, derefter saas atter en Kærv i denne Gøde Rug-Stub, som ligeledes høstes af Ejeren, men saasnart Afgrøden for det Aar, nemlig 2den Kærv Rugen, er bjerget i Hus, ophører Rettigheden til Jorden og Eftergræs-

ningen, der saa tilhører Loddens Ejer.« Men da det derved kunde hænde, at nogle fik Lodder, der alt var besaaet, saa skulde disse hjælpes af dem, der havde faaet bekvem Jord til Foraarssæd og overflødig Græsning. Dette skulde senere afgøres af upartiske Mænd. Den første Udskiftningsforretning blev underskrevet af Lodsejerne med Undtagelse af Ib Thomsen, der var misfornøjet med, at han ikke kunde beholde et Engskifte ved Bække Markskel. Han maatte dog finde sig i det. Den endelige Delingsplan blev underskrevet af Lodsejerne med Undtagelse af Mathias Pedersen, Jens Jensen Kok og Ib Thomsen, der nægtede at underskrive uden dog at give nogen bestemt Aarsag til deres Vægning.

Kragelund var vist den bedst udskiftede By, men det kommer vel af, at her var færrest Gaarde. I Asbo fik nogle af Gaardene en Agerlod paa den ene Side af Byen og en Hedelod paa den anden. Bække blev heller ikke godt udskiftet, idet de fleste fik 2 Agerlodder foruden Andel i en endnu ikke udskiftet Hede. Her burde vist flere Gaarde have været udflyttede. Senere er her dog flere Gaarde udflyttede paa deres Udlod, medens Indloden er blevet solgt. Her fik Peder Andersen paa Gundersvang 1785 tilstaaet 30 Rdl. i Bygningshjælp. Ligeledes fik Christen Hansen, der havde solgt sin Indlod og tilkøbt noget Hedejord ved sin Udlod, tilstaaet 20 Rdl. til Bygningshjælp. Der kunde naturligvis ikke straks sættes Hegn om alle Lodderne, men Beboerne afmærkede deres Del med Kul og Flint. Udskiftningen var til Gavn for Byerne; Amtmanden udtaler saaledes 1785, at en Td. Hartkorn, der før i Bække kostede 40-50 Rdl., nu kostede 120-140 Rdl. I Anledning af Forordningen af 1. Okt. 1802 blev 1 Td. Hartkorn i Sognet 1804 takseret til 350 Rdl. eller omkring 1000 Kr. efter Pengenes daværende Værdi. I 1813 blev Sognets Jorder i Anledning af Bankhæftelsen takserede til 56,217 Rbd. Sølv eller c. 525 Rbd. pr. Td. Hartkorn, eller noget mere end 1804. Ejendomsskylden var 1924 3,284,000 Kr., hvoraf Jordværdien udgjorde 1,555,000 Kr. eller 14-15,000 Kr. pr. Td. Hartkorn efter den gamle Matrikel. Denne store Stigning skyldes dog ikke alene Forbedringer af Jorden, men ogsaa Værdistigninger i Bække By og andre Steder i Sognet paa Grund af tiltagende Bebyggelse.

2. Bygningerne.

Rytterdistriktets Jordebog fra 1696 giver nogle Oplysninger om Bygningerne, men anfører dog alene, hvor mange Længer der hørte til hver Gaard eller Gaardspart, og hvor mange Fag Hus de bestod af. Paa Gaard Nr. 1 i Bække, der kun havde een Beboer, var der 3 Længer, en Sønderlænge paa 13, en Vesterlænge paa 11 og en Østerlænge paa 6 Fag, ialt altsaa 30 Fag. Rytteren havde 6 Fag Hus, men om disse 6 Fag er iberegnet de 30 Fag, er uklart. Paa Nr. 2 var 3 Beboere, der hver havde sin Part af Gaarden, den første havde 3 Længer med 23 Fag, den anden 2 Længer med 16 Fag, og den tredie 2 Længer med 12 Fag. Paa Nr. 3, Selvejergaarden, var 3 Beboere, der hver havde en Nørrelænge paa henholdsvis 8, 6 og 14 Fag. Derimod er Bygningerne for de 2 Beboere paa Gd. Nr. 2 i Kragelund, Christen og Anders Kielsen, anført under et, 4 Længer med ialt 41 Fag, skønt de havde hver sin Besætning. Paa Gd. Nr. 7 i Bække, beboet af Mads Thomasen og Tomas Madsen, maaske Fader og Søn, anføres Bygningerne ligeledes under et, 4 Længer med 41 Fag, men dette er ogsaa her Tilfældet med Besætningen, 4 Heste, 2 Stude, 4 Køer, 2 Ungnød og 10 Faar.

Nu gaar der en lang Tid, hvor man intet erfarer om Bygningerne. Først da man begyndte at assurere mod Ildsvaade, faar man igen noget at vide om dem. I 1786 blev en stor Del af Sognets Ejendomme takserede og assurede, men denne Taksation synes at være gaaet til Grunde. Derimod findes der fra 1797-98 en udførlig Taksation over de fleste Gaarde og mange Huse i Sognet.⁶⁴) Ikke alle, thi det var en frivillig Sag, om man paa Landet vilde forsikre sin Ejendom eller ikke. Af Taksationsforretningen faar man udførlige Oplysninger om Antallet af Bygninger paa Gaardene og om deres Beskaffenhed. De enkelte Bygninger var, hvad ogsaa fremgaar af Udskiftningskortene, ikke sammenbyggede. Deres Antal var oftest 3-4, men det ahang naturligvis af Gaardens Størrelse. Anneksgaarden havde f. Eks. et Vaanings- eller Stuehus beliggende til Nord i Gaarden paa 9 Fag, et Lade- og Staldhus vester i Gaarden paa 17 Fag, et Staldhus øster i Gaarden paa 9 Fag

og et Ladehus sønderst i Gaarden paa 10 Fag. Nogle Gaarde havde foruden disse Huse ogsaa et Aftægtshus. I Stuehuset var der foruden Stueværelser og Brøggers undertiden ogsaa Stald, ikke alene i Husene, hvor det var almindeligt, men ogsaa paa Gaardene. Dog fandtes der da tillige særlige Stalde blandt Udhusene. I Almindelighed var Bygningerne af Egebindingsværk med Vægge enten af brændte Mursten eller af Ler. Ikke sjældent var begge Slags Vægge benyttede i samme Bygning, ogsaa ofte i Stuehuset. Helt eller delvis grundmurede Huse fandtes kun paa enkelte Gaarde. Paa Teglgaard, der ejedes af Sognefoged Hans Pedersen Ulf, var Vaaningshuset af Grundmur og $\frac{1}{2}$ muret Gavl, hvilket vel vil sige, at kun den nederste Del af denne var af Grundmur. Et Staldhus paa Gaarden havde Grundmur mod Vest, men Egebindingsværk med Mursten mod Øst, et Ladehus var ligeledes Egebindingsværk og Mursten. Flere Bygninger fandtes der ikke da paa Gaarden. Paa Anneksgaarden var Stuehuset af »Brandmur«, et Lade- og Staldhus, der laa mod Vest, var halvt Grundmur og halvt Egebindingsværk med Mursten. De øvrige 2 Huse var af Egebindingsværk, dels med brændte Sten, dels med Lervægge. Endvidere havde Niels Jensen i Asbo 2 murede Halvgavle paa sit Hus, og paa Vittrupgaard var søndre Side og vestre Ende af Stuehuset af Grundmur, medens nordre Side og østre Ende var Egebindingsværk og Mursten.

Gulve omtales i Reglen ikke og har vel været af stampet Ler, nogle Steder fandtes dog Fjælegulv i Stuehuset. I Kroen, hvor der var 16 Fag Stueværelser, var der kun 8 Fag med Fjælegulv. I Anneksgaarden omtales Gulv derimod ikke. Her var 6 Fag Stueværelser, men det siges kun, at de havde Fjæleloft. Det var der ogsaa i Kroen over alle 16 Fag. I Godthart Brøchners Hus, der havde tilhørt Christen Simonsen og vel var hans Gaards gamle Stuehus, var der 14 Fag Stueværelser, dels med Fjæleloft og dels med Stangloft. Heller ikke her omtales Gulv. Paa Teglgaard var der 12 Fag Stueværelser og Brøggers, men heraf havde kun de 3 Fag Fjælegulv.

Bygningernes Dybde (Bredde) var vel mest 8-9 Alen, men baade bredere og smallere Bygninger fandtes. Sejgaards Stuehus var kun $7\frac{1}{2}$ Alen bredt, og det omtalte gamle Stuehus,

som Godthart Brøchner ejede, var kun 6¹/₂ Alen dybt, men det var en Undtagelse. Stuehuset paa Skødegaard var 9¹/₂, Kroybygningen 10 og Stuehuset paa Teglggaard endog 11 Alen bredt, men det var ogsaa det bredeste Hus i Sognet.

Ialt har de i Sognet assurerede Bygninger en Værdi af 16380 Rdl. Heraf faldt paa Bække 9230 Rdl., Asbo 3350 Rdl., Kragelund 2800 Rdl. og Skødegaard 1000 Rdl. De højst takserede Ejendomme var foruden Skødegaard Jonas Poders Gaard i Bække 1000 Rdl., Kroen 870 Rdl. og Teglggaard 860 Rdl. Af andre Gaarde skal nævnes Vittrupgaard 530 Rdl., Aneksgaarden 360 Rdl., Gundersvang 300 Rdl. og Guldbjerggaard 280 Rdl.

Sognet havde en fælles Sprøjte i Bække. Skødegaard havde dog selv 1 Brandsprøjte og 1 Haandsprøjte.

Tilslidst skal anføres Taksationen af Steffen Iversens Gaard, der havde 2 Tdr. 6 Skp. Hartkorn. Gaarden bestod af: »1. Vaaningshuset beliggende til Sønder i Gaarden bestaaende af 13 Fag, 8¹/₂ Alen dyb, en Etage høj, Egebindingsværk, hvoraf de 6 Fag er til Stueværelser med Fjæleloft, 1 Skorsten og 1 Bagerovn, de øvrige 7 Fag er til Brøggers, Stald og Port uden Fjæleport, dels med brændte Murstens- dels med Lervægge samt Straatag, vurderet for 200 Rdl. 2. Et Lade- og Staldhus, ligger til Vester i Gaarden, bestaaende af 9 Fag, 8 Alen dyb, en Etage høj, Egebindingsværk, deri er de 3 Fag til Port uden Fjæleport, dels med brændte Murstens- og dels med Lervægge samt Straatag, vurderet for 80 Rdl. 3. Et Ladehus Norden i Gaarden bestaaende af 11 Fag, 8 Alen dyb, 1 Etage høj, Egebindingsværk over alt med Lervægge samt Straatag. Vurderet for 100 Rdl. 4. Et Hus indrettet til Faaresti, ligger øster i Gaarden bestaaende af 4 Fag, 5 Alen dyb, Egebindingsværk, overalt med Lervægge samt Straatag, vurderet for 20 Rdl. 5. Et Vaaningshus, forbemeldte Gaard tilhørende og Vesten for samme i Byen beliggende, bestaaende af 8 Fag, 8 Alen dyb, en Etage høj, Egebindingsværk, deraf er de 2 Fag til Stueværelser med Fjæleloft og en Skorsten med Bagerovn, de øvrige 6 Fag er til Brøggers og Stald, overalt med Lervægge samt Straatag, vurderet for 80 Rdl. Tilsammen 480 Rdl.

Af Brandredskaber fandtes paa Gaarden 1 lang og 1 kort

Brandstige, 1 Brandhage, 1 Læder- og 1 Træspand med Jærnbaand, samt en Brandlygte, endvidere var Ejeren deltagende i Byens Sprøjte.

Sognet har naturligvis ikke undgaaet Ildebrande. I 1730 brændte saaledes 7 Gaarde i Bække med ca. 17 Tdr. Hartkorn tilhørende Peder Tonboe paa Hundsbæk. Der blev som sædvanligt tilstaaet ham 2 Aars Skattefrihed. I Kragelund brændte 1784 2 Gaarde, og Natten mellem 30. og 31. Juli 1797 brændte 1 Gaard og 3 Huse, hvoraf det ene ikke var assureret, i Asbo. Aarsagen til denne Brand var vist Lynild. Gaarden tilhørte Niels Ebbesen, som for det meste selv havde bygget den.

I 1838 var der ikke mindre end 6 Teglblænderier i Sognet, der tilsammen producerede 100,000 Mursten. Bygningernes Brandforsikringssum var 1834 42,070 Rbd.

3. Agerbruget.

Amtmanden meddeler 1785, at Jorden i Bække blev med Flid dyrket til Rug og Boghvede; der saaedes endvidere lidt Hør. Om Kragelund meldes da, at Beboerne avlede god Rug og Boghvede. Om Asbo udtaler han sig ikke, da Byen endnu ikke var udskiftet. Rug var den Kornsort, som man tidligere dyrkede mest, den sædvanlige aarlige Udsæd var omkring 1837 for hele Sognet 288 Tdr., der gennemsnitlig gav 5½ Fold. I 1866 var 478, i 1881 698 og 1901 736 Tdr. Land besaaet med Rug, det sidste Aar har Rug veget Førstepladsen for Havre. Senere er Dyrkningen af Rug aftaget, i 1919 var det besaaede Areal kun 368 ha. Byg har aldrig været meget dyrket i Sognet, omkring 1837 saaed man 96 Tdr. om Aaret, hvoraf man gennemsnitlig fik 6 Fold. I 1866 var 200 Tdr. Land besaaet med Byg, i 1881 260, men i 1901 kun 125. I 1919 var Arealet faldet til 34 ha. Dyrkningen af Havre er derimod steget gennem Aarene. I 1837 og Tiden deromkring saaed man aarlig 260 Tdr., som gennemsnitlig gav 4 Fold. I 1866 var 498 Tdr. Land besaaet med Havre, i 1881 672 og i 1901 929 Tdr. Land. I 1919 er Arealet steget til 643 ha. Tidligere dyrkede man ikke saa lidt Boghvede i Sognet. Omkring 1837 saaed man aarlig 170 Tdr. Boghvede, hvoraf man fik 6 Fold. I 1866 var 331 Tdr.

Land besaaet med Boghvede, i 1881 305, men i 1906 kun 126, og senere er Dyrkningen vel endnu mere indskrænket. Til Gengæld er man begyndt at dyrke Blandsæd, i 1881 var kun 4 Tdr. Land besaaet med Blandsæd, i 1901 derimod 239 og i 1919 193 ha. Dyrkningen af Kartofler er ogsaa steget, i 1837 blev der lagt 100 Tdr. Kartofler, i 1866 blev 55 Tdr. Land dyrket med dem, i 1881 99 Tdr. og i 1919 100 ha. Endnu større er dog nu det Areal, som er optaget af andre Rodfrugter. I 1866 var kun 1 Td. Land og i 1881 11 Tdr. Land dyrket med Roer og lignende. I 1901 er 320 Tdr. Land og i 1919 330 ha optaget af Foderroer. I 1683 var af Sognets Areal 8281 Tdr. Land eller 4581 ha kun ca. 1061 Tdr. Land opdyrket eller ca. 13 pCt. Den Hede, som ved Udskiftningen hørte til Bække By, angives at være 1983 Tdr. Land eller ca. 56 pCt. af Byens Jord. Det meste af Sognets Hede er nu forsvundet. I 1881 angives der at være 1130 Tdr. Land Hede i Sognet og i 1919 612 ha. I 1901 var i Sognet 2689 Tdr. Land blevet pløjet, af Resten henlaa 2676 Tdr. til Græsning, 1083 Tdr. til Høslæt, Brak og Eng. Af Skov fandtes da 120 Tdr. Land, af Mose og Kær 673 Tdr. og af Hede 892 Tdr. Land. Det er noget mindre, end Tallene for 1881 og 1919 angiver, formodentlig har man ikke holdt Hede, Moser og Kær skarpt ude fra hinanden.

4. K v æ g b r u g e t.

Paa Guldbjerggaard fandtes i Dec. 1804, da der blev holdt Registrering af Boet, da Ejeren Christen Simonsens Hustru var død, i Hestestalden 1 rød, blisset Hest og 1 sort stjernet Hoppe, hver vurderet til 3 Rdl. I Kostalden fandtes 1 graa Ko, 8 Rdl., 1 gl. sort Ko, 5 Rdl., 1 sort Kvie, 6 Rdl., 1 Kvie, 5 Rdl., 2 smaa Kalve, 2 Rdl., samt 4 Faar, 4 Rdl. Paa Nabogaarden Gundersvang fandtes Nov. 1810, da Ejeren Jens Christensen var død, 4 Køer, en graahjelmet, en rød, en hvid og en sort, vurderede fra 11 til 16 Rdl. Desuden 1 Kvie til 8 og 1 Kviekalv til 5 Rdl. og 5 Faar, tils. vurderede til 8 Rdl. Af Heste fandtes en sortebrun, 20 Aar gl., vurderet til 16 Rdl., og en sortbroget Hoppe i 12te Aar ansat til 20 Rdl. Men Pengene var da ikke saa meget værd som 1804. Paa Anneksgaarden fandtes

1810, da Arvefæster John Christensens Hustru døde, 2 gl. Heste, 1 Par Stude, 6 gl. Køer, 5 Aaringskalve, 8 Faar med 5 Lam, og 1 Gris. Husmand Peder Nielsen, Rommelandshus, havde 1811 2 Køer, 1 liden Kvie samt 3 Faar med Lam. Paa Vittrupgaard fandtes 1838, da Ejeren Niels Jensen Nybyes Hustru døde, 2 gl. Heste vurderede til 16 Rbd., 1 Plag 9 Rbd., 8 Køer 44 Rbd., 4 Unghøveder 12 Rbd., 4 mindre do. 6 Rbd., 4 Kalve 2 Rbd., 2 Bølstude 16 Rbd., og 20 Faar 12 Rbd. 3 Mk.

Den første almindelige Kreaturtælling fandt Sted i Febr. 1838, og siden da er der jævnlig holdt Tællinger, saa man er i Stand til at følge Vekslingen i Kvægbestanden gennem Tiderne. Fra 1838 haves kun Oplysninger fra hvert Sogn, men fra de følgende, den næste blev holdt 1866, haves Efterretning om hver Besætning, dog er det ikke altid, at det er angivet, hvem der ejede Besætningen.

Af Heste var der i Feb. 1838 65 samt 4 Føl og Plage, i Juli Maaned 1866, paa hvilket Tidspunkt de senere Tællinger er foretaget, fandtes 157, hvoraf 1 Hingst og 33 Plage og Føl under 2 Aar. I 1876 var der 144 Heste, men i 1898 er Antallet steget til 275, og 1924 til 363, Føl og Plage iberegnet. Af Køer fandtes der 1838 350 foruden 128 Stude og Tyre over 3 Aar, og 105 Stk. Ungkvæg og Kalve, ialt 583 Stk. Hornkvæg. I 1866 var Antallet steget til 975, hvoraf 591 var Køer og 134 Stude. Aaret i Forvejen var der født 552 Kalve. I 1876 var der 1071 Stk. Hornkvæg, i 1898 endnu kun 1310, men i 1924 2021, hvoraf 1062 var Køer. I 1866 var Tyrene alle af Landrace, i 1876 var der 4 Tyre af Landrace og 3 af Korthornsrace, der tilhørte Friis Legardt, Søren Jørgensen i Bække og Ejeren af Skødegaard. Senere har det røde danske Malkekvæg vundet Herredømme i Sognet. Dette har et Mejeri oprettet 1887 og senere et Par Gange udvidet. Det havde 1930 210 Leverandører med 1600 Køer. Det tilvirkede 1929-30 216,226 kg Smør.

Af Faar og Lam var der 1838 520, i 1866 var Antallet steget til 1451, hvad der vel til Dels skyldes Lammene, idet Tællingen nu holdtes om Sommeren, i 1865 fødtes 670 Lam. I 1871 var Antallet 1532, men derefter gaar det ned igen, i 1876 1338, i 1898 968, og i 1924 ikke flere end 183 Faar og Lam. I 1838 var alle Faarene af dansk Race, i 1866 var der enkelte

Faar og nogle Væddere af spansk og engelsk Race. I 1876 var dog den hjemlige Race eneraadende med Undtagelse af Faarene paa St. Hamborg, hvor der fandtes Faar af engelsk Race. Faarene forsvinder, de passer ikke ind i Nutidens Landbrug, i Stedet for kommer Svinene. Tidligere holdt man kun et enkelt Svin til eget Forbrug, og det var endda ikke alle, i Juni 1837 var der 30 Svin, i Jan. 1838 20 Svin i Sognet. Dette bliver langtfra et Svin til hver Ejendom. I 1866 var der 246 Svin, det forrige Aar fødtes 271 Grise, i 1876 var der 337, og i 1898 635 Svin, derefter stiger Antallet stærkt, saa der i 1924 var 1671 Svin.

Af Geder holdtes der enkelte 1678, men Gedeholdet hørte dog snart op igen. Først i vor Tid er der igen kommen nogle. Af efterfølgende Oversigt vil man kunne se Husdyrholdet i Bække Sogn til forskellige Tider. Hvor intet findes anført, haves ingen Tal for de paagældende Aar.

Aar	1780	1838	1861	1876	1898	1909	1929
Heste		69	118	144	275	360	362
Tyre over 1 Aar . . .			10	17	35	65	53
Stude over 1 Aar . .	156	128	107	136	31	4	0
Malkekøer	201	350	497	655	807	1095	1377
Ungkreaturer	88	105	191	263	437	776	1081
Faar		520	1046	1338	968	689	66
Geder					8	28	
Svin		30	136	337	635	876	2260
Fjerkræ					4317	8189	13495
Bistader		45	82	137	254	105	

GAARDENES HISTORIE I NUTIDEN

1. B æ k k e.

Mange Steder i Jylland, maaske særlig der hvor Jorden var mindre frugtbar, havde Gaardene i ældre Tid ofte flere Beboere. Disse fæstede og drev deres Jord uafhængig af hverandre og havde hver sin Besætning. I Begyndelsen har de vel delt Bygningerne mellem sig, thi oprindeligt har der vel kun været een Beboer paa Gaarden og kun Bygninger til een. Senere fik, hvor der da var Plads, hver sine Huse, saa der blev 2 eller flere Gaarde. Men længe, saaledes for det meste endnu i Markbøgerne fra 1683 og Matriklen 1688, regnedes disse for een Gaard. Dette skyldes tildels Skattehensyn, idet man ved Skatternes Ansættelse før 1660 kun regnede med Gaarde og Halvgaarde, uden at der altid blev taget saa meget Hensyn til Størrelsen, og om en Gaard var en Hel- eller en Halvgaard var noget, der var bestemt af gammel Sædvane. I det 18. Aarh. ophørte man at regne med de gamle Gaarde. Samtidig begyndte man at udstykke enkelte af dem og at udskille Parceller fra andre. Særlig da Beboerne blev Selvejere, blev dette almindeligt, og det fremmedes af Udskiftningen. Det kan derfor være vanskeligt nok at udfinde og at sige, hvorledes de gamle Gaarde og de nuværende svarer til hverandre. Fra Bække haves en samtidig Kopi af Udskiftningskortet fra 1782, det er benyttet, da Byen c. 1820 blev matrikuleret, dog er selve Byplanen nu udskaaet og henlagt blandt Matrikelsarkivets ældste Originalkort.⁶⁵) Selve Byplanen er endnu omtrent, som om den var ny, dette kan derimod ikke siges om Resten af Kortet. Paa dette findes baade de gamle Lodder fra Udskiftningen og de nuværende Matrikelsnumre afsatte, saa man, hvor Kortet er tydeligt, kan se, hvorledes Ejendommene nu og paa Udskiftningstiden svarer til hverandre. Vanskeligere er det at faa Forbindelse mellem Gaardene 1683 og senere, idet alt før Udskift-

ningen store Forandringer var sket med dem. Herom henvises for alle 3 Byer til Kapitel 6 i forrige Afsnit.

I det følgende skal gives nogle Oplysninger om de enkelte Ejendomme i Bække og deres Ejere indtil nu. Kun selve Matrikelsnumret er nævnt, i Reglen er dette senere delt, saa der maa tilføjes et Bogstav, i Reglen a. Ofte hører tillige Parceller af andre Numre til en Gaard.⁶⁶⁾

Matr. Nr. 1 er Skolen og Skoleloden. Den sidste blev ved Udskiftningen tillagt Skolen sydøst for Byen. Der tilkom denne en Græsningslod med Græsning til 2 Høveder. Til hver af disse skulde den have 12 Skp. Land af 1. Klasse eller i Forhold dertil. Det blev efter Jordens Godhed her 16 Tdr. Land. Lodden er nu frasolgt Skolen, en Del af den hører under Gaarden *Gammeltoft*, Matr. Nr. 41a, og *Elmegaard*, Matr. Nr. 34a. *Gammeltoft* ejes nu af Hans Jørgen Ottosen, og *Elmegaard* af Kr. *Midtgaard*.

Matr. Nr. 2 er Halvdelen af *Anneksgaarden*. Den beboedes 1762 af John Christensen, død 1776.⁶⁷⁾ Han overlod Gaarden til Sønnen Christen Johnsen, som fæstede den 1773. Han skulde aarlig give 8 Rdl. i Landgilde og 2 Tdr. Rug for alle 3 Tiender, som Præsterne altid oppebærer af deres *Anneksgaarde*, og 3 Mk. for den anden halve Del af *Gaardens Toft*, naar Fæsteren af den anden Halvdel af *Gaarden* døde. Christen Johnsen bekostede selv *Gaardens Udskiftning* og ansøgte derfor 1785 om Arvefæste. Præsten var meget herimod og frakendte i sin Erklæring paa hans Ansøgning ham al Duelighed til at forestaa *Gaarden*, skrev bl. a., at han var bedre tjent med Postløbertjenesten mellem Helsingør og Rungsted end med *Anneksgaarden*. Men da han havde Medhold i Loven, nyttede Præstens Protest intet. Den 15. Dec. 1789 blev hans Arvefæsteskøde udstedt, ifølge hvilket han skulde give 8 Rdl. 3 Mk. for Landgilde, Hoveri, Smaaredsel og Kvægtiende samt 2 Tdr. Rug i Korntiende, endvidere skulde han i ny Indfæstning betale 16 Rdl. Christen Johnsen, der 1801 var Lægdsmand, døde 1814 som Aftægtsmand, efter at have afstaaet *Gaarden* til Sønnen John Christensen, der 1809 fik nyt Arvefæstebrev, derefter dennes Søn, Sognefoged og Lægdsmand Niels Johnsen. Denne, der var født 1818 og døde 1893, fik 1857 *Ejendomsskøde* paa *Gaarden*

mod at betale 500 Rdl. Dog skulde han nu i Tiende til Præsten yde 5 Tdr. 2 Skp. Rug i Stedet for de tidligere 2 Tdr. Der var nemlig ikke erhvervet kongelig Konfirmation paa Overenskomsten om Tienden. Han efterfulgtes af Sønnen John Nielsen, der ejede Gaarden fra 1880 til 1912, da han solgte den til Rask Eskesen, som 1917 solgte den. Den nuv. Ejer, Jens Thomsen Okslund, fik Gaarden samme Aar. Gaarden hedder nu *Bækkelund* og har 70 Tdr. Ld.

Matr. Nr. 3 er den anden Halvdel af Anneksgaarden. Da Udskiftningen skete, havde Kromand Christen Poder den i Fæste, og da han ogsaa selv bekostede Udskiftningen, fik han 23. Nov. 1786 Arvefæsteskode paa Gaarden eller rettere sagt Jorden, thi denne drev han vel under Kroen. Han skulde give 9 Rdl. for Landgilde, Hoveri og Smaaredsel, samt 16 Rdl. i Indfæstning. Jorden hørte siden i mange Aar til Kroen, og derefter under Matr. Nr. 5, Bækkegaard.

Matr. Nr. 4 er Kirkeengen, som tilhørte Bække Kirke, liggende lige Øst for Jernbanestationen. Den hørte i mange Aar under Møllegaarden, og fra 1917 under Gaarden Nytoft.

Matr. Nr. 5 var den Jord, som ved Matrikuleringen c. 1820 hørte under Kroen og var Kromandens egen Ejendom. Senere blev Kroen frasolgt og Jorden lagt under en ny Gaard, *Bækkegaard*, der blev opført ude paa Marken. Denne ejedes 1855 af Jørgen Nielsen Legardt, og senere af hans Søn, M. Friis Legardt og dennes Enke. Fra 1902 har den været ejet af deres Søn Jørgen Nielsen Legardt. Den er nu en Gaard paa c. 8 Tdr. Hartkorn med c. 146 Tdr. Land, bestaaende af Matr. Nr. 3a, 5a, 7a og en Del andre Parceller.

Gaard Matr. Nr. 6, *Teglgaard*, er dannet ved Sammenlægning af flere Gaarde og Gaardsparter. Christen Christensen Høllund, skødede 1776 en Gaard, beboet af Hans Lies Enke, Maren Jensdatter, til Morten Jensen. Køberen skødede atter 24. Nov. 1783 denne Gaard til Hans Pedersen Ulf for 296 Rdl. Dens Hartkorn var da 2 Tdr. 3 Skp. 3 Fdk. Hans Ulf fik endvidere 30. April 1798 Skøde af Skoleholder og Gaardejer Frands Poder paa en Gaard for 790 Rdl. Dens Hartkorn var 2 Td. 6 Skp. 1 Fdk. $\frac{5}{8}$ Alb. Desuden erhvervede han flere Parceller af andre Ejendomme, bl. a. af en Gaard, som Jonas Poder

Teglgaard, Stuehuset fra 1821.

ejede og havde købt af sin Svigerfader, Søren Christensen Smed. Hans Ulf var født c. 1755 (eller c. 1750) og havde en Søster Anne, der var født c. 1760, men om de er fødte her i Sognet, er uvist. Navnet Ulf træffes ogsaa uden for Sognet. I en Præsteberegning fra 1651 nævnes en Mette Ulfs i Veerst, og 1615 var en Morten Pedersen Ulf Dyrvogter og Skovrider i Holmans Herred, ligesom hans Fader, Peder Ulf, havde været det før ham. Hans Pedersen eller Hans Peter Ulf, der tillige var Sognefoged og Lægdsmand, døde 28. Febr. 1822, efter Kirkebogen 72 Aar gl. Forinden havde han dog 12. Juli 1813 tilskødet sin Svigersøn Jens Laugesen Teglgaard, som han havde ladet opbygge ude paa Marken, for 2500 Rbd. Sølv. Dens Hartkorn var da 6 Tdr. 3 Skp. $2^{13}/_{48}$ Alb. I Købet var indbefattet en Part af Kirketienden. Gaardens Areal var ca. 1820 710 Tdr. Land, dens Hartkorn blev ved den nye Matrikulering forhøjet til 11 Tdr. 2 Skp. 1 Fkd. $1/4$ Alb. Foruden en stor Strækning Jord ved Gaarden hørte til denne et stort Stykke af Bække Mose og en stor Del af Heden mod Nordvest i Byens Mark. Jens Laugesen, der først var gift med Karen Hansdatter Ulf og siden med hendes Søster Hanne, døde 11. Juli 1821. Han faldt, da han var ved at tække sit Stuehus, ned, en Karl, der ikke var særlig kløgtig, greb ham med Forken, saa denne gik igennem ham, og han døde umiddelbart efter. Paa Skiftet efter ham vurderedes Gaarden til 2000 Rbd. Sølv og Kirketienden-

den af 40 Tdr. Hartkorn til 500 Rbd. Sølv. Til Deling mellem Arvingerne var der 1677 Rbd. 4 Mk. 14 Sk. Sølv. En Søn af ham, Lauge Jensen, blev senere Ejer af en Parcel af Gaarden.

Enken Hanne Hansdatter Ulf ægtede efter sin Mands Død en Brodersøn af ham, Lauge Petersen, født ca. 1795 i Tobøl i Føvling Sogn, der derved blev Ejer af Teglgaard. Han var en meget anset og dygtig Mand, der var Sognefoged og Lægdsmand samt tillige fra 1842 til 1855 Formand for Sogneforstanderskabet. Desuden var han Amtsraadsmedlem, Suppleant til Stænderforsamlingen, Tiendekommissær, Handelsmand og Dokument skriver. Han døde 8. Oktober 1856. Arvingerne delte derefter Gaarden og dens Jorder mellem sig. Martinus Laugesen og Maren Laugesen fik selve Gaarden Matr. Nr. 6a og maa-ske flere Parceller. Matr. Nr. 6c tilfaldt Stedsønnen Lauge Jensen, som her opførte en Gaard, som fik Navnet *Lille Teglgaard*. Han havde den dog ikke længe, 1870 ejedes den af Mads Rasmussen. Matr. Nr. 6d fik Hans Laugesen, en Parcel af denne Gaard er *Lyngsgaard*. Matr. Nr. 6e fik Ane Dorthea Laugesen, gift med Møller Hellesøe. Matr. Nr. 6g fik Jens Laugesen, og Matr. Nr. 6f fik Landinspektør Christen Peter Laugesen, der døde 1907. Gaarden ejes nu af hans Søn Lauge P. Laugesen. Den har et stort Areal, 172 Tdr. Land, men dens Hartkorn er kun ca. 1 Skp. Det er den tidligere Hede mod Nordvest i Marken, som er blevet tildelt denne Gaard. Martinus Laugesen og hans Søster havde endnu Gaarden 1860, men maa snart efter have afhændet den til Niels Veirup, der dog vist ikke selv drev den. C. F. L. P. Petersen var Forpagter af den 1870. Sønnen Peder Nielsen Veirup ejede Gaarden 1880. Fra 1889 ejedes den af Brødrene Hans og Marius Hansen Ravn, Sønner af Jens Peter Hansen paa Sejgaard i Asbo. Hans Ravn blev dog snart efter Eneejer af Gaarden, som han senere overdrog til sine Sønner Jens og Jørgen Ravn, der 1929 solgte den til J. N. Legardt, der lod Gaarden udstykke. Teglgaard, der beholdt 92 Tdr. Land, blev solgt til Laurids Lykke. *Teglhøj* ejes af Alfred Lund og *Teglvang* af Ladegaard Madsen. De fik hver 35 Tdr. Land.

Gaard Matr. Nr. 7 beboedes 1762 af den tidligere omtalte Iver Stephensen, født ca. 1702 og Søn af Stephen Iversen, der

Grønninggaard, Stuehuset fra 1777.

ifølge Skødet 1727 var Eneføster af Gaard Nr. 1. Hans Søn Stephen Iversen fik 2. Marts 1776 Skøde paa Gaarden af Peder Poder. Han havde den endnu 1787, Faderen boede da, 85 Aar gl., som Aftægtsmand paa Gaarden. Sønnen Iver Stephensen ejede Gaarden 1801 og 1834. Senere er Gaarden sammenlagt med Matr. Nr. 3 og 5, idet M. Friis Legardt blev gift med en Datter af Ejeren Anders Nielsen, der igen var Svigersøn af Iver Stephensen.

Gaard Matr. Nr. 8 blev 9. April 1775 af Christen Høllund tilskødet Beboeren Niels Nielsen for 240 Rdl., dens Hartkorn var da 2. Tdr. 4 Skp. 3 Fdk. Sønnen, Niels Nielsen, havde den 1801. Niels Madsen ejede den 1834. Han solgte ca. 1862 Gaarden til Th. Jepsen, som 1902 overdrog den til sin Svigersøn Th. Holm. Han havde den til 1919, da han solgte den til H. Friis, som 1925 solgte den til den nuværende Ejer Søren Sørensen. Gaarden hedder *Grønninggaard* og har 34 Tdr. Ld. Paa den findes et fint gammelt Bindingsværks Stuehus, som er udflyttet fra Gaardens oprindelige Plads i Byen, det bærer Aarstallet 1777.

Gaard Matr. Nr. 9 blev 1787 beboet af Jens Mortensens Enke, 1801 af dennes Svigersøn Rasmus Hansen og ca. 1820 af dennes Søn Hans Rasmussen. Derefter blev Gaarden sam-

menlagt med Matr. Nr. 11 og nogle Parceller frasolgt. Senere har Gaarden bl. a. været ejet af Søren Jensen, der havde den til 1870, forh. Kroejer Niels Nielsen, der overtog den 1897 efter Jens Mortensen og 1905 overdrog den til sin Søn H. J. Nielsen, som nu ejer den. Gaarden hedder *Fredsgaard* og har 70 Tdr. Land. En Parcel af Matr. Nr. 9 er *Johannehøj*, Matr. Nr. 9d, der 1872 byggedes af P. Poder, som samme Aar solgte den til Mogens Vaaben, hvis Søn Niels Vaaben nu er Ejer af den.

Gaard Matr. Nr. 10 blev 7. Nov. 1767 af Iver Stephensen tilskødet Jeppe Poulsen, som 1772 tilkøbte ca. 6 Skp. Hartkorn. Han beboede den endnu 1787, men 1798 ejedes den af Jonas Poder og kort Tid efter af Frands Poder, 1834 af Peder Hansen Ulf, en Søn af Hans Ulf paa Teglgård. En Plejedatter af ham blev gift med Jørgen Frandsen Christensen, der havde den 1855 og 1870. Han efterfulgtes af Sønnen Peter Jørgensen, der havde den til 1898, da han solgte den til Hans P. Hansen, som endnu ejer den. Han tilmageskiftede sig Matr. Nr. 6e, hvorpaa Gaarden blev udflyttet. Den fik nu Navnet *Søndervang* og har godt 90 Tdr. Land.

Gaard Matr. Nr. 11 blev 18. Maj 1784 af Peder Nielsen tilskødet Niels Nielsen Fredsted, der tillige var Smed, for 480 Rdl. Han skødede den atter 1797 til sin Svoger Jeppe Pedersen for 400 Rdl. Denne solgte den 1810 til Jeppe Andersen for 800 Rdl. Senere har den været ejet af Jens Rasmussen, men blev derefter med Undtagelse af et Par Parceller forenet med Matr. Nr. 9, saaledes at den Jord, der tidligere havde Matr. Nr. 11, nu er Matr. Nr. 9.

Gaard Matr. Nr. 12 beboedes 1762 af Christen Knudsen, der 1759 »imellem Høets og Kornets Indavling« var blevet trolovet med Kirsten Christensdatter, »de er og ægteviet«, tilføjer Kirkebogen. Han købte 1783 Gaarden af Peder Poder og havde den til 1792, da han skødede den til sin Søn Christen Christensen. Dog blev en Del af Jorden frasolgt og overdraget til en anden Søn Anders Christensen. Senere ejedes Gaarden af Nis Nielsen og 1860 af Christen Nedenskov, der senere overdrog den til sin Søn Karl Nedenskov, en anden Søn N. Nedenskov fik en Parcel af den. Karl Nedenskov solgte 1922 Gaarden til Niels Poulsen, der har den nu.

Bække Mølle.

Matr. Nr. 13 var *Bække Mølle*. I Danske Atlas tales om en Bæk, der forudm flød østen for Byen, hvorved gik en Mølle.⁶⁸⁾ Et Engnavn, Mølmad, kan maaske tyde paa, at der her engang har været en Vandmølle. Men den maa forlængst være nedlagt, thi man kender intet til en Vandmølle ved Bække. Der maa dog have været Trang til en Mølle ved Byen, thi 1704, muligvis for første Gang, omtales en Vejrmølle ved Bække. Den tilhørte Hans Lund, og dens Hartkorn var 1 Td. 4 Skp. Senere kom Møllen under Hundsbæk.

Ifølge Skødet fra 1747 paa denne Gaard havde Mathias Møller den da i Brug; hans aarlige Afgift var 9 Tdr. Mel. Møllen ejedes 1764 af Peder Poder, der da pantsatte den, et Hus med en Toft og 1 Skp. Hartkorn og det Hus, som Mølleren beboede, bygget paa samme Toft, samt en Gaard med 1 Td. 7 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Hartkorn til Højesteretsadvokat Mathias Brun for 580 Rdl. Af Møllen blev da aarlig efter Akkord svaret 66 Rdl. 4 Mk. Peder Vejrmøller, som nævnes 1765, har maaske ogsaa haft den da. Peder Poder maa have haft økonomiske Vanskeligheder, thi 1770 lod Mathias Brun gøre Indførsel i Møllen. Han døde dog snart efter, og ved Auktionen lod hans Enke sig Møllen tilstaa, hun fik 13. April 1774 Skøde paa den og Gaarden for 650 Rdl.⁶⁹⁾ Senere maa Peder Poder dog igen være blevet Ejer af Møllen, thi 1776 blev der holdt Auktion over den, efter at der atter var gjort Indførsel i den. Den blev nu solgt til Peder Poders Søn, Skoleholder Frants Poder i Bække, for 290 Rdl. I Købet medfulgte, foruden Møllerenes Hus og en Toft, en øde Gaards Hartkorn 1 Td. 3 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. og $\frac{1}{2}$ Gaard i Vorbasse med 1 Td. 4 Skp. 2 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn.⁷⁰⁾ Senere ejedes Møllen af Jens Jepsen With, der ved Købekontrakt, dat. 26. Aug. 1785, solgte den til Casten Joensen fra Føhr for 1433 Rdl. 2 Mk. Dens Mølleskyld var da 1 Td. 4 Skp., og der hørte

4 Skp. Hartkorn Jord til den. Dette Køb maa dog senere være gaaet tilbage, thi With var 1787 endnu Møller. Senere solgte han Møllen til Rasmus Holm, der 1793 ansøgte Rentekammeret om Tilladelse til at anlægge en Hestemølle for derpaa at male Boghvedegryn. Da han nemlig ikke kunde male Bøndernes Grynkorn, mistede han en stor Del af sin Næring, da de Møllere, som kunde male disse, kun vilde gøre det paa den Betingelse, at de ogsaa fik Lov til at male Bøndernes Brødkorn. Beboerne var for Andragendet, Herredsfogeden anbefalede det, men Amtmanden var imod det, og ligesaa 2 Vejrmøllere i Omegnen. Rentekammeret var dog stemt for Tilladelsen og spurgte, om han vilde indløse Bevillingen med 12 Rdl. 56 Sk. og betale 10 Rdl. om Aaret. Mølleren var villig til at betale for Bevillingen, men vilde kun give 2 Rdl. om Aaret, som han endog bagefter nedsatte til 1 Rdl., idet han paa-raabte sig sin fattige Tilstand, hvorom han indsendte 2 Attester. Dette vilde Rentekammeret dog ikke gaa ind paa. Han tilbød derefter 4 Rdl. paa det Vilkaar, at de nærmeste Møllergæster ikke maatte søge andre Møller, førend de i 3 Dage for-gæves havde ventet ved Bække Vejrmølle. Dette vilde Rentekammeret heller ikke gaa ind paa. Tilsidst gik dog Mølleren ind paa at betale 5 Rdl., hvorefter han 5. Nov. 1794 fik kongelig Bevilling til at anlægge en *Hestemølle*, for at benytte sig af samme til Grynmaling alene. Hvis han brugte den til Groveller Melmaling, skulde Privilegiet være forbrudt.⁷¹⁾ Søren Christensen var Møller 1801 og Mads Olsen 1804, da han gjorde Opbud. Hans Bo blev da vurderet til 1121 Rdl. 2 Mk. 4 Sk., Gælden var omtrent det dobbelte, 2009 Rdl.

Vejrmøllen med deriværende Rugkværn og Indretning til et Grubbeværk, hvortil de fleste Redskaber havdes, og andre Mølleredskaber m. m. blev vurderet til 400 Rdl. Stedet, hvor Mølleren boede, med 6 Fag Stuehus og 5 Fag indrettet til en Hestemølle, samt 6 Fag Lade og Stald tilligemed 1 Td. 3 Fdk. $1\frac{1}{5}$ Alb. Hartkorn Jord blev vurderet til 700 Rdl.⁷²⁾ Møllen og Jorden blev nu stillet til Auktion og købt af Nis Taghus for 1900 Rdl.; Skødet til ham er udstedt 13. Juli 1805. Det blev da bemærket, at den forrige Ejer, Mads Olsen, ikke havde tinglæst Skøde. Peder Jensen Teubner ejede Møllen 1815, da

betaltes der aarlig 9 Rbd. i Afgift af et Grubbeværk (samt formentlig af Hestemøllen, thi i Amtsregnskabet henvises til det omtalte Privilegium af 5. Nov. 1794). Snart efter maa Møllen være overgaaet til Christen Jørgensen Hellesøe, født ca. 1786 paa Als, han havde den endnu 1850, men afstod den snart efter til sin Søn, Hans Jørgen Hellesøe, født ca. 1820 her i Sognet. Han var gift med Anne Dorthea Laugesen, Datter af Lauge Petersen paa Teglgård. Efter hans Død solgte hans Enke 1885 Møllen til Svigersønnerne P. Jørgensen og Kroejer Nielsen, der forpagtede den bort til Lars Andersen. De solgte 1891 Møllen til Jacob Jensen, der ca. 1898 solgte den til A. Rasmussen, der havde den, til han 1925 flyttede til Fyn, og Møllen solgtes da til Aktieselskabet Bække Trælast- og Foderstofforretning. 1. Jan. 1936 købtes Møllen af Møller A. C. Andersen. Jorden, som laa til Møllen, blev i Tidens Løb stærkt forøget, ca. 1820 var der ca. 2 Tdr. Hartkorn eller 77 Tdr. Land. Omkring 1855 havde Mølleren 3 Tdr. Hartkorn. Det blev efterhaanden til en stor Bedrift, i Midten af det 19. Aarh. kørte en Møllevogn 4 Gange om Ugen ud i Omegnen. Møllen var oprindelig en Stubmølle, som 1847 blev afløst af en hollandsk Vejrmølle, den gamle Mølle blev flyttet til Vorbasse. Da Møllen blev solgt, beholdt Ejerinden Møllegaarden, som hun 1889 overdrog til en tredie Svigersøn, Peder Vaaben, som havde den til 1916. Den blev derefter udstykket. Selve Gaarden, Matr. 13 k, ejedes senere af J. N. Legardt, der 1929 solgte den til Jørgen Ravn, den tidligere Ejer af Teglgård. Nu ejes den atter af J. N. Legardt.

Gaard Matr. Nr. 14 ejedes 1783 og 1804 af Christen Simonson, som udflyttede Gaarden, der fik Navnet *Guldbjerggaard*. Han efterfulgtes af Sønnen, Simon Christensen, der havde den 1834 og 1845, og dennes Svigersøn, Hans Jørgen Olsen fra Brørup Sogn, der havde Gaarden 1855. Denne ejedes 1875 af Niels Pedersen, der efterfulgtes af Svigersønnen Mads Hansen. Den nuværende Ejer, H. Andersen, købte Gaarden 1907. Areal 54 Tdr. Land.

Gaard Matr. Nr. 15 blev 1774 af Iver Stephensen tilskødet Peder Andersen, der var hans Brodersøn. Han døde 1790, og hans Enke ægtede derefter Mads Christensen, der døde 1803,

34 Aar gl. Hun solgte derefter Gaarden til Jens Christensen Almstok, gift med en Datter af Peder Andersen. Han døde allerede 1810, hvorefter hans Enke ægtede Niels Clausen fra Asbo, der ogsaa døde snart efter. Enken giftede sig derefter for tredje Gang med Søren Hansen Skou, Søn af Hans Christensen Skou, Matr. Nr. 7, Asbo, og Halvbroder til hendes forrige Mand, Niels Clausen. Han døde 1864, men havde allerede 1840 skødet Gaarden til sin Stedsøn, Jens Nielsen, Søn af Niels Clausen, der kort i Forvejen var blevet gift med en Datter af Jens Laugesen paa Teglgård. Jens Nielsens Enke ægtede Niels Christensen; da de ingen Børn havde, blev Gaarden 1874 tilskødet Niels Jensen Guldbjerg, der var hendes Søn af første Ægteskab med Jens Nielsen. Han døde 1910, men havde 1908 afstaaet Gaarden til sin Søn, J. N. Jensen Guldbjerg, som er den nuværende Ejer. Gaarden, der nu har ca. 80 Tdr. Ld., hedder *Gundersvang*. Fra denne Gaard er der 1936 udstykket en mindre Gaard, Areal ca. 30 Tdr. Ld. Gaarden hedder *Gundal*. Gundersvang og Matr. Nr. 14 kaldes med et fælles Navn *Guldbjerggaardene*.

Gaard Matr. Nr. 16, der er en Parcel af Gaard Matr. Nr. 7, ejedes 1801 af Lars Hansen og 1834 af dennes Søn, Stephen Larsen. Søren Pedersen Poder ejede Gaarden 1850, han overdrog den 1878 til sin Søn, P. S. Poder, der 1913 solgte den til Kristian Okslund, hvis Enke er gift med den nuværende Ejer, Bertel Friis. Gaarden hedder *Hvidgaard*.

Gaard Matr. Nr. 17 blev 1784 af Jonas Poder, der 1783 havde købt den af sin Fader, tilskødet Peder Sørensen for 198 Rdl. Den kaldes i Skødet *Hamborgsig*, der senere er blevet til Hamborggaard eller nu *Store Hamborg*. Det gamle Navn bruges dog endnu 1815 af Ejeren. Peder Sørensen ejede Gaarden endnu 1801 og blev efterfulgt af sin Søn, Peder Pedersen, der ca. 1816 solgte Gaarden til Hans Larsen for 1000 Rbd. Navne Værdi. Nogle Aar efter blev den solgt ved Auktion til Kromand Lund og Gaardmand Peder Poder, der fik Skøde paa den 15. April 1823. Men allerede 3 Dage efter, 18. April s. A., gav de Hans Hansen Ulf, en Søn af Hans Ulf paa Teglgård, Skøde paa Gaarden for 400 Rbd. Hans Ulf havde Gaarden til 1849, da han gav sin Svigersøn, Nis Pedersen Poder, Skøde

paa den og selv, 50 Aar gl., gik paa Aftægt. Nis Poder overlod ligeledes 1882 Gaarden til en Svigersøn, Hans Christian Schmidt; denne solgte den 1888 til Mads Andersen. Af de følgende Ejere kan mærkes Andreas Petersen, der havde den fra 1896 til 1915, og hans Søn, Ingvard Petersen, der dog atter 1917 solgte den. Derefter havde den 2 Ejere, indtil den nuværende Ejer, Leonhardt Rebsdorff, 1919 købte den.

Gaard Matr. Nr. 18 blev 1782 af Hans Christoffersen i Vorbasse tilskødet Niels Christensen for 150 Rdl. Dens Hartkorn var 1 Td. 5 Skp. 2 Fdk. $\frac{1}{3}$ Alb., og den var beboet af Morten Pedersen; den havde tidligere været ejet af Peder Poder. Niels Christensen udflyttede Gaarden paa dens Udlod. Den fik Navnet *Altona*, formodentlig paa Grund af, at den laa i Nærheden af Hamborggaard. Han beboede Gaarden endnu 1801. Christen Nielsen ejede den 1834, Mogens Jensen fra Egtved Sogn havde den 1840. Han var Aftægtsmand 1850, da den ejedes af Lars Mogensen Vaaben. Denne overdrog den 1871 til sin Svigersøn, Hans J. Svendsen, der 1912 overdrog den til sin Søn, den nuværende Ejer Aksel Svendsen. Gaarden Matr. Nr. 18 a kaldes nu *Store Altona* i Modsætning til Matr. 18 d, der hedder *Lille Altona*.

Gaard Matr. Nr. 19. Peder Poder tilskødte 1782 Morten Poulsen en Gaard for 190 Rdl. Gaarden, som laa i Bække By, synes han at have afstaaet til Laurs Hansen. Selv byggede han paa dens Udlod et Hus, som i Brandtaksationen 1797 kaldes *Damgaardshus*. Morten Poulsen afstod 1812 Gaarden til Niels Pedersen. Jes Pedersen ejede den 1850 og Peder Jessen 1860; denne overdrog den til sin Svigersøn, Hans Hansen (Krat), der udstykkede Gaarden og 1892 solgte Hovedparcelen til Jens Noes, som endnu ejer den.

Gaard Matr. Nr. 20, *Lille Hamborg*, er en Parcel af Hamborggaard, forøget med anden tilkøbt Jord. Den ejedes 1786 af Christen Hansen Skræder. Dernæst fra 1798 af Hans Christensen, som 1821 efterfulgtes af Svigersønnen Christen Hansen. Søren Nielsen ejede Gaarden 1855 og 1880. Efter hans Død ejedes den i nogle Aar af hans ugifte Datter Magdalene. Derefter havde S. Chr. Mikkelsen Gaarden, som han solgte til Simon Lauridsen, der 1916 solgte den til Erik Feldskov, som nu ejer den.

Gaard Matr. Nr. 21, *Romlundgaard*, er en Del af den Gaard, som Thomas Ibsen havde, da Byen blev udskiftet, og som da ejedes af Peder Poder. Thomas Ibsen fik dog 1804 selv Skøde paa den. Den ejedes senere af Jens Jensen Houborg og derefter af dennes Svigersøn, Niels Abrahamsen. Senere har den været ejet af Peder Hansen, Grene, og 1870 af Martinus Laugesen fra Teglgaard. Han overdrog Gaarden til sin Svigersøn, Søren Stagelund, hvis Enke 1913 solgte den til den nuværende Ejer, Mads J. Andersen.

Gaard Matr. Nr. 22 er en frasolgt Hedelod, som 1802 ejedes af Johan Frederik Hansen, der 1785 havde købt 5 Skp. Hartkorn af Peder Poder. Hans Hansen Ulf, en Søn af Ejeren af Store Hamborg, ejede den 1852, han overdrog den 1880 til sin Søn, Peter Hansen, som 1911 solgte den til den nuværende Ejer, L. Birk. Gaarden hedder *Frederiksberg*.

Matr. Nr. 23 har i alt Fald tildels hørt til samme Gaard som Nr. 21. Gaarden ejedes 1834 af Anders Lund, som senere overdrog den til sin Svigersøn, Peter Petersen, der efterfulgtes af sin Dattersøn P. Martin Jensen, som er den nuværende Ejer.

Matr. Nr. 24 er den Lod, Christen Bang fik ved Udskiftningen forøget med anden Jord. Ejendommen ejedes 1801 af Anders Pedersen Ulf, hvis Søn Peder Andersen Ulf, der var født i Skodborg Sogn ca. 1787, havde den 1834. I 1850 ejedes den af Svigersønnen, Johannes Kæstensen, som 1858 fandt Runestenen her. Han overdrog 1877 Gaarden til sin Svigersøn, Peter O. Poder, der 1899 solgte den til Simon Schmidt, der atter 1912 solgte den til Hans Fr. Madsen, som 1917 solgte den til den nuværende Ejer, Anders Rasmussen. Gaarden, der 1797 i Brandtaksationen kaldes *Hvidhøyshus*, hedder nu *Klebækgård*.

Matr. Nr. 25 er oprindelig en Parcel af Hamborggaard. Ejendommen ejedes 1801 af Nis Hansen og senere af Sønnen, Søren Nissen, der efterfulgtes af sin Søn, H. Sørensen. Denne solgte 1876 Gaarden til Anders Thomsen, der efterfulgtes af Sønnen, Hans Thomsen. Han, der nu er Ejer af Skødegaard, solgte den 1922 til Anker Mathisen. 1933 blev den købt af Andreas Jensen, som 1936 solgte den til Chr. Schultz. Gaarden

kaldes 1797 Hamborghus, 1850 Svinglingsten og 1876 Graasten. Nu hedder den *Store Dalgaard*.

De øvrige Matrikelsnumre er enten Huse eller mindre Ejendomme, i Reglen Parceller af de tidligere omtalte, udskilte før Matrikuleringen fandt Sted. Nogle af dem skal dog omtales her.

Matr. Nr. 31 blev 1792 af Christen Knudsen paa Gaard Matr. Nr. 12 tilskødet Sønnen, Anders Christensen. Stedet, nu Nr. 31 b, kaldes *Baunhus* og ejes nu af Niels P. Andersen. Matr. Nr. 31 a ejes af H. P. Kaisen.

Matr. Nr. 32 er en Parcel af samme Gaard som forrige.

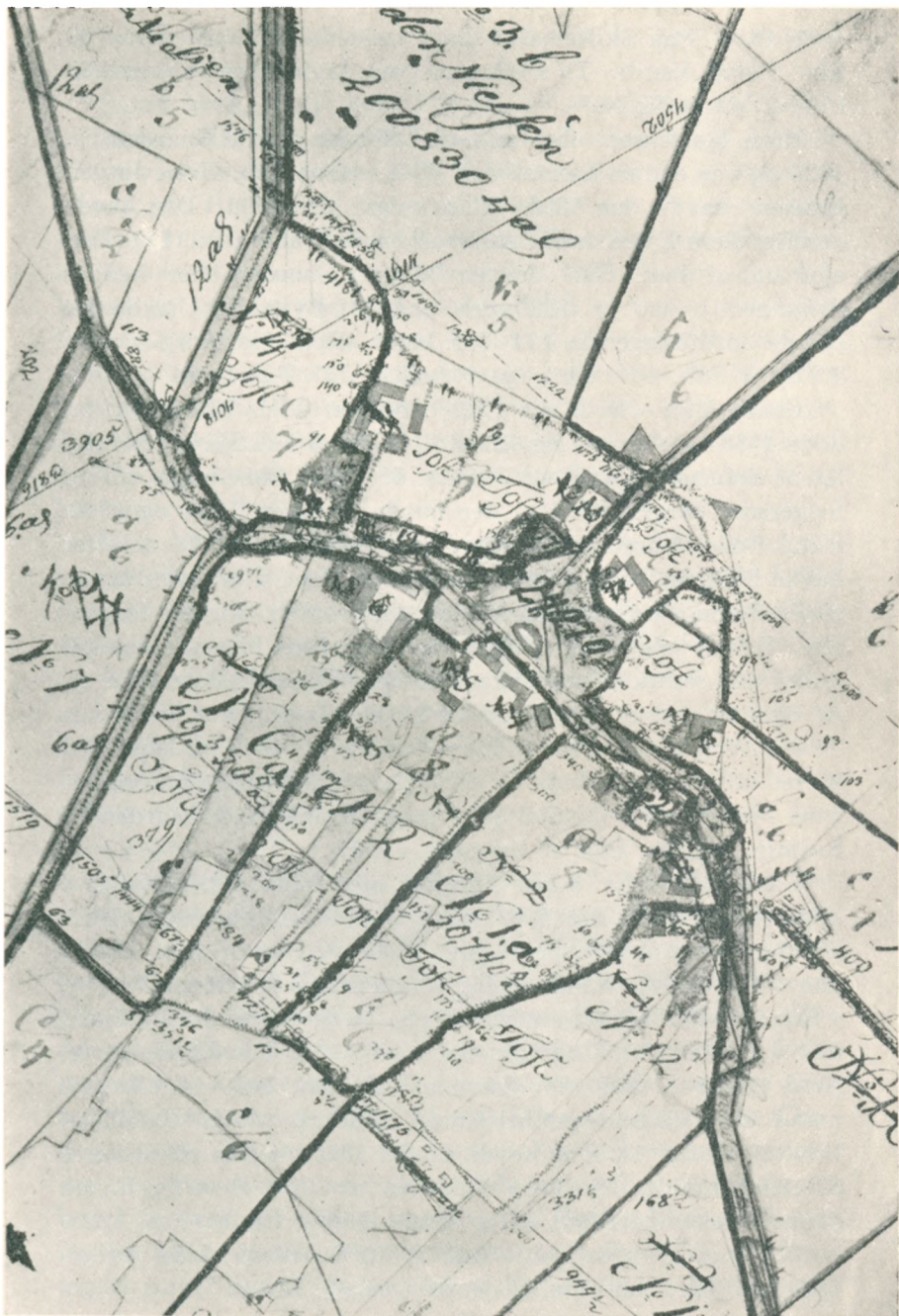
Matr. Nr. 33 tilhørte ved Udskiftningen Anders Nielsen Kloster fra Provstigaarden i Kragelund. Han gik paa Aftægt 1799 og døde 1810, 84 Aar gl. I Kirkebogen benævnes han da »af Bække Kjær«. Den nye Ejer, som hed Christen Andersen, købte Ejendommen for 190 Rdl. Andreas Christensen ejede den 1834 og 1860. I den nyere Tid har Gaarden, som hedder *Enemærkegaard*, haft mange Ejere. Den nuværende Ejer er Peder Christensen. I Nærheden ligger Lille Enemærkegaard (Matr. Nr. 5p), der ejes af N. P. Mogensen.

Matr. Nr. 38 var oprindelig en mindre Ejendom, der ca. 1820 ejedes af Hans Erichsen, Skoleholder i Bække. Hans Slægt har siden ejet den. Under næstsidste Ejer, Frands Andersen, og hans Søn, nuværende Ejer, Sognefoged N. J. Andersen, er Gaarden blevet betydelig større. Nu har Gaarden Matr. Nr. 38 a m. fl. ca. 2¹/₂ Td. Hartkorn og ca. 60 Tdr. Ld.; den hedder *Nytoft*.

2. A s b o.

En samtidig Kopi af Udskiftningskortet er ogsaa bevaret for Asbo og er blevet anvendt ved Matrikuleringen. Paa denne finder man baade de nuværende Matrikelsnumre og deres Grænser og Loddernes Numre ved Udskiftningen og Navnet paa den, som fik Lodden. I Asbo er der før Udskiftningen sket færre Forandringer end i Bække, og det er derfor for det meste lettere at sige, hvorledes de nuværende Matrikelsnumre svarer til de gamle Numre fra 1688.

Gaard Matr. Nr. 1 var 1773 beboet af Mads Pedersen, der 1783 overdrog den til Svigersønnen, Mathias Pedersen, der

Asbo 1787.

Udstykningskort og Matrikelskort.

døde 1813. Paa Skiftet efter ham vurderedes Gaarden til 700 Rbd. Navne Værdi. Til Deling mellem Arvingerne var der 283 Rbd. 2 Mk. 4 Sk N. V.

Hans Mortensen, der var født i Sognet, havde Gaarden ca. 1820 og var endnu Ejer af den 1845. Hans Søn, Hans Jørgen Hansen, havde den 1855. Han solgte den 1871. Den havde derefter flere Ejere, indtil Andreas Bruun købte den 1891. Den ejes nu af hans Søn, Jørgen Bruun. Gaarden, der hedder *Johannehøj*, var ca. 1820 den Gaard i Byen, der havde det største Jordtilliggende, 174 Tdr. Land. Dens Hartkorn var da 3 Tdr. 2 Fdk. 2¹/₄ Alb. Nu er Arealet 127 Tdr. Land.

Gaard Matr. Nr. 2 var 1762 beboet af Niels Thomsen, der døde 1788 og efterlod sig 722 Rdl. 5 Mk. 9 Sk. Han efterfulgtes af Svigersønnen, Niels Jensen, der atter efterfulgtes af sin Svigersøn, Jørgen Nielsen, der havde Gaarden 1834 og 1860. Hans Enke, Karen Nielsdatter, ejede Gaarden 1870, derefter havde Sønnen, Niels Jensen Jørgensen, den. Han efterfulgtes af Broderen, Søren Jørgensen, og dennes Søn, Jørgen Jørgensen. Denne solgte den 1914. Gaardens Jord blev nu henlagt under den samtidig udstykkede Kildevældgaard (Matr. Nr. 6 a). Af Bygningerne er kun Beboelseshuset tilbage, hvor der nu er Telefoncentral. Allerede tidligere var en Del af Gaardens Jord blevet udskilt som Matr. Nr. 2 b. Denne Gaard blev Kommunens *Fattiggaard*. 1. April 1936 solgte Kommunen Gaarden til Rasmus Nielsen, Ejer af Ibsgaard i Asbo.

Gaard Matr. Nr. 3 har sammen med Matr. Nr. 8 tidligere udgjort en Gaard, der 1762 var beboet af Ib Thomsen. Dennes Søn, Jens Ibsen, fik 5. April 1783 af Peder Poder Skøde paa 3 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. af Gaardens Hartkorn. Resten, 4 Skp., havde Faderen forbeholdt sig. Senere blev denne Gaard delt i 2, Matr. Nr. 3 og 8, hver med c. 105 Tdr. Land. Matr. Nr. 3 ejedes c. 1820 af Johannes Pedersen, der var Aftægtsmand 1834, da Anders Christensen ejede den. Jakob Jakobsen Lund ejede den 1855 og havde den til 1886, da han efterfulgtes af Ole Schmidt, der havde Gaarden til 1909. Derefter havde denne forskellige Ejere, bl. a. Syrus Olesen fra 1912 til 1927, indtil Jeppe Iversen købte den 1930. Gaardens Areal var c. 1820 105 Tdr. Land, nu er det kun ca. 45 Tdr.

Gaard Matr. Nr. 3c har 44 Tdr. Land og ejes af Jørgen Mathiasen.

Gaard Matr. Nr. 4 blev 1773 af Christen Høllund tilskødet Sr. Anders Kielsen af Nagbøl, den beboedes da af Morten Eskesen; denne fik 4. Juni 1785 Skøde paa Gaarden af Salomon Lassen paa Hundsbæk, der maa have købt den. Prisen var 160 Rdl. for 1 Td. 4 Skp. 3 Fdk. Hartkorn. Derefter ejedes Gaarden af Morten Mortensen, som havde den 1798. Senere har den været ejet af Hans Olsen og 1834 og 1845 af dennes Svigersøn Peder Christensen. Jens Peter Jensen ejede Gaarden 1860 og 1870 og efterfulgtes af Svigersønnen Jens Peter Nielsen, der havde den 1880. Dennes Søn Jens Peter Jensen Nielsen solgte den 1927 til Syrus Olesen, der endnu ejer den, han har tidligere en Tid ejet Gaard Matr. Nr. 3. Gaarden hedder *Kratgaard* og har nu c. 100 Tdr. Land.

Matr. Nr. 5 forbeholdt Ib Thomsen sig, da han afstod sin Gaard (Mat. Nr. 3 og 8) til sin Søn. Stedet, som han 1786 købte til Ejendom, fik efter ham Navnet *Ibsgaard*. Han, der døde 1804, 83 Aar gl., boede her endnu 1801. Niels Christian Pedersen ejede Gaarden 1834 og havde den endnu 1870, en Datter af ham blev gift med Jens Peder Lauridsen, som blev Ejer af den 1881. Han overdrog den 1917 til sin Svigersøn Sogneraadformand Rasmus Nielsen, som har den endnu. Gaarden havde c. 1820 53 Tdr. Land, nu c. 100 Tdr., deriblandt en Del i Lærborg Sogn.

Gaard Matr. Nr. 6 var 1762 beboet af Jens Nielsen, der endnu havde den 1787, han efterfulgtes af Sønnen Christen Jensen, der havde den 1801, og hvis Enke ved Giftermaal bragte Gaarden til Christen Mortensen. Morten Hansen, der var gift med en Datter af Christen Jensen, havde Gaarden 1834 og efterfulgtes af Sønnen Christen Mortensen. Hans Enke ægtede Jens Laugesen fra Teglgård, der havde Gaarden 1860 og 1880. Han afstod midt i Firserne Gaarden til sin Søn Christen Jensen, der faa Aar efter solgte den til Ludvig Simonsen, der dog kun havde den i kort Tid. Senere har Gaarden, der hed *Kildevældgaard*, bl. a. været ejet af Henrik Birk, der havde den til 1914, da den blev udstykket i 14 Parceller, der henlagdes under andre Gaarde. Johan Hansen købte Bygningerne

med 4 Tdr. Land, hvortil han erhvervede den Jord, der hørte til Gaard Nr. 2. Den saaledes fornyede Kildevældgaard har nu 60 Tdr. Land og ejes af omtalte Johan Hansen. Fra Gaarden var dog allerede meget tidligt blevet udskilt Matr. Nr. 6b med 54 Tdr. Land. Denne Ejendom ejedes i 1820 af Thomas eller Tonnes Egertsen, der endnu havde den 1845. Gaarden ejes nu af Karl Jensen.

Gaard Matr. Nr. 7 var 1762 beboet af Lars Clausen og 1773 af Claus Lassen, der var hans Søn. Han døde 1788, og hans Enke ægtede Hans Christensen Skou, der ejede Gaarden 1801, hans Søn Christen Hansen Skou havde den 1834 og dennes Søn Hans Christensen Skou 1855. Senere har den været ejet af Jens Peter Hansen, hvis Enke Karen Marie Jørgensdatter 1871 ægtede Jørgen Ravn Christensen Simonsen fra Frydenlund i Almind Sogn, der derved blev Ejer af Gaarden. Han, der en Tid var Sogneraadsformand, afstod 1906 Gaarden til sin Stedsøn Marius Hansen Ravn, der havde den til 1913, da den nuv. Ejer J. S. Kloppenborg købte den. Gaarden, der alt 1797 var udflyttet, og da som nu hed *Sejgaard*, var og er endnu den største Gaard i Byen, baade i Hartkorn, c. $4\frac{3}{4}$ Tdr., og i Areal 165 Tdr., nu er c. 20 Tdr. Land frasolgt.

Gaard Matr. Nr. 8 var, som omtalt, forhen sammen med Matr. Nr. 3 en Gaard. Denne ejedes c. 1820 af Abraham Jensen, 1834 af dennes Svigersøn Niels Nielsen, og 1840 og 1860 af Laurids Jensen. Denne blev efterfulgt af Sønnen Jens Lauridsen, som bortforpagtede Gaarden til en Sjællænder Lars Christensen, som siden købte den og havde den til 1888. Derefter ejedes Gaarden en kort Tid af Carl Carlsen fra Lejrskov, og noget senere af Søren Ravn fra Gaverslund, der havde den fra 1904 til sin Død 1925. Derefter overgik Gaarden til Sønnen Peter Ravn, der 1929 solgte den til L. Hegelund, som 1932 solgte den til Marius Andersen fra Fyn. Til Gaarden, som hedder *Asserholt* og nu har ca. 115 Tdr. Land, hørte sidst i det 19. Aarh. et Teglværk.

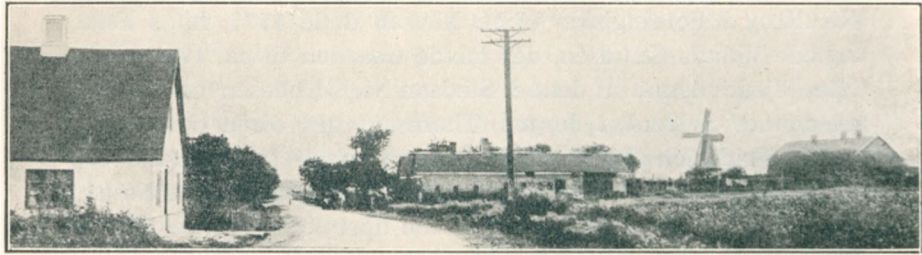
Gaard Matr. Nr. 9 blev 9. Maj 1769 af Jens Lassen paa Hundsbæk tilskødet Ebbe Nielsen, der alt 1762 beboede den, for 237 Rdl. 5 Mk. 8 Sk. Gaardens Hartkorn var da 3 Tdr. 6 Skp. Af Pengene havde han faaet de 230 Rdl. til Laans af

Nis Krog i Foldingbro. Ebbe Nielsen døde 1777, hans Enke ægtede Villads Knudsen, der havde Gaarden til ca. 1787. Derefter ejedes denne af dennes Stedsøn Niels Ebbesen og fra 1809 af dennes Svigersøn Jørgen Thomsen, der ejede den endnu 1840. Friderich Johan Christopher Cölfach fra Mecklenborg ejede den 1855 og 1860, efter ham har Gaarden faaet Navnet *Kulfakgaard*. Derefter blev Gaarden udstykket, Navnet tilfaldt Matr. Nr. 9c, der 1878 af Adolf Hansen blev solgt til Anders Chr. Høgh, hvis Enke senere har overdraget den til sin Søn Jørgen Høgh, Areal ca. 40 Tdr. Ld. Matr. Nr. 9a ejedes ca. 1860 af Hans Mikkelsen. En senere Ejer Christen Jensen solgte ca. 1890 Gaarden til Niels Hansen, Askjær, der 1905 solgte den til den nuv. Ejer Marinus Madsen. Gaarden har nu 44 Tdr. Land.

Gaard Matr. Nr. 9e, 43 Tdr. Ld., ejes nu af Søren Laugesen og tidligere af Faderen Peder Laugesen.

Gaard Matr. Nr. 10 er en Del af en større Gaard paa 2 Tdr. 6 Skp. Hartkorn, der 1785 ejedes af Peder Kirchgård, der tidligere havde været Ridefoged, og 1789 af hans Enke. Peder Bilding ejede 1797 1 Tdr. Hartkorn af Ejendommen og Bygningerne. Da Matrikuleringen fandt Sted her ca. 1820, havde Ejendommen Matr. Nr. 10 kun ca. 6 Skp. gammelt Hartkorn, som blev ansat til ca. 2 Tdr. efter den nye Matrikel. Arealet var 71 Tdr. Land. Den ejedes da af Jens Jensen Holm, som endnu havde den 1834. Hans Arvinger mageskiftede 1839 Gaarden med Anders Pedersen Billunds Gaard, Gammelgaard i Kragelund. Den nye Ejer overdrog den 1849 til sin Søn Jens Andersen, som ejede den til sin Død 1873. Derefter blev den købt af en Sønderjyde Hans Madsen fra Hygum, som havde Gaarden, til han 1887 overdrog den til sin Søn Mads Hansen Madsen, der 1921 solgte den til Johan Tarp, der har den endnu. Gaarden hedder *Krogsgaard*. Af dens Jorder blev 1916 32 Tdr. Land overdraget Ejerens Søn Hans Madsen. Denne Gaard hedder *Ny Krogsgaard*. Den gamle Gaard har nu 40 Tdr. Ld.

Gaard Matr. Nr. 11 var 1764 beboet af Oluf Andersen, der endnu 1787 boede paa den. Den havde været ejet af Christen Christensen Høllund, der 1780 solgte den til Christen Jensen i Vittrup for 170 Rdl. Denne solgte den 1783 til Peder Poder

Parti fra Asbo med den gamle Mølle.

Asbo Mølle blev opført 1911 og ejedes indtil 1915 af Johan Nielsen, der dette Aar solgte den til nuv. Ejer Jens Nielsen. 1929 blev Møllen ombygget til Vindmotor.

for 220 Rdl. Hartkornet var da 3 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Peder Poder, der da boede paa Amlundgaard, skødede 4. Juni 1787 Gaarden til Oluf Andersens Svigersøn Simon Jensen. Denne solgte 1789 Gaardspladsen og 2 Havepladser til Jens Ibsen for 90 Rdl. Gaarden, der ved Udskiftningen fik en Udlod og blev udflyttet, kom til at hedde *Vittrupgaard*. Den ejedes til 1817 af Jens Nielsen og derefter af hans Søn Niels Jensen Nybye, der endnu havde den 1834. Senere blev Gaarden delt. Sognefoged Niels Johnsen i Bække og Hans Skov i Gesten købte Gaarden. En Broder til den første Peder Johnsen fik Matr. Nr. 11a, som han havde til sin Død 1893. Han opførte herpaa en ny Gaard, paa hvilken Navnet *Vittrupgaard* blev overført, nu Matr. Nr. 11h. Den gamle Gaards Bygninger kom til at ligge paa Matr. Nr. 11b, nu Matr. Nr. 11c. Denne Gaard fik senere Navnet *Hofskrædergaarden*, hvoraf vides ikke. Disse to Ejendomme har senere haft mange Ejere og er blevet yderligere udstykkede.

Vittrupgaard ejes nu af Karl Hansen og Hofskrædergaarden af Anders Andersen.

Matr. Nr. 12 ejes nu af Frederik Krafach.

Matr. Nr. 13 ejes nu af Theodor Schmidt.

Matr. Nr. 16, der nu ejes af Anton og Hans Lykke, er før Matrikuleringen 1820 udstykket fra Kulfakgaard.

De øvrige Ejendomme i Byen og paa dens Mark er Parceller af de forannævnte Ejendomme eller ogsaa Huse, der fra ældre Tid har været i Byen.

3. K r a g e l u n d.

Fra denne By haves intet Udskiftningskort, men kun et Matrikelskort fra ca. 1820. Det er dog ogsaa her muligt at finde, hvorledes Gaarden fra Matriklen 1688 og de nuværende Matrikelsnumre svarer til hverandre.

Gaard Matr. Nr. 1 hørte tidligere til Sognepræsteembedet ved Ribe Domkirke, hvormed senere Stiftsprovstiembedet blev forenet. Den var 1762 beboet af Niels og Anders Kloster. Den første havde hele Gaarden i Fæste 1787, men var Aftægtsmand 1801, da hans Søn Niels Nielsen Kloster havde Gaarden, som han endnu havde 1834. En Datter af ham blev gift med Ernst Henrik Prüsse, der stammede fra Vamdrup Sogn, han havde Gaarden 1840 og 1866. Kort efter delte han den mellem sine Børn og gik selv paa Aftægt. Sønnen Christen Nielsen Prüsse fik Matr. Nr. 1a, som han havde til 1900, da Gaarden overgik til hans Svigersøn Jens Sørensen fra Salling. Denne solgte 1929 Gaarden til den nuværende Ejer Jakob Jakobsen. Gaarden blev ca. 1866 erhvervet til Selveje, en Del af Købesummen blev staaende i Gaarden, i Stedet for skulde der aarlig ydes 12 Tdr. Byg til Stiftsprovstiet. Denne Afgift er efterhaanden blevet afløst baade af Gaarden og af de af denne opstaaede Parceller. Gaarden, der nu er udflyttet, var tidligere den største i Byen med ca. $4\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn og ikke mindre end 468 Tdr. Land Jord. Den gamle Gaard, som kaldes *Provstigaarden*, har nu kun 60 Tdr. Land tilbage. Paa den øvrige Jord ligger nu 9 andre Ejendomme foruden nogle Huse. Den største af disse Ejendomme er Matr. Nr. 1b, som har godt 100 Tdr. Land og ejes af Mathias Kristensen.

Gaard Matr. Nr. 2 blev 1771 af Lund i Kolding og hans Søster tilskødet Jep Jensen i Nagbøl, den beboedes da af Christen Jessen. Morten Pedersen havde Gaarden 1787 og 1804. Derefter ejedes den af Svigersønnen Jacob Hansen Friis, hvis Enke Dorthe Mortensdatter havde den 1834. Christen Christensen fra Gørding Sogn ejede den 1840 og 1850, men var Aftægtsmand 1865. Da ejedes Gaarden af en Søn af Jakob Friis, Morten Jakobsen Friis. Derefter havde Jakob Johansen Gaarden, som han senere overdrog til sin Søn Henrik Jakobsen.

Selv forbeholdt han sig dog den sydlige Del af Jorden, Matr. Nr. 2e, som nu er delt i flere Parceller. Henrik Jakobsen solgte Gaarden til Peder Terkelsen, som atter solgte den til en Sønderjyde Niels Knudsen. Denne afhændede den atter 1917 til en anden Sønderjyde Niels Pedersen, der døde 1926. Hans Enke solgte samme Aar Gaarden til den nuværende Ejer Peder E. Jepsen fra Malt. Gaarden, der hedder *Slifsgaard*, har nu ca. 84 Tdr. Land mod 203 ca. 1820. Allerede Christen Christensen solgte den nordligste Del af Lodden (Matr. Nr. 2b), Gaarden, som ligger her, ejes nu af Anton Jensen og har 118 Tdr. Land, deraf er ca. 80 Tdr. Land fra Matr. Nr. 1, Provstigaarden. Senere er Lodden Syd for denne (Matr. Nr. 2c) udskilt. Denne Gaard har 65 Tdr. Land og ejes af Jens Kristian Jensen.

Gaard Matr. Nr. 3 var 1762 beboet af Hans Christensen Trommeslager, der købte den c. 1772 og døde 1780 som Sognefoged. Han efterfulgtes af Sønnen Christen Hansen, der udflyttede Gaarden, der var brændt 1784, den fik Navnet *Gammelgaard*. Han blev ligeledes Sognefoged og døde 1792 som en velhavende Mand, der efterlod sin Enke og Arvingerne 372 Rdl. 3 Mk. 4 Sk. Hans Enke ægtede derefter Hans Hansen, der c. 1809 skødede Gaarden til Hans Christensen for 299 Rdl. Anders Pedersen Billund ejede Gaarden, til han 1839 bortmageskiftede den med Krogsgaard i Asbo, hvis Ejers Svigersøn Jens Andersen fik Gammelgaard. Dennes Enke ægtede c. 1850 Niels Mortensen Bech, hvis Svigersøn Iver Koed fra Egtved derefter ejede den. Christen Schelde ejede derpaa Gaarden, som han 1914 overdrog til sin Søn, den nuv. Ejer Jens Schelde. Gaardens Areal var c. 1820 194 Tdr. Land, nu er det 150 Tdr. Land, den er Byens største Gaard.

Gaard Matr. Nr. 4. Tøger og Niels Pedersen beboede 1762 en Gaard, som den førstes Svigersøn Stephen Hansen 1787 var Eneejer af. Gaarden brændte 1784, vistnok samtidig med Gammelgaard, Matr. Nr. 3, ved Siden af hvilken den skal have ligget i Byen. Gaarden, som hed *Damgaard*, blev derefter udflyttet. Men snart efter blev den udstykket. En af Parcellerne af denne Gaard er Matr. Nr. 4, som ejedes af Anders Pedersen Ulf, der c. 1822 overdrog den til sin Svigersøn Lavrids Chri-

Kragelund 1820.

stiansen med Tilnavnet Velling efter sin Fødeby. Han ejede den i mange Aar, indtil han c. 1860 gik paa Aftægt og overdrog Gaarden til sin Søn Anders Christian Lavridsen, der efterfulgtes af Sønnen Lavrids Chr. Lavridsen, som døde 1935, og hvis Enke har den nu. Gaarden hedder *Dansebjerggaard* og har 75 Tdr. Land. Fra den er ca. 1860 udskilt Ejendommen *Benjaminslyst*, Matr. Nr. 4b, som nu ejes af Hans Hansen.

Gaard Matr. Nr. 5 er ligeledes en Parcel af Damgaard. Den ejedes 1801 af Hans Madsen Ulf (fra Matr. Nr. 7 i Kragelund), som blev efterfulgt af sin Svigersøn Niels Christensen Vandel, en Søn af Christen Hansen paa Gammelgaard, som havde den 1834. Hans Søn Christen Nielsen overtog Gaarden 1852 og efterfulgtes 1886 af sin Søn Niels Christensen, hvis Søn Niels Johnsen Christensen har ejet den siden 1918. Gaarden hedder *Rolighed* og har 105 Tdr. Land.

Gaard Matr. Nr. 6 var 1762 beboet af Gøde Christensen, der endnu levede 1787, 90 Aar gl., paa Gaarden. Denne beboedes da af hans Svigersøn Hans Pedersen, hvis Svigersøn Christen Madsen havde den 1801 og 1834. Enken Karen Nielsdatter havde den 1840, og deres Søn Anders Christensen 1850. Denne delte 1881 Gaarden. Den gamle Gaard laa i Byen, nu blev en ny Gaard bygget 1½ km Øst for Byen. Den blev Hovedparcellen, Matr. Nr. 6a, og blev overladt Ejeren Svigersøn Anders Peter Nielsen Kappel. Han havde den til 1910, derefter havde den 4 Ejere efter hinanden, indtil den nuv. Ejer Hans Nielsen købte den 1922. Gaarden hedder *Kappelsminde* og har ca. 65 Tdr. Ld.

Den gamle Gaard, Matr. Nr. 6b, *Kragelundgaard*, der ligesom Matr. Nr. 2 ligger paa sin oprindelige Plads i Byen, afstod Anders Christensen 1883 til en anden Svigersøn, Poul Vaaben, der havde den til 1918, da han solgte den. Køberen solgte den samme Aar til Kristen Henriksen, som 1. April 1936 mageskiftede den med en Gaard i Herning. Gaarden ejes nu af Jørgen Fisker og har 74 Tdr. Ld.

Gaard Matr. Nr. 7 var 1762 beboet af Mads Ulf, der 1787 kaldes Mads Sørensen. Om han er i Familie med de øvrige af dette Navn, vides ikke. Han var Aftægtsmand 1801, da Sønnen Søren Madsen ejede Gaarden. Efter ham fulgte hans Søn Stephen Sørensen Ulf, der havde Gaarden 1834 og endnu i 1870,

og dennes Søn Søren Stephensen Ulf, der havde den til sin Død 1882. Hans Enke ægtede derefter Niels Christian Nielsen med Tilnavnet Nymand, som dog nogle Aar efter døde. Gaarden blev derpaa 1892 solgt til Niels Peter Eriksen, der 1895 solgte den til sin Broder Chr. Eriksen. Dennes Søn Ejnar Eriksen havde Gaarden fra 1924 til 1929, da den blev solgt til den nuv. Ejer, Hans Schmidt. Gaarden har ca. 82 Tdr. Land.

Gaard Matr. Nr. 8 var 1762 beboet af Anders Pedersen samt 1787 og 1801 af Niels Andersen. Dennes Søn Niels Nielsen ejede den 1834, og dennes Søn Klaus Ølgaard Nielsen ejede den 1850 og 1860. Proprietær Anders Simonsen fra Ravnholt købte c. 1865 Størstedelen af Jorden og byggede en Ejendom derpaa, hvilken Gaard blev Hovedparcellen Matr. Nr. 8a. Han lod først Ejendommen drive ved Bestyrer, senere forpagtede han den bort til Peter Andersen, der købte den 1878. Han døde 1886, hvorefter Gaarden overgik til hans Søn Christian Petersen, der døde snart efter i 1889. Hans Enke ægtede Jørgen L. Bonde. Denne overlod 1915 sin Svigersøn Jens Lillelund 42 Td. Land af Jorden, Matr. Nr. 8i, og beholdt selv Resten med de oprindelige Bygninger. Denne Gaard, Matr. Nr. 8a, hedder *Kjæmpegaard* og har c. 50 Tdr. Land. 1933 afstod Jørgen Bonde Gaarden til sin Søn, Mads Peter Bonde.

Gaarden Matr. Nr. 8i købtes 1935 af Holden Lykke.

Den gamle Ejendom, Matr. Nr. 8b, overgik c. 1886 til en Søn af Klaus Ølgaard Nielsen, Henrik Vig Klausen, der før 1900 solgte den til Kristen Gregersen Friis, som 1923 afhændede den til Marius Nielsen, af hvem den nuv. Ejer Ole Lange har købt Ejendommen, som nu kun har 23 Tdr. Land.

Gaarden Matr. Nr. 8b, *Toftegaard*, 28 Tdr. Land, ejes af Jørgen Mogensen.

Gaarden Matr. Nr. 8c, *Kragelund Nygaard*, 55 Tdr. Land, hvoraf en Del i Bække, ejes af Hans Kruse.

Gaard Matr. Nr. 9 var 1762 beboet af Hans Madsen, og 1787 af dennes Søn Enevold Hansen, der ogsaa ejede den 1801. Efter ham fulgte hans Svigersøn Peder Nielsen Kloster, Søn af Niels Kloster paa Gaard Matr. Nr. 1, han havde Gaarden 1834 og 1845. Han efterfulgtes ligeledes af en Svigersøn Jørgen Holt fra S. Bjert, der ejede den 1850 og 1860. Han udflyttede Gaar-

den til dens nuværende Plads. Senere har Gaarden været ejet af Hans Schmidt, Martin Hjorth og Peder Jepsen. Den sidste solgte den 1878 til Christen Thomsen Friis. Fra ham kom Gaarden 1889 til Lars Christensen, der tidligere havde ejet Asserholt i Asbo. Hans Søn Valdemar Christensen har ejet den siden 1917. Gaarden, der hedder *Hannesminde*, havde c. 1820 217 Tdr. Land, dens Hartkorn var da efter den nuv. Matrikel 4^{1/2} Td. En stor Del af Jorden, ca. 150 Tdr. Land, laa ude i Mosen mod Syd i Byens Mark. Paa Jorden er i Tidens Løb opstaaet over 40 Parceller, saa Gaardens Areal nu kun er c. 55 Tdr. Land.

Det er de gamle Gaarde i Byen, de øvrige Matrikelnumre er enten Parceller af dem fra Tiden før Matrikuleringen eller Huse, der fra gammel Tid af har været i Byen. Af disse andre Ejendomme skal nogle anføres nedenfor.

Matr. Nr. 12 hedder *Skodborghus*, et Navn, der allerede nævnes 1797. Nuværende Ejer Hans Hansen.

Matr. Nr. 13 var tidligere Jordemoderbolig, der hørte oprindeligt 10 Tdr. Land til Stedet. Ejer Johannes Jensen.

Matr. Nr. 15. Denne Gaard er en Del af en stor Gaard, hvortil bl. a. Matr. Nr. 4 og 5 har hørt. Gaardens Navn, *Damgaard*, fik Ejendommen Matr. Nr. 15, muligvis fordi Bygningerne har ligget her. Damgaard ejedes 1834 og 1855 af Jens Clausen fra Ølgaard Kro paa Randbøl Hede. Han var Aftægtsmand 1870, da Sønnen Christen Jensen Damgaard ejede den. Dennes Søn, Jens Christensen Damgaard, havde Gaarden fra c. 1897 til sin Død 1927, da den overgik til hans Søn, den nuv. Ejer Kristen Damgaard, Areal 65 Tdr. Land.

Matr. Nr. 16 havde c. 1820 56 Tdr. Land. Stedet ejedes 1834 af Mads Andersen Skou, senere af Mogens Jepsen, derefter af dennes Søn Jeppe Rasmus Mogensen og nu af sidstnævntes Svigersøn Alfred-Eriksen. Matr. Nr. 16a hedder *Moegaard* og har nu ialt ca. 82 Tdr. Land.

Matr. Nr. 17 hedder *Armod*, et Navn der allerede nævnes paa Videnskabernes Selskabs Kort fra 1804. Ejer Kristen Sørensen.

Matr. Nr. 18 havde ca. 1820 ikke mindre end 127 Tdr. Ld. ansat til 6^{1/2} Skp. Hartkorn. Heraf er nu blevet flere Ejen-

domme. Matr. Nr. 18a og 18d har hver ca. 40 Tdr. Land, den sidste Ejendom hedder *Starkjærhus* og ejes af Abraham Sørensen, den første af Peter Hansen.

Paa Videnskabernes Selskabs Kort nævnes Øst og Nordøst for Byen Husene og Navnene Armod, Damgaard Huse, Rolighed, Jals Huse og Ulvhus. De tre første er alt omtalt. Ulvhus er vel det Hus, som 1801 beboedes af Hans Madsen Ulf.

De tre Huse i Kragelund, der tilhørte Doktoratet i Ribe, blev solgt i Slutningen af det 18. Aarh. Et af dem blev solgt 1788 til Hans Pedersen Skræder for 24 Rdl. Et andet blev for samme Pris solgt til Jens Andersen.

4. Skødegaard.

I Aaret 1787 ejedes Skødegaard af Peder Jensen. Paa Gaarden boede da hans Moder, den 89-aarige Aftægtskone Anne Jensdatter, Enke efter Jens Pedersen. Peder Jensens Søn Jens Pedersen havde Gaarden 1801. Han solgte den 1826 til Landmaaler Jens Røpsdorff Müller, der havde den til omkring 1845, da hans Svigersøn Christen Müller fra Dallerup overtog den. Han solgte 1850 Gaarden til Premierløjtnant Lützen. Denne havde heller ikke Gaarden længe, han solgte den 1853 til Thomas Høyrup. Skødegaard var under ham ikke længere den daarlige Hedegaard, som den havde været omkring Aar 1700. Der var 1860 foruden ham selv, Kone og 3 Børn paa Gaarden 1 Landvæsenselev, 1 Husjomfru, 1 Mejerske og 14 Tjenestefolk. Desuden fandtes ved Gaarden 2 Huse, hvori boede 1 Røgter og 1 Daglejer. I 1866 var det besaaede Areal til Gaarden 135¹/₂ Tdr. Land, ingen anden af Sognets Gaarde naaede Halvdelen, heraf var 50 Tdr. Land besaaet med 42 Tdr. Rug, 16 Tdr. Land med 12¹/₂ Td. Byg, 40 Tdr. Land med 50 Tdr. Havre, 25 Tdr. Land med 10¹/₂ Td. Boghvede og 3¹/₂ Td. Land med 4¹/₂ Td. Ærter. Af den øvrige Jord var 32 Tdr. Land besaaet med Kløver, 12 Pund pr. Td. Land. Besætningen er tidligere omtalt, den var ikke saa lidt større end i 1696. Sønnen N. P. Høyrup overtog 1892 Gaarden, som Faderen overdrog ham. Han havde den til 1915, da han solgte den til A. Faurholt, der atter 1918 solgte Gaarden til Chr. Sevelsted

Skødegaards Stuehus.

Andersen, der 1921 solgte den til Thomas Thomsen. Men allerede samme Aar købtes Gaarden af den nuv. Ejer Hans Thomsen. Gaarden havde oprindelig 8 Tdr. 7 Skp. 1 Alb. Hartkorn og 867 Tdr. Land. Nu har den kun ca. 140 Tdr. Land. Resten er frasolgt. Den største af Parcellerne var paa lidt over 2 Tdr. Hartkorn og havde 218 Tdr. Land. Denne Gaard, der hedder *Høghøj*, byggede Thomas Høyrup, da han afstod Skødegaard til sin Søn, og flyttede selv over paa den. Efter nogle Aars Forløb solgte han den til J. Jensen, der c. 1905 solgte den til en Fynbo Anders Jørgensen. Denne solgte c. 1915 Gaarden til Grosserer Seidelin i Fredericia, som her anlagde en Tørvefabrik. Han drev det hele ved Bestyrer, men solgte efter nogle Aars Forløb Gaarden til P. Munch Danielsen, som i 1935 solgte Gaarden med ca. 120 Tdr. Land til Hans Kjeldsen, medens han selv beholdt Mosen med Tørveværket.

1930 udskiltes fra Skødegaard Ejendommen *Ørnhøj* med c. 40 Tdr. Land. 1933 frasolgtes c. 35 Tdr. Land til en ældre Ejendom.

1934 fraskiltes *Kongsgaard*, c. 35 Tdr. Land.

GISPSEL MOSE

I Tilslutning til Bøndernes Historie skal Gispel Mose og Bække Andelsmejeri omtales.

I Vestsiden af Bække Sogn ind til Vittrup i Lindknud Sogn ligger Gispel Mose eller Store Mose, en mægtig Flade paa ca. 240 ha Land. For faa Aar siden laa den hen som en fuldstændig øde og saa godt som utilgængelig Strækning. Kun stedkendte Folk og Jægere vovede sig ud paa den. For større Dyr var den ganske utilgængelig. I dens Udkanter gravedes Tørv, og hist og her kultiveredes efterhaanden mindre Stykker; men ellers kunde den ikke udnyttes. I denne Tilstand har den henligget i Aarhundreder, ja, i Aartusinder. Nogle Pilespidser af Flint og en Bronzesegl, fundet i flæg- og rørholdig Tørvejord, fortæller sandsynligvis, at den vandfyldte Lavning eller Sø, som Mosen er dannet i, allerede i Bronzealderen, for ca. 3000 Aar siden, var overgroet med Mos og havde Flæg eller Rør ved Kanterne. Ved Udskiftningstiden laa der Nord for Mosen en Hede paa henimød et Par Tusinde Tønder Land. Denne Hede, som nu omtrent er forsvundet, gav sammen med Mosen den vestlige Del af Sagnet Ødemarkens Karakter. Før Kultiveringen hvilede der en egen Stemning over Mosen. Naturelskere fandt da ogsaa den og dens Omgivelser betagende. Ligesom Heden har nu ogsaa Mosen maattet bukke under for driftige Landmænds Tanker og Arbejder.

Tanken om at faa den store Mose kultiveret er ikke af ny Dato. Da Hans de Hoffmann 1757 berejste Eggen, skrev han følgende:¹⁾ »Naar man kommer fra Vorbasse til Bække, ligger et stort Kær paa den højre Side, som er øde, men efter al Formodning kunde lettelig sættes i god Stand til Græs og Høbjergning. . . . « Han omtaler samtidig den tre Mile lange Strækning mellem Bække og Randbøl som pur Hede og siger,

at der da paa Bække Mark fandtes et Par øde Steder, som han dog ikke fik at se. Heden og de øde Steder foreslaar han opdyrket efter den lyneborgske eller brandenborgske Metode, hvilket efter hans Mening vilde være de omboende Bønder til et godt Eksempel. Der hviler nogen Mystik over de øde Steder, thi naar man undtager det tidligere omtalte øde Byggested Kvodbøl, kender man ingen Bebyggelse uden for Bække By før efter Udskiftningen. Hans de Hoffmanns storstilede Planer om Gispel Moses og Hedens Kultivering og Opdyrkning er vel aldrig naaet ud til Egnens Bønder, og selv om de var det, saa var de næppe blevet realiseret. Mosen fik altsaa Lov til at ligge i Fred; men omkring Midten af 1890'erne var Tanken fremme igen; den strandede da paa, at ingen Entreprenør vilde paatage sig Arbejdet til en overkommelig Pris.

Helt uudnyttet henlaa Mosen ikke. Som nævnt havde enkelte Lodsejere for egen Regning kultiveret mindre Stykker i Mosens Yderkanter, hvor Tørvegravning ligeledes fandt Sted. Dyndet var der $\frac{1}{2}$ m, medens det i Mosens Midte var 5 m. Øverste Lag var det saakaldte Hundekød; men ellers var Dyndet godt og gav kun 1 % Aske. Man havde Gavn af Mosen, men kun i forholdsvis ringe Grad. Tanken om dens fulde Udnyttelse var stadig i Live hos enkelte, og den blev til Virkelighed.

Den 7. Dec. 1921 indbød nogle Lodsejere til et Møde i Bække. Talere var Distriktsbestyrer Pedersen Hjerk fra Hedeselskabet og Kredsens daværende Folketingsmand Chr. Søgaard. Et Udvalg, der senere kom til at danne Bestyrelse, blev nedsat. Det bestod af J. Jensen, Guldbjerg, J. Legardt, Bækkegaard, N. A. Mikkelsen, Bække Mark, Chr. Mortensen, Vittrup, og J. Jensen, Rugholm, Gamst i Andst S. Sidstnævnte blev Formand. Forarbejderne begyndte nu, Mosen blev nivelleret, og Hedeselskabet udarbejdede en Plan over Afvandingen og Kultiveringen, og efter et Møde 12. Maj 1922 i Bække, hvor Pedersen Hjerk, Folketingsmændene Søgaard og Vestergaard og Landbrugsministeren anbefalede Sagens Fremme, dannedes en Forening til Gispel Moses Kultivering. Hedeselskabet fik Tilsyn med Arbejdet. Gennem Landbrugsministeriet fik man et Laan, der med Tillægslaan blev paa 200,000 Kr. Det skulde være afdragsfrit, indtil Arbejdet var fuldført, og derefter af-

drages i ti Aar. Kommunen garanterede for Laanet paa den Betingelse, at Panthaverne rykkede deres Pant tilbage, saa den fik første Pant for den stillede Garanti. Der blev saaledes ikke solidarisk Ansvar mellem Lodsejerne.

Afvandingen foregik ved, at den gamle Bæk i Mosens Øst- og Nordøstside rettedes og uddybedes til en stor Kanal, der kunde samle Vandet fra hele Mosen. Man undgik derved at faa Parcellerne skaarne paa tværs af Hovedvandledningen. Detailafvandingen ordnedes ved, at der gravedes Grøfter 1,30 m dybe i Matrikelsskellene, og til disse lagdes der Drænrør for hver løbende 50 m i 1,15 Meters Dybde. Det var oprindeligt Meningen at benytte Rør lagt paa Lyng; men da Mosen viste sig blødere end først antaget, lagdes der overalt Faskiner tilsammen 20,000 m. Derefter lejedes en af Hedeselskabets Fræsere, og Mosen fræsedes i en Dybde af 12 cm. Ved Hjælp af et Spor-anlæg blev der fra Teglgaaards Jorder ved Mosens Østside udkørt 13370 Kubikmeter Mergel eller 55 m³ pr. ha. Mergelen indeholdt 28 % kulsur Kalk. Ved anden Fræsning blandedes Mergelen grundigt med Mosejorden. I Foraaret 1925 stod Mosen færdig til Saaning af Gødning og Frø samt Tromling. Af Gødning saaedes pr. ha: 300 kg Superfosfat (18 %) og 300 kg Kali (37 %), af Frø: Engrapgræs, Timothe, alm. Rajgræs, Engsvingel, alm. Rapgræs, Alsike og Morsø Hvidkløver, ialt 300 kg pr. ha. Da Mosen i Efteraaret 1925 stod færdig og blev overdraget til de ca. 80 Lodsejere, havde hver ha kostet ca. 1000 Kr. Hedebruget gav et Tilskud paa 3631 Kr.

Arealet er beregnet til Afgræsning med tre Kreaturer pr. ha, altsaa godt 700 Kreaturer. Med Hensyn til Ydeevne svarer Resultatet til Forventningerne, naar ellers den rette Behandling og Gødskning finder Sted.

Den kultiverede Mose er ikke alene en Seværdighed, der er blevet beundret af mange baade fra Ind- og Udland, bl. a. Repræsentanter for den engelske og hollandske Regering; men den er tillige en mægtig Landvinding for Sognet.

1899 og 1900 kultiveredes en stor Part af Engene i Krage-lund og Bække.

BÆKKE ANDELSMEJERI

Midt i 1880erne var Andelsmejeribevægelsen naaet til Egnen omkring Bække, og et Udvalg med Th. Høyrup, Skødegaard, som Formand begyndte at arbejde med Planen for et Mejeri. Nogle enkelte Gaarde og Ejendomme i Bække, deriblandt Frands Andersens, Nytoft, havde allerede i et Par Aar leveret Mælk til Mejeriet i Gesten, saa man var ikke helt fremmed for Tanken. Flertallet gik villigt med, men en Del, særlig nogle af de større Gaardmænd, havde dog Betænkeligheder, hvilket en af dem begrundede med, at han ikke vilde have sin fede Mælk blandet med andre Folks magre Mælk, og det kunde der jo være noget i, da man ikke den Gang kendte til Kvalitetsafregning. Andre mente, at Kalve og Grise ikke kunde taale Mejeriets Skummetmælk, og der var mange andre Betænkeligheder ved at vove Springet til det store ukendte Foretagende, hvis Iværksættelse desuden kostede mange Penge, der skulde forrentes og afdrages i Fremtiden. Men Planen sikredes dog, og Forberedelserne skred derefter hurtigt frem. Et Laan blev ordnet hos Proprietær Momsen, Skovlyst; men nu stødte man paa en slem Vanskelighed med Afgørelse af Beliggenhedsspørgsmaalet. Der opstod en Tovtrækning mellem et Sydparti, der vilde have Mejeriet ved Bække By, og et Nordparti, som vilde lægge det ved Korslandevejen i Kragelund. Sydpartiet mente, at man kunde faa en Del af Læborg Sogn med, naar Mejeriet blev lagt i Bække, medens Nordpartiet holdt paa langt større Tilslutning fra Vorbasse Sogn og Thorsted, hvis Mejeriet kom til at ligge ved Korslandevejen. Her tilbød Kristen Prüssse for Resten gratis Byggegrund. Endelig enedes man om at foretage en Optælling af Køerne indenfor det omstridte Omraade efter nærmere afsatte Grænser, der skulde være endeligt afgørende. Nordpartiet sejrede, medens Sydpartiet dog reddede

Navnet Bække Andelsmejeri. Bagefter skumledes der om, at en fremsynet Mand i Nordpartiet havde talt Kvierne med ud fra den Betragtning, at de vilde blive Køer, inden Mejeriet kom i Gang.

Mejeriet blev opført 1887 paa den af Kristen Prüsse skænkede Grund, og Driften begyndte den 13. November. En Del af Byggematerialet blev udbudt ved Licitation, og Stenene leveredes fra nogle af de Teglovne, som dengang fandtes paa Egnen. Bygmester Thomsen Andersen, V. Nebel, fik Arbejdet i Entreprise, og Forstander Niels Pedersen, Ladelund, der gratis gav gode Raad, leverede for en fast Sum Monteringen. Mejeriet kostede ialt ca. 22,000 Kr.

I Begyndelsen var der kun 4 Mælkevognsruter. De benævntes Thorsted, Fitting, Vorbasse, Bække-Kragelund. Den sidste Tur var dog dobbelt, idet Vognen hentede et andet Læs Mælk, medens det første Læs blev skummet.

I 1936 var Mælkevognenes Antal steget til 16. Det var ingen fed Bestilling at køre Mælk i Mejeriets første Aar, hvilket følgende Anekdote viser: En Mand i Kragelund havde en Rute, der kun betaltes med knap 200 Kroner, men der var ganske vist heller ikke flere Spande, end han kunde have paa sin lille Arbejdsfjedervogn, i hvis Agestol han selv sad mageligt. Han sagde da ogsaa, at han kun tog Turen, fordi han kunde indrette sig saa bekvemt. Hvis han skulde have gaaet den samme Vejlængde, vilde han ikke have gjort det for samme Betaling.

Af Mejeriets første Forhandlingsprotokol ses det, at Startudvalget, som ogsaa udgjorde den første Bestyrelse med Th. Høyrup som Formand, er gaaet meget omhyggeligt og grundigt til Værks. Den Tids offentlige Sparsommelighed kendetegner ogsaa disse Mænds hele Handlemaade. Alligevel meldte der sig selvfølgelig snart Vanskeligheder, og Bestyrelsen havde et besværligt og kun lidet paaskønnet Hverv. Det første Uheld indtraf, da en dyb Brønd skred sammen. Dernæst fik man en Retssag paa Halsen, og to Sager anlagde Bestyrelsen selv for at skaffe Mejeriet dets formentlige Ret.

Endelig havde Bestyrelsen travlt med at idømme Bøder, da det faldt mange Andelshavere svært straks at indordne sig under Mejeriets Vedtægter, særlig faldt der mange Bøder for

at beholde Køer, der var udsat som tuberkuløse. Man lod nemlig den Gang Køerne syne to Gange aarligt, hvilket var en stadig Kilde til Stridigheder.

Den første Bestyrelse fungerede da ogsaa kun til 31. Marts 1888. Derefter fulgte som Formand Christen Johnsen, Fitting, i 3 Aar. Saa kom L. Christensen, Kragelund, indtil 31. December 1892. Da rykkede man Regnskabsaarets Begyndelse frem til første Januar, senere ændredes Tiden til første November, nu 1. Oktober. Efter L. Christensen fulgte Peter Jørgensen, Bække, som Formand indtil 1895. Saa var Niels Jensen (kaldet Hjuler), Vorbasse, Formand i et Aar, derefter John Nielsen, Bække, i to Aar, og derefter Niels Nielsen, Bække, indtil 1901. Saa kom John Nielsen igen indtil 1906, da valgtes Jens Straarup, Skødebjerg, som imidlertid kort efter døde. I hans Sted valgtes Hans Peder Hansen, Bække, som 1. November 1933 efterfulgtes af Jens N. Jensen, Guldbjerg, Bække.

Lige fra Begyndelsen og i mange Aar derefter var der jævnlige Uro blandt Andelshaverne, snart om et og snart om et andet Spørgsmaal. Saaledes holdtes i Vinteren 1892—93 fem Generalforsamlinger i Løbet af fire Maaneder. En af dem drejede sig kun om et Gratialespørgsmaal angaaende 100 Kr., som en tidligere Generalforsamling havde vedtaget at yde den afgaaede Formand, og nu blev der Flertal imod Gratialet. Smaa Ting kunde i det hele taget sætte Sindene i Bevægelse. Som det ses, skiftede Formændene da ogsaa hyppigt, og det samme var Tilfældet med de fleste Bestyrelsesmedlemmer. Men efterhaanden bøjede Meningerne sig mere mod hverandre, man kom ogsaa til at se større paa Tingene, og fra omkring Aarhundredskiftet kom det hele i en roligere Gænge.

Mejeriets første Bestyrer hed Bjerregaard. Han afløstes i 1892 af Bjerre. Efter ham kom 1. November 1896 Jens Nielsen, som trak sig tilbage 1. Maj 1916. Han efterfulgtes af Johs. Johannessen, f. 26. Okt. 1888, gift 26. April 1921.

De to første Bestyrere gjorde ikke særlig god Fyldest, hvilket dog maaske til Dels skyldtes Datidens almindelige Mangel paa Erfaring i Forbindelse med svigtende Interesse paa Grund af ringe Løn. Mejeriet har derimod i de to sidste Bestyrere haft særdeles udmærkede Mænd.

Som Mejeriets Kasserer har følgende Mænd fungeret: Niels Sørensen, Kragelund; Peder Poder, Bække; Anders Kappel, Kragelund; Niels Iversen, Kragelund; Nikolaj Høyrup, Skødegaard; Hans Nielsen (Guldbjerg), Bække; Thule Holm, Bække, fra 1906—26; J. Kristiansen, Margrethenborg, 1926—28; Kristen Henriksen, Kragelund, 1928—1936. Fra 1. April 1936 Hans Kruse, Kragelund Nygaard.

Oprindelig var der Beboelseslejlighed oven over Mejeriet, men i 1912 byggedes en særskilt Bestyrerbolig, og der lavedes saa en Hvælvning over Skummesalen. Endvidere indlagdes en Kølemaskine, indtil da klarede man sig med Is. I 1928 tilbyggedes der en Fløj, hvori Smørproduktionen fik Plads, og der anskaffedes en ny, stor Kerne.

Paa Ostproduktionen lagde man ikke videre Vægt før i 1916, da der opførtes en Bygning til dette Brug. I 1921 fik Mejeriet Tilslutning fra en halv Snes Ejendomme i Asbo, som tidligere var Andelshavere i Gjesten Mejeri. Men Aaret efter gik ca. 70 Andelshavere i Vorbasse Sogn fra, idet et længe tiltrængt Mejeri da blev bygget der.

I 1935 fik Mejeriet Surmælksanlæg, Flødepasteur og Langtidspasteuriseringsanlæg for Sødmælk i Flasker, hvilket gav Anledning til en større Ombygning.²⁾

Statistik for Bække Mejeri.

Aar	Andels- havere	Antal Køer	Mælk. Mill.Pd.	Forbrug til 1 Pd. Smør	Gennemsnits Smørpris Øre	Penge- omsætning Kr.
1896—97	140	625	2,5	27,1	89	106,000
1907—08	230	1106	6,0	26,8	103	296,000
1917—18	257	1204	4,2	24,9	238	608,000
1923—24	205	1400	7,6	24,6	261	1009,000
1927—28	207	1510	8,9	24,1	158	750,000
1934—35	216	1850	11	23,39	100,61	690,625

ANDRE ERHVERV

1. Byhyrder.

Afsnittene om Landboforholdene omtaler kun eet Erhverv, Landbruget. I det følgende skal andre Erhverv i Sognet, her hovedsagelig Haandværk og Handel, kort omtales; men før dette sker, skal der gives nogle spredte Oplysninger om en Beskæftigelse, nær knyttet til Landbruget, nemlig Byhyrdernes.

Gennem Aarhundreder indtil Jordfællesskabets Ophævelse havde hver Landsby sin Hyrde, hvis Arbejde var at passe Byens samlede Kreaturbestand paa Byens udyrkede Marker fra Foraar til Efteraar. Det var en temmelig vigtig Bestilling. 1768 betegnes Kvægavl som Sognets vigtigste Næring. Lønnen ydedes in natura og fri Bolig. Mange Steder lønnedes Hyrden godt, her dog vist ikke saa godt. Det er kun faa Hyrder, man kender her, og kun lidt ved man om dem. Bedst kender man Forholdene i Kragelund; thi der har vistnok været Hyrder en Tid efter Fællesskabet, man mener til et Aar mellem 1810 og 1820. Disse sidste Hyrder har antagelig ikke passet alle Kreaturer i Byen. En Del af Gaardene var jo da udflyttede. Den sidste Hyrde hed Mads Ulv og boede i det gamle Byhyrdehus, der senere blev benyttet som Skole. Han havde hver Dag to Dreng med sig til Hjælp ved Kreaturerens Pasning, og denne Tjeneste skulde gaa paa Omgang mellem Byens Dreng. Hyrdevejen, der fører Syd ud af Kragelund til Hyrdeengen i den nordvestlige Del af Kragelund Kær, minder ligesom de under Stednavne nævnte Folde om det gamle Hyrdeliv i de barske og ensomme Udmarker. Naar Byhyrden om Morgenen blæste i sit Horn, samledes Kreaturerne fra Gaarde og Huse. Dette foregik i Kragelund paa Gadetoften, i Bække vistnok i Snævergyden og i Asbo sandsynligvis omkring Dammen.

Som en naturlig Følge af den vistnok ringe Løn var Hyrderne ikke altid af den bedste Slags. Af en Retssag mod Peder Hyrde i Bække 1680 ses det ikke alene, at Hyrden var fattig, men tillige, at han var en Tyveknægt og en højst ildesindet Person, der truede Bække By med Ild og Brand, inden han rømte. Medens Kreaturerne var under Hyrdens Varetægt, havde han Ansvaret for dem, og det kunde blive ham en dyr Omgang, hvis der skete dem noget. Omtrent samtidig blev der af en Mand i Asbo krævet Erstatning af Anders Nielsen Hyrde samme Steds for to Kreaturer, der vistnok af Ulve¹) »var bleven ham frabidt«. I Kirkebøgerne findes enkelte Hyrdenavne. 1725 Jobst Henriks i Kragelund (Navnet synes at være tysk, maaske har han tidligere været hvervet Soldat), 1726 Niels Madsen i Asbo, 1727 Søren Nielsen i Bække, og nogle Aar senere nævnes Jens Bowenbech, vistnok ogsaa i Bække. 1715 omtales, men uden Navn, en Hyrde i Bække, og i Sagnet om Guldkærnen i Bække Mose fortælles, at »den gamle Ulv²)« gik og passede Byens Kræ. Det er omtalt under Udskiftningen af Bække, at Flertallet af Lodsejerne i Byen var enige om at udnytte deres Overdrev i Fællesskab, og de maa i den korte Tid, denne Ordning varede, have haft fælles Hyrde.

2. H a a n d v æ r k .

Man skal ikke ret langt tilbage, før man træffer Landbrug som omtrent eneste Erhverv. For blot et Par Hundrede Aar siden var her næppe nogen, som ernærede sig udelukkende ved Haandværk. I de mere specielle Fag som f. Eks. Smede-, Skrædder- og Bødkerhaandværket har der vel været til Dels faguddannede Folk; men ogsaa de havde som Regel anden Beskæftigelse. Almindeligvis var det Bønder, der i mindre eller højere Grad drev Haandværk som Bibeskæftigelse. At Forholdet var saaledes, bekræftes af Skattemandtalslisterne for et Par Hundrede Aar siden. I Virkeligheden havde Købstæderne Eneret til at drive Haandværk helt til 1857; men for Landet var der dog nogle Lempelser.

I Skattemandtalslisten for 1711 staar: »Povel Iversens Hustru væver foruden til egen Fornødenhed undertiden i ledig

Tid en god Ven til Vilje et Stykke Lærred, men synes vel ej derfor at kunne anses som den, der idelig bruger sit Haandværk. — Anders Kjeldsen, Halvgaardsmand, sløver undertiden et Par Hjul, men synes vel ej derfor at kunne anses for Haandværksmand.« Mandtalslisten 1762 nævner Søren Smed. Philip Skræder i Bække, Klavs Skræder i Kragelund og Søren Skræder i Kragelund, Christen Hjulere i Kragelund og Peder Murmester i Kragelund. 1768 var i Sognet: 1 Smed, 2 Hjulere, 2 Skrædere. Følgende Oversigt, der er taget fra Tællingslisterne, er ikke helt paalidelig, da det ofte beroede paa et Skøn, om en Mand var Haandværker eller Bonde.

Smede: 1787: 1, 1834: 4, 1860: 3. Snedkere: 1787: 1, 1834: 3, 1860: 5. Murere: 1840: 1, 1860: 1. Hjulere: 1834: 1, 1860: 3. Bødkere: 1834: 1, 1860: 1. Vævere: 1787: 2, 1834: 6, 1860: 11. Skrædere: 1787: 2, 1834: 2, 1860: 4. Syersker: 1840: 1, 1860: 2. Urmagere: 1787: 2, 1834: 1. Glarmestre: 1787: 1, 1834: 1, 1860: 1 (en Taterfamilie). Endvidere anføres 1787: en Smaakraemmer, en Digemand, en Soldsætter, en afdanket Skoflikker og en Grydekone. 1834: 7 Spindersker og en Kone, der laver Lerkar (i Asbo ved Ibsgaard har engang boet en Kone, som lavede Jydepotter). 1860: 4 Træskomænd, en Maler, en Kostebinder, en Strømpehandler og Pige, der ernærer sig ved Modepynt. Hvor Konen havde en Beskæftigelse, var Manden ofte ude at tjene i fast Plads som almindelig Tjenestekarl tit endda uden for Sognet. Ogsaa tidligere fandtes enkelte, som hellere vilde have andre til at ernære sig end selv gøre det. Tællingslisten 1787 siger saaledes om en gammel Mand, at han er »gift 4. Gang af pur Profession«.

Der er nu i Sognet ca. 25 Familier, som udelukkende ernærer sig af Haandværk.

3. H a n d e l.

En iøjnefaldende Forandring er sket med Handelen her i de sidste 80 Aar. Mellem andre næringsdrivende i Bække By er der nu ca. en Snes med Butik. Før nævnte Tid var ikke en eneste Handlende fast bosiddende her; thi Købstæderne havde, til Næringsloven af 1857 kom, Eneret paa Handelen. Efter vore Dages Krav vilde saadanne Forhold være meget ufyldst-

gørende; men for Datiden var det ikke saa slemt; Hjemme-
produktionen dækkede en meget stor Del af Behovet, ja, om-
trent det hele med Hensyn til Føde og Klæder, og hvad der
derudover var nødvendigt eller ønskeligt købtes hos Kræm-
mere, paa Marked, eller naar der kørtes til Stads.

Kræmmernes Saga er gammel i disse Egne; thi en af deres
Hovedruter op gennem det indre Jylland var Studevejen. Man-
gen en Kræmmer har afsøgt Sognet, før Turen gik videre mod
Nord over den frygtede Randbøl Hede. Her i de magre og af-
sides Egne langt fra Købstæderne havde Kræmmerne deres
meste Handel og største Betydning. Selv efter nysnævnte Lov,
der traadte i Kraft 1862 og forbød Kramhandel, handlede de
endnu en lille Snes Aar. De faa Minder, der er om dem, er fra
Tiden lige før og efter Lovens Ikrafttræden. Foruden denne
Lov spillede Toldgrænsen, der indtil 1851 var ved Kongeaaen,
en større Rolle i Kræmmernes Liv og Historie. Af Kræmmere,
som huskes, var »æ Godtkøbskræmmer« eller »Jens Tilgifts-
kræmmer« den, der var den gamle Kræmmertype mest lig.
Hvor han kom ind og krammede sine Alenvarer, Smykker, Ure
og lignende op, blev der Liv og Handel. Den ved alle Handler
ellers saa gængse Tingen og Prutten forstod han at undgaa ved at
holde faste lave Priser og give et eller andet i Tilgift i Stedet
for at lade sig »pride«, hvilket gav Anledning til sidstnævnte
Tilnavn. At han solgte for godt Køb og derved fik det andet
Tilnavn, havde flere Grunde. For det første købte han sine
Varer sønderpaa, vistnok i Tønder, og som Regel altid et større
Parti, »en hel Hylde ad Gangen pr. kontant«, og desuden kom
han vist nemt om ved Tolden. Spurgte man ham selv derom,
svarede han: »Jo, a handler ski ogsaa med æ Kontrollørkoner,
aa saa ser a et noget te æ Kontrollører«. Det meste fik han dog
vist som andre Kræmmere smuglet over Kongeaaen ved Hjælp
af Bærere, som bragte Varerne i Sikkerhed i Hedekroerne (her
paa Teglgård). De saaledes fremskaffede Ting fordelte han i
Depoter rundt omkring, saa at han omtrent daglig kunde
forny Kramkistens eller Sækkens Indhold. — Det var en daar-
lig Kræmmer, der ikke gav sig Tid til at snakke. De fleste kom
jo vidt omkring og kendte mange Mennesker. Ofte bragte de
Bud fra Bekendte og Venner, ja, endnu vigtigere Ting kunde

de ordne. Kræmmeren Per Skov, der var vidtbevandret i det sydlige Jylland, havde tit et Frieri i Kommission. I hans Tid boede paa lille Hamborggaard en Mand, hvis Andenkone døde, saa han stod alene med en Flok Smaabørn og savnede haardt en Kone. Saa kom Per Skov, og han vidste, at der paa Agerbækgaard i Faaborg Sogn var en lidt ældre Pige, som nok vilde giftes. De to Mænd agede nu sammen ned til Pigen, og ved Kræmmerens Mellekomst blev der Enighed om Giftermaalet.

Af stedlige Folk, som har drevet om med Kramposen, kan nævnes flere. Peder Poder, Stamfaderen til den i Sognet og Omegnen vidtfor-grenede Poderslægt, skal have været en stor Kræmmer som yngre. Han maa have tjent noget ved Handelen, thi senere blev han Ejer af Hundsbæk i Læborg Sogn. Denne Gaard solgte han, men beholdt Godset i Bække, hvortil tre af hans Sønner og senere ogsaa en fjerde flyttede. Det ser ud, som om P. Poder ikke har villet høre Tale eller oplyse noget om sin Kræmmertid. Præsten i Vejen-Læborg kunde ikke faa noget at vide om hans Slægtsforhold, men skriver, at han skal have været Hosekræmmer, men det skal der efter hans Mening tales stille om. Rimeligvis har Præsten taget fejl. Senere var P. Poder i hvert Fald ikke uvillig til at give Oplysninger, thi i Lindeballe Kirke er der over ham et Epitafium, der bl. a. oplyser, at han var født i Nørre Snede 1707. Den første Høker i Bække, Vilhelm Schultz, havde tidligere gaaet lidt som Kræmmer. Paa en af sine Ture kom han en Nat til at sove sammen med »æ Godtkøbskræmmer«, og dennes store Pengepose fristede til Overfald. Men Godtkøbskræmmeren, der var den stærkeste, lagde ham op paa et Bord og gennemtærskede ham. Han var hverken den første eller den eneste, der var ude efter Kræmmernes Penge. Ved Mandhøj i Kragelund skal der, som fortalt under Stednavne, være myrdet en Kræmmer. Peder Andersen fra Klebækgaard gik først som yngre og senere som Aftægtsmand med Kramposen. Men en Dag traf han ud for Gaarden Bækkelund sin Skæbne i Form af en Kontrollør, der forseglede Posen og tog baade den og ham med til Sognefogeden. Siden vovede han sig ikke ud, og han var vistnok den sidste stedlige Kræmmer. To Brødre fra Gaarden

Asserholt i Asbo drev ogsaa Kramhandel, maaske endda senere end Peder Andersen. For en Del Aar tilbage var i Kragelund en Slægt med Navnet Friis. Baade Slægt og Navn siges at stamme fra en frisisk Kniplingskræmmer. Kniplingskræmmere og de saakaldte Kobberførere var for Resten de eneste, der havde Lov at drive Kræmmervirksomhed.

Med Kontrollørerne ved Kongeaatoldgrænsen havde Kræmmerne saavel som Studehandlerne og andre Handelsfolk mange Spektakler. Smugleriet ansaas snarere for en Bedrift end for en Forbrydelse. Selv ansete Mænd som Lauge Pedersen paa Teglgård afholdt sig ikke derfra. Hvis ikke Fortielsen og Glemselens Mørke havde gemt alt, saa havde der sikkert været mange gode Kræmmer- og Smuglerhistorier at berette fra Bække. — Engang sad en Kræmmer i Bække Kro og mente sig og sine indsmuglede Varer velforvaret, da en Kontrollør pludselig saas at nærme sig. En saadan Situation var imidlertid ikke ukendt. Øjeblikkelig sprang Staldkarlen op, snappede en Sæk, fyldte den med Tørv, Træsko og hvad han i en Fart kunde faa fat paa, og saa løb han, alt hvad han kunde, med Sækken paa Nakken ud af Bække By lige for Næsen af Kontrolløren, der naturligvis efter megen Raaben og Skrigen fangede Manden. Medens dette stod paa, trak den rigtige Smugler sig i god Orden ud af den modsatte Side af Byen. Anders Johnsen fra Anneksgaarden havde engang været paa ulovlige Handelsveje og blev forfulgt og indhentet af en Kontrollør ude i Kærene; men da Anders Johnsen, der var meget stærk, saa, at de var alene, gik han mod Kontrolløren og fratog denne Sabelen.

Til de nu ikke mere eksisterende Handelsfolk hører de vestjyske Pottemænd og de fynske Humlemænd, der med deres Jydepotter og »gode fynske Humle« læsset i store Læs kørte om fra Sted til Sted. De forsvandt omkring ved Aarhundredskiftet. Et Nutids Handelsbillede er de mange Biler, der daglig og ugentlig afsøger Sognet for at sælge Mælk, Ost, Margarine, Kød, Brød, Fisk, Frugt o. m. m.

Bække Marked afholdtes første Gang 1847. Maaske har den indflydelsesrige Lauge Pedersen paa Teglgård været medvirkende ved dets Oprettelse. I hvert Fald maa stærke Kræfter

have været i Gang, thi ellers var her ikke blevet Marked saa nær ind paa det store og vidtbekendte Vorbasse Marked. Fra og med 1918 blev det paa Borgerforeningens Foranledning udvidet med Foraarsmarked. Markedet har hverken paa Handels eller noget andet Omraade den Betydning, det tidligere havde. Nu indskrænker det sig til Heste- og Kreaturmarked og Gøgl, medens Krammarkedet og den udstrakte Beværtning m. m. er forsvundet. Før Andels- og Eksportforeningernes Tid var Kreaturmarkedet af største Nødvendighed og Betydning, thi det var da om ikke den eneste saa dog den bedste Lejlighed til at købe og sælge. Sammen med Krammarkedet trak det derfor flere ældre af begge Køn til sig end nu om Dage. Desuden havde det tidligere Karakter af en Folkefest, som Ungdommen regnede for Aarets største. Det var en Dag i eventyrlig Glans, og den bød paa noget for enhver Interesse og Smag. Alle, der paa nogen Maade kunde, skulde da ogsaa med. Det var kun Eendagsmarked, men i lange Tider begyndte baade Handel og Forlystelser Aftenen før og ebbede først ud Dagen efter. Det satte naturligvis stærkt Præg paa Byen. Om trent hver Plet var optaget, og næsten alle Gaarde og Huse i Byen havde Beværtning med Ret til Udskænkning af Spiritus. Senere kom Spise- og Drikketeltene, hvis Antal kunde være op til en Snes.

I Begyndelsen var Hestemarkedet kun ringe, medens Stude- og Faaremarkedet, der nu er saa godt som ophørt, var betydeligt. Det brugtes almindeligvis at købe yngre Stude, anvende dem til Trækkraft et Aar for saa igen at omsætte dem med yngre og derved tage Penge fra.

Krammarkedet omfattede en Mangfoldighed af Varer. Bl. a. var de fleste Haandværk repræsenterede. Der var f. Eks. Drejere, Bødkere, Hjulere, Sadelmagere, Urmagere, Hattemagere og Pottemænd. Der var Manufaktur, Fisk, Frugt, Masser af Kagetelte og m. m.

Forlystelserne var ikke alene Gøgl, men ogsaa Dans, der holdtes i Gaardenes Storstuer indtil tre Aftener i Træk. Der var i Begyndelsen ikke saa meget Gøgl, men det steg efterhaanden og holder sig endnu. Maaske har det ikke saa robust en Karakter som tidligere, da der f. Eks. fremvistes Voksfigurer,

forestillende myrdede Kvinder eller Børn. Et helt Mylder af interessante, morsomme, mærkelige, kønne, sjældne, farlige eller grufulde Ting eller Forestillinger er under megen Raaben og Skrigen blevet forevist og nydt af et alt andet end blaseret Publikum. Karruseller, Gynger og Kraftprøver, Spil af forskellig Art, Lirekasser, Spillemænd og Markedssangere, der paa Stedet sang og derved lærte den forsamlede Ungdom de Viser, som de falbød, alt dette satte yderligere Kulør paa hele Sceneriet. Mændene havnede for en stor Del i Beværtningerne. Adgangen var let, thi efter enhver Handel blev der drukket Lidkøb. Sværest var det at komme ud igen, da Kaffepuncherne blev givet i Omgange, og var der mange med i Laget, saa stod Omgangenes Tal i Forhold dertil. Man siger, at en Mand med Selvagtelse den Dag maatte have sig en Perial, og ofte gik det over til Slagsmaal selv mellem ældre Mænd. Men enten det gik saadan eller saadan, saa var det en begivenhedsrig Dag for mange. — Nu er den Tid længst forbi, da Egnens Folk i hele Familier tager til Bække Marked. Rigere Lejlighed til Handel og Fest har berøvet Markedet en stor Del af dets Publikum.

Hvad man ikke erhvervede sig hos Kræmmere og paa Marked, købtes lejlighedsvis, naar Bønderne kørte til Stads med egne Produkter. I Slutningen af det 18. Aarhundrede kørtes ikke alene til Kolding, men ogsaa til Ribe med Korn. Enkelte kørte til Varde, men Kolding var ellers Egnens Købstad. Mange Ture er gjort derind med Smør, Trækul, og især med Tørv.

Efter Næringsloven af 1857 blev der snart Købmandshandel i Bække. Det siges, at Lauge Pedersen drev Købmandshandel paa Teglgaard, men det maa saa have været med særlig Ret, da han døde, før Næringsloven traadte i Kraft. Førnævnte V. Schultz drev i mange Aar Høkeri i Bække, og snart blev der ogsaa Købmandshandel paa Kroen, hvor den holdt sig, indtil Brugsforeningen stiftedes. I Kragelund har der været Købmand siden 1872.

4. K r o e n.

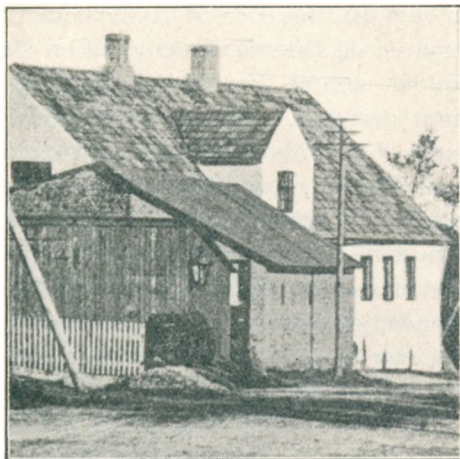
Bække Kro hører til de allerældste Kroer i Egnen. Allerede 1610¹⁾ findes den nævnt, og der er Grund til at tro, at den kan være endnu lidt ældre. Dens Tilblivelse skyldes sikkert den

gamle Vej. Vejfarende har selv i Hærvejens Dage ofte maattet søge Nattely og Forplejning i Byen, men om der da var et bestemt Sted at søge til, eller de tog Herberg hos Bønderne, véd man nu ikke. Senere er der noget, som tyder paa, at Anneksgaarden har været en Slags Herberge; thi 1578²⁾ klager Sognepræsten i Veerst-Bække over, at hans Anneksgaard i Bække er ham fratagen og lagt under Riberhus Len, og han anfører da, at han »bor ved en Alfarvej og derved besværes meget«. Besværingen med de vejfarende maa angaa Anneksgaarden i Bække og ikke selve Præstegaarden i Veerst, der ligger omtrent en Mil fra den store Vej. Fra de Tider er der da ogsaa som nævnt under Studevejen Eksempler paa, at fornemme Folk har overnattet i Byen, og Kroen har, hvis den da har eksisteret, næppe altid kunnet huse alle af et stort Følge.

I Koldinghus Lens Regnskab 1610-11 nævnes den først kendte Kromand ved Navn og tillige hans aarlige Afgift: Pouell Søffrensen af et Krohus, han holder, $\frac{1}{2}$ Daler. Han har efter samme Regnskab endnu Kroen 1629, men da svarer han kun $\frac{1}{2}$ Mark. Han maa være identisk med Kirkeværgen Poul Sørensen, der Aar 1600 fik sit Navn støbt paa Kirkeklokken ved Siden af Kongens, Lensmandens og Sognepræstens Navne. Han boede paa Selvejergaarden (Kort Nr. 17), der laa midt i Byen. Maaske har Selvejergaarden og Anneksgaarden fra ældgammel Tid været mest hjem søgt af vejfarende og har saa derved vundet en Slags Hævd og Pligt til Krohold. Den næste Kromand, Staffen Poffuelsen, der omtales 1642 og 46³⁾ med en Afgift af »Croerhuset« paa 1 Mk., er sikkert Søn af Poul Sørensen og var som denne Kirkevæрге. Han havde da ogsaa en Part af Selvejergaarden, hvor selve Krolokalerne formodentlig ogsaa var. Naar Afgiften 1629 og 46 ikke har været mere end en halv og en hel Mark, skyldes det, at der var givet Nedsættelse paa Grund af Kejserkrigens og Torstensonkrigens Ødelæggelser.

Staffen Poulsen maa være den sidste, som drev Krohold i den gamle Selvejergaard. Efter Matrikullen 1662 svarede Anders Mattesen paa Gaard Nr. 1 en Afgift paa 1 Rdl. af en Kro. Man kan ikke se, hvornaar Anders Mattesen er kommen i Besiddelse af Bevilling. Han fik Gaarden i Fæste 1646, men enten han

fik Bevillingen samtidig eller senere, kan være ligegyldigt, thi han drev ikke Kroen før mange Aar efter, at han havde faaet Bevillingen. Grunden dertil maa søges i de meget sløje Tider. I Løbet af godt tredive Aar havde Fjender tre Gange plyndret Sognet. Gennem nogle Stridigheder, Anders Mattesen havde med nogle af Byens andre Mænd, faar man et Indblik i

Kroen med den gamle Kørestald ca. 1900.

Kroens og Byens Forhold i de Tider. Den 8. Februar 1666 var de stridende Parter for Andst Herreds Ting, og efter at det var konstateret, at de i Sagen implicerede Bække Bymænd var lovlig indvarslede, begyndte Retsforhandlingen: »Ottemænd vandt, at her i Dag for Retten fremstod Niels Andersen i Bække og Steffen Steffensen ibidem. De vandt samtligen med opholdne Fingre og Ed efter Recessen, at det dennem i Guds Sandhed vitterligt er, at Eske Pedersen i Bække holder Kro og haver holden det baade før denne forleden Fjendetid og siden derefter til denne Dag. Og Eske Pedersen stod selv i Dag til Vedermaalsting og opsagde forskrevne Kroer, at han ikke efterdags vilde holde nogen Kroer, eller sig dermed i ringeste Maade vilde befatte eller have med at bestille i nogen Maade, og stod Anders Mattesen og Eske Pedersen begge med hverandre til Vedermaalsting, der dette Vinde gik beskrevet.«⁴⁾ — Eske Pedersen forbedrede sig dog ikke, og snart kom han og et Par andre for Retten. Den 16. Jan. 1668 beviser Anders Mattesen med Koldinghus Amtsskrivers Seddel, at han har fæstet Retten til Kroeri i Bække og fører derfor Sag mod Elias Smed og Eske Pedersen. Denne Seddel lyder saaledes:

»Eftersom Anders Mattesen udi Bække sig besværer, at han alene aarligen skylder og skatter af et Krohold der i Byen,

endog han hertildags haver nogen Sinde holdt Krohus eller med Øl og Brændevinssalg, og en Del andre Mænd der i Byen holder samme Krohold vedlige og bruger deres Næring og intet derfor vil udgive, da eftersom han befindes for samme Krohus udi Matriklen takseret og deraf alene giver Skat og Contribution, paa kgl. Maits. min allernaadigste Herres Vegne tillades fornævnte Anders Mattesen alene at maa holde samme Kro der i Byen. — Forbydendes alle de andre Mænd udi Bække boendes er at gøre hannem nogen Forhindring derudi i nogen Maade, og ikke nogen af dennem sig tilfordrister eller medbefatter at sælge enten Øl eller Brændevin, og haver højstbemeldte kgl. Maits. Ridefoged udi Andst Herred herover at holde og have Inseende med, at de sig herefter retter, saafremt de ikke derfor vil lide, som det sig bør«.

Koldinghus, den 22. November 1667.

*Rudolf Faust.*⁵⁾

Senere kom det ulovlige Krohold i Bække atter for Retten. Søren Mortensen vandt, at han havde købt Brændevin udi Bække og ladet det hente hos Elias Smed og Hustru og undertiden hos hans Nabo, og vel havde han nogle Gange drukket en Skefuld Brændevin eller to udi Iver Sørensens Hus. Elias Smed og Kone, Kirsten, bekendte, at de havde holdt Kro ca. et Aar, og at Eske Pedersen havde givet dem Lov, hvilket Eske Pedersen imidlertid ved sin højeste Ed benægtede samtidig med, at han paastod, at han ikke selv holdt Kro, men paa samme Tid frasagde han sig rigtignok sit Krohold, hvorefter han og Elias Smed fik hver en meget klækkelig Bøde paa 10 Rdl.⁶⁾

Kroen har ikke været nogen Indtægtskilde i Anders Mattesens Tid; men naar Smugkroerne florerer, er det mere for Bøndernes Hang til Brændevin, end for Fortjenestens Skyld. Kort Tid senere klager Regimentsskriveren i Kolding over, at Egnens Bønder er slemme til at drikke. De vil, siger han, have Brændevin, om de saa skal hente det i Polen, og de giver gerne en Skæppe af deres haardt tiltrængte Korn for en Pot Brændevin.⁷⁾

Anders Mattesen har vel i sin sidste Tid drevet Kroen, siden

han saa drabeligt bekæmpede Smugkroerne, og med ham eller hans Enke, der endnu levede i 1696, maa Kroholdet paa Gaard Nr. 1 være ophørt; men mærkeligt nok svarer samme Gaard endnu i 1747 Kroafgift. 1703⁸) eller maaske nogle Aar før flytter Kroen om i Kirkebolet, der da er købt og vistnok samtidig ombygget af Præsten i Lindknud-Brørup, Magister Lucas Debes. Hvilke Bevæggrunde denne Mand har haft til at drive Kro i Bække, er ikke nemt at se. Han fik da heller ikke selv Bevillingen, den blev givet til tidligere Toldkontrollør Hans Lund i Kolding, som da ejede Vindmøllen i Bække. Lund lod Kroen drive ved en Vagtmester Peder Frederiksen, som nævnes der 1703 og 1715. Lunds Bevilling er udstedt 1704⁹) mod en aarlig Afgift paa 2 Sld.

Mens Vagtmester Peder Frederiksen var Kromand, kom det til et voldsomt Oprin i Bække Kro. Afdøde Redaktør P. Eliasen, Kolding, har efter Tingbøgerne genfortalt Begivenhederne i Kolding Folkeblad:

Det store Slag i Bække.

»Nogle Mænd fra Endrupholm Gods, nemlig Kristen Ladefoged, Niels Jensen Grisbæk, Ingvar Nielsen og Ib Thomsen, var den 5. Maj om Morgenen tidlig kommen til Bække, hvor de saa paa Stude. De var derefter en Tur i Asbo og drog senere tilbage til Bække igen, stadigvæk for at se paa Stude; men som Studene ikke var deres Ganning, gik de alle ind i Bække Kro. Mændene vilde have noget til Frokost, som de moxen var ganske fastende; men som de sad udi Fred og Frelse og ikke vidste af nogen Ufred, kom en stor Del af Bække Bys Beboere, Mænd og Kvinder, mangfoldig i Tal, som uden nogen given Aarsag først angreb Ladefogeden, som de overfaldt med Stavshug, Haargreb og Nævehug paa ganske morderisk Vis, og derefter angreb de de øvrige paa samme Maade. Anders Hansen Risbøl fik Parykken reven af Hovedet og et Slag over venstre Øje, saa Blodet heftigt løb ud deraf. Den ene af dem slap dog ud og kom bort til Hest. Oprintrnet blev set af to Mænd, den ene var kommen for at købe for en Skilling Tobak og sad og røg den i Mellemstuen, og den anden kom for at købe Brændevin til en Begravelse. Nogle af Folkene fra Bække var bevæbnede med Plejle og Prygler og andre havde Forke i Hænderne. »Det ved jeg Kristen Ladefoged, at Else Iversen var den første, der angreb nogen af os«.

Grunden til, at Beboerne angreb saa drabeligt, var det Rygte, der var kommen til Byen, at der skulde komme nogle Karle fra Endrupholm for at tage deres Hyrde bort til Soldat. En Vandringsmand, der kom igennem Bække, havde hørt dette Rygte blandt Beboerne. Han havde saa spurgt, om Hyrden var født paa Endrupholm Gods. Beboerne svarede, at det var ligemeget, de vilde forsvare deres Hyrde. Vandringsmanden havde advaret dem mod at slaa de udsendte Personer fra Endrupholm; »thi slaar I dem eller i nogen Maade gør dem Fortræd, saa slaar de jer igen med Lov og Ret.« Men dertil havde Beboerne sagt, at de ogsaa kendte Lov og Ret. Straks efter løb Beboerne saa til Kroen og bankede løs paa Folkene fra Endrupholm, der slet ikke var kommen for at tage Hyrden, blot for at købe Græsstude. Ejeren af Endrupholm Niels Nielsens Enke, Anna, tog selvfølgelig Ladefogden og hans Led-sagere i Forsvar. Bønderne søgte en Tid at krybe i Skjul bag Regimentsskriveren Rasch; thi der stod jo i Loven om Rytterbønderne, at Regimentsskriveren var deres naturlige Forsvarer; men det lykkedes ikke, thi her drejede Sagen sig jo ikke om nogle Rytterbønders Gaarde eller Gæld, men om et slet og ret Overfald paa sagesløse Personer.«

Slaget i Bække efterfølges af en meget vidtløftig Proces, som er meget vanskelig at følge i alle Instanser; men man ser, hvad Datidens indsnævrede Forhold i Landsbyerne kunde medføre, et løst Rygte blandt en lettroende Befolkning kunde afføde de voldsomste Optrin.

Den 21. Dec. 1723¹⁰) faar Herremanden paa Hundsbæk af Kongen Skøde paa Bække Kirke, Tiende og Gods, »der foruden en Fæstekro, som paa Kirkens Grund af Magister Lucas Debes er opbygt, hvilken Kro følger Kirken, dog med Kondition, at Køberen efter Rentekammerets Ordre af 27. Jan. 1722 igen giver bemeldte Lucas Debes, hvad han for Bolet kan have betalt, samt hvis Reparation og Bygninger derpaa efter uvillige Mænds Sigelse kan eragtes at være værd«. P. Tonboe havde vel bortfæstet Kroen, men han havde i lange Tider ingen Bevilling. Først 1734 ansøgte han om en saadan. Myndighederne var dog omtrent lige saa langsomme, for han faar ikke Bevillingen inden 1737. Ansøgningen og Bevillingen, hvis højstemte Stil er i daværende Kancellis og fornemme Konges Aand, er ret oplysende og lyder saaledes:

»Stormægtigste, allernaadigste Arve-Konge og Herre.

Deres kongelige Mayts. Hr. Faders salig højlovlig Ihukommelse, Kong Frederik den 4. haver allernaadigst den 18. Novbr. 1704 Hans Lund forrige Toldkontrollør udi Kolding paa et ham da tilhørende Sted udi Bække By, Andst Herred i Koldinghus Amt at holde Stedfrihed for rejsende, der kan have Ærinde midt igennem Landet og ej følger enten den store Østre Vej ad Kolding eller den store Vestre-Vej ad Ribe, der at holde Værthus og falholde Øl og Brændevin med mere mød aarlig Afgift til Amtsstuen 2 Sld., og som jeg der besidder en temmelig Del Hartkorn her i Amtet, med Proprietarie Rettigheder ogsaa har tilforhandlet mig samme Sted, hvilket Sted til Husly for de rejsende uforbigængelig behøver Frihed af Gæsteri og Herberge for den rejsende, helst som det grænser midt op til Randbøl Hede, der er tre Mil over i Længden, hvor ingen rejsende har noget Sted at bede i, førend i Bække, og som desforuden bemeldte Sted ligger 6 Mil fra Ribe og over 4 Mil fra den nærmeste Købstad, saa ingen Købstad i deres Privilegier kan præjudiceres, og ingen Købstad af Forordningen af 1719, om Krohold, har nogen Ret til at tale derpaa, længere end to Mil fra hver Købstad, saa siger Forordningen af 30. April næstleden, ikke forbyder Proprietærer at brygge og brænde fremdeles. Beder jeg allerunderdanigst Eders kgl. Mayts. til de rejsendes Hjælp og Befordring, vil benaade mig med samme Frihed, som min Formand har haft ved Stedet at holde Værtshus, hvorved ingen fornærmes; men alle rejsende derved faciliteres, hvorom jeg undertegnede højædle og velbaarne Statsraad og Amtmand von Linstow, som Stedets høje Øvrighed, i Anledning af Loven, herpaa tegnet vil være mig Vidne, om mit allerunderdanigste Andragende er conform med Sandhed, hvorefter jeg haaber nu allernaadigst Bønhørelse og forbliver til Døden

Eders kgl. Mayts. allerunderdanigste Tjener og Arveundersaat.

Peder Tonboe.

Hundsbæk, den 14. Juli 1734.«

B e v i l l i n g

for Peder Tonboe at maa udi Bække By under Koldinghus Amt holde et Kro- eller Værtshus indtil videre.

Gører alle vitterligt, at Vi efter allerunderdanigst gjorte Ansøgning, og Os elskelig Christian Carl von Gabbel Rüder, Vores Geheime-Raad og Stiftsbefalingsmand over Ribe Stift og Amtmand over Riberhus Amt saavel som Os elskelig Eggert Christoffer von Linstow Vores Etats-Raad og Amtmand over Koldinghus Amt Deres den 15. Juli 1734 og 11. Jan. 1735, herover givne

Erklæringer, allerunderdanigst haver bevilget og tilladt, saa og hermed bevilger og tillader, at Peder Tonboe maa indtil videre udi Bække By beliggende under Koldinghus Amt, holde et Kro eller Værtshus, og de rejsende saavel som andre med behørende Logementer samt Spise- og Drikkevarer til Nødtørftighed og for en billig Betaling sammesteds betjene, saa og derved stedse i Henseende til det er uden for Købstædernes Distrikt, brygge Øl og brænde Brændevin imod deraf, i Steden for Consumption, fra indværende Aars Begyndelse aarlig 6 Rdl. udi Vores Amtsstue at erlægge; i det øvrige haver han det bemeldte Krohold udi forsvarlig Stand at vedligeholde, saa at Kroen ikke til noget Fylderi og Tidsspilde for Bonden eller andre vorder misbrugt, saafremt dette Privilegium ikke ellers derved skal være forbrudt og aldeles ophævet, lovlydendes o. s. v.

Givet paa Vort Slot Frederiksberg 21. Marts 1737
under Vores Kgl. Haand og Segl.

Christian R.

Den 15. Jan. 1747 faar J. A. Poulsen af P. Tonboe Skøde paa Hundsbæk m. m., deriblandt Bække Kirke med dens Tilliggende, »Kirkekroen med dens Tillæg efter det derpaa til Vagtmester Stahl udgivne Skøde undtagen.«¹¹⁾ Maaske har Tonboe kort efter, at han fik Bevillingen, tilskødet Stahl Kroen, som dog vist ikke derved helt blev løst fra Forbindelsen med Kirken. Hvornaar dette helt og fuldt skete, ses ikke, da flere af de senere Kromænd tillige ejede Kirken. 1768 hedder det, at »Kroen siges at ligge paa Kirkens Grund«,¹²⁾ saa da er Forbindelsen tilsyneladende halvglemt. 1858¹³⁾ gjorde Sognet Krav paa et Jordstykke, som Kroen havde benyttet i ca. 50 Aar, og Kromand Pedersen maatte betale 32 Rbdl. til Kommunekassen for at faa Ejendomsret til Jorden. Sagen afgjordes ved Forlig mellem Kromanden, Sognemændene og Sogneforstanderskabet. Striden drejede sig vist ikke om Kirkejord, men om Gadejord, efter Sigende det Stykke, det nu nedbrudte Forsamlingshus laa paa.

Om Vagtmester Johan Stahl, som var aftakket Underofficer, skrives 1743,¹⁴⁾ at han kun har liden Næring, saasom der kun falder ringe Passage forbi Kroen. Det har dog nok hjulpet ham, at han havde Ret til at brygge og brænde, og at han tillige var Fæster af to Gaardparter.

Den 14. Dec. 1751¹⁵⁾ kort efter Stahls Død faar Andreas

Jensen Horsbøl Bevilling til at drive Bække Kro med Tilladelse til at brygge og brænde mod en aarlig Afgift paa 6 Rdl., men trods det, at han ogsaa ejede en Gaardpart og en Tid tillige var Vejrmøller, kneb det ham alligevel at klare sig. 1755 pantsatte han Kroen med en Trediedel Gaards Hartkorn 1-5-2-1 for 600 Rdr. til Assessor Bredahl, og fem Aar senere pantsattes for samme Sum det samme Gods, dog med Tillæg af Indbo, til Kammerassessor, Ritmester Lautrup. 1766 solgte han, vel sagtens nødtvungent, Kroen til Peder Poder paa Hundsbæk. Senere boede A. Horsbøl, der endnu var en yngre Mand, mange Aar i Bække.

Peder Poder, der nu var bleven Ejer af Kroen, havde ikke nogen overdreven Respekt for Øvrigheden. Han betalte meget vel den aarlige Afgift, 6 Rdl., til Amtstuen, men sad ellers i fire Aar uden at have kgl. Bekræftelse paa Kroholdet. Følgende blev derfor indberettet om ham: »Denne Mand er tit og ofte baade skriftlig og mundtlig bleven alvorlig erindret om enten at søge kgl. allernaadigst Confirmation paa Kroholdets Privilegier eller at nedlægge samme, men det haver alt hidindtil været forgæves.«¹⁶⁾ Den 21. Juli 1770 fik han dog Bevillingen.

Chresten Poder fik af Faderen P. Poder den 20. Maj 1780¹⁷⁾ Skøde paa Halvdelen af Bække Kirke, Halvdelen af en Bøndegaard og Bække Kro med Hartkorn. 1-5-2-1 for 1380 Rdl. Som vist i det foregaaende var hverken Kromand eller Myndighederne særlig hurtige til at handle, naar det gjaldt om at skaffe en Bevilling, men for C. Poder gik der dog vist usædvanlig lang Tid. Han fik nemlig ikke Bevilling inden den 2. Juli 1791,¹⁸⁾ og i denne var der endda den Indskrænkning, at han ikke selv maatte brænde. Han skulde købe Brændevin i Købstæderne. Myndighederne indskrænkede efterhaanden meget stærkt Retten til at brænde, og mod Bøndernes ulovlige Brænding førtes der i halvandet Hundrede Aar, fra Slutningen af det 17. til Midten af det 19. Aarh. en haard, men omtrent forgæves Kamp. Toldkontrollørerne havde Opsigt med Bønderne i den Henseende. Her i Bække har mange haft Brændevinstøj og brændt i Smug. Brændevin skulde der til, og der er Vidnesbyrd om, at Folk ikke nøjedes med »en Skefuld eller to«. I 1790erne var der Smugkro i Asbo. Allerede 1704 kom Bønderne

i Bække i Konflikt med Loven for ulovlig Brændevinsbrænding. Den 20. Juni d. Aar¹⁹⁾ stævnedes Jørgen Rasmussen i Bække for ulovlig Brændevinsbrænding og dessen Redskabs Holdelse. Fire indstævnede Vidner fra Bække kunde ikke nægte, at de havde hørt, at en Brændevinskedel, som Jørgen Rasmussen havde og ved sidste Inkquisition befandtes, da blev hannem og hans Hustru af deres Hus borttagen. Mændene maatte ogsaa indrømme at have drukket Brændevin i J. R.s Hus og Gaard, men de kunde ikke sige, om det var brændt der. Kontrollørerne har aabenbart mange Gange været paa Jagt efter Brændevinstøj i Bække Sogn, sidste Gang vistnok i 1850-erne, da blev Kragelund Nygaard undersøgt, og der blev fundet et Par Kobberrør, Resten af Brændevinstøjet skal ligge skjult i Mellemmosen i Kragelund.

1801 døde C. P. Poder, og Aaret efter giftede hans Enke sig med Anders Jochumsen Lund fra Hulvad i Brørup Sogn. Lund blev derved Kirke- og Kroejer. 19. Febr. 1803²⁰⁾ fik han Bevilning mod en aarlig Afgift paa 6 Rdl. Efter faa Aars Forløb blev han Enkemand, men giftede sig snart med sin første Kones Søster, Mette Bolette Friis. Gennem hendes Medgift eller Arv kom han i Besiddelse af hendes Fødegaard, der laa Nabo til Kroen. Det samlede Hartkorn blev efter ny Matrikel derved over 5 Tdr. Lund var vist en betydende Mand. Han huskes særlig, fordi det var ham, der opdagede og reddede Runestenen ved Kirken. 1833 døde han som en velhavende Mand, idet han efterlod sig 6145 Rdl.

Jørgen Nielsen Legardt fra Ravnholt blev 1830 gift med Lunds Datter og fik den 21. Marts²¹⁾ samme Aar af Lund Skøde paa Halvdelen af Bække Kirke, en halv Eng og Kroen med gl. Htk. 1-5-2-1 (samt St. Mosegaard paa Vester Gjesten Mark) for 1600 Rdl. Sølv (og Aftægt?).

1848 overtog en Slesviger, Georg Hansen, Kroen paa J. N. Legardts Bevilling, da denne ikke interesserede sig for at drive Gæstgiveri.

1855 købte Andreas G. Pedersen Kroen, som da var flyttet til sin nuværende Plads. Han var Svigersøn af Georg Hansen. Fra hans Tid ophørte altsaa den mærkelige Forbindelse mellem Kirke og Kro. Kirkebolet var nu, baade hvad Bygninger og

Jord angaar, næsten ubemærket gaaet op i Kroens Bygninger og Jord. Kirken mistede uden Indsigelse sin Toft. Den gamle Kro (Kortnummer 26) flyttede J. N. Legardts Søn, M. Friis Legardt, 1858 ud Vest for Byen, og den hedder nu Bækkegaard.

A. G. Pedersen forpagtede Kroen til en Mand ved Navn Moes og solgte den i Midten af 1860erne til Ivar Lindberg. Denne solgte 1872 Kroen til Niels Nielsen, som havde den til 1905. De sidste otte Aar af nævnte Tid havde han den forpagtet ud til en Mand ved Navn Carlsen. Jens Iversen ejede Kroen fra 1905 til 14. Marts 1923, da nuværende Ejer, Frands Sørensen, overtog den.

Kroens Rejsestald blev paa Grund af Vejreguleringen nedrevet 1935.

Bække Kro har trods Omskiftelighed i Kaarene formaaet at holde sig i omtrent halvfjerde Hundrede Aar, hvilket kun faa Kroer har. Af større Betydning har den vel aldrig været; men adskillige af de rejsendes brogede Skare lige fra de fornemste til de altid vandrende har søgt Ly og Vederkvægelse under dens Tag. En Periode har den haft Betydning for og Gavn af Studedriften. Ej heller Sognets Folk har forsømt den. For ca. 50 Aar siden var det endog Skik, at Byens agtede Borgere om Søndagen gik lige fra Kirken og over i Kroen for at faa sig et Slag »Fed og mager«. Engang hed det ogsaa, at »man kunde sidde i Kirken og tænke paa Kroen, og i Kroen og tænke paa Kirken«, men denne Talemaade stammer dog vistnok fra den Tid, da Kirken og Kroen hørte under samme Grundejer.

Paa Markedsdage kunde Ejendomme, der laa ved en Vej mod Bække og lige inden eller uden for Sognegrænsen, faa en Slags Beværterbevilling, og saaledes har der periodisk været Markedskroer ved Vejene mod Vorbasse, Læborg, Staushede og Veerst; men kun ved sidstnævnte Vej var Markedskroen inden for Sognegrænsen, nemlig i Kragelund ved Eskildbæk ca. 100 m Nord for den nuværende Eskildbro. Den bar Navnet »æ Skidenkro« og var i mange Aar lidt af en Smugkro, der mest besøgte af Folk, som kørte til Skovs eller til Stads.

GAMLE RETSTRÆTTER

Velgerninger burde skrives i Sten, Ugerninger i Sand; men det sker ikke her. Dette Afsnit viser Vrangsidens ved tidligere Tiders Folk og Forhold. De Eksempler, som her fremdrages, er fra Slutningen af det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarhundrede.

I Landbohistorien er Bøndernes Forhold til Lov og Øvrighed kort berørt, og skønt det maa antages, at Bønderne i Almindelighed var ret lovlydige, saa viser Sagen 1610-11¹⁾ mod de 13 Bønder i Asbo og Bække, som skulde køre Kongens Fadebur fra Kolding til Haderslev, men sammen med 27 andre undlod at møde og derfor idømtes Bødestraf, at de endog kunde sidde selve Majestætens Bud overhørig. Hverken denne eller andre af de her omtalte Forseelser kan undskyldes med Bøndernes Uvidenhed eller manglende Kendskab til Loven; thi den kendte de godt, især naar det gjaldt egen Fordel og Beskyttelse. Ja, de kendte endnu mere, nemlig hvor vanskeligt det var at faa den idømte Straf fuldbyrdet, og nogle var der ogsaa, der var dristige nok til at benytte sig af dette Forhold saaledes som fortalt i Sagen mod den modvillige Fæster i Kragelund, der i otte Aar benyttede sig af Lovens Svaghed og undlod at betale Landgilde. Straffene var i ældre Tider ellers haarde nok. Meningen var, at de skulde virke afskrækkende. F. Eks. idømtes de, der rømte fra deres Gaarde, og det var der adskillige, som gjorde, strengt Fæstningsarbejde. Blev Forbryderen ikke grebet straks, kunde han ofte redde sig ved Flugt, og han behøvede som Regel ikke at flygte langt. Her ydede Sønderjylland et omtrent sikkert Skjul.

De efterfølgende Eksempler, der for Størsteparten er hentet fra Tingbøgerne, er naturligvis ikke alle de Lovovertrædelser,

som er sket i førnævnte Tidsrum, men kun et Udvalg, der spænder fra mindre Forseelser til grove Forbrydelser. En Del Retssager er omtalt under Præster, Skolevæsen, Kroen o. fl. a. Steder.

Hver Landsby havde sin egen Vide eller Vedtægt, der bl. a. værnede om Markfreden. Desværre er her ingen Vide opbevaret. Var der Markstridigheder mellem to Byer, søgte man gerne til Tinget. 1671²⁾ lader Hans Christensen i Asbo tage Syn over tre Engskifter i Bække Enemærker, paa hvilke Jep Niensens Bæster i Bække havde gjort Skade ved at afæde dem. Værre Brud paa Markfreden skete 1680³⁾ i Asbo. En Mand havde i en andens Eng, »de smaa Kjeldskifter«, slaaet 24 Skar Græs og fjernet Høet undtagen een Stak, som stod over Skelstenen, naturligvis for at skjule den.

Tyveri er der nævnt Eksempel paa i Bøndernes Historie. Det var Peder Hyrde, der i 1685⁴⁾ stjal og bagefter truede Byen med Ild og Brand. I den lange Sag mod Anders Ulv, som senere skal omtales, ses, at Skovtyveri var meget almindeligt, man kan næsten sige ogsaa blandt hæderlige Folk.

At Datiden var raa og brutal, fremgaar af de mange Rets-sager om Slagsmaal. Under Præster er fortalt om Elias Bieners Slagsmaal med Rytterbonden i Veerst, under Kroen »det store Slag i Bække« og under Sagefald i Landbohistorien Slagsmaalet mellem de to Brødre paa Bække Kirkegaard. At Bøden i sidstnævnte Tilfælde blev saa haard, skyldes formodentlig, at det blev betragtet som Helligbrøde.

Søndag den 11. November 1683⁵⁾ kom det til et vældigt Slagsmaal ved Bække Kirke. Nævnte Dag kom Else Ostersdatter af Asbo gaaende ind i Bække Kirke og satte sig i sin Stol, som hun plejede. Efter at Menigheden havde sunget: Nu bede vi den Helligaand, og som Præsten var kommen paa Prædikestolen, knælede hun med de andre under Bønnen; men da hun saa under Evangeliets Oplæsning rejste sig, »hældede hun sig noget tilbage«, hvorfor Kirsten Andersdatter og Anna Hansdatter greb fat i hende og hjalp hende. Da hun efter at være kommen til Sæde stadig »hældede«, gik Kirkeværgen Erik Eskesen fra Kragelund hen til hende og sagde: »Gaa ud!« Hertil svarede hun: »I skal lade mig sidde, saa længe de andre

sidder. Jeg har intet ondt gjort!« Hun sad da lidt, men segnede atter tilbage, og Kvinderne vilde igen hjælpe hende til Rette; men Præsten sagde: »Før hende ud!« Nu traadte Erik Eskesen og Morten Sørensen til og slæbte hende ud, og i samme Tumult blev Klæderne revet af hendes Hoved og blev liggende i Stolen.

Da Gudstjenesten var forbi, kom det som Følge af Oprinet i Kirken til et haandgribeligt og temmelig raat Opgør, der begyndte inde paa Kirkegaarden og fortsattes ned ad Gaden langs flere Huse. Der sparedes ikke paa Krudtet. Det gik løs med Haargreb, Jordskub, Stavshug, Stenkast og Knivstik. Paa det ene Parti var Kromanden Anders Mattesen gift med en Søster til Else Ostersdatter og hans to Sønner Jørgen og Chr. Andersen, paa det andet var til at begynde med kun de to Mænd fra Kirken, Erik Eskesen og Morten Sørensen, men efterhaanden som Kampen skred frem, kom flere til.

Straks Menigheden kom ud af Kirken, yppede Jørgen Andersen Kiv med E. Eskesen, og ved Kirkegaardslaagen havde han ham ved Haaret. De blev dog snart skilte; men da havde Jørgen Andersen noget af E. Eskesens Haar i sin Haand. Erik Eskesen blev nu paa Kirkegaarden, medens Jørgen Andersen gik ned ad Gaden, hvor Slagsmaalet snart var i fuld Gang. Den gamle Anders Mattesen, der fulgtes med Morten Sørensen, sagde til denne: »Du skulde ej have trukket Else ud af Kirken!« Dertil svarede Morten: »I trak Josep ud, da maatte jeg vel trække hende ud!« Ved disse Ord vrededes A. M., og der kom dem adskillige Ord imellem, og ud for Mads Thommesen Degns Hus ved Stenbroens Ende slog han til Morten med sin Kæp. Denne veg og sagde: »Maa jeg ikke have Fred paa Kirkevejen? Drages til Minde!« De var nu kommen frem til Mortens Moders Hus, og Jørgen Andersen løb frem med løftet Kæp mod Morten, som bukkede sig, tog en Sten op og slog den i Hovedet paa J. A., saa hans Hue faldt af. Videre tumlede de med hinanden i Haaret ved Peder Nielsens Hus. Her havde Morten Sørensen faaet Jørgen Andersen paa Jorden og laa med Knæet paa ham. Anders Mattesen løb nu sin Søn til Hjælp; men i det samme kom Morten Sørensens Hustru løbende og forhindrede ham i at slaa hendes Mand. Imidlertid var en

anden Mand, Morten Pedersen kommen løbende til, og idet han raabte: »Jeg skal lære jer at holde Kirkefred,« slog han Anders Mattesen i Hovedet med en Kæp, saa Blodet randt ham ned over Øjnene. I den voldsomme Tummel, som nu fulgte, havde baade Anders Mattesen og Jørgen Andersen Peder Nielsen i Haaret, og Præsten, som kom kørende, saa, at Anders Mattesens Søn, Chr. Andersen, »bar sin Arm og Haand til, ligesom han havde skaaret tvende Skør med en Kniv«; men han saa ingen Kniv i hans Haand og saa heller ikke, hvem han beskadigede. Da kom Morten Pedersen løbende og viste ham sin Haand, »der var tværs overskaaren og meget ilde skamferet«, hvilket han beskyldte Chr. Andersen for at have gjort, og som han stod der, kom Anders Mattesen og Jørgen Andersen, greb ham i Haaret og tumlede om med ham.

Præsten, Anders Mikkelsen Hoe, meldte Slagsmaalet til Ridefogeden paa Koldinghus, Christian Nielsen, der indstævnedede de stridende Parter for Andst Herreds Ting den 22. Nov. s. A. Den 10. Januar 1684 mødte de igen for Tinget, men da havde Sagen taget en bemærkelsesværdig Vending. Den gamle Anders Mattesen, der ikke var ukendt med Processer, havde nok fundet det klogest for alle Parter og ikke mindst for sig selv at faa et Forlig og derved komme uden om Retten. Han havde da ogsaa faaet alt ordnet og mødte med skriftlig Forlig fra alle implicerede og krævede sig derfor fritaget for Retsbehandling. Samtidig kom han med et overraskende og ret ondartet Indlæg mod Præsten, der jo var Skyld i, at Sagen blev rejst. Tillige kunde han blive en Hindring for, at Sagen bilagdes uden Rettens Dom. Det var nær ved, at han beskyldte Præsten for at føre usandfærdigt Vidnesbyrd, og denne fik sikkert at føle, hvor utaknemmeligt det er at blive blandet i andres Stridigheder. Hvilket Slutresultat denne Sag fik, vides ikke, da Dommen ikke ses indført; men det betyder mindre i denne Forbindelse. Tidsbilledet er der, og det er sikkert ikke helt galt tegnet af den trange og mørke Tid efter Svenskekrigens Ødelæggelser.

Ogsaa Overfald fandt Sted. Den 6. Juli 1671°) begærede Anders Mattesen i Bække Syn over sit Hus, sin Hustru og sine Folk for at faa konstateret, hvorledes de Dagen før var blevet

medhandlet af Korporal Benfelt fra Gamst. Nogle af Gaardene var den Gang udlagt til Underhold for Ryttere, og ofte var der Stridigheder mellem Bønderne og Rytterne. — 1699⁷) skete et regulært Overfald i Asbo, og denne Gang gik det ud over et Par af de af alle Smuglere saa forhadte Toldbetjente, eller som de ogsaa kaldtes Vadstedridere. De var kommen til Asbo for at snuse efter en Drift Stude, som skulde smugles over Kongeaaen. Her blev de overfalden af et Par Karle fra Skodborg, der tog deres Vaaben fra dem, nemlig et Par Pistoler, en Sabel med Gehæng og desuden en Pisk, en Kappe og et Bidsel. Pistolerne blev fyret af i Luften og Kaarden halvt knækket, og navnlig gik det ud over den ene af Vadstedriderne, Jens Kjær, der blev slaet i Hovedet med Driverkæppene, saa han faldt af Hesten. En af Driverne, der denne Gang havde 14 Stude med sig, raabte, at alle Vadstedridere var Skælmer. Man burde slaa dem ihjel som Hunde og lade dem ligge, saa Hundene kunde æde dem. Ordene viser Tidens Raahed.

En rigtig Røver husede Sognet 1657. Dette Aar den 30. Maj mødte Fogeden fra Sønderskov for Retten og vilde have Tingsvidnernes Skudsmaal om en Mand fra Bække ved Navn Mathias Mikkelsen. Det var ikke godt. De erklærede alle, at han i mange Aar havde haft et »mordisk- og Tyvs-Rygte«. Fogeden oplæste nu et Dokument, udstedt i Aalborg 16. Febr. 1656. Deri hed det, at Svend Svendsen havde bekendt, at han sammen med Wolle Gaut og Wolle Rebslaaer havde været hos Mathias i Bække. De var seks Mand gaaet til Faarhuse ved Sønderskov om Natten, hvor de brød ind og bandt Manden, Konen, Pigen og Drengen samt Mandens Broder. De tog 200 Daler og nogle Klæder og gik igen. Det var »forgangen Aar for to Aar siden«. Mathias var nu bleven paagrebet. Man fandt ham staaende bag en Skorsten i Bække, kun iført sin Skjorte. Sagen mod ham og de andre Røvere blev indviklet og næppe sluttet; thi i Tingbogen staar, at nu »indkom Fjenden«.

De gamle Tingbøger vidner ogsaa om Ægteskabsdramaer. 1651⁸) dræbte Mads Pedersen Fitting af Bække sin Hustru med to Kaardestik i Siden, hvorfor han kom til at klæde Stejle og Hjul. — Omkring Aar 1720⁹) skete følgende: Anders Kjeldsen i Kragelund rejser sig ved Daggry, tager en Potte med Bog-

hvedegrød ned fra en Hylde, varmer den ved Ilden og spiser sin Davre, hvorpaa han sætter den op paa Hylden igen og gaar af By. Senere vaagner hans Hustru, og hun og de to Børn, en Dreng og en Pige, spiser Resten af Grøden. De blev frygtelig syge som efter en voldsom Forgiftning. Paa Bunden af den tomme Potte saa Hustruen noget hvidt som Allun. Det maa være det, de er bleven syge af. Hen mod Aften udaandede Drengen, Moderen jamrede sig i Sengen, og Pigen tumler om i Ovnskødet; men begge kommer sig dog. Om Aftenen kommer Manden hjem og mødes af Beretningen om Sønnens Død og de spørgende Blikke. En Stafet sendes til Amtmanden i Kolding med Melding om det forefaldne. Ægtemanden rider med. »Jeg gad vidst, hvad der staar i det Brev,« siger han til Stafetten; men i Kolding forsvinder den haardt mistænkte Mand og viser sig aldrig mere paa Egnen. Han dømtes til Døden.

At Skattesnyderi ikke er noget ganske nyt Fænomen, ses af følgende Sag, som Pastor Elias Biener 1703¹⁰⁾ var indviklet i. Inden for de Personer og det Tidsafsnit, som her er omtalt, er han den, der har Æren af at have optraadt i de fleste Retssager (se under Præster). I hans Tid havde Kongen forpagtet Skatten for Koldinghus Amt bort til Chr. Andersen i Viborg og Forpagter Mads Andersen paa Nørholm. Præsterne skulde udfærdige Mandtalslisterne over de skattepligtige. 22. Novbr. 1703 indstævnedes disse Mænd Præsten for formentlig falsk Opgivelse i Listerne, idet han til deres »mærkelige Skade og Afgang« skulde have undladt at indføre nogle af sine egne og andres Tjenestefolk. Han og flere Mænd i Sognet maatte da gøre Rede for, hvor mange Tjenestefolk de havde haft i de to foregaaende Skatteterminer. Ret mange Snyderier fandt disse Skatteforpagtere, som vistnok var temmelig haarde til at inddrive Skatten, dog ikke. De var ogsaa i Præsten kommen i Lag med den rette Mand. Han var en Mester i at bortforklare det meste af deres Anklage og var dem i det hele taget lidt for snu. 2. Dec. s. A., da han var indstævnet til at møde for Tinget, ansøgte han om Udsættelse paa Grund af, »at som det nu er saa nær under Julehelliget, saa han formedelst hans Prædikenembede og dessen Forretning ikke er capabel i Dag eller desforinden at svare til denne eller nogen anden deslige verdslige

Sagsøgninger.« Modparten betragtede dog dette som tomme Udflugter, og 1704 sluttede Sagen, vistnok uden Dom.

Den groveste Retshistorie, man kender fra Sognet, er fra Asbo 1732¹¹⁾ og indeholder en Række Forbrydelser, der giver et mørkt Billede af Tiden. Hovedpersonen, Anders Ulv, ejede dengang hele Asbo og hørte til en gammel, i Egnen stærkt udbredt Slægt, der var blandt de førende i Sognet. Koldingegnens store Lokalhistoriker, afd. Redaktør P. Eliassen, arbejdede bl. a. meget med Tingbøgerne. Efter disse har han genfortalt¹¹⁾ Anders Ulvs Historie, og da P. Eliassen var en mesterlig Fortæller, gengives hans Artikel om Anders Ulv saa vidt muligt ordret og omtrent i sin Helhed.

»Det var en Mandag Morgen før Pinse i Aaret 1732, at Ebbe Lauridsen af Kjeldbjerg i Læborg Sogn opdagede, at der var stjålet Tømmer fra ham, som han netop stod og skulde bruge. Ebbe, hans Søn og Svend samt en Tømmer gik da til Mændene i Vittrup og bad dem om at hjælpe sig med at lede om det forsvundne Tømmer. Der var Spor at gaa efter; det kunde spores, at to Vogne havde vendt det Sted, hvor Tømmeret laa. Mændene fra Vittrup gik med og fulgte Sporene sønder paa til den Vej, der gaar mellem Bække og Asbo og videre mod sidstnævnte By. I Asbo gik det igennem en Toft ved den Husende, som Anders Ulv havde bygget et godt Stykke fra sin Gaard. Sporet førte til Ole Vandels Enkes Hus. Her stod der ganske rigtig to Vogne. Man kunde ikke helt bestemt sige, om det var de to Vogne, man havde sporet hele Vejen; men der var den paagældende Morgen kun de samme Vognspor at se. Endvidere havde man bemærket, at den Vogn, der havde vendt ved Ebbes Mødding i Kjeldbjerg, havde haft en Jernskinne paaslagen med fire Søm. En af Haandværkerne tog Maal af Skinnen i Sporet ved Kjeldbjerg, og Maalet havde han i sin Cirkel (Passer). Det passede nøje med en Skinne, der var slaaet paa den ene af Vognene ved Ole Vandels Enkes Hus. Der var altsaa næppe Tvivl om, at det virkelig var den samme Vogn, der om Natten havde været brugt af Tyvene. Der var ikke noget paa Vognen, men ved Undersøgelse fandtes der tre Møgfjæl i Anders Ulvs Mødding, og Ebbe paastod, at i hvert Tilfælde den ene af dem var hans. Man fandt ogsaa to Sædefjæl,

som Ebbe vedkendte sig. Paa den ene Side af Fjælen havde Ebbe gjort nogle Øksehug, hvorpaa han kunde se, at det var hans Sæde. Undersøgelsen foregik ganske systematisk. Man tog en Kande med Vand og undersøgte, om der var gravet i Haven. Det var et gammelt Middel, som man oprindeligt havde lært af Svenskerne, da de var i Låndet et Par Menneskealdrer tidligere. Var der gravet et Sted i Jorden, saa sank Vandet straks. Ved Hjælp af Vandet og en Stok, som man stak i Jorden med, fandt man snart, at der virkelig var nedgravet noget. Det viste sig at være en Vognstjært af Elletræ og et Spadeskaft, som Ebbe ogsaa savnede. Vesten for Enkens Hus fandt man i et gammelt Sanddige to savede Egestænger, som viste sig at være stjaalne fra Hans Vranderup i Glibstrup. Dem fandt man ved at stikke i Diget med en Kaarde.

Alle de forefundne Tyvekoster blev paa en Vogn kørt til Sognefoged Anders Andersens Gaard i Vester Gjesten, hvor de blev taget i Forvaring »indtil Sagens Uddrag«, det vil sige indtil Tyverisagen var tilendebragt. Det meste deraf blev bragt op paa Sognefogedens Loft. Men tredie Nat efter Ransagningen i Asbo brændte Sognefogedens Gaard i Vester Gjesten. Branden beskrives saaledes i Tingbogen: For Retten fremstod Rytterbonden og Sognefoged Anders Andersen i Vester Gjesten og vemodeligen androg, hvorledes onde Mennesker ved Nattetide næstafvigte imellem den 8. og 9. Juni havde sat Ild paa hans Hus og Gaard, matrikuleret for 5 Tdr. 3 Skp. 3 Fdkr. 1½ Alb. Hartkorn, saa han med Hustru og Husgesinder, som laa i deres trygge Søvn, allesammen nær havde brændt inde, dersom Guds almægtige Beskyttelse ikke havde været der imellem ved Tjenestepigen, som vaagnede i samme Færd og raabte Alarm, da Salshuset var i fuld Brand og Stuerne fyldt med Røg og Kvalm, hvorved han mistede al sin ejende Formue. Til saadant at bevise fremstillede han efterskrevne Vidnesbyrd, nemlig Mads Nielsen, Hans Nielsen, Hans Jørgensen og Anders Andersen Høllede, alle fra Vester Gjesten, hvilke overensstemmende vandt, »at Sognefoged Anders Andersen med Hustru og Husgesinde havde nær ved paasættende Ild bleven indebrændte«. Der var afbrændt et velbygget Salshus af Egetømmer paa Leder og brændte Sten Tavleværk, 16 Fag, med Indbo, Gangklæder og Sengeklæder,

Kobber, Tin, Messing, Borde, Skabe, Kister, Skrine, Linned og Uldent, hvoraf der i Huset var Guds Velsignelse, samt rent Korn paa Loftet, saa deraf aldeles intet blev reddet eller var at redde, formedelst Ilden ganske havde faaet Overhaand. Ja, Anders Andersen maatte retirere sig barbenet ud med en gammel Vadmelskjortel og laane Klæder — Skjul af Naboerne, saavel som hans Hustru, Børn og Tyende. Derover er han, som tilforn var en velhavende, oprigtig, ærlig Mand, geraaden i største Armod. Desforuden brændte fra ham 17 Fag Ladehus og Hestestalden med Ege-Bulfjæl forneden op til Remmene, 14 Fag Ladehus vesten i Gaarden, bygget af Egetømmer med brændte Sten Tavleværk, endvidere 14 Fag Fæhus og 4 Fag Tørvehus, alt af gammelt Egetømmer, undtagen tvende Sparretræer af Fyr, tilsammen 65 Fag. Saa blev ogsaa brændt inde 12 Malkekøer og 10 Sommerkalve, 52 Faar og Lam, 2 Ungsvin med mere. Ilden blev optændt i det østre Hus paa tvende Steder og i Salshusets østre Ende, hvor der var Høgulv og Kostald, som de ved Hestene vagtholdende tæt østen for Byen for Vidnerne berettede saaledes at have set.« Det rygtedes snart over Egnen, at Brandstiftelsen stod i Forbindelse med Tyverisagen i Bække, og alle, der paa nogen Maade havde været med ved Paavisningen af Tyvekosterne i Asbo, begyndte at frygte for, at deres Gaarde skulde blive afbrændt. Simon Madsen i Vejen Mølle blev advaret af sin Hyrdedreng om at holde Vagt om Natten. Hyrdedrengen sagde, at der paa Marken var kommen en Mand til ham, der havde bedt ham om at advare Husbonden. Men hvem den Mand var, vidste Hyrdedrengen ikke. At to af Møllerens Hunde var blevet slaaget ihjel, troede Mølleren ogsaa var en Forløber til Brandstiftelsen. Ogsaa Ebbe Lauridsen i Kjeldbjerg holdt Vagt ved sin Gaard om Natten. I Gjesten blev der ligeledes udsat Vagtposter. Kort sagt: hele Egnen var opskræmt.

Ved Branden i Sognefogedens Gaard i Vester Gjesten brændte alt det stjaalne Gods; kun et Stykke af den ene Sædefjæl var bevaret. Det bragtes til Birketinget i Viuf og forevist der.

At stjæle Træ i Skovene var dengang ingen Skam. Det gjorde saa at sige alle Bønder, naar de manglede et Stykke

Bygnings- eller Gavntømmer. Tyverierne fra »Kongens« Skove dreves i vid Udstrækning, navnlig om Natten. Det var forholdsvis sjældent, at saadanne Tyverier opklaredes. Men den, der havde stjaalet sit Træ i Kongens Skov, skulde passe godt paa det; thi det var ikke sjældent, at man igen stjal Træet fra Skovtyven. Stor Fare var der jo ikke ved at stjæle fra en Skovtyv, thi han kunde jo ikke godt gaa til Øvrigheden. Gjorde han det, maatte han selv forklare, hvor han havde sit Træ fra. Men at stjæle fra en Mand, der paa retmæssig Maade var kommen til sit Bygningstømmer, det var jo ikke saa ufarligt, og det var nok det, som nogle Folk fra Asbo denne Gang havde gjort, de havde endog taget andre Sager med, en Spade, nogle Møgfjæl og Møghaver etc.

Tyvekosterne var fundne hos Ole Vandels unge Enke i Asbo og hos Anders Ulv. Nu hedder det ganske vist, at »hvor man har sine Koster, der har man sin Tyv«. Men hvem var Tyvene? Vi maa først se, hvem der boede i Asbo. Ole Vandels Enke maa have været en yngre Kone. Hun havde to Børn af et tidligere Ægteskab nemlig Kirsten, der var 18, og Karen, der var 16 Aar. Enken selv maa have været omkring 39 Aar gammel. Man sagde, at Ole Vandels Enke laa i Kæresteri med den unge Niels Ulv, der gik som Karl hos sin ældre Halvbroder Anders Ulv. Mistanken for Tyveriet i Kjeldbjerg faldt paa Niels Ulv. Nu var Niels Ulv aabenbart ikke videre velbegavet, saa man troede, at Broderen Anders stod bag ved. Og da Sognefoged Anders Andersens Gaard i Vester Gjesten brændte, efter at Tyvekosterne var ført dertil, mente man, Tyvene var Brandstifterne, for at Ilden kunde fjerne Tyvekosterne og muligt derved afvende Tyverisagen. Niels Ulv følte, at Stillingen blev vanskelig. Han gik straks efter Branden — som stadig kaldes en »Mordbrand«, fordi den havde bragt Menneskeliv i den yderste Fare — til Bække til sin Moder, der paa sine gamle Dage var blevet gift med Knud Nielsen af Bække, og klagede sin Nød for hende. Uden egentlig at tilstaa at være Gerningsmand til Tyveriet og Mordbranden sagde han, at han vilde komme til at hæfte for, hvad der var sket. Han fortalte, at Broderen Anders havde foreslaaet, at han, Niels, skulde rømme Landet og drage sønderpaa, og Anders havde budt ham en

Rigsdaler som Tærepenge. »Den kommer du ikke langt med,« sagde Moderen, »og hvis du render din Vej, tager du over for Øvrigheden hele Skylden for det paa dig, og du kan aldrig komme her mere.« Med den Besked var Niels gaaet tilbage til Asbo.

Det ser ud til, at Niels Ulv har udført Tyveriet paa Kjeldbjerg i den Tro, at Kjeldbjergmandens Træ er Tyvekoster, som der ingen Fare er ved at stjæle. Kort efter Tyveriet paa Kjeldbjerg og Ransagningen i Asbo mødte Anders Ulv paa Birketinget i Viuf og meddelte, at da han den 5. Juni kom hjem fra Varde Marked, havde der været nogle Folk i hans Hus og ransaget efter Træ, som de sagde skulde være fra-kommet dem mod deres Vilje. De havde i hans Hus vedkendt sig nogle smaa Fjæl, men om det var de samme, som var blevet borte for dem, var mere, end han vidste og kunde sige. Nu sagde Loven, at naar man kender sig ved Tyvekoster i anden Mands Hævd, da bør man ved lovlig Vidne bevise, at det er det stjaalne Gods (Danske Lov: 6-17-10). Hvad angaar de Bøge, som man havde fundet ved Anders Ulvs Gaard, da havde Anders sidste Mikkelsdag tilkøbt sig dem af Mads Hansen i Asbo, som igen fik dem, dengang han var Tjener under Laage Gods. Forøvrigt henviser Anders Ulv til Danske Lov 6-17-18, at hvis man finder Koster i Bondens ulaasede Lade, da kan Bonden sværge paa, at han ej er Tyv eller Tyvs Medvider, og at han ej ved, hvorledes disse Koster er kommen i hans Hus, men at de maa være ham paaført af onde Mennesker. Man ser, at Anders Ulv forbereder sig til at feje for sin egen Dør. Anders Ulv var en kendt Mand paa Birketinget, thi han kom ofte i Retten. Snart havde han laant en Mand i Store Andst Penge og inddrev nu sin Fordring, snart var han indviklet i en Proces om Arven efter Mads Termansen paa Nielsbygaard. Straks efter at Folkene havde været paa Ransagning efter Tyvekoster, havde Anders Ulv været ridende hos Prokurator Bjerrum paa Gravensgaard i Læborg Sogn og søgt Raad, og det var nok samme Nat, som Sognefogedgaarden i Vester Gjesten gik op i Luer. Paa den Maade havde Anders Bertelsen Ulv sit eget Alibi i Orden med Hensyn til Branden. Regimentsskriv-eren i Kolding, Krigsraad Hachsen, der var Rytterbøndernes

Forsvarer, rejste saa Sagen mod Tyvene og de formentlige Mordbrændere i Asbo. Sognefogeden i Vester Gjesten var jo Rytterbonde, saa det var Regimentsskriveren, der skulde tage Affære. Man faar for Resten under Gennemlæsningen af Sagen, der fylder flere Hundrede Sider i den store Protokol, som føres af Birkeskriver Mads Paabye fra Nygaard, et stærkt Indtryk af, at Krigsraad Hachsen tidligere har haft et personligt Sammenstød med Anders Ulv, og at han er gaaet til Sagen med en ganske særlig Iver. Dette Indtryk er endog saa kraftigt, at man faar en Mistanke om, at han har en personlig Fornærmelse at hævne, og en Tid er man ved Gennemlæsningen tilbøjelig til at tro, at Anders Ulv virkelig er en forfulgt Uskyldighed.

Krigsraad Hachsen drog ud til Gjesten og holdt Forhør paa Stedet. Under dette Forhør slog han straks ned paa Niels Ulv og Ole Vandels Enke, Margrete Bennetsdatter, der begge førtes som Arrestanter til Kolding. To Personer havde ved Flugt unddraget sig Retten, nemlig Anders Ulv og Enkens ældste Datter, Kirsten Jørgensdatter.

Den 12. August 1732 kom Sagen for Birketinget i Viuf. Justitsprotokollen fortæller:

Regimentsskriver Søren Hachsens Fuldmægtig Simon Møller af Kolding fremstillede Niels Bertelsen Ulv og Ole Vandels Enke ledig og løs her for Retten uden Hægtelse og Baand for at høre, baade hvad de selv godvilligen forhen ved holdte Eksamen haver bekendt som og for Vidnesbyrd i Sagen. Simon Møller begærede, at sidstnævnte Vidne Anders Ulvs Tjenestekar, Hans Hansen, samt Tjenestepigen, Karen Jørgensdatter (den anden af Enkens Døtre) blev paaberaabt at høre oplæse, hvad de ved Eksamen i Vester Gjesten den 20. Juli sidstleden havde berettet:

Karen Jørgensdatter, som var i sit 16. Aar, berettede, at hun ved Eksamen den 20. Juli havde sagt Sandheden, og forklarede, at hendes Søster, Kirsten Jørgensdatter, havde været med Niels Ulv i Vester Gjesten for at sætte Ild paa Anders Andersens Gaard, og da Ilden var gaaet ud to Gange, havde Søsteren optændt den igen, hvorefter Gaarden var brændt. Kirsten og Niels Ulv var om Aftenen redet til Gjesten paa Ole Vandels Enkes

Plage, som gik paa Toften ved Gaden. Derpaa aflagde hun Ed og bad sig Gud til Hjælp.

Hans Hansen, Anders Ulvs Tjenestekarl, vedstod ligeledes, hvad han havde sagt ved Forhøret den 20. Juli i Gjesten, og tilstod, at han havde været med sin Husbond, Anders Ulv, i Bindeballe Skov for at afsave 3 Risege. Det var sket sidste Vinter engang om Natten. Den ene af Risegene var bleven lagt hos Anders Ulv, og de to andre hos en anden Mand i Asbo, Hans Ulv. For Resten havde Anders Ulv hindret Vidnets Altergang siden sidste Mikkelsdag.

Den anklagede Niels Ulv vedstod den Bekendelse, som han havde gjort i Gjesten, og Ole Vandels Enke, Margrete, vedkendte sig ligeledes sin Bekendelse. Efter at Branden i Gjesten havde fundet Sted, var Anders Ulv kommet over til hende og havde banket hende skammelig, fordi Kirsten havde forladt ham. Hun truede da med, at hun vilde rejse til Øvrigheden og angive, at han havde truet Kirsten og Niels Ulv til at sætte Ild paa, en Gerning, for hvilken de enten skulde miste Liv eller Levned eller rømme Land og Rige. Hun forklarede ydermere, at hun havde hørt, at Anders Ulv og Niels Kusk havde stjaalet i Egtved Skov ved Agernhaven. De havde afsavet 9 Risege ved Roden, og deraf havde Niels Kusk faaet de 4 og Anders Ulv de 5 bedste, som han havde lagt i Tørvemosen i en Pyt, hvor de igen blev stjaalet fra ham. For dette Tyveri havde Anders mistænkt Ebbe i Kjeldbjerg, og Anders havde ikke givet dem Rist eller Ro, før Niels Bertelsen Ulv og hun havde stjaalet det igen fra samme Ebbe Lauridsen i Kjeldbjerg. Ole Vandels Enke sagde, at de Risbøge, som Husmand Mads Hansen i Asbo havde hjemlet Anders Ulv, havde Niels Kusk og Mads Hansen stjaalet i Bøgvad Skov og solgt dem for en gammel skimlet Hest, som Anders Ulv vidste var stjaalet, hvilket han selv havde sagt til hende.

Om Ildspaaættelsen berettede Arrestanten Niels Ulv, at da Ilden var gaaet ud i Sognefogedens Lade, havde han sagt til Pigen Kirsten, om de ikke hellere skulde lade det være; men hun tændte Ild igen, idet hun sagde, at ellers fik de en Ulykke, naar de kom hjem. Forøvrigt havde Anders Ulv nogle Dage i Forvejen sagt til Niels: »Der ligger noget Blaar. Det skal du

tage og tørre ved Ilden og bruge til at stikke Ild paa Anders Andersens Gaard med.« Anders Ulv vilde ogsaa have haft ham til at stikke Ild paa Bække Vejrmølle, som tilhørte Hr. Tonboe paa Hundsbæk, thi Peder Tonboe havde skilt ham ved saa mange Penge. Da Niels ikke turde, var Anders bleven meget vred.

Det fremgaar af Niels Ulvs Forklaring, at Anders Ulv var under Hundsbæk, men at han ved Siden af sin forsømte Fæstegaard paa et Stykke Ejendomsjord nu byggede det nye Hus, som tidligere er omtalt. Det var Meningen, at naar det ny Hus nærmede sig sin Fuldendelse, vilde Anders løsne Loftsfjæl og Vinduer i Fæstegaarden, stikke Ild paa den og saa rive Vinduerne og Loftet ned og drage sig dem til Nytte i det ny Hus. Det kunde saa se ud, som om det hele var brændt.

To Mænd, der var udsendt for at søge efter den flygtede Kirsten Jørgensdatter, havde ikke fundet hende; men de havde derimod fundet en Vogn, hvorpaa Anders Ulv havde læsset en Del af sin rørlige Formue, som var undervejs til Svigermoderen i Bindeballe.

Et af Vidnerne fra Asbo, Peder Henriksen Skøllemand, erklærede, at han vidste intet til Opklaring af denne Sag andet end, hvad han havde hørt ved Retten her i Dag, og ligeledes vidste tilforn, at Anders Bertelsen Ulv havde et ondt Rygte paa sig, og at han ikke nu turde komme til Stede.

Niels Ulv havde for Resten truet Folk med Ildebrand. Om Anders Jakobsen i Asbo havde han saaledes sagt, at den »smalbenede Hund« skulde faa en Ulykke. Han vilde brænde ham inde.

Alle disse Tyveri- og Mordbrænderbeskyldninger danner Optakten til den indviklede Sag, som røber megen moralsk Fordærvelse ikke alene for de anklagedes Vedkommende.

Men hvor var Anders Ulv blevet af? og hvor var »Vandelpigen«, som hun kaldtes, løbet hen? Det hed sig, at de var rendt bort sammen. De var efter Sigende flygtet paa en Hest. Dagen efter sidste Vorbasse Marked kom en Mand ind til Lauge Nielsen i Surhauge og sagde: »Vil du komme ud og se Anders Ulv med Vandelpigen. De rider op til Stilvad efter Graven-gaard,« men da Lauge kom ud af sit Hus, saa han ingen.

Andre havde set en Mand med et Kvindfolk trække med en Hest Vest for Stilvad Krat; men da der kom Folk imod dem, bøjede Manden og Kvinden Hesten bort fra Vejen. Folkene var glåde for, at de ikke mødte dem; thi de mente, at det var Anders Ulv og »Vandelpigen«, og de takkede Gud, at de kom af Vejen for dem. Atter andre mente, at de havde set Anders Ulv i Emmersbøl Sydvest for Tønder, hvor han kaldte sig Hans Bertelsen og tærskede for en Bonde, medens hans virkelige Navn jo var Anders Bertelsen Ulv.

Prokuratoren paa Gravengaard lagde ikke Skjul paa, at han var den, der sidst havde set Anders Ulv. De sidste Ord, som Anders Ulv havde sagt til ham, var: »I kan vel sige mig Vejen til København?« Og da han fik Besked om Vejen, red han bort efter Anvisningen. Dengang havde Vandelpigen ikke været med ham. Om hende dagedes det efterhaanden, at hun var flygtet »op i Landet«.

I »den svenske Kælder« paa Koldinghus, hvor der dengang var Amtsfængsel, sad imidlertid de to Fanger, Niels Bertelsen Ulv, altsaa Anders Ulvs Halvbroder, og Ole Vandels Enke Margrete. De har vel nok været lænkede; men sikkert er det ikke. De fastholdt stadig deres Forklaring, at det var Anders Ulv, der havde tvunget dem til Trætyveriet paa Kjeldbjerg og for Nielses Vedkommende til Mordbrænderiet i Vester Gjesten. Flere Gange holdtes der Forhør ved Retten i Viuf, og medens det jo ellers er en fast Regel, at anklagede Personer er til Stede, ved Retten, naar der gaar Vidnesbyrd om dem, turde man i Regelen ikke føre disse til Tinget, thi de havde stort Slægt- og Svogerskab over hele Koldingegnen, og Myndighederne var bange for, at Slægt og Venner kunde hjælpe dem til at undvige, navnlig Niels Ulv. Enken synes der ikke at have været stor Medlidenhed med.

Sagen trak i Langdrag, og Amtets Bønder maatte skiftevis holde Vagt over de to Arrestanter i halvandet Aar. Der var almindelig Forbitrelse over den uhyre Ulejlighed, man havde med Vagthold, og efterhaanden slappedes Disciplinen blandt Vagtmandskabet.

Medens Fangerne sad i Arrest, skete det kun sjældent, at de fik gejstligt Tilsyn. Kolding Bys Præster havde den Opfat-

telse, at de kun skulde tage sig af de Fanger, der hørte til deres egen Menighed. Var det Fanger længere borte fra, saa var det selvfølgelig meget besværligt for de Præster, under hvilke de hørte, at komme ind og aflægge Besøg i den svenske Kælder. Det vides dog, at den nidkære Præst Niels Tøxen til Veerst og Bække flere Gange har været i den svenske Kælder for at tale med Fangerne; men ret skødesløst maa de være blevet behandlet; thi de fortsatte deres afbrudte Kæresteri, hvilket havde den Følge, at Enken fødte et Barn i Fængslet. Fødsels-hjælp har hun næppe haft meget af, hvorfor baade hun og Barnet døde.

Endelig efter lang Tids Forløb dukkede Anders Bertelsen Ulv, der stadig under Forhørene blev betragtet som Hovedmanden, op i Egnen igen. Han havde virkelig været i København, hvor Krigsraad og Kirkeinspektør Morville bevidnede at have set ham. Anders Ulv holdt sig slet ikke skjult, men gik aabenlyst omkring, Krigsraad Morville saa ham i den kongelige Ridestald ved Slottet, hvor Anders Ulv overrakte Kongen et Bønskrift om fri Proces. Ogsaa en vis P. Limskou attesterer, at han flere Gange har set Anders Ulv i København, og da han spurgte Anders, om han ikke frygtede for at blive paagrebet, svarede han, at han vel var bange for Arrest, idet han ventelig vilde blive ilde medhandlet i Arresten; men for Sagen i sig selv frygtede han ikke, thi han var uskyldig.

I Slutningen af Aaret 1732 kom Anders Ulv tilbage til Asbo. Da han ikke øjeblikkelig indfandt sig ved Retten, lod Regimentsskriveren ham paagribe og føre til Fængselet. Han fik Haandjern paa og behandledes umaadelig strengt. Anders klagede over, at Haandjernene skrabede Kødets af hans Haandle, fordi de var for smaa, men det blev der nok ikke taget meget Hensyn til. Det hed sig endda i en Skrivelse, som kan læses i Amtmandens Protokol, at Anders Ulv havde alt for let et Fængsel og for stor Frihed. Der var paa Slottet kun een Kælder, hvori baade Anders Ulv og Halvbroderen Niels sad, og man kan tænke sig, hvorledes Anders Ulv har skældt Broderen ud.

I Foraaret førtes Sagen endelig hen mod sin Afslutning paa Birketinget. At Anders ikke fik Lov til at komme for Retten

selv, skyldtes Øvrighedens store Frygt for, at han skulde »echappere«. For Retten opregnede nu hele Sagen paa ny, og det er ikke Smaating, der berettes om Anders Ulv. Nu da Vognen hældede, skubbede de fleste til. Medens de fleste Vidner tidligere stadig har sagt, at Anders hidtil var uberygtet, ja, at han endog ved Lejligheder har laant fattige Folk Penge og givet Almisser, hedder det nu almindeligt, at han har været ond, hidsig og fremfusende. En Person, der af Hr. Tonboe paa Hundsbæk havde fæstet et Hus i Nærheden af Anders Ulvs Gaard, fortæller nu, at Anders Ulv ved det Gilde, den ny Fæster gjorde for Naboerne, skal have sagt til ham, at han ikke skulde faa mange rolige Nætter i det Hus, og da Manden, forfærdet over denne Spaadom, forhørte sig nærmere hos Niels Ulv, som dengang var Dreng, svarede Niels, at det vistnok betød, at han vilde faa »en varm Hale«. Manden forstod det saaledes, at Anders Ulv vilde brænde ham inde, og af Frygt forlod han kort efter sit Fæstehus og flyttede til Bække.

Flere Vidner fortæller, at Anders Ulv har været haard mod sin Moder (Stedmoder), saa hun endog har sagt i Hidsighed engang, at hun vilde ønske, hun kunde se ham i Bøddelens Haand, inden hun døde.

Det skal have været ret almindeligt, at Anders Ulv optraadte som Slagsbroder. Naar han kom til Markeder i Egnen og syntes, at Markedsgæsterne forlangte for meget for deres Kreaturer, blev han saa vred, at han bankede dem. (Her udelades den under Vejene fortalte Historie om de hollandske Studeprangere i Asbo.)

Engang da der havde været Studehandlere i Asbo, havde Anders opfordret sin Halvbroder Niels til at stjæle en Penge-sæk, som laa i en Vogn. Anders holdt Snak med Studehandleren, for at Niels ubemærket kunde tage Sækken og kaste den i en Lergrav. Da Studehandleren var rejst, gik Anders ned til Lergraven og stak i Vandet med en Stok for at finde Sækken; men nu maatte Niels tilstaa, at han ikke havde turdet stjæle Sækken, hvorfor Anders blev meget vred og skammede Niels ud, at han var et Fæ. Der kunde de have faaet mange Penge, og Anders vilde have delt halvt med ham.

En Genistreg udførte Anders med nogle Mænd, der var

kommen kørende med flere Sække Malt. Han forhandlede først med dem for at købe en Sæk Malt af dem; men da de ikke vilde sælge for den Pris, som han bød, listede han sig til at gemme en Sølvske i den ene af Sækkene. Da Mændene var kørt, satte Anders efter dem og naaede dem i Foldingbro, hvor han beskyldte dem for at have stjålet en Sølvske. Sækkene blev nu undersøgt og Sølvskeen fundet i den ene af dem. Før at fare med Fred maatte de overlade Anders Ulv den ene Sæk Malt gratis. (Om Anders Ulv og Vinhandleren se under Vejene.)

Den Slags Historier er der mange af; men man er ikke rigtig sikker paa, at de alle er sande; thi Vidnesbyrterne er noget modstridende.

Spektaklet i den svenske Kælder mellem de to Halvbrødre blev saa voldsomt, at man flyttede Niels Ulv op til et Fængsel ved Portstuen. Regimentsskriveren stillede til Amtmanden Forslag om, at den svenske Kælder deltes ved Murværk i fire Rum. Amtmanden billigede dette, og Forslaget gik videre til kongelig Approbation; men imens saa Niels Ulv Lejlighed til at flygte. Fangefogeden Ulrich Slegel blev sat under Tiltale, men undskyldte sig paa bedste Maade, og Niels Ulv fik man aldrig mere at se.

Endelig den 1. Juni 1734 faldt Dommen i den meget vidtløftige Sag. Dommeren var Birkedommer *Hans Panck* fra Haastrup, Birkeskriveren var *Mads Paabye* af Nygaard, og der var selvfølgelig efter Loven udmeldt det sædvanlige Antal Meddomsmænd.

Hele Sagen opregnes med alle Vidnesbyrd og Bevisligheder. Det oplyses, at da Ole Vandels Enke, Margrete Bennetsdatter, laa for Døden efter Barnefødselen, fastholdt hun sin Tilstaaelse.

Dommen lød saaledes:

»Efter saadanne aflagte og førte Bevisligheder tildømmes *Niels Bertelsen Ulv* for Mordbrand og Tyveri efter Lovens 6. Bogs 19. Kapitel, 1. Artikel, til at miste sit Hoved med en Økse, Hovedet at sætte paa en Stage og Kroppen at lægges paa Stejle. (Skade, at Niels havde salveret sig ved Flugt forinden, nemlig 29. Maj.)

Iligemaade bør den bortrømte *Kirsten Jørgensdatter* efter Lovens Bydende som den, der haver tillige med bemeldte Niels

Bertelsen Ulv øvet saadan grov udædisk Mordbrandsgerning, miste sit Hoved med en Økse, Hovedet sættes paa en Stage og Kroppen at lægges paa Stejle, naar hun maatte findes. (Ogsaa hun var jo flygtet.)

Angaaende de to Personers Boeslod, da saasom de ikke er noget ejende, bliver der ikke noget for dem til Hans Majestæts Kasse at beregne.

Betræffende Ole Vandels Enke *Margrete Bennetsdatter*, der var besvangret i sin Arrest og i sin Barselseng er død, efter at hun havde født et dødt Barn, som efter høje Øvrigheds Foranstaltning er bleven til Jorden hensat, da burde hun vel, om hun havde levet, efter Loven at være stubbet til Kagen og hensat udi Spindehuset hendes Livstid. Hendes efterladte Boeslod henfalder til Hans kgl. Majestæt.

Angaaende *Anders Bertelsen Ulv*, der bevises med forhen førte Bevisligheder over ham, at han haver været Medvider i Tyveriet saavel som Tilskynder til Kirsten Jørgensdatters Bortrømmelse, og at han med Raad og Daad har haft Del i en saa udædisk Gerning i Stedet for at han som et kristent Menneske havde at afværge den, da bør han at miste sin Hud efter Lovens 6. Bogs 17. Kapitel, 34. Artikel, brændemærkes paa sin Pande med Tyvs Mærke og arbejde udi Bremerholms Jærn hans Livstid efter allernaadigste udgangne Forordning af 21. Sept. 1695 samt at have forbrudt til Hans Majestæt hans Boeslod, naar al hans bevislige Gæld bliver betalt.

Belangende Anders Ulvs Hustru, da er der ikke ført saa tilstrækkelige Bevisligheder over hende, at hun kan fældes, hvorfor hun frifindes.

Til Bekræftelse under min og udmeldte Meddomsmænds Hænder og hostrykte Signeter.

Aktum ut Supra. Hans Panck. Jens Andersen. Peder Knudsen. Morten Iversen Koed. Jens Jensen. Søren Iversen. Bertel Jespersen. Hans Koed. Mikkell Pedersen.

Anders Ulv blev fremstillet for Retten løs og ledig og uden nogen Fængselstvang. Efter at han havde hørt oplæst forestaaende Dom, begærede han Dommen beskrevet og meddelt snarest muligt.«

Helt uden Nytte var det ikke, at Anders Ulv havde været

i København med sit Bønskrift. Eller maaske var det snarere et Bønskrift til Kongen fra hans Hustru, som gjorde Udslaget. Thi i Tingbogen for Gørding og Malt Herreder findes følgende kongelige Brev tinglæst: »Vi have efter Ane Enevoldsdatter, Anders Bertelsen Ulvs Hustru, hendes allernaadigst gjorte Ansøgning og Begæring tilladt, at hun eller hendes anordnede Forsvarer efter lovligt Varsel maa lade føre de Vidner, som hun kan have til sin Mands Sags Oplysning angaaende Mordbrænderi, uagtet Dom i Sagen allerede gangen er, hvilke Vidner da og skal anses ligesom de tilforn i rette Tid var ført og afhørt. Forbydendes alle og enhver herimod udi nogen Maade Forfang at gøre under Vor Hyldest og Naade.

Skrevet paa Vort Slot Frederiksborg 20. August 1734.

Christian R.

Ved samtidigt Brev til Amtmanden paa Koldinghus, v. *Linstow*, bemyndiges denne til at sørge for en fri Prokurator for Anne Enevoldsdatter, og hertil udnævntes Byfoged i Kolding, *Chr. Grundahl*.

I Anne Enevoldsdatters Klage til Kongen var der 4 Klagepunkter.

At hendes Mand, som var arresteret for Mistanke og paa Gerningsmændenes løse Bekendelse om, at han var Medvider i deres Tyveri og Tilskynder til deres Mordbrand,

1. ikke havde faaet Alterens Sakramente i al den Tid han sad i Arrest.

2. At da Sagen fra Tid til anden og fra den ene Ret til den anden i saa lang Tid var bleven forfulgt, havde hendes Mand trods Forlangende ikke faaet Lov til selv at komme til Stede for at paahøre Proceduren.

3. At hvad de ejede imidlertid var bleven taget fra dem, idet en Del af Engen og Høet fra Stedet var bortlejet og solgt, og en Del af Kreaturerne solgt uden Auktion, og Ansøgerinden ikke havde faaet saa meget deraf, som behøvedes til hendes og Barns Underhold og

4. At Sagen stadig blev trukket i Langdrag.

Amtmanden maatte indhente Oplysninger om Sagen til Kongen. Regimentsskriver Hachsen svarede, at naar Anders

Ulv i Regelen ikke havde været fremstillet i Retten, naar hans Sag var for, da laa dette i, at han havde stor Slægt paa Egnen, som let kunde hjælpe ham til at undvige. Naar Sagen var trukket i Langdrag, da skyldtes det bl. a. Forsvarernes Forsømmelse. Den første Forsvarer, Prokurator Otto Didrik Bierum paa Gravengaard, var bleven kasseret af Retten. Den anden Forsvarer, Jon Serup, boede otte Mil fra Kolding (i Ribe) og havde derfor vel ikke kunnet »observere Sagens Tarv«. Med Hensyn til Ejendommen, da havde en Del Kreaturer maattet sælges af Trang paa Foder. Noget af Indboet var solgt uden Auktion paa Grund af ringe Værdi, medens der var lagt Beslag paa Resten, indtil Sagens Afslutning. Anders Ulvs Ejer- og Fæstejord var bortfæstet saa længe, og Regimentsskriveren skulde nok gøre Regnskab derfor. Regimentsskriveren finder det selv lovstridigt, at Sagen var trukket i Langdrag i saa lang Tid.

Da Anders Ulvs Hustru havde faaet lidt Medbør, androg hun om, at hendes Mand maatte komme paa fri Fod, indtil Dommen faldt. Fire vederhæftige Mænd vilde stille Borgen for ham. Hvis han ikke kom paa fri Fod, vilde han enten »krepere eller miste sin Førelse«.

Amtmanden afviste Kautionen.

Det er ikke fri for, at Anne Enevoldsdatter og Byfoged Grundahl har haft Held til at føre nogle for Regimentsskriveren temmelig ubehagelige Vidner, navnlig ude i Malt Herred, hvor Chr. Munk oplyste, at en Person, der er omtalt i Indledningen til denne Sag, Niels Kusk, i Vidners Paahør var fremkommen med en Udtalelse om, at Regimentsskriver Hachsen havde lovet Niels Kusk, at hvis han vilde vidne imod Anders Ulv, skulde Regimentsskriveren nok sørge for, at han skulde faa Gaard og Gods igen, som Anders Ulv engang havde taget fra ham, medens han boede i Asbo. Regimentsskriveren havde ogsaa givet Niels Kusk 20 Rdl. for at vidne.

Niels Kusk havde ikke skammet sig ved at gentage denne Historie flere Gange og havde sagt, at han ogsaa vilde fortælle for Retten, at han havde været med Anders Ulv at save Træ i Kongens Skov. Da Chr. Munk forundret sagde til ham: »Hvad, vil du vidne dig selv Sag paa? Birketinget i Viuf er jo heller

ikke dit Værneting,« saa svarede Niels Kusk, at Anders Ulv havde gjort ham det værste, han kunde, nu vilde han give ham igen, hvad han kunde, til det værste.

Niels Kusks Vidnesbyrd er et af dem, der tyder paa, at Regimentsskriver Hachsen har været særdeles nidkær i sin Tjeneste.

De ny Vidner i Sagen synes dog ikke at have kunnet afvende Anders Ulvs Skæbne. »Jydske Tegnelser« for 6. Aug. 1734 oplyser, at Sagen skal for Højesteret, og at Prokurator Laurids Lunow er udnævnt som Aktor og Hans Henrik Ermandinger som Defensor.

Sagen blev behandlet for Højestret 15. og 16. Dec. 1734, men da kun Voteringsprotokollen er bevaret, medens Domsprotokollen er brændt ved Kristiansborgs Slots Brand 1884, kan vi ikke finde Dommen i selve Domsprotokollen. Det samme gælder Dommen i Sagen mod Fangefogeden Ulrich Slegel, der faldt ved Højesteret 22. Dec. samme Aar. Derimod kan Dommen ses af Supplikprotokollen for 1735, hvor der under Nr. 36 er indført Andragende fra Anne Enevoldsdatter, hvis Mand Anders Bertelsen Ulv af Højesteret er dømt til at stryges til Kagen, have Tyvsmærke i sin Pande og Arbejde i Livstid for Anstiftelse af Tyveri og Mordbrand. Hun ansøger, om hendes Mand ikke kan faa Straffen eftergivet. I alt Fald beder hun Kongen om at lade ham slippe for at piskes og tyvebrændes.

Kancelliet indstillede 3. Jan. 1735: »Herved er intet at gøre«, hvortil Konseillet sluttede sig to Dage efter.

I en ny Skrivelse af 26. Jan., som hun vistnok personlig har overrakt til Hofmarskal Gram, ansøger Anne Enevoldsdatter om, at hun og hendes Barn maa beholde den halve Del af hendes Mands Boeslod, som efter Højesteretsdommen er hjemfalden til Kongen. Ansøgningen vandrer videre fra Kancelliet til Rentekammeret, hvor der imidlertid ikke findes noget Spor af Sagen, og hendes Ansøgning er derfor næppe blevet bevilget. Derimod har hendes forrige Ansøgning alligevel frugtet; thi under 12. Febr. 1735 afgaar der kgl. Ordre til Amtmanden i Kolding, gaaende ud paa, at Delinkventen Anders Bertelsen Ulv, som er dømt til at kagstryges, brændemærkes i Panden og arbejde i Bremerholms Jern hans Livstid, maa fritages for at

brændemærkes; men det øvrige af Dommen skal udføres. Anders Ulv maa derefter være bleven pisket paa Kolding Torv.

Anders Ulv blev saa sendt til København; thi der foreligger Skrivelse til Søetatens Generalkommissariat om, at »lade Anders Bertelsen Ulv, som blandt andet er dømt til at arbejde i Bremerholms Jern hans Livstid, imodtage, naar han der præsenteres«.

»Modtagelsen« og »Præsentationen« har næppe været særlig behagelig.«

Saa vidt fulgte P. Eliassen den indviklede Sag. Senere har Henrik Larsen fremdraget nogle Oplysninger om Sagen.

I Aaret 1741 blev Slaverne overflyttet fra Bremerholm til Stokhuset. Der blev da begyndt en Protokol over Slaverne, hvor ogsaa de fandtes, som 1741 overførtes til Stokhuset; men Anders Ulvs Navn findes ikke i den. Han er da formodentlig død før Overflytningen, naar kan vist ikke oplyses, da Slaverne nok ikke indførtes i nogen Kirkebog. Helt umuligt er det dog ikke, at han kan være flygtet, derimod er han næppe blevet løsladt.

Anne Enevoldsdatter fik ifølge kgl. Resolution af 1. Juli 1735 virkelig Tilladelse til at beholde sin Mands Boeslod mod at betale Gælden og Omkostningerne ved hans Arrest. Boet blev opgjort til 436 Rdl., men af denne Sum blev der dog vist ikke meget til Rest til Enken. 1742 var hun endnu største Lods-ejer i Asbo, og som saadan maatte hun deltage i Opførelsen af den første Skole i Bække.

Fangefogeden Ulrich Slegel, der jo var dømt til at miste sin Boeslod og til livsvarigt Arbejde paa Bremerholm, slap med at miste sin Stilling.

Saaledes slutter det mørke Tidsbillede. Det var ikke for intet, Biskop Brorson skriver om de sær grove Mennesker i Bække.

KRIGE

Skønt Bække Sogn ligger godt gemt i det indre Jylland, har Vaabengny og Krig og dermed følgende Ødelæggelse, Sygdom, Nød og Elendighed dog ogsaa naaet hertil. Uro og Ufred spores gennem Tiderne lige fra Sagnfortællingens uforfærdede Folke, der hastede denne Vej fra Slesvig med Bøn til Kong Vermund i Jelling om Hjælp mod Svenskerne, og til Forkampene i Rytterfægtningen ved Vorbasse 1864.

Om der har været Gnidninger her ved Almindsyssels gamle Vestgrænse, og om Trældiget i de to Nabosogne i Øst her kan have bevirket Fredsbrud, ja, det taber sig, som Oldtidsfolkenes eventuelle Kampe, i Fortids Mørke. Først hen imod Slutningen af Hærvejens Storhedstid kan det siges med Sikkerhed, at Egnen har været Vidne til krigerske Begivenheder. Svend, Knud og Valdemar drog f. Eks. under deres Kampe flere Gange frem og tilbage ad Vejen. Hvad der ellers er passeret her igennem af væbnede Skarer til de forskellige Tider, har vel ofte ladet Indvaanerne forstaa og føle, at ikke alt ordnedes ad retslig og fredelig Vej, og at Alfarvej ogsaa kan være ubehagelig at bo nær. Indfaldenes Antal og den mulige Skades Omfang hører ogsaa til det dunkle; men til Gengæld faar man gennem det 17. Aarhundredes Krige, som ramte Egnen, en klar og uhyggelig om end meget sammentrængt Beretning om, hvad Fjenden ødelagde.

I den første af disse Kejserkrigen (1627-29), fulgte Wallensteins frygtede Landsknægte hærgende efter den danske Hær ind i Jylland. De havde Krigen til Haandværk, og for dem bestod Krigskunstens Hemmelighed og højeste Maal i at stjæle og plyndre, hvilket de forstod og gjorde til Gavns. Om deres Plyndringer fortæller Bække Kirkes Regnskabsbog¹⁾ fra Fillipi

Jacobi Dag 1626 og til Aarsdagen derefter 1627, at Kirkens Regnskab ikke blev afsluttet dette Aar, da »imidlertid Kejserens Krigsfolk sig Landet bemægtiget have«. Fra 1627-29 staar: »hvad som blev oppebaaret af Kirkens Korn i Fjendens Tid, som dog er mig (d. v. s. Kirkeværgen) aldeles fratagen, er 3 Tdr. Rug, 1 Td. Byg og aldeles intet mere«. En Jordebog for Koldinghus Len 1629-30 giver i sin knappe Form et grelt Billede af Følgerne af de kejserliges Besøg. I Asbo var saaledes tre Gaarde og et Bol øde, og det var det halve af Byen. Om en af disse Gaarde hedder det: »Denne Gaard er slet øde og afbrændt.«²⁾ Bække havde ogsaa tre øde Gaarde, hvoraf een var helt nedbrudt. Paa Skødegaard havde en Snedker 1631 11 Dages Arbejde med at forny og istandsætte Loft, Døre og andre Ting, »som aldeles var fordærvet, sønderslagen og ødelagt udi Fjendens Tid.«³⁾ Er det gaaet saaledes med Gods og Gaard, ligger det nær at slutte, at Nøden har været alvorlig, og saa sent som 1635 beklager Sognemændene og Fæsteren af Skødegaard sig over, at »de i Ufredstid er blevet saa meget forarmede, formedelst de bo i en skarp og meget ond Egn ud til Hedesiderne,«⁴⁾ og i forskrevne Fjendes Tid blev de saa forsatte med den store Udgift til Fjenderne. Rimeligvis er der da ogsaa gaaet Menneskeliv tabt. Om en af Fæsterne i Asbo vedføjes, at han »i Kejserens Tid fradøde«⁵⁾ Gaarden, der efter hans Død betegnes som øde. Fra Kragelund er der ingen Beretninger om denne Krig. Gaardene dér var dengang ikke inde under Kronen, saa der findes intet Regnskab over dem.

Saarene fra Landsknægtens haarde Færd var ikke lægt, før en ny Krig gik hærgende hen over Egnen. Denne Gang kom Svenskerne, hvis Vrede Kristian den Fjerde havde paa-draget sig ved at mægle mellem dem og de katolske Syd-tyskere under Trediveaarskrigen. Den svenske General Torstenson, efter hvem Krigen ogsaa er bleven kaldt Torstenson-krigen (1643-45), rykkede Syd fra ind i Jylland. I Efteraaret 1645 blev der i Koldinghus Len holdt Besigtigelse⁶⁾ over det, der var levnet af Svensken. 9 Gaarde og Huse i Asbo havde af Avl og Besætning følgende: 12 Tdr. Rug, 3 Tdr. Byg, 57 Læs Hø, 20 Køer, 4 Ungkreaturer, ingen Heste. 14 Gaarde og Huse i Bække havde: 16 Tdr. Rug, 6 Tdr. Byg, 110 Læs Hø,

28 Køer, 9 Ungkreaturer og Stude og 2 Heste, som tilhørte Sognefogeden, der muligvis har haft det til Vens med Svensken. Tager man i Betragtning, at det var lige efter Høsten, maa det antages, at Fjenden har taget en større Del af Kornet, hvilket Besigtigelsen ogsaa bekræfter, idet den siger, at Bønderne i Asbo og Bække »beklager dem, at de udi den Ufreds Tid har lidt stor Skade paa deres Korn og Kornavling og Hø, som blev udslet, opfodret, aftorsken og mesten ganske forødt for dem af Fjenderne.« Kreaturbestanden er øjensynlig mindre end under normale Forhold, og Hestene er uden Tvivl alle røvede eller døde af Sygdom. Herom og om anden af Krigen flydende Elendighed meddeler Sognepræsten Niels Christensen 1649 ret udførligt. Han skriver bl. a.: »I samme Ufredstid mistede jeg mine Heste alle, og naar jeg fik noget Skarn igen at komme til mit Annekssogn med en Mils Vej, tog de dem ogsaa fra mig.«⁷⁾ Af den Drivkraft, der var tilbage, har Jorden ikke kunnet faa tilstrækkelig Behandling. Om Bønderne i Sognet siger han, at »efter Ufredstid er de ikke komne til Kvæg eller Sæd igen nær som tilforn.« Og videre fortæller han, at der var stor Nød i hans Sogne. Ja, selv maatte han mange Gange tigge sammen til det daglige Brød hos sine fattige Sognebørn. Nød har der altsaa været. Heller ikke fra denne Krig har man Oplysninger om Kragelund.

Endnu havde Bække Sogn ikke naaet sin dybeste Elendighed. Det skete først i Svenskekrigen (1657-60), der maaske med Undtagelse af den sorte Død blev den største Katastrophe, som nogen Sinde har ramt Egnen. Det sydlige Jylland hørte til de mest medtagne Egne. Nogle Træk fra Nabosognene giver et lille Indblik i Tilstandene. Vorbasse Præstegaard plyndredes 23 Gange, i Randbøl Kirke blev der ikke prædikeret i tre Aar, og Beboerne i Hejnsvig og Grindsted skjulte sig i Sandbanker ude i Moserne.⁸⁾ Svenskerne var dog ikke ene om disse Misgerninger. Vore Forbundsfæller Polakkerne og Brandenburgerne optraadte som rene Røvere. Først efter Krigen er der nogle korte, men særdeles talende Oplysninger om Bække Sogn. I Tingbogen for 19. Decbr. 1661 staar: »8 Mænd vidnede, at Hr. Mads Poulsen i Veerst (d. e. Sognepræsten) hans Sogne er saa forarmede, at der findes ikke uden een Mand i Hoved-

sognet og 7¹/₂ Gaard, som er besat udi hans Annekssogn (Bække), ellers findes fornævnte tvende Sogne ganske øde.« I Matriklen 1662 hedder det: »Dette Sogn bestod tilforn udi 23 Gaarde, er nu de 15 øde.« De øde Gaarde fordeler sig saaledes: Asbo 4, Bække 7, Kragelund 3 og Skødegaard næsten øde. Disse Gaarde var vel ikke alle lige ødelagte, men enten det nu var Bygninger, Avl og Besætning eller Beboerne eller det alt sammen, der var væk, saa gælder det for dem alle, at de var ude af Drift. En stor Del af dem forblev øde i mere end en Menneskealder, og selv om andre Aarsager spillede ind, f. Eks. skaanske Krig og Skatterne, der var steget til det fire-dobbelte, saa har Krigen dog Hovedskylden. Med Avl og Besætning har det staaet endnu slettere til end under sidste Krig, og da pestagtige Sygdomme hærgede Befolkningen, har Tilstanden været sørgelig. Præsterne i Andst Herred skriver om deres Sognebørn, at Hovedparten af dem betler deres Brød i Nørrejylland. Virkningerne af denne Krig spores da ogsaa helt ind i det 18. Aarhundrede.

Maaske er det i en af de nysnævnte Krige, at Befolkningen har skjult og forskanset sig. Danske Atlas 1779 siger: »I Kærerne til Bække Sogn, som er vidtløftige, kendes et Sted, hvor omliggende Beboere forud i Fjendetid har forskanset sig.« Ingen nulevende har hørt om en saadan Forskansning. Sortbjerg, en Sandbanke i Skellet mellem Kragelund og Gjesten Kær, har muligvis været Stedet. Kærerne har tidligere været meget sumpede og flere Steder overgroet med Vidjekrat, saa de var vanskelige at færdes i for ikke stedkendte.

Nu satte ingen Fjende sin Fod inden for Sognets Grænser i henved to Hundrede Aar. Den mellemliggende Tids Krige mærkedes mest som Skattebyrder. En Del Bønder her fra har dog sikkert været med paa Slagmarkerne. Soldatertjenesten hvilede alene paa Bønderne. En Tid var nogle af Gaardene her udlagt til Underhold af Ryttere; det var under Kristian den Femte. Det senere koldinghusske Rytterdistrikt naaede kun til Sognets Østgrænse. Bække Sogn blev skudt ud paa Grund af dets Armod.

Forinden Treaarskrigen (1848-50) omtales, skal fremdrages nogle Brudstykker fra »Slavekrigen«, der er en mærkelig hi-

storisk Begivenhed, som for Eftertiden har baade en komisk og en beundringsværdig Side.

Efter at Oprørerne i Slesvig-Holsten i Marts 1848 havde tillistet sig Fæstningen Rendsborg og dermed aabnet Krigen, udspreddes det Rygte, ingen ved hvorfra og hvorledes, at de havde lukket alle Fangerne eller Slaverne, som de dengang kaldtes, ud af Fængslet, og at disse flere Hundrede i Tallet drog plyndrende mod Nord op gennem Jylland. Skønt intet deraf var sandt, fór dog Rygtet om den frygtelige Bande fra Sogn til Sogn Halvøen igennem op til Skagen. Overalt bredte Skræk og Rædsel sig, og da Soldaterne netop nogle Dage i Forvejen var indkaldt og nu paa Vej mod Oprørerne, saa skete det mærkelige: Befolkningen greb selv til Vaaben. Endskønt det i Tiden var ramme Alvor, der fremkaldte kritiske Stunder og ængstelige Øjeblikke, saa endte det hele dog uden Blodsudgydelser og i et ret komisk Skær, og da Rygtet omsider afkræftedes, gik mange af de tapre med en flov Fornemmelse. Det lille Aarhundrede, der er gaaet, siden Slavekrigen rasede i Bække Sogn, har naturligvis afbleget Minderne meget; men en Del er dog blevet husket til de seneste Aar. Rygtet om Slaverne naaede til Bække henimod Aften en af de allersidste Dage i Marts. »Først ringede (en Slave med) Kirkeklokken i Skrave, derefter i Vejen og Læborg, og det høretes i Bække, hvor Klokken ogsaa straks blev sat i Gang og kaldte Folk sammen.« Stor Forvirring bredte sig. Værdigenstande skjultes i Hast. I Forening med flere andre gravede Ejeren af Anneksgaarden en Kiste med Sølvtoj ned i Toften Syd for Kirken. Folk fra hele Sognet var efterhaanden strømmet til, og der blev nu holdt Raadslagning, hvor det blev besluttet at ruste i Nattens Løb og næste Morgen tidlig drage mod Slaverne. For Resten blev der nok under Forhandlingerne givet mange gode Forslag, om hvad der burde gøres. En gammel Mand fra Bække Mark udtalte som sin Mening. »De' bæst' æ no, te vi tejer nown gued Stevl o, faar vi komme naak te aa rend'.« Raadet var godt, gode Støvler er gode Vaaben, der tit har reddet en Mand. De vilde i hvert Fald ikke have udgjort den ringeste Del af Bevæbningen, som det senere vil ses. Der var imidlertid ingen, som vilde følge Raadet. Dertil var de for ivrige. Sogne-

fogeden, Lauge Pedersen paa Teglgaard, følte sig for gammel til at føre Hæren og overlod Kommandoen til Niels Johnsen paa Anneksgaarden. Han havde været baade Kyradsers og Dragon.

Det blev en streng Nat. Sent blev det, inden Folk kom i Seng. Mange kom slet ikke til Ro, medens andre laa vaagne og lyttede efter, hvad der skete. Hans Thorsen, som ogsaa havde tjent ved Hestfolket, var ellers paa Niels Johnsens Hest sendt Syd ud af Byen som Vagt og Sikring. Man ventede jo Slaverne fra den Kant. Af og til i Løbet af Natten red han dog ind i Byen og bankede paa Ruderne, saa Folk fór forskrækkede op. »Ja,« sagde han, »det er ikke, fordi der er noget, men I har godt af at vende jer.« — Smedene og de, der hjalp dem, maatte slide hele Natten. Kristoffer Smed paa Bække Mark stod baade den og flere følgende Nætter og smedede Vaaben, mest Sabler og Spydspidser, og hans Kone hjalp sveddrypende til. Ogsaa Smedene i Asbo, Bække og Kragelund Byer var i travl Virksomhed. Smeden i Asbo, »Mormon-Rasmus«, havde kun en Sten til Ambolt, men hans Vaaben blev alligevel gode nok. I Hjemmene gjordes Forsvarsmidlerne ligeledes klar. Jørgen Rask i Kragelund sad hele Aftenen og hvæssede sit Vaaben, en Mergelnavr, paa Skorstensskødet. Før det blev lyst næste Morgen, tog Krigerne Afsked med Hjemmet, og der var nok flere, som erfarede, at Afskedsstunden er bitter, og at det ikke er saa let at drage ud og vove Liv og Lemmer. Angsten var ikke mindst hos de hjemmeblivende, som var Børn, Kvinder og gamle Mænd. Nægtes kan det ikke, her var et Hul i Slagplanen. De var komplet overladt til Skæbnen, hvis Fjenden havde været virkelig og var kommen fra en anden Kant end den ventede. Naa, men Krigerne tænkte ikke saa meget paa det. Deres altoverskyggende Tanke var at drage ud og slaa Fjenden, før han naaede hertil. Bække By var Samlingsplads, og det var en broget Skare af Knøse, Karle og Mænd i alle Aldre, som i hin taagede Marts morgen mødte frem. Men var Troppernes S sammensætning mærkelig, saa var Bevæbningen endnu mere mærkelig. Kun faa havde Bøsser, Resten hjemmelavede Sabler og Lanser, Leer med udrettet Klinge, Forke, Plejle o. lign. Jørgen Rask mødte med sin Mergelnavr, Peder

Andersen fra Klebækgaard med en Hulskovl, og en anden Mand fra Bække Mark med en Tørvespade. Da Mandskabet var mødt og mønstret, afmarcheredes under Niels Johnsens Anførsel i Retning mod Brørup, hvorfra Slaverne skulde komme. En Fortrop udsendtes til Sikring. Af og til standsede hele Hæren. Det forekom dem, at de i Morgentaagen kunde skimte mistænkelige Skikkelser, som bevægede sig forude over Markerne. Slaver traf de dog ikke. Ved Hulvad Bro i Brørup Sogn gjorde man Holdt, og da man stadig intet mærkede til Slaverne, gik Turen snart hjemad.

Hermed var Slavekrigen dog ikke til Ende, thi Rygtet holdt sig en Tid endnu, og der blev holdt Vagt om Natten. Hvor alvorlig man opfattede Situationen, kan ses af, at Sogneforstanderskabet indkaldte til ekstraordinært Møde den 4. April. Paa Mødet vedtoges, at »alle Mænd i Kommunen mellem 18 og 50 Aar, som ikke er syge eller uduelige, møder ved deres Sognekirke med deres Vaaben hver Søndag Eftermiddag mellem Kl. 3 og 4 for at øve sig i militære Kundskaber.«⁹⁾ Til Befalingsmænd for Bække Sogn valgtes Erik Kristensen, Asbo, Niels Jensen og Niels Johnsen, Bække By, Anders Nielsen og Søren Poder, Bække Mark, og Jørgen Rask, Kragelund. Beslutningen kom til Udførelse, saa der har virkelig været drevet Eksersits ved Bække og Veerst Kirker, dog vistnok kun een eller to Gange. Rygtet døde omsider, og Sandheden kom frem, saa der atter blev Ro for Slaverne.

Disse Begivenheder vil maaske forekomme Nutiden halvt latterlige, hvad de i Virkeligheden ikke var. Man maa huske, at det kun var en Bande, man vilde forsvare sig imod, og at Datidens Efterretningsvæsen var uhyre langsomt, saa et Rygte vanskeligt i en Fart kunde bekræftes eller afkræftes. Slavekrigen maa opfattes som en opskræmt Befolknings Vilje til Selvforsvar i en øjeblikkelig Faresituation.

Efter disse ublodige Tildragelser kom selve Krigen 1848. Baade egne og fjendtlige Tropper var i Egnen. De sidste dog kun kort Tid, saa disse Troppeskudninger medførte ikke større Ulemper. Derimod mærkedes Krigens øvrige Byrder. Af en Skrivelse fra Herredskontoret 9. Maj til Sogneforstanderskabet fremgaar, at Bække Sogn daglig skulde levere følgende

Portioner Proviant til Hæren: 42 Lispund Halm, 42 Lispund Hø, 166 Pund Brød, 21 Pund Smør og 1½ Td. Havre. Forstanderskabet bestemte, at Leveringerne skulde ske rodevis paa de Vilkaar, at dersom nogle Roder skulde fritages for Levering, da havde de at godtgøre de øvrige, som havde paataget sig Leveringen, 4 Skilling pr. Lispund Halm, 5 Sk. pr. Lisp. Hø, 1 Sk. pr. Pund Brød, 6 Sk. pr. Pund Smør samt 1 Rdl. 16 Sk. pr. Td. Havre. Hvor længe Ydelserne varede ved, vides ikke, da Krigsregnskabet førtes i en særlig Protokol, som ikke mere eksisterer. Ægtkørselen kom ogsaa til at virke tyngende. I et Møde den 15. Juli drøftede Sogneforstanderskabet Midlerne til en mere ligelig Fordeling af Byrderne ved de overmaade mange Ægtture, der skulde præsteres. Det blev drøftet, at da saa mange Beboere ikke holdt Heste, og andre havde mistet deres paa Grund af Krigen, saa de kun havde Stude tilbage, var Ægtkørselen næsten ruinerende for de faa, der havde Heste, som var kraftige nok til dette Brug. Man vedtog da at indsende et Andragende til Amtet om Godtgørelse af 3 Rdl. pr. Tur, og disse Penge skulde snarest udbetales Ægtkørerne af Sognet og tilvejebringes ved en ekstra Ligning paa Hartkornet. 1854 modtoges fra Amtet 737 Rdl. som Vederlag for de præsterede Ægtture.

For de to følgende Krigsaar savnes Oplysninger; men baade fjendtlige og egne Styrker var dog her. Prins Kristian, den senere Kristian den Niende, var som Officer i Hestgarden indkvarteret i Veerst Præstegaard. I alle tre Krigsaar var en Del unge Mænd fra Sognet med, fra Anneksgaarden alene fire Sønner. Fra Midten af andet Krigsaar var almindelig Værnepligt indført.

1 8 6 4.

Først i December 1864 indkaldtes Hæren og tog Stilling ved vor Sydgrænse. Et Par Maaneder efter, da Danevirke blev rømmet, drog Prøjserne ind i Nørrejylland, og medens den danske Hovedstyrke gik i Stilling ved Dybbøl, var der kun mindre danske Afdelinger til at forurolige Fjenderne længere mod Nord. De kæmpende Parter naaede ogsaa hertil, saa Bække Sogn foruden de almindelige Krigsbyrder, Leverancer, Ægtkørsel, Krigsskat o. m. nu ogsaa fik Indkvartering. Det

altoverskyggende blev dog Rytterfægtningen ved Vorbasse, som i Virkeligheden var en Række af Sammenstød, hvoraf de første og sidste fandt Sted i Bække, Kragelund og ved Skøde.

Nogle faa Dage efter Danevirkes Rømning, vistnok den 8. Februar om Aftenen, efter at Folk var gaaet til Sengs, kom en ridende Stafet til Sognefogeden med Ordre til, at otte Vogne den næste Morgen skulde møde i Kolding for at køre Ægt for danske Tropper. I et forrygende Snefog beordredes fire Vogne fra Asbo og fire fra Kragelund af Sted til Kolding. Det var det første Pust af Krig; men snart kom selve Militæret. Den 22. Februar indkvarteredes 3. Dragonregiments 5. Eskadron i Bække. Dragonerne hørte til 4. Division, der paa det Tidspunkt stod i Stilling ved Vejle, hvorfra Eskadronen var sendt hertil som yderste Sikring mod Sydvest. Fjenden stod i og omkring Kolding. Folk havde en Følelse af, at der kunde komme alvorlige Begivenheder. En Gaardmand i Kragelund sov for en Sikkerheds Skyld med en Ryttersabel i Sengehalmen, og nogle Folk samme Sted havde udset sig Skolen, der havde Skodder for Vinduerne, til Skjulested, hvis Fjenden kom. Opskræmt som i Slavekrigens Dage var dog ingen. Da Dragonerne maatte holde deres Bevægelser skjult, flyttede de efter to Dages Forløb til Vorbasse, men lod en Observationspost tilbage i Bække. Den 29. Februar stod Eskadronen saaledes:¹⁰⁾ 1 Underofficer, Korporal L. Nielsen, og 6 Mand Feltvagt ved Provstigaard i Kragelund. 1 Underkorporal og 6 Mand Feltvagt ved Bække Kro, 1 Overvagtimester (Jøns), 1 Underofficer, 1 Underkorporal og 15 Mand Piket ved Skødegaard og Resten paa Skødebjerg og i Vorbasse. En Patrouille udsendt fra Kragelund til Lejrskov kom tilbage først paa Formiddagen og meldte, at alt var roligt, og da Spionerne bragte samme Melding, holdt Eskadronen Hestparade i Vorbasse. Men Dagen skulde bringe andet end Ro. Tidligt om Morgenen var 2. og 4. Eskadron af Prøjsernes 8. Husarregiment brudt op fra Skanderup med Bække som Maal. De var underrettet om Dragonernes Bevægelser. En Tysker, der drev Høkerhandel i Bække, var med Rette eller Urette mistænkt for at være tysk Spion. Fjendens 4. Eskadron gik over Egholt og Ravnholt til Kragelund. 2. Eskadron gik over Andst og Gjesten til Bække. Be-

givenhederne ved sidstnævntes Fremrykning skal først følges. Ved Gjesten Kirke blev de bemærket fra Sognefogedens Gaard, og Karlen, Johannes Damgaard, der senere kom til at bo i Bække, blev for ikke at vække Opmærksomhed sendt tværs over de store Kær til Bække med Melding. Han blev dog set og forfulgt af fem Husarer, der dog snart satte Hestene i Bløde, saa han naaede sit Maal; men kun et Øjeblik efter var Husarerne ogsaa i Bække. Bække blev nærmest overrumplet af Prøjserne, der først blev observeret, da de i strakt Karriere jog gennem Klostergade tæt Øst for Byen. Der var i hvert Fald ingen Tid at spille. Folk skyndte sig ind i Husene, og Læreren samlede Børnene midt paa Skolestuens Gulv. Feltvagtens syv Dragoner, som nok var blevet godt beværtet, fik knap Tid at komme væk, før Husarerne sprængte op foran Kroen, hvor man søgte at opholde dem med Brød og Brændevin. »Nicht Brot, aber Dänen,« svarede de. Dragonerne jog Nord ud af Byen mod Vorbasse skarpt forfulgt af Fjenden, hvis Heste var lettere og raskere. Lidt Sydvest for Klebækgaard blev et Par Dragoner indhentet og taget til Fange. Forinden havde de kastet Sablerne. Disse Sabler blev fundet og gemt af Møllersvenden i Bække, og det gav, som det senere skal fortælles, Anledning til en ubehagelig Historie. Forfølgelsen gik nu videre ud over Bække Mark. Ved en af de nordligste Ejendomme var otte Husarer efter en Dragon paa en stor, sort Hest. Han viste sig at være en god Rytter. Under Jagten satte han nemlig over en bred Grøft, og Husarerne vilde gøre det samme; men to af dem styrtede med Hesten i Grøften og maatte have Hjælp af en nærboende Mand og Kammeraterne, og imens undslap Dragonen. En anden Dragon, hvis Hest var halt, skal være undsluppen Syd og Vest om Gispel Mose til Vorbasse. Feltvagten i Bække var nu kastet, og dermed ophørte 2. Husareskadrons Deltagelse i Kampen, idet den blev holdende i Bække, til hele Fægtningen var forbi.

Samtidig med at 2. Eskadron rykkede ind i Bække, var 4. Eskadron over Ravnholt naaet frem til Kragelund. En Deling af førstnævnte blev ved Klostergades Østende sendt til Kragelund for der at støde til 4. Eskadron. Fjenden rykkede saaledes ind mod Kragelundfeltvagten baade fra Øst og Syd.

Nogle Folk, der var ude i Engene, og en Mand, som var ved at reparere sit Hustag, saa Husarerne baade i Syd og Øst, kort før de naaede Byen, og meldte det til Korporalen, som stod og talte med Vagtposten tæt Øst for Provstigaard. Han vægrede sig ved at tro, at det virkelig var Fjenden, da han kort forinden havde modtaget Patrouillens beroligende Melding fra Lejrskov. Han løb dog lidt længere mod Øst, hvor han snart saa Prøjserne komme fra begge de nævnte Sider og saa nær, at han mente sig afskaaret fra at faa fat paa sin Hest paa Provstigaard. Han udbød da: »Ja, saa er jeg jo fangen!« Derpaa raabte han til Vagten, at de skulde skynde sig at faa deres Heste ud og komme bort. Det lykkedes dog baade Korporalen og alle Dragonerne at slippe væk, da Husarerne nu kun rykkede langsomt frem og standsede i Kragelund, hvorfra de vekslede Skud med Dragonerne, som gjorde en kort Standsning paa Bavnen. Et Par Husarer fik endog Tid til at sidde af og dreje Halsen om paa et Par Ænder ved en Mergelgrav i Kragelund. Nogle andre Husarer tiggede Smedekonen om Mad; men da hun længe havde gjort forgæves Forsøg paa at forstaa dem, vendte hun Bagen til og klappede sig der. — Snart fortsattes Forfølgelsen ud til Skøde Bro, hvor der stod en kort men hidsig Kamp paa blanke Sabler mellem Piketet paa Skødegaard og Husarerne. Her blev flere Husarer og Dragoner saarede, og Korporal L. Nielsen fik efter Sigende der det Sabelstik i Øjet, som et Par Uger senere forvoldte hans Død paa Grindsted Sygehus. Overvagtimester Jøns og nogle Dragoner blev taget til Fange, og Fjenden rykkede derefter uhindret frem mod den danske Hovedstyrke ved Vorbasse.

Da den afgørende og største Kamp stod uden for Bække Sogns Grænser, nemlig ved Skødebjerg i Vorbasse Sogn, skal den ikke nærmere omtales her. Resultatet var, at en talmæssig langt underlegen dansk Styrke fuldstændig rev Husareskadronen op ved Overlegenhed i Brug af Vaaben og ved bogstaveligt at ride Fjenden ned. Husarerne var snart i vild Flugt, og hele Billedet var forandret, da de igen naaede inden for Sognegrænsen. Paa Udturen var det Tyskerne, der raabte Hurra, men nu var det Danskerne, der var blevet de forfølgende i Stedet for de forfulgte. Øjenvidner saa en vældig Skare af henved

et Par Hundrede mørke- og lyseblaa Ryttere i strakt Karriere. Fra Midten af Skaren hørtes af og til høje Raab og Kommando, og der saas blinkende Sabler, naar Dragonerne naaede ind paa Livet af Husarerne. Langs Siderne galoperede en Mængde løse Heste, flere med Sadlen under Bugen. Husarer, som var styrtet eller redet ned, flygtede ud til Siderne til Fods.

Ved Korsvejen i Kragelund standsede Forfølgelsen, da der kom Melding om, at Husareskadronen fra Bække rykkede frem. Havde man kunnet fortsætte Forfølgelsen, var der faldet mange flere Husarer og Heste i Danskernes Hænder. Nu var Fjendens Tab: 1 Officer, 1 Feltkirurg og 32 Underofficerer og Menige, deriblandt 7 saarede. Desuden mistede han 22 Heste. Dragonernes Tab: Fangne 4 Dragoner, 6 Heste. Saarede: 4 Underofficerer og 3 menige. Af de saarede døde den tyske Husar, Skrædder Jacobi, og den danske Korporal L. Nielsen paa Grindsted Sygehus henholdsvis den 1. og 12. Marts. Husaren døde af et Hug i Baghovedet. Under Kampen havde han faaet flere Sabelhug, hvorfor han strakte Armene og Sabelen i Vejret som Tegn paa, at han vilde overgive sig. Efter Sigende misforstod en Dragon denne Bevægelse og trak ham et frygteligt Hug, som gik gennem Chakoten ind i Baghovedet.¹¹⁾

Det fortælles, at en Dragon og en Husar styrtede ved Siden af hinanden under Kampen ved Skøde Bro. I Skræk raabte Dragonen: »A gir mæ! A gir mæ!« Men da han i det samme hørte Husaren raabe: »Pardon! Pardon!« Saa sagde han: »Naa, det er saa'en, du haa'r 'et. Saa skal a nok lær dig!« Almindelig kendt er Beretningen om Overvagtimester Jøns' snarraadige Optræden. I Hovedkampens Tummel kom han fri af sine Vogtere, og da han lige ved sig saa en styrtende Husar, sprang han til, rev Sabelen fra ham og tvang ham til at spænde Stigbøjlerne ned paa sin Hest, som Jøns saa red mod Fjenden paa. Ved Skøde Bro fik en tysk Officer efter stedlige Folks Udsagn en Tømmelfinger hugget af. Han trak sin Hest til Skødegaard, hvor Røgteren hjalp ham i Sadelen. Han blev forfulgt af to Dragoner, men forsvandt i Retning af Egtevad. Et Par Tyskere flygtede barhovede Vest om Gispel Mose, og en anden smed Sabelen i et Hus paa Skøde og flygtede til Fods til Kragelund, hvor Bymændene standsede ham, indtil Dragonerne kom.

Der var som sagt styrtet ualmindelig mange Husarer i det ujævne og snedækte Terrain, og mange af dem naaede først en Dag senere til Fods deres Eskadron. Ogsaa enkelte Dragoner var blevet sprængt ud. En morsom Episode havde en Dragon og en Husar med hinanden paa Bække Mark. En Dragon puttede sig ude ved Mosen, men da han frøs og var sulten, vovede han sig endelig hen til et Hus. Da han kom ind i Stuen, sad der en tysk Husar og spiste; men aldrig saa snart fik Dragonen Øje paa ham, før han greb ned til sin tomme Sabelskede, som om han vilde drage sit Vaaben. Tyskeren blev herover saa befippet, at han straks udleverede sin Sabel. Nu holdt de Maaltid sammen, og næste Dag kørte en Mand der ude fra dem begge til Grindsted.¹²⁾

Et Par Dage efter Fægtningen gik Rygtet, at nogle Husarer holdt sig skjult i Ravnholt Skov. En Trop Dragoner kom til Veerst Præstegaard, og sammen med Pastor Kofoed til Hest og alle Konfirmanderne gennemsøgte de Skoven, dog uden Resultat.

Den 1. Marts, altsaa Dagen efter Slaget, holdt Dragon Kristian Kjeldsen, der senere blev Svingersøn til Sognefoged Niels Johnsen i Bække, som yderste Post paa Bavnen Syd for Korsvejen i Kragelund. Der kom da en tysk Parlamentær med hvidt Flag og Trompeter for at forhandle om Udveksling af Fanger. Efter Sigende her i Egnen vilde de have en fangen tysk Prins udvekslet. Prinsen var sammen med flere Husarer styrtet og havde derefter søgt at skjule sig i en Sandgrav, hvor han blev opdaget af Hyrdedrengen paa Skødegaaard. Virkeligheden er imidlertid, at der ingen Prins var mellem de fangne; men Underhandlingerne har muligvis drejet sig om den fangne Husarofficer.

De to Dragoner, som blev taget til Fange Nord for Bække By, havde lige forinden Tilfangetagelsen kastet Sablerne et lille Stykke Syd for Klebækgaard, hvor de samme Dag blev samlet op og bragt til Bække Mølle af Møllersvenden, Abraham Nielsen, der var bosiddende paa Bække Mark. Om Aftenen skulde han ride Stafet til Dragonerne i Vorbasse og ved den Lejlighed tage Sablerne med, men i Stedet for skjulte han dem paa Møllegaardens Høloft. Kort efter fik Bække Indkvartering

af østrigske Dragoner, som tilfældigvis fandt Sablerne. Nu blev der Røre. Hele Møllegaarden undersøgtes baade ude og inde, endogsaa Kister og Skuffer blev endevendt. Beboerne mistænktes for at skjule Vaaben til Overfald paa Fjenden. Mølleren og hans Karle førtes hen i Kroens Rejsestald. Der gik Bud efter Sognefogeden; men da han ikke var hjemme, tog de hans 16aarige Søn og satte ham ind til de øvrige i Rejsestalden, medens to Soldater med dragne Klinge gik Vagt uden for. Først da man havde fundet og arresteret Sognefogeden, begyndte et Forhør. Møllersvenden forklarede Sagen og blev ført til Kolding, hvor han maatte udstaa nogle Dages Fængsling og Forhør.

I Marts Maaned rygtedes det, at Tyskerne tog Folk til Skansarbejde ved Fredericia. En Tid var der derfor næsten ingen voksne Karle eller Mænd hjemme, især da ikke om Natten. De skjulte sig i Ejendommene nærmest Gispel Mose, som de, om det gjordes nødvendigt, vilde søge ud i. Faren drev dog over denne Gang, men senere hen paa Foraaret dukkede pludselig en tysk Løjtnant med nogle Husarer op i Bække for at hente Mandskab. De fik dog kun ganske faa, da Sognefogeden ikke var hjemme. Paa Hjemvejen traf Løjtnanten Sognefogeden i Røjskovhus Kro og sendte ham til Bække for at hente 25 Mand. Medens Løjtnanten ventede i Kroen, blev han af Sognefogedens Broder beværtet saa rigeligt med Toddyer, at han glemte at gøre Indsigelser, da Sognefogeden kun mødte med nogle faa Karle. En Tid tog Tyskerne ogsaa Heste. De fik her enten faa eller ingen, thi naar Fjenden var i Nærheden, skjultes Hestene, for Kragelunds Vedkommende i et Skur ude i Kærene. Ved samme Lejlighed kom en Snes Vogne med tilhørende Heste fra Gjesten og holdt sig en Dags Tid skjult i en lille Flyvesandsdal i den nordlige Del af Kragelund.

Leverancer og Ægtkørsel var der ogsaa nok af. For nogles Vedkommende blev Ægtturene haarde for Hestene, andre gik det saadan, at de tog ud med et Par magre, men kom hjem med et Par fede Heste, alt efter som de var dygtige til at stjæle Foder. Blandt de fjendtlige Indkvarteringer blev der især lagt Mærke til de hvid- eller graaklædte Ungarer, som efter deres

Benklæders Facon kaldtes »de spidsbenede«. De var under streng Disciplin, men alligevel Mestre i at stjæle, f. Eks. Høns. Hvor megen Leverance eller Ægtkørsel, der kom til at hvile paa Sognet, vides ikke, da Krigsregnskabet ligeledes her er borte, men af en vistnok tilfældig Notits i Sogneraadets Regnskab fra 1869 ses, at Bække Sogn maatte indsende 510 Rdl. i Krigsskat. Muligvis er det ikke den eneste Udskrivning.

Verdenskrigens Dønninger mærkedes her som overalt i Landet paa mangfoldige Maader, f. Eks. gennem Indkaldelser til Sikringsstyrken, stærkt stigende Priser, Mangel paa mange udenlandske Varer, udbredt Rationering med dertil hørende Kortsystem, Maksimalpriser, Tvangsaflevering af en Del Brændsel, Mælk, Kartoffler og Korn. 1915 blev Bække Sogn efter det tilsaaede Areal Størrelse paalignet til Aflevering 2416 Tdr. Rug. Det blev dog ikke leveret, da der ikke var avlet saa meget. Indkvartering slap Sognet for. Mere direkte mærkedes Krigen ved, at en Del sønderjydske Faneflygtninge kom hertil, og i at en tysk Flyver i Efteraaret 1918 nødlandede paa Teglgårds Mark. Flyveren interneredes i Odense.

FOLKEMINDER

I den Tid, de ældste af den nulevende Slægt har eksisteret, er der sket uhyre Forandringer. I deres Barndom og Ungdom var Sognet som en lille afsluttet Verden for sig, hvor Folk blev født, levede og døde uden at komme i stærkere Berøring med eller blive synderlig paavirkede af Omverdenen. Arbejdet var nok et Slid, men det afbrødes ofte af Fest og festlige Stunder. Forholdet Menneskene imellem var mere familiært og indeholdt da ogsaa mange af Familielivets gode og svage Sider. De deltog i hinandens Sorger og Bekymringer, var hjælpsomme under Sygdom og i Nød; men til Gengæld kendte de hinandens Skavanker for godt, og da Tankegangen var indsnævret, gav det Anledning til megen Sladder og Kiv. Deres Verden var mindre og mere primitiv. Omtrent saaledes var Forholdene indtil for 60—80 Aar siden, og saaledes havde det i Hovedsagen været i mange Menneskealdre. Nu eksisterer disse Forhold næsten kun i Mindernes Verden. Bække Sogns Folkeminder har ikke noget ud over det almindelige at byde paa, men de spredte Optegnelser, som i det følgende skal fremdrages, er samlede, for at Efterslægten kan faa et lille Indblik i de Forhold, som engang var i Sognet.¹⁾

1. Arbejde og Liv inden og uden Døre.

Arbejdet inden Døre tilfaldt Kvinderne, men det var langt fra, at de havde alt deres Arbejde der, ja, mange af dem havde vel det meste ude. De maatte om Foraaret sprede Gødningen og samle Sten, i Slet »slaa Græsset ud«, være med til at »hverre, holme«, stakke og læsse Høet, i Høst binde alt Kornet op og læsse det eller »sætte« det i Logulvet. De maatte stuve

eller ringle Tørvene, ruske Hørren, samle Kartoffler op, og mange har endog arbejdet i Mergelgraven eller lagt Ler paa Bordet, naar der skulde stryges Teglsten. Naar dertil kommer, at de daglig skulde malke, passe en eventuel Børneflokk, udføre det i det efterfølgende omtalte Arbejde, har man et Begreb om Kvindernes Slid i tidligere Tid. Skal gamle Folk drage Minder frem fra deres unge Dage, falder Talen om det haarde Slid dem straks i Munden. Der ligger paa Bække Kirkegaard mange, Mænd saavel som Kvinder, der har levet et meget slidsomt og nøjsomt Liv.

Beboelseshusenes Indretning var meget forskellige efter Hjemmenes Størrelse og Forhold. Der var lige fra Gaarde med flere Rum ud over det nødvendige og ned til Huse, der kun var godt fire Alen i Kvadrat. For de Steders Vedkommende, hvor der var flere Værelser, er det ikke nemt at beskrive disse, da deres Udstyr kunde være vidt forskelligt, men som Regel var der i de fleste Gaarde en Storstue, der brugtes ved festlige Lejligheder. I den stod Kister, Skabe og Dragkister. Mange havde ikke stort mere end Køkken og Bryggers. I Bryggeriset, hvor Bagerovnen stod, foregik Bagning, Brygning, Kærning og Vask. I Køkkenet med den aabne Skorsten blev ikke alene lavet Mad, men det tjente tillige som Opholdsrum og Sovekammer, idet der gerne var en Alkove paa hver sin Side af Skorstenen, og ofte var det saaledes, at Manden og Konen sov i den ene, og Tjenestepigen i den anden. Køkkenudstyret var kun ringe. Skaale, Potter og Gryder (Sætter) var af Ler.

I et saadant Hus stilledes der ikke store Krav til Renligheden, og denne var, naar undtages de større Huse, hvor der skuredes og skrubbendes en Del, alt andet end god. Et utæt Loft med Støvdrys over hele Stuen og i Mælkefadene paa Bjælkehyliden, et lerstampet Gulv, hvorpaa man gik med Træsko og spyttede, hvor man vilde, og en aaben askefyldt Skorsten indbød heller ikke til større Ulejlighed. Det var da heller ikke med Husets eller den personlige Renlighed, Kvinderne almindeligvis spildte deres Tid.

Kosten var ensformig, og der var ikke megen Kunst i at tilberede den. Almindelig Morgenmad var Mælkegrød med Fedtebrød til. Senere i Tiden blev der drukket Kaffe bag efter.

Nogle af de ældre kan huske, at Kaffe ikke var daglig Ret, dertil var den for dyr. Kun om Søndagen kunde man faa Raad til at drikke den. Fra April til Oktober spistes Formiddagsmellemmad, een eller to Rundtenommer Rugbrød, hvortil der for de ældres Vedkommende blev nydt en Dram. Til Middag var Boghvedegrød og stegt Flæsk med Kartoffler eller Rugbrød, der dyppedes i Fedtet, en næsten daglig Ret, der somme Tider afløstes af Vælling, sjældnere af Kaal eller Suppe. Naar det malede Brødkorn kom hjem fra Møllen, var der enkelte, som deraf lavede Rugmelsgrød. Boghvedegrød var dog mere almindeligt. Omkring 1840 tjente en Karl fra Ølgod paa en Gaard i Bække. Han fik der Øllegrød 21 Gange om Ugen. Og Grøden kogtes hver Mandag for en Uge ad Gangen. Grød var vel en Hovedret, men der spistes ogsaa meget Kød i saltet, røget eller tørret Tilstand. Midt paa Eftermiddagen spistes Eftermiddagsmellemmad, der gerne var rigeligere tilmaalt end den om Formiddagen, og lige før Sengetid spistes Nadver, der bestod af Grød (nyskøgt Bogetgrød ell. Mælkegrød). Disse Spisetider holdt sig indtil for ca. 35 Aar siden, men da havde Kosten forbedret sig betydeligt. Anretningen var meget lige til. Alle langede til samme Fad eller Pande, ligesom enhver pillede sine Kartoffler. Kvinderne stod op under Spisningen, og naar denne var færdig, tørrede Karlfolkene Skeen paa Ærmet og satte den i Klemme ved Vindueshaspen. Opvasken blev saaledes ikke ret stor.

Havde Kvinderne det lettere end nu med Rengøring og Madlavning, saa havde de det sværere med Bagning, Brygning, Slagtning og meget andet.

Naar der skulde bages, blev der sendt tre til fire Skæpper Rug til Mølle. Dejen med Surdej i blev lagt om Aftenen, et Kors blev tegnet i den, og den tildækkedes med Lagen og Dyne. Næste Morgen kom det strenge Arbejde med at ælte den. Imens var Ovnens, der var fyldt med fint tilrettelagte Tørv, blevet op-hedet til det passende, saa sloges Brødene op, Ovnens ragedes og fejedes. Brødene sattes i Ovnens med Skødselen. Det første Brød blev forsynet med en Lyspind for at oplyse Ovnens, og det kaldtes derfor »Lysebrødet«. Der bagtes kun Rugbrød til daglig; men til Jul bagtes tillige »Sætkage«, Sigtekage, Tems-

kage, Knebkage og Pebernødder. Tjenestefolk og Børn fik saa hver en Kage, som de selv forvaltede. Nogle Steder fik de ogsaa en »Høstkage«. Efterhaanden blev det Skik, at der bagtes Sigte- eller Franskbrød hver Gang, der bagtes Rugbrød. Flere Gaarde har haft Ovnhuse; men disse er alle længst forsvundne, ligesom her heller ikke er flere, der bager Brød i store Ovne. Det var ikke saa lidt Korn, der brugtes til Brød. En Mand har fortalt, at den avlede Rug sattes i to Korngulve lige store. Den ene Halvdel anvendtes til Sædekorn, den anden til Ædekorn. Hjemmebagt Brød var velsmagende, og det varede længe, inden det blev for tørt, hvilket var heldigt, da der ofte var tre Uger mellem hver Bagning.

Det var noget af en Kunst og tillige et strengt Arbejde at bage; men det regnedes dog for mere fornemt at brygge, og den Pige, som kunde begge Dele paa een Dag, regnedes baade for giftfærdig og dygtig. Fra ældgammel Tid har det været Skik at drikke meget Øl. Det var jo i Stedet for de mange Slags Drikkevarer, som nu bruges. Det er da ogsaa kun faa Aar siden, Ølkruset forsvandt fra sin faste Plads paa Køkkenbordet, hvor det til alle Dagens Tider flittigt søgtes af alle Husets Folk. Paa de fleste Gaarde bryggedes Gammeltøl, som blev drukket i Slet og Høst. Humle købtes af fynske Humlemænd. Malten tilberedtes hjemme i fælles Maltkøller (den sidst forsvundne Maltkølle laa ved Landevejen lige Syd for Fejeshave) og senere paa Møllen. Mens Brygningen stod paa, var det nogle Steder Skik, at Mandfolkene skulde ind og have en »Urt-punch«. (Indgaaende Oplysninger om Bagning, Brygning m. m. udelades ikke alene af Pladshensyn, men tillige fordi Feilbergs Dansk Bondeliv indeholder udførlige Skildringer, der har fuld Gyldighed for Egnen her.)

Et ubehageligt og da ogsaa strengt Arbejde var Slagtning, som til Dels var Kvindearbejde. Kød kunde ikke købes, Slagtingen maatte derfor dække hele Forbruget, og det var ofte betydeligt, f. Eks. var det ret almindeligt, at der paa en Gaard, hvor der holdtes Karl og Pige, slagtedes aarlig fem til seks Faar, et stort Svin, en fed Ko og nogle Kalve. Faareslagtingen foregik i Efteraaret og besørge- des udelukkende af Kvinderne. Svin og Køer, der var fedede med Kartofler, slagtedes før Jul,

og til Hjælp hermed havde man gerne en Hjemmeslagter. En saadan Slagtning var lidt af en Fest. Man var tidligt oppe for at faa Vandet i Kog til Skoldning, inden Slagteren i Dagbrækningen kom og spurgte, om det nu var saa ringe med Grisen, at den ikke kunde leve længere, eller om det var her, de skulde have deres Stige vasket. Grisen blev efter at være stukket paa et omvendt Kar lagt paa en Stige, skoldet og skrabet, og naar det var besørget, havde Slagteren og Manden i Huset været inde for at nyde baade »æ Stikdram« og »æ Skraavdram«. Et langsommeligt Arbejde havde man med at hakke Kød til Pølser. Det blev nemlig hakket med Økse eller Krumkniv. Tarmene blev ikke skrabt. Man rensede dem i Kalkvand, og Kødet stoppedes i dem gennem et Pølsehorn, et Stykke af et Kohorn, og de lukkedes med en Pøsepind af Slaaentjørn. Det var Skik at give en Pølse og et Stykke Kød bort til Naboer og gode Venner. Paa den Maade havde Folk tiere fersk Kød i Huset. For Opbevaringens Skyld maatte det meste af Slagtningen saltes, røges eller tørres.

Den ved Slagtning af Køer og Faar udvundne Talg brugtes til at støbe Lys af. Den smeltedes i en aflang Lergryde, hvori en Væge dyppedes saa ofte, at Lyset fik en passende Tykkelse. Der støbtes som Regel ogsaa nogle ganske tynde Lys, der kaldtes Praase. Disse sidste anvendtes, naar der kun skulde bruges Lys et Øjeblik. Man sparede i det hele meget paa Lyset, hvad følgende Historie viser. Da Kræmmeren Peder Andersen i sine yngre Dage en Aften kom til sit Hjem paa Dansebjerggaard, tændte han et Lys for at tælle sine Penge, men hans gamle Fader, som laa henne i Alkoven, mente, at det kunde spares, og bad ham om at slukke det igen. Han efterkom ikke straks Ordren, hvorfor den gamle greb sin Hue og kastede den hen paa Lyset, saa det slukkedes. Overgangen fra Lys til Petroleum og igen til elektrisk Lys følte meget stærkt. Engang har der vistnok været gravet og brugt Lyseklyner i alle Sognets tre Byer. Lyseklyner, som var meget harpiksholdige, stilledes i en Kreds om Skorstensilden og oplyste hele Stuen med deres klare Flammer.

Kvindernes Morgenarbejde var Kærning. Efter Malkningen hældtes Mælken op i Fade, der sattes i Mælkestuen eller op

paa Mælkehylden under Bjælken i Bryggers eller Køkken. Nogle Kærner var forsynede med Haandsving, hvorved Arbejdet gjordes lettere. Ved den Tid, Mejerierne oprettedes, var der ikke saa lidt Mælk og derfor en Del Arbejde. Ofte mislykkedes Kærningen, Smørret var forhekset, og saa maatte man have fat paa en klog Mand eller Kone. Smørret var ikke altid af bedste Kvalitet, snart var det fast, snart næsten flydende, og tit kunde det antage flere af Regnbuens Farver. Smørret solgtes i ældre Tid til Købmænd i Kolding, Ribe og Varde, senere til hjemlige Købmænd, der rettede Prisen efter deres egen Kvalitetsbedømmelse.

Vinterarbejdet var at spinde Uld, Hør og Blaar. Kvinderne maatte være meget flittige, da de selv skulde lave saa godt som alt, hvad der brugtes af Gang- og Sengeklæder. Naar Faarene om Eftéraaret var klippede, kunde Spindingen begynde. Ulden skulde først kartes til »Tøjer«. Det var Pigernes Bestilling, men de lange Vinteraftener hjalp Karlene tit til. Konen sad selv mest ved Spinderokken, der altid var i Gang Morgen og Aften, ja hele Dagen, naar ikke andet Arbejde hindrede. Børnene maatte vinde Garnet fra Rokken over paa Garnvinden og derfra i et Nøgle. Der maatte hænges godt i, thi blev Konen ikke færdig med at spinde Ulden til Jul, skulde hun have det resterende med sig til Kirke Juledag. Efter Nytaar blev der taget fat paa Hør og Blaar. Omkring 1860 hørte Hjemmeavlen af Hør op her, idet det blev billigere at købe Hørren. Der var nemlig en Masse Arbejde med den hjemmeavlede Hør. Den skulde ruskes, rødes, tørres, brødes, skages og hegles, før den var færdig. Det var ikke saa lidt, der almindeligvis skulde spindes paa en Gaard, nemlig omkring ved 50 Alen Vadmæl og 100 Alen Hør- eller Blaarlærred, henholdsvis syv Kvarter og een Alen og fire Tommer bredt. Disse Tal stammer ligeledes fra ca. 1860, men allerede da havde man begyndt at blande Tvist i det meste Tøj. Strengen var Tvist, mens det paaslaaede var Uld eller Hør. Uld og Tvist sammen gav Hvergarn, som efter Strengenes Antal benævnedes »Tosel«, »Firsæl« eller »Femsæl«. I Tiden fra 1850-80 skiftede alle Linnedvarer fra at være ren Hør til at være en Blanding af Hør og Tvist, og endelig til Tvist alene. I samme Tid gik man, især

for Kvindernes Vedkommende, fra Vadmel til Hvergarn. Til Strikning skulde der ogsaa spindes en Del, og det kunde være hyggeligt en Vinteraften, naar Familien samledes i Stuen. Husmoderen sad som Midtpunkt med sin Spinderok nærmest Lyset, Pigen kartede, Børnene vandt Garn, mens Karlfolkene øvede Husflid. De snittede Tøjrepæle, Skeer, Træskovle, River o. l., eller lavede Genstande af Halm: Kurve, Vugger, Bikuber, Foderkopper, Syæsker, Halmmaatter o. a. I disse lykkelige Hvile- og Arbejdstimer voksede Husstanden sammen i fælles Drøftelse af, hvad der kom inden for deres ikke særlig store Verden, og mange gamle Sagn, Eventyr og Viser er holdt i Live omkring Spinderokken.

Tøjet vævedes hos en stedlig Væver, sjældnere hjemme; men det maatte yderligere behandles, før det var færdigt til Syning. Vadmelslagner blev der dog ikke gjort mere ved, og Hør- og Blaarlærred havde kun Blegningen tilbage. Den næste Behandling, Vadmelstøjet fik, var Farvning. Dog farvedes Dynebetræk, Undertøj o. l. ikke, det blev kun stampet. Det var heller ikke sjældent, at Mændenes daglige Tøj var ufarvet, og var det farvet, da var det hjemmefarvet med brun Farve, f. Eks. af Mos eller med blaa Farve i den ubehagelige Lødgryde, som indeholdt en Blanding af Urin og Blaasten. Mændenes Stadstøj sendtes altid til en Farver for at blive farvet mørkeblaat, stampet, kradset og overskaaren, medens Kvindernes Vadmel eller Toslet, der kunde være vævet i Striber eller Tavl, kun blev farvet og presset.

Naar Tøjet skulde syes, kom Skrædderen eller Sypigen, der dengang gik fra Hjem til Hjem og syede. Om Klædedragten er Oplysningerne ikke særlig fyldestgørende, idet her ingen Minder er om de smukke gamle Festdragter for Kvinder og Mænd. Her var vist kun faa Hjem, der havde Raad til at have Festdragt. I et Par Tilfælde huskes dog den gamle Mandsdragt med Skindtrøje, korte Skindbukser, hvide Hoser og Sko med Sølvspænder. Senere var Mændenes Stadstøj Skødefrakke og lange Benklæder af Vadmel, sort Tøjkrave, Silkehalstørklæde, Cylinderhat eller Kasket og Skaftestøvler eller blankpudsede Træsko med Jernkramper. Det ufarvede eller hjemmefarvede Vadmel, der brugtes til daglig, var syet i kort Trøje som en

Husartrøje og lange Benklæder. Nogle brugte som Hovedtøj en rød, strikket Tophue. Underbenklæderne var af ustampet Vadmél, Strømperne hjemmestrikkede og valkede. Kun faa Mænd havde Overtøj. Kvindernes Dragter baade til Stads og daglig var af Vadmél og uden Pynt. Deres bedste Pryd var Hovedtøjet; inden Dørs brugtes af de mere velstillede Kappe, sort eller hvid, og »Storrer«, ude Hovedklæde, Kyse eller Hat. Fodtøjet var Klodser eller Træsko med udskaarne Næser. En Del af deres Undertøj var ligeledes af Vadmél. Nogle Kvinder havde Kaaber eller Overstykker; men de fleste nøjedes ellers med et »Storklæde«, et kvadratisk Stykke ustampet Vadmél, som de hyllede Hoved og Overkrop i. Korsklæder eller strikkede Skulderklæder var almindelige. Omkring 1860 begyndte Kvinderne at bruge Bomuldstøj, Tryklærred. Nogle enkelte havde ved den Tid og maaske længe før begyndt at købe Klæde hos Kræmmerne, f. Eks. til Bryllupstøj. Men Klædedragten var ellers, efter hvad der kan oplyses nu, uden Finhed, nærmest tarvelig, og det har dels sin Grund i, at Befolkningen var fattig, og dels i, at der i det arbejdsomme Liv ikke var Brug for megen Stads.

Det har sine Vanskeligheder at beskrive, hvorledes der blev vasket i ældre Tider, thi der har været flere forskellige Maader. Mærkeligt lyder dog, at der blev vasket i Urin. En herboende gammel Mand fortæller, at han som yngre var paa Besøg i Hejnsvig, og at han der kom til at sove i en Seng, der var vasket i Urin. En Maade at vaske paa var at lægge Tøjet i Blød i Askelud, byge, vaske og skylle det. Asken var Bøgeaske, som brugtes i Stedet for Sæbe, der enten slet ikke eller kun i ringe Grad anvendtes. Naar der skulde bygges, blev Tøjet lagt i en Tønde eller et stort Kar, som var stillet op paa en trebenet »Stok«, for at det varme Vand senere kunde tappes af og bruges til at vaske i; det overhældtes med kogende Vand, og det kunde ofte tage en halv Nat at faa Vand kogt i saa stor Mængde. Nu blev Tøjet vasket eller rettere banket, thi i hvert Fald det sværere Linned blev lagt paa en Blokskammel og gennembanket paa begge Sider med en Tærskel. Det var en Omgang, som det svære og stive Blaarlærred havde godt af. Vaskedagen var en svær Dag, men om Vinteren vaskedes kun

to Gange, lige før Jul og i Foraaret. Vadmelstøjet vaskedes i det Vand, Faarene var vasket i. Rulningen foretoges med Manglestok og Bræt.

Naar Rugen var saaet, og det skulde helst ske inden Bække Marked, og Efteraarsarbejdet var endt, kom Mandfolkenes Vinterarbejde, der hovedsagelig bestod i at passe Kreaturerne og tærskte Kornet, men Tærskningen var da rigtignok ogsaa et langsommeligt og stort Arbejde.

Besætningerne, som var forholdsvis smaa, fik ikke nær den Røgt og Pleje som nu. Kraftfoder kendtes ikke. Der fodredes med Skaftehavre, d. v. s. Havre med Kærnen i, med Hø og Halm, og det regnedes for godt, naar Køerne daglig kunde faa et Havreneg indtil Jul. Resten af Vinteren maatte de nøjes med Hø og Halm; men Følgen var da ogsaa, at mange Dyr ved Foraarstid næppe kunde rejse sig selv, og naar de saa kom paa Græs, taalte de ikke den rigelige og kraftige Føde, hvorfor det var en fast Regel, at alle Køer og Kvier skulde aarelades, før de kom ud. Af Hensyn til Fodringen sørgedes der for, at Køerne kælvende sidst paa Foraaret. Den daarligt fodrede Besætning gav ikke megen Mælk om Vinteren. Man har Eksempler paa, at Gaarde med 6-10 Køer kun havde Mælk til Husholdningen. Kreaturbestanden var i det hele taget ikke god, da man brugte at sælge de bedste og beholde de ringeste. Paa mindre Gaarde holdtes ingen Svin om Vinteren, thi dels havde man ingen Mælk til Fedningen, og dels var der jo ingen Eksport. Man købte en Gris om Foraaret, fedede og slagtede den til Jul. Faar holdtes der mange af. Ligesom Køerne stod de i Tøjr om Sommeren og sloges løs om Efteraaret. I Vintertiden samledes de og drev rundt paa Markerne i store Flokke. Kun i Tilfælde af meget streng Vinter kom de i Hus. Med Hestene var der mere Arbejde; til dem skulde der skæres Hakkelse, ja, nogle Steder skar man endda baade til Stude og Køer. Den skulde skæres ved een Mands Kraft i en Skærekiste, og det var gerne Fritidssyssel i Middags- eller Aftenstund. Der opdrættedes kun faa Stude til Fedning, men en Del til Trækkraft. Omkring 1870 havde et betydeligt Antal Gaarde og Ejendomme Stude i Stedet for Heste. De kunde efter at være anvendt et Par Aar omsættes med økonomisk Fordel, og desuden var de

ret gode som Drivkraft, bare de fik Tid og daglig holdtes i Arbejde, ellers kunde de være vanskelige nok at styre. Blev de bissegale, var de umulige at holde. Ældre Folk mindes adskillige Genvordigheder med dem. En Mand fik engang en rask, men ubehagelig Køretur med et Par Stude langs ad Vejgrøften fra Bække til Kragelund. Almindeligvis tog det jo ellers rigelig med Tid at færdes med Stude. Slemmt var det for Folk fra Bække Mark, naar de maatte køre til Stads med Studeforspand. Det tog som Regel et Døgn.

Tærskearbejdet, som jo udførtes med Plejl, var et sejt og vedholdende Vinterarbejde, der krævede ekstra Hjælp paa de større og lidt bedre Gaarde. Naar Kornet var tærsket, skulde det renses eller »kastes«, hvilket foregik ved, at det fra Midten af Lergulvet kastedes op mod et Hjørne med en lille kortskafet Kasteskovl. Kornet, der var det tungeste, fløj længst op i Hjørnet, mens de lettere Avner blev liggende foran. Denne Metode anvendtes flere Steder til hen mod Aarhundredskiftet, da Tærske- og Rensemaskiner var blevet almindelige. Man brugte ogsaa meget at rense Kornet i et Sold. Om de anvendte Kornsorter og om Kreaturbestanden, se Areal- og Kreaturtællingerne. Før Foraars- og Sommerarbejdet omtales, kan det være paa sin Plads med en kort Omtale af Redskaberne. Svingploven var den gængse; men Hjulploven huskes dog f. Eks. paa Gundersvang i Bække og Armod i Kragelund. Førstnævnte Sted blev den trukket af et Par Heste og et Par Stude. En ældre Mand mener at kunne huske en Harve udelukkende af Træ. Svenskharven, den første Harve, der ikke var Træ i, kom i Brug her mellem 1860 og 70. De gamle Arbejdsvogne med de svære ubeslaaede Træhjul erindres af mange. Saa sent som i 1870 købte en Mand i Kragelund en Stadsvogn uden Fjedre. Leer, Forke og Grebe var hjemmesmedede, tunge og klodsede. Skovlene var af Bøge- eller Poppeltræ og havde ikke alle Jernbeslag i Kanten. Omkring 1870 vandt de første Jernskovle Indpas her.

Foraarsarbejdet begyndte ikke særlig tidligt; men det kunde nok hænde, at de høje Marker blev tilsaaede allerede i Slutningen af Marts eller i Begyndelsen af April, saa at Sæden kunde komme op og faa fat, inden Foraarsstormene rejste

Sandflugten. Den Smule Gødning, der var, anvendtes til Kartofler og Byg. Havren fik sjældent Gødning, men Rugen altid. Den gødedes nemlig i stor Udstrækning med Lupiner. Man kendte ikke Kunstgødning, der først kom i Brug i Begyndelsen af Firserne og ikke blev almindelig før i Halvfemserne. Den første Kunstgødning fremstillede man selv af Aske og Svovlsyre, senere gik man over til Benmel og Kainit. Mergling er her af gammel Dato. Dræning kom i Gang omtrent samtidig med Kunstgødning. Saa længe Folk kan huske tilbage, har man her saaet Græsfrø, men kun meget sparsomt, og da man ikke brugte Kunstgødning, kunde en Græsmark efter fem-seks Aars Forløb blive yderst mager. Følgende Plan over Sædskiftet, der er fra en Gaard i Kragelund, giver et Indblik i Datidens Driftsmetoder. Den var i Brug til ca. 1900, men er ikke synderlig forskellig fra den, der brugtes 40 Aar før. Gaardens Mark var delt i 11 Indtægter, hvori Sædskiftet var saaledes: seks Aars Græsmarker, Brakmark, Rug, Boghvede, Kartofler og Rug, Havre til Udlæg.

Naar Saaning af Boghveden, som fandt Sted i Juni, undtages, var der i Markarbejdet en Pavse indtil Høsletten. Dette Pusterum benyttedes til Gravning af Tørv og Mergel og til efter Behov at stryge Teglsten. Der gravedes mange Tørv, hvoraf en Del blev kørt til Kolding, og for ca. 75 Aar siden brændtes her Tørvekul. Ved mange Gaarde i Sognet har været Teglovne, og mange ældre Gaarde er opført af hjemmebrændte Sten. Omkring Midten af Juli kom Høsletten, der var en meget travl Tid, da der hørte ret store Engstrækninger til hver Gaard, og alt skulde slaas med Le og rives med Haandrive. Mange havde Arbejde i Engene otte til fjorten Dage. Kvinderne var med til at »slaa Græsset ud«, »hverre, strevle, holme« og stakke Høet. Fra de mange lave Steder blev Høet baaret væk paa Bærestænger eller slæbt op af Stude. Efter Kornhøsten, som er beskrevet under Aarets Fester, blev Stubbene revet med Haandrive, senere gik man over til at slæbe Stubbene med en stor Rive, der kunde trækkes af en Mand. Dens Tænder var ca. 20 cm lange, og dens Spændvidde $1\frac{1}{2}$ —2 m.

Før disse Minder om Landbruget sluttes, skal Opdyrknin-

gen kort berøres. Af Landbrugets Historie kan ses, at det kun var en lille Del af Sognet, der 1685 var under Plov, i Krage-
lund .højest en Ottendedel. Ved Udskiftningstiden havde Bække
1900 Tdr. Land Hede, heri var Gispel Mose dog vist medregnet,
og Asbo og Kragelund har vel haft tilsvarende Hedearealer,
hvilket vil sige, at ca. Halvdelen af den Agerjord, der nu er
i Sognet, da var uopdyrket. Arealtællingerne viser den senere
Udvikling. Der er i Mands Minde opdyrket megen Hede, men
det vil føre for vidt at fortælle herom i Enkeltheder. Flere
Steder er fundet Spor af endnu ældre Opdyrkning, f. Eks. paa
Skovblokkene og ved Lyngsgaard i Bække, ved Høghøj og
»Brokkenborg«, hvor der fandtes Agre i Heden. Muligvis kan
de være fra før Svenskekrigens Tid, muligvis drejer det sig
kun om den saakaldte Gammeljord, der er omtalt under Sted-
navnene i Asbo.

Det er før nævnt, hvorledes Sandflugten flere Steder har
tildækket de opdyrkede Marker. Man finder det f. Eks. paa en
Strækning Nordvest for Romlund og flere Steder i Kragelund,
saaledes Nordøst for Byen, hvor det gamle Muldrag ligger i ca.
1 Meters Dybde. At Folk selv i deres Uvidenhed ogsaa kan
ødelægge Jorden, er der et lille trist Kapitel om i Opdyrknin-
gens Historie. Man brugte nemlig at afgrave Hedetørvene,
stille to og to mod hinanden paa Højkant i en lang Række
eller ogsaa at sætte dem i Tuer, for derefter at brænde dem
og strø Asken, der virkede som Gødning. Derved vandt man
en øjeblikkelig Fordel, men gjorde ubodelig Skade for Frem-
tiden. Masser af Tønder Land er paa den Maade forvandlede
fra morderdækket Jord til flygende Sandmarker. Som Eksempler
kan nævnes et Stykke Jord Øst for Gaarden Rolighed og et
Stykke Sydøst for Vejvinklen, hvor Vejen fra Kragelund til
Bække munder ud i Landevejen. Heden laa før Opdyrkingen
ikke ganske unyttig hen. I Efteraaret gik mange Kreaturer
løse og bjergede deres Føde der, og om Vinteren hentede man
en Mængde af de fine Lyngtoppe til at fodre Dyrene med. Der
gravedes mange Hedetørv og plukkedes megen Lyng til Tæk-
kelse og Bading. Revlingeris til Kostbinding kunde ligesom
Bærplukning give en lille Indtægt.

2. Den økonomiske Tilstand.

Den økonomiske Tilstand har i det Tidsrum, disse Folke-minder omfatter, gennemgaaende været daarlig. Vel var Tiden omkring 1850-60 en Opgangstid, men den kom kun de større og bedre Gaarde til Gode, medens største Parten af Ejendomsbesidderne paa Bække Mark, i Asbo og Kragelund var og endnu i lang Tid vedblev at være fattige. Gennem Aarhundreder havde Fattigdommen knuget de to sidstnævnte Byer, saa de Velhavere, som har boet der før Midten af forrige Aarhundrede, er nemt talte; men i den her beskrevne Tid var det især Bække Mark, det gik ud over, og Grunden var, at Jorden der ligesom flere andre Steder i Sognet var alt for karrig, og tillige var Ejendommene for smaa. Mange maatte derfor søge at tjene til det nødvendige ved at gaa paa Dagleje eller andet løst Arbejde; men alligevel kneb det adskillige at holde Sultenøden fra Døren. Her er Eksempler nok paa, at mindre Ejendomsbesiddere med en stor Børneflokk ikke har haft Brød i Huset og ikke har kunnet købe en Skæppe Rug til Brød. Kredit gaves ikke i slige Tilfælde. Understøttelse var der ikke noget, der hed, men den private Godgørenhed var ikke ringe. Daglønnen var lille, skønt Arbejdstiden var lang. Den »begyndte og sluttede med Solen«. Omkring 1860 var Daglønnen 8 Sk. om Vinteren og 16 Sk. om Sommeren. En Snes Aar senere henholdsvis 1 og 2 Mark, og mellem 1880 og 90 1 og 2 Kr. For at tjene saa meget som muligt tog nogle af dem, som ellers selv havde Ejendomme, uden for Sognet for at faa bedre lønnet Arbejde, f. Eks. som Stenstrygere eller Slaakarle i Marsken. Børnenes Arbejdskraft blev selvsagt taget i Brug, og ofte kom de ud at tjene i en meget ung Alder. En gammel Kone har fortalt, at hun kom ud at tjene som Gaasepige, da hun var fem Aar. Fattigdommen medførte en saa gennemgribende Nøjsomhed og Sparsommelighed, at man næppe kan forestille sig den i vore Dage. Dette mærkedes paa mange Omraader: Mad, Klæder, Husgeraad, Fornøjelser o. s. v. Det slidsomme og nøjsomme Liv prægede naturligvis Folks Væremaade, Tankegang og hele Udvikling. En gammel Mand har fortalt, at Folk fra Bække Mark en Overgang knap regnedes for rigtige Mennesker som Følge af deres Særprægethed.

Haardest mærkedes det økonomiske Tryk dog af gamle Folk, der intet ejede; men dette Forhold er omtalt under Fattigvæsen. Ældre Gaardfolk var som Regel sikret en økonomisk sorgfri Alderdom gennem Aftægt fra Gaarden. Følgende Aftægtskontrakt giver et Indblik i, hvorledes gamle Gaardmandsfolk levede for hundrede Aar siden.

A f t æ g t s k o n t r a k t,

oprettet mellem Søren Hansen Schou og Hustru som Aftægts-tagere paa den ene Side og vores Søn Jens Nielsen eller Efterkommere som Aftægtsgivere paa den anden Side betræffende den Aftægt og Ophold, som ermeldte Stedfader og Moder skal nyde, saa længe de lever af min ved Skøde af 28. Dec. 1840 overdragne Gaard Gundersvang kaldet, der svarer af Hartkorn 1 Td. 5 Skp. 2 Fdk. og $\frac{7}{8}$ Alb. og bliver aarlig som følger:

1) Til Husværelse nyder ermeldte mine Forældre saa længe de lever, fire Fag af Gaardens østre Hus fra nordre Ende, som indrettes saaledes. De tvende Fag til Dagligstue, hvori opføres tvende Sengesteder og en Kakkelovn og Vinduer og Døre og Loftsskab, samt i de tvende Fag opføres i den næstved Dagligstuen en Skorsten. Det øvrige af disse tvende Fag indrettes til Køkken og Forstue og et Kammer efter Aftægtsfolkenes Godtbefindende og med Vinduer og Loftsskab og Døre, Latter og Tækkelse, Klinen og Kalken i en hver Henseende i forsvarlig beboelig Stand, hvilket forsvarligt vedligeholdes af mig Jens Nielsen eller mine Efterkommere, saa længe mine Forældre lever.

2) Til Aftægt og Underholdning nyder mine Forældre, saa længe de lever begge $3\frac{1}{2}$ Td. godt ren og tør Rug, 12 Skp. Boghvedegryn, 4 Skp. Byggryn, men i Fald der skulde ske Misvækst paa Boghveden, da Halvdelen deraf bekommer Aftægtsfolkene i Byggryn i Stedet for, 1 Td. Byg-Malt, 1 Td. Byg og 8 Rbd. r. S. i Haandpenge, hvoraf Halvdelen leveres dem hvert Aars 1. Maj og den øvrige Halvdel hvert Aars Mortensdag.

3) Til Aftægtsmælk nyder mine Forældre, saa længe de lever een af Gaardens bedste Malkekøer, som Aftægtsfolkene selv har Forlov at udtage, som Gaardens Beboere forsvarlig fodrer og græsser og passer ved deres egne Malkekøer, og naar ermeldte Ko ikke kan give 1 Kande Mælk daglig, skal Gaardens Beboer fylde det til 1 Kande nysmalket Mælk daglig, og naar Koen er sen skal Beboerne give dem en Kande nysmalket Mælk daglig, og i Tilfælde, at Aftægtskoen bliver for gammel og ringe, skal Gaardens Beboer skaffe dem en anden i Stedet derfor og ligesaa i Tilfælde, den skulde bortdø forskaffe dem

en anden i Steden, saa ofte samme bliver Tilfældet, uden Betaling.

4) Til Ildebrændsel nyder mine Forældre aarlig, saa længe de lever 40 Læs Klyne forsvarlig Bondelæs, Aftægtsmanden vil grave samme, saa længe han kan, naar Gaardens Beboere forskaffer ham en Udsætter; men siden graves og røgtes de af Gaardens Beboere, hvilke bestandig i rette Tid aarlig hjemkører dem og staksætter dem paa et begunstig Sted ved Aftægtshuset samt tildækker samme, naar de er tjenlige.

5) Naar Aftægtsfolkene uddrager paa Aftægt, maa de udtage tvende Faar af Gaardens Faareflok, som Gaardens Beboer fodrer ved deres egne Faar og græsser og passer samme tilligemed deres egne Faar med deres Yngel, saa længe Aftægtsfolkene lever. Og skulde begge Faar begge bortdø, skal Gaardens Beboer forskaffe dem tvende i Stedet for, og Aftægtsmanden maa aarlig have et Unghoved, som bliver af Gaardens Beboer at græsse med Gaardens Unghoveder.

6) Til Kaalhauge nyder Aftægtsfolkene Halvdelen af Gaardens Kaalhauge fra østre Ende, eller ifald Gaardens Beboer indretter, dyrker og indhegner et Stykke ved Aftægtshuset, som de derfor i Stedet kan være tjent med, og det fornødne Gødning dertil maa Aftægtsfolkene aarlig tage af Gaardens Gødning, samt foruden skal Aftægtsfolkene aarlig bekomme bekvem Jord i Gaardens at sætte 4 Skp. Kartoffler i, som Gaardens Beboer pløjer og harver og paafører det fornødne Gødning i den Tid, Kartoffler skal nedlægges i Jorden, og Aftægtsfolkene forlanger det.

7) Aftægtsfolkene bekommer aarlig af mig eller Gaardens Beboer, saa længe de lever, 1 Lispund tørt Flæsk uden Ben inden Kyndelmisse og 1 Lispund ordinær Hør inden Julen aarlig og en fed Gaas hver Mortensdag med Fjer, samt aarlig 4 Pund Smør om Jul, 2 Pund om Paasken, 2 Pund om Pinse, saa længe Aftægtsfolkene lever, tillige maa Aftægtsfolkene have tvende Høns gaende i Gaarden ved Gaardens, som Aftægtsfolkene nyder Æg af, saa længe de lever.

8) Det skal være Aftægtsfolkene uforment at bruge og benytte sig af Gaardens Brønd samt Bagerovn og Bagerredskaber og fri Adgang til samme tilfælles med Gaardens Beboer saa ofte behøves, og i Sygdomstilfælde skal Gaardens Beboer gaa Aftægtsfolkene til Haande med alt fornødent Haandgøring, Pleje, Tilsyn og Opvartning og tillige befordre Præsten frem og tilbage, naar de ikke kan taale at komme i Kirke til Alters.

9) Tillige forpligter Gaardens Beboer sig til at befordre Aftægtsfolkene fire Gange om Aaret frem og tilbage med Heste og Vogn til Købstad eller deres gode Venner, hvor Aftægts-

folkene finder det for godt, men hver Tur maa ikke være over 3 a 4 Mils Afstand fra deres Hjem og heller ikke i den travleste Sæde- eller Høsttid.

10) Naar Aftægtsfolkene uddrager paa Aftægt, udtager de deres Sengeklæder, 1 Egehængeskab samt andre Smaadele, som de behøver til deres Brug, hvilket ved deres dødelige Afgang hjemfalder til Gaardens Beboer imod at lade dem hæderlig begrave efter Skik og Brug. 1 Dragkiste og 1 Egekiste, som Aftægtsfolkene udtager, har de Raadighed over at give til hvem, de finder for godt, og Aftægtskonens Linned og Gangklæder efter hendes Død tilhører hendes Døtre og deres Arvinger, og Aftægtsmandens Linned og Gangklæder vil han selv have Raadighed over at give i levende Live hvem han finder for godt.

11) Ved den førstes Død af Aftægtsfolkene afgaar af Aftægten de 8 Pund Smør, 1 Td. Rug, 5 Skp. Gryn, 2 Skp. Malt og 2 Skp. Byg aarlig. Det øvrige beholder længstlevende til sin Død, og ved den sidste Død hjemfalder Aftægten til Gaardens Beboer.

12) Denne Aftægt kan aarlig ansættes til sin virkelige Værdi 64 Rbd.r. S. bliver for 5 Aar 320 Rbd.r. S. og skal nyde og beholde første Prioritets Panterettighed i foranførte Gaarden Gundersvang af Hartkorn 1 Td. 5 Skp. 2 Fdk. $\frac{7}{8}$ Alb. saa længe Aftægtsfolkene lever.

Denne Aftægts Ansættelse til Penge specificeres nærmere saaledes:

	Rbd.	Mk.	Sk.
3 $\frac{1}{2}$ Td. Rug.....	14	4	3
12 Skp. Boghvedegryn.....	10	4	8
4 Skp. Byggryn	2	4	14
1 Td. Malt.....	2	4	14
1 Td. Byg.....	2	4	14
Haandpenge	8		
1 Lispund Flæsk.....	2	1	2
8 Pund Smør.....	1	3	4
De øvrige aarlige Præstationer....	24	2	5

Er: 70 Rdl.

Sum 5 Gange beregnet bliver 350 Rbd., Aftægtsboligens Indretning 10 Rbd., Begravelserne 40 Rbd. Ialt 400 Rbd.

Kontrakten er underskrevet 10. Febr. 1841 af S. H. Schou og dennes Stedsøn Jens Nielsen.

3. Aarets Fester.

Julen formede sig som Aarets største Højtid. Længe i Forvejen var Forberedelserne begyndt med Slagtning, Brygning og Bagning. Hele Huset blev gjort rent. Som Regel kalkedes Køkkenet i røde Farver, og for at faa det særlig fint skar man en Model f. Eks. en Stjerne ud i en Kartoffel, dyppede den i hvid Kalk og dekorerede Væggen dermed. Ogsaa udendørs blev Sagerne bragt i Orden. Alle Redskaber fra Marken kom i Hus, for at Jerusalems Skomager ikke skulde sætte sig paa dem og derved bringe Misvækst i det kommende Aar. Fuglene fik et Havreneg, og selve Juleaften betænktes Kreaturerne med en ekstra Gift i Form af et Havreneg eller malet Korn. Nogle slog Kridtkors paa Døre, Luger og Porte til Beskyttelse mod Troldtøj, før de gik ind til Julenadveren, der enten bestod af Suppe eller Risengrød med Ribbensteg. Det var sjældne Retter, Festretter, og da der den Dag til Middag kun blev spist Levninger, eller kun een Ret f. Eks. Grønkaalssuppe, blev der taget godt til Retterne. Efter Maaltidet kom Festens alvorlige Del med Læsning af Evangeliet og Salmesang. Julens egentlige Kærne tilsløredes ikke af ydre Glans. Juletræ og Julegaver kom først rigtig i Brug hen mod Aarhundredskiftet. Senere paa Aftenen spillede Kort eller Effen eller Ueffen om Pebernødder. Meget anvendt ved Spillet om Pebernødder var følgende Ramse: Hjorte her, Hunde fler. Gæt! Faa eller mange? Svar: Aldrig maatte det mig saa ilde gaa, saa maatte jeg dog (f. Eks.) fem faa! Gensvar: Dem skal du faa, men Resten skal du mig betale! Flere Steder gik hele Familien til Slut ud i Kostalden for at se Kreaturerne rejse sig i den hellige Midnatstime. I den »halvhellige Tid«, som regnedes fra Juledagene til Helligtrekonger, hvilede alt Arbejde ud over det allernødvendigste, og Tiden brugtes til Besøg og Gilder, der helt indskrænkedes til denne Tid af Aaret, men da festedes der ogsaa grundigt. Man fik Medisterpølse, Ribbensteg, Sylte med Hvidkaal, Grønlangkaal og Kartoffler. Ovenpaa fik Mændene Brændevin og Kvinderne Mjød lavet af Honning, hvortil der spistes Kartoffelmelskager. Mens de ældre spillede om Pebernødder, legede de unge Pantelege eller Blindebuk. Til sidst fulgte Kaffe med »Sæt-

kaag« og til Mændene en Kaffepunch. Man nød sjældent for meget, Julen var en stille Tid, i hvilken det var en Skam at misbruge Brændevinen.

Foruden de allerede nævnte var der endnu flere Skikke med Overtro knyttet til. Juleaften maatte Dug eller Lys ikke tages af Bordet. Ved Sengetid tog man Dugen, svøbte sig ind i den, gik uden for og kikkede ind af Vinduet, skulde nogen af de tilstedeværende dø i Løbet af Aaret, sad vedkommende uden Hoved. Syede man Juleaften eller Juledag, fik man bulne Fingre. Der maatte ikke hænge Tøj ude; thi da kom man til at klæde Lig i Fastelavnen, al rundgaaende Bevægelse skulde undgaas. Sleb eller spandt man, fik Gæssene Navleunger, sel-dede eller temsede man, fik Soen »Ristgris'«. Træsko, Seletøj og Vogne maatte ikke smøres, da man saa kom til at smøre Øvrigheden.

Nytaarsaften rummede vel i Minderne om det svundne og Uvisheden om det fremtidige nogen Alvor, men fejredes dog især af Ungdommen paa en lystig og løssluppen Maade. Nytaarsaftensnadveren bestod gerne i Risengrød og Steg eller Æbleskiver. Mens der spistes, toges et lille Kig ind i Fremtiden for at se, hvorledes Kornpriserne vilde blive. Paa en Tallerken lagdes nogle Grødklatter, som skulde betegne hver sin Kornsort, Rug, Havre, Byg og Boghvede. Tallerkenen blev sat ned til Hunden, og der blev lagt nøje Mærke til, hvilken Klat Hunden først aad; thi tilsvarende Kornsort blev den dyreste. Andre lod Fuglene afgøre Prisen ved at sætte flere Slags Neg ud til dem. Før og efter Maaltidet blev sunget en Nytaarssalme; men saa var Andagten som Regel ogsaa forbi. Ungdommen skyndte sig ud til Nytaarsløjerne. Allerede i Mørkningen var Børnene rundt for at skyde Fænghætter af, og selv de ældre deltog først paa Aftenen i Løjerne. Det var til stor Morskab, om man kunde liste ind og fjerne Naboernes Æbleskiver, Kaffekande, Dyne eller andet. Mest var det unge Karle og Knøse, der drev rundt og skød med Bøsser ved alle Huse og Gaarde. Beboerne maatte da ud at finde de skydende, som gemte sig, og naar de endelig efter mange Besværligheder var kommen inden for, beværtedes de med Æbleskiver, Smaakager og Brændevin, hvorefter de ofte fik rigeligt. Nødes skulde de jo. »Drik!« sagde

engang en Kone i Kragelund, »det er Guds Gaver«. Hen mod Midnat samledes Karlene i store Flokke, og da Humøret paa Grund af Snapsene var højt, antog Løjerne ofte en noget grov Karakter. Nytaarsmorgen blev der til hvert Kreatur stiltiende givet en Haandfuld af den Aske, Julenadveren var kogt ved. Saa mistede man ingen Kreaturer det Aar. Nytaarsnyet maatte ikke ses under Tagskægget, thi saa blev man luset, man lukkede derfor Øjnene, gik udenfor og saa Maanen. Man maatte heller ikke se det tomhændet for ikke at blive fattig. Det var derfor Skik, at man tog et Stykke Brød eller en Salmebog i Haanden. Ved samme Lejlighed lagde man Salmebogen op paa sit Hoved, og af den Salme, Bogen af sig selv slog op paa, kunde man se, om man først skulde komme til Bryllup eller Begravelse.

Helligtrekongers Aften fejredes som halvhellig, man sang een eller flere Salmer. For unge Piger kunde det blive en spændende Aften, thi de havde Lejlighed til at erfare, hvem de vilde blive gift med. Naar de gik i Seng, skulde de lægge et Spejl under Hovedet og fremsige følgende Vers:

Hellige Konger tre, lad nu i Nat mig se, hvis Seng jeg skal rede, hvis Dug jeg skal brede, hvis Navn med Ære jeg skal bære!

Kl. 12 skulde de tage Spejlet og deri se deres Brudgom.

I Fastelavnen holdt de unge Ringridning, og naar denne var sluttet, red Rytterne rundt i alle Gaarde, hvor de beværtedes med Kager og Brændevin. Om Aftenen indbød hver Karl en Pige til Spisning og Dans i en Storstue eller i Kroen. De ældre slog Katten af Tønden. I Tønden var som Regel en Krukke; men her skal ogsaa have været Tilfælde, hvor en virkelig Kat skal have gennemgaaet den Tortur. Med Julens mange Gilder, ofte ti til fjorten, hvor alle var med, sluttede som nævnt Gildesæsonen for de ældre, men ikke for de yngre, der hele Vinteren holdt Gilder og Legestuer. Forskellen paa Legestue og Gilde var, at der til Legestue kunde komme, hvem der havde Lyst, medens der blev indbudt til Gilder. Ved begge Slags Fester blev der danset, drukket Kaffe og Kaffeponcher.

Paasken var især en alvorlig Fest. Skærtorsdag gik mange til Alters. Altergang fandt ellers Sted Foraar og Efteraar.

Skriftemaal var om Lørdagen. Altergæsterne maatte nogle Dage forud indtegne sig hos Kirkebylæreren. De fleste gik fastende til Alters og holdt sig i Ro den Dag. En Tid skulde Præsten skrive i Tjenestefolkenes Skudsmaalsbøger, og det blev da bemærket, hvor tit de i det forløbne Aar havde søgt Herrens Bord.

St. Hansaften brændtes Blus, og de unge legede f. Eks. »Nips en Gaas« eller »To Mand frem for en Enke«. Mikkelsaften spiste man Kommenskringle og drak Mjød, og der blev sagt: »Følger do et den Skik, foe do en sølle Ryg ad Aare.« (?) Den ældgamle Skik at betale til Mikkelsdag er forsvundet i Mands Minde. Der blev ved Handler tit sagt: »Betaler du ikke før, kan du jo betale til Mikkelsdag.«

Høsten i sig selv var ingen Fest, men den var en travl Tid, i hvilken Bonden bragte Lønnen for Aarets Arbejde og Slid i Hus. Det er derfor forstaaeligt, at der var Glans over den, og at den endte med Fest. Da alt skulde høstes med Le, maatte alle hjælpe til, Børn som gamle, Husfolk som Haandværkere. Men netop det, at alle var med, skabte den Fest, der trods al Sliddet var over Høsten. Efter hver Le var der en Pige eller Kone til at binde op. Naar hendes Le blev strøget, maatte hun passe paa at lade nogle Hug af Kornet blive liggende, ellers blev hendes Le »hugget ud«, d. v. s., at den efterfølgende Le gik paa Højde med eller foran, og det skulde koste den forreste Le en Pægl Brændevin. Kom der fremmede ud paa Høstageren, tog Karlene Hovedtøjet af og hængte det paa forreste Leknage, mens de strøg Leen. Det betød, at de ønskede, den fremmede skulde give Brændevin. Høstedes der paa skraat over Marken med to Leer, kaldtes det korteste Skaar for Morbrorskaaret, det længste for Farbrorskaaret. Naar Stykket var saa nær høstet, at man nemt kunde overse det, hed det: »No ska' vi pas' o, te æ Haar' et render ud,« hvorefter de, der var færdige, stillede sig i Kreds om den sidste lille Plet for at fange Haren. Ingen vilde binde det sidste Neg, alle Optagerne tog da Korn til et Neg og bandt det paa et givet Signal. Den, der nu blev sidst færdig, maatte bære Neget hjem. Saa snart der var op-høstet, gik alle Karle og Piger hjem til Kaalgaarden og strøg Leerne, saa det klang, og var Husmoderen ikke rask nok paa

det, lavede Karlene et Skinangreb paa Kaalen. Hun maatte da ud med Snaps og Kager og love dem »Opskør«, d. v. s. et lille Gilde, der som Regel holdtes og mange Steder endnu holdes samme Dags Aften. Den Mand, der blev sidst færdig med at høste, fik »Fissemanden«, et Fugleskræmsel, der udstyredes med mere eller mindre vittige Forlangender om Arbejdsvilkaar og god Behandling. Skærehavrens Neg blev med Rugbaand bundet samme to og to til Kærver. Det sidste Læs kaldtes »Kvædlæset«. Det læssedes kun lille, thi alle Gaardens Folk skulde køre hjem paa det. I Høsttiden var Kosten bedre end ellers. Tjenestefolkene fik f. Eks. hver et Franskbrød, en »Høstkaag«.

Livets Fester.

Ved Valg af Ægtefælle var Kærligheden ikke altid eneraadende. Mangen Gang toges der Hensyn til Stilling og Kaar i den Grad, at Forældre ligefrem nødte deres Børn til at vælge Ægtemage efter det økonomiske og ikke efter Sympati. Pludselige Frierier, somme Tider ved Hjælp af betalte Mellemmænd, var ret almindelige. »Jagilde«, der nu er gaet helt af Brug, holdtes den Dag, da de unge i Forlovernes Nærværelse blev sammenskrevet hos Præsten. Til dette Gilde var kun de allernærmeste af Familien indbudt. Bryllup, der gerne holdtes tre Dage i Træk, oftest Lørdag, Søndag og Mandag, var en stor Fest, som gav Fornøjelse og Samtalestof længe før og efter. Naar Bryllupsdagen var bestemt, udsendtes Bydemanden, der som Regel ogsaa var Skaffer. Han skulde være godt skaaret for Tungebaandet, thi naar han højtidelig traadte ind, stillede sig op lige inden for Døren og med Hatten i Haanden fremsagde Byderamsen, gjordes der alle mulige Forsøg paa at faa ham til at standse eller sige forkert i Ramsen. Lykkedes det, skulde han nok faa at vide paa Bryllupsdagen, at de ikke var rigtigt indbudte. Der var en bestemt Byderamse, hvis Hovedindhold omtrent var følgende: Bydemanden skulde hilse fra den og den, om de og de paa den og den Dag og det og det Sted vilde bevise dem (Brudens Forældre) den store Ære at følge med til Kirken og overvære Vielsen. Den og den skulde have den og den Bestilling (Brudepiger, Smykkere o. s. v.), og

om de saa vilde følge med hjem og faa noget at leve af og blive og deltage i Festens Glæder, og om de saa vilde tage Ske, Kniv og Gaffel med. Samtidig meddelte han, hvornaar der modtoges Fon eller Send, om nogen vilde give det. Skønt Bryllupperne gerne var store, blev de ikke saa kostbare, da en meget væsentlig Del af Maden netop leveredes i Fon eller Send af Naboer og Venner. Aftenen før Bagningen leveredes Mælk, senere Æg, Fløde, Smør og en Høne, And eller Gaas. Pigerne, som kom med dette, blev beværtede og fik et Par Sigtekager med hjem. Skafferne og Opvarterne gik rundt og laante Fade, Tallerkener, Borde og Bænke, og hvad der ellers var Brug for.

Paa Bryllupsdagen blev Gæsterne ved Ankomsten hilst med Musik, Klarinet eller Violin. Det var ikke altid de fineste Spillemand. Der fortælles om en Spillemand fra Veerst, at han fra Kirkedøren og til Kirkegaardslaagen gik foran Brudeskaren og spillede: »Hej-de-li-de-lej! min Mand er kommen.« Det var en af de faa Melodier, han kunde. Naar Musikken meldte nye Gæster, traadte Skafferen ud og bød dem ind i Gangen, hvor de staaende med Overtøjet paa beværtedes med »Skænkebrød« og Snaps. Skænkebrød, paa Størrelse med en Rundtenom, var lavet af Byg- eller Sigtemel. Derefter blev de bænkede om Frokostbordet, hvor der blev budt paa kogt Flæsk, Kalvesteg og Kartoffler og rigeligt med Snapse og endelig til Slut Kaffe med Kaffepuncher. Brændevin blev der trakteret med fra først til sidst under hele Festen. Selv naar Gæsterne var kommet til Vogns for at køre hjem, kom Skafferen og bød den sidste Dram. Virkningen udeblev heller ikke. Allerede ved Frokostbordet fik nogle en Del over Tørsten. Om en Familie fra Vorbasse, der var til Bryllup i Kragelund, fortælles, at den, naar den hver af de tre Gildesaftener skulde køre hjem, havde den samme Mand liggende fuld bag i Vognen. — Brudeskaren kørte i følgende Orden: Forriderne (fra een til en Snes), Musikken, Brudepigerne, Brudekonerne med Bruden alene i en Agestol, (Brudgomsførere med Brudgom, hvis de var med i Bryllupstoget før Vielsen) og saa Resten af Brudeskaren. Forriderne red om Kap. Det gjaldt om at komme til Kirken, vende og møde Brudeskaren paa Halvvejen. Ofte gik det galt, da Rytterne ikke altid var øvede Folk og tilmed ofte lidt om-

taagede. I Kragelund skal en Mand under et saadant Ridt have sat Livet til, og i den gamle Kros Toft Nord for Kirken, hvor der tidligere har været Kirkeplads, er adskillige Ryttere paa Grund af Farten og den snævre Plads havnet i Møddingpølen. Efter Vielsen ofredes til Præst og Degn i følgende Orden: Brudepiger, Brudeparret, Brudesmykkere og Brudgomsførere og derefter Følget. Bryllupsmiddagen bestod af Kødsuppe eller Sødsuppe med Steg, senere Kager med Vin eller Snapse. Det var meget svært at faa Gæsterne til Bords. Skafferen maatte nøde og presse og anvende al sin Veltalenhed; men naar det endelig lykkedes at faa dem paa de rigtige Pladser, glemte de ikke, hvad de skulde der, og det kunde nok ske, at flere forspiste sig. Det skete saaledes med et Par Koner ved et Bryllup i Kragelund. Den ene af disse blev lagt i Seng, hvor hun laa og klagede sig, medens nogle Koner trimlede den anden paa en Banke ved Gaarden. Under Spisningen kastedes med Svedskesten, alt gik med Liv og Lyst. Til Slut bares en Tallerken rundt for at samle Penge ind til Køksen (Kogekonen) og Spillemanden, som efter Skafferens Oplysning begge var kommen galt af Sted. Der var »sprunget en Streng paa Violinen« og »Køksen havde svedet sit Forklæde«. Tiden mellem Middagen og det Tidspunkt, da Dansen begyndte, fordrev man tit med Brydning, Spring o. l., eller man lavede en fingeret Historie, hvori Brudgommen kom slemt i Klemme, men frelstes af Bruden. Brudgommen ser f. Eks. sit Snit til at stjæle et eller andet, men bliver grebet paa fersk Gerning, bundet med Halmbaand og lagt paa en Vogn for at køres til Øvrigheden. Nu kommer Bruden til, og under Knæfald og Hulken faar hun ham bedt fri. Ogsaa under Dansen fandt man paa Løjer. »Barberdansen« kaldtes en Dans. Under den sattes en Stol midt paa Gulvet. En Mand tog Plads i den, blev sæbet ind og barberet under mange Fagter.

Bryllupsgaverne var enten Penge eller Sølvtoj. Man gav bort af sit gamle Sølvtoj. En Ske kunde saaledes vandre fra Slægt til Slægt. Som Regel bar den sidste Givers Navnetræk.

Paa Festens anden Dag, der gerne var en Søndag, var hele Brudeskaren igen i Kirke, og da var der mange Kirkegængere for at se og hilse paa Brudeparret. Kom der kun faa, sagde Brude-

parret: »Vi er nok ikke meget regnet!« Gildet den tredie Dag var nogle Steder mest for Hjælperne.

Endnu længe før et Barn blev født, blev der tænkt paa at værne det mod ondt og skabe gode Muligheder for det. Moderen maatte være meget varsom i al sin Færd og Handling. Hun maatte, mens hun gik og ventede, ikke faa syet nye Klæder. Sleb hun en Kniv paa Dørtræet, saa fik Barnet Hareskaar, og samme Fejl kunde det faa, hvis Moderen gik over et Hareleje paa Høstageren. En Kone i Kragelund havde to Børn med Hareskaar, der mentes erhvervet paa sidstnævnte Maade. Hvis hun spændte med Armene fra Karm til Karm i en Dør, fik Barnet »Dørspænd«. Hun maatte passe paa ikke uforvarende at faa noget med hjem, thi saa kunde Barnet faa Hang til at stjæle. Blev hun forskrækket, maatte hun vogte sig for at tage sig i Ansigtet, thi saa fik Barnet et Modermærke paa det tilsvarende Sted. Vest for Bække boede en Kone, som under en Ildebrand i Forfærdelse greb sig selv paa Kinden. Barnet, hun ventede, blev da ogsaa født med et Modermærke i Ansigtet.

Ved Fødsel blev foruden Jordmoderen een eller to Nabo-koner hentet. Den gamle Skik at anbringe Barselkoner paa et Halmknippe paa Gulvet eller i en Stol, huskes i enkelte Tilfælde.

Tre eller fire Dage efter Fødselen holdtes »Konegilde«. En Kreds af indbudte Koner kom for at se Moder og Barn. De blev da beværtet med varm Mad samt Mjød eller Brændevin, og ofte gik Bølgerne højt med alle Haande Løjer. Ved slig Lejlighed var det især Mændene, der maatte holde for. Engang da en saadan Flok støjende Koner drog hjem, bankede de paa hos en Mand paa Bække Mark, og da han aabnede Døren, fik han en medbragt Askeskuffes Indhold i Hovedet. En anden Gang kom en Mand fra Kragelund gaaende med sin Sæk paa Nakken paa Vej til Møllen, og som han nu passerede et Hus, der laa lige Øst for Møllegaarden, for en Skare Kvindfolk, som var til Konegilde der, ud, overrumplede ham, trak ham med ind og tvang ham til at danse med den ene efter den anden. Paa det lerstampede Gulv og i Hosesokker svang han nu Konerne, saa deres fejende Skørter snart havde hvirvlet

Stuens Støv og Aske op i en tæt Taage, skønt »Stien«, Husets gamle Kone, skærmende stod og bredte sine Skørter ud for Asken paa den aabne Skorsten. Henne i Sengen sad under alt Spektaklet den pyntede Barselkone, der under hele Gildet skulde sidde op. Hun var overdækket med Støv og jamrede sig af Hovedpine. De følgende Dage kom de indbudne Koner igen med deres Barselpotter indeholdende Kødsuppe, Sago-suppe og anden god Mad.

Barselkonen sad nu »inden Kirke«, til Barnet var døbt, og i den Tid holdt hun sig hjemme. Det første Sted, Barnet kom ind efter Daaben, skulde man give det et Æg, for at det ikke skulde komme til at mangle noget senere hen i Livet. Før Daaben maatte der passes meget nøje paa Barnet, at det ikke blev forbyttet af de underjordiske. Straks efter Fødselen kunde der gøres noget til, at Barnet blev haandsnildt. En Dreng kunde blive en god Snedker, hvis man gik hen til Vuggen med en Pind og snittede i den, en Pige kunde blive dygtig til at sy, hvis man tog et Stykke Sytøj og satte sig ved Vuggen og syede paa det.

Ved Barselgildet var der stor Fest oftest i to Dage. Indbydelse, Fongivning, Spisning, Dans o. s. v. var omtrent som ved Bryllup. Andendagen spistes her Vinsuppe og Bergfisk, der skulde svømme i Smør og Brændevin. Gudmoderen spillede en stor Rolle, hun bar Barnet, og med hende var en Pige eller Kone »te aa tej æ Lue«. Moderen maatte ikke komme ind i Kirken, før hun var blevet læst ind. Dette foregik paa den Maade, at Præsten før Daaben, og medens Menigheden sang en Salme for Kirkegangskonen, gik ud i Skriftehuset, hvor hun sad, og der holdt en kort Tale til hende. Denne Skik forsvandt her ved Aarhundredskiftet. Kirkegangskonens Offer gik til Præsten og Degnekonen. Straks efter Daaben skulde Barnet sove en Søvn i »Kristentøjet« (Daabskjolen), og efter den Tid kom det af Svøbet. Barnet var nu indlemmet i det kristne og borgerlige Samfund.

For et Par Hundrede Aar siden var Barselgilder maaske endnu større Fester, hvilket synes at fremgaa af nogle Kirkebogsnoter fra Familieoptegnelser om Slægten paa Gundersvang. Det hedder i Kirkebogen 1721: 4. Søndag efter Trinitatis

døbtes Steffen Iversens Barn i Bække kaldet Bodild. Faddere: Mons. Tonboes Kjæreste af Hundsbæk, Anders Hansen og Bertel Andersen af Asbo og Monsjør Thomas Vosgraf. — 1733: 8. Søndag e. T. døbt Anders Steffensens Datter kaldet Dorthe. Faddere var Hans Tromslaar, Anders Andersen af Gjesten, Morten Jensen og Madam Tonboe og Niels Mortensens Hustru. — 1740: Iver Steffensens Søn Peder døbt. Min Kjæreste Anne Magdalene Freide bar Barnet. Faddere: Steffen Iversen, Poul Mortensen og Mette Steffensdatter. — (Mons. Tonboes Kjæreste var Herregaardsfruen fra Hundsbæk, Anne M. Freide var Præsten Niels Tøxens Hustru, Hans Tromslaar var Sognefoged og boede i Kragelund og Anders Andersen vistnok Sognefoged i Gjesten. Anders H. og Bertel A. var vistnok Bedstefader og Fader til den sørgelig bekendte Anders Bertelsen Ulv og saaledes af den i Samtiden mægtige Ulveslægt.) Disse Noter viser ikke alene, at Barselgilderne var fine og formodentlig store Gilder, men tillige, at nogle af Bækkebønderne kom sammen med Præsten og Herremanden, som om de var Ligemænd. Det har de dog næppe været; men større Kløft har der sikkert heller ikke været. I hvert Fald var Bønderne her ikke som ellers dengang i det meste af Landet underkuet af Herremanden.

Gjordes der meget for at værne sig i Livets mange Foreteelser, saa tænkte man ogsaa paa det eneste sikre, der venter Mennesker, nemlig Døden. Adskillige fik gennem Varsel Viden om deres egen eller andres Død. Saaledes vaagnede en Mand paa Bække Mark en Nat, hørte en klippende Lyd og saa noget hvidt i Fodenden af Sengen. Kun otte Dage efter klippedes hans Kones Ligtøj paa samme Sted. Mange af Nattens Lyde, et Bulder paa Trappen, tydedes overtroisk som Dødsvarsel. En maaneklar Nat hørte en Mand en Vogn køre ind i Gaarden. Han stod da op og saa en Vogn holde med en Ligkiste paa. Et Sted kom Karlen, der sov ved Siden af Storstuen, en Nat ned til Manden og sagde, at han kunde ikke sove der længere, da der var nogen for at hente Bordet i Storstuen. Nogle Dage senere kom Naboerne for at laane Bordet til at lægge en død Kone paa Straa paa. »Gaa aldrig midt ad en Vej,« sagde en Mand her til sin Søn, »man kan møde en Ligskare. Jeg har selv prøvet det, det er, som en Flok Gæs tramper hen over en.«

En Mand i Kragelund havde samme Oplevelse uden at blive særlig forskrækket. Nogle kunde se Ligsarer, ja, endog genkende baade Folk og Heste. Det var ikke usædvanligt, at Folk havde Ligtøjet og Fjælene til Kisten liggende i mange Aar før deres Død. Laa et Menneske paa sit Yderste, blev der under Gudstjenesten bedt for ham fra Prædikestolen. Naar Døden var indtraadt, lagdes Liget paa Straa (Langhalm) paa et Bord og senere, naar Ligsynsmændene havde været der og skrevet Dødsattesten, i Kiste, begge Dele som Regel ved Nabokoners Hjælp. Ligkisten lavedes paa Stedet af en tilkaldt Snedker. Sjælerringning og Ringning paa Begravelsesdagen saavel som Gravkastning besørgedes af de paarørende. Nu er denne Sjælerringning, der er et Levn fra katolsk Tid, henlagt til den efter Dødsfaldet følgende Formiddag Kl. 11. Det var Skik, at Nabo-børn skulde hen at se Liget, der laa i aaben Kiste til Begravelsesdagen. Paa denne Dag hilste Deltagerne den sørgende Familie med: »A ønsker dig Glæde i din Sorg.« Og efter at der var spist Frokost, blev Liget sunget ud, men der blev ikke talt. Kisten førtes oftest ud gennem et Vindue dels af Pladshensyn, dels paa Grund af Overtro. For ca. 40 Aar siden var det endnu Skik ved højtidelige Begravelser, at der ved Kistens Hovedende brændte to store Alterlys. De bares tændte foran Ligskaren og sattes derefter op paa Alteret. Medens Ligskaren kørte til Kirke, maatte ingen Vogne i Følget standse, skete det, vilde der snart ske Dødsfald inden for Følget. Ceremonierne i Kirken var de samme som nu med Undtagelse af, at Præsten før Ligtalen oplæste et saakaldt Testament (Levnedsskildring), der gerne var forfattet af Degnen. Nedenstaaende Testamente er fra Gaarden Gundersvang 1855:

»Vor afdøde, velagtede og elskede Medbroder, Jens Nielsen, som vi i Dag haver ledsaget til Hvile i Graven, er født her i Sognet 1813 paa samme Gaard, som han siden selv ejede, og hvorpaa han døde. Hans Forældre var Faderen, afdøde Gaardmand Niels Klausen og Moderen Ane Chatrine Pedersdatter, som endnu lever og med Vemod maa se sin eneste Søn ved Døden gaa foran sig. Disse hans Forældre lod ham straks med den hellige Daab indlemme i den kristelige Kirke og sørgede med Omhu for hans Opdragelse. Hans Fader døde snart, men

han fik sig en tro Stedfader, der tillige med Moderen bar Om-sorg for hans Dannelse og Oplysning. Han er konfirmeret i Veerst Kirke første Søndag efter Paaske i Aaret 1828 med Karakteren for Kundskab gd. og for Opførsel mg. Han var stadigen hjemme, indtil han blev konfirmeret og nogle Aar efter. Siden tjente han i Hundsbæk i halvandet Aar og i Hjarup et Aar og kom derefter i Militærtjeneste.

I Aaret 1840 den 14. Nov. blev han ægteviet til hans nu efterlevende og dybtsørgende Enke, daværende Pige Dorthe Jensdatter af Teglggaard, med hvem han nu har levet et kærligt Ægteskab omtrent femten Aar og i den Tid med hende har avlet tre Sønner, hvoraf kuns en lever, da de to har været dødfødte. I sin Ægtestand har han stedse boet paa den Gaard i Guldbjerg, hvorpaa han døde, og har vist sig som en duelig og flittig Mand. For omtrent fire Aar siden fik han nogen Svaghed for Brystet og i den venstre Side, hvoraf han siden af og til har haft Mindelser. Efter at han tillige med sin Hustru havde været Gæst ved Herrens Bord her i Bække Kirke den 4. Nov., blev han i samme Uge den 8. Nov. meget heftig angreben af sine forannævnte Svagheder, der maaske endogsaa forøgedes med andre tilstødende Sygdomme. Denne heftige Sygdom endte hans jordiske Liv Fredag den 16. Nov., efter at han havde ført et hæderligt Levned i omtrent 42 Aar. Hans sørgende Familie, som savner ham, kan dog vistnok med Grund glæde sig ved det Haab, at det gaar ham selv vel; thi« (Her slutter Testamentet med to Vers af den Slags, man lod indramme og ophænge, et saakaldt Kærlighedsminde. I Stedet for disse to Vers anføres her et mere typisk Minde over en ung Mand. Datiden yndede den Slags Poesi, som Nutiden finder noget sentimental og enfoldig).

Fra Barndom til Ligkiste
 var mine Grænser sat,
 slet intet jeg forliste,
 thi Himlen blev min Skat.
 I Stedet for min Elende
 jeg evig Glæde fandt,
 min Tid fik hastig Ende,
 jeg kom, jeg led og vandt!

Forældre maa ej sørge,
 at jeg fra eder drog;
 thi vil I mig nu spørge,
 hvorhen min Vej jeg tog,
 saa vil jeg eder svare:
 Jeg rejser hisset op
 til Engles blide Skare!
 til Himlens skønne Trop!

Jeg drog til Himlens Sæde
 op til min Frelser
 at nyde al den Glæde,
 som han mig har bered'.
 Jeg ham nu Lov udsjunge
 i Himlen sød og blid
 med alle Engletunge til evig, evig Tid!

Hin Barnegrædetone
 er nu anvendt til Glands,
 jeg er for Jesu Trone,
 det overgaar al Sands,
 mit Jordetøj og Klæde
 det bær jeg nu med Glæde
 trods Verdens Glimmerpragt.

Farvel Forældre Kjære,
 Farvel jeg rejser af.
 Farvel min Slægtning flere,
 jeg bæres ad min Grav.
 I se mig her ej mere,
 jeg kommer ej igen.
 Gud give, at I og flere
 maa komme til mig hjem.

Nu Orme mig fortære
 mit spæde Legems Kjød,
 min Sjæl urørt skal være
 i Jesu Favn og Skød.
 Der er den fra al Jammer,
 fra Synd og Sorrig fri.
 Luk nu mit Brudekammer.
 Luk nu min Kiste i.

Efter Jordpaakastelsen tog nogle af Mændene hver en Skovl eller Spade og tilkastede Graven, og naar det var besørget, kastede alle paa en Gang Redskaberne hen over Graven. Faldt

der en Skovl øverst, vilde der først dø en Kvinde af Familien, var det en Spade, saa blev det en Mand. Middagen efter Begravelsen bestod af Kødsuppe og Steg eller Risengrød og Flæsk.

Om Gengangere meddeler en af de ældre: »Der fortælles om en Kone, der var død i Barselseng uden at være forløst, at hun stod paa sin Grav paa Bække Kirkegaard om Natten og raabte: »A haar kon let te jen aa slet et te tow!« Hun havde faaet Tvillinger i sin Grav. Derefter blev det Skik i Sognet at give enhver uforløst Kvinde et Sæt Barnetøj med i Graven. Det har været Tro her, at naar Manden paa en Gaard døde, »tog han et Kreatur med sig«.

5. K l o g e K o n e r o g H e k s e .

Overskriften er i Grunden lidt for spændende; thi ærlig talt var der ikke megen Klogskab eller Hekseri hos de i det efterfølgende omtalte Koner; men det maa derimod fremhæves, at mange troede paa deres Kunster. Maaske vil nogle forundres over, at der blot for et Par Menneskealdrer siden var saa mange kloge Koner og Hekse, men Overtroen, som næppe nogen Sinde helt forsvinder, var dengang stærkere, og desuden var her paa den Tid vel som Følge af den afsides Egn flere særprægede Mennesker. En gammel nulevende Mand beklager sig over, at der ikke nu mere som i hans Barndom findes hverken Karaktermennesker eller Originaler. Baade mellem de kloge Koner og dem, der kunde hekse, var der respektable Folk; men de sidste var som Regel fattige Folk, der havde økonomisk Fordel af deres Kunster eller blot af, at Folk var bange for dem.

»Kloge Mænd« har Sognet ingen haft af i Mands Minde. Man søgte meget en Mand i Plovslund i Ribegnen og senere Hjelmstrup Smed ved Egtved. Man har dog ogsaa Eksempler paa, at den hjemlige Smed har optraadt som klog Mand. En Mand fra Kragelund gik til Smeden for at faa et Raad mod Tandpine. Denne gav ham da et nyt Hestekosøm, som han skulde stikke ind ved Tanden, til der kom Blod, hvorefter han stiltiende skulde banke Sømmet i et Træ, som han aldrig mere maatte røre ved. Før man søgte de kloge Folk, gik man ofte til Naboerne om Raad og Hjælp. Da en lille Dreng paa Gaarden

Armod engang fik Natild, blev Nabokonen tilkaldt og slog Ild over hans Hoved. Man benyttede uden Kritik de mærkeligste Raad. Da Koldfeberen for godt et halvt Hundrede Aar siden grasserede i Kragelund, gik en klog Mand rundt og gav Raad mod den. Man skulde fange en Padde (Frø), binde en paa-skreven Seddel ved dens højre Bagben, gaa ned til et Vandløb, stille sig med Ryggen til det og stiltiende kaste Padden over sin højre Skulder. En gammel Mand og Kone prøvede det, men uden Resultat. Værre blev dog Konen i Smugkroen »æ Skiddenkro« narret, da hun havde Koldfeber. Hun fik Besøg af den samme kloge Mand, der var ikke saa lidt af en Gavtyv, og da hun beklagede sig over sin Sygdom, tilbød han at skille hende af med den mod en gratis Kaffepunch. Han skrev da noget paa en Seddel, som hun skulde gemme tre Dage i sin Hue, før hun læste det. Men da han havde faaet Skænken og var gaaet, kunde hun ikke længere styre sin Nysgerrighed, men tog Seddelen frem og læste:

Madammen ved æ Bro
er en skidden So,
skænker hun en Pons,
ta'r hun Betaling for to.
Hun haar æ Kold,
la' hend' den behold'!

Madammen blev naturligvis gal i Hovedet. Selv godt oplyste Folk søgte kloge Koner. Engang, da Sognefogeden havde faaet Rosen, blev Konen fra lille Guldbjerg hentet. Hun anbragte ham i en Stol midt paa Gulvet. Selv gik hun med en Kniv i Haanden om bag Stolen og mumlede en hel Del uforstaaelige Ord. Han kom sig, men han fik ganske vist ogsaa Hyldebark lagt paa Ansigtet.

For et Hundrede Aar siden levede »Glar-Bodil-Mari'«. Om Sommeren vandrede hun og Manden rundt paa Tatervis, men om Vinteren tog de Ophold i Bække. Hun var klog Kone og kunde tillige hekse lidt, f. Eks. kunde hun læse over Tandpine, stille Blod og kurere Engelsk Syge. Som Middel mod sidstnævnte Sygdom lavede hun en Salve, som hun smurte de syge

Børn med. Hvis nogen bebrejdede hende, at det ikke hjalp, svarede hun blot: »Ja, saa er I kommen for silde.« Et meget anvendt Middel mod Engelsk Syge var ellers at trække den angrebne gennem et Hul i en stor Græstørv. Flere nulevende har prøvet denne Kur. Bodil-Mari kunde ogsaa standse løbske Heste, saa de stod paa eet Sted og rystede. Der var da heller ikke saa faa, som frygtede hende. Kom hun ind til en Kone, der var ved at kærne Smør, saa var der Fare for, at baade Smør og Kone kunde blive forhekset. Der var dog dem, der vidste at værne sig mod hendes Koglerier ved at tage en Glød fra Skorstenen og kaste den ind under den Stol, hun sad paa.

I Kragelund levede noget senere en Kone, der ikke paa noget Punkt stod tilbage for Glar-Bodil-Mari'. Hun vidste Raad mod mange Sygdomme. Kom der en til hende med en daarlig Fod, saa saa hun jo noget paa den, strøg og læste over den og førte den syge med ud paa Grønsværen, hvor hun med en Kniv tegnede rundt om Foden og udskar en Græstørv, som hun straks gemte under sit Forklæde; hvor Tørven siden blev af, fik ingen at se eller vide. En bullen Haand kunde hun ogsaa helbrede. Hun tog sin Tøffel, som hun satte paa langs ad Haanden, derpaa paa tværs to Gange; sidste Gang med Snuden modsat Vej, alt mens hun mumlede sære og uforstaaelige Ord. — Den kloge Kone kunde ogsaa læse over Tandpine. Nu skete det, at en Kone paa en Gaard Nord for Kragelund fik en slem Tandpine, og da hendes Mand netop skulde til Mølle i Bække, kørte hun med ham til den kloge Kone i Kragelund. Tandpinen blev drevet væk, og de to Koner havde faaet en Kop Kaffe, da Manden kom tilbage fra Møllen. Han fik nu ogsaa Kaffe, og medens han sad og drak den, regnede han ud, hvorledes han bedst kunde slippe om ved at betale den kloge Kone, og han sagde da: »Ja, du skuld' jo ha' lidt, fordi du har kureret mi' Kuen. Desværre haar a gien aald mi' Pæng ud; men a skal kom ind aa betaal dig en anden Daw.« »Naa,« sagde den kloge Kone, »saa længe du ikke er krævet, haster det jo ikke med Betalingen.« Manden og Konen steg saa til Vogns og vilde køre bort; men da fik de at fornemme, hvem de havde med at gøre, thi hverken Heste eller Vogn var til at faa ud af Stedet, hvor meget end Hestene stejlede, tumlede

og sprang. Den kloge Kone stod i Døren og spurgte tilsyneladende meget forundret, om hans Heste altid var saadan. Hun raadede Konen til at staa af og bad Manden om at passe paa, at Hestene ikke jog Stjærten ind ad hendes Vinduer. Endelig tog hun Bladet fra Munden og sagde: »Ja, nu maa du hellere kør' hjem, og saa vil a bare sej dej, at saa mange Sølvpenge, saa mange Kobberpenge og saa mange Seddelpenge havde du, og hvad der mangler deri i din Pung, naar du kommer hjem, det kan du skrive mig en Regning paa, og kom saa ikke og lyv for mig en anden Gang, for saa kunde det gern' gaa dej ild'!« — Der gaar ogsaa en Historie om, hvorledes den kloge Kone vilde slaa et Øje ud paa en Tyv: Paa en af de største Gaarde i Bække blev der stjaalet 36 Alen Lærred, som laa paa Bleg. Der blev saa sendt Bud efter den kloge Kone. Hun kom da ogsaa, og det var, lige som de sad og spiste til Middag; men hun vilde ingen Ting have at spise, nej, nu skulde den Sag ordnes først. Folkene, hvoriblandt var en Søn af en Mestertyv fra Staushede, skulde efter Middagen blive siddende, og Konen traadte da frem for dem og sagde, at nu skulde den, der havde stjaalet Lærredet, findes, og hvis nogen af dem havde haft noget med Tyveriet at bestille, saa maatte de endelig sige til i Tide. Da alle Folkene blev siddende tavse, sagde hun: »Er der ikke en af jer, bitte Karle, der kan skaffe mig tre lange Hestehaar, men det skal være af en Hoppe, det maa ikke være af en Hest!« Af Manden paa Gaarden forlangte hun et nyt og ubrugt Søm, og snart var baade Haar og Søm skaffet til Veje. Hun svirrede saa de tre Haar om Sømmet og formanede endnu en Gang Folkene til særlig for deres egen Skyld at sige, om de skjulte noget i den Sag, men allerbedst som hun stod der, fløj Haar og Søm hende ud af Haanden, Haarene ud af Vinduet og Sømmet hen i Dørkarmen. »Nej,« sagde hun, »det er ingen af jer herinde, for saa vilde Sømmet have slaaet jeres højre Øje ud!« Hun vendte sig nu til Manden og Konen paa Gaarden og sagde, at den og den Dag om Morgenen vilde Lærredet ligge paa sin Plads; men de skulde ikke gaa og kigge alt for meget uden for Gaarden ved den Tid. Lærredet kom, som hun havde sagt. — Paa sine gamle Dage var hun syg og sengeliggende, og en Dag, mens hun laa og saa ud, lagde Pigen Mærke til, at hun laa og

slog ud med Armene, som om hun vilde jage noget væk, mens hun gentog: »Hyst! Hyst!« Pigen spurgte nu om, hvad der var i Vejen. »Aa,« svarede Konen, »det er hel Masse smaa, sorte Djævle, som vil ind ad Døren; men det skal du ikke være rød for. Dem skal vi nok faa væk. I Aften skal du gaa ned paa Bække Kirkegaard og hente indviet Jord.« Pigen maatte om Aftenen gaa ned paa Kirkegaarden; men hun var saa forsigtig at faa en Karl og en Pige med. Jorden blev hentet og strøet foran den kloge Kones Yderdør. — Hendes Sygdom skulde skyldes et daarligt Ben, som hun ikke kunde helbrede. Men med det Ben var det nu ogsaa en egen Sag. Følgende viser, hvorledes hun fik det. En Dag gik Manden fra Provstigaard paa Jagt ved nogle Vandhuller i Heden Nordøst for sin Gaard. Han rejste da en Hare, som han flere Gange tidligere havde skudt paa uden Resultat. Denne Gang havde han imidlertid forsynet Ladningen med en Sølvknap. Han skød nu og ramte Haren i Bagbenet, saa den tumlede om med et Skrig; men straks efter rejste den sig og forsvandt med en høj Skoggerlatter. Efter den Dag havde hun sit daarlige Ben. For Resten gaar den Hare nok i Kragelund endnu. Det er ikke ret mange Aar siden, den længe holdt sig hoppende foran et Hølæs. Der var dem, der var bange for den, og den var da nok heller ikke saa villig til at gaa af Vejen for Folk.

Det var ikke saa sjældent, at de, der kunde hekse, kunde skabe sig selv om til en Hare; værre var det, naar de vilde gøre andre til Harer. For nogle Aar siden levede i Bække en Mand, som har fortalt, hvorledes han nær var blevet gjort til en Hare. Som ung tjente han paa Tanggaard i Egholt, og Nabo til boede en berømt og frygtet klog Mand, Poul Sørensen. Den unge Mand fik en Aften det Hverv at følge den halvfulde og svære gamle Heksemester over Aaen i den dybe Dal mellem de nævnte Gaarde. Som de nu kom til Aaen, hvorover man skulde gaa paa nogle store Sten; sagde Heksemesteren til den unge Mand: »Nu kan du prøve paa at tabe mig i Aaen, saa gør a dig Fandeme til en Hare!« »Men,« føjer Fortælleren til, »a blev da et te en Haar' dengang, skønt det gik hverken værre eller bedre, end a tabt ham i æ Aa!«

Det var ikke svært for en gammel, fattig Kone at erhverve

sig det Ry at kunne hekse lidt, selv om hun intet positivt foretog sig i den Retning. Mistanken hvilede som Regel heller ikke haardt paa hendes Sind. Hun var tvært imod glad for den, da den som sagt kunde udnyttes økonomisk. Ved Vejen fra Kragelund og Bække til Gjesten, men lige inden for Sogneskellet i Gjesten Sogn boede en gammel Kone, som Folk nødvendig vilde have ind til deres Kreaturer; thi hun havde »onde Øjne«; men blev hun ikke rigelig beværtet eller betænkt paa sine Ture, saa skulde det nok lige passe, at hun vilde se Dyrene, og hendes rosende Ord kunde da ende ildevarslende. Var det en lille Kalv eller Gris, hun saa paa, hed det: »Jow, det er en kønne lille Dyr, men den vil saamænd dø!« Hun kunde ved Hjælp af en Kniv, hun stak i Bjælken, sidde hjemme i sin egen Stue og malke Køerne paa Kragelund Nygaard. Konen paa Gaarden forpurrede dog den gamles Kunster ved altid at strø noget Salt i Bunden af Spanden, før hun begyndte at malke. Hun fik ogsaa Skylden, da det, hvad ikke sjældent skete, var galt fat med Smørkærningen paa en af Kragelundgaardene. Den dyrebare Mælk var jo særlig udsat for Hekses Angreb. En Heks i Asbo forstod den Kunst at malke andres Køer sene. Det foregik ved, at hun malkede Mælken ned paa en glødende Sten.

I en af de vestligste Ejendomme paa Bække Mark boede »Limskomagerkonen«. Hjemmet var mere end fattigt, da Manden var drikfædig og doven. Hun maatte da tjene Føden til hele Familien ved at plukke Lyng til Tag eller binde Limer af Revlingris. Det haarde Slid gjorde hende robust baade af Ydre og Væsen. Denne Robusthed gav vistnok Anledning til, at hun uberettiget blev anset for at være en Heks. Helt uskyldig var hun dog vist ikke i, at Navnet blev hængende ved hende. I hvert Fald var hun ikke ked af, at Folk var bange for hende. Man mente, at hun havde onde Øjne, og lod hende derfor ikke ret gerne komme i Staldene. Naar Folk forærede hende Mælk, strøede de først Salt i Spanden. Ogsaa hun kunde malke andres Køer gennem en Kniv stukket i Bjælken. Da Kristen Klosters Smørkærning mislykkedes, var det nok hende, der havde været paa Spil. En Dag kom en Mand, hun var blevet fornærmet paa, kørende ad Vejen forbi hendes Hus. Da hun

saa ham, gik hun ud og skrabede et Kors i Vejsandet foran ham; men han saa det heldigvis og kørte i en lang Bue udenom. For ikke at faa sine Kreaturer forheksede solgte en af hendes Naboer et Stykke Jord, der laa op mod hendes Hus. En anden af Beboerne paa Bække Mark kom en Dag agende med sine Stude, og lige i det, han var ud for hendes Hus, slog den ene Stud op og gav et højt Brøl. Da Manden kom hjem, blev han syg, og han var sikker paa, at det var »æ Limskomagerkon'«, der havde forhekset ham. Der blev saa sendt Bud til Holsted efter en klog Mand, der, da han kom, tændte Baal midt i Stuen, kastede noget paa Ilden, som gav høje Skrald, bandt en Jernkæde om den syges Hals og borede Huller over alle Døre. For sin Ulejlighed tog den kloge Mand 4 Kr.; men den syge døde trods alle Kunster kort efter, og Familien var stadig overbevist om, at Døden skyldtes Forhekselse.

Paa Ibsgaard i Asbo skete det, at en Ko ikke vilde give Mælk om Morgenen, men nok til de andre Maltetider. Der blev saa søgt Raad hos Plovslund Smed, som sagde, at det kunde han godt forstaa; men nu skulde de blot tage hjem. Næste Dag vilde der komme en Kone og bede om et Nøgle Garn. Det skulde de nægte hende, saa vilde Koen igen give Mælk. Alt gik, som Smeden havde sagt.

Et Sted i Bække var Kreaturerne blevet forheksede, saa der ikke kunde kærnes Smør. En klog Kone fra Holsted blev hentet. Hun strøede Hørfør rundt om Huset og befalede, at en Gryde med Vand skulde holdes i stadig Kog over Skorstensilden, og at den første gamle Kone, der kom til Stedet, skulde slaas, saa hun blødte. Nu skete det, at Mandens egen gamle Moder var den første, som indfandt sig; men hun blev dog ikke skaanet. Sønnen slog hende i Ansigtet, saa Blodet flød.

En gammel Kone fra Skøde Mark kunde spaa om Fremtiden. Hun læste Begivenhederne i Maanen hver Nytaarsnat. Engang fortalte hun saaledes, at der vilde komme en Ildhest fra Fitting og Skøde hen over Bække Mark. (Jernbanens Forvarsel).

At indmure Sygdomme brugtes ogsaa. For nogle Aar siden fandt man ved Nedbrydning af en Bagerovn en gammel Messingske i Muren. En Kone, som hørte det, raadede meget fra

at bruge den, da hun var vis paa, at den var muret ind med en Sygdom.

Gennem Cyprianus eller »den sorte Bog« kunde man selv studere den sorte Kunst; men dette var dog ikke helt ufarligt. hvad følgende viser. En Karl, der tjente paa en af de nordligste Gaarde i Kragelund, kom en Aften hen til Naboens paa Dansebjerggaard, hvor han fik fat paa Cyprianus. Straks blev han noget forskrækket, da han hørte, hvad det var for en Bog, og at den ikke kunde brændes eller afhændes, undtagen man kunde komme af med den for mindre, end man havde givet. Han var dog ikke mere bange, end han sammen med Husets Folk prøvede flere af de Ting, den gav Anvisning paa. Han skulde have en Vædder med sig hjem, og da han sent paa Aftenen vandrede af Sted, begyndte Vædderen pludselig at stramme stærkt i Rebet. Han saa da en sort Skabning mest lig en Hund og vistnok uden Hoved komme hen mod sig. Den kastede Forbenene næsten som en Hest. Dyret, eller hvad det nu var, forsvandt omsider ind i Gaarden, han tjente paa. Han turde ikke sætte Vædderen i Hus, men lod den gaa bag Laden. Ligbleg gik han ind i Stuen, hvor man straks bemærkede hans Angst. Manden blev grebet af samme Rædsel som Karlen; men de fik dog ved fælles Hjælp Vædderen i Hus.

Utvivlsomt kunde der for hvert Slægtled mange Hundrede Aar tilbage have været optegnet lignende og endnu mærkeligere Historier om kloge Koner, hvis Eksistens beroede paa en dybt rodfæstet Overtro.

KIRKEN

Kirken ligger i den sydvestlige Del af Bække By. I den og i Runestenen paa Kirkepladsen mødes ældre Middelalder og Vikingetid. Stedet har saaledes stærkt Præg af gammel Kultur. Kirken er bygget ca. 1150. I Tidernes Løb er den undergaaet mange større og mindre Reparationer, saa vistnok kun den nordre Mur eller en Del af denne staar i sin oprindelige Form. Den hører ikke til de store og rigt udstyrede, og dens Historie byder da heller ikke paa noget usædvanligt. I det hele taget er Oplysningerne — særlig fra dens ældste Periode — ret mangelfulde. Man ved f. Eks. ikke, hvem der har bygget den, til hvilken Helgen den er indviet, eller om den har afløst en Trækirke. Mange Kirker er rejst paa Steder, hvor der før var hedenske Helligdomme, og da Bække er en ældgammel Bebyggelse, er det ikke usandsynligt, at der paa Kirkens Plads har staaet et hedensk Hov.

Kirkepladsen var tidligere i den gamle Kros Toft Nord for Kirken, men 1855, da Kroen flyttedes, henlagdes den til sin nuværende Plads mellem det vestlige Kirkegaardsdige og Landevejen. Indtil 1923 laa den hen i Græs, men nævnte Aar blev den delvis tilplantet som et lille Anlæg, og samtidig opførtes den Høj, Runestenen staar paa.

Kirkegaarden var før omgivet af et Stendige, der var saa mægtigt, at man skulde lede efter dets Mage; men i 1909 blev det nedrevet, og en Betonmur byggedes. Indgangene i Vest og Nord er meget gamle, og indtil 1909 var der tillige en mindre Laage midt i det østre Kirkegaardsdige. Kirkegaarden, der i 1937 vil blive udvidet med $\frac{1}{4}$ ha Ld. mod Øst, har endnu sin oprindelige Størrelse, 60 \times 100 m, men har ellers i den sidste

Menneskealder fuldstændigt skiftet Udseende. Sognepræsten indberetter 1768, at den da laa hen i Græs og var uden Ligsten.¹⁾ Denne Tilstand varede til 1886, dog med den Undtagelse, at der fandtes enkelte Træ- og Jernkors. Kort efter den lutherske Kirkes Indførelse blev det paabudt, at Kirkegaardene skulde slaas om Sommeren og holdes rene for Fæ, Øg og Svin. Paabudet er først for nylig blevet overflødigt. Det huskes endnu her, at man nok efterkom den første Del af Paabudet, idet Græsafgrøden solgtes til Fattigfolk paa Bække Mark. Den sidste Del vaagedes der ikke saa nøje over. Det skete, at Folk lukkede deres Kreaturer ind paa Kirkegaarden om Natten, og det er ogsaa hændt, at der paa Markedsdage sattes Heste inden for Diget. 1886 reguleredes Kirkegaarden. Alle Grave sløjfedes, og den kulegravedes i en Alens Dybde. Det nordøstlige Hjørne udlagdes til fremmede og fattige, og her bredte Græsset sig snart igen. De, der tog sig selv af Dage, fik deres Hvilested i det sydøstlige Hjørne. Over de øvrige Gravsteder blev der holdt Auktion. Folk deltes efter deres økonomiske Forhold i tre Klasser, hvorefter de betalte 40, 30 eller 20 Øre pr. Gravsted. Jord var der nok af. Det siges, at man før den Tid gravede Grave, hvor man vilde. Der var dog den Regel, at Folk fra Asbo begravedes i det sydvestlige Hjørne, fra Kragelund i det nordøstlige, fra Bække Mark i det nordvestlige og fra Bække By i Kirkegaardens midterste Parti. Træerne langs de to Gange fra Kirken til de to Kirkegaardslaager plantedes efter Kulegravningen. 1923—24 gjorde Menighedsraadet et stort Arbejde og gennemførte en ny Regulering, der bragte Kirkegaarden i den mest stilfulde og mønsterværdige Form. Samtidig forsvandt Fattigkirkegaarden.

1231 nævnes Bække Kirke kort i Kong Valdemar den Andens Jordebog og ligeledes et Hundrede Aar senere i den saakaldte Ribe Oldemor;²⁾ men selve Kirkebygningen hører man først om i nogle Kirkeregnskaber fra Midten af det 17. Aarhundrede. Da disse ogsaa giver Oplysninger om andre Forhold, medtages her er Uddrag af dem.

»Bække Kirkes Regnskab³⁾ ved Indtægt og Udgift fra Philipi Jacobi Dag Anno 1640 til Aarsdagen igen 1641:

I n d t æ g t e n.

	Korntienden.	Sldl.	Mk.	Sk.
12 Ørter Rug, Skæppen 24 Sk. er	45	»	»	
6 Ørter Byg, Skæppen 18 Sk.	20	1	»	
Af Skødegaard:				
8 Skæpper Rug à 24 Sk.	3	»	»	
3 Skæpper Byg à 18 Sk.	»	3	6	
<i>Kvægtienden:</i>				
1 Kalv for	»	»	20	
1 Lam for	»	»	12	
<i>Jordskyld.</i>				
Penge	»	2	4	
Summa over forskrevne Indtægt, Pendinge	70	00	10	

U d g i f t e n.

Kirkeskat	1	»	»	
Cantori	3	»	»	
Prousten	»	5	»	
Præsten	»	5	»	
Skriveren	»	5	»	
Degnen	»	2	»	
De Fattige	»	1 ¹ / ₂	»	
Givet for 12 Mark Vox til to Kirkelys, Marken 16 Sk. er	3	»	»	
Til Arbejds løn for dennem at gøre	»	1	»	
For en Klokkestreg	»	1	»	
Kirken blev sin Væрге af næstforleden Aars Regnskab skyldig	15 ¹ / ₂	1 ¹ / ₂	5 ¹ / ₂	
Et Aars Rente deraf, af Hundred, 5 Daler procento er	3	»	3	
Givet Niels Jensen Skifertækker for 10 Opgange paa den søndre Side af Kirken over Prædikestolen at aftage Blyet, og blev omstøbt af ny 4 Opgange og det andet udklappet, bødet og forbedret; nok blev ind-				

	Slld.	Mk.	Sk.
flikket paa den samme Side over Koret 5 Tavler og en af dem omstøbt af ny. Nok 5 Tavler lagt over Mønningen imod den vestre Ende paa Kirken og gav jeg Skiferdækkeren derfor til Arbejdsløn Penge ..	6	1	»
Givet for et Skippund 44 Lispund Bly til samme Arbejde	21	2 ¹ / ₂	»
For 4 Mark Tin at bøde med, Marken 16 Sk. er Penge	1	»	»
For en Mark Voks at bøde med	»	1	»
For 600 Blysøm dertil forbrugt, Hundrede 1 ¹ / ₂ Mark, er	2	1	»
For Hundrede Lægtesøm	»	1 ¹ / ₂	»
For 1/2 Tylvt Egefjæl til at lægte under Blyet med	»	4 ¹ / ₂	»
Givet en Tømmermand, som en Dag paa-lagde samme Fjæl under Blyet til Kost og Løn	»	»	20
For tre Læs tørt Ved at støbe Blyet ved, Læsset 1 Mark, er	»	3	»
For et Læs Sand at hente	»	»	4
For 1 Mark Ister given	»	»	4
Givet en Plidskarl udi tre Dage, som bar Bly op og ned, om Dagen til Kost og Løn 1 Slmk., er	»	3	»
For Skifertækkerens Løn selvtredie udi 4 Dage, for hver om Dagen 10 Sk., er	»	7 ¹ / ₂	»
Af en Vogn, som førte Skifertækkeren fra Bække Kirke og til Kolding, som er 3 Mil	»	3	»
Nok er forfærdiget den vestre Laage for Kirkegaarden, som var sønderblæst, item ladet paaslaa nogle Fjæl paa Gavlen paa Klokkehuset, som var afblæst, saa og den østre Kirkegaardslaage med Deller ladet forfærdige, som var sønderblæst, dertil er medgangen og forbrugt en Tylvt Deller, for	3	»	»
Af en Vogn, som dennem hentede i Kolding	»	3	»

	Sldl.	Mk.	Sk.
Af en Vogn, som hentede det Bly i Kolding, som før er nævnt	»	3	»
For samme Bly til Vejer, Penge	»	»	4
Givet en Snedker, som udi 4 Søgnedage for- færdigede begge Laagerne og Klokkehuset med Deller, om Dagen til Kost og Løn 20 Sk., er	»	5	»
En Plidskarl, som var hos Snedkeren imid- lertid og hannem med samme Arbejde til- hjælp, om Dagen til Kost og Løn 1 Slmk...	»	1	»
Forbrugt til samme Arbejde til store Spiger, Søm, Ringe, Hænger og Klinker 1 Lpd. Jern, for Penge	»	3 ¹ / ₂	»
Givet Smeden til Aubæk for samme Arbejde i 2 Dage, Penge	1/2	»	»
En Plidskarl, som var hos Smeden imidlertid	»	2	»
Summa Summarum over hosskrevne Udgift,			
			Pendinge 74 Sldl. 0 Mk. 16 ¹ / ₂ Sk.

Lignet og lagt Udgiften imod Indtægten og Oppebørselen, da findes, at Bække Kirke bliver sin Værge Staffen Poulsen i Bække paa dette Regnskab med Rette skyldig, som han udi næstfølgende Aars Kirkens Regnskab haver at til Udgift skrive 4 Sldl. 6¹/₂ Sk. Daleren til 64 Skilling danske.

Aktum Koldinghus den 4. Juny 1641.

Erich Norman
egen Hand.

Kirkens Ydre. Kirken bestaar nu af Kor, Skib, Vaabenhus og Taarn. Den ældste Del heraf er Skibet, som er opført af hugne Granitkvadre paa en dobbelt Sokkel af to Skifter profilerede Granitsten. Sokkelprofilen er dog ikke helt igennem ens, idet øverste Skifte Sokkelsten i Skibets vestlige Halvdel har Udrunding og derunder Hulkel og nederste Skifte skraat Afløb, medens den østlige Halvdel kun har Hulkel, men ellers har samme Profil. De to Sokkelhjørner mod Vest bærer Mandehoveder. Nordmuren menes at være omtrent uberørt, idet man i den finder det oprindelige romanske Vindue dog i halvt til-muret Stand samt den oprindelige Dør, der har firkantet Gra-

nitindfatning. Denne Dør tilmuredes 1923. Sydmuren bærer tydelige Spor af at være ommuret maaske i det 16. eller 17. Aarhundrede. Ved denne Lejlighed er den sydlige Indgang tilmuret; men dens Plads ses tydeligt især i Sokkelen. I dette Parti ses tre eller flere svagt buede Sten af en Korrunding (Apsis). Da man brød en Indgang fra Taarnet gennem Skibets Vestgavl, fandt man ogsaa der Apsissten. Der kan før den nævnte Ombygning have været Runding paa Koret, men det er langtfra sikkert. Stenene er derimod sikre Vidner om en større Restauration, siden de findes baade i Vestgavlen og paa den gamle Syddørs Plads. Paa Vestgavlen stod med store Jernbogstaver Aarstallet 1749; men det kan kun være Minde om en mindre Restauration. Fra Begyndelsen har Skibets fire Vinduer været i romansk Stil; men i Slutningen af Middelalderen har de faaet en temmelig bred, firkantet Form og Murstensindfatning. Indvendig var de som nu forsynede med Falser. 1887 sattes de nuværende Vinduer ind med Granitindfatning.

Omkring det meste af Skib og Kor har der været et 2-3 m bredt Bælte af store Sten. De største, der havde en Flade paa flere m², fjernedes, da Taarnet blev bygget. Disse Sten har givet Anledning til en hel Række Gisninger. Man har gættet paa, at de har været Fundamenter i en Trækirke eller et tidligere Taarn, som Englænderne skal have skudt ned. Nogle mener, at de kan være Levn af en gammel hedensk Helligdom. Maaske er Sandheden, at de har tjent som Støttesten for de svære Mure.

Koret er yngre og tarveligere i sin Udførelse end Skibet og kan saaledes ikke være det oprindelige. Nederste Del af Kormuren bestaar med Undtagelse af Sydsiden af raat kløvede Kampesten og er uden Sokkel. Højere oppe er Munkesten, og Gavltrekanten er prydet med Blindinger. I Sydmuren under Korvinduet er indmuret en halvcirkelformet Døroverligger eller Tympanon. Paa denne er fremstillet i fladt og meget utydeligt Relief en siddende Kristusfigur, der rækker Nøglen og Evangeliebogen til to knælende og mindre Figurer, som uden Tvivl skal forestille Petrus og Pavlus. Maaske er Bække Kirke indviet til disse to Helgener, der begge har Helgendag den 29. Juni. Lignende Døroverligger findes i Skanderup Kirke og i Slesvig

Bække Kirke.

Domkirke, der maaske har tjent som Forbillede. Af Danske Atlas 1769 fremgaar det, at den længe havde ligget paa Kirkegaarden, og at den var indmuret ved sidste Reparation. Hvor-naar denne sidste Reparation har fundet Sted, ved man ikke; men det er vel ikke saa længe før nævnte Aarstal. Maaske er Koret da ombygget. Døroverliggeren har engang siddet over Skibets Syddør, og da denne tilmuredes, er den saa bleven lagt paa Kirkegaarden.

Det temmelig store Vaabenhus paa Skibets Nordside menes at stamme fra Slutningen af Middelalderen, men har senere faaet en svæjet Renæssancegavl i Kr. den IV.s Stil, prydet med store Snirkler og høje, smalle og firkantede Blindinger. Gavlen ombyggedes 1884, og 1901 tillodes det at lægge Tegltag i Stedet for Bly. En Gang før har der været Tegltag paa Vaabenhuset, og hertil knytter sig en længere Retssag fra 1725.⁴⁾ Herremanden paa Hundsbæk havde et Par Aar før nævnte Tid købt Bække Kirke. Han forsøgte nu at gøre sig en Indtægt af den og begyndte med at nedtage Blyet af Vaabenhuset og sælge det til en Mand i Ribe. Stiftsovrigheden og Biskoppen blev snart vidende om hans Forehavende og forbød ham det; men

han tog alligevel mere Bly ned, ialt 5 Skippund eller 800 kg. der solgtes for 3 Mk. 8 Sk. pr. Lispund. Da greb nogle Bønder fra Kragelund ind og klagede til Kongen. Af denne Klage fremgaar det, at Herremanden, der hed Peder Tonboe, vilde tage Blyet af hele Kirken. Bønderne klagede desuden over, at han havde fjernet Loftsbrædderne i Vaabenhuset og nogle Planker, som de selv havde lagt i Stolene til at knæle ned paa under Gudstjenesten, alt for at anvende det andet Steds i Kirken. Kongen eller Rentekammeret paalagde Stiftsøvrigheden at undersøge Sagen. Af et Syn, som blev foretaget over Kirken, fremgik det, at den var meget brøstfældig og trængte haardt til en Istandsættelse, som da ogsaa blev befalet straks. Den kom dog først det følgende Aar. Det synes, som om der blev taget lempeligt paa Herremandens Overgreb. Maaske har det gjort Indtryk, at han klagede ynkeligt til Kongen og erklærede, at det vilde blive hans Ruin, hvis han straks skulde udføre, hvad der var ham paalagt. — Vaabenhuset gør nu ikke Tjeneste som Indgang, men deltes i 1923 i to Rum. Det inderste er Fyrrum, det yderste Ligkapel. Da man foretog denne Forandring, fandt man paa det Sted, hvor nu Døren ned til Fyrrummet sidder, en Sten, der var af Størrelse og tilhuggen som en Døbefont. Antagelig er det et Vievandskar fra den katolske Tid. Kummens ene Side er ufuldstændig i Udhugningen. Denne Side har vel siddet ind i Muren ved Indgangen. Stenen staar nu i Museet paa Koldinghus. I Folkemunde siges, at Skibets Tømmer er fra Hundsbæk, og at Vaabenhusets Tømmer er hugget paa Skoleloden i Bække. Dette sidste siges ogsaa i Præsteindberetningen 1768.

Da Kirken længe havde trængt til en Udvidelse og en Forskønnelse, vedtog Menighedsraadet 1916 at arbejde derfor. Og fra anden Side paabegyndtes en Pengeindsamling til Opførelse af et Taarn. Efter seks Aars Forløb tog man fat paa Arbejdet, og i Oktober 1923 var Taarnet opført og Kirkens Indre restaureret. Taarnet, der er bygget af Mursten paa Granitsokkel, kostede ca. 14000 Kr., som i det væsentligste indkom ved frivillige Bidrag. Kirkens Istandsættelse kostede ca. 8000 Kr., som fremskaffedes dels af opsparat Rente af Kirkens egen Stiftskapital, hvilket blev 2500 Kr., og dels ved et Laan af

Stiftsmidlerne paa 3500 Kr. Arbejdet var overdraget Arkitekt Geill, København, og udførtes af stedlige Haandværkere. Taarnet er ligesom Vaabenhus og Kor hvidkalket. Det har Tegtag, medens Skib og Kor bærer Bly, der fornyedes sidst 1901. Kirkens forskellige Maal er: Skibet 18 m langt, 8,30 m bredt; Muren 3,5 m høj, 1,12 m tyk; Taghøjden 5 m; Koret 6,20 m langt, 6,70 m bredt; Muren 3 m høj, 0,85 m tyk; Vaabenhuset 5,50 m langt og bredt; Muren 2,50 høj; Taarnet 5 m langt og bredt, 15,4 m højt; Muren $\frac{1}{2}$ m tyk.

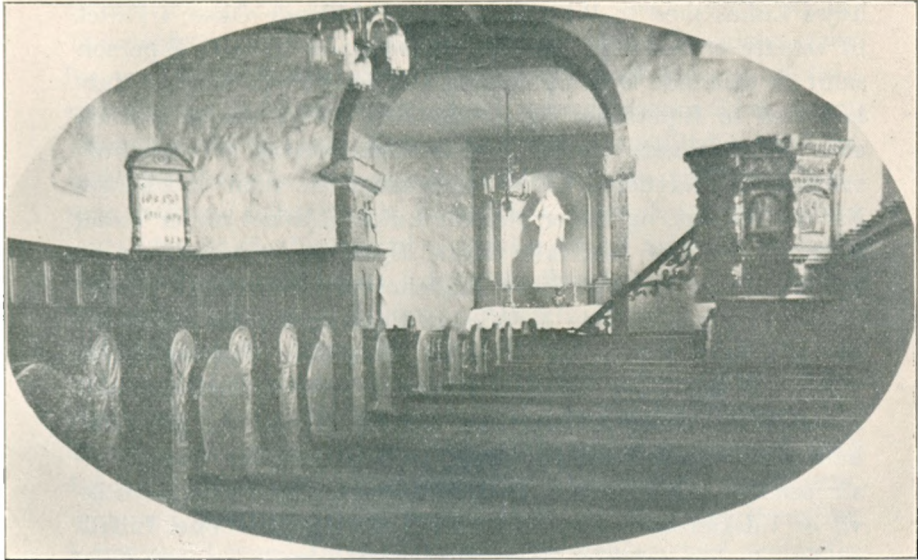
Kirkens Indre. Indgangen er nu i Nordsiden af Taarnet, hvis nederste Rum er traadt i Stedet for Vaabenhuset. En ny Dør fører ind i Skibet og en Trappe op i Taarnets første Etage, hvor Orglet staar, og hvorfra det gennem en porthvælvet Aabning kan høres ned i Kirken. Orglet anskaffedes 1904 for frivillige Bidrag og havde sin første Plads i Vestenden af Skibet paa en Forhøjning, afgrænset med Panel. Øverst i Taarnet hænger Klokken, som er 60 cm høj og 78 cm i Tværmaal for-neden. Den bærer følgende Majuskelindskrift:

ANNO : CHRISTI : MDC (1600) : KONNING : CHRISTIAN : DEN
 : IV : VDI : CASPAR : MARCHEDANERS : LENSMANDENS : TID :
 ER : DENNE : KLOK : STØBT : TIL : BECCHE : KIRCHE : VDAF :
 MEG : ADAM : NIELSEN : H : STAFEN : SØRENSEN : SOGNE :
 PREST : POVL : SØRENSEN : KIRKEVERGE : PSALLAM : DEO.

Længere nede paa Klokken staar Jesu Monogram IHS (Jesus Hominum Salvator eller Jesus Menneskenes Frelser). I omtrent 300 Aar hang Klokken i en Stabel paa Korets Gavlj; men saa byggedes der en Stabel i Kirkegaardens nordøstlige Hjørne, og der hang Klokken i tredive Aar. Efter Sigende blev den flyttet fra Koret, fordi Folk, der boede Vest for Kirken, klagede over, at de ikke kunde høre den. Klokkeringningen har tidligere spillet en stor Rolle for Sognets Folk. Klokken angav Tider og bragte Efterretninger, som man nu lettere faar ad anden Vej. Det havde Betydning, om Ringningen kunde høres Morgen og Aften, ved Gudstjeneste, Begravelse, Sjøle-ringning, Brand o. m. Mange Gange og for mange Slægter har den gamle Klokke udslynget sit »Psallam Deo«, d. v. s.: »Jeg vil lovsynge Herren!« Ringning straks efter Dødsfald,

den saakaldte Sjøleringning, er en katolsk Skik, der er bevaret i det sydlige Jylland. I Bække Sogn finder den Sted førstkomende Kl. 11 Form. efter et Dødsfald.

Koret har fladt Bræddeloft og Skibet Panelloft, delt i store firkantede Fyldinger, der i Skæringerne har store Rosetter og drejede Tappe i Kr. den IV's Stil. Det har Lighed med Loftet i St. Andst Kirke; men Udførelsen er mindre værdifuld. Caspar Markdanner, der var Lensmand paa Koldinghus i Kr. den IV's Tid, lod Andst Kirke restaurere grundigt, og meget tyder paa, at han ogsaa har ladet adskilligt udføre i Bække Kirke. Gulvet i Skib og Kor er nu henholdsvis Brædde- og Flisegulv. Før den store Restauration 1923 var der Mursten og Brædder, og det er vist ikke saa længe siden, der kun var Lergulv i Skibet. Over den nu tilmurede Norddør sad engang en trekantet Egetræsfylding, hvorpaa der var malet et Billede af Kristus, som holdt Verdenskloden i Haanden. Dens Indskrift var: »SALVATOR MUNDI« (d. v. s. Verdens Frelser), og »Gud bevare din Indgang og Udgang fra nu og til evig Tid.« Paa Nordmuren skal være fundet Spor af Kalkmalerier. Sydturen er beklædt med et fint og gammelt Panel, smykket med udskaarne Bueblindinger. Det stammer fra Slutningen af det 16. Aarhundrede. Nordmuren er nu blevet forsynet med Panel af samme Art. Endestykkerne i Stolestaderne er udskaaret paa forskellig Maade og er fra samme Tid som Panelet. Rimeligvis har de hørt til Kirkens første Stole, thi i den katolske Tid var der almindeligvis ingen Siddepladser i Kirkerne. I tidligere Tid havde hver Gaard sit Stolestade. Enkelte havde det her til op imod Aar 1900. Ved Fordeling af Stolestader opstod der tit bitre Stridigheder, da det efterhaanden var blevet saadan, at Folk følte sig vurderet og sat i Rang, eftersom de fik deres Plads i Kirken. 1768 skrives i Præsteindberetningen: »I min Tid har ingen Disput været om Stolestaderne.« Man kender ikke saadanne Tvistigheder her, men det er givet, at de har fundet Sted. Muligvis har det store Slagsmaal ved Bække Kirke Søndag den 11. Nov. 1686 (se: Gamle Retstrætter) sin Grund i en Strid om Stolestader. — Anneksgaardens og Teglgårdens Stole var i Sydsiden lige over for den gamle Indgang, og til venstre for denne i Nordsiden var en lukket Dobbeltstol,

Det Indre af Bække Kirke.

tilhørende Skødegaard. I denne Stol var indridset: Laverst Eirirson 1615. Maaske er Stolen endda ældre, thi allerede da Skødegaard 1579 lagdes fra Vorbasse til Bække Sogn, sikredes den et Stolestade i Bække Kirke. En Stol bærer Navnetrækket K. I. S. 1689. Det Aarstal, der gaar længst tilbage, er fundet i det gamle Panel, hvor der var indridset: 1578. Ogsaa Degnestolen, som engang stod i Korbuen, men nu staar ind til Prædikestolen, har indskaarne Navne og Aarstal. I dens brede Egefjæl staar: FREDERIC 1620. Resten er saa overmalet, at det ikke kan læses. Præsten har ogsaa haft en lukket Stol. Den stod i Koret og fjernedes 1889. Paa Sydsiden af Skibets Midtergang, som nu er gjort lidt bredere, er 17, paa Nordsiden 19 Stolestader med tilsammen henved et Par Hundrede Siddepladser.

Prædikestolen er udskaaet i mindre god Renæssancestil. Den har fem Fyldinger eller Felter, i hvilke Kristus og de fire Evangelister er udskaaerne. I Midterfeltet ses Kristus med Verdens Klode i Haanden samt to Bipersoner, i første Felt til højre for dette Matthæus med to Bipersoner, i andet Felt til

højre Lukas med to Bipersoner og en siddende Okse; i Feltet til venstre er Johannes med to større og en mindre Biperson samt en staaende Ørn, og endelig i andet Felt til venstre Markus med to Bipersoner og en siddende Løve. Der er paa en eller anden Maade maaske ved en Restaurering sket en Forveksling af Navnene. Under Kristusfiguren staar indskaaret Navnet Markus, og under Markus Lukas. Navnet under Feltet nærmest Vinduet kan ikke læses. Hjørnesøjlerne mellem de fem Fyldinger bærer foroven Englehoveder, forneden Fantasihoveder og paa Midten kvindelige Figurer. Nu har Prædikestolen stærke Farver og er uden Indskrift. For halvandet Hundrede Aar siden var den stærkt forgyldt og bar følgende Inskription: »Salig er den, som frygter Herren og gaar paa hans Veje« og desuden Kr. den IV.s, Sognepræsten Niels Christensens og Kirkeværgen Povl Sørensens Navne. Sandsynligvis er Udkærrerarbejdet ikke udført af en professionel Billedsnider, da Figurerne er daarligt proportionerede og fremstillet i forvredne Stillinger. I Folkemunde hedder det da ogsaa, at en Snedker, Chresten Joensen fra Bække, har lavet Prædikestolen, men da Prædikestolen er fra før Aar 1600, og da Chr. Joensen først kom til Bække 1719, kan dette ikke passe. Dog har Sagnet nok Ret i, at nævnte Snedker har haft noget med Prædikestolen at gøre, men det drejer sig antagelig kun om en Restaurering. Prædikestolens Himmel er fornyet for en Menneskealder siden. Den bærer paa en Træplade Aarstallet 1638. Paa højre Side af Korbuen hænger et lille Krucifiks, som heller ikke viser Kunst, men har Værdi som et Minde fra katolsk Tid. 1882 anskaffedes den første Kakkellovn. 1915 indlagdes elektrisk Lys, og 1923 fornyedes Lysekronerne i Skibet med tre Trælysekroner.

Korbuen er den oprindelige og er udført i huggen Granit. Den er nu sænket en halv Meter, og da man ved den Lejlighed havde Muren nede, viste det sig, at dens Indre var fyldt med Ler. Døbefonten, som nu staar under Korbuen, er gammel og uden Prydelser. Dens Bækken er af Messing og bærer det habsburgske Vaaben samt Indskriften: »Gott sei mit uns.« (Gud være med os.) Den tidsfæstes til ca. 1550 og er ret almindelig. Knæfald og Alterbord er nu fornyede. Der er ingen

Altertavle. I dens Sted staar en Gibbsfigur, en Efterligning af Thorvaldsens Kristus, opstillet i en blaamalet Træniche, som foroven bærer Indskriften: »Fred være med Eder«, og forneden: »Jeg er Livets Brød«. Paa Kristusfigurens Sokkel staar: »Kommer hid til mig«. Nichen og Figuren opstilledes 1860, og samtidig fjernedes den gamle Altertavle, som vist ellers passede godt ind i den gamle Kirkes Stil. Selve den gamle Altertavle, der havde Laager til at lukke ud til Siderne, er fuldstændig forsvundet, men i Præsteindberetningen 1768 findes følgende Beskrivelse af den: »Alterets Arbejde er af Egebrædder, derpaa staar det Aarstal 1573, et lidet Christi Billede, derhos Johannes den Døbers Billede, visende med Fingeren paa Christi Billede, og de Ord: »Se det Guds Lam etc.!« Desuden de fem Poster af Lutheri Cathechismo, skrevet med forgyldte Bogstaver.« Det ældste og vel ogsaa det smukkeste, man ved, der har prydet Bække Kirke, er et malet Krucifiks i trekvart Legemsstørrelse. Indtil 1898 henlaa det i temmelig ødelagt Stand paa Kirkeloftet; men nævnte Aar blev det sammen med nogle andre Figurer, nemlig Evangelisten Markus og to Engleskikkelser, nedtaget fra Loftet og afleveret til Museet paa Koldinghus. De tre sidstnævnte er ca. 50 cm høje og bærer svage Spor af Maling. Ligesom Krucifikset menes de at være fra Tiden lige efter 1500. De tre mindre Figurer synes ikke at have hørt til en Altertavle, og Krucifikset er af den Slags, der ofte hang over Korbuerne. Kalk og Disk var engang af Tin. Nu er de af Sølv og uden Inskription. Paa Alterbordet staar to Malmlysestager, som bæres af Smaaløver og er fra ca. 1550.

Foran Alteret har været en saakaldt aaben Begravelse, ellers kendes ingen Begravelser i Kirken, hvilket aabenbart skyldes, at Kirken har været forholdsvis kort Tid i privat Eje. I Præsteindberetningen 1768 fortæller Sognepræsten Iver Hagelund om denne Begravelse: »Der har været en aaben Begravelse; men den er nu fyldt med Jord. Omstændigheden derved er mærkelig. Hr. Povelsen fra Hundsbæk, som der ligger begravet, og jeg havde engang en Disput om Sognetienden, som var bilagt; men da jeg en Onsdag i Fasten det Aar, han døde, kom at besøge ham i hans Sygdom, som træffede Dagen før han døde,

da, efter at jeg efter hans Begæring havde holdt en Passionstale for ham, bad han mig sidde ved Sengen ved sig og efter en Samtale om vor forrige Disput til en Stadfæstelse paa Forsonlighed, sagde han til mig: Hr. Hagelund, jeg vil begraves i Bække Kirke, at I skal have mig at se paa, og jeg vil bede, at I vil holde en kort Tale over min Grav. Dette skete ogsaa i Anledning af Syrachs Ord i hans Bogs 41. Kap. 1.-2. V. i Overværelse af Hr. Hof-Jægermester Bachmand, Hr. Canceli-Raad Claudi og andre. Aarsagen, at Graven blev fyldt med Jord, var, at den omtalte Sten, der skulde være lagt over ham, ikke kom, dernæst skete et Par Aar efter en Dag, der var mange Folk til Guds Bord, som Begravelsen var bilagt med Fjæl og var lige foran Alteret, at vel 20 Mennesker sank i Graven og slog Kistelaaget i Stykker, og Hr. Povelsen laa hel for mine og manges Øjne, at nu ikke flere saadanne skulde komme til at følge efter, blev Graven fyldt med Jord.«

Omtalte Hans Adolf Povelsen var en Tid Ejer af Herregaarden Hundsbæk i Læborg Sogn og Bække Kirke, hvori han blev begravet den 13. Marts 1752.

Disse Oplysninger er de væsentligste af dem, man i Øjeblikket kender om Bække Kirke, Sognets ældste Bygning og Slægternes Samlingssted fra Vugge til Grav gennem otte Aarhundreder. Hvad der har rørt sig af Liv inden for dens Mure i katolsk og protestantisk Tid, har man saa godt som ingen specielle Oplysninger om.

Om Kirkens Ejerforhold og Tienderne skriver Henrik Larsen: Kirken omtales som før anført i 1231 i Kong Valdemar den Andens Jordebog, hvor der staar: »Af Bæcky og de fire nærmeste Kirker 9 Mark rent Sølv og 1½ Mark Havre.« De fire nærmeste Kirker i Andst Herred maa være Veerst, Gjesten, Jordrup og Erst (Lejrskov) eller Andst. De nævnte Afgifter er vistnok Skatter, Nathold og Stud, af de fem Sogne og giver ingen Oplysninger om, hvem der ejede Kirkerne. Kirken nævnes ogsaa i en Liste fra ca. 1340 i Ribe Oldemoder, den svarede da en Afgift paa 4 Skilling ligesom bl. a. Erst og Gjesten Kirker, hvorimod Veerst Kirke kun gav 2.

Om Kirken før Reformationen har haft nogen særlig Ejer, vides ikke, efter denne var den nærmest en selvejende Institu-

tion med en eller to af Sognets Beboere som Kirkeværger. Staffen Pouelsen i Bække var Kirkeværge 1618 og 1643. Søren Pouelsen i Bække og Anders Christensen Risbøl i Asbo var Kirkeværger 1648 og 1651, og 1684 havde Erik Eskesen i Krage-
lund Bestillingen. Kirkens Indtægter bestod af Kirketiende og Indtægter af dens Ejendomme. Renten var en Tid, efter at Kongen havde skænket Kongetienden til Hospitalet i Kolding, tillige med Veerst Kirketiende henlagt til Præsteembedet mod 20 Dalers aarlig Afgift; men da det viste sig, at Vedligeholdelsen af de to Kirker kostede mere end 20 Sld. aarlig, ophørte denne Ordning snart igen.⁵⁾ I Aaret 1617 var Kirkens Korntiende 14 Ørter Rug, solgt for 10 Sk. Skæppen, 4 Ørter Byg, solgt for 8 Sk. Skæppen, og to Ørter Boghvede, der blev solgt for 10 Sk. Skæppen. I 1640 var Tienden derimod 12 Ørter Rug solgt for 45 Slettedaler (à 4 Mark) og 6 Ørter Byg, der solgtes for 20 Sld. 1 Mk. Prisen for en Skæppe var henholdsvis 24 og 18 Sk., altsaa ikke saa lidt mere end 1617. De ovenanførte Tiendeafgifter er den Afgift, som Tienden var bortfæstet for, i gode Aar maa Tienden have været ikke saa lidt større. I Afgiften er ikke indberegnet Tienden af Skødegaard, den var 1640 8 Skæpper Rug og 3 Skæpper Byg.⁶⁾ Derimod gaves der ikke Kirke-
tiende af Gaarden, da her var Faarehold. Ifølge Matriklen 1664 var Kirketienden da 12 Ørter Rug og 6 Ørter Byg, den blev ansat til 24 Tdr. Hartkorn. Endvidere fik Kirken i Kvægtiende hvert tredivte Lam o. s. v. Det beløb sig 1617—18 til 5 Lam à 2½ Mk., 2 Kid à ½ Mk og 1 Kalv à 1 Mk. I Aaret 1640-41 var Tienden kun 1 Kalv til 20 Sk. og 1 Lam til 12 Sk. En Gang imellem var der ogsaa 1 eller 2 Grise à 4 Sk.

Af Ejendomme havde Kirken en Kirketoft nuværende Matrikel Nr. 4, liggende Øst for Toften til Gaard gamle Nr. 4, og ligesom om den var en Fortsættelse af denne. Det er muligt, at Kirketoften engang har tilhørt denne Gaard. Denne Toft fik Sognepræsten i Veerst Hr. Staffen Søffrensen og hans Eftermænd 22. Juli 1583 Tilladelse til at bruge, den benævnes da et Stykke Eng tilhørende Kirken, mod selv at holde Vin og Brød til denne. Tidligere havde han derfor faaet 2 Ørter Rug. Engen havde tidligere været bortfæstet for 8 Sk. aarlig til nogle Bønder, som nu var døde. Denne Eng eller Toft fulgte saa Præste-

embedet, indtil Staten solgte Kirken. I Markbogen fra 1683 siges det, at Præsten da fik 10 Slettedaler aarlig i Leje af den. Den er 4 Tdr. Ld. stor.

Ved den nordlige Side af Kirken laa eller ligger en Toft, hvor der 1768 var nogle Agre, som da sagdes at høre Kirken til, men i samme Toft laa ogsaa noget Jord, som skulde tilhøre Anneksgaarden og skulde i gamle Dage være tillagt Præsten, for at han skulde give Løbedegnene deres Dävre. Der skulde være saa meget Jord, at der deri kunde saas $1\frac{1}{4}$ Skæppe Rug.⁷⁾

Her har vel fra gammel Tid af Kirkebolet haft sin Plads, men til det var der 1683 ingen Jord. I Riberhus Lens Jordebog fra 1562—63 omtales en Kirketjener i Bække, hvis Afgift var 3 Mk. Hans Navn var Jon Nielssen. Det kan være Kirkebolet, som ligesom Annekspræstegaarden kan være lagt ind under Lenet. Senere kom det tilbage til Kirken. Dennes Jordskyld var 1616 16 Sk. lybsk. Hermed maa være ment Afgiften af Kirkebolet. Peter Fitting gav 1648 2 Mk. i Jordskyld af et Kirkebol, og Mads Bunde gav 4 Sk. af et Stykke Kirkejord, som var ufæst. Det er maaske det Stykke Jord, som Peder Madsen fæstede 26. Juni 1643 og gav 2 Rdl. i Indfæstning af.⁸⁾ Den sidstnævnte havde hele Kirkebolet 1651, som dog snart efter, 10. Juni 1653 blev fæstet af Eske Pedersen af Lensmanden paa Koldinghus. I Indfæstning gav han 3 Rdl., thi Lensmanden havde paa Kongens Vegne Herlighedsretten til Kirken. Eske Pedersen gav 1667 2 Mk. 4 Sk. i Afgift, men noget Jord havde han da ikke til Bolet lige saa lidt som 1683, han havde dog dette Aar Ret til 1 Høveds Græsning paa Overdrevet.

Ifølge Tingbogen kundgjorde Enevold Eskesen den 14. Dec. 1676, at da hans Fader Eske Pedersen havde opladt ham i Fæste og afstaaet ham et Kirkebol, som Faderen selv paaboede, saa skulde denne bruge og bebo det, saalænge han levede. Derefter skulde det følge Sønnen. Kirkebolet blev solgt til Ejendom 1690. Senere ejedes det af Provst Mag. Lucas Debes i Præstkær i Brørup Sogn, som her holdt Kro.

Kirken, Kirketienden, Hartkorn 24 Tdr., Kirkeengen, Htk., 4 Skp. 3 Fdk. og en Fæstekro, som var opbygget paa Kirkens Grund af Mag. Lucas Debes, blev 1720 sat til Auktion. I Købet fulgte ikke Kirkens Beholdning, til Gengæld skulde Køberen

heller ikke svare til Kirkens Gæld og jus vacandi (Kaldsretten). Køberen var Peder Tonboe til Hundsbæk, der havde budt 23 Rdl. pr. Td. Hartkorn eller ialt 565 Rdl. 3 Mk. 15 Sk. Dog skulde Provst Debes have Erstatning for, hvad han havde betalt for Bolet, og hvad Bekostning han havde anvendt paa Bygningerne. Peder Tonboe fik derefter 21. Dec. 1723 Skøde paa Bække Kirke m. m., dog ikke det paa Kirkens Grund staaende jordløse Hus. Prisen angives at være 579 Rdl. 48 Sk. courant klingende Mønt.⁹⁾ Heri er maaske indbefattet Renter af Købesummen, thi ellers passer Beløbet ikke med den ovenfor anførte Auktionspris. Da Peder Tonboe 1747 solgte Hundsbæk til H. A. Poulsen, fulgte Kirken med. Tienden var da ufæstet og kunde oppebæres paa Kærven. Engtoften, som Præsten tidligere havde brugt, havde Vagtmester Stahl i Fæste. Denne havde købt Kirkekroen. Da Poulsen døde, overgik Kirken til hans Enke, Margrethe Elisabeth Idom, senere gift med Arnt Peter Engvarius paa Haughus, som hun ogsaa overlevede. Som Enke efter denne skødede hun ved sin Fuldmægtig Just Michael Lund, 2. Maj 1765 Kirken og Kirketienden, samt en Bondegaard, beboet af Jørgen Steffensen, med 3 Tdr. $2\frac{3}{4}$ Alb. Htk. til Peder Poder for 2150 Rdl.¹⁰⁾ Da denne solgte Hundsbæk, beholdt han Kirken, som han 20. Maj 1780 skødede til sine to Sønner, Chresten og Jonas Poder. De fik hver Halvdelen af Kirken og af en Gaard med 1 Td. 4 Skp. $1\frac{3}{8}$ Alb. Hartkorn. Chresten Poder fik tillige Kroen med 1 Td. 5 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Hartkorn, som er Anneksgaardens halve Jord. Jonas Poder gav for sin Del 690 Rdl., og Chresten Poder 1380 Rdl.¹¹⁾ Jonas Poder optog i Anledning af Købet et Laan hos Birke-dommer Meden paa 600 Rdl., og Christen Poder laante i samme Anledning 1200 Rdl. af denne. Christen Poders Enke ægtede Anders Jochumsen Lund, som derved blev Ejer baade af Kroen og Halvdelen af Kirken. Han skødede 24. Marts 1830 Kroen og sin Part af Kirken til sin Svigersøn Jørgen Nielsen Legarth. Den anden Halvdel af Kirken ejedes 1810 af Hans Pedersen Ulf og Jens Pedersen paa Skødegaard, senere ejede den førstnævnte denne Part alene, fra ham overgik den senere til hans Svigersøn Lauge Pedersen. Hans Ulf og Jens Pedersen, der 1810 ejede Halvdelen af Kirken og Kirketienden, ansøgte da

om at faa den anden halve Tiende af deres Gaarde afløst, de havde forgæves anmodet Kromand Lund om at faa den for en bestemt aarlig Afgift i Stedet for at yde den i Kærven til ham. Det blev ogsaa bevilget dem 1811, at de skulde give 6 Skp. Rug af hver Tønde Hartkorn i Tiende af deres Gaarde, hvoraf Lund skulde have Halvdelen eller 3 Skp. Det samme skulde Kromand Lund give dem.¹²⁾ Tiendeejerne solgte efterhaanden Dele af Tienden dels til Yderne selv, dels til dem af dem, som ønskede at eje mere end deres egen Tiende. Enkelte Aar kunde Tiendeejerne tage næsten hele Indtægten selv, andre Aar var Udgifterne paa Kirken saa store, at der intet blev til Tiendeejerne. Tienden ydedes indtil 1855 paa den Maade, at Tiendeejerne udtog deres Part af Høsten paa Marken, naar Kornet var høstet. Men dette Aar blev Tienden afløst, idet den blev fastsat til et bestemt Kvantum Korn aarlig. Der var da 75 tiendeydende Ejendomme, 35 i Bække, 20 i Kragelund og 20 i Asbo. Af de øvrige Ejendomme var nogle tiendefri, og af andre ejede Ejeren selv Tienden. De fleste vilde give Rug, kun ganske enkelte Byg i Tiende, der ialt blev c. 62 Tdr. Rug og 2 Tdr. Byg. Kun 8 af Tiendeyderne vilde erlægge Afgiften i Penge efter Kapitelstaksten, de øvrige vilde levere Korn, der skulde ydes i Februar i sunde, rene og tørre Varer. Teglgaards Tiende blev da fastsat til 6 Tdr. Rug. Skødegaards til 4 Tdr. 4 Skp. Rug.

Ved Tiendeafløsningen $^{27}/_8$ 1912 blev Kirken selvejende. Af Tiendeafløsningssummen blev Størsteparten, ca. 13000 Kr., henlagt til Stiftsmidlerne til Kirkens Vedligeholdelse. Den resterende mindre Del blev udbetalt Tiendeejerne i Form af Obligationer i Tiendebanken.

De sidste Tiendeejere var følgende: J. Legardt, Bækkegaard, $^{8'}/_{16}$; Niels Jensen, Guldbjerg, $^3/_{16}$; Hans Nissen Poder, Bække, $^{1}/_{16}$; Jeppe R. Mogensen, Moesgaard, Kragelund, $^{1}/_{16}$; Chr. Nielsen (Vandel) og Chr. Damgaard (Ølgaard), Kragelund, tilsammen $^{1'}/_{16}$; Kroejer Hansen, Eskelund, $^{1}/_{16}$, og Gaardejer Knudsen, Lintrup ved Holsted, $^{1}/_{16}$.

Sognets Kongetiende, den gamle Bispetiende, var tilligemed Veerst Kongetiende en Tid efter Reformationen tillagt Sognepræsten mod en aarlig Afgift paa 20 Dl.; men dette ophørte, da

Kongen 15. Decbr. 1558 henlagde disse to Kongetiender med flere andre til Kolding Hospital. Til dette har de siden hørt, indtil de i Nutiden er blevet afløst. Kongetienden eller rettere den Afgift, for hvilken den plejede at blive bortfæstet, var 1631 20 Ørter Rug og 5 Ørter Byg. Afgiften var den samme 1664, dens Hartkorn blev da fastsat til 32¹/₂ Td. Senere er Hartkornet blevet nedsat til 12¹/₂ Td. Dette skyldes vel dels, at Afgiften var større end den, som Ejerne af Kirketienden fik, skønt Udbyttet af Tienden jo var ens, dels at det var et Hospital, der ejede den. I Aaret 1804 blev der truffet en Overenskomst mellem Hospitalet og Tiendeyderne om Tienden. For de fleste Ejendomme i Bække blev denne fastsat til 11¹/₂ Fdk. Rug pr. Td. Htk., enkelte skulde dog kun yde 11 Fdk. Derimod skulde Beboerne i Kragelund, Asbo og paa Skødegaard kun give 10¹/₂ Fdk. Kongetienden blev afløst 1912.

Præstetienden er altid tilfaldet Præsten og er aldrig bleven sat i Hartkorn, ligesom der som Regel ikke er bleven betalt særlig Skat af den. I Aaret 1800 blev der truffet en Tiendeforening mellem Præsten og Beboerne. Korn- og Kvægtienden blev fastsat til 3 Skp. og 3 Fdk. Rug af hver Tønde Hartkorn paa de fleste Ejendomme i Bække. Enkelte ringere fik ¹/₂ eller 1 Fdk. Afslag. Da Kragelund Bys Ejendomme blev anset for ringere end Bækkes, blev Tienden her fastsat til 3 Skp. 1 Fdk. Rug. Det samme var Tilfældet i Asbo. Derimod blev Tienden af Skødegaard ansat til 3 Skp. 2 Fdk. af hver Td. Htk. Alt skulde leveres i Skæppen og til 1. Januar i Præstegaarden. Præstetienden var Aar 1900 53 Tdr. 5 Skp. ³/₄ Fdk. Rug in natura, desuden gaves 3 Tdr. 1 Skp. Byg for Smaaredsel.¹³⁾ Banktaksationen for Tienderne var 1813 12100 Rbdl. Sølv. For Aaret 1837 angives Værdien af Tienderne at være: Kongetienden 140 Rbdl., Kirketienden 272 Rbdl. og Præstetienden 180 Rbdl. ¹⁴⁾

Kirkevænger efter 1912: *A. Rasmussen, N. Højrup, J. Dige, Th. Holm og H. Schelde.*

Det nuværende Menighedsraad består af: Pastor *S. Nymand* (Form.), *H. Schelde* (Kasserer og Kirkevæрге), Frk. *Marie Lundgaard*, Kr. *Fedderson*, M. *Madsen*, Fru *Line Bruun*, Vald. *Kristensen* og Fru *Kirsten Schelde.*

PRÆSTER I VEERST-BÆKKE

Fra den katolske Tid kendes ingen Præster her og heller ikke i de første halvtreds Aar efter Reformationen.

Nr. 1 *Stephan Sørensen* nævnes 1583, da han faar Kirkeengen, og Aaret efter omtales han som Provst i Andst Herred; hans Navn staar paa Kirkeklokken (Aar 1600), og endnu 1619 er han i Embedet. Han var gift med (Fornavn?) Madsdatter Buch af Egtved-Ødsted, med hvem han havde otte Sønner og otte Døtre. Flere af Sønnerne blev Præster i Omegnen. I Veerst Kirke har hængt et Epitafium over Stephan Sørensen, men man kender ikke dets Indskrift.

Nr. 2 *Mads Stephansen* fulgte Faderen Stephan Sørensen i Embedet, formodentlig er det ham, der af Eftermanden omtales som Mads Buch (jfr. Moderens Navn). Han døde vistnok 1635.

Nr. 3 *Niels Christensen Gjødstrup* (1635-1650). I Andst Herredsbog 1649 er der af ovennævnte Præst en Indberetning, der giver et Billede af Sognepræstens Forhold paa de Tider Beretningen lyder:

»Efter vores allernaadigste Herre og Konge naadigst haver befalet, at de Præster, som ikke kunde subsistere eller sig opholde, uden deres Kalds Indkomster blev forbedret at skulle rigtig antegne deres aarlige Indkomst, som for Gud og høje Øvrighed forsvarligt kunde være etc., saa bekender jeg sandfærdigen, at jeg er iblandt dem, som højligen er forarsaget mig at beklage over min ringe Løn med den store aarlige Udgift og Besværighed, jeg har, hvilket af efterfølgende noksom eragtes kan.

— — Min kjære salig Formand har sig ofte og saa godt som altid derover beklaget, nemlig Hrr. Stephan Sørensen, har bekendt, alt for Kaldens Ringheds Skyld maatte han være betyngt ligesom om Sabatsdagen med Herrens saa og om Søgne

med baade Arbejde og Sædeløben(?), som hans Naboer, der endnu lever, vidner saa at være sket. Herr Mads Buch, hans Efterkommere og Søn, geraadede udi saa stor Vidtløftighed og Gæld, saa han aldrig Tiendeparten deraf kunde betale. . . . og udi forrige Tider for samme Kalds Ringheds Skyld er bevilget Præsten Kongl. Maysts Parts Kongetiende af de to smaa Sogne for 20 Dl. Afgift aarligen. Mens der den Tiende med flere blev given til Kolding Hospital, er den Præsten frakommen. Og der Præsten sig derover beklager, er han naadigst bevilget udi Steden for Kongl. Maysts Korntiende, er bevilget at Kirkens Tiende af fornævnte Sogne skulde være ham for samme Udgift følgagtig, som derefter skete i nogle Aar. Mens der de to Kirker med de 20 Dl. aarligen ikke kunde ved Magt holdes, er det ham ogsaa frakommen og derefter intet udisteden haver maattet nyde, hvorpaa mine Formænd tilhobe allerunderdanigst mange Gange beklaget og besværget haver. Indkomsten udi forrige gode og fredelige Aaringer før disse tvende haarde Fjendernes Indfald og Overfald efter mine salig Formænds Vidnesbyrd haver været og udi Stigtens Bog i Ribe er indført Anno 1555 som følger: Eng 30 Læs, Rugsæd 6 Ørter, Bygsæd 2 Ørter, Tiende 1 Læst, Lam 10, Offer 3½ Mk., af Præstegaarden i Bække ½ Td. Smør. »Han begærer Kongens Korn paa Tingsell, som han det nu haver for 18 eller 20 Rdl.« Mens nu er hverken Tiende eller Gaardens Avl saa god som da, besynderlig fordi saa efter Ufredstiden ere de ikke komne til Kvæg eller Sæd igen nær som tilforne, saa jeg finder mange Steder, at jeg ikke kan naa eller faa den halve Part Tiende, som mine Formænd haver faaet efter deres Afskrifters Fremstilling. — Anno 1635, da jeg kom til Kalden først, lod vores gunstige Herr Lehnsmand velbyrdige Ernst Norman til Selsøe Kongl. Mayst. Befalingsmand paa Koldinghus taxere og vurdere Præstens Korntiende af fornævnte Veerst og Bække Sogne, som udi Kjærven blev hjemført, udi Kongl. Mayst. Delefogeds Nærværelse, hvorefter de 6 uvillige Mænd ved højeste Ed til Andst Herredsting vundet haver, hvad Korn der blev hjemført til Præstegaarden i Kjærven og da satte det af begge Sogne for rent Korn som følger. Rugen for 9 Ørter og 4½ Skp., Bygget for 3 Ørter og 7 Skp., Havre for 24 Skp. — Derpaa findes Syns og Tingsvinde af Andst Herredsting Anno 1636 d. 4. Februar udstæd. — Præsten bekommer aldeles intet af de to smaa Sogne uden den ringe Tiende og Offer aarligen. For Vin og Brøds Ophold til Bække Kirke er bevilget for de 20 Skp. Rug, som Præsten godvilligen afstod, et Stykke Kirkeeng, som ligger til Bække Kirke, hvoraf er given tilforn 8 Skilling til Kirken aarligen. — Og uanset min Indkomst ikke nær er saa god som

mine Formænds, enten Tiende eller min ringe Gaards Avl, dog er min Besværlighed med Husholdningen og andet meget større end deres og tilvokser aarligen med Børn at holde i Skole og andet. Og foruden anden Udgift mig aarligen paa-hænges, haver jeg to fattige Præsteenker i mit Hus at forsyne, som jeg nu paa en 14 Aars Tid (Dog Gud ved med hvad Besværlighed og hvad Raad, jeg haver haft dertil), haver opholdet. — Før Svenskens Tid gav dennem Korn til deres Ophold, holdt dennem Køer og anden Fornødenhed, mens der de da i samme Ufredstid mistede deres Kvæg og ikke havde at købe for igen, tog jeg dennem op i mit Hus, og siden haver de nydt til min Bord med mig, min Hustru og Børn Underholdning, og derhos haver jeg forsynet dennem med Seng, Varme, og hvis de havde fornøden, og holder det endnu saa længe, jeg kan. — I Ufredstid gjorde Fjenderne mig mange Gange saa blot og bar, at jeg ikke havde et Stykke Brød i mit Hus enten til mig eller samme Enker, førend jeg besværligen maatte søge det hos andre Stakkel, som mine Naboer i Byen til Tinge sandfærdeligen vunden haver. — I samme Ufredstid mistede jeg mine Heste alle, og naar jeg fik noget Skarn igen at komme til mit Annekssogn med, en Mils Vej, tog de dennem ogsaa straks fra mig. Efter samme Ufredstid mistede jeg mit Kvæg næsten alt af Lungsot, af hvis ringe Ting jeg udi Ufredstid beholdt. Udi dette Aar paa ny haver jeg mist mine Køer og Faar næsten allesammen. Og paa det min høje naadigste Øvrighed bedre kan vide, jeg mig ikke uden Aarsag beklager, da indfører jeg herhos vores forrige velbyrdige Herr Lehnsmands, nu salig hos Gud, hans Erklæring min underdanigste Supplikation. Hans Velbyrdigheds Erklæring lyder som efterfølger: Denne fattige Præstemand herudi Koldinghus Lehn Andst Herred ved Navn Hr. Niels Christensen Gjødstrup i Veerst, som haver tvende smaa Sogne at betjene, nemlig Veerst og Bække Sogne, hvorudi ikkun findes 12 Gaarde i Hovedsognet og 24 Gaarde i Annekssognet hvilke tvende Sogne er udi en skarp, sandig Hedeegn beliggendes, saa hans Indkomst og Underholdning derfor er meget ringe, dertil med er Præstegaarden meget bygfældig, og befindes en ond sandig Mark med ringe Højbjergning til samme Præstegaard beliggendes, og han fattige Mand ikke kan formaa den igen at bygge op og forbedre, med mindre, at Kongl. Majt., min allernaadigste Herre hannem naadigst ville være behjælpelig og naadigst bevilge hannem nogen Tillæg af Kirkerne udi Ribe Stift, som han kunde faa til Hjælp at bygge og forbedre hans Præstegaard med. Og eftersom han desforuden endnu haver tvende Præsteenker udi hans Præstegaard at underholde, var det en stor Almisse om højbemeldte Hs. Kongl. Majt. min

allernaadigste Herre formedelst saadan hans besværlige Vilkaars Skyld hannem med nogen Tillæg til hans aarlige Underholdning naadigst vilde bevilge, haver han det meget vel fornødent.

Aktum Coldinghus d. 6. Aprilis 1642.

Ernst Norman,
egen Hand.

Min ringe Indkomst kan ogsaa eragtes af min Tegnebog, som efterfølger: Anno 1648: I Verst Kirke et ganske Aar ikke et Barn døbt. I Bække Kirke 10 Børn døbt. Udi Verst Kirke tilsammenviet to Par aleneste og udi Bække Sogn et Par aleneste, og de to Par endda fattige Husfolk. Nok er udi hvert Sogn aleneste 3 Folk bortdøde. Deraf kan og ses min ringe Menighed og agtes i andre Maader min ringe Indkomst, som Gud allernaadigst er bevidst samt ogsaa min gunstige gejstlige og verdslige Øvrighed, ja mange andre Godtfolk, saa jeg ingenlunde med den ringe Indkomst og Løn mod den store aarlige Udgift og Besværlighed kan subsistere med mindre, næst Gud, min naadigste Herre og Konge for Guds og samme Fornødenheds Skyld vilde værdiges til noget til samme Sogne naadigste at tillægge og bevilge, eftersom jeg højliggen haver fornøden. Det vil den rige Gud ufejlbartigen i de retfærdiges Opstandelse vores allernaadigste Herre og Konning rigeligen og rundeligen vederlægge og belønne. — Dette bekender jeg Niels Christensen Gjødstrup, Evangelie Tjener til forberørte Sogner.

Verst d. 20. Junii Anno 1649. ◀

Var de her skildrede Kaar slemme, saa blev de dog meget værre for Eftermanden og langt frem i Tiden.

Nr. 4 *Mads Poulsen Buch* (1650-69) af Øse, Student fra Roskilde 1638, Hører i Kolding 1640, Rektor i Ringkøbing 1649, gift 1650 med Sara Jensdatter Hundevad af Kolding.

Nr. 5 *Søren Nielsen Gamst* (1669-79, levede dog 1693 endnu i Veerst Præstegaard) af Gamst i Andst Sogn. Student fra Ribe 1660, gift med Karen Hansdatter. Han har været en legemligt el. aandeligt svag Mand, thi allerede da han havde været her i ti Aar og endnu var en yngre Mand, maatte han holde en Hjælper (A. M. Hoe), til hvem han oplod Embedet (∴ afstod det for Betaling) for 200 Sld.

Nr. 6 *Anders Mikkelsen Hoe* eller *Guldager* (1679-87) af Ho-Oxby. Student fra Ribe 1668, gift med Mette Nielsdatter Kraglund, Datter af Provst N. Kraglund i Lejrskov. 1687

skar han i Melankoli Halsen over paa sig selv med en Kniv. Det var sikkert ikke økonomiske Sorger, der drev ham til den sørgelige Død; thi han var bedre stillet end sine Formænd og nærmeste Efterfølgere, hvilket ses af Skiftet over hans Dødsbo, hvor der foruden en ret god Besætning og et godt Indbo nævnes, at hans »Manuscripter og Dispositer«¹⁾ var henimod 600.

Nr. 7 *Elias Samuelsen Biener* (1687-1716), Søn af Overrenteskriver Samuel Biener og gift med Sidsel Christensdatter, 9 Børn (5 Sønner, 4 Døtre). Paa en ret mærkelig og skandaløs Maade kom E. Biener til Kaldet.²⁾ Følgen blev da ogsaa en længere gejstlig Retssag. Søren Gamst, som stadig var i Præstegaarden, trængte efter A. M. Hoes Død til en ny Hjelper, og en saadan viste sig snart. Den 14. Sept. 1787 kom Elias Biener og hans Svogre Præsterne Jens og Peder Bierring ind til Hr. Søren i Veerst Præstegaard for at faa ham til at oplade Embedet til E. Biener, men da han undskyldte sig med, at han ikke turde for Provsten og Bispen, tog Hr. Jens Bierring en Sum Penge og lagde paa Bordet, idet han sagde: »Her staar Bispen,« derpaa tog han en Flaske Brændevin og satte paa Bordet med de Ord: »Her staar Provsten! Lad os nu først tale med Provsten, saa skal vi nok komme overens med Bispen.« De begyndte da at drikke og drak, indtil Hr. Søren underskrev det Dokument, der kaldede Elias Biener til Hjelper og Efterfølger i Embedet. Samme Dags Aften tog hele Selskabet til Præstegaarden i Gamst, hvor Kontrakten endelig blev underskreven. Sagen blev dog snart forebragt Bispen, som da straks begærede en Undersøgelse, hvilket snart efter skete for en Provsteret, hvor Hr. Søren bl. a. blev spurgt om, hvordan han turde understaa sig i at oplade Kaldet for en anden og i at gaa uden om Provst og Bisp. Hr. Søren svarede, at han havde gjort det for sin Svagheds og Uvidenheds Skyld. Anders Hoes Enke vidnede ved samme Lejlighed, at alt var gaaet meget forborgen til og klagede over, at hun ikke var kommen i Betragtning i Kontrakten. Bispen lod sig dog ikke nøje med Undskyldninger, men indstævnedes Hr. Søren for Landemodet d. 28. Oktb. s. Aar, og da han her tilstod alt og beraabte sig paa sin »Vanvittighed«, faldt Dommen saaledes, at »eftersom der befandtes at være omgaaet ulovligt og uskikkelig med den

Kontrakt dat. 14. Sept. 1687, burde den agtes som ugjort, og Hr. Søren tilbagebetale de 20 Slettedaler til Studenterne samt til Straf give 20 Sld. til fattige Præsteenker i Stiftet.«

Skønt Kontrakten var kendt ugyldig, fik E. Biener dog kort efter Lov til at fungere; men som det vil ses, Begyndelsen og Fortsættelsen blev hinanden lig, thi stadig havde han Stridigheder. Allerede Aaret efter var han to Gange for Retten, først for Provsteretten, der dømte ham til at betale et Par Heste, han havde købt af en Ritmester, men ikke villet betale, senere var han for Landemodet indstævnet angaaende Naadensaar og Pension til Anders Hoes Enke. Dommen gik ham ogsaa her imod. At han ikke var nogen behagelig Mand at bo i Hus sammen med ses af, at han 1693 for den gejstlige Ret var beskyldt for uden Grund gentagne Gange at have nægtet Søren Gamsts Hustru at faa Nadveren og for at have ladet sin Tjenestekvinde føre Tingsvidne om, at hun havde set, hvorledes Hr. Søren Hustru havde taget Skarpretteren ind i Huset til sig, hvorved hun var kommet i ondt Rygte, »ligesom hun noget utilbørligt med hannem skulde have begaaet, hende og hendes hæderlige Familie til ikke ringe Beskæmmelse.« Hr. Elias erklærede for første Sags Vedkommende, at han kun havde nægtet Karen Hansdatter Sakramentet, naar hun havde meldt sig for sent, og hvad den anden Sag angik, da skød han hele Skylden paa sin bortrømte Tjenestepige; men Forholdet til S. Gamst er selvfølgelig aldrig blevet godt; thi at skyldte nogen for at have noget som helst at gøre med Bøddelen, som jo betragtedes som uærlig, kunde let faa til Følge, at vedkommende selv blev uærlig og saa godt som udstødt af Samfundet.

Elias Biener kunde ogsaa gaa over til Haandgribeligheder. 1694 var han flere Gange for Provsteretten, og Anledningen var, at han en Foraarsdag var kommen ud paa Marken og havde forlangt af en Rytterbonde, Søren Nielsen Vestergaard, at denne skulde gaa fra sin Vogn og vise ham den Ager af Hustedgaards Jord, som tilkom Præsten. Bonden efterkom Ønsket, men Præsten paastod, at han viste som en Skælm, og skældte ham to Gange ud for en saadan, slog ham først med bare Hænder og derefter med Plovstav, greb ham i Haaret og slog ham i Jorden, hvorefter Bonden beegnede Præsten paa

samme Maade. Efter Slagsmaalet spurgte Bonden Præsten, om det var Ret saaledes at tage ham fra Ploven og handle ilde med ham, da tog Hr. Elias en Stav ud af Bondens Haand og huggede den efter ham, idet han igen skældte ham ud for en Skælm. Den ene Del af Sagen, den i Anledning af Skældsordene, blev henvist til Landemodet, hvorimod den anden Del, »Stavshug, Nævehug, Haargreb og Jordskub«, der blev befundne at være ganske »verdslig«, henvistes til den verdslige Øvrighed. Hvad Dom denne fældede ses ikke, men Aaret efter dømte Landemodet ham til i nogle Uger ikke at udføre Embedspligter, men lade sit Kald betjene ved andre Præster; desuden skulde han til fattige Præsteenker betale en Bøde paa 10 Rdl., og endelig maatte han skriftlig forpligte sig til »aldrig mere herefter i slig Forargelse at lade sig finde, af al Evne fly Uenighed og al ufornøden Tinggang, sig saa exemplair herefter som tilforn forargelig i sit Levned at omstille«.

Disse kraftige Advarsler har maaske virket, thi i en halv Snes Aar er der Ro om hans Navn. 1703 var han ifølge Andst Herreds Justitsprotokol af Skatteforpagterne for Koldinghus Amt indstævnet for Andst Herredsting som mistænkt for Skattesnyderi; idet han til Mandtalslisten bl. a. ikke havde opgivet alt sit Tyende. Heller ikke her kan det oplyses, hvorledes han klarede Sagen. Det har heller ikke altid været let for en Mand af den Beskaffenhed at begaa sig imellem Bønderne. Han har i Sognene haft Fjender, der vilde ham til Livs, og da de ikke kunde komme det ad Rettens Vej, tog de ikke i Betænkning at gribe til Trolddomskunster. Dette fremgaar af, at for Ribe Landemode 21. Juni 1699 var indkaldte Hr. Elias Biener, Degnen, Kirkeværgen og Anneksbonden i Bække angaaende nogle »Sedler og Charakterer«, der afvigte 3. Paaskedag var fundne under Alterdugen i Bække Kirke. Alle gjorde deres Ed paa, at de intet hermed i nogen Maade havde haft at bestille, ej heller det ringeste derom havde været bevidst, førend det paa 3. Paaskedag af Hr. Elias blev fundet. Hvorpaa Præsten Hr. Elias blev anbefalet paa førstkommende St. Hansdag i begge sine Menigheder at gøre alvorlig Bøn til Gud om Gerningsmandens Aabenbarelse, og at formane Menighederne heraf ingen Forargelse at tage og fra alt Kogleri sig at erholde. 1705 havde

han en Strid med alle Veerst Sognemænd, men det kom dog til Forlig, hvorom der er et længere Brev, der røber det daarlige Forhold, Præsten stod i til Menighed og Degn (Peder Mortensen). Begge Parter erkendte deres Skyld og lovede Bod og Bedring, og det vedtoges, at den, der først brød Forliget, skulde betale 10 Rdl. til den fattige Veerst Kirke. Samme Aar var han i Retten for ikke at have betalt »hæderbaarne Matrone« Enke Mette Nielsdatter (A. Hoes Enke) sidste Aars Pension, 4 Rdl. og 4 Tdr. Rug. I nogle Skriverier, Provsten har med ham, faar han at høre, at han viser Øvrigheden Ringeagt. Hr. Elias tilbyder at betale efter Mikkelsdag, men holder det ikke, hvorfor han dømmes til at betale inden otte Dage, hvilket han selvfølgelig ikke fik gjort, Gælden stod endnu over et halvt Aar efter. Nogle Aar efter indstævnedes Præsten i Gamst ham for ulovligt at have befattet sig med Embedssager i dennes Pastorat; Biener slap dog med en Mulkt. Sidste Gang, han gør Provsteretten Ulejlighed, er 1790. Anledningen var, at hans Kone, som for Resten heller ikke havde det bedste Rygte, den 17. Februar i Veerst Kirke var kommen op at skændes med »Mandhafte Cyrassier« Peter Vosgrav; Præsten tog sin Kones Parti og kom med i Skænderiet. De blev dog forligte, idet de gensidigt tilbagekaldte Skældsordene, og Præsten lovede at give til fattige Præsteenker en Slettedaler, »om vores velædle Hr. Biskop mig ej vil forskaane, som jeg dog allerydmygst haaber for min slette Tilstands Skyld«. At hans Tilstand var ringe, er fuldkommen Sandhed. Lønnen bestod kun af Tiende og Offer og saa det, Præstegaardene kunde bringe. 1690 beskrives Embedets Indtægter og Udgifter saaledes: Korntiende i det højeste for 35 Tdr. Hartkorn, Kvægtienden i det højeste 7 Lam, 1 Kalv. Offer til de tre store Højtider 19 Sld. I Pension til Søren Nielsen, Gamst, 5 Tdr. Rug, 3 Tdr. Byg, 4 Rdl. hver Offerdag, et halvt Slagtenød hver Mikkelsdag og to Faar samt Fodring af to Køer. Desuden skulde A. Hoes Enke i Pension aarlig have 4 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg, 2 Rdl. hver Offerdag og en Rdl. til Paaske.³⁾ Naar disse Pensioner blev fradraget, var der ikke stort tilovers til Præsten. Skiftet efter hans Død (9. Maj 1716) viser en pinlig Fattigdom, idet Indboet var yderst ringe, men Gælden stor. Maaske er der dog noget, der kan undskyldes i

denne Præsts triste Historie; for det første var han meget fattig, og for det andet levede han i en af Svenskekrigene fremkaldt elendig Tid og blandt en Befolkning, der materielt og aandeligt var langt nede.

Nr. 8 *Peder Hansen Friis* (5. Februar 1717-24. April 1718), vistnok fra Nr. Nebel, cand. theol. 1704.

E. Bieners Enke, Sidsel Christensdatter, sad i trange Kaar, og hendes Haab og Redning var at blive gift med Eftermanden, og Peder Friis fulgte Datidens mere praktiske end gode Skik at love Enken Giftermaal; til Bryllup kom det ikke, thi da Udlysningen i Kirken var sket og Bryllupsdagen fastsat, døde Peder Friis.

Nr. 9 *Hartvig Spleth* (13. Juni 1718-Marts 1728), født i Verninge 1684, cand. theol. 1712, senere Præst i Nøvling og Sinding. Gift med Dorothe Bützow. — En af hans Eftermænd skriver om ham, at han i sin Tid var den her paa Egnen lærdeste i de orientalske Sprog.⁴)

Nr. 10 *Niels Pedersen Tøxen* (el. Tuxen) (16. August 1728-1747), født 1686 i Varde, Student fra Kolding 1707, cand. theol. 1713, præsteviet Kapellan i Nr. Nebel-Lydom, 1718 i Højselellinge, 1721 i Vordingborg-Kastrup, gift første Gang med Hedvig Pedersdatter Falkenau (død 1734), Enke efter Isak Klitter, gift anden Gang 1740 med Anna Magdalene Freide, Hr. Niels Freides Datter af Lejrskov-Jordrup. Tøxen blev entlediget 1744 og afskediget 1747.

Om Tøxens præstelige Virksomhed foreligger der stærke Lovord. Hans »alvorlige Nidkærhed« berømmes. Han var »elsket og agtet af Menigheden«, »han bekymrede sig ikke om verdslige Sager«, hvorfor han — hvad der var usædvanligt i de Tider — forpagtede Præstegaardens Avling ud for ganske at kunne leve for sit Embede og sine Studier. Mange unge Mennesker blev betroet til hans kyndige og omhyggelige Vejledning; thi foruden at være et Mønster i sit Embede, var han en lærd og berømt Mand, der var kendt viden om. Et Vidnesbyrd herom har man deri, at der mellem andre ogsaa blev rettet en Henvendelse til Tøxen om at være med i Arbejdet ved en Revision af den danske Bibel. Af egen Interesse foretog han sig det store Arbejde at omskrive den hebraiske Tekst i

Dauids Salmer til rimede hebraiske Vers. Imidlertid kunde han ikke formaa nogen Bogtrykker til at overtage Forlaget, og selv havde han ikke Raad til at lade Skriftet trykke. Han fik da en god Ven, der var det tyske Sprog mægtig, til at tilføje en metrisk, tysk Oversættelse til Salmerne i Haab om, at Værket paa den Maade kunde bane sig Vej. Trykt blev det aldrig, men ligger nu i Gamle kgl. Samlinger i det kgl. Bibliotek. I Præsteindberetningen 1768 omtaler Eftermanden »en Bog, som er den almindelige Historie fortalt i danske Vers af Hr. Niels Tøxen.« Samme Sted omtales foruden Dauids Salmer »nogle Anotationer over Bibelen og over Pontoppidan Chatekismi Forklaring.«

Anledningen til, at Tøxen trods sine gode Egenskaber blev afskediget, var en meget heftig Strid om Pontoppidans Lærebog eller Forklaring, som udkom 1737. Brugen af denne pietistiske Bog blev indskærpet Præsterne gennem kgl. Paabud. Blandt de ortodoxe Præster vakte Bogen megen Uvilje, men kun faa vovede aaben Modstand. For disse faa blev Niels Tøxen Fører. Han nægtede at indføre Lærebogen i Veerst og Bække Menigheder, og den Erklæring, han i den Anledning maatte afgive, formede han som et teologisk Stridsskrift af hvasseste Art. Han gik saa vidt, at han erklærede Pontoppidans Lærebog for kætterisk og sjælefarlig. 1744 kom Tøxen for en Provsteret, men da han fastholdt sin Nægtelse og senere vedblev dermed, gik Sagen videre helt til Højesteret, der gav ham et Aars Overvejelse. Han bøjede sig heller ikke der, og Følgen blev, at Embedet 1747 blev opslaaet ledigt, og at han blev tillagt en aarlig Pension paa 100 Rdl. 1748 flyttede Tøxen fra Veerst til Alminde, hvor han til sin Død 1755 levede af at undervise unge Mennesker, der skulde paa Akademiet.

Den heftige Strid, som der stod Gny af over hele Landet i lange Tider, og som altid vil blive husket i dansk Kirkehistorie, udkæmpedes særlig mellem Tøxen og Biskop Brorson i Ribe, for hvem Pietismen var en Hjertesag. Brorson søgte at overbevise og vinde den vistnok noget stridbare Tøxen, men uden Held, thi Kampen stod her ikke alene om to Mænds ærlige Overbevisning, men den blev den store Brydning mellem Ortodoksien og Pietismen, og mellem disse to Aandsretninger var

der ingen Mulighed for Forstaaelse. Derfor blev Udfaldet ogsaa saa tragisk for den lærde Niels Tøxen.

Efter N. Tøxen var kaldet en Hr. Finkenhof fra Trondhjems Stift, men han frasagde sig Kaldet og blev Sognepræst i Fralen i Gudbrandsdalen.

Nr. 11 *Iver Pedersen Hagelund* eller *Høgelund* (29. Decbr. 1747-11. Decbr. 1772), en Bondesøn fra Ferup i Lejrskov Sogn, født 20. August 1712. Student fra Kolding 1735, cand. theol. 1744, Skolelærer ved Rytterskolen i Skærup 1746, gift første Gang med Margrethe Bützow (død 1760) af Vejen-Læborg, anden Gang med Christiane Colding af Vejlbj-Homø. En af hans Sønner blev Missionær i Trankebar. Antagelig har J. Hagelund været Pietist i Modsætning til alle sine Formænd, der vides at have været ortodokse. Man har fra hans Tid i Biskop H. A. Brorsons Indberetninger en Udtalelse om Præsten, Lærerne og Menigheden. Indberetningerne, som just ikke er meget smigrende for Bække Sogn, lyder saaledes: »Den 20. April (1750) visiterede jeg i Veerst Kirke. Sognepræsten Hr. Iver Hagelund katekiserede skikkelig over Saliggørelsens Orden. Ungdommen svarede ogsaa skikkelig, og blev intet klaget enten af Lærere eller Tilhørere.« Og: »Den 5. Maj (1757) udi Veerst Kirke. Efterdi her kun var 6 Mand i denne Menighed tilstede, som undskyldte de andre med, at de var i Tørveskæren for Øvrigheden, blev Prædikenen opsat til en anden Gang. Sognedegnen Hans Larsen Brøgger, Studiosus, som og er Skoleholder i Kongens Skole, blev intet klaget over, men derimod Skoleholderen Jens Frey (Friis) i Annekset Bække blev angivet som forsømmelig i sit Embede, hvilket Sognepræsten Hr. Iver Hagelund lovede at rette om muligt. Menigheden efter Præstens Beretning forbedrer sig og især i Annekset Bække, hvor tilforn har været nogle sær grove Mennesker, men nu efterhaanden næsten er geraadede i Fattigdom eller bortdøde. Ungdommen svarede upaaklagelig.«

J. Hagelund har skrevet den ofte citerede Præsteindberetning 1768.

Nr. 12 *Niels Ibsen* (1772-1773), født i Odense 1728, Student fra Odense 1750, cand. theol. 1760, personel Kapellan i Balslev-Ejby 1765. De foregaaende Præster er kaldet af Kongen, som

havde Kaldsret over begge Kirker; men N. Ibsen blev kaldet af Justitsraad Saxesen, der havde købt Veerst Kirke, hvormed fulgte Retten til at kalde hveranden Præst. N. Ibsen døde i Balslev Præstegaard 1773.

Nr. 13 *Hans Olsen Høyer* (1773-1800), født paa Vestvedgaard, Søn af Proprietær cand. theol. O. Johansen Høyer. Student fra Odense 1748, cand. theol. 1754. Skibspræst indtil han kom til Veerst-Bække, gift 1771 med Anna Rosenkilde, død 1800.

Hvorledes han var i sit Embede, vides ikke, men her skal fremdrages et Træk af hans Forhold til hans Fæstebonde, Christen Johnsen, paa Anneksgaarden i Bække. Denne søgte om at faa Fæstet forandret til Arvefæste og henholdt sig til en 23. April 1781 udkommen Forordning, der gav den Fæster, som selv afholdt Udgifterne ved Udstykningen, Ret til Arvefæste. Pastor Høyer sætter sig ret kraftigt imod og sender Amtmanden følgende Skrivelse:

»Til underdanigst ydmygst Erklæring paa min Annex Bondes vovelige Forsøg at erholde Arvefæste, nødes jeg til efter den spanske Tyr-Fægtningsmetode at gaa hel sacretisk til Værks. (Han udvikler saa, hvorledes Chr. Johnsen ingen Udgift har haft ved Udstykningen, men at det bare er bleven en Sag mellem ham og hans tomme Lomme). Aldrig skal Christen Johnsen godtgøre, at Gaard og Grund er forbedret i hans Tid. Hist finder man hverken Karl eller Pige, men et Par kjæbefaldne Cameler, og her ligger alting endnu i Fællig ligesom den ringeste Plet Gadejord, da hver Mand dog paa en Maade kan benytte sig af sit Ved-Hegn. Har da Gud og Kongen be-naadet mig med dette Kald, saa bør jeg og stride for dets eneste Herlighed, saa længe jeg har en Blækdraabe i Hornet, ihvad jeg endog selv faar, kunde forsikres om ny Indfæstning paa 16-20 Rdl. — At hele Veerst Præstegaards Anneks med Gaard og Grund ikke skulde have samme Skæbne som Stymperen forud i Taskenspilleren Zythons Tid, der blev opslugt indtil de skidne Støvler og derpaa udspyt i en Balle Vand. — Kort sagt Christen Johnsen var bedre tjent med Post-Løber-Tjenesten mellem Helsingør og Rungsted end med Anneksgaarden i Bække, medmindre han vil agte paa Rektorens Formaning til sin Discipel, der ved at holde Cabinetsprædiken for

sin kære Moder forsømte sin Lektie: »Min Søn præk noget mindre og studér noget mere.« —

Deres Højvelbaarenhed med gunstige Herre Commissarier ser altsaa, hvad Knibe jeg er i; thi beder jeg underdanigst og ydmygst.

Reder! Reder!

Veerst Præstegaard den 17. Marts 1785.

Høyer. p. t. Loci Pastor.⁵⁾

Præstens velvalgte Ord hjalp dog ikke, thi nogle Aar efter blev Chr. Johnsen Arvefæster.

Nr. 14 *Niels Hesselberg* (27. Juni 1800-18. Juni 1802), født 10. Maj 1773, Søn af S. Hesselberg, Klitgaard ved Aalborg, Student fra Aalborg 1792, cand. theol. 1795, forflyttedes herfra til Snedsted 1802, afskediget 1809, død 1831 i en Fattig- eller Daareanstalt i Altona.

Nr. 15 *Niels Sommer Bergenhammer* (18. Juni 1802-29. Juni 1821), født i Aalsø 31. Oktbr. 1769, Student fra Viborg 1789, cand. theol. 1793, gift i Lejrskov 1804 med Karen Krarup af Ølby, død i Vejen 16. August 1826.

Nr. 16 *Lars Frederik From* (17. April 1822-23. Marts 1825), født i Ubberud 1782, Søn af Bager L. From i Odense, Student fra Odense 1800, cand. theol. 1804, Kateket og Førstelærer i Bogense 1813, Sognepræst i Vorbasse-Hejnsvig 1819. I Veerst-Bække-Vorbasse 1822-25, entlediget 1825, senere Sognepræst i Norup, død 27. Marts 1830, gift med Karen Nielsdatter Bruun.

Pastor From, der betegnes som en dygtig Prædikant, kunde ikke klare sig med Vorbasse-Hejnsvig Kaldets Indtægter, der kun var 17 Rdl. aarlig, og efter forgæves at have søgt Forflyttelse, lykkedes det ham at faa Veerst-Bække Pastorat, der var under Vacance, lagt ind under Vorbasse som Anneks. Grindsted fik saa Hejnsvig. L. From flyttede saa til Veerst, men paa drog sig derved Vorbassebeboernes Vrede. De fik derved urimelig langt, ca. tre Mil, til deres Sognepræst. For dem kunde en Køretur fra Vorbasse til Veerst med Studedeforspand ad de sandede Hedeveje ikke endes paa en af de korte Vinterdage, og ikke mindre besværligt var det for deres Konfirmander at gaa til Veerst. Et Par Gange søgte de da Kongen om at faa deres

gamle Embede oprettet; Præsten har sikkert ikke støttet dette og heller ikke Provst Koefoed, der udtalte, at man hellere maatte gaa i Slaveriet end blive Præst i Vorbasse. Til sidst blev Forholdene saaledes for Pastor From, at han søgte sin Afsked. Kort efter fik han dog Embede i Norup paa Fyn.

Nr. 17 *Ernst Henrich Clasen* (14. Septbr. 1825-13. Maj 1829), født i København 1794, Søn af Justitsraad M. Clasen, Student fra Westens Institut 1812, cand. theol. 1821, forflyttet til Sandager-Hellevad 1829, Brønshøj 1836, afskediget 1864, død 1867, gift 1826 med Inger M. Hansen, Datter af Justitsraad P. J. Hansen, København.

Det fortælles, at da Pastor Clasen holdt sin Afskedsprædiken i Vorbasse, udtalte han sin Glæde over at komme bort, da der kun var et eneste godt Menneske i Sognet, nemlig Degnen. Det var mere end Folk kunde finde sig i. En af Mændene rejste sig i Kirken og vinkede til de andre, og snart var Kirken tømt.

Nr. 18 *Hans Hartvig Møller* (22. Juli 1829-14. Oktbr. 1844), født i Nykøbing paa Falster 1801, Søn af Garver H. Møller, Student fra Nykøbing 1821, cand. theol. 1825, Sognepræst her 1829 og i Vorbasse til 1832, da dette Sogn blev skilt fra Veerst-Bække, forflyttet til Barløse 1844, død 1880, gift første Gang med Andersine Karensen Møller (død 1830), anden Gang med Sophie Jacobine Jansen (død 1860).

Nr. 19 *Carl Emil Wraae* (14. Decbr. 1844-1856), født i København 1811, Præstesøn fra Kippinge-Brarup, Student fra Nykøbing 1829, cand. theol. 1834, personel Kapellan paa Bogø 1836, Vesterskov-K. 1838, i Aastrup til 1844, død her 1856, gift første Gang med Hendrine K. Scherning fra Nykøbing F. (død 1850), gift anden Gang med Hedvig Erasmie Gylche. Pastor Wraae var en god Præst, ligefrem og afholdt.

Nr. 20 *Carl Peter August Koefoed* (23. Oktbr. 1856-6. April 1867), født i Hellerup 1814, Student 1832, cand. theol. 1840, Lærer i København 1844, Kateket i Slagelse 1851 til 1856, forflyttet herfra til Todbjerg-Mejlby 1867, gift 4. Novbr. 1842 med Signe Vilhelmine Hildebrandt. Han skildres som en dygtig og nidkær Præst med stærke Følelser, som ofte traadte tydeligt frem baade i og uden for Kirken. Det var ikke sjældent, at en Konfirmand under Forberedelsen blev afvist og taget til Naade

igen samme Dag. Da han passede Præstegaardens Drift, handlede han ofte, maaske dog mest af Interesse. Ikke faa af disse ret pudsiges Handler huskes endnu her paa Egnen.

Nr. 21 *Andreas Holm* (18. Juni 1867-1871), født i Kirkehelsinge 1827, Søn af Kancelliraad, Herredsfoged N. D. Holm, Student fra Randers 1844, cand. theol. 1850, personel Kapellan i Tjæreby 1852, i Idestrup 1862, død her 1871, ugift.

Nr. 22 *Peter Rasmus Andreas Herskind* (24. Maj 1871-8. Aug. 1883), født i Aarhus 30. Maj 1829, Søn af Købmand og Vicekonsul P. Herskind, Student fra Aarhus 1848, cand. theol. 1856, Huslærer, Adjunkt i Horsens 1863, Sognepræst her 24. Maj 1871, forflyttet til Lyngaa-Skjød 1883, gift 1863 med Eugena Poulina Hørring.

Nr. 23 *Axel Nicolaj Johannes Huus* (20. Oktbr. 1883-13. Jan. 1887), født i Kerteminde 26. Juni 1848, Søn af Pastor R. R. Huus, Student fra Herlufsholm 1867, cand. theol. 1873, Kapellan i Rerslev og Ruds Vedby 1875, og i Humble 1877, gift i 1877 med Olivia Elisabeth Christensen. Pastor Huus døde her i Embedet 13. Januar 1887 efter længere Tids Sygdom af en Hjerte-fejl. Han fik det Eftermæle, at han var en varmtfølede og ærligt sandhedssøgende Mand. I Kirken samlede han en meget talrig Tilhørerskare.

Nr. 24 *Rasmus Anton Dahl* (6. April 1887-8. Oktbr. 1900), født i Støvring 1. Januar 1856, Søn af Husmand og Højskolelærer Dahl, Student 1877, cand. theol. 1882, Kapellan i Vejlbj-Homaa i 1½ Aar, Sognepræst i Kolind-Ebdrup-Skarresø 1884, forflyttet fra Veerst-Bække i Efteraaret 1900 til Vrensted-Thise og 1908 til Vester Aaby-Aastrup, hvor han døde i December 1925, gift første Gang 1882 med Johanne Estrup, som døde i 1891, gift anden Gang med Johanne Rudbeck i 1897.

Nr. 25 *Carl Iversen* (20. Decbr. 1900-18. April 1908), født 1. Marts 1867 i Tjørring ved Herning, hvor Faderen var Husmand, Student 1888, cand. theol. 1894, Lærer ved en Privatskole i København, Huslærer i Gram ved Horsens, Vikar ved Kalundborg Skolevæsen, personel Kapellan i Ollerup-Kirkeby, Vikar i flere Embeder, forflyttet herfra til Herslev 1908, hvor han døde ugift 4. Septbr. 1913.

Nr. 26 *Josef Christian Sørensen Gad* (13. Aug. 1908-1. Maj

1919), født 25. April 1869 i Vejrslev, Søn af Pastor H. Gad, Student 1888, cand. theol. 1895, Lærer ved Galtrup, Vraa og Give Højskoler, Kapellan i Tæbring-Outrup 1899, Sognepræst samme Sted 1903, udnævnt til Provst over Andst m. fl. Herreder 1914, forflyttet 1. Maj 1919 herfra til Hornslet, gift med Anna Petersen 1900.

Nr. 27 *Søren Sørensen Nymand* (11. Septbr. 1919) født i Klakring 16. Septbr. 1881, Søn af Lærer N. P. Sørensen, Student fra Horsens 1901, cand. theol. 1907, Huslærer paa Leklunde 1907-08, personel Kapellan i Terslev-Ørslev 1908, Sognepræst i Hjortlund-Kalvslund 1911, gift med Martha Krogh 25. April 1911.⁶⁾

SKOLEVÆSENET

1536 - 1742.

I den katolske Kirkes Tid var der ingen ordnet Undervisning paa Landet, men efter Reformationen indsaa den lutherske Kirkes Mænd Nødvendigheden af at bibringe Befolkningen Kundskaber vel især for, at den saa lettere kunde faa fat paa den lutherske Lære. Det blev saa paabudt Degnene at føre denne første Undervisning ud i Livet. Hver Søndag en halv Time før Gudstjenestens Begyndelse skulde de ved Døbefonten eller i Vaabenhuset samle Sognets Ungdom for at undervise den i Kristendomskundskab. Undervisningen var kun ringe og bestod som Regel i, at Ungdommen efter Degnen gentog eller ramsede et Stykke Katekismus, indtil det var lært udenad. Andre Kundskaber maatte Folk selv skaffe sig. Der har i dette Tidsrum sikkert været enkelte, f. Eks. Kirkeværgerne, som har kunnet læse, skrive og regne lidt. Færdighederne har de erhvervet sig ved Hjemmeundervisning eller hos private Lærere, thi saadanne har her været. Maaske har en Del Beboere sluttet sig sammen og lejet en Mand, der var i Besiddelse af de fornødne Kundskaber. Præsteindberetningen 1768 siger, at Præsten Elias Bieners Søn »var en Tid Lejeskoleholder i Bække Sogn, men døde af Fattigdom og Usselhed i et Bislag i Kolding«. Antagelig er han ikke den eneste, der har haft det kummerlige Erhverv. Men var Oplysningen ringe, saa svarede den dog nok til Datidens Behov og Trang.

Degne.

Degnene har sandsynligvis her som andre Steder ledet den førnævnte Undervisning i Kirken før Gudstjenestens Begyndelse; men noget sikkert foreligger der ikke herom. 1742 sluttede deres Virksomhed i Bække Sogn, og da Sognedegnen til

Veerst og Bække Menigheder altid har haft Bopæl i Veerst, saa er deres Historie ikke gjort til Genstand for særlig nøje Undersøgelse.

Degne fra den katolske Tid foreligger her ikke noget om. Mere mærkeligt er det, at Degnenavnene ikke findes i Edsbøgerne for Aarene mellem 1650 og 1700; dette kan skyldes, at een af Sognets egne ustuderede Mænd har forrettet Degnetjenesten, og at her muligvis har været de saakaldte Løbedegne, der var Elever i Latinskolernes ældste Klasser. De skulde inden for en Afstand af to Mil fra Latinskolen afløse de faste Degne, Sædedegnene, ved at forrette Degnetjeneste og ellers være Elever i Latinskolen. Skønt Veerst ligger lige uden for Tomilegrænsen og Bække langt udover, er der dog noget, som tyder paa, at her har været Løbedegne; thi Præsteindberetningen 1768 fortæller, at der i Kroens Toft »ligger og noget Jord, som skal høre til Anneksgaarden og skal være kommen til Præsten i gammel Tid for at give Løbedegnene deres Davre, skal være saa meget, at 1 Skp. og 1 Fdk. Rug kan saas deri.« Ved Veerst Kirke er der ligeledes et Stykke Jord, som siges at være lagt til Præstegaarden for at give Løbedegnene Davre.

Veerst-Bækkedegnen havde ikke gode Kaar. Selv en Degn efter Holbergs Mønster vilde have haft ondt ved at klare sig dér. 1690 hedder det om ham, at »han bor i et lidet Gadehus, som samtlige Bymænd tilhører, til hvilket er ikke andet end en liden Kaalhave. Af Sognene nyder han 1 Skp. Hartkorn af hver Helgaard, $\frac{1}{2}$ Skp. af en halv Gaard og 1 Fdk. af en Fjerdepart, til de tre store Højtider kan hans Offer bedrage sig ungeføhr ved 3 Sldr.«¹⁾ Følger man Forholdene, vil man se, det varer længe, inden de bedres. 1712: »Degnen i Veerst Bække har ingen Bolig, men maa leje sig ind. De nyder deres Korn i Skæppen, som hidtil haver været Skik, og hvormed de fleste er fornøjede. Men det var ønskeligt, om de kunde faa Bolig og forskaanes for Skatter, saasom de flestes Tilstand er meget slet, og de ej uden Nød og Trang kan formaaes at udgive mere end deres Pension til Kolding Skole.«²⁾ Pensionen var en Femtedel af Degnetraven. 1741: »Kornet af Sognene er 3 Td. 4 Skp. . . Kornet anslaaet i Penge 4 Mk. 4 Sk. . . Tre

Højtids Offer Dage à 8 Rdl. . . Alle Accidencier i dette Aar har været 11 Rdl. . . Svarer aarlig til Kolding Skole 4 Mk. . . Svarer aarlig til et Casse Huus Huusleje til Cassen. Er saa det øvrige lidet nok til hans Hustru og syv Børns Ophold.«³⁾ Et Kassehus var et Hus, der laa paa Gadejord og derfor svarede en Afgift til Kongens Kasse. Veerst Degnens Indtægt var ikke mere end godt halv saa stor som de øvrige Degnes i Herredet; men fra 1742 til Degneembederne ophævedes 1814, havde Degnen det godt i økonomisk Henseende; thi da havde han tillige Embedet som Skoleholder i Kongens Skole i Veerst. I en Indberetning 1789 hedder det: »Degnen til Veerst Bække Menigheder hver Højtidsoffer 5 Rdl. Degnekorn af begge Sogne 4 Td. 4 Skp. Ingen Degnebolig i bemeldte Menigheder; men Degnen, som tillige er Skoleholder i Veerst, bor i Kongens Skole. — Skolehuset, der er i forsvarlig Stand, bestaar af 9 Fag, hvoraf Skolestuen er 3 Fag og kan rumme 20 Børn. Ved Skolen behørig Have og en Marklod $\frac{1}{4}$ Mil borte. Skoleholderens Løn er nu 24 Rdl. i 4 Kvartaler og Godtgørelse for uansat Hartkorn 8 Rdl. samt af hver Td. Hartkorn i Fourage 1 Lispund Hø, 1 Lispund Halm med fornøden Ildebrændsel og 1 Mark af hvert Husmands Barn.«⁴⁾ Skolens Forhold beskrives samtidig saaledes: »En Kongens Skole er i Veerst Sogn og By for nærværende Tid med 40 Skolebørn. Skolen ligger belejligt i Sognet, hvis Hartkorn er 45 Td. 7 Skp. 2 Fdk. 0 Alb. Jordrup By i Jordrup Sogn er $\frac{3}{4}$ Mil fra Skolen, Htk.: 52-4-2-2 $\frac{1}{2}$; Knudsbøl i samme Sogn $\frac{1}{4}$ Mil fra Veerst, Htk.: 21-6-3-0; Amhede, en Gaard i Egtved Sogn, $\frac{1}{4}$ Mil fra Veerst, Htk.: 5-3-1-1; Bøgvad, en By i samme Sogn, 1 Mil fra Skolen, Htk.: 7-7-3-0; Ballitsgaard, i samme Sogn, 1 Mil fra Skolen, Htk.: 6-1-2-2; Bølling 1 Mil fra Skolen, Htk.: 34-0-1-0.«⁵⁾ Det er et forbavsende stort Skoledistrikt, der var lagt under Rytter-skolen i Veerst, og saaledes havde det vistnok været fra Rytter-skolernes Oprettelse 1721, og endnu 1811 var det saaledes; dog havde Jordrup eller en Del af Byen haft en privat Skole i en Aarrække.

Peder Mortensen er den første Degn, man kender Navn paa. Han havde Embedet 1699, og det var ham, der som omtalt under Præsterne var mistænkt for at ville forhekse Præsten Elias Biener.

Oluf Pedersen er muligvis Peder Mortensens Efterfølger. Hvornaar han kom i Embedet, vides ikke; men 1717 var han der, og han maa være død omtrent 1741.

Madtz Ulrichsen Helt var Skoleholder i Rytterskolen 1734, og han har maaske været der fra dens Oprettelse. Kort før sin Død 1742 blev han tillige Degn og er saaledes den første, der beklædte begge Embeder.

Hans Brøgger, der var Student, hvad ikke alle Degne var paa det Tidspunkt, blev gift i Veerst første Gang 1743, 1772 giftede han sig anden Gang, men maa være død snart efter.

Madtz Børre var den næste Degn og Skoleholder. Han døde 1785, og hans Enke Anne Margrethe giftede sig med Skoleholder Frants Poder i Bække.

Svend Skovgaard fra 1785 til 1800.

Jacob Vanting fra 1800 til 1807.

Jens Lindum fra 1807 til 1813 var den sidste Degn.

1742-1814.

Med Pietismen kom de første store Fremskridt inden for Skolevæsenet paa Landet. 1721 oprettedes 240 Skoler i Landets 12 Rytterdistrikter. 20 af disse blev lagt i Koldingegnen, deriblandt en i Veerst. Bække Sogn havde været med i det gamle Rytterdistrikt; men paa Grund af den meget daarlige økonomiske Tilstand her, blev Sognet udskudt af det af Fr. d. 4. oprettede Rytterdistrikt. Ret længe maatte Bække Sogn dog ikke vente, thi 1742 byggedes her en af de saakaldte Proprietærskoler, hvis Fundats lyder saaledes:

»I den hellige Trefoldigheds Navn haver jeg, Peder Tonboe til Hundsbæk, som den største Lodsejer i Bække Sogn, tillige med de øvrige Lodsejere, som er sal. Just Lunds Børn i Viuf, Sognepræsten af Veerst, Hr. Niels Tøxen, i Henseende til sin Anneksgaard i Bække, Domprovsten i Ribe af en Gaard i Kragelund, og Anne Enevoldsdatter af Asbo, udi allerunderdanigste Følge af Hs. Kgl. Majst. allernaadigst udgivne Forordninger dat. 23. Januar 1739 og 29. April 1740 til en dansk Skoles Foundation og bestandig Continuation udi og for ovennævnte Bække Sogn besluttet og til en evigvarende Skolefundats vedtaget som følger:

Skal Skolehuset, som i rette Tid er bleven opbyggt paa Ga-

den i Bække, paa saadant Sted, som for hele Sognets Ungdom bedst belejlig er, stedse paa samme Sted forblive og vedligeholdes paa den Maade, som det allerede bygget er, nemlig 6 Fag Bindingsværk med Straa eller Lyng bedækket samt med Døre, Vinduer, Stenkakkelovn, Bagerovn, Fyrreloft, Bord og Bænke, Sengested til Skoleholderen og Rum til hans Kreaturer samt med den dér tillagde Kaalhave, alt paa den Maade, som i derpaa tagen Syn findes specificeret og med Fundatsen bør følge.

Og som jeg Peder Tonboe til Hundsbæk haver som største Lodsejer besørget Skolens Opbyggelse, der ialt har kostet 22 Rdl. og 7 Skl., som med hosfølgende Specialregning bevises, saa betaler jeg selv dertil efter Proportion af mit Hartkorn, som er omtrent den halve Del, og de øvrige Lodsejere hver efter Proportion af deres Hartkorn, nemlig: af hver Td. 2 Mk. og 7 Sk., som af dem saa snart denne Fundats af vedkommende høje Øvrighed er approberet, straks, under Udpantning i deres Bo af mig og tvende tiltagne Mænd, skal betales.

Naar nogen Brøst kommer paa Skolehuset, besørger jeg eller efterkommende Ejere af Hundsbækgaard eller den, der i Sognet største Lodsejer bliver, sligt straks repareret, hvorimod de andre Lodsejere under dem i forrige Artikel dikterede Tvang straks haver at betale deres Kontingent af Reparationens Bekostning, paa det at Skoleholderen selv og hans Kreaturer altid kan være forsvarlig logeret.

Til Skoleholder skal alle Tider, som allerede sket er, antages og beskikkes en saadan Person, som dertil efter forudgaaende Eksaminatur findes habil, og skal han være forpligtet til Vinter og Sommer at undervise hele Sognets Ungdom i Skolen, som derfor paa saadant Sted sat er, at ingen er derfra for langt liggende.

Som Degnen i Hovedsognet Veerst, er tillige Skoleholder i Kongens Skole samme Steds, og hans Degnekald af saa ringe Indkomme, at han deraf til Skoleholderen i Bække intet formaar aarligen at give, og desforuden penses til Kolding Skole, saa anmodes herved underdanigst, at det af den gunstige Øvrighed maa bevilges Skoleholderen i Bække at oppebære af Veerst Kirke de Penge, som tilforn paa Kirkelys samme Steds er blevne anvendte og nu med andre, efter Hs. Kgl. Majst. allernaadigste Forordning til Skoleholderens Løn er henlagte, paa det han Degnen i saa Maade udi Annekssoget, som Substitut, kan være behjælpelig.

Til Skoleholderens Substistance og Løn af Sognet efter samtlige Sognemænds Samtykke i min og Sognepræstens Nærværelse stipuleres og fastsættes: 1) Af Sognets Hartkorn, som

er ialt 109 Td. 5 Skp. 1 Fdk. 2 Alb., nyder han aarlig af Bønderne af hver Td. Htk. 2 Fdk. Rug, 1½ Fdk. Byg, Penge 2 Sk., til Fourage af hver Td. Htk. 1 Lispund Hø, 1 Lispund Halm, til Brændsel af hver Halvgaard 1 Læs Hedetørv. Pengene betales tvende Gange om Aaret, Halvparten til Paaske og den anden Halvpart til Michaelis. Kornet leveres medio January, under min som største Lodsejers Inddrivelse. Fouragen inden medio Novembris, samt Brændsel inden Michaelis til Skoleholderen selv. 2) Græsning nyder Skoleholderen fri paa Bække Bys Grund og Mark til sine Kreaturer, nemlig til saa mange som han om Vinteren med den tillagte Fourage kan føde, for hvilket Bymændene i Bække nyder ingen Vederlag af de andre Sognets Beboere i Henseende til den Magelighed, de har med deres Børns Skolegang frem for de andre. 3) Husmænd og Huskvinder, som har Børn, betaler hvert Kvartal to Sk., som er aarlig en Mark, som ligeledes af mig inddrives og til Skoleholderen leveres. 4) Alle ugifte i Sognet være sig Tyende eller andre, som er over 16 Aar gamle og saa friske, at de kunde tjene, hvad heller de tjener eller ej, bør til Skoleholderens Løn aarlig kontribuere hver to Sk. nemlig 1 Sk. til Paaske og 1 Sk. til Michaelis. Til hvilken Ende Skoleholderen ærlig inden hver Termin, over slige Folk indleverer til største Lodsejer en Specification til Inddrivelse. 5) Klokkeren at ringe Morgen og Aften tilkommer Skoleholderen og ingen anden, og skal han derfor nyde, som hidtildags derfor af Sognet givet er.

Her foruden formodes og bedes ydmygt, at den gunstige Øvrighed endnu foruden Lysepenge af Veerst Kirke, hvorom tilforn meddelt er, vilde gunstig tillade og bevilge, at Skoleholderen i Bække maa ligeledes aarlig oppebære og nyde Lysepengene af Bække, og at samme saavel som de forrige maatte med andre Kirkeekspenser til Herredsprovsten leveres, paa det at Skoleholderen igen kunde dem hos Provsten annamme. Da det er venteligt, at han kan have nødtørfdig Subsistance og Underholdning, hvormed han bør lade sig nøje og intet videre af nogen begære eller tage.

Dette til en bestandig Regel og Fundats for Bække Skole.«

Datum Hundsbæch Gaard 8. January 1743.

*P. Tonboe.*⁶⁾

Paa Grund af nogle Uoverensstemmelser bl. a. Skoleholderens Løn approberes Fundatsen først den 30. Oktober 1744 af Stiftamtmand Gabel og Biskop Brorson. Antagelig er Skolen begyndt før sidstnævnte Dato. Sognepræsten Niels Tøxen skrev i sin anbefaling, at Børnene var i en slet Tilstand med Hensyn til Undervisning.

Med denne Fundats fik Bække Sogn sin første Skoleplan. Der var nu fast Undervisning, fast Lærer eller Skoleholder og fast Skolebygning. Hvor mangelfuld den end synes, saa var den dog et mægtigt Fremskridt. Man ved ikke, hvorledes Befolkningen saa paa den; men det, at der havde været Lejeskoleholdere, tyder paa nogen Interesse for Undervisning; hvorimod Tøxens Udtalelse om den vankundige Ungdom tyder paa det modsatte. Og da Skolen var et Paabud og ikke en Begæring fra Folket, kan man vist formode, at ikke alle var begejstrede. Ved Siden af, at den var et Gode, betød den tillige ny Pligter og Udgifter.

Efter Planen skulde der undervises baade Vinter og Sommer, denne Bestemmelse er næppe bleven overholdt. 1768 skriver Sognepræsten: »Om Sommeren behøver Bønderne deres Børn til Arbejde og til at passe smaa Kreaturer, derover er der kun fuld Skole om Vinteren.«⁷⁾ Paa det Omraade stillede Sognets Befolkning sig paa samme Standpunkt som Vestjyderne. Skolen skulde søges af alle Børn i hele Sognet; men allerede i Begyndelsen af 1790erne har Kragelund om Vinteren haft en Omgangs- eller Biskolelærer, hvilket kan skyldes, at man har fundet Børnenes Skolevej for lang om Vinteren eller ogsaa, at der var for mange Børn til Skolestuen i Bække, som kun kunde rumme 20, og 1789 var der nemlig 58 ialt,⁸⁾ deraf 28 fra Bække, 10 fra Asbo og 21 fra Kragelund og Skødegaard.

Undervisningsfagene omfattede kun Religion og Læsning. Undervisning i Skrivning og Regning kunde faas, men kun mod Ekstrabetaling. Proprietærskolerne var oprettede for at faa en god Undervisning i Religion, der da ogsaa absolut var Hovedfaget. Som Lærebog benyttedes den meget svære Pontoppidans Forklaringer, der netop her i Sognet vækker sørgelige Minder. Den lærde Niels Tøxen nægtede at indføre Lærebogen her i Pastoratet, og det gav Anledning til, at han blev afskediget. Børnene skulde nærmest kunne Lærebogen udenad for at blive konfirmeret. Skrive- og Regnekunsten har næppe været ret stor. Af Underskrifter paa Papirer fra Udskiftningen fremgaar det dog, at saa godt som alle Bønder i Bække By mindst har kunnet skrive deres Navn. I Asbo har de kun skrevet eller tegnet Forbogstaverne til deres Navne. Hvert Sted

var der ved samme Lejlighed en, der ikke kunde skrive. Andre samtidige Dokumenter viser, at ca. to Trediedele af Sognets Mænd førte Pen, nogle endda ret godt, og efter en fra 1802 opbevaret Indføringsbog for skriftlig Regning i Bække Skole har Regne- og Skrivefærdigheden da ikke været saa helt ringe. Den Bølge af Oplysningsiver, der i Rationalismens Tid gik hen over Landet, har vist ellers ikke naaet Bække. Den spores i hvert Fald ikke i nogen større Reform ud over den, der kom med Skoleloven af 1814.

Efter 1814.

Det ser ud, som om Skoleloven af 1814, der jo ellers blev saa betydningsfuld for dansk Skolevæsen, ikke straks bragte væsentlige Forbedringer og Fremskridt her. Disse kommer først efter en Kamp et halvt Hundrede Aar senere. Kort før 1814 var der foretaget den Forandring i Skoleplanen, at Asbo og Bække tilsammen skulde have en Biskolelærer om Vinteren. Hans Eriksen, der var Lærer i Bække fra 1807 til 1850, havde faaet Privilegium til sin Død paa Undervisningen i hele Sognet. Det var saaledes ham, der lejede og lønnede Biskolelæreren. 1847 byggedes Biskolerne i Asbo og Kragelund, og 1860 skiltes disse to Skoler helt fra Bække Skole. 1860 er her stort Gny om Skolevæsenet. Skoledirektionens Indberetning⁹⁾ for dette Aar lyder paa, at Skolegangen i Veerst-Bække er paa-klagelig slet og de ulovlige Forsømmelser utilbørlig mange, ca. 30 % af samtlige Skoledage. Det oplyses endvidere, at Forstanderskabet nægter at mulkttere, hvorfor det faar flere Røfler af Ministeriet, der truer med at anvende Tvang. Men alle Paalæg siddes overhørig. Endelig 1871 taber Ministeriet Taalmodigheden og anmoder Amtsraadet om at træffe de fornødne Foranstaltninger for at faa Sogneraadet til at gøre sin Pligt med Hensyn til Mulkteringen. Ved Forhandling med Amtsraadet maa Sogneraadet have bøjet sig; thi kort efter forekommer Skolemulkter i Kommuneregnskabet. Ved første Øjekast ser disse Forhold ikke godt ud; men de bunder imidlertid hverken i Beboernes eller Sogneraadets Vrangvillie mod Skolen, men i deres Kamp for at bevare den Skoleordning, man nu kalder den vestjyske, hvorved Børnene kun faar lidt

eller ingen Skolegang om Sommeren. Befolkningen her tabte altsaa i Kampen for den vestjyske Skoleordning; men Ministeriet havde ogsaa faaet gode Vaaben i Hænde gennem Indberetning om de mange Forsømmelser og Skolernes øvrige, ikke særlig gode Forhold. Lærerne fik dengang aarlig Karakterer i Sædelighed, Flid og Duelighed og Skolens Fremgang. 1857 hedder det om Læreren i Bække, »at man for Kirkens Vedkommende maa ytre sig tilfreds med hans Virksomhed, hvorimod man med Hensyn til Skolen maatte ønske, at han maatte indrette mere Liv.«¹⁰⁾ 1860 fik den samme for Sædelighed mg, Flid og Duelighed g og Skolens Fremgang g. Biskolelæreren fik mg, g og g. Om Læreren i Veerst hed det i Bedømmelseskemaet fra 1857, at man, skønt meget utilfreds med ham baade i Skolen og Kirken, »endnu denne Gang vilde affatte den offentlige Indberetning i saa uldne Udtryk som muligt.«¹¹⁾ Kort efter klagedes der over ham til Præst og Provst, og »efter Anordningen« dikterede Sogneforstanderskabet ham en Bøde paa 2 Rdl. for »at han forsømte at lægge sig de Formaninger paa Hjerte, der oftere er ham givne med Hensyn til Undervisningen lige saa ogsaa for hans stridige og trodsige Adfærd mod hans Foresatte.« Det ser ikke ud til, at Bøden forbedrede ham; thi 1860 fik han følgende Karakterer: Sædelighed mg, Flid og Duelighed tg og Skolens Fremgang tg. Disse maaske noget skrappe Karakterer viser just ikke Pastoratets Skoler paa noget højt Standpunkt, hvilket Ministeriet vel ogsaa har draget sig til Fordel. Først i 1880erne er baade Befolkning og Sogneraad ivrige for Skolesagen. Der oprettedes et Par Pogeskoler paa Beboernes Foranledning og med deres direkte Tilskud, medens Kommunen gav en Del af de fornødne Midler, og 1886 vedtog Sogneraadet at oprette Pogeskoler helt for Kommunens Regning i de Skoledistrikter, hvor Flertallet af Beboerne maatte ønske det. Ved den Lejlighed fik baade Bække og Kragelund hver en af Kommunen lønnet Lærerinde. I Bække vedblev dette Embede at bestaa, medens det i Kragelund snart efter nedlagdes. Et lille Mellemspil med knap saa harmoniske Toner kom i 1890, da Skoledirektionen gjorde Biskoleembederne i Asbo og Kragelund til faste Embeder og samtidig hævede Lønnen meget over det, der gaves, da Sogneraadet lejede Læ-

rerne for et Aar ad Gangen. Provsten, som paa Forhaand vidste, at Sogneraadet var mod dette Skridt, havde, forinden han foretog sig noget, forespurgt hos Skolekommissionen, om man var tilfreds med Lærerne i de to paagældende Embeder, og da Svaret var bekræftende, meddelte han Sogneraadet, at Embederne nu var faste og Lønnen forhøjet. Sogneraadet stred haardt imod og henvendte sig endog til en Sagfører for om muligt at faa Skoledirektionens Afgørelse omstødt; men han raadede til at lade Sagen falde, da det skete var efter Ministeriets Villie og Bestemmelse. 1919 blev det nødvendigt at oprette et Andenlærerembede i Bække. Uden for de officielle Skoleplaner kan som sidste Eksempel paa Interesse for Skolen nævnes det ret enestaaende Tilfælde, at Beboerne i Kragelund siden 1. Novbr. 1922 har haft en privat Forskole til Støtte for Kommuneskolen. Den startedes alene efter Beboernes Bestemmelse og for deres Midler; men Kommunen har stadig vist Velvilje og ydet stigende Tilskud, saa Lønnen nu ydes alene af den.

Med Hensyn til Undervisningen skete der vist ikke større Omslag her 1814. Regning og Skrivning kom med paa Undervisningsplanen, men de fleste Børn havde da længe haft disse Fag med. I Regning lærtes for det meste kun de fire Regningsarter og lidt Reguladetri. Skriveundervisningen foregik efter Lærerens Forskrift, der gerne indeholdt belærende eller moraliserende Sætninger. 1830 og maaske længe før og efter var der i Bække Skole store Sandkasser, hvori Begynderne med en Pind foretog de første Skriveøvelser. Nogle opbevarede Skrivebøger fra sidstnævnte Aar viser, at Skrivefærdigheden var god. Hjælpemidler i Undervisningen var det smaat med i dette Tidsrum. Udover Katekismus og Salmebog brugte Børn ingen Bøger. Geografi- og Historieundervisning gaves, saa vidt man kan se af nævnte Skrivebog, kun i Forbindelse med Skriveundervisning og da selvsagt i ringe Maal. Hovedfaget var Religion, der lærtes gennem Ramseri. Paa Kirkegulvet stod Konfirmanderne efter Dygtighed i Kristendomskundskab.

Omkring 1830 fór en ny Undervisningsmetode, den saakaldte indbyrdes Undervisningsmetode, hen over Landet. Man kan ikke se, hvor længe eller hvor meget den har været an-

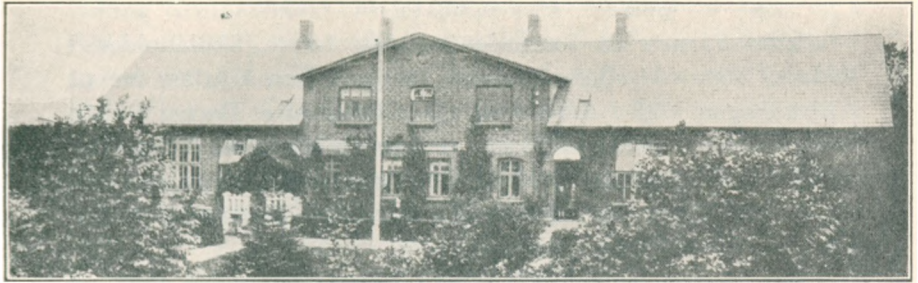
vendt her. Men den var langt fra en Forbedring; thi mere blottet for Liv og Aand og mere stiv og militærisk har ingen Metode været. Undervisningen foregik efter en Mængde Tavler, hvorom Børnene samledes i Hold og under Lærerens Overkommando undervistes af Hjælpere og Bihjælpere, som var udtaget blandt de dygtigste Elever. Alt foregik paa Kommando. Endnu ca. 1850 var her lidt, der mindede om den mærkelige Metode, idet man da kaldte de større Børn, der satte til at hjælpe de mindre, for Bihjælpere.

Et Omslag til det bedre synes at foregaa omkring ved 1860. Nye Hjælpemidler som Bøger blev taget i Brug i næsten alle Fag, og hvad der vist bragte det største Fremskridt, var de Koldske Skoletanker. Ramseriet trængtes tilbage af Fortælling, og der kom mere Liv i Undervisningen.

1850 havde Bække Skole følgende Undervisningsplan og Timeplan. Ældste Klasse ugentlig om Vinteren 4 Dage à 5 Timer, om Sommeren 2 Dage à 6 Timer. Yngste Klasse om Vinteren 2 Dage à 6 Timer, om Sommeren 3 Dage à 6 Timer. Det ugentlige Timetal var fordelt saaledes mellem Fagene: Ældste Klasse om Vinteren: Religion 4 Timer, Dansk 9 (deraf 6 til Bøglæsning, 1 til Brevlæsning og to til Retskrivning), Regning 5 (deraf 2 til Hovedregning) og Skrivning 2. I Marts og April Maaneder var der fire Timer mere om Ugen, de deltes lige mellem Geografi og Brevlæsning. Om Sommeren: Religion 2, Dansk 4 (deraf 3 til Læsning og 1 til Retskrivning), Geografi $\frac{1}{2}$ eller 1, Historie $\frac{1}{2}$ eller 1 og Resten Tavleregning eller Brevlæsning. Yngste Klasse om Vinteren: Lektieoverhøring 2, Indenadslæsning 4, Religion, Regning og Skrivning hver 2. Sommer: Lektieoverhøring med kort Forklaring 3, Indenadslæsning 3, Skrivning 3, Læsning 3, Regning 3 og i Resten af Tiden Religionsforklaring og Bibelhistorie.¹²⁾

Skolebygningerne.

Den første Skole, der jo byggedes 1742, kan ikke have været allerbedst. Den havde kun kostet 22 Rdl. og var kun 6 Fag. Man kan næsten ikke begribe, hvorledes Skoleholderen og hans Kreaturer kunde kaldes »forsvarlig logerede« i det,

Bække Skole.

der blev til Rest af Huset, naar en Skolestue til 20 Børn var taget fra. Solidt har det vist heller ikke været; thi allerede 1789 betegnes det som yderst ringe af Bygning, men maaske stod Skolen alligevel til 1843, da den ombyggedes for 160 Rdl., der toges fra Amtsskolefonden. Baade Frants Poder og Hans Eriksen boede, saa vidt man kan se, udenfor Skolen, saa Lejligheden har maaske ikke været brugt i et halvt Hundrede Aar. 1860 udvidedes Lejligheden. I den Anledning kom det til Rivninger med Forstanderskabet. Først blev Beboerne i Asbo og Kragelund misundelige over den Bekostning til Bækkes Fordel og klagede derover til Skoledirektionen, og for det andet kom Læreren og Sogneforstanderskabet slemt paa Kant med hinanden. Læreren, der vist længe havde længtes efter Udvidelsen, havde lovet at give Afkald paa den ham tilkommende Bygafgift, 8 Tdr. aarlig i tre Aar; men da Forbedringen nævnte Aar var færdig, trak han sit Tilbud tilbage, og Forstanderskabet klagede over ham til Skoledirektionen, som imidlertid ikke vilde forfølge Sagen, men overlod den til Forstanderskabet selv. 1880 byggedes paa den gamle Skoles Plads en ny, der kostede ca. 3000 Kr. Endnu et Par Gange har det været nødvendigt at bygge. 1901 forlod man den gamle Skole og dens Plads, og den nuværende byggedes for ca. 15,000 Kr. Den indrettedes med en Skolestue i hver Gavl, Lejlighed til Førstelæreren i Midten og en Kvistlejlighed til Lærerinden (nu Andenlærerlejlighed). 1918 byggedes ved Siden af Hovedskolen en Forskole med Lærerindelejlighed for ca. 18,000 Kr.

Skoleholdere, Lærere og Lærerinder.

Peder Jensen er formodentlig den første Skoleholder i Bække. Man ved ellers intet om ham, da han kun ses nævnt i Kirkebogen 1748 i Anledning af, at han har et Barn i Kirke; men det mest sandsynlige er, at han er kommen i Embedet ved Skolens Oprettelse 1742 og maa have været der til sin Død ca. en halv Snes Aar efter; thi 1756 gifter Skoleholderenken sig med Søren Smed i Bække.

Jens Madsen Friis f. 1715 kom i Embedet senest 1753 og var der til sin Død 1774. Det var ham, Biskop Brorson kaldte forsømmelig i sit Embede. Hans Hustru hed Friderica Catharina.

Frantz Poder f. 1741, Søn af P. Poder paa Hundsbæk, er sikkert blevet Skoleholder straks efter J. Friises Død og var der til sin Død 1807. Gift første Gang med Degnen Mads Børres Enke Anne Margrethe Krog Christensdatter og anden Gang med Ane Kirstine Søltøft, Datter af Degnen i Brørup-Lindknud. Frantz Poder ejede en af de bedste Gaarde i Bække.

Hans Eriksen (1807-50) født i Lindknud 1768, hvor vistnok flere Generationer af Slægten havde været Skoleholdere, gift første Gang med Frantz Poders Enke, Ane Kirstine Søltøft. Dette Ægteskab opløstes efter kgl. Bevilling af 22. Sept. 1812. 1813 blev han gift med Ane Margrethe Nielsen af Bække. Inden Skoleloven af 1814 kom, havde han faaet Tilladelse til at beholde Embedet til sin Død. Den sidste Snes Aar af sit Liv var han vist meget lidt ved Skolegerningen; han var da svagelig og holdt Hjælpelærer. 1834 var ifølge Tællingslisterne Søren Pedersen Lund Hjælpelærer (han betegnes som Lærer og Kirkesanger og H. Eriksen som pensioneret). 1840 og 45 var Hans Madsen f. i Føvling 1816 »konstitueret Lærer og Kirkesanger«. Den sidste Hjælpelærer var Hans Eriksens egen Søn Hans Hansen, der senere blev Lærer i Læborg.

Morten Christensen (1850-66) født i Nebel, Vorbasse Sogn, 1800 dimitteret fra Lyngby Seminarium, 1829 gift med Maren Nielsdatter fra Hejnsvig. Til 1844 Lærer og Kirkesanger i Hejnsvig, til 1850 Lærer i Ankelbo, Grene Sogn.

Laurids Nielsen Lundgaard (15. Aug. 1866-31. Decbr. 1905), født paa Lundgaard i Vejen Sogn 1. Januar 1842, dimitteret fra

Jelling Seminarium 1864, Hjælpe­lærer i Ferup til 1865 og i Bække til 1866, gift med Mariane Ejler fra Ferup. Lundgaard var et fint Menneske og en særdeles dygtig Lærer. Udenfor Skolen gjorde Lundgaard især et stort Arbejde for Sparekassen, og i sin Manddom var han stærkt interesseret i Askov Højskole og hele den grundtvigske Bevægelse, og gennem denne Interesse prægede han sine Omgivelser. Han døde 29. Marts 1927.

Jens Dige (1. Februar 1906), født 22. Juli 1875 i Ørslevkloster Sogn, dimitteret fra Jelling Seminarium 1900, Hjælpe­lærer hos sin Svigerfader, Lærer og Landstingsmand Gundersen, Uldbjerg, til 1901. Førstelærer i Møldrup til 1906, gift 18. Septbr. 1903 med Maja Gundersen. 1. Maj 1935 udnævntes Dige til Amtsskolekonsulent for Ribe Amt. Lærer Dige har været en særdeles betydelig Kraft ogsaa uden for Skolen, hvad hans usædvanlig mange Hverv og Tillidsposter indenfor det offentlige Liv er Vidnesbyrd om. Her skal nævnes de vigtigste Bestillinger, J. Dige har eller har haft: Mangeaarig Formand for Andst Herreds Lærerkreds, Menighedsraadsmedlem (Næstformand, Kirkeværge og Kasserer), Formand og Kasserer i Sygekassen i ti Aar, Formand for Ungdomsforeningen og den radikale Venstrevælgerforening, Værgeraadsmedlem, Medlem af Troldhedebanens Bestyrelse (valgt af Trafikministeriet), Bestyrelsesmedlem i Gymnastikforeningen, Sportsforeningen, Borger- og Haandværkerforeningen samt Husmandsforeningen. Indenfor sidstnævnte Forening har J. Dige udført et stort Arbejde, og i Forbindelse hermed falder hans kommunale og politiske Arbejde. Sogneraadsmedlem i 22 Aar, Kommunekasserer i 11 Aar, Amsraadsmedlem fra 1. April 1935, flere Gange har Dige været opstillet ved Folketingsvalg som det radikale Venstres Kandidat i Ribe eller Vejle Amt, og i 1928 var han samme Partis Kandidat ved Landstingsvalget. Alt dette er talende Vidnesbyrd om et alsidigt og stort Virke.

Andenlærere.

Rasmus Frederik Bruun Hansen (1. Juni 1919-31. August 1925), født i Frørup Sogn, Svendborg Amt, 15. August 1894, dimitteret fra Skaarup Seminarium 1917, gift 7. Oktbr. 1920

med Anna Knudsen fra Jordrup. Førstelærer i Rugsted 1926.

Niels Toft (1. Jan. 1926-31. Juli 1926), født 27. April 1902 i Højslev Sogn, Viborg Amt, dimitteret fra Jelling Seminarium 1924, Vikar for Sanglæreren paa Vordingborg Seminarium 1. Aug. 1926-31. Aug. 1927, derefter ansat ved Esbjerg kommunale Skolevæsen, gift 12. Maj 1928 med Eva Dige fra Bække.

Birger Balle (1. Septbr. 1926-30. Novbr. 1933), født 6. Juli 1903 i Skaarup, Sjørring S., dimitteret fra Ranum Seminarium 1924, Aarskursus og Studentereksamen 1930, Førstelærer i Vrigsted 1. Decbr. 1933, gift 17. Maj 1935 med Johanne Nielsen fra Bække.

Valdemar Andersen (Vikar 1. Decbr. 1933, ansat 1. Februar 1934), født 19. Juli 1904 i Frederiks Sogn, dimitteret fra Haderslev Seminarium 1932.

Karl Schnegelsberg Kjær (Vikar for J. Dige fra 1. Septbr. 1935), født 24. Juli 1910 i Jelling, dimitteret fra Jelling Seminarium 1933.

Lærerinder.

Karen Hansen Ulv, der var fra Bække og uden Eksamen, var den første Lærerinde ved den i Firserne oprettede Forskole.

Marie Jensigne Larsen (1892-1900) født i Thistrup, Randers Amt, uddannet paa Friskole, gift med Lauge Jensen fra Asbo 1899 og flyttet til Vejen.

Ane Kirstine Frederiksen (1901-08), født 19. Septbr. 1868, dimitteret fra Femers Kursus 1892, flyttede til Vamdrup og senere til Hjarup, hvor hun døde 1928.

Kristiane Mikkelsen (1. Septbr. 1908), født 31. Januar 1881 i Filskov Sogn, dimitteret fra Odense Seminarium 1907.

Skoleholdernes og Lærernes økonomiske Kaar maa betegnes som ret gode. Fundatsen 1743 giver udførlige Oplysninger om Skoleholderens Indtægter, som i Forhold til Tiden synes at have været taalelige. Efter hvad Skifteprotokollen oplyser, døde Jens Friis som en fattig Mand; men han havde da ogsaa en Del Børn. Frantz Poders Dødsbo gør derimod et velhavende Indtryk. Maaske er Grunden, at han tillige var Gaardmand. Værst stillet var Enkerne; men som det fremgaar af Fortegnelsen over Skoleholdere, vidste de at klare sig nemlig ved at gifte sig.

Med Skoleloven af 1814 kom der en Bedring i Lærernes økonomiske Stilling. Som allerede nævnt fik Hans Eriksen Privilegium paa al Undervisning i Sognet til sin Død. Han skulde lønne den, der om Vinteren underviste Børnene i Asbo og Kragelund, med ca. en halv Snes Tdr. Korn. Ellers var Lærens Løn omtrent lige saa god som i 1869, fra hvilket Aar den her anføres: 27. Tdr. Byg efter Kapitelstakst lig 185 Rdl., Ringeløn 10 Rdl., Kirkesangerløn 10 Rdl., Skolepenge af 68 Børn 34 Rdl., Offer og Accidenser ca. 100 Rdl. samt Bolig, Brændsel og Skolelodden. Der lønnedes vistnok efter denne Takst fra 1850 til 1876. Fra 1876 til 1901 var Lønnen: 10 Tdr. Rug og $29\frac{3}{16}$ Tdr. Byg efter Kapitelstakst lig henholdsvis 133 Kr. og 328 Kr., Kirkesangerløn 20 Kr., Kirkebylærerløn 20 Kr., Skolepenge af 50 Børn 50 Kr., Offer og Accidenser 400-500 Kr. samt Bolig, Brændsel og Skolelodden. Fra 1876 til 85 var Embedets Reguleringssum beregnet til 1349 Kr. og fra 1885-95 til 1411 Kr. 1901 kom en ny Lønningslov med Alderstillæg. Begyndelseslønnen var da 900 Kr. ÷ Afkortning for Offer, Accidenser og Skolelod (684 Kr.) lig 216 Kr. samt Bolig og Brændsel, endvidere Kirkebylærerløn 50 Kr. og Kirkesangerløn 100 Kr. Skolelodden, der var paa 15 Tdr. Land, solgtes 1901. 1909-19 var Begyndelseslønnen 1100 Kr., fra 1915 ydedes til lige Dyrtidstillæg. Højtidsofferet blev afløst i 1912, Accidenser først i 1920. Fra 1919 var Begyndelseslønnen 2640 Kr. og fra 1931 2700 Kr. med Fradrag for Bolig og 5 pCt. til Pensionskassen.

Skoleforholdene i Asbo og Kragelund.

Efter Skoleplanen fra 1742 skulde Børnene fra Asbo og Kragelund søge Skolen i Bække hele Aaret rundt, og det gjorde de i ca. 40 Aar. Man kan ikke helt nøje fastslaa, hvornaar der sker Forandringer i Planen; men sandsynligvis er det sket ved Udskiftningen og vel som Følge af denne. De længst udflyttede Gaarde fik nemlig meget langt til Skolen i Bække. Forandringen bestod i, at Asbo og Kragelund fik en fælles Lærer, en Omgangslærer, eller som han senere ogsaa kaldtes Biskolelærer, om Vinteren. Om Sommeren gik Børnene fra de to Byer til Bække, og det blev de ved med til 1860. 1868 fik Asbo og

Kragelund hver sin Lærer. 1847 byggedes Biskoler baade i Asbo og Kragelund, og 1890 blev disse Biskoleembeder gjort til faste Embeder. Ifølge en Skoleplan af 1840, maaske den efter hvilken Biskolerne blev opført, skulde Asbo og Kragelund hvert Aar betale 10 Rdl. til Bække for den Græsningsret, senere Skolelod, som efter Fundatsen alene var ydet af denne By. 1873 vilde Beboerne i Asbo og Kragelund gerne have den aarlige Ydelse afløst ved at betale 125 Rdl. een Gang for alle; men det voldte stor Vanskelighed at faa dette ordnet med Bække.

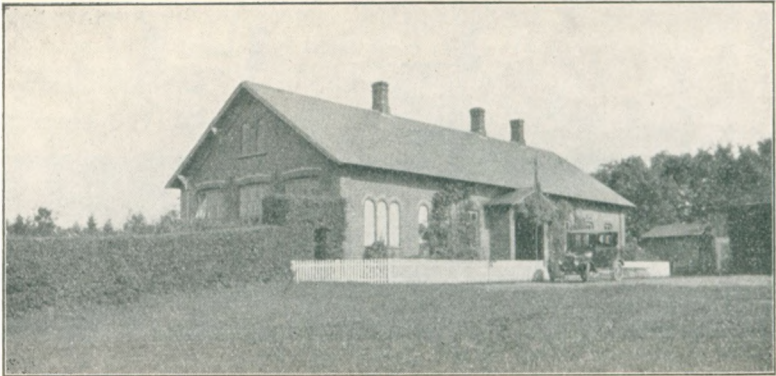
Omgangsskolerne ved man i Grunden ikke noget om; men som Navnet siger, blev der holdt Skole paa Omgang i Gaardene. Senere blev der holdt Skole i en bestemt Gaard. Det var i hvert Fald Tilfældet i Kragelund, hvor der har været Lokaler i Gaardene Damgaard og Skodborghus og maaske i flere. Udstyret i disse Skolestuer var ikke flot. En gammel Mand har fortalt, at Bordet var en Møgfjæl, som laa paa fire Pæle nedrammede i Stenbroen. I nogle Aar før Biskolerne blev bygget, blev der holdt Skole i det gamle Byhyrdehus i Kragelund. Det laa i den østlige Spids af den Trekant, der dannes af den gamle Byvej og Landevejen, altsaa i det sydøstlige Hjørne af Gadetoften. Byhyrdehuset var et lavt firefags Bindingsværkshus, hvis ene Fag deltes mellem Gang og Tørverum, Resten var Skolestue, som havde Stenbro og ellers var udstyret med Bæliggerovn og primitive Borde med Pæle til Ben. Huset var i det hele taget ikke af de bedste, bl. a. var det, hvad følgende Historie ogsaa viser, ikke tæt i Fyldingerne: En Dreng havde spurgt om Lov til at gaa ud, og kort efter mærkede Læreren, der sad op mod Væggen, at han var vaad paa sin Ryg. En gammel Regning blev maaske betalt. Det tjener dog til Drengens Undskyldning, at der ingen Aftrædningsrum var. Hygiejnen var jo ikke stor. Børnene færdedes inde i Skolestuen i Træsko, og Gulvet blev fejlet af Skolepigerne højest een Gang om Ugen, to Forhold, der holdt sig til 1901. Biskolerne, der byggedes 1847, var grundmurede, firefags Bygninger. De tre Fag var Skolestue, det fjerde Gang og Tørverum. Senere blev der bygget til dem, saa der blev Bolig for en gift Lærer. I Kragelund byggedes til begge Gavle ad to Gange, sidste Gang 1887. Samme Aar byggedes der ogsaa til Asbo Skole. Begge

Asbo Skole.

disse eksisterer endnu, men er i privat Eje. De nuværende Skoler i Asbo og Kragelund byggedes efter en fælles Tegning 1901 for ca. 9000 Kr. Stykket, deraf var Halvdelen Tilskud fra Staten. Modsætningen mellem den ny og den gamle Skole i Kragelund virkede saa stærkt paa den daværende gamle Lærerkone, at hun kaldte den nye for »det forjættede Land«, som hun ikke alene fik Lov at se, men ogsaa at komme ind i, hvilket for hende var »som hver Dag at bo paa Hotel«.

Kravene til Undervisningen og dens Udøvere var i lange Tider ikke store. I det første Hundrede Aar var Omgangslærere og Biskolelærere saa godt som uden Uddannelse. Indtil 1860 havde disse Lærere anden Beskæftigelse om Sommeren, f. Eks. Tjenestekarle, Pottemænd, Kræmmere o. lign. Selvfølgelig blev Undervisningen, som Læreren var. Ofte gik det saadan, at hvad han manglede i Kundskab og Udvikling, søgte han at bøde paa ved at banke Lektierne i Børnene. Efter Sigende faldt Pryglene efter Hartkorn. Læreren fik Kosten i Omgang paa Gaardene, og det medførte, at de Børn, hvis Forældre ikke havde Raad til at koste Læreren, fik Broderparten af Pryglene, som de modtog med den ikke ukendte Forsikring om Gengældelse, naar de engang blev store. Det kunde knibe baade med Lærdommen og Autoriteten. En Lærer bankede en Dreng, og da Faderen spurgte om Grunden, svarede Læreren, at Drengen ikke kunde lære, hvad han skulde. »Det kunde du jo heller ikke selv, da du prøvede paa Seminariet,« svarede

Kragelund Skole.

Faderen og tog Drengen med sig hjem. Adskillige havde da ogsaa kun en kort Løbebane som Lærere. En blev afskediget, fordi han drak, en anden, fordi han pryglede. Andre af Lærerne holdt sig længe i den kummerlige Stilling. Biskolelærerne fæstedes for et Aar ad Gangen. En af Biskolelærerne blev et Aar, efter hvad Sogneraadets Forhandlingsprotokol oplyser, kun genfæstet paa den Betingelse, at »han skulde opføre sig mere ordentligt«. Efter den før anførte Karakterbedømmelse 1857 og 60 var Biskolerne til Tider paa Højde med Skolen i Bække. Undervisningsfagene og Hjælpemidlerne var de samme som i Bække Skole. Biskolernes Forhold maa ikke bedømmes for strengt. De svarede omtrent til Tiden.

Lærere fælles for Asbo og Kragelund.

Man véd ikke, om Omgangslærerne fra Begyndelsen af var fælles for de to Byer, sikkert er det ikke. Ligeledes kender man langt fra hele Rækken af de mange, der har undervist dér. For de førstes Vedkommende er det en Tilfældighed, at man kan finde deres Navne.

I Tællingslisten 1787 nævnes Niels Johnsen paa Anneksgaarden som Skoleholder. Han var Krøbling og paa det Tidspunkt 16 Aar. Han har uden Tvivl været Omgangslærer i Asbo eller Kragelund eller begge Steder. I første Halvdel af forrige Aarhundrede var der i Hejnsvig en Lærer ved Navn

Niels Pedersen. Han har i nogle Familieoptegnelser fortalt, at han i sin Ungdom i Begyndelsen af 1790erne i nogle Vintre var Biskoleholder i Kragelund. De næste tredive Aar kendes kun en af de muligvis mange, som her har undervist, og han er endda næsten sagnagtig. Han hed Johannes, men kaldtes gerne den gamle Pottemand, fordi han i mange Aar kørte med Jydepotter om Sommeren. Tællingslisten 1834 nævner den 19aarige Hans Hansen som Lærer i de to Skoler. Efter følgende Strofe, der skal være digtet af Skolebørnene i Kragelund, var han født i Gjesten Sogn: »Hans Hansen er mit Navn, i Himlen er min Havn, i Gjesten er jeg fød', Gud véd, hvor jeg skal dø.« »Tamp-Hans« eller »Hans Aaspisker« var ikke elsket af alle, thi han brugte Tampen flittigt ved Undervisningen. Han maa dog have været temmelig dygtig, thi han blev her til 1850. Han var ellers som Kræn Koustrup i »Æ Bindstouw« Murmester om Sommeren og Skolemester om Vinteren, og maaske var han som denne lige dygtig til begge Dele. I Vinteren 1851—52 kom den tyveaarige Knud Jensen fra Hejbøl i Ølgod Sogn. Han var vist den første, der anvendte Fortællekunsten i Stedet for Tampen. Tidligere, da han var Lærer i Loft i Grindsted S., skal han ellers have pryglet efter Noder. Han blev senere Lærer i Varde. De to følgende Vintre var Niels Peder Mortensen i Embedet. Han var født 1830 og Søn af Lærer M. Christensen i Bække. I mange Aar var han Lærer i Veerst. Efter N. P. Mortensen fulgte i to Vintre Broderen Christen Mortensen, født 1833; hans senere Lærervirksomhed faldt i Nabobyen Vittrup. Efter ham fulgte i fire Vintre Andreas Jensen Augustenborg, der var født 1810 i Bække og af Taterslægt. I ham har man sikkert den mærkeligste af Biskolelærerne. Det er allerede fortalt under Stednavne, hvorledes han i sine yngre Dage indrettede sig en Bolig i »æ stuer Høj«. Mange var af den Mening, at han engang havde siddet i Tugthuset for Faaretyveri. Mellem hans Virksomheder udover Undervisning kan nævnes, at han var Stenstryger, Glarmester, Smaakræmmer og Pjaltmand. Den tidligere omtalte Karakterbedømmelse vidner om, at hans Undervisning var nogenlunde god.

1861 begyndte Helaarsskolen, og til Lærer de to første Aar

havde man en ung Mand, Laurids Madsen, der var Elev fra Uldum Højskole, men senere blev Seminarist og Lærer i Give. 1863 antoges Hans Christian Pedersen. Han virkede ved begge Skoler, indtil de i 1868 fik hver sin Lærer. Da han endnu fik mange Aars Lærergerning i Kragelund, omtales han under denne Bys Lærere.

Lærere i Asbo efter 1868.

*Mads Møller*¹³⁾ fra Vorbasse fra Maj 1868 til August 1869. Efter den Tid tog han Lærereksamen, hvorefter han forsøgte sig som Guldgraver i Australien; men da der intet Held var ved det, vendte han hjem og optog Lærergerningen paa ny. I det følgende Aar var *H. C. Pedersen*, Kragelund Skole, Vikar, og efter ham lejede Sogneraadet en Student *Ingerslev*; men paa Grund af Drikfældighed maatte man lade ham rejse midt i den følgende Vinter. Han efterlod sig en tømt Brændevinsflaske i Katederet. *Jes Peter Mortensen* var saa i Pladsen til 1. Novbr. 1871. Han var Søn af Lærer M. Christensen, Bække. 1871 lejedes for et Aar en Mand ved Navn *Nygaard*. Han prøvede derefter paa at tage Lærereksamen, men endte som Kusk. Fra 1872-74 fulgte den 19aarige *Søren Hougaard*, der senere i en Aarrække var Lærer i Egtved. Hans Afløser, som hed *Aksel* (Efternavn?) og havde Træben, blev i Embedet til 1. Aug. 1876. Nu kom der en rolig Periode paa ni Aar, hvor førnævnte *J. P. Mortensen* igen havde Pladsen. I Mellemtiden havde han været Lærer i Klelund og Lindknud. Sluttelig blev han Mejeribestyrer. Hans Bierhverv som Lærer var ellers at være Skrædder. 1886 hed Læreren *Andersen*. 1887 kom den første eksaminerede Lærer i Embedet. Det var *Karl Peder Hansen*, født i Errindlev 1860, dimitteret 1883(?) fra Gjedved Seminarium, Friskolelærer i Torslunde, i Asbo et Aar, derefter Lærer ved Morten Larsens Friskole i Holstebro og 1892 Lærer i Hogager ved Holstebro.

Jens Peter Pedersen Harbo blev født den 8. August 1854 i Erslev Mølle, Erslev Sogn paa Mors. Kun 14 Aar gammel kom han paa Galtrup Højskole, var derefter en kort Tid Hjælpe-lærer i Øster Jølby hos Søren Olesen og i Thy. I nogle Aar var han hjemme og hjalp med Mølleriet. Han fik dér en Ben-

skade, der bevirkede, at han tog en kortere Uddannelse som Bogbinder, og som saadan kom han til Askov. Her blussede Lysten til Lærergerningen atter op; han tog derfor Uddannelse paa Rødkilde og Askov Højskoler. 1887 blev han Lærer i Asbo, og samme Aar den 5. Maj giftede han sig med Ellen Sørensen Hansen fra Rødding. 1919 tog han sin Afsked og flyttede til Vejen, hvor han døde 20. Juli 1929. Hans Hustru døde 1921. — Harbo havde et følsomt og godt Sind, og fra sin tidligste Ungdom var han stærkt optaget af det Liv, der rørte sig inden for Højskolekredse. Disse Forhold prægede hans Arbejde i og udenfor Skolen. Harbo var flittig og stærkt interesseret i mange Ting, f. Eks. Husflidssagen, Plantningssagen. Poet var han fra sin Drengetid til sin Død, og efter at han var blevet pensioneret, udførte han et betydeligt Arbejde som Slægtshistoriker, idet han skrev flere Slægtshistorier (Slægten Ravn, Slægten Legardt, Slægten Lauridsen fra Grønvang o. a.). 1923-26 deltog han i Forarbejderne til nærværende Bog; men en Lammelse havde da berøvet ham Størsteparten af hans Arbejdsevne.

Jens Kjørulf Madsen, født 28. Febr. 1894 i Ribe, dimitteret fra Ribe Seminarium 1916, Hjælpe lærer hos Lærer Harbo 1916, ved Lærer Harbos Afsked 1919 fik han Embedet i Asbo, hvorfra han forflyttedes til Førstelærerembedet i Store Darum 1. Marts 1924. Gift 29. Oktbr. 1919 med Signe Maltesen fra Vrigsted.

Elias Amtoft, født 25. Febr. 1898 i Vesløs Sogn, dimitteret fra Ranum Seminarium 1919, Andenlærer i Bredsten 1. Jan. 1921, Lærer i Asbo fra 1. Juli 1924. Gift med Dagmar Viskum 21. Decbr. 1924.

Lærere ved Kragelund Skole efter 1868.

Kragelund Skole beholdt *H. C. Pedersen* fra 1868 til 73. Han var født 1841 i Lindved Nordvest for Vejle. Udover et Ophold paa Uldum Højskole havde han ingen Uddannelse. Fra 1873-85 var han Friskolelærer i Laasholt, Gjesten Sogn, og her blev han gift med Maren Pedersen, som havde en Ejendom der og var Enke. 1885 flyttede han tilbage til Kragelund, hvor han virkede til sin Død 15. Maj 1905. I en Aarrække havde han Hjælpe lærer eller Lærerinde. *H. C. Pedersen* var

præget af Højskolen og de Koldske Skoletanker. Han og hans Hustru, »Maren og Manse« som de kaldtes, var ret ejendommelige Mennesker. Hun var primitiv, men klog og kunde ved sine rammende Udtalelser sætte Tingene paa Plads.

Martinus Kjehr, født 1846, havde Embedet fra 1873-77. Han var senere i mange Aar Glarmester i Læborg. Hans Afløser blev en Bornholmer ved Navn *Jensen*. 1. Novbr. 1878 ansattes *Troels Chr. Nielsen*, født 1857 i Brøndum ved Varde. 1881 tog han paa Blaagaard Seminarium og efterfulgtes af Vendelboen *Chr. Lassen Jensen*, som havde Embedet, til H. C. Pedersen i 1885 overtog det igen. Jensen gik derefter over i andet Erhverv.

Johannes Hansen, født den 23. April 1879 i Flødstrup Sogn, dimitteret fra Jelling Seminarium 1900, Andenlærer i V. Hæsinge 1901-1903, Lærer i Kragelund fra 1. Sept. 1905-31. Decbr. 1906, i Trunderup 1907-13, Førstelærer i Rødovre 1913-20, derefter Overlærer samme Sted.

Karl Frederik Lønblad, født 16. Juli 1870 i Horne ved Faaborg, dimitteret 1897 fra Gjedved Seminarium, Timelærer i Ribe, Aarhus og Ringkøbing, Lærer i Møborg og Sunds fra 1901-07, i Kragelund fra 1. Novbr. 1907 til sin Død 3. Maj 1915. Gift 15. Decbr. 1908 med Ane Marie Mott fra Bolstrup ved Hobro.

Peder M. Pedersen, født 21. Decbr. 1889 i Jebjerg ved Langaa, dimitteret 1910 fra Silkeborg Seminarium, Lærer ved Langaa Realskole 1910-15, i Kragelund fra 1. Oktbr. 1915-31. August 1918. Fra sidstnævnte Aar Lærer i Holbæk.

Hans Ingvor Klausen, født 8. Decbr. 1888 i Fodslette Sogn, dimitteret fra Jelling Seminarium 1912, Lærer paa Borris Husmandsskole og Skolehjemmet Landerupgaard, i Kragelund fra 1. Novbr. 1918-30. Juni 1920 og derefter i Agedrup ved Odense. Gift med Ane Kirstine Poulsen fra Sdr. Vilstrup.

John Kvist, født i Egholt, Lejrskov Sogn 19. Juli 1891, dimitteret fra Gjedved Seminarium 1915, 2 Aar i Sikringsstyrken (Sekondløjtnant), Lærer ved Skolehjemmet Landerupgaard, i Kragelund fra 1. Oktbr. 1920. Gift 13. Maj 1921 med Christa Heltberg fra København.

Lærerinder i Kragelund fra 1922.

Ane Marie Bonde, født 22. Marts 1904 i Fjeltstervang, Vor-god Sogn, uddannet 1921-22 paa Hoven Kvindeskole, Lærer- inde i Kragelund fra 1. Novbr. 1922-30. April 1930. Gift 2. April 1931 med Tage Kloppenborg fra Sejgaard i Asbo.

Rigmor Helms, født 9. April 1905 i Sdr. Felding Præste- gaard, dimitteret fra Vejle Forskoleseminarium 1929, i Krage- lund fra 1. Maj 1930-30. April 1932, derefter ved Gartnerfaget.

Agnete Bagger, født 10. Septbr. 1908 i Søvind Sogn, dimit- teret fra Gjedved Seminarium 1930, i Kragelund fra 1. Maj 1932-31. Marts 1934. Gift 19. Maj 1934 med Lærer Gunvald Laursen, Tørring.

Sigrun Vinther Hansen, født 4. Jan. 1913 i Paarup, Enges- vang Sogn, dimitteret 1933 fra Langs Forskoleseminarium, i Kragelund fra 1. April 1934-31. Oktbr. 1935, derefter Vinter- lærerinde i Skodborghus, Vejen Sogn.

Karen Marie Pedersen, født 16. Decbr. 1911 i Tanderup, Haverslev Sogn, dimitteret fra Vejle Forskoleseminarium 1935, i Kragelund fra 1. Novbr. 1935.

De økonomiske Kaar for Lærerne i Asbo og Kragelund Skoler var i lange Tider trange. I 1850-59 var Lønnen 22-24 Rdl., beregnet efter Kapitelstakst, plus Skolepenge ca. 5 Rdl. 1860-75 var Lønnen 150 Rdl. plus Skolepenge ca. 10 Rdl. 1876-85 400 Kr. plus Skolepenge 1 Kr. pr. Barn. 1886-87 450 Kr. plus Skolepenge 1 Kr. pr. Barn. 1888-89 450 Kr. plus 1 Kr. pr. Barn, Bolig og Brændsel (ca. 130 Kr.). 1890-94 ialt 710 Kr. iberegnet Bolig og Brændsel. Asbo fra 1901 650 Kr. plus 400 Kr. (sidste Sum Bolig og Brændsel). 1902 lægges Have til Embedet. 1907-08 650 Kr. plus 650 Kr. plus Organistløn 65 Kr. 1909-19 900 Kr. plus Bolig og Brænd- sel. 1919-31 var Begyndelseslønnen 2640 Kr., nu 2700 Kr., deri indbefattet Bolig og Brændsel. Imellem 1901 og 1919 var Løn- nen noget større i Kragelund end her anført.

KOMMUNALVÆSEN

(Dette Afsnit¹) er udarbejdet af Rentier Kr. Kristensen.)

Hvert Sogns verdslige Fællessager passedes oprindelig af Landsbyernes Oldermænd og Sognefogeden, der som Bindeled mellem de styrende Myndigheder og den lokale Befolkning hver havde nogle Hverv. Da man efter en Lov af 1708 begyndte en tvungen Fattigforsorg, fik denne dog sin egen Styrelse, og det samme var Tilfældet med Skolerne, efterhaanden som de blev oprettede.

En Lov af 1803 bestemte, at de Sogne, der hørte sammen i eet Pastorat, tillige skulde udgøre een Kommune med et fælles Fattigvæsen under en fælles Styrelse, den saakaldte Sognekommision, der bestod af Sognepræsten, Herredsfogeden eller i hans Forfald en Sognefoged og en af de største Lodsejere. Disse tre valgte nogle faa af »de bedste Sognemænd« til at bistaa sig med Arbejdet, der kun tog Sigte paa en ordnet Forsørgelse af de fattige.

Ved Lov af 1841 indførtes Sogneforstanderskabet, og den spredte kommunale Administration samledes efterhaanden under dette delvise Selvstyre. Sogneforstanderskabet havde som selvvalgte Medlemmer Sognepræsten og de Mænd, som ejede mindst 32 Tønder af Kommunens Hartkorn. Som valgte Medlemmer tiltraadte fra fire til ni uberygtede Sognemænd, der ejede mindst en Td. Hartkorn eller Bygninger til Assuranceværdi af mindst 1000 Rdl., og de valgtes af Folk, som opfyldte de samme Betingelser. Endvidere havde Jurisdiktionens Herredsfoged Ret, men ikke Pligt til at deltage i Forstanderskabets Møder og Afstemninger.

Valgene gjaldt for seks Aar, men saaledes, at Halvdelen af de valgte Medlemmer afgik skiftevis hvert tredie Aar, første Gang efter tre Aars Forløb ved Lodtrækning.

Sogneforstanderskabet omfattede ligesom den tidligere Sognekommision een Kommune. Men med Undtagelse af det

allerede i 1803 forenede Fattigvæsen vedblev hvert Sogn at styre sine egne Sager alene. De vigtigste Spørgsmaal drøftedes ganske vist af det samlede Forstanderskab, men Beslutningen blev for hvert Sogn kun taget af dettes Medlemmer.

Forstanderskabets Opgave blev i det væsentligste sammen med Præsten at styre Fattigvæsenet samt under Herredsfogedens Ledelse at søge Vejene forbedrede. Endvidere overtoges Styrelsen af Skolernes Økonomi, der hidtil havde ligget i ret tilfældige Hænder, dikteret af Omstændighederne ved hver enkelt Skoles Oprettelse. Endelig overtoges fra Sognefogederne en Del Forretninger samt de Rester, der var tilbage af de tidligere Oldermænds Hverv.

Valgene til Forstanderskabet foretoges sidst paa Aaret, og Valgperioden fulgte Kalenderaaret. Stedfortrædere kendtes ikke, naar et Medlem gik af inden Valgperiodens Udløb, maatte der holdes Udfyldningsvalg. Valgmaaden var meget simpel, idet Vælgerne blot sagde til Listeføreren, hvem de vilde stemme paa. Opstilling af Kandidater kendtes ikke, saa et Valg bød ofte baade paa Spænding og Overraskelser.

Veerst-Bække Sogneforstanderskab kom til at bestaa af seks valgte Medlemmer og altsaa Sognepræsten. Godsejere var her jo ikke. Vælgertallet var kun ca. 20 i Veerst Sogn og ca. 45 i Bække Sogn. Ved det første Valg, som afholdtes den 30. Novbr. 1841 i Bække Kro, valgtes to Medlemmer fra Veerst og fire fra Bække Sogn.

Genvalg fandt yderst sjældent Sted. I de første 53 Aar opnaaede kun tre Mænd denne Gunst. Sandsynligvis har nogen dog ogsaa frabedt sig Genvalg. Derimod var det mere almindeligt, at en Mand blev trukket frem igen efter at have været ude i en eller flere Valgperioder.

Junigrundlovens udstrakte Valgret til Rigsdagen var i stærk Modsætning til den beskedne Indflydelse, der faa Aar i Forvejen gennem Sogneforstanderskabet var givet Folket paa det lokale Styre. Regeringen fandt da ogsaa dette Forhold urimeligt, og i 1855 kom der en ny Kommunallov. De vigtigste Ændringer var, at de selvskrevne Medlemmer udgik af Sogneforstanderskabet. Sognepræsten skulde dog vedblivende være Leder af Fattigvæsenet og føre dettes Regnskab, og han indvalgtes derfor de fleste Steder i Forstanderskabet. Herreds-

fogedens Ret til at deltage i Møderne bibeholdtes, mens hans Stemmeret bortfaldt.

Forstanderskabets Medlemstal fastsattes nu til et ulige Antal, fem, syv, ni eller elleve efter Kommunens Størrelse, og til den mindre Halvdel gaves Valgret til alle skatteydende Mænd over 25 Aar, som ikke stod i privat Tjenesteforhold og iøvrigt med de samme Undtagelser som nu om Dage. Valgretten til den større Halvdel af Sogneforstanderskabet var derimod forbeholdt den højstbeskattede Femtedel af den hele Vælgerklasse. Det blev ordnet saaledes, at den almindelige Vælgerklasse (alle Vælgere) og de højstbeskattede (alene) havde Valg skiftevis hvert tredje Aar.

I Veerst-Bække Kommune indvalgte den almindelige Vælgerklasse straks Sognepræsten, Wraae, i Sogneforstanderskabet, ligesom hans Efterfølger i Embedet, Pastor Kofoed. Med denne sidstes Valg havde man endda et saadant Hastværk, at man glemte, at Præsten ikke var valgbar, før han havde været i Kommunen et Aar. Da man straks efter opdagede Fadæsen, gjorde man Forespørgsel til Amtet, om Valget maatte passere, men fik Afslag, og lige saa uheldig var man med et Andragende derom til Ministeriet. Pastor Kofoed, der imidlertid var tiltraadt Forstanderskabet og valgt til dettes Formand, blev alligevel siddende, sikkert efter Medlemmernes Ønske, og da et Aar var gaaet, blev han lovmæssigt og enstemmigt valgt ved et nyt Udfyldningsvalg.

Sogneforstanderskabet inddelte Kommunen i fire Distrikter, nemlig: Veerst Sogn, Kragelund med Skøde, Bække og Asbo. Medlemmerne delte de løbende Forretninger mellem sig saaledes, at det ene Medlem i Veerst havde Fattigsagerne der, og det andet Skolens Forretninger. Medlemmet fra Kragelund Fattigsagerne der, det ene Medlem fra Bække det samme der, det andet Medlem Sognets Skolesager, og Medlemmet fra Asbo Fattigsagerne fra denne By, medens Præsten altsaa havde Overledelsen af Fattigvæsenet.

Disse seks førstnævnte Medlemmer, der kaldtes henholdsvis Fattigforstandere og Skolepatroner, havde hver sin Kasse og skulde indkræve de udskrevne Bidrag i Penge og Korn og atter uddele det hele. Kornet til de fattige voldte vistnok Forstanderne mest Besvær og vel sagtens ogsaa Tab. I hvert Fald

vedtog Forstanderskabet i 1862, at Fattigforstanderne for at undgaa Tab ved Svind af Kornet kun skulde svare til $\frac{11}{12}$ af det modtagne Kvantum.

I 1867 kom der atter en ny Kommunallov, Navnet Sogneforstanderskab ændredes til Sogneraad. Præsterne udgik af Styrelsen, og Herredsfogedens Ret til at deltage i Møderne bortfaldt. Endvidere samledes Administrationen af de enkelte Sognes særskilte Sager nu under det samlede Sogneraad, og de mange Pengekasser med hver sin tilhørende Skatteligning, nemlig den fælles Fattigkasse, hver Skoles Kasse og hvert Sogns saakaldte Kommunekasse sloges sammen til en Fælleskasse for hele Kommunen med kun een Skatteligning.

I Valgretten og Valgmaaden skete derimod ingen Forandring før i 1909, da den nutidige Ordning indførtes, hvorved den privilegerede Valgret bortfaldt, og Kvinderne fik Ligeret med Mændene.

Kommunekassen før 1867 indbefattede altsaa ikke Fattigvæsenet og Skolerne, der havde hver sin Kasse med tilhørende Skatteligning, længe før andre Udgifter af Betydning meldte sig. De saakaldte Kommuneudgifter var indtil lidt hen i Halvfjerdserne meget beskedne og dækkedes for en stor Del af forskellige Indtægter, saasom Betaling for Næringsbeviser, Afgifter af Spiritusbevillinger, Baller og Legestuer, de Bøder, som ikke tilfaldt Fattigkassen, samt Lejeindtægter af Kommunens Jord og Huse. Lejlighedsvis findes som Indtægt: 16 Rdl. for en bortsolgt gammel Hoppe, som var bleven efterladt paa Bække Marked, og 28 Rdl. for en optagen Stud, hvis Ejermannd heller ikke havde meldt sig inden Aar og Dag efter Auktionen. I 1856 maatte Kromanden i Bække berige Kommunens Kasse med 32 Rdl. for at faa Ejendomsret til et Stykke Gadejord, som Kroen havde benyttet i omtrent 50 Aar.

Til Trods for den økonomiske Sammenslutning i Begyndelsen af 1868 fortsattes Forretningsgangen her i Veerst-Bække dog foreløbig som tidligere, saa hvert Medlem havde sine bestemte Sager at passe, kun skulde hele Regnskabet nu gøres op i Fællesskab. Senere samledes Kassererforretningerne dog hos een Mand i hvert af de fire Distrikter, og fra 1907 har der kun været een Kasserer i hele Kommunen.

I 1880 fandt man det formaalstjenligt at udvide Sogne-

raadets Medlemstal til 9, saadan som det har været siden. 1887 begynder Formanden at faa Løn, 60 Kr., og samtidig forekommer den første Udgift til Mødelokale.

Valgene foregik i de første ca. 30 Aar paa Bække Kro, derefter i en Aarrække skiftevis i Bække, Kragelund og Veerst, og i den sidste Tid før den nugældende Ordning som Regel i Kragelund. Møderne afholdtes derimod fra Begyndelsen omgangsvis hos Medlemmerne, men i 1859 vedtog Forstanderskabet, at Møderne skulde holdes to Gange i Bække Kro og tredie Gang i Veerst Skole eller andet bekvemt Sted i Veerst, »og for at Møderne kan faa et mere offentlig Anstrøg, vil Tid og Sted for dem være at bekendtgøre ved Kirkestævne,« hedder det i Forhandlingsprotokollen. Denne Ordning varede dog kun i en halv Sned Aar. Sogneraadet begyndte i 1868 straks at afholde sine Møder skiftevis forskellige Steder, fra 1886 i en Aarrække dog som Regel hos Købmanden i Kragelund, senere ogsaa andre Steder, indtil Møderne endelig blev fast henlagt til Bække Kro, hvor de endnu afholdes.

Forstanderskabet og den ældre Tids Sogneraad synes at have været mere nøjeregnende med Kommunens Sager, end de fleste Folk er med deres egne. Naar nogen klagede over sin Skatteansættelse, fik han nok undertiden Lettelse, men som Regel kun et Par Mark (senere Kroner). Forstanderskabet nægtede engang at anlægge et Gangbræt over Aaen ved Hundsholt; det behøvedes ikke, »man skulde ikke over Aaen hverken til Skole eller Kirke«. I 1892 gjorde Sogneraadet Ophævelse over, at Egtved Kommune forlangte to Kroner som Bidrag til Reparation af en lille Bro. Og da der engang skulde anskaffes en Bandage til et vanført Fattiglem, vedtog Sogneraadet at forsøge at købe en brugt Bandage; om man havde Held med sig ses ikke af Protokollen.

Da Lærer Pedersen i Thorsted rendte fra sit Embede 1884, vedtog Sogneraadet at skaffe sig Oplysning om hans Opholdssted og sagsøge ham for Kontraktbrud. Hvad der kom ud af den Ulejlighed vides ikke.

1885 androg Sognepræsten Huus om, at nogle rejsende Lægprædikanter maatte benytte Kommunens Skolestuer til deres Møder; men det blev nægtet med den Motivering, at Inventaret vilde lide derved.

Veerst-Bække Kommunes vigtigste Udgiftsposter.

De anførte Beløb er Nettoudgiften, og Tallene er afrundede.

Aar	Renter og Afdrag	Skolevæsen	Vejvæsen	Fattigvæsen	Aldersdomsforførsørgelse
1870	50 Rd.	900 Rd.	70 Rd.	1600 Rd.	
1880	1000 Kr.	2900 Kr.	1100 Kr.	3300 Kr.	
1890	1500	3700	1800	3200	
1900	1300	3700	1200	3900	1400
19 ⁰⁵ / ₀₆	3500	5000	2000	3400	2500
19 ¹⁰ / ₁₁	2700	5600	2300	3700	3800
19 ¹⁵ / ₁₆	11300	8300	3800	4200	4300
19 ²⁰ / ₂₁	15200	25000	15700	8300	16700
19 ²⁵ / ₂₆	15000	25000	11500	11200	18300
19 ³⁰ / ₃₁	16600	23500	13700	16600	12100
19 ³⁵ / ₃₆	15500	24600	9200	400	14900

19³⁵/₃₆: Særhjælp 300 Kr., Kommunehjælp 9400 Kr., Bidrag til Invaliderente 4400 Kr., til Refusionsforbundet 14000 Kr.

Skatteudskrivning i Veerst-Bække Kommune.

Tallene er afrundede.

Aar	Hartkorn	Ejendoms-skyld	Grund-skyld	Personlig til		I alt
				Kommunen	Kirkerne	
1870	2000 Rd.			700 Rd.		2700 Rd.
1880	6700 Kr.			2200 Kr.		8900 Kr.
1890	7000			3500		10500
1900	9300			4700		14000
19 ⁰⁵ / ₀₆	9300	2300		6400	200	18200
19 ¹⁰ / ₁₁	7700	5100		8500	600	21900
19 ¹⁵ / ₁₆	7000	10400		12000	1600	31000
19 ²⁰ / ₂₁	10500	41700		36000	7700	95900
19 ²⁵ / ₂₆	9500	39000		50000	10000	108500
19 ³⁰ / ₃₁		14200	37000	53400	10100	114700
19 ³⁵ / ₃₆		14400	38600	53500	9400	115900

Forstanderskabets og Sogneraadets
Formænd:

Gdj. *Lauge Pedersen*, Teglgård, fra 1842-55. Sognepræst *C. Wraae* 1856 (død dette Aar). Gdj. *Morten Poulsen*, Tersbøl, Resten af Aaret 1856. Sognepræst *C. Kofoed* 1857-67 (bortflyttet). Gdj. *Friis Legardt* Resten af Aaret 1867. Sognefoged, Gdj. *N. D. Gamst*, Veerst, 1868-70. Sognefoged, Gdj. *N. Johnsen*, Bække, 1871-76. Gdj. *J. Ravn Simonsen*, Asbo, 1877-79. Gdj. *Chr. Jensen*, Veerst, 1880-82. Gdj. *J. N. Poulsen*, Veerst, 1883-85. Forpagter *J. Skjøde*, Veerst, 1886-88 (bortflyttet). Gdj. *J. Jensen*, Veerst, Resten af Aaret 1888. Gdj. *J. Ravn Simonsen*, Asbo, 1889-91. Gaard- og Kroejer *N. Nielsen*, Bække, 1892-97. Sognefoged, Gdj. *Peder Vaaben*, Bække, 1897-1906. Gdj. *John Nielsen*, Bække, 1907-09. Købm. *J. Hoffskov*, Bække, 1909-21. Sognefoged, Gdj. *N. J. Andersen*, Bække 1921-32 (1932 udnævnt til Sognefoged). Gdj. *S. Gravholt*, Veerst, 1932-33. Købmand *J. J. Degn*, Bække, 1933-35. Gdj. *Rasmus Nielsen*, Asbo, fra 1935.

Kasserere efter 1907:

Gdj. *Thule Holm*, Bække, 1907-09. Gdj. *Poul Vaaben*, Kragelund, 1909-11. Sogneraadetsformand *J. Hoffskov*, Bække, 1911-15. Lærer *J. Dige* 1915-21. Gdj. *J. N. Jensen*, Guldbjerg, 1921-23. Lærer *J. Dige* 1923-26. Gdj. *J. Mogensen*, Kragelund, 1926-27. Gdj. *S. Gravholt*, Veerst, 1927-29. Købmand *J. J. Degn*, Bække, 1929-33. Lærer *J. Dige* 1933-35. Gdj. *Kr. P. Kristoffersen*, Veerst, fra 1935.

Sogneforstanderskabets og Sogneraadets
Medlemmer:

(De, der ikke er betegnede med anden Livsstilling, er Landmænd.)

Fra Asbo: *Chr. Schou* 1842-44. *Morten Hansen* 1845-50. *Hans Schou* 1851-55. *Jens Laugesen* 1856-58 og 1865-70. *Hans Jørgen Hansen* 1859-64. *Peder Nielsen* 1871-76. *J. Ravn Simonsen* 1877-82 og 1886-91. *Søren Pedersen* 1883-88. *Ludvig Simonsen* 1892. *J. P. Lauridsen* 1892-97. *Peder Jensen* 1898-1903. *Andreas Bruun* 1904-09. *Mads Hansen* 1909-17. *Jørgen Mathiasen* 1917-25. *Syrus Olesen* 1925-33. Gdj. og Handelsmand *Johan Tarp* 1925-33. *Rasmus Nielsen* fra 1933.

Fra Bække: *Lauge Pedersen* 1842-55. *Møller Chr. Hellesø* 1842-44. *Anders Nielsen* 1845-50. *Niels Johnsen* 1851-55 og 1871-76. *Søren Pedersen Poder* 1856-61. *Møller Hans J. Hellesø* 1856-58 og 1862-67. *Jørgen Frandsen Christensen* 1859-64. *Friis Legardt* 1865-70. *Hans Hansen Ulf* 1868-73. *Nis P. Poder* 1874-79. *Frands Andersen* 1880-85. *Thomas Nissen Jepsen* 1880-85 og 1892-97. *Jens Mortensen* 1883-88. *Anders Hansen* 1886-91. *Møller Lars Andersen* 1889-90. *Kroejer Niels Nielsen* 1890-97. *John Nielsen* 1892-97 og 1904-09. *Peder Vaaben* 1897-1906. *Lauge Hansen* 1898-1903. *Hans Hansen Ravn* 1898-1903. *Thule Holm* 1907-21. Lærer *Jens Dige* 1909-29 og 1933-35. Købmand *Jens Hoffskov* 1909-21. Skomager *Peter Chr. Nielsen* 1917-21. *Jens N. Jensen*, Guldbjerg, 1921-25 og 1928-29. *Martin Holm* 1921-25. *Niels Jokum Andersen* 1921-33. Købm. *J. J. Degn* fra 1929. Cyklehandler *Adolf Ditlefsen* 1929-33 og fra 1935. Snedker *Niels Henning* fra 1933. *Christian Horn* fra 1933. *Søren M. Sørensen* fra 1934.

Fra Kragelund: *Niels Nissen* (Smed) 1845-47. *Christen Friis* 1848-53. *Anders Christensen* 1854-61. *Niels Mortensen Beck* 1862-67. *Christen Nielsen* (Vandel) 1868-73. *Anders Christian Lauridsen* 1874-79. *Christen Jensen Damgaard* (Ølgaard) 1877-82 og 1889-94. *Christen Thomsen Friis* 1880-85. *Poul Vaaben* 1886-91 og 1909-17. *Jeppé Rasmus Mogensen* 1895-1900. *Niels Kristensen* (Vandel) 1901-06. *Christian Liebum* 1907-17. *Jens Christensen Damgaard* 1917-21. *Jørgen Mogensen* 1921-33. *Niels Johnsen Kristensen* 1933-34.

Fra Skøde: Landmaaler *R. Müller*, Skødegaard, 1842-44. *Nikolaj Høyrup*, Skødegaard, 1904-09. *Hans E. Andersen* 1921-28.

Fra Veerst Sogn: Sognepræst *Møller* 1842-44. Sognefoged *Hans P. Nielsen* 1842-44. *Jens Christiansen* 1842-47 og 1854-55. Sognepræst *Wraae* 1845-56. *Hans Jensen Poulin* 1845-50. *Poul Andersen* 1848-53 og 1864-67. *Niels Jensen Poulin* 1851-55. *Hans Jepsen Skjøde* 1856-61. *Morten Poulsen* 1856-61 og 1868-70. Sognepræst *Kofoed* 1857-67. *Christoffer Hansen* 1862-64. *Søren Storm Hansen* 1862-67. Sognefoged *Niels D. Gamst* 1868-73. *Jørgen Therkildsen* 1868-72. *Jørgen Nielsen Poulsen* 1871-76 og 1883-88. *Poul Skødt* 1872-73. *Anders Jensen Poulin*

1874-79. *Peder Nielsen* 1874-79. *Laurids Nielsen* 1877-82. *Kristian Jensen* 1880-85. *Peder Sørensen* 1880-85. *Bertram Mad-
sen Kjeldbjerg* 1880-82 og 1886-91. *Søren Poulsen Hansen*
1883-88. Forpagter *Jeppe Skjøde* 1886-88. Sognefoged *Jens
Jensen* 1888-91 og 1901-06. *Hans Sørensen*, 1889-94. *Hans
Skjøde* 1889-94. *Peder Christoffersen* 1892-97. *Hans Jensen*
1892-97. *Anders Sørensen* 1895-1900 og 1907-13 og 1917-21.
Nis Skjøde 1895-1900. *Hans Borch Poulin* 1898-1900. *Poul Mor-
tensen* 1898-1903. Forpagter *Jakob Lundgaard* 1900-09. *Hans
Søgaard Jensen* 1901-06. *Søren Søndergaard* 1904-09. *Frederik
Lehmann* 1907-09. Sognefoged *Hans Poulsen* 1909-17. *Henrik
Schlebaum* 1909-13. *Peder Lausen Hansen* 1913-17. *Niels Mor-
tensen* 1913-17. *Just K. Justesen* 1917-21. *Søren Gravholt* 1917-
33. *Anders Enevoldsen* 1921-33. *Rasmus Jensen* fra 1925. *Kri-
sten P. Kristoffersen* fra 1933. *Søren H. Thomsen* fra 1933.

FATTIGVÆSEN

Som en tyngende Mare har Fattigdommen hvilet paa store Dele af Sognets Befolkning gennem Tiderne; den har givet sig Udslag i Mangel paa Nødvendighedsting, ja, mange har grædt over Savnet af dagligt Brød. Taler man med de ældre nulevende her i Sognet om, hvad de har oplevet, er Fattigdommens haarde Kaar det stadigt tilbagevendende Emne. Mange har kæmpet en haard Kamp for at holde sig fri af Fattigvæsenet. I endnu ældre Tid har Forholdene paaviseligt været endnu værre. Grundene til Sognets Fattigdom kan selvfølgelig ikke her udredes, men flere af disse er dog ret iøjnefaldende. De overvejende magre Jorder bærer deres Del af Skylden. Det 17. Aarhundredes Krige, hvoraf tre satte frygtelige Spor her, trykkede saa at sige hele Sognets Befolkning et helt Aarhundrede igen- nem ned i den dybeste Armod og Elendighed.

Om Forsørgelsen af de trængende i Almindelighed er der før Aaret 1708 ikke meget andet at sige, end at den var mangelfuld og uheldig, da al Hjælp skulde komme frivilligt. Særlig efter Reformationen, da den vigtigste Hjælpefaktor, Kirken, mistede baade en stor Del af sit Gods og sine Almisser, drev Nøden

mellem Fattigfolk saa store Skarer ud med Tiggerstaven, at Kongemagten maatte rette sin Opmærksomhed paa det uheldige Forhold. I Kong Kristian d. 3.s saakaldte koldinghusske Reces af 1558 gives følgende Anvisning til Forsørgelse af de fattige. »Af den Mængde Stoddere og Tryglere, som løbe omkring udi Riget og bede Guds Almisse, maa kun de gamle og syge meddeles Tegn, at de maa gange om og bede om Almisse, medens de karske og føre skulle henvises til Arbejde, og naar dette ej nytter, da af Hvermand skulle tages til Trældom og Arbejde.«

Videre hedder det: »De fattige paa Landsbyerne tillades at tigge deres Brød i det Sogn, hvori de ere fødte og bo; men er dette saa ringe, og de fattige saa mange, at Sognet ikke kan forsørge dem, skulle Sognepræsten og Kirkeværgen give dem Brev og Tilladelse, at de maa gange om i Herredet og bede om Almisse.« Sluttelig opfordres Kirkeværgen til med Sognemændenes Hjælp »at bygge et Fattig Folchis Hus deri Sognet til Folch, som ikke andetsteds kunne faa Hus« og derved sætte en laaset Blok, hvori kunde nedlægges milde Gaver. Og Præsterne fik Paalæg om hver Søndag i Kirken at formane Menigheden til at betænke de fattige med Almisse. Disse Bestemmelser hjalp dog nærmest ingenting, skønt de blev indskærpet Gang paa Gang ogsaa for denne Egnns Vedkommende.

I 1708 gjordes der saa det første Tilløb til en ordnet Fattigpleje ved en Lov, der paabød, at hvert Sogn skulde forsørge sine egne fattige, og hvis de frivillige Bidrag ikke slog til, skulde Resten paalignes Beboerne i Naturalier og Penge. Det var Lovens Mening, at de fattige skulde modtage Understøttelsen i deres Hjem eller efter Omstændighederne gaa paa Kost i Omgang hos Bønderne, saa Tiggeriet kunde undgaas. Men Bønderne var uvillige til at paatage sig faste Ydelser, og Loven blev derfor kun respekteret for saadanne fattige, som ikke formaaede at gaa rundt med Tiggerposen, ligesom Bestemmelsen om Sognegrænserne blev tilsidesat af Tiggerne. Derfor blev det i 1739 paabudt, at der i hvert Sogn skulde ansættes en Mand til at holde fremmede Tiggere borte. Denne Mand var som Regel en af Sognets kraftigste Tiggere og bar det fine Navn »Stodderkongen«. Han fik et lille Vederlag for sin Ulej-

lighed, og da Frænde er Frænde værst, har han sikkert opfyldt sine Pligter tilfredsstillende.

Sikkert har Bække Sogn ogsaa haft sin Stodderkonge, men direkte Oplysninger derom savnes.

Folketællingslisterne for Bække Sogn 1787 nævner to »Almisselemmer« (to meget gamle Koner), »fire Betlere«, en »Tiggerkone«, en »fattig Inderst« og et Par »fattede Husfolk«.

Den Skik, der indførtes 1708, at lade enkelte Fattiglemmer gaa omgangsvis paa Kost, spores her i Sognet endnu i 1860erne. Naar husvilde meldte sig til Fattigvæsenet, og man ikke i Øjeblikket havde nogen Bolig til dem, lod man dem gaa paa Kost i Omgang, indtil der kunde skaffes en Tjenesteplads eller et Plejested. Dette sidste tilvejebragtes som Regel ved Licitation efter Bekendtgørelse ved Kirkestævne. Den lavestbydende førte saa gerne Fattiglemmet med sig hjem straks.

I Aaret 1746 gaves de første Regler for Erhvervelse af Forsørgelsesret uden for Fødesognet, idet et Rescript bestemte, at Betlere skulde forsørges der, hvor de sidst har opholdt sig to Aar. Disse Bestemmelser gav Bække Sogn Anledning til at nægte at antage sig et uægte, moderløst Barn, idet man paa-beraabte sig, at da Barnet var under to Aar, kunde det ikke ifølge Rescriptets Ordlyd være forsørgelsesberettiget her. Man vilde vel sagtens hermed forsøge at slippe af med Barnet som Hittebarn til en af de Institutioner, der tog sig af saadanne. Men da Barnet var født i Bække Sogn, og dets Moder ogsaa hørte Sognet til, lykkedes Knebet selvfølgelig ikke.

Et stort Fremskridt medførte den under Kommunalvæsenet omtalte Lov af 1803, der med sine Sognekommisioner vistnok virkede ret tilfredsstillende baade for nydende og ydende. Der var nu ved at komme System i hele Ordningen; de fattiges Forhold blev grundigt undersøgt, og ingen behøvede længer at tigge af Nødvendighed. Alle trængende kunde paa deres Opholdssted faa det nødvendige til Livets Ophold, og de havde det i Grunden bedre end en Overgang senere, da de fleste af dem stuedes sammen i Fattiggaardene til Ulempe for dem selv og ikke til Fordel for nogen, da Forsørgelsen der blev mindst lige saa dyr som i Hjemmene. Selvfølgelig hørte Tiggeriet dog først op lidt efter lidt. Endnu omkring Aarhundred-

skiftet brugte nogle af Sognets fattige at tigge i Faareklipnings- og Slagtetiden og særlig til Højtiderne. Adskillige af disse omvandrede, som dog ikke nærmere skal omtales her, brugte for at forøge Udbyttet at spaa, at føre Bynyt om eller lignende.

Sognekommisionens Regnskaber haves ikke til Raadighed. Men Folketællingslisten for Bække Sogn 1834 betegner 26 Personer som Almisselemmer. Og »Statistisk Tabelværk« angiver for Aaret 1838 Udgiften til Fattigvæsenet i Veerst-Bække Kommune til 160 Rdl., hvortil ydedes en Del Korn og Brændsel. Først fra 1860 har man Fattigregnskaberne; de er fælles for Veerst og Bække Sogne. Dengang og en lang Tid frem var 30-40 Personer i Kommunen under fast Fattigforsorg, medens et noget mindre Antal nød periodisk Hjælp. I det hele taget har saavel Fattigvæsenet som den nyere Tids anden sociale Forsorg altid krævet forholdsvis store Ofre i Veerst-Bække Kommune. I 1860erne var Udskrivningen til Fattigkassen 350-500 Rdl. og 35-50 Tdr. Korn samt godt 100,000 Tørv aarlig. Pengene og Kornet lignedes med $\frac{2}{3}$ paa Hartkorn og Resten paa Formue og Lejlighed. Tørvene tilvejebragtes paa den Maade, at Gaardmændene by- eller rodevis leverede i Fællesskab til de nærmest boende fattige; den nærmere Ordning paahvilede saa Rodemestrene.

I 1869 begyndte man at tilvejebringe Kornet og Tørvene til de fattige ved Licitation. Dette Forhold forklarer sammen med den indtrædende Dyrtid den mægtige Stigning i Fattigkassens Pengeudgift fra 1860 til 1870 (se Oversigten over Kommunens Udgifter).

Indkomstansættelse som Skattegrundlag kendte man ikke i ældre Tid. Men naar Udskrivningen efter Formue og Lejlighed var fastsat, bestemte man, hvor stor en Part hvert af Kommunens fire Distrikter skulde bære, hvorefter Bidragene slutelig fordeltes paa Skatteyderne. Delingen var ca. $\frac{3}{7}$ paa Veerst Sogn, ca. $\frac{2}{7}$ paa Bække, ca. $\frac{1}{7}$ paa Kragelund med Skøde, og ca. $\frac{1}{7}$ paa Asbo.

Fattigkassens Omsætning var noget større, end Skatteudskrivningen viser, thi Kassen havde mange andre Indtægter. Naar enligstillede Fattiglemmer døde, blev deres Efterladenskaber solgt til Fordel for Fattigkassen; det kunde undertiden

godt give noget, saaledes i 1860 107 Rdl. Saa havde man ogsaa dengang Bidrag til forladte Koners og uægte Børns Underhold, som f. Eks. i 1867 udgjorde 79 Rdl. Endvidere Løn til Tjenestefolk, der var under Fattigvæsenets Forsorg. Det hændte ogsaa, at Husmandsfolk, som paa Grund af Alderdom eller Svagelighed ikke længere kunde passe deres Ejendom, tilskrev Fattigkassen denne mod at komme under Forsørgelse; saa havde Kassen en Lejeindtægt af Jorden og maaske senere et lille Overskud ved Salg af Ejendommen. Ligeledes skete det, at et gammelt Menneske overdrog Fattigkassen en lille Obligation, hvis Renter vedkommende ikke kunde klare sig med. Naar et mandligt Fattiglem agtede at gifte sig, skulde han have sit Mellemværende med Fattigkassen afgjort, inden han kunde indtræde i Ægtestanden; fra saadanne Ægteskabskandidater var der ogsaa Indbetalinger. For dem, der vilde blive boende i Kommunen, forlangte man hele Udlægget tilbagebetalt; men med dem, som skulde flytte bort, vilde Forstanderskabet godt akkordere, særlig hvis vedkommende skulde giftes med en Kvinde, der havde Ejendom; thi saa var man ham sandsynligvis kvit — foreløbig da. En Enke i Lindknud ofrede i 1866 100 Rdl. for at faa sig en Mand fra Bække. Hvem der saa gjorde den bedste Handel, er ikke godt at vide; for Kommunen her var den meget god. Hvis et kvindeligt Fattiglem havde Udsigt til at blive gift til en fremmed Kommune, var Forstanderskabet gerne saa kulant at love hende en Slags Medgift, for at Planen bedre kunde fremmes. En særlig god Forretning gjorde man i 1865 med en Mand i Lejrskov, der tog en Pige fra Bække med tre Børn. De skulde kun have nogle faa Rdl. aarligt til hvert Barn indtil Konfirmationsalderen. Fattigvæsenet kunde faa uventede Indtægter ved Tilbagebetaling af gamle Laan. Naar Folk, som det ellers ikke var gaaet helt til Agters for, henvendte sig til Fattigkassen i midlertidig Trang, fik de nemlig kun Hjælpen som Laan. Noget af det saaledes ydede gik snart ind igen, andet efter mange Aars Forløb; men det meste aldrig. Endelig tilfaldt visse Bøder og Afgifter ogsaa Fattigkassen, ligesom den forvaltede en Del Gaver, der mest indkom i Kirkerne.

Da den »Fri Fattigkasse« blev oprettet ved Lov af 1856,

overgik Gaverne samt Bøder og Afgifter til denne Kasse, som bestyredes af tre Mand udenfor Sogneforstanderskabet. Til det videre Behov kunde der indenfor rimelige Grænser rekvideres hos Kommunekassen Korn og Brændsel samt undtagelsesvis Penge.

Fra 1907 hed denne Foranstaltning Hjælpekassen. Indtil Dyrtiden i Halvfjerdserne klarede Kassen sig hovedsagelig med egne Midler; men fra den Tid har Kommunens Tilskud været fra et til nogle Hundrede Kroner aarlig. I de vanskelige Aar efter 1925 dog betydeligt mere, og det sidste Aar af Kassens Virketid, 1932-33, var Tilskuddet 2600 Kr. Den 1. Oktober 1933 ophævedes Hjælpekassen ved den ny Socialreforms Ikrafttræden.

Til Bolig for husvilde ejede Kommunen i ældre Tid nogle Huse til Dels overtaget efter Fattiglemmer. Det vides, at der har ligget et mindre Fattighus i Asbo og et større i Skellet mellem Bække og Kragelund ved Kirkevejen. 1871 blev Fattiggaarden i Asbo oprettet, og her anbragtes en stor Del af de fattige baade Enkeltpersoner og hele Familier. Det daglige Liv mellem saa mange ved Tvang sammenbragte Mennesker gav naturligvis jævnlig Anledning til Stridigheder og Klager. Bestyrerfolkens Opgave var vanskelig, og ofte maatte Sogneraadet søge at dæmpe paa Gemytterne. Ellers havde de paa Fattiggaarden anbragte Folk det sikkert godt. Det ses af Sogneraadets Bøger, at de fik baade Lomme penge og Tobak og Brændevin. Denne sidste Nydelse blev dog slemt beskaaret, da Sogneraadet i 1881 vedtog, at der fremtidigt kun skulde udskænkes Brændevin paa Fattiggaarden i Høstens Tid.

I Aaret 1900 blev Fattiggaardens Landbrug bortforpagtet, og samtidig begyndte man at indskrænke Belægningen, som tilsidst mest bestod af Landevejsriddere, der tog sig et Par Dages Hvil paa dette bekvemme Sted. Fattiggaarden solgtes 1. April 1936 til Sogneraadets formand Rasmus Nielsen, Asbo.

SOGNEFOGEDER

Den første Sognefoged, der ses omtalt for Bække Sogn, er Søren Poulsen, som nævnes i et Tingsvidne 1632¹⁾ og i en Besigtigelse over Koldinghus Len efter Torstensonkrigen 1645.²⁾ Han, der temmelig sikkert var en Søn af Kirkeværgen og Selvejrbonden Poul Sørensen, maa have været om end ikke den første saa dog en af de første Sognefogeder i Bække Sogn. Sognefogedernes Pligter var dengang kun faa og deres Myndighed kun meget ringe. Først 1792 hævedes Stillingen stærkt, idet den tillagdes Politimyndighed som nu og samtidig tillagdes Løn i Form af Sportler og Fritagelse for mange mindre Samfundspligter. Fra sidstnævnte Aar fik de overdraget en hel Række Hverv og Bestillinger, hvoraf en stor Part overgik til Sogneforstanderskabet, da det blev oprettet 1842.

Efter Søren Poulsen finder man ingen Sognefoged nævnt i ca. 100 Aar, hvilket kan skyldes, at Kronen, som paa det Tidspunkt ejede Størsteparten af Sognets Gaarde, ikke havde Brug for en saadan Embedsmand. I Mordbrænderhistorien fra Asbo 1732 ser det ud, som om Sognefogeden i V. Gjesten tog sig af Sagerne i Bække Sogn.

Følgende har derefter beklædt Sognefogedstillingen:

Hans Christensen Trommeslager, død 1777, boede paa en af de nordvestligste Gaarde i Kragelund. Hans Slægt i lige Linie findes endnu i Kragelund, nemlig paa Gaarden Rolighed. Navnet Trommeslager kan muligvis stamme fra Soldatertjenesten.

Christen Hansen (1777-1792), født 1741, død 1792, var Søn af ovennævnte H. Christensen og blev Sognefoged efter Faderen. Han udflyttede sin Gaard og kaldte den Gammelgaard.

Hans Pedersen Ulf (1792-1822), født 1754, død 1822, Ejer af Teglgaard. Man ved ikke, hvor denne Mand stammer fra;

men rimeligvis hører han til den i sin Tid i Sognet og Eggen ret udbredte og indflydelsesrige Ulveslægt.

Lauge Pedersen (1822-1852), født paa en gammel Slægtsgaard i Føvling Sogn 1795, 1821 giftede han sig ind paa Teglggaard, idet han ægtede sin Farbroders unge Enke, Hans Pedersen Ulfs Datter, Hanne. Skønt han var ung og fremmed, viste det sig snart, at man i ham havde valgt den rette. Han fik efterhaanden alle betydende Tillidsposter. Private Folk søgte hans Raad og Hjælp i næsten alle tænkelige Sager lige fra Dokumentskriveri til Ægteskabskonflikter, saa han i Ordets bedste Betydning blev en Sognekonge. Af hans Tillidsposter kan foruden Sognefoged nævnes: Formand for Sogneforstanderskabet fra 1842-55, Tiendekommissær, Amtsraadsmedlem og Suppleant til Stænderforsamlingen i Viborg. Han boede paa Teglggaard, der i hans Tid naaede en Størrelse paa omtrent 12 Tdr. Htk. Han døde i Oktober 1856.

Niels Johnsen (1852-1893), født 1818, død 1893. Han ejede Anneksgaarden, som han flyttede ud Syd for Byen og kaldte »Bækkelund«.

Peder Vaaben (1893-1. August 1932), født 15. Januar 1855, ejede Møllegaarden, 1932 flyttede han til Gjesten.

Niels Jokum Terman Andersen (fra 1. August 1932), født 20. April 1881, gift 18. Maj 1914. N. J. Andersen, der bor paa Nytoft, har som sine Forgængere beklædt og beklæder en lang Række Tillidsposter. F. Eks. har de fire sidstnævnte Sognefogeder alle været Sogneraadsformænd.

1933 blev Sognefogederne i Kommunen fritaget for at være Skatteopkrævere og Pantefogeder. Til denne Stilling valgtes Peder Udesen, Bække.

RIBE AMTS 4. VALGKREDS

(Dette Afsnit er udarbejdet af Rentier Kr. Kristensen.)

B æ k k e k r e d s e n .

Bække By har være Skuepladsen for mange Valg til Folketinget efter den gamle Valgmetode, idet Byen gennem ca. 60 Aar har været Valgsted for Ribe Amts 4. Valgkreds, Bækkekredsen.¹⁾

Efter Grundloven 1849 kom Ribe Amts 4. Folketingsvalgkreds til at bestaa af Andst og Slaugs Herreder samt Vejen, Læborg, Brørup og Lindknud Sogne. I Begyndelsen holdtes Valgene i en Udkant af Kredsen, nemlig paa Stensvanggaard i Brørup Sogn, og Kredsen kaldtes derfor Brørupkredsen. Men i 1858 blev Valgstedet flyttet til Bække, efter hvilken By Kredsen siden har haft sit Navn. 1865 skete en Ændring i Kredsens Omraade, idet Seest, Skanderup, Hjarup og Vamdrup Sogne blev henlagt til den nyoprettede Vonsildkreds. Til Erstatning fik Bækkekredsen Malt, Folding og Holsted Sogne, der før hørte til Ribekredsen.

Interessen for Politik var i Begyndelsen kun ringe, og her som i mange andre Kredse svarede Deltagelsen dertil. Ved Valget 1852 valgtes den ene Kandidat med 88 Stemmer, medens den anden kun fik 14. Selv om Interessen for Valg efterhaanden blev meget større, var der helt op til 1901 ofte kun een Kandidat. Derfor bortfaldt Valget dog ikke, thi efter Forlangende kunde man stemme Ja og Nej, hvilket man har gjort flere Gange i Bække. I Bække har der ialt været afholdt 28 Valg til Folketinget, det første 1858, det sidste 1915.

Valgene var store Festsdage og beherskede fuldstændig Byen. I de tidlige Formiddagstimer rullede Vogn paa Vogn ind til Valgstedet, og i den nyere Tid fulgte Hundreder af Cyklister efter. Forhen kom mange til Fods. Valgdeltagelsen var meget

forskellig, men nogle Hundreder kom der dog altid, og flere Valg har bragt over to Tusinde Vælgere til Byen. Det gav Røre, og det gav Penge ikke alene til Kromanden, men ogsaa til mange andre i Byen og dens nærmeste Omkreds. Paa en aaben Plads var rejst en Tribune, hvorpaa Valgbestyrelsen, Kandidaterne samt deres ordførende Stillere havde Plads. Kl. 10 begyndte Valgbehandlingen med Oplæsning af det kgl. aabne Brev om Valgets Afholdelse samt Kandidaternes og deres Stilleres Navne. Saa talte Stillerne og Kandidaterne, hvorefter man straks skred til Afstemning. I den ældre Tid tog man først en Prøveafstemning ved Haandsoprækning, og hvis denne viste afgjort Flertal for en af Kandidaterne, erklæredes han for valgt, medmindre nogen anden Kandidat begærede skriftlig Afstemning, der saa iværksattes. I den nyere Tid fik hver Kommune straks anvist hver sit Stemmelokale i en Gaard eller et Hus. Midt paa Eftermiddagen var man færdig med Stemmeoptællingen, og Resultatet bekendtgjordes fra Valgtribunen, hvorefter Kandidaterne havde Ordet for at takke deres Vælgere. Paa dette Tidspunkt var det tyndet stærkt ud i Vælgerskaren. En Del blev dog til helt ud paa Natten, og ikke faa havde faaet Humøret hævet i Kroen.

Partipolitisk Spænding har Valget i Bække aldrig budt paa. Personudvælgelsen kunde derimod nok undertiden medføre et livligt Valg og give Overtaskelser. Et Par Højrekandidater, der vovede sig frem i Provisorietiden, bidrog ogsaa til at sætte Valgstemningen godt op. Andet naaede de for Resten heller ikke, da de blev meget ilde modtaget og kun fik et forsvindende Stemmetal. Om den ene digtedes en Nidvise, som blev sunget af nogle Vælgere ved Kaffepunchene paa Kroen, og ligeledes om Aftenen, da de ad offentlig Vej kørte igennem Kandidatens Gaard i Asbo. Angaaende Overtaskelser indtraf det mest mærkelige Tilfælde vel nok i 1890, da Kredsens Repræsentant siden 1878, Gaardejer Laurids Schelde, Ferup, faldt for en indtil da ukendt Mand, Laurids Rasmussen fra Grindsted, der fik 1034 Stemmer, medens Schelde maatte nøjes med 247, skønt han faa tidligere mønstrede 1539 Stemmer. Til en mere indgaaende Omtale af Kredsens Folketingsmænd er Pladsen ikke her, men det skal dog nævnes, at fra 1858-78 repræsenteredes Kredsen

af en Mand, der af sin Samtid betegnedes som Danmarks lærdeste Bonde, skønt hans Skolegang kun havde været den for Bønderbørn almindelige. Det var Niels Jokum Termansen fra Gammelby i Læborg Sogn.

Følgende har været eller er Folketingsmænd i Bækkekredsen: Sognepræst *Fuglede*, Vejen, valgt 1849, Kammerherre *Riegels*, Kolding, 1852, Sognepræst *H. Svejstrup*, Nørup, 1853, Gaardejer *Daniel Ejler*, Ferup, 1853, Gaardejer *Henrik Jensen*, Malt, 1855, Gaardejer *N. J. Termansen*, Gammelby, 1858, Gaardejer *Laurids Schelde*, Ferup, 1878, Husmand *Laurids Rasmussen*, Grindsted, 1890, Lærer *Chr. Søgaard*, Holsted, 1918-1929, Landmand *Hans Jakob Sørensen*, Tange, 1929-1935, hvilket Aar han døde. Gaardejer *Ejnar Simonsen*, Flovt, fra 1935, Gaardejer *Jens Jensen*, Gjesten, 1926-32, Overportør *M. K. Sørensen*, Vejen, fra 1929, og Gaardejer *Ludvig Elbæk Jessen*, Føvling, fra 1935.

I efternævnte Aar har Stemmetallene for Konservative, Venstre, Radikale, Socialdemokrater og Retsstatspartiet været henholdsvis: 1920: 407, 6941, 1100, 1340 og 0; 1924: 467, 5950, 1307, 1875 og 144; 1926: 735, 6357, 1460, 1912 og 263; 1929: 548, 6348, 1708, 2508 og 320; 1932: 738, 6343, 1533, 2737 og 654; 1935: 950, 4714, 1419, 3184 og 645 samt Fri Folkeparti 1157.

POSTVÆSEN, JERNBANE, TELEFON, ELEKTRICITET

Postvæsenet.

Fra ældgammel Tid paahvilede det Degnen at besørge de geistlige Breve og Sognefogeden at besørge de andre offentlige Breve, men de havde Ret til at tilsige Sognets Husmænd efter Omgang til denne Tjeneste. Private Folk maatte derimod selv besørge deres Breve, som de bedst kunde, hvilket for Breve, der skulde langt bort, vilde sige til det nærmeste kgl. Posthus, der for nogle Egnes Vedkommende laa mange Mil borte. Som Følge af denne Besværlighed og efterhaanden som Forbindelsen mellem de forskellige Egne udvikledes, opstod der faste Budruter, der betjentes af private Mænd. Til disse Ruter overgik i 1851 Besørgelsen af de offentlige Forsendelser, og Ruterne fik derved en Slags Statsstempel paa sig til Gavn for deres Indehavere og den Kreds, de betjente. Samtidig indførte Postvæsenet Frimærker, der sparede megen Ulejlighed. Før skulde Pengene følge med Brevet til Posthuset.

I 1840erne var der en privat Budrute fra Grindsted til Kolding. Dens Indehaver, der hed Ole (Jensen?), gik til Kolding een Gang om Ugen. Senere havde hans Søn, Jens Olesen, en Budrute fra Hejnsvig til Kolding. I 1860erne blev han kongelig Postbud med Brevsamlingssteder hos Degnen i Hejnsvig, hos Sognefogeden i Vorbasse, hos Proprietær Anders Simonsen, Ravnholt, hos gamle Mogens i Røjskovhus Kro og hos Degnen i Lejrskov. Desuden gik han ind flere andre Steder efter privat Overenskomst. Han gik fra Hejnsvig hver Mandag og Torsdag, og fra Kolding Tirsdag og Fredag og skulde medtage Breve, Pengeforsendelser, Aviser og Pakker indtil to Punds Vægt. Pengeforsendelser forekom kun sjældent, og Aviserne var kun faa. Anders Thomsen, der en Periode ejede Store Dalgaard,

var i Vinteren 1870 Vikar for Jens Olesen i en Maaned. Lønnen derfor var 25 Rdl.¹⁾

Bække Sogn havde altsaa ikke noget Brevsamlingssted, men da Sognefoged Niels Johnsen i 1871 blev Sogneraadsformand, ansøgte han om at faa Post til Bække. Det blev dog sikkert ikke bevilget, eftersom der ifølge Regnskaberne aarlig indtil 1876 betaltes nogle Rigsdaler til et Postbud.

Foruden den omtalte Post- og Budrute var her maaske allerede i 1850erne en privat Budrute fra Bække til Kolding. Rutens Indehaver var Niels Mortensen i Kragelund, der gik til Kolding een Gang om Ugen. Dagen før Turen gik han rundt og samlede Breve og Bud. Brevene afleverede han paa Posthuset i Kolding og fik med sig hjem, hvad der var ankommet til hans Rute. Dagen efter sin Hjemkomst var han ude for at aflevere de hjembragte Sager.

Aviser havde man ikke Raad til at abonnere paa i de Tider; der udgik for Resten heller ingen i Kolding før 1849. Men for en billig Pris kunde man faa Datidens Aviser hos Købmændene eller andre i Kolding, naar de selv havde læst dem. Naar Landboerne saa var indtil fire om en saadan Avis, var Udgiften overkommelig, og dog var det kun de lidt bedre stillede, der flottede sig med at læse Aviser. Mellem disse var fire Gaarde i Kragelund, som tilsammen holdt een Avis.

I 1876 blev der oprettet en Dagvognsrute fra Lunderskov til Kragelund ad den da nyanlagte Landevej. Dagvognen var et privat Køretøj, men Postvæsenet betalte den for at tage Postsagerne med. Brevsamlingsstedet i Ravnholt bibeholdtes, og der oprettedes et nyt i Kragelund hos Aftægtsmand Ernst Prüsse paa Provstigaarden, og hvert Sted blev der ansat et Postbud. Det første Postbud i Ravnholt hed Niels Therkildsen og gik ad følgende Rute: Lille Røj, Veerst, Husted og Tersbøl, Thorsted, Østervig, Skødegaard, Hamborggaard, Frederiksberg, Bække Kro og Kragelund. Postbudet i Kragelund, Niels Hansen (Sjællænder) eller hans Søn, Peder Hansen, havde hele Vorbasse Sogn og gik bl. a. Steder ogsaa til Donslund, Nebel og Høllund. Der kunde selvfølgelig ikke blive direkte Ombering, hvorfor man ligesom i Budruternes Tid benyttede en Del Samlingssteder, hvor Folk, der ikke boede langs Postens

Rute, kunde aflevere og hente deres Sager. Men nu kunde man altsaa baade afsende og modtage Postsager hver Dag. Denne Ordning varede i en halv Snes Aar, indtil Dagvognsruten blev forlænget til Vorbasse. Saa nedlagdes Brevsamlingsstedet i Kragelund, medens der blev oprettet et saadant i Vorbasse. I 1892 blev Brevsamlingsstedet i Kragelund dog genoprettet, og det blev henlagt til Købmanden. Der kom nu herfra til at udgaa et Postbud, som kun havde Kragelund og Bække samt noget af Stavshede at betjene. Det betød, at der blev omtrent direkte Ombæring; vel var Ruten lang, og Cykler havde man ikke endnu, men til Gengæld havde Posten ikke Ærinde saa nær alle Steder hver Dag, og de fleste i Kragelund hentede selv deres Postsager. Asbo fik fra Vestbanens Aabning i 1874 og til 1917 sin Post fra Vejen. Hovedparten af Postsager ankom til Lunderskov med Nattogene; men da Dagvognen først kørte derfra henimod Aften, kom Postsagerne til at ligge en Dag over i Lunderskov. Det tog man ikke saa nøje den Gang, man var tværtimod meget tilfreds med de gjorde Fremskridt, der ikke havde kostet Egnen noget. Fra 1876 til 1880 kørtes Dagvognen af Mikkel Madsen, Kragelund, og fra 1880 til 1900 af Niels Iversen, Kragelund. Niels Iversen var som skabt til den Bestilling og vil endnu erindres af mange ældre Folk paa Ruten for sin Præcision og sit Lune. I de Tider var den populære, guldmaledede, lukkede Postvogns Ankomst til Vesteregnet ved Aftens-tid Dagens Attraktion. De, der havde Tid, gik gerne hen til Brevsamlingsstedet for at faa deres Postsager med det samme og iøvrigt høre det sidste Nyt, som Niels Iversen og hans Passagerer medbragte derude fra Jernbanens og Telegrafens store Verden.

Efterhaanden fandt man det dog utidssvarende, at Postsagerne laa en Dag over i Lunderskov, og man formaaede i 1901 Postvæsenet til at indføre en særskilt Postvogn, der kørte fra Lunderskov Kl. 5 Morgen og returnerede fra Vorbasse Kl. 7 Aften. Samtidig blev der ansat nogle flere Postbude paa denne Strækning, ogsaa et til i Kragelund, og nu blev Ombæringen helt direkte. Forholdene var nu helt tilfredsstillende, og der skete heller ikke mere, før Troldhedebanen den 1. September 1917 endevendte alt det tilvante paa det postale Omraade og

flyttede Brevsamlingsstederne bort fra den gamle Alfarvej. For Dagvognsruten blev Fremskridtet i 1901 skæbnesvangert. Ingen kunde siden klare sig som Dagvognskører, og Ruten gik fra Mand til Mand. Tilsidst prøvede man med en Rutebil; men heller ikke den kunde svare sig, og i de sidste Aar før Troldhedebanen aabnedes, havde man ikke andre offentlige Befordringsmidler end Postvognen, der paa Grund af sin Køreplan kun var til ringe Nytte for Befordring af Personer. Troldhedebanen afhjalp derfor et betydeligt Savn. Fra Bække Postekspedition kom der til at udgaa tre Postbude. Ruten over Skøde er oprettet senere ved Afkortning af andre Ruter.

Følgende Postbude er ansat i Bække:

Ernst H. Prūsse, født 5. August 1874, gift 17. Juni 1902, ansat her 1. April 1902.

Karl H. G. Baisner, født 9. Decbr. 1884 i U. S. A., gift 10. Oktbr. 1910, ansat i Andst 1. Juni 1909, i Kragelund 1. Januar 1910, i Bække 1. Septbr. 1917.

Hans P. Hansen, født 4. Decbr. 1880, gift 8. Decbr. 1908, ansat i Læborg 1. Januar 1909, i Bække 1. Septbr. 1917.

Friedrich Simonsen, født 15. Maj 1901, gift 14. Januar 1923, ansat 1. Juni 1923 i Visby, Tønder Amt, i Bække 1. Marts 1930.

J e r n b a n e n .

Omkring 1845 fremsattes i Viborg Stænderforsamling Planer om en Jernbane fra Viborg ned gennem Jylland; men nogle af de ledende syntes ikke om Planen, da de var bange for, at den skulde skade Købstæderne og bl. a. ogsaa forstyrre Vildtet. 1883 paatænkte Staten at bygge en Jernbane fra Lunderskov over Grindsted til Silkeborg og mulig videre til Viborg. Der skulde saa være Sidebane fra Grindsted til Vejle. Veerst-Bække Sogneraad vedtog at yde et Tilskud, hvis Størrelse skulde rette sig efter den Linie, Banen fik igennem Kommunen, dog højst 17000 Kr. Efter at man i 1888 havde betalt 150 Kr. til Forarbejderne, døde Sagen hen. 1892 begyndte man saa at arbejde for en Jernbane fra Lunderskov til Vorbasse, den skulde være smalsporet, og Lokomotiverne skulde drives ved Fyring med Tørv. Ogsaa til denne Plan stillede Sogneraadet sig villigt og bevilgede 400 Kr. til Forarbejdet. Videre kom man

ikke med den Plan. I 1898 forelaa et nyt Jernbaneprojekt, nemlig en normalsporet Bane fra Lunderskov til Grindsted. Ogsaa i dette Projekt var Veerst-Bække meget interesseret. Nogle Aar senere, da denne Plan var sin Løsning nær bl. a. ved Tilsagn om stort Tilskud fra Kolding, meldte Vejen sig imidlertid som Parthaver i Forhandlingen og foreslog Banen ført dertil. Vejen fik Kredens Folketingsmand paa sit Parti, og Resultatet af den Splittelse og Forvirring, der nu opstod, blev den nuværende Gaffelbane, som aabnedes for Trafikken den 25. August 1917. Efter Forslag paa Rigsdagen blev Banen forlænget fra Grindsted til Troldhede. Banens Navn blev Troldhede-Kolding-Vejen Jernbane. Sidebanen til Vejen gaar fra i Gjesten; men oprindeligt var det Meningen, at den skulde have gaaet fra i Bække eller Veerst.

Først var Bestemmelsen, at Stationen skulde ligge i Klostergade Øst for Bække By; men et Flertal af Sogneraadet fik ved energisk Arbejde Planerne ændret, saa at den blev lagt ind til Byen. Dette sammen med den indtrædende Dyretid bevirkede, at Kommunens Andel i Banens Anlægssum forhøjedes fra 100,000 Kr. til ca. 187,000 Kr. Det maa fremhæves, at Banen gavnode Kommunen meget, og især fik Bække By med den en meget stærk Udvikling. Efter 1925 har Banen ligesom de allerfleste Privatbaner maattet kæmpe med Tidernes Ugunst.

Ved Bække Station er ansat:

Stationsforstander *A. L. Rosenkilde-Hansen*, født 9. Nov. 1884, Assistent i København (Slangerupbanen) fra 15. Juli 1906 til 17. April 1917, derefter Stationsforstander i Bække.

Baneformand *Rasmus Andersen*, født 8. Marts 1888, gift 11. Juni 1915, ansat i Bække 1. Septbr. 1917.

Bilruter.

Trafikmidlerne udvikledes hurtigt, saaledes fik Sognet kun 5 Aar efter Banens Aabning sin første Bilrute, der aabnedes den 3. Oktober 1922 og gik fra Bække over Kragelund, Gjesten, Egholt og Lejrskov til Kolding. 1. April 1927 forlængedes den til Lindknud, 1928 forandredes den, saa den kom til at gaa over Ravnholt i Stedet for over Gjesten. I den forløbne Tid er Rutebilen, der seks Gange er bleven omskiftet med en ny, ført

af Rutebilejer *Chr. Christensen*, født 11. Juli 1895, gift 16. Dec. 1925.

I Februar 1923 oprettedes en Bilrute fra Vejle over Bække til Esbjerg, og i Sommeren 1935 en anden fra Bække til Ribe.

T e l e f o n .

I 1904 dannedes her et mindre Telefonselskab med Centraler i Bække og Vorbasse med Tilslutning til Centralen i Vejen. Selskabet arbejdede billigt og tilfredsstillende; men efter en halv Snes Aars Forløb kom det ind under Sydjysk Telefonselskab. Centralen i Bække var i Skomager Steenfatts Hus og begyndte med 20 Abonnenter den 10. Oktober 1904. Antallet af Abonnenter voksede langsomt indtil Verdenskrigen, derefter steg det hurtigt til 90. Da Centralen i Asbo begyndte i 1918, gik en Del dertil, og under Landbrugskrisen efter 1920 er Antallet yderligere dalet, saaledes at det nu er 52. Bække Central bestyres af *Ane Steenfatt*, og Asbo af Handelsmand *J. Tarp*.

E l e k t r i c i t e t .

1912 oprettedes et lokalt Elektriciteværk paa Bække Mølle. Omkring 1920 kom Abonnenterne ind under Højspændingsværket i Kolding. 1930 dannede 15 Forbrugere i Kragelund en Transformatorforening, der byggede eget Ledningsnet og købte Strøm hos K. O. H. 1935 overtog K. O. H. Ledningsnettet, og Forbrugerne blev Andelshavere. I 1935 lige før Jul fik ogsaa Asbo Elektricitet fra K. O. H.

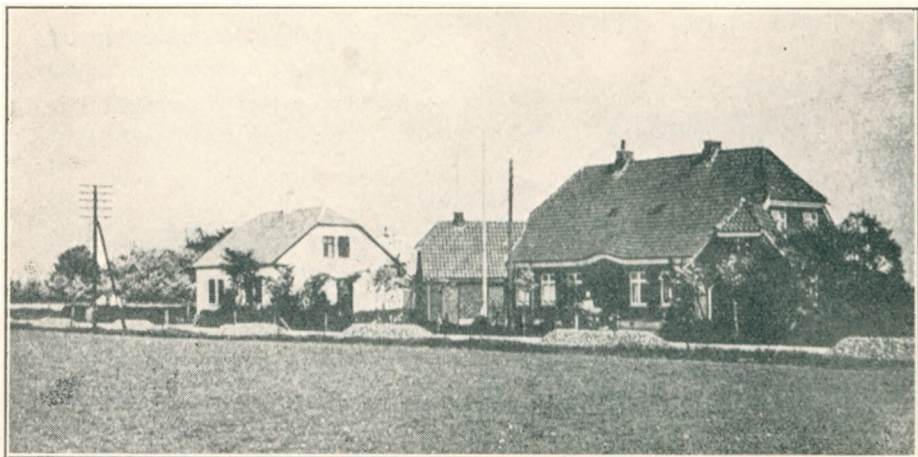
LÆGER, DYRLÆGER, JORDEMØDRE

Lægetjenesten og Læger.

Før Midten af forrige Aarhundrede søgte Folk her kun sjældent Læge, men tyede mest til gamle Hjemmeraad eller kloge Folk. Indtraf meget alvorlige Sygdoms- eller Ulykkestilfælde, saa Lægehjælp var absolut nødvendig, saa maatte man køre helt til Kolding, hvor nærmeste Læge da boede, og tit kørte saa flere Vogne af Sted paa en Gang, saaledes, at den med de raskeste Heste kørte helt til Byen, medens de andre kørte frem og tog hver sit Stykke af Hjemvejen. Turen kunde paa den Maade foregaa hurtigere. Efterhaanden kom der dog Læger nærmere ved; men endda var det kun sparsomt med at søge deres Hjælp, det var først i yderste Nød, eller som det siges, »naar der skulde skrives en Dødsattest«, at man henvendte sig til dem. Hurtig Lægehjælp var forøvrigt ikke til at faa. Folk maatte selv i Vogn hente Lægen langvejs fra, her benyttedes i en lang Periode Lægen i Andst, og ofte maatte de holde i Timevis mellem en Række ventende Vogne. Ved Aarhundredskiftet kom der Læge saa nær som i Vorbasse; men efter at flere var rejst derfra, og ingen ny kom, bestemte en Kreds af Mænd i Bække Sogn at arbejde for at faa en Læge til Bække. Der dannedes et Interessentskab, som i 1917 lod den smukke Lægebolig bygge i Bække By. Sidstnævnte Aar begyndte Læge Bendix Poulsen en Praksis her, som snart blev stor.

Siden 1917 har følgende været Læger i Bække:

H. Aa. Bendix Poulsen, f. 7. Decbr. 1886. En kort Tid af sin Ungdom var han i Mexiko som Gummi- og Kaffeplanter og Cowboy. 1906-10 Gummi- og Jernhandler i Skandinavien, med. Eksamen 1916, Kandidat og Reservelæge ved forskellige Hospitaler, Embedslægeksamen 1920, prakt. Læge i Bække fra

Lægeboligen.

Marts 1917 til Maj 1922, konst. Kredslæge i Nakskov Juli 1922, prakt. Læge i Ringkøbing Marts 1924, Maj s. A. Kreds- og Amtslæge s. Sted, senere flyttet til Aalborg som Amtslæge. Deltog i Folkeforbundets 2. internationale Lægestudierejse Marts-Maj 1922. Gift 17. April 1917 med Martha Marie Hansen.

Poul Kofoed Jensen, f. 18. April 1892, med. Eksamen 1921, Reservelæge ved Silkeborg Bad og Lemvig Amtssygehus, prakt. Læge i Bække fra April 1922 til Marts 1931, derefter prakt. Læge i Aarhus, gift 4. Juni 1921 med Paula Breum.

Svend John Lind, f. 20. Oktbr. 1898, med. Eksamen 1925, Kandidat eller Reservelæge følgende Steder: ved Sygehuset i Kjellerup, Silkeborg Sanatorium, Oringe Hospital, Sæby Sygehus, Bispebjerg Hospital, Nakskov Sygehus, Balders Hospital, Læge ved engelsk Hvalfangerekspedition til Sydishavet, prakt. Læge i Onsbjerg paa Samsø og i Bække fra Marts 1931, gift 12. Oktbr. 1930 med Anna Jørgensen.

D y r l æ g e r.

Det var med syge Dyr som med syge Mennesker i ældre Tid, de søgtes helbredt ved Hjemmeraad eller af kloge Folk. En stor Del Sygdomme blev udlagt som Forhekselse. I Slutningen af forrige Aarhundrede boede i Klostergade i Bække en

Husmand, Peder Hansen, som Folk benyttede meget til deres syge Dyr, og han skal i visse Tilfælde virkelig have været dygtig. Tillige havde han den Fordel, at han aldrig anvendte skadelige Kure. I nævnte Tidsrum søgte Folk herfra ellers Dyr-lægen i Gjesten. 1919 oprettedes den første Dyr-lægepraksis i Bække af

N. I. Lassen, f. 12. Novbr. 1893, Dyr-lægeeksamen 1915, fra August 1915 til Decbr. 1917 Assistent ved Veterinær- og Landbohøjskolen, derefter Reservedyr-læge ved 3. Dragonregiment (Værnepligt) og Vikar flere Steder, fra August 1919 til Marts 1931 prakt. Dyr-læge i Bække, derefter i Taulov, gift 29. Oktbr. 1918 med Sigrid Elmegaard Petersen, Bredsten.

L. P. Kjærsgaard, f. 3. August 1900, Student fra Randers 1921, Dyr-lægeeksamen 1927, derefter forskellige Vikarpladser, Juli 1928 til Marts 1931 Assistent ved Veterinær- og Landbohøjskolen. Fra Marts 1931 prakt. Dyr-læge i Bække, gift 8. December 1928 med Anna Sørensen, Randers.

J o r d e m ø d r e.

Til henimod Slutningen af det 18. Aarhundrede besørgedes Jordemodertjenesten de fleste Steder paa Landet af Kvinder, der var uuddannede og selvbestaltede; men paa dette Tidspunkt greb Myndighederne ind og krævede uuddannede Jordemødre. Man ved ikke bestemt, hvornaar her oprettedes et Jordemoderembede; men 1820 var her baade Jordemoder og Jordemoderbolig, der laa 1 km Øst for Kragelund By. 1910 byggedes en ny Jordemoderbolig i Kragelund By. I den første Tid var det ikke nogen god økonomisk Stilling at være Jordemoder her og for Resten heller ikke at være Jordemodermand; thi han maatte som Regel gaa paa Dagleje, 1840 var han endog ude at tjene som Karl.

Følgende har været Jordemødre i Kragelund:¹⁾

Anne Margrethe Jørgensdatter, der var her fra først i 1820-erne til sidst i 1850erne, er rimeligvis den første Jordemoder med Uddannelse i Embedet. Hun var født i Veerst og gift med Mikkell Madsen.

Mette Kathrine Pedersdatter (fra sidst i 1850erne til sidst i 1860erne), f. i Lydum 1831, gift med Jens Jakob Nørgaard.

Amalie Lindelof (fra Slutningen af 1860erne til Begyndelsen af 1870erne), f. i Lintrup 1838, gift med Knud Nielsen, flyttet til Vamdrup.

Claudine Buchholdt (fra Midten af 1870erne til 1894), født i Gram 1842, gift med Peder Nielsen Buchholdt.

Anne Marie Beck, f. Pedersen (1. Oktbr. 1894 til 1. Oktbr. 1897), født i Kolding 14. Novbr. 1865, uddannet 1893, gift med Peter Jensen Beck, fra 1897-1929 Distriktsjordemoder i Ødis.

Kirstine Lauridsen, f. Bendtsen (1898-1902), født i Vorup 1867, uddannet 1897, Distriktsjordemoder i Vorbasse 1902-17, i V. Nebel 1917-21, derefter paa Fur.

Oline Borgvardt, f. Jensen (1902-1908), f. 29. Septbr. 1871 i Vraa, Lejrskov Sogn, uddannet 1900, 1908 Distriktsjordemoder i Gamst.

Hanne Laugesen (1. Septbr. 1909-), født i Bække 22. April 1876, uddannet 1903, Distriktsjordemoder i Svejstrup 1903-08, i Ø. Snede 1908-09.

SPAREKASSEN

Spare- og Laanekassen
for Veerst-Bække og Omegn.¹⁾

Naar man undtager de sidste 75 Aar, kan den økonomiske Tilstand i Sognet gennemgaaende betegnes som slet omtrent saa langt, man kan se tilbage. Den daarlige Tilstand havde mange Grunde, f. Eks. daarlige Landboforhold, Krige, høje Skatter, Pengekrise o. m. Først ved Midten af forrige Aarhundrede blev de økonomiske Forhold saa gode, at der kunde opspares noget, og Trangen til en Sparekasse, der havde til Maal at fremme Sparsommeligheden og yde mindre godtstiliede smaa, kortfristede og billige Laan, opstod.

Med disse Maal som Baggrund indbød Kommunens ledende Mænd alle interesserede til et Møde paa Varregaard i Veerst i Slutningen af 1874, og her bestemtes det at oprette en Sparekasse under Navnet: Sparekassen for Veerst-Bække Kommune og dens nærmeste Omegn. — 80 Mænd tegnede sig som Garanter for en Kapital paa 1700 Kr. Lærer L. Lundgaard, Bække, og Proprietær Th. Høyrup, Skødegaard, udpegedes til at gøre det forberedende Arbejde. Den 18. Januar 1875 var alt i Orden, og den første Kontordag holdtes paa P. M. Jepsens Gaard (nu »Hannesminde«) i Kragelund, og her modtog Lundgaard, der var valgt til Kassens Formand, Bogholder og Kasserer, heie den tegnede Garantikapital 1750 Kr. samt ordnede de første Ind- og Udlaan.

Siden hin Dag har Kassen gennemgaaet en stærk, men rolig og jævn Udvikling. 1924 var Reserverne 87273 Kr. fordelt saaledes: Reservefond 35933 Kr., indbetalt Garantikapital 5840 Kr. og tegnet Garanti 45500 Kr. Garanternes Antal er 102, deraf hefter 82 solidarisk for Sparernes Tilgodehavende. Reserve-

fonden er dannet af Overskuddet, der indtil 1898 udelukkende anvendtes dertil. Senere er Halvdelen af Overskuddet anvendt til almennyttige Formaal i Kommunen. Ialt er der paa denne Maade bortgivet en ikke ubetydelig Sum, ca. 10000 Kr. Et enkelt Aar fordeltes det til ikke mindre end 22 forskellige Formaal. Sparekasseloven af 1919 tillader nu ikke, at der anvendes saa stor en Del af Overskuddet i nævnte Øjemed. Samme Lov bevirkede forøvrigt den største Forandring, Kassens Vedtægter er undergaaet. Formaalparagraffen slettedes, og man maatte nøjes med de finansielle Punkter. I Tidens Løb er de ydre Rammer naturligvis ogsaa forandrede og udvidede. I Begyndelsen holdtes Kontordag to Gange om Maaneden, nu to Gange om Ugen. Kontoret var de to første Aar i førnævnte Gaard, indtil 1901 i Bække Kro, derefter i Bække gamle Skole til 1926. Nu er det i fuldt tidssvarende Lokaler i Sparekasse-direktør J. Hoffskovs Hus.

Bedst ser man Kassens Udvikling gennem følgende Oversigt over Forretningens Gang:

Aar	Overskud Kr.	Reserve- fond Kr.	Status Kr.	Sparernes Konti	
				Kr.	Antal
1875	49	49	7762	5872	41
1885	286	1436	70304	65671	258
1895	560	6295	87132	77600	432
1905	718	10240	131382	116748	644
1915	1489	17089	244942	221439	804
1925	730	36653	575721	516477	1048
1930	3366	47083	685845	611004	1149
1935	5342	58340	786777	696450	1204

Indlaansrenten har højest været 5 % og lavest 3½ %.

Den vældige Fremgang skyldes vel for en Del Tidens rivende Udvikling, men ikke mindst god Ledelse. Imellem den Række Mænd, der har ofret Tid og Arbejde paa Kassens Trivsel og Vel, maa først nævnes afdøde Lærer Lundgaard, der i næsten 52 Aar var Formand og Regnskabsfører og tillige en

Sparekassen i Bække.

lang Tid Kasserer. I den usædvanlige lange Virketid har han udført et stort og betydningsfuldt Arbejde, der har været til Gavn for baade Kassen og Befolkningen. Da Lundgaard trak sig tilbage, valgtes Købmand Jens Hoffskov til Direktør; han havde allerede da særdeles gode Betingelser for at kunne varetage Kassens Tarv paa bedste Maade; thi ikke alene havde han dengang udført et stort Arbejde i Sparekassen; men han havde tillige gennem en lang Række offentlige Bestillinger og Tillidshverv erhvervet sig det største Kendskab til Egnens Forhold.

I den første Bestyrelse sad følgende Mænd fra Bække Sogn: Lærer *L. Lundgaard*, Sognefoged *N. Johnsen*, Gaardejer *Friis Legardt*, Gaardejer *P. M. Jepsen*, Kragelund, Proprietær *Th. Høyrup*, Skødegaard. Fra Veerst Sogn: Gaardejer *Chr. Jensen*, Gaardejer *J. N. Poulsen*, Gaardejer *H. J. Skjøde*, Gaardejer *Poul Mortensen*.

Følgende har siddet i Bestyrelsen: Fra Bække Sogn: Kroejer *N. Nielsen*, Gaardejer *Jørgen Ravn Simonsen*, Rentier *N. Høyrup*, fhv. Sognefoged *P. Vaaben*, Gaardejer *Jeppe R. Mogensen*, Gaardejer *Chr. Nielsen* (Vandel) og Gaardejer *Chr. Damgaard*, de tre sidstnævnte fra Kragelund. Gaardejer *Andreas Bruun* fra Asbo. Fra Veerst S.: Gaardejer *Hans Sørensen*, Skomager *Thyge Jørgensen*, Gaardejer *Lauris Nielsen*, Gaardejer *Hans Jensen*, Sognefoged *J. Jensen*, Gaardejer *H. Poulin*, Gaardejer *M. Ravn*.

I nuværende Bestyrelse sidder: *J. Hoffskov*, født 17. Sept. 1866, Revisor 1907, i Bestyrelsen fra 7. Oktbr. 1919, Kasserer 1. Novbr. 1926, 11. Novbr. 1926 Formand og Bogholder, Gaardejer *Jens Jensen* (Guldbjerg) fra 1920, Sogneraadformand *Rasmus Nielsen* 1933, Gaardejer *J. Schelde*, Kragelund, 1928. Fra Veerst: Gaardejer *J. Hansen* (Næstformand) 1915, Gaardejer *Nis Pøder Sørensen* 1922, Gaardejer *S. Grøvholt* 1929.

Udenfor Bestyrelsen har følgende været Revisorer: *John Nielsen*, Bække, Lærer *N. P. Mortensen*, Veerst, Gaardejer *J. Justesen*, Veerst og Amtsskolekonsulent *J. Dige*.

K o l d i n g F o l k e b a n k s K o n t o r i B æ k k e .

Kontoret, der er oprettet i Efteraaret 1918, havde de to første Maaneder Lokale i Kroen, derefter 12 Aar i Enkefru Lønblads Hus og nu siden 1930 i Rentier N. Høyrups Hus. Det er aabent to Gange om Ugen. Omsætningen er flere Gange saa stor som Sparekassens.

Rentier *N. Høyrup* har fra 1918, dog fra 1922 sammen med Mejeribestyrer *J. Johannessen*, ledet Kontoret.

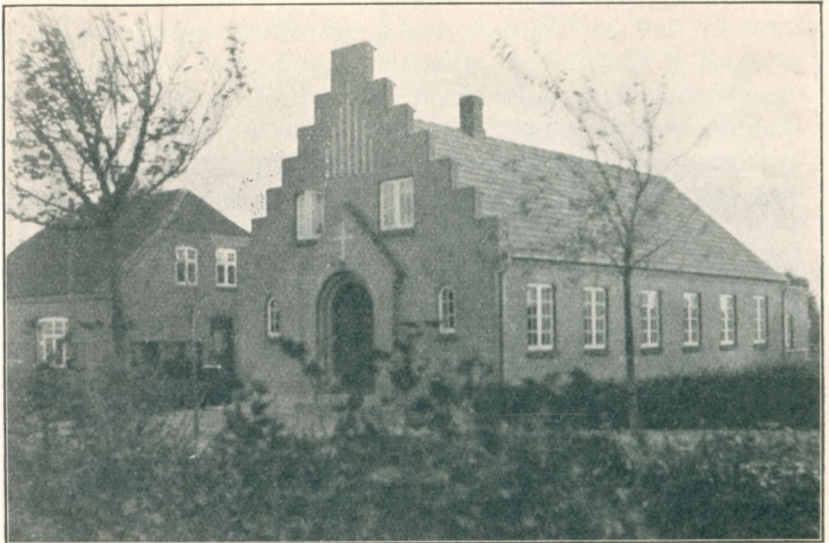
FORENINGER

Oplysninger om Foreningernes Stiftelse og videre Udvikling giver et Tidsbillede af aandelige, kulturelle og materielle Bevægelser. I mindre end et halvt Hundrede Aar opstod de fleste af Sognets Foreninger og samtidig med disse kom Andelsbevægelsen. Der var da ogsaa i dette Tidsrum et Liv og Røre, et Sammenhold og en Tillid som aldrig før.

Mod Slutningen af sidste Aarhundrede havde den grundtvigske Retning og Askov Højskole adskillige interesserede her, og paa disses Foranledning stiftedes 1894 *Bække Foredragsforening*. I mange Aar fandt den særdeles god Tilslutning, og der holdtes indtil en halv Snes Møder om Aaret; men efter Verdenskrigen har Interessen været stærkt dalende.

1903 begyndte Pastor Iversen uden dog at stifte nogen egentlig Forening at samle Pastoratets Ungdom til Møder i Præstegaarden. Paa Grund af Iversens Sygdom ophørte disse Møder efter nogle Aars Forløb; men Tanken om en *Ungdomsforening* var vakt, og det paatænkte at oprette en fælles Forening for begge Sogne. Af praktiske Grunde fik dog hver sin, og Bække Ungdomsforening stiftedes i Efteraaret 1907. Som Regel har der været afholdt Møder om Sommeren een Gang, om Vinteren to Gange maanedlig, Sommerudflugt, Juletræ o. s. v. Tilslutningen har altid været god.

K. F. U. M. og *K.* hører ligesom Børnegudstjenesten (Søndagsskolen) under *Indre Mission*, der begyndte omkring 1890 som opbyggelige Sammenkomster for en mindre Kreds i Hjemmene. Engang imellem havde man ogsaa en Lægprædikant, og i saadanne Tilfælde holdtes Møderne i en af Kommunens Skoler. Der var for faa til at bygge et Missionshus; men ved Aarhundredskiftet tog man alligevel fat derpaa. De stedlige Missionsfolk bragte paa forskellige Maade betydelige Ofre. En

Bække Missionshus.

almindelig Indsamling blev foretaget i Sognet, og det manglende fik man som Gave, særlig fra Slaugs Herred. Den 15. Oktober 1901 indviedes det første Missionshus, som kom til at lige lige Nord for Byen omtrent overfor det Sted, hvor Vejen drejer fra til Kragelund. Da Kredsen voksede, byggedes i Bække By et nyt Missionshus, der indviedes 10. Okt. 1920.

Kirkeligt Samfund havde omkring 1920 en Afdeling her; men Tilslutningen var for ringe.

Bække Forsamlingshus opførtes 1890. Midlerne tilvebragtes ved Aktietegning. Siden da har det været benyttet som Lokale for Møder, Gymnastik, Fester, Generalforsamlinger o. l. Paa Grund af Vejregulering gennem Bække By blev det 1935 eksproprieret af Amtet for en Sum af 4000 Kr. Selve Huset solgtes for 500 Kr.

I Sommeren 1936 paabegyndtes Opførelsen af et nyt Forsamlingshus ved Vejen Øst for Bække Skole. Det har Form som et T med Façade langs Vejen og den store Sal (17,80 m \times 9,10 m udv. M.) som en Udbygning bagud midt paa Façadebygningen, der er 13,18 m lang og 7,70 m bred. Under

hele Façadebygningen indrettes Kælder med Fyrrum, Brusebad o. m. I Stueetagen er Entre, en mindre Sal og Køkken, i Tagetagen en Lejlighed. Byggesummen er anslaaet til ca. 20,000 Kr. Arbejdet udføres af stedlige Haandværkere, nemlig Murmester E. Søndermark, Tømmermester V. H. Poder og Snedkermester N. Henning.

Grdj. L. Lykke, Teglggaard, er Formand for Forsamlingshuset.

Kragelund Forsamlingshus er bygget ad tre Gange. Den første Del opførtes 1896 af et Aktieselskab, nærmest for at skaffe Husflidsforeningen Undervisningslokaler. 1915 byggedes til i Husets Længderetning, og 1922 byggedes den sydlige Fløj, hvori der siden har været Lokale for Forskolen.

Bække Sogns Folke- og Børnebibliotek. Allerede først i 1870erne var her en Læsekreds, og flere har været siden. Den 18. Jan. 1908 oprettedes Bække Sognebogsamling med pens. Lærer Lundgaard som Bibliotekar. Man begyndte med 112 Bind og 67 Medlemmer. I 1935 var der 648 Bind, deraf 490 Bind Skønlitteratur, ca. 110 Laanere og 2018 Udlaan.

Børnebogsamlingen har 1195 Bind, der ligesom Folkebogsamlingen er fordelt i Sognets tre Skoler.

Til Støtte for Biblioteket er der en Bibiloteksforening med ca. 70 Medlemmer. Kommunen yder og har altid ydet god Støtte.

Efter Lundgaard blev Lærer B. Balle Bibliotekar og fra 1. Januar 1933 Lærer V. Andersen.

Afholdsforeningen for Kragelund stiftedes 1898 og fik snart Medlemmer fra hele Sagnet, saa Medlemmernes Antal steg til over 100. Afholdsforeningen var paa den Tid den eneste Forening, der bød paa alsidig Underholdning: Foredrag, Oplæsning, Juletræ og Sommerudflugt. 1902 traadte Medlemmerne i Asbo ud og dannede en Forening dér, men fra den Tid af gik det tilbage for Sogneforeningen, der var flyttet fra Kragelund til Bække. Omkring 1915 sygnede Foreningen helt hen, den havde dog ikke virket forgæves.

En Husflidsforening stiftedes 1888 i Asbo under Ledelse af Lærer J. P. Harbo, som ogsaa andre Steder gjorde meget for den Sag. 1894 solgtes Husflidsforeningens Lokaler, og For-

eningen ophørte. I Kragelund stiftedes en Husflidsforening 1895. 1896 byggede den egne Lokaler, det senere Forsamlingshus. 1906 opløstes ogsaa denne Forening. Fra 1931-34 var der en Husflidsforening i Bække. Den stiftedes paa Foranledning af Lærer B. Balle og havde en Tid over hundrede Elever.

Tre Gange har der været en *Sangforening* i Bække. Første Gang i nogle Aar omkring Aarhundredskiftet og under Ledelse af Lærer Lundgaard, anden Gang fra 1917-26 under Ledelse af Maler Enemark og senere af Lærer Kjærulf Madsen og tredje Gang Vinteren 1928-29 under Lærer B. Balles Ledelse.

Efter 1864 kom der Fart i Skyttesagen. Vistnok sidst i 1860erne oprettedes en *Skytte- og Gymnastikforening* her, og den ledes indtil Provisorietiden af Lærer Lundgaard; men paa dette Tidspunkt skulde disse Foreninger andrage om Tilladelse til at holde Skydeøvelse. Det vilde man ikke her i Sognet, men meddelte, at man indstillede Øvelserne, hvilket kunde opfattes som en Demonstration mod Regeringen. Da Embedsmændene i den Tid i hele deres Færd skulde være forsigtige overfor Regeringen, saa ønskede Lundgaard at trække sig tilbage fra Formandsposten, som derefter overtoges af P. Vaaben. 1891 genoptoges Skydeøvelserne, og de fortsattes indtil 1915, da det blev vanskeligt at laane Hærens Rifler og skaffe Ammunition. Der har været Skydebaner flere Steder i Sognet. Foreningen, som stod i Vejle Amts Skyttekreds, indtog ofte en fin Plads ved Kapskydningerne, hvilket ogsaa Fanepaladerne paa dens Fanestang viser.

Gymnastikken, der dreves under Skytteforeningen, foregik i det fri, indtil Forsamlingshuset byggedes. Indtil Slutningen af Firserne dreves dansk Gymnastik, men derefter svensk. I de senere Aar har det nærmest været det Bukhske System. Tilslutningen har været temmelig god, en kort Tid var der endog en Gymnastikforening i Kragelund.

Bække Sportsforening blev stiftet 1894. Den har altid lagt Hovedvægten paa Fodbold, og den har periodisk gjort sig fordelagtigt bekendt for sit Spil. I dens første Virkeaar besejrede den baade Kolding og Vejen, skønt disse Klubber den Gang kun spillede med eet Hold. I Aarene omkring 1926 ind-

tog den ligeledes en fin Plads. 1895 anskaffedes en Fane, der ved Juletid 1919 afløstes af en ny, skænket af unge Kvinder i Sognet. Fanestangen bærer nu ca. 70 Sejrstegn i Form af Sølvplader. Indtil 1921 spillede paa lejet Plads; men nævnte Aar købtes med velvillig Bistand af Borgerne den nuværende Sportsplads, der er beliggende umiddelbart ind til Nordsiden af Byen og Østsiden af Jernbanen. I Aarene omkring 1903 var der en Boldklub i Asbo, og 1909 stiftedes en i Kragelund; de blev dog begge opløst efter faa Aars Forløb.

En *Tennisklub* oprettedes og en Tennisbane byggedes i Eftersommeren 1933. Banen er beliggende ved Landevejen Nordøst for Bække By.

Ringriderforeningen stiftedes 1923 og har siden hvert Aar afholdt Ringridning under meget god Tilslutning. Bevægelsen kom hertil fra Sønderjylland efter Genforeningen. Et halvt Hundrede Aar i Forvejen holdtes Ringridning i Sognet; men dengang var det i Forbindelse med Fastelavnsfestlighederne.

Bække Sogns Sygekasse. I Firserne stiftedes i Bække Sogn en Lokalafdeling af Jysk Husmandsforening, hvis Formaal var at yde sine Medlemmer Understøttelse i Alderdommen og Pengehjælp i Sygdoms Tilfælde. Noget større Medlemstal fik Foreningen aldrig, og i 1889 opløstes den; men Aaret efter genopstod den i Asbo, og her virkede den lige til dens Medlemmer sluttede sig til Bække Sogns Sygekasse, der blev oprettet den 4. April 1903 og statsanerkendt samme Aar. — Kassen har haft følgende Formænd: J. Hoffskov fra 1903-06, Købmand J. Nielsen, Kragelund, 1906-08, J. Dige 1908-18, Skræddermester O. Christensen 1918-21, Chr. Jensen, Asbo, 1921-23 og K. Baisner fra 1923. Indtil 1922 var Formanden tillige Kasserer, men nævnte Aar adskiltes Bestillingerne, og siden har Lagerforvalter Johan Kristensen været Kasserer. Indtil 1915 var Formandsstillingen ulønnet. 1919 traadte Sygekassen og Sygeplejeforeningen i Samarbejde. 1918 oprettedes Afdelingen for bemidlede Medlemmer, der 1929 overgik til Fortsættelses-sygekassen.

Sygekassens Udvikling ses af følgende Oversigt: I Aarene 1903, 1913, 1923 og 1934 var Medlemstallet, Aarskontingentet, Statstilskuddet, Pengeomsætningen og Invalideforsikringens

Pengeomsætning saaledes: 1903: 105 M., 4 Kr., 158 Kr., 520 Kr.; 1913: 279 M., 4 Kr., 710 Kr., 2283 Kr.; 1923: 612 M., 11 Kr., 6015 Kr., 2132 Kr., 4446 Kr.; 1934: 833 M., 23 Kr.,*) 4722 Kr., 25,545 Kr., 3638 Kr.

Sygekassen er langt den største Sammenslutning i Sognet.

Sygeplejeforeningen. Paa Foranledning af Veerst-Bække Menighedsraad blev der den 21. September 1904 stiftet en fælles Sygeplejeforening for de to Sogne. Til Uddannelse som Sygeplejerske antog man Sofie Mikkelsen, Bække Mark. Virksomheden begyndte 1. Jan. 1905, og Margrethe Andersen, Bække, paatog sig Sygeplejen i det Aar, Sofie Mikkelsen blev uddannet. 1913 sluttede Sofie Mikkelsen sin Virksomhed, idet hun blev gift med Grd. Th. Holm, Grønninggaard. I de næste fem Aar havde man en Række Sygeplejersker; de fleste af dem fik man som Vikarer fra den faglige Centralforening. 1. Jan. 1919 kom Marie Koed, der 1. Juli 1925 afløstes af Anna Andersen, der blev gift med daværende Smed i Kragelund Aksel Petersen. 1930 kom hun paa Jordemoderskolen og er nu Jordemoder i Ribe. Ester Jørgensen blev ansat 1930, Katrine Silkjær 1932 og Valborg Nielsen 1934.

Efter at Sygeplejeforeningen i 1919 var traadt i Samarbejde med Sygekassen, blev Arbejdet i de to Sogne efterhaanden uoverkommeligt, og 1923 ophørte den oprindelige Forening, idet Veerst blev skilt fra. Medlemstallet uden for Sygekassen har været ca. 60. Regnskabet har balanceret med ca. 2000 Kr.

Husmandsforeningen. Efter Stavnsbaandets Løsning og Fællesskabets Ophævelse gik det frem for Gaardmandsstanden, men tilbage for Husmændene. Omkring Aarhundredskiftet skete der dog et Omslag til det bedre; thi da var der stærkt Røre blandt Husmændene, og den ene Husmandsforening stiftedes efter den anden med Kravet om bedre faglig Uddannelse og Dygtiggørelse, om lettere Adgang til Jorden og om Forandring i Skatteprincippet, saa Jorden kunde blive en lønnet Arbejdsplads.

Her i Sognet stiftedes en Husmandsforening den 30. Marts 1905. Kun 15 indmeldte sig i første Omgang; men der kom

*) I dette Beløb er indbefattet: Sygeplejeforening 1,20 Kr. og Invalidforsikringen 6,00 Kr.

snart Begejstring for Sagen, og flere og flere sluttede sig til, saa Foreningen blev baade stærk og paa flere Omraader betydende. Den første Bestyrelse kom til at bestaa af følgende: N. Nedenskov, Chr. Liebum, Fr. Andersen, P. Jensen, M. Nebel, Chr. Sørensen og Kr. Mikkelsen. Foreningen har haft følgende Formænd: N. Nedenskov, Fr. Andersen, Anders Rasmussen, N. P. Mogensen, H. Friis, Jacob Hansen, J. Tarp, N. Koed Hansen, Chr. Jensen.

Fra 1908-14 holdtes en Mængde Møder i Bække Skole. Undertiden behandlede landøkonomiske Spørgsmaal; men ellers indledede Lærer *J. Dige* om socialpolitiske og kommunale Emner. Møderne var godt besøgt, og ofte gik Bølgerne højt. Siden 1909 har Foreningen faaet opstillet og valgt to eller tre Medlemmer i Sogneraadet. Meget nyttigt Arbejde har Foreningen faaet udført til Gavn for sine Medlemmer og for Egnen. Her skal nævnes Plantningssagen, Havebrug, Staldbedømmelse, Præmiering af Mark- og Havebrug, Forsøgsmarker, Udstilling, Rejser m. m.

Bække Borgerforening blev stiftet 31. Jan. 1916 under Navnet Bække og Omegns Borger- og Haandværkerforening, men efter at Haandværkerforeningen er blevet skilt ud, er Navnet kun Bække Borgerforening.

Af Sager, som er gennemført paa Borgerforeningens Foranledning, kan nævnes: Kirketaarnets Opførelse, Oprettelse af en Lægepraksis og Bygning af en Lægebolig, Gadebelysning, Kloakanlæg, Bankfilialen, Foraarsmarkedet, Udbringelse af Eftermiddagsposten, de gamles aarlige Udflugt og det lokale Ugeblad (1925: Bækkeposten, nu Ugebladet). Endvidere har Foreningen medvirket til Byens Forskønnelse ved Plantning og ved Gaderegulering.

Bække og Omegns Haandværkerforening blev stiftet den 8. Decbr. 1925. Den lader afholde haandværksmæssige Foredrag og skaffer sine Medlemmer Oplysninger af teknisk Art.

Bække Brugsforening. Omkring 1889 dannedes i Bække en Vareindkøbsforening, hvis Formaal var til den laveste Pris at indkøbe og uddele Varer til sine Medlemmer. Varerne købtes og hentedes pr. Vogn i Vejle og uddeltes to Eftermiddage om Ugen i Købmand E. S. Heinrichsens Ejendom af Heinrich-

sen og Grd. Friis Legardt; sidstnævnte var den, der arbejdede mest for Foretagendet og den egentlige Leder. Foreningen opløstes efter ca. 1 Aars Forløb, men Ideen levede stadig blandt en Del af Beboerne, og efterhaanden trængte Andels-tanken rigtig frem. Den 16. Decbr. 1890 afholdtes et Møde i Bække, hvor det blev vedtaget at oprette en Brugsforening for Bække og Omegn. Til Bestyrelse blev valgt: Niels Christensen Nedenskov, Chr. Liebum, Søren O. Poder, Hans Steenfatt (Formand) og Johan Prüsse.

Efter Bestyrelsesvalget blev det vedtaget at paabegynde Virksomheden straks, saaledes at Medlemmerne kunde gøre deres Juleindkøb i Brugsforeningen. De første Varer købtes hos Fællesforeningen i Kolding. Man lejede Lokaler af Købmand Heinrichsen og antog ham som Uddeler. Han forbeholdt sig dog Ret til selv at drive Forretning i samme Ejendom med Undtagelse af almindelige Kolonialvarer. Paa denne Maade fortsatte Brugsforeningen, indtil den i 1898 byggede sin egen Ejendom i Bække, hvori den begyndte i Januar 1899.

Hele Ejendommen med Butik, Lejlighed og Inventar kostede ca. 4600 Kr.

1915 byggedes Beboelseshus for Uddeleren, medens den gamle Lejlighed blev lagt til Butikken. 1922 byggedes Lagerbygning og 1934 nok en Lagerbygning, der er udlejet til Lokalforeningerne for Gødning og Foderstoffer.

Omsætningen i Bække Brugsforening har været: 1900: 21,253 Kr., 1905: 26,672 Kr., 1910: 24,169 Kr., 1915: 64,600 Kr., 1920: 223,563 Kr., 1925: 163,318 Kr., 1930: 156,600 Kr., 1935: 194,889 Kr.

1935 havde Bække Brugsforening 253 Medlemmer.

Brugsforeningens Formænd: Niels Christensen Nedenskov fra 16. Decbr. 1890. Chr. Liebum 8. Juni 1891. Johan Chr. Hansen 7. Decbr. 1891. Søren Jørgensen 23. Juni 1893. Frands Andersen 14. Juli 1894. Johan Chr. Hansen 20. Juli 1895. Jens Hoffskov 29. Jan. 1898. Niels Jokum Andersen 6. Marts 1909. Jørgen Legardt 5. Maj 1915. Niels Jokum Andersen 11. Marts 1919.

Brugsforeningens Uddelere: E. S. Heinrichsen fra Decbr. 1890. Rasmus A. Sigaard fra Januar 1899. Alfred Sørensen

fra Okt. 1910. Ole Jensen fra Juli 1923. Kristian Andersen fra Juli 1928.

Bække lokale Gødningsforening under »Dansk Gødningsforening« oprettedes 1916. Foreningen har i de senere Aar haft en Omsætning paa ca. 35,000 Kr.

Bække lokale Foderstofforening under »Jysk Andels Foderstofforening« oprettedes 1923 og har en aarlig Omsætning paa ca. 35,000 Kr.

Socialdemokratisk Forening for Bække Sogn stiftedes vistnok i Efteraaret 1913 (skriftlige Kilder findes ikke nu) og samtidig dannedes den første stedlige Fagforening, der havde baade Haandværkere og Arbejdere som Medlemmer. Denne Fagforening bestod i nogle Aar, og efter dens Opløsning har Haandværkerne staaet i Vejen-Afdelingerne.

1. Oktober 1933 stiftedes *Arbejdsmandenes Fagforening* i Bække med Chr. Thielsen som Formand og Niels Hansen som Kasserer. Den begyndte med 16 Medlemmer, men har nu 34.

Socialdemokratisk Forening begyndte med 30 Medlemmer. Dens første Bestyrelse var: Tømmermester H. P. Hansen (Formand), Arbm. A. Andersen (Kasserer), Murer O. Andersen, Murer J. Rasmussen og Bygmester Hans Søgaard, Asbo. Ved det følgende Sogneraadvalg opstillede Foreningen egen Liste med H. Søgaard, H. P. Hansen og O. Andersen som Kandidater. Listen opnaaede 31 Stemmer. 6 Stemmer til vilde have givet et Mandat. Det første socialdemokratiske Medlem i Sogneraadet blev Snedkermester Niels Henning, Bække, der indvalgtes 1933.

Inden for Landbruget har været og er flere Foreninger. En *Kontrolforening* stiftedes 1899. Den omfatter ogsaa Medlemmer uden for Sognet. Den første *Kvægavlsforening* stiftedes 1902. En *Hesteavlforening* har været i nogle faa Aar før 1928. Omkring 1912 dannedes et stort *Mergelselskab for Bække og Omegn*. En Mergelbane fra det store Mergelleje i Københoved førte Mergel her til; men før al Mergelen var udkørt, kom Verdenskrigen, og Grænsen spærredes. Omkring 1910 fandtes paa Guldbjerg Mergel af fortrinlig Beskaffenhed. Det blev udnyttet, men slap for tidligt op.

Ved Aarhundredskiftet stiftedes en *Forskuksforening* og 1927 en *Driftslaane forening*.

KILDER OG HENVISNINGER

Geografiske og administrative Oplysninger. Kilder: O. Nielsen: *Syselinddelingen i Danmark*; Trap: *Danmark V*; P. Eliassen: *Historiske Strejftog*; *Folketællingslisterne fra 1787—1936*.

Geologisk Historie er udarbejdet af Statsgeolog V. Milthers.

Oldtiden: De vigtigste Oplysninger er uddraget af Nationalmuseets I. Afdelings Arkiv. ¹⁾ S. Müller: *Vej og Bygd i Sten- og Bronzealder og V. la Cour: Vort Folks Oprindelse og ældste Historie*. ²⁾ *Jyske Samlinger 1932: Laboratorieassistent N. Overgaard: Vestjyllands Oldtidsbebyggelse*.

Runestene: Vigtigste Kilde er L. Wimmer: *De danske Runemindesmærker 1—4 (citeret pasim)*. ¹⁾ *Festskrift til Kr. Erslev S. 74*. ²⁾ »*Fra Ribe Amt*« 1931: *Ribe Amts Runeindskrifter af Dr. phil. Marius Kristensen*. ³⁾ *Samme Kilde S. 629—30*.

Sagsten: ¹⁾ *Dansk Folkemindesamling III A 12*. ²⁾ *Personalhistorisk Tidsskrift 9. R., II. B., S. 203*. ³⁾ *Velvilligst meddelt pr. Brev af Arkivar H. Ellekilde*. ⁴⁾ *Dansk Folkemindesamling III Nr. 286*. ⁵⁾ *L. Both: Danmark II. B., S. 604*. ⁶⁾ *Dansk Folkemindesamling 1926/23 2344*.

Vejene: De vigtigste Kilder er Hugo Matthiessen: *Hærvejen gennem Jylland og Festskrift til Kr. Erslev 1927: Hærvejen af Hugo Matthiessen*. ¹⁾ *Danske Atlas V 1769 S. 964*. ²⁾ *Hugo Matthiessen: Hærvejen S. 98*. ³⁾ *Markbogen 1683, Matrikelsarkivet*. ⁴⁾ *Sogneforstanderskabets Forhandlingsprotokol 1842*. ⁵⁾ *Indberetning til O. Worm 1638, Danske Samlinger 2. R., 4. B.* ⁶⁾ *Opbevares i Nationalmuseets 2. Afd. »Fra Ribe Amt«, 6. B. Dr. phil. Marius Kristensen: Et middelalderligt Signet*. ⁷⁾ og ⁸⁾ *Hugo Matthiessen: Hærvejen S. 99*. ⁹⁾ *Meddelt af Marie Johnsdatter, født i Bække 1821, død 1908*. ¹⁰⁾ *Delingsplanen fra Asbo 1787 Landsarkivet*. ¹¹⁾ *Delingsplanen fra Bække 1782*.

Stednavne og Stedsagn: Hovedkilder: *Markbogen 1683, Engtakseringsprotokollen 1685, Delingsplanerne for Bække 1782 og Asbo 1787, Samsø Stednavne og mundtlige Meddelelser fra Egnens Folk*. Alle mundtlige Meddelelser og Meddelernes Navne er indsendt til *Dansk Folkemindesamling*. ¹⁾ *Cand. mag. Gunnar Knudsen har velvilligst givet en kort Tydning af Bynavnene samt Numrene: 3, 7, 11, 30, 33, 43, 46, 77, 91, 110, 130, 138, 139, 140, 236*. For disse Oplysninger bringer jeg cand. mag. G. Knudsen min bedste Tak. ²⁾ *E. T. Kristensen: Sagn og Overtro i Jylland S. 124, 123, 104*. ³⁾ *Gunnar Knudsen: Danske Folkemaal III. B. 1929 S. 34 ff.* ⁴⁾ *E. T. K.: Sagn og Overtro i Jyll., 9. Saml. S. 182*. ⁵⁾ *E. T. K.: Danske Sagn I 1214*. ⁶⁾ *Indb. til O. Worm 1638*. ⁷⁾ *Præsteindb. 1768. Grønlandske Saml. Landsarkivet*. ⁸⁾ *E. T. K.: Danske Sagn IV, 47*. ⁹⁾ *Danske Saml. III Nr. 2381*. ¹⁰⁾ *E. T. K.: Danske Sagn I, 1202*. ¹¹⁾ *E. T. K.: Danske Sagn I, 955*. Henvisningsnummeret mangler i Teksten, det skulde staa ved det efter 10 flg. Sagn. ¹²⁾ *Videnskabernes Selskabs Kort 1804*. ¹³⁾ *Marie Johnsdatter, født i Bække 1821*. ¹⁴⁾ *Meddelt E. T. K. af Niels Mortensen, Testrup Højskole*. ¹⁵⁾ *V. S. Kort 1804*. ¹⁶⁾ *O. Nielsen: Gamle jydsk Tingsvidner*. ¹⁷⁾ *Meddelt E. T. K. af Lærer M. Nielsen, Sdr. Vissing, født i Kragelund*. ¹⁸⁾ *E. T. K.:*

Danske Sagn I, 1130. ¹⁹) Samme Kilde. ²⁰) Samme Kilde. ²¹) E. T. K.: Skattegraveren 1884, 56. ²²) »Fra Ribe Amt« 1915 S. 137 ff.

Skovene: ¹) Jydsk Historie og Topografi 3. R., 4. B. ²) Saml. til jydsk Historie og Topografi 3. R., VI. B. ³) Præsteindb. 1768.

Jagt og Ulve: ¹) Suhm: Nye Saml. til den danske Historie I S. 152—158. ²) Saml. til jydsk Hist. og Top. 3. R., 4. B. ³) Poul Hansen: Kongevildt og Adelvildt. ⁴) Kancelliets Brevb. 1584. ⁵) Koldinghus Lens Regnskab. ⁶) Meddelt af Niels Kristensen (Vandel), Kragelund. ⁷) E. T. K.: Jysk Almueliv, Tillægsbind I, Nr. 1748.

Landbohistorien: ¹) O. Nielsen: Malt Herred 81. ²) De danske Runemindesmærker ved Lis Jakobsen 56. ³) De danske Runemindesmærker ved Lis Jakobsen. ⁴) Kong Valdemars Jordebog ved O. Nielsen 100. ⁵) Stenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog. ⁶) Terpager, Ripæ Cimbricæ 131 ff., Ribe Oldemor 70. ⁷) Repert. 4356. ⁸) I. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse; 330 ff. Repert. Ser. II Nr. 369. ⁹) Jordebog i Rigsarkivet. ¹⁰) Gamle jydsk Tingsvidner 102. ¹¹) Herredsbog for Andst Herred 1649. ¹²) Kancelliets Brevbøger, hvor ogsaa de i det følgende anførte Skrivelser findes. ¹³) Kronens Skøder I, 216 f. Mageskifte Nr. 406. ¹⁴) Danske Kancelliregistranter 1535—1550, 316. ¹⁵) Kronens Skøder I, 249. ¹⁶) Kronens Skøder I, 260. Jyske Reg. 443 a. ¹⁷) Kronens Skøder I, 271. Orig. Mageskifte Nr. 534. ¹⁸) Bække Kirkes Regnskabsbog 1617—62. ¹⁹) Repert. Ser. II, Nr. 1433. ²⁰) Gamle jydsk Tingsvidner 104 f. ²¹) Kronens Skøder I, 196 og 207 med Besigtigelser. ²²) Denne er udeladt i Lensregnskabet for 1610—11, men nævnes i de følgende. ²³) Ældste danske Arkivreg. V 357 f. ²⁴) Gamle jydsk Tingsvidner 103 f. ²⁵) Danske Atlas V 961. ²⁶) Hist. Tidsskrift 4. R. V 571. ²⁷) Jyske Tegnelser 8, 574 b. ²⁸) Danske Atlas V 961. ²⁹) Andst Herreds Tingbog 1. Okt. 1668. ³⁰) Saml. til jydsk Historie og Topografi 2. R., 1. B. 13. ³¹) I Rigsarkivet. ³²) Tingbogen for Andst Herred. ³³) Tingbogen for Andst Herred. ³⁴) Koldinghus Amts Ekstraskatteregnskab 1678. ³⁵) Andst Herreds Tingbog. ³⁶) O. Nielsen: Malt Herred 99. ³⁷) Saml. til jydsk Historie og Topografi 2. R., 1. B. 12. ³⁸) Skødeprot. Nr. 8, Fol. 370 b (Rigsarkivet). ³⁹) Skødeprot. Nr. 11, Fol. 256 a. ⁴⁰) Skødeprot. Nr. 6, Fol. 27 b. ⁴¹) Renteskriverkontoret for Ribe og Aarhus Stifter. Kopibog 23. Maj 1730, Fol. 360 b. ⁴²) Skødeprot. Nr. 3, Fol. 114. ⁴³) Viborg Landstings Skødeprot. Nr. 42, Fol. 755 ff. ⁴⁴) Denne Gaard havde samme Hartkorn som Nr. 1, hvilket har bevirket en Forveksling, saa Kroafgiften en Tid fejlagtigt er anført ved Nr. 5. ⁴⁵) Viborg Landstings Skødeprot. Nr. 42, Fol. 718. ⁴⁶) Skøde tinglæst $\frac{10}{100}$ 1755. ⁴⁷) Præsteindberetning til Biskoppen i Ribe 1768. ⁴⁸) Tinglæst $\frac{10}{100}$ 1755. ⁴⁹) Landstings Skødeprot. Nr. 45, Fol. 110. ⁵⁰) Skødeprot. Nr. 46, Fol. 262. ⁵¹) Skødeprot. Nr. 38, Fol. 186 b. ⁵²) Skødeprot. Nr. 38, Fol. 186 a. ⁵³) Andst m. fl. Herreders Skødeprot. Nr. 2, Fol. 85 a. ⁵⁴) Koldinghus Amts Ekstraskatteregnskab 1762. Mandtallet for Bække Sogn. ⁵⁵) Andst m. fl. Herreders Skødeprot. Nr. 1 b, Fol. 483 a. ⁵⁶) Bække Kirkes Regnskabsbog 1617—62. ⁵⁷) Henrik Pedersen: De danske Landbrug 1688, 138. ⁵⁸) Markbogen for Bække Sogn Nr. 847, Modelbog Nr. 1749 og Engtakseringsprotokollen Nr. 850. ⁵⁹) Koldinghus Amts Ekstraskatteregnskab. ⁶⁰) Landvæsenkontorets Journal, Litra U, Nr. 571 og videre Henvisninger. ⁶¹) Koldinghus Amts Landvæsens Kommissions Protokol 1782—88 Side 142 ff. ⁶²) Hans de Hoffman: Koldinghus Amts Beskrivelse 1785. Rigsark. (Rentek. Hartkornsspecif. 1789.) ⁶³) Koldinghus Amt Landvæsens Kommissions Protokol 1782—88 S. 257 ff. ⁶⁴) I Landsarkivet i Viborg. ⁶⁵) Maalestokken for Kortene er $\frac{1}{10000}$. ⁶⁶) Oplysningerne om Gaardene i Nutiden er dels hentede fra Skødeprotokoller, Folketællingslister o. s. v., dels skyldes de Meddelelser fra Sognets Beboere. ⁶⁷) Om ham og efterkommere se: Lauridsen og Harbo: Slægten Lauridsen fra Grønvang, Vejen, S. 293 ff. ⁶⁸) Danske Atlas V, 962. ⁶⁹) Viborg Landstings Skødeprot. Nr. 47, 334. ⁷⁰) Skødeprot. for Andst Herred

2, 61. ⁷¹⁾ Rentekammerets Relations- og Resolutionsprotokol 5. Nov. 1794.
⁷²⁾ Skifteprotokol for Anst-Slaugs Herreder 30. Jan. 1804.

Gispel Mose, Bække Andelsmejeri. ¹⁾ Saml. til jydsk Historie og Topografi 3. R., 4. B. ²⁾ Oplysningerne om Mejeriet er dels fra Mejeriets Arkiv, dels fra stedlige Folk.

Andre Erhverv: Byhyrder: ¹⁾ Andst Herreds Tingbog 1686. ²⁾ E. T. K.: Danske Sagn III, 2228. — Kroen: ¹⁾ Koldinghus Lens Regnskab 1610—11. ²⁾ Kancell. Brevb. 31. Dec. 1578, sml. Jyske Tegnelser II. B. ³⁾ Koldinghus Lens Regnsk. 1642—46. ⁴⁾ Andst Herreds Tingbog 1666. ⁵⁾ Samme 1668. ⁶⁾ Samme. ⁷⁾ Uddrag af nu afd. Red. P. Eliassens private Optegnelser. ⁸⁾ Skødeprotokol Nr. 11 256 a. ⁹⁾ Jvf. P. Tonboes Ansøgning om Bevill. 14. Juli 1734. Bevilling udstedt 21. Marts 1737 ifølge Rentekammerets Ekspeditions Protokol Nr. 18. ¹⁰⁾ Skødeprotokol Nr. 11 256 a. ¹¹⁾ Viborg Landstings Skødeprotokol Nr. 42, Fol. 755 ff. ¹²⁾ Præsteindberetn. 1768. ¹³⁾ Sogneforstanderskabets Forhandlingsprotokol. ¹⁴⁾ Ribe Stiftsamts Skattekommissionsprotokol 1743. ¹⁵⁾ Rentekammerets Ekspeditions Protokol. ¹⁶⁾ Koldinghus Amts Kontributions Regnskab. ¹⁷⁾ Andst Herreds Skødeprotokol 3, 253 f. ¹⁸⁾ Koldinghus Amts Kontributions Regnskab 1791. ¹⁹⁾ Andst Herreds Justitsprotokol. ²⁰⁾ Rentekammerets Ekspeditions Protokol 1803. ²¹⁾ Andst Herreds Skødeprotokol 1830.

Gamle Retstrætter: ¹⁾ Koldinghus Lens Regnskab 1610—11. ²⁾ Andst Herreds Tingbog ^{20/7} 1671. ³⁾ Samme ^{20/7} 1680. ⁴⁾ Samme 1685. ⁵⁾ Samme ^{22/11} 1683. ⁶⁾ Samme 1671. ⁷⁾ P. Eliassen: Kongeaen S. 319. ⁸⁾ P. Eliassen: Koldingbogen S. 319. ⁹⁾ Efter P. Eliassens Optegnelser. ¹⁰⁾ Andst Justitsprotokol ^{22/11} 1703. ¹¹⁾ P. Eliassen i Kolding Folkebl. 1924 28. Sept. o. ff.

Krige: ¹⁾ Bække Kirkes Regnskabsbog fra 1617—62. ²⁾ Koldinghus Lens Regnskab 1629—30. ³⁾ Samme 1631—32. ⁴⁾ Danske Saml. ⁵⁾ Koldinghus Lens Ekstraskatte Mandtal 1624—29. ⁶⁾ Jyske Tegn. 11, 162—63, IV. Ribe Stift 1645—46. ⁷⁾ Andst Herredsbog 1649. ⁸⁾ Efter John Møller: Slaugs Herred. ⁹⁾ Sogneforstandersk. Forhandlingsprot. 1848. ¹⁰⁾ »Fra Ribe Amt« 1904. O. Gedde: Rytterfægtningen ved Vorbasse. ¹¹⁾ Vejle Amts Folkebl. ^{14/3} 1903. ¹²⁾ Samme ^{17/3} 1903.

Folkeminder: ¹⁾ Materialet til dette Afsnit er indsamlet i Aarene 1923—28 og sammen med Meddelernes Navne indsendt til Dansk Folkemindesamling. Mellem de mange udmærkede Fortællere vil jeg nævne: John Nielsen, Bække; Søren Schmidt, Bække Mark; Anders Thomsen, Skødegaard; Søren Andersen, Ølgod; Hans Kristoffersen, Kragelund; Maren Mikkelsen, Bække; Kirsten Gormsen, Kragelund (alle de nævnte er nu døde); Jørgen Schmidt, Bække; Ricardt Eggerts, Sdr. Felding; Karen Iversen, Bække, og Hans E. Andersen, V. Nebel. Jeg takker alle mine Fortællere for fornøjeligt Samarbejde.

Kirken: ¹⁾ Præsteindberetn. 1768. ²⁾ Ribe Oldemor. ³⁾ Bække Kirkes Regnskabsbog 1617—62, Landsarkivet. ⁴⁾ Ribe Bisparkiv Reg. Nr. 7, Capsa 2, Pak. 3. ⁵⁾ Andst Herredsbog 1649. ⁶⁾ Bække Kirkes Regnskabsbog 1617—62. ⁷⁾ Præsteindberetn. 1768, L. A. ⁸⁾ Koldinghus Lens Regnskab. ⁹⁾ Skødeprot. Nr. 11, 256 a. ¹⁰⁾ Viborg Landstings Skødeprot. 45, 120. ¹¹⁾ Andst Herreds Skødeprotok. 3, 364 f. ¹²⁾ Om Tiendeafløsning se Tiendekommissionens Protokoller med Dokumenter (Rigsarkivet). ¹³⁾ Ministerialtidende 1900, B. 743. ¹⁴⁾ Statistisk Tabelværk, 5. Hefte.

Præsterne: ¹⁾ Saml. til jydsk Historie og Topografi, 10. B. 1884—85, S. 104 f. ²⁾ Kirkehist. Saml. I, 475 f. og Saml. t. jy. Hist. o. Top. ³⁾ Saml. t. jy. Hist. o. Top., 2. R., I. B. ⁴⁾ Iver Hagelund i Præsteindberetn. 1768. ⁵⁾ J. P. Harbo: Slægten Lauridsen S. 354. ⁶⁾ Dette Afsnit er, hvor ikke anden Kilde er anført, efter Wibergs Præstehistorie I—IV 1870 og Sofus Elvius: Danmarks Præstehistorie fra 1869—84.

Skolevæsenet: ¹⁾ Saml. til jy. Hist. o. Top. 2. R., 1. B. ²⁾ Andst Herreds Pakke i Bisparkivet L. A. ³⁾ Samme. ⁴⁾ Indberetn. om Skolevæsenet 1789,

Bispearkivet. ⁵⁾ Samme. ⁶⁾ Samme 1743—66. ⁷⁾ Præsteindberetn. 1768. ⁸⁾ Indberetn. om Skolevæsenet, Bispearkivet. ⁹⁾ Sogneforstanderskabets Forhandlingsprotokol. ¹⁰⁾ og ¹¹⁾ Samme. ¹²⁾ Embedsbog for Bække Skole 1850. ¹³⁾ Biskolernes Historie er hovedsagelig udarbejdet efter J. P. Harbos Optegnelser i Embedsbogen i Asbo Skole.

Kommunalvæsenet: ¹⁾ Udarbejdet efter Sogneraadets Arkiver og J. P. Jørgensen: Landsogdenes Forvaltning fra 1660 til vore Dage.

Sognefogeder: ¹⁾ Koldinghus Lens Regnskab 1632. ²⁾ Jyske Tegn. 11, 162—163 IV, Ribe Stift 1645—46.

Ribe Amts 4. Valgkreds: ¹⁾ Som Kilde er benyttet Valgprotokollen for Ribe Amts 4. Valgkreds.

Postvæsenet: ¹⁾ For Oplysninger om Postvæsenet skylder jeg afd. Rentier A. Thomsen, Skødegaard, og Købmand Jens Nielsen, Kragelund, Tak.

Jordemødre: ¹⁾ Folketællingslisterne og Danmarks Jordemødre af W. Nellemose.

Sparekassen: ¹⁾ Udarbejdet paa Grundlag af: Spare- og Laanekassen for Veerst-Bække og Omegn. »Et Jubilæumsskrift ved S. Alkærsig« og Oplysninger fra Sparekassedirektør J. Hoffskov.

REGISTER

- A** Administrative Oplysninger 14 15
Aftægt 303
Al 22
Alfarevejen el. Alvejen 56 75
Altergang 264 271 304 308 351
Altona 78 170 188 210
Amhede 364
Amlundgaard 166
Andelsmejeriet 230—233
Andersen, N. J., Sognefoged 212
392 401 426
Andst 262 336 411
Anneksgaarden 118 125 129 145
150 159 160 169 170 172 192 193
194 196 200 242 279 282 336 342
343 357 363, 365
Apoteker, Johannes 138
Arbejdspenge 157 159 164
Arealets Benyttelse 154 155 160
176—179 195 196 225 229 300
Armod, Gaard 22 100 224 225
Arvefæste 358
Assens 140 145 149 152 160
Asserholt 21 65 76 174 216
Aviser 400
- B** Bagning 292
Ballitsgaard 364
Barselgilde 314
Begravelse 316
Bibliotek 421
Biener, Elias, Præst 257 350
Bilruter 408 409
Bindeballe 264
Birketing i Viuf 260 262
- Biskoler 377—380
Biveje 64—66
Bol eller Hus 128
Brand 22 97 194 195 259 265 269
Bronzegegnstande 30 31 33 99
Brorson, Biskop 355 356 367
Brygning 293
Bryllup 310
Brørup 281 402
Brændevin 244 245 247 250 292
294 307 308 309 311 313 350 399
Brændevinsbrænding 100
Budrute 405
Bygninger, Gaardenes 155 156 192
195 291
Byhyrder 87 97 102 135 186 234
246
Byramser 68 69
Bystævne 97
Bækkegaard 85 170 173 201 250
Bækkelund 28 29 172 201
Bøgvad 264 364
Bølling 364
Bønstrup 124
- C** Christensen Høllund, Christen
168 201 204 215 217
Christensen Gjødstrup, Niels,
Præst 277 338 346
Christensen Trommeslager, Hans
315 400
Christensen, L. 110 224 232
Christiernsen, Peder, Ribe 130
132
Cyprianus 326

- D**aa, Las 130 132
 Daab 314
 Daglejere 302
 Dagvognsrute 406 407
 Damgaard, Bække 84 210
 — Kragelund 98 224 225 378
 Dansebjerggaard 98 222 326
 Debes, Lucas, Magister 245 246 342
 Degne 362—365
 Den sorte Død 56 98
 Detleffsen, Harto 124
 Dige, J., Amtsskolekonsulent 375
 392 418 423 425
 Donslund 406
 Dorothea, Dronning 134
 Drab 256
 Drost, Lavrids Jonsen 123
 Due, Manderup 145 152
 — Jørgen 149 158
 Dyr læger 411
- E**gtved 55 264 390
 Elektricitet 410
 Endrupholm 245 246
 Enemærkegaard 93 138 169 188
 212
 Erslev 116
 Erst 340
 Eskildbro 63
 Eskildbæk 16 56 99
- F**arvning 296
 Fastelavn 308
 Fattiggaard 214 399
 Fattigvæsen 394—399
 Fitting 55 114 119 134 325
 Fladeindhold, Sognets 13
 Folketal 14
 Folketingsmænd 404
 Fon (eller Send) 311 314
 Frederik d. II 55 111 134
 Frederiksberg 85 172 211 406
 Fredsgaard 94 171 205
 Freilevsen eller Frille 124
 Fællesskab 180—184
 Fødsel 313
- G**alge 96
 Gammelby 164 165
 Gammelenge 56 66 98
 Gammelgaard 97 98
 Gammeltoft 93 128 200
 Gamst 350 353
 — Søren Nielsen, Præst 349
 350 353
 Geografiske Oplysninger 13
 Gesten 119 230 259 288 340
 Gjordsen, Egert 132
 Gispel Mose 22 23 35 49 53 54 188
 227—229
 Gjerndrup 59
 Gram 124 130
 Gravrøvere 27 34
 Grindsted 62 277 286 287 405
 Grundahl, Chr., Byfoged 271
 Grønninggaard 82 172 204
 Guldhøst 104
 Guldkærne 87
 Guldpailletter 31
 Guldring 29 31 33
 Guldskaal 90
 Guldslæde 48 104
 Guldbjerggaard 24 90 171 194 196
 208 320
 Guldbjerg, J. Jensen 209 228 232 392
 Gundersvang 89 90 171 191 194
 196 209 303 314 316
 Gødskning 229 300
- H**aandværk 235 331
 Hachsen, Regimentsskriver 263
 271
 Hagelund, I. P., Præst 46 339 350
 Hamborggaard 49 79 188 209 406
 Hamborgstenen 18 50—53
 Handel 236
 Hannesminde 100 175 224 415
 Harbo, J. P., Lærer 382 421
 Harald Blaatand 45—47 52
 Hartkorn 13 139 144—151 158 160
 161 163 165 167 177 180 191
 Hede 176—179 188—190 196 227
 301

- Hejnsvig 277 380 405
 Helligkilden 95
 Helligtrekonger 308
 Hjelmdrup Smed 325
 Hjælpekassen 399
 Hoe, A. M., Præst 255 349 353
 Hoffskov, J., Sparekassedirektør
 392 416 423 426
 Hofskrædergaard 71 173 218
 Holsted 325
 Holstenske Slægter 71
 Hornstenen 39
 Hoveri 162 164
 Huudsbæk 111 114 151 152 159—
 167 206
 Hundsholt 62 390
 Husflid 296
 Hustedgaard 406
 Hvidgaard 84 209
 Hyrdevejen 66
 Hærvejen 39—42 49 52 54—62 74
 102 118
 Høghøj (Gaard) 79 103 226 301
 Høllund 406
 Høravl 77 295 304
 Høsten 309
 Høyrup, Th. 225 415
 — N. 225 230 233 418

Ibsgaard 74 190 215 236 325
 Indfæstning 138 140 142 143 153—
 156

Jagilde 310
 Jagtuset ved Skøde 113 135
 Jelling 38—45 51 55
 Jellingstenene 50 51
 Jern 27 30
 Jernbane 408—409
 Jernsten 17
 Johannehøj i Asbo 10 174 214
 — i Bække 171 205
 Johnsen, Niels, Sognefoged 42 47
 50 79 200 218 280 392 401
 Jordemødre 413
 Jordrup 364

 Jul 306
 Jydepotter 236
 Jørgensen, Erich 146

Kalf, Jakob 124
 — Erland 124
 Kappelsminde 222
 Karbjerg 55
 Kildevældgaard 76 119 173
 Kirkebol 129 145 245 246 250 342
 Kirkengen 95 129 150 201 342 347
 Kirkegangskone 314
 Kirken 165 327—345
 Kirkestævne 390 396
 Kirkeoften 124 165 363
 Kirkeværger 242 253 331 335 338
 341 345 362 395
 Kjeldbjerg 258 264
 Kjæmpegaard 102 174 223
 Klebækgaard 41 82 211 239 284
 Klebækhøje 27 41 64 65 82 83
 Klelund 382
 Kloge Koner 319—326
 Kloster (el. Closter), Anders 94
 169 187 188 212 219
 — Niels 219
 — Niels N. 219
 — Peder N. 223
 Klostergade 65 94
 Klædedragt 296
 Knudsbøl 364
 Kofoed, C., Præst 287 359 388 392
 Kommunalvæsen 386—394
 Kommuneregnskab 391
 Konegilde 313
 Kongevejen 56
 Kosten 291—293 306 312 314 319
 Krag, Erik 152
 Kragelundgaard 97 175 322
 Kragelund Nygaard 100 223 250
 325
 Kratgaard 74 173 215
 Krige 135 137 142 143 152 275—289
 347
 Kristian d. II 111
 Kristian d. IV 58

- Kristian d. IX 282
 Kroen 166 193 194 201 241—251
 406
 Krogsgaard i Asbo 77 174 217
 — Bramminge 159
 Krongods 125—127 130 131 133
 139 141 148 150—152 160 161
 Kræmmere 58 102 164 237—239
 294
 Kulbrænding 63 77 87 100 300
 Kulfakgaard 71 173 217
 Kvodbøl 93 127
 Kvægbrug 153—160 179 184—186
 189 196—198 296
 Kvægpest 87 185
 Kærning 294—295
 Kæstensen, Johannes 41 211
- L**andgilde 125—128 133 134 138
 143—149 155—167
 Langdysser 26—29
 Lassen, Salomon 167 215
 Legestue 308
 Lehmeyer, Magister 161
 Lejeskoleholder 362
 Lejrskov 62 398 405
 Lille Altona 79 210
 Lille Hamborggaard 50 172 210
 Lille Teglggaard 86 203
 Lindknud 63 382 398
 Lindstow, v., Amtmand 271
 Lund, A. J., Kromand 36 49 250
 343
 Lund, Chr. Justesen 167 168 175
 219
 Lund, Just C., Birkeskriver 166
 365
 Lunderskov 63 406
 Lundgaard, L. N., Lærer 48 50 374
 415 421 422
 Lyngsgaard 87 203 301
 Lysklyner 77 107 394
 Lysestøbning 294
 Læborg 39 40 54 116 117 162 279
 Læborgstenen 38—40 55
 Læger 411
- Lærere og Lærerinder 374—376
 380—385
 Løbedegne 363
 Lødgrøde 296
- M**aal 122 123
 Madsen, Jakob 140 144 146 148
 149 151 152 157
 Marked i Bække 239
 Markredskaber 299
 Matriklerne 1662 og 1688 144—
 152
 Mejeribestyrere 232
 Menighedsraad 345
 Mergel 16 184 229 300 427
 Messe 123
 Middelfart 140
 Mikkelsdag 309
 Moesgaard 99 224
 Møllegaarden 94
 Møllen 68 163 164 206 265 218
- N**ebel 406
 Nielsbygaard 166 262
 Nytaar 307
 Nytoft 93 201 212 230
 Nørholm 47
- O**ffer 312 314 347 353 363 364 377
 Opskør 310
 Overfald 245 255 256
 Overtro (se tillige Sagn) 306—308
 313 314 316 319—326 352
- P**edersen, Lauge 58 203 239 280
 343 392 401
 Plantningssagen 109—110
 Plougslund 319 325
 Pødebusk, Mourids 127
 Poder, Chr. Pedersen 166 170 173
 201 249 343
 — Frands, Skoleholder 166
 170 172 201 205 206 365 373 374
 376

- Poder, Jonas 166 194 201 205 209
 343
 — Nis Pedersen 209
 — Peder 64 164—166 169 170
 173 187—189 204—206 209—211
 214 217 238 249 343
 — Peder Olesen 211
 — Peder Sørensen 209
 — Søren 166
 — Søren Pedersen 209 281
 Postbude 408
 Postvæsen 405
 Poulsen, Adolph 162 164 168 338
 343
 — Sr. Key 168
 Pram Giøder 146
 Proprietærskolen 365
 Provstigaard 96 150—152 168 175
 219 365 406
 Præster 346—361
- R**andbøl 54 55 58 114 247 277
 Rantzau, Markvard 138
 — Peder 126 128 130 131 183
 Ratleff, Jakob 130
 Ravnholt 68 69 114 387 405 406
 Ravfund 30 31 33
 Ribe Amts 4. Valgkreds 402—404
 Ribe Kapitels Gods 123 124 132
 133 139 143 145 147 151 152 163
 Ring Kloster 128 130 131
 Roder 66 397
 Rolighed 97 98 115 222 225 301
 Romlundgaard 64 84 169 211
 Ronvædderstenen 52—53
 Rosenmeier, Margrete 140 146 147
 152
 Rotbul, Lauge 123
 Runesten 27 36—38 41 44 55 60 83
 Rytterfægtningen ved Vorbasse
 283—287
 Ryttergods 149—161 184
 Rytterskolen i Veerst 364
 Rømningsmænd 154 159 175 186
 257 263 269
- S**agefald 141
 Sagn 45 50 53 71 74 80—106 115
 Sagnsten 45—53
 Salomon, Las 167
 Sandflugt 23 33 74 96 154 301
 St. Hans Aften 309
 St. Hans Kloster 127
 Saxesen, Justitsraad 357
 Schæferi 134—137
 Sejgaard 75 173 174 193 216
 Selvejergaarden 135 140 144—157
 163 170—172 242
 Sjøleringning 316 336
 Skanderup 283 332
 Skat 14 15 142 148 155 157 184 257
 278 289 340 352 363 391 397
 Skivumstenen 38
 Skodborghus 100 224 378
 Skoleplan (Fundats) 365—369 377
 378
 Skolevæsen 362
 Skovgaard ved Vejle 164
 Skov 22 24 94 95
 Skovnavne 108
 Skrave 279
 Skødebjerg 283 285
 Skødegaard 55 103 112 119 131—
 140 147—152 155—157 162 167
 175 178—181 185 194 197 225 276
 278 283 285 337 341 343—345 406
 Skøde Sø 28
 Slagsmaal 253 263 351
 Slagtning 293—294
 Slavekrigen 278—281
 Slegel, Ulrich, Fangefoged 269
 Slesvig 54 55 332
 Slifsgaard 66 97 174 220
 Smugkro 243 244 249 251 326
 Smugleri 58 239 256
 Snævergyden 66
 Sognefogeder 400—401
 Sparekassen 415
 Spinding 295
 Starkjærhus 99 225
 Staushede 322 407
 Stednavne 70—105

- Stenredskaber 30 31 32
 Stephensen, Iver 168 203 205 208
 Stjernholm 162
 Store Dalgaard 48 82 212
 Stude 59 63 181 184 246 256 269
 298
 Studevejen 56
 Svend, Knud, Valdemar, Prinser
 58 275
 Svenskekældereren, Koldinghus 266
 Svinglings- eller Svingelandsste-
 nen 39 41 45—46
 Svinglingsie 49
 Sygdom 320 321 325 411
 Søffrensen, Staffen, Sognepræst
 125 335 341 346
 Sølling, Provst 189
 Sønderskov 145 151 158
 Søndervang 88 172 205
 Sønder Vissing Stenen 43

Tang, Degn, Vorbasse 46
 Tatere 320 381
 Teglgård 85 170 172 193 194 201
 237 239 317 336 344
 Teglhøj 85 203 *TILVÆR 216*
 Teglovne 231 300
 Teglvang 85 203
 Teilmann, A. C., Etatsraad 47
 Telefon 410
 Testamente 316
 Thestrup, Lars 164
 Thorsted 390 406
 — Øster 55
 Thyre, Dronning 38—45 51 52
 Tiende 176 329 340—348 353
 Tiggeri 277 278 395 396
 Tislundstenen 47—50
 Tobak 245 399
 Toftegaard 97 223
 Tonboe, P. 114 160 161 246—248
 265 268 315 334 343 365
 Tophøj 28
 Torstensson, General 143 276
 Totzen, Iver 124
 Træarter 107

 Tyveri 258 261 264 268 269
 Tærskning 299
 Tørv 228 300 304 356
 Tøxen, Niels, Præst 267 315 354—
 356 365—367

Uddelere 426
 Udskiftningen 187—191
 Ulve 58 99 114 115
 Ulv, Anders Bertelsen 58 59 71
 161 173 258—274 315
 — — —'s Enke Anne Enevolds-
 datter 365
 — Anders Pedersen 211 220
 — den gamle 87 235
 — Hans Bertelsen 161 173
 — Hans Hansen 209
 — Hans Hansen 211
 — Hans Madsen 222 225
 — Hans Olufsen 264
 — Hans Pedersen 114 170 172 193
 201 202 343 400
 — Mads 222
 — Niels 261
 — Peder Andersen 211
 — Peder Hansen 205
 — Per 115
 — Stephen Sørensen 223
 — Søren Stephensen 223
 Ulvs Hus 99
 Undervisning 362 368—372

Vaaben, P., Sognefoged 392 401
 422
 Varde Marked 262
 Vardevej 49 63 64 86
 Varsel 315
 Vask 297
 Veerst 21 55 62 68 69 113 119 142
 281 282 287 340 344 358 363 381
 406 415 417 418
 Veje 54—66
 Vejen (By) 60 279 407
 Viborg 54 55
 — vej, gl. 50

Vildtbanen 71 111 112 161
Vittrup 65 258 381
Vittrupgaard 173 190 193 194 218
Vorbasse 46 55 69 206 208 265 277
283—287 358 359 405 406 411
Vraa 62
Vævning 296
Wallenstein 135—137 275

Willumsen, Hans 140 152
Wraae, C. E., Præst 359 388 392
Ægtture 62 159 282 283
Ødegaarde 141—161 276 278
Øl 244 247 248 293
Ølgård Kro 55—59
Østervig 406

KONRAD JØRGENSENS
BOGTRYKKERI
KOLDING